MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING.
DIENST VOOR OPVOEDING BIJ HET LEGER.

GREPEN UIT ONZE ROEM IN HET BUITENLAND

DOOR ADRIAAN G. CLAERHOUT

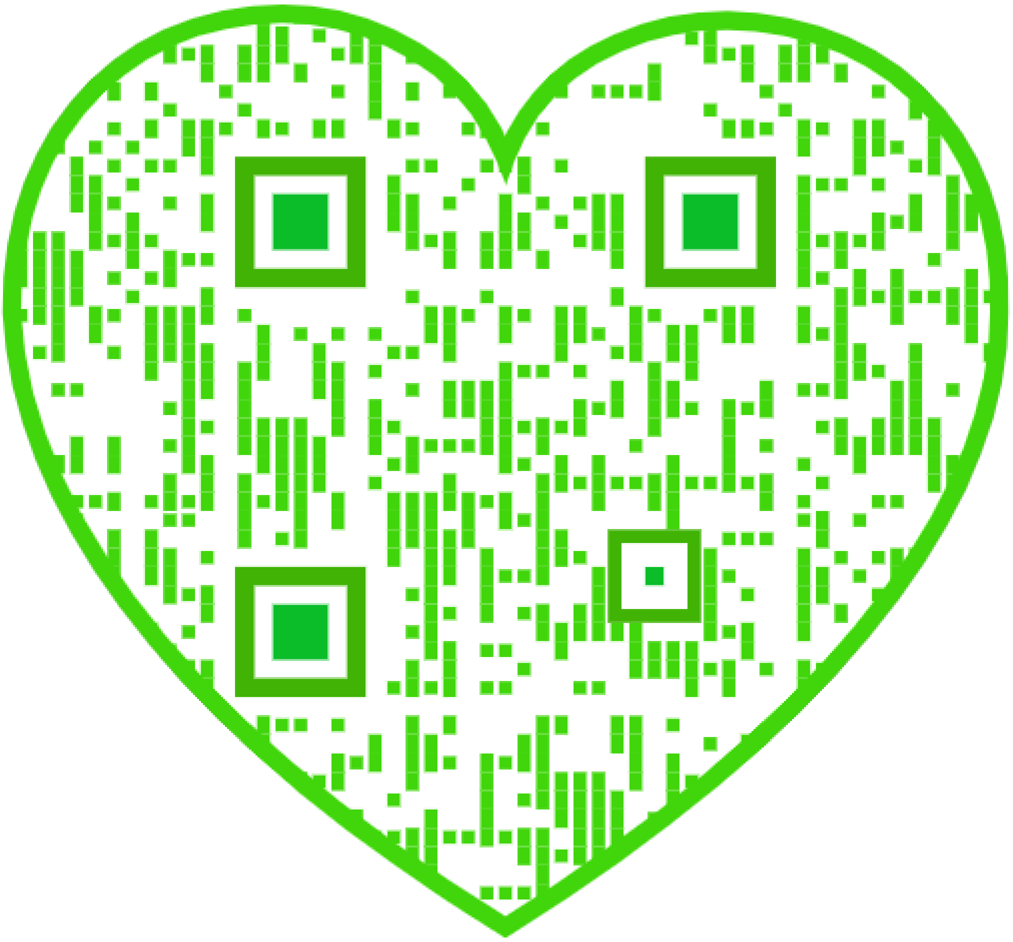

INHOUD.

Bldz.

— *Ten geleide.* 3

— *Inleiding.* 5

— Uit de Literatuurgeschiedenis. 7

— Onze Muzikale roem 8

— Onze schilders in vreemde « contrijen ». 11

— En onze beeldhouwers. 14

— Bouwers. 17

— Intelligentia van « diverse pluimage ». 19

— *Ten gerieve van belangstellenden.* 28

TEN GELEIDE.

Lagere School en Humaniora hebben op hun programma : « Vaderlandse Geschiedenis ».

Universiteit en Hogeschool doceren : « Geschiedenis van België ».

Wat we daarbij leren, of althans kunnen leren ? Héel wat. En voornamelijk wat vreemden in ons eigen huis kwamen verrichten, zo op staatkundig als op kultureel, als op om het even welk ander terrein. Alleen sporadisch wat als meldenswaardig feit van eigen lui in eigen huis wordt aangezien.

En wanneer ons dat weinige, wat door eigen lui in eigen huis voor groots werd gemaakt, met een zo schitterend gebrek aan overtuiging, aan beleving — om maar niet van enthousiasme te gewagen — werd voorgedragen. . hoe zou men zich ook maar een geringe moeite getroosten om wat eigen lui in vreemde huizen voor eeuwig tot stand brachten !

Aan een romantisch pleidooi willen we ons niet bezondigen. Zonde zou dat inderdaad zijn, terwijl de feiten voor meer dan voor zichzelf spreken.

Onderhavig brochuurtje koestert niet de minste aanspraak, noch wat betreft wetenschappelijke waarde, noch wat aangaat volledigheid.

Wat ons trof in lectuur, bij studie, op reis, en bij zoveel andere gelegenheden meer, daarvan wordt hier een zeer klein deel — zonder enige kans op uitvoerigheid ook — samen naar voor gebracht.

Wat onze voorvaderen op kultureel gebied, in vervlogen eeuwen, buiten de grenzen van hun vaderland, presteerden, daarvan worden hier min-gekende feiten aangehaald.

Voor menigeen wordt dit een eerste kennisname. Eerst nu, helaas.

Voor anderen wordt het een verdere openbaring van enkele schamele vage herinneringen.

Voor enkelen wordt het de aanzet van verder speuren, de verruiming van een gezichtshoek. En dezen zullen het zich geenszins betreuren.

Aan de heren Opvoedings-Officieren wordt hiermede een verantwoordelijkheid te meer opgelegd, een zeer ernstige plicht : eigen huis te leren kennen; zo zal het eigen huis ook worden bemind.

Een andere weg tot de vaderlandsliefde bestaat er niet !

Adriaan G. Claerhout.
29 Januari, 1950.

INLEIDING

Vooraf willen we er op wijzen dat de aardrijkskundige omschrijvingen, zoals we ze zullen gebruiken, in hun toenmalige gedaante hoeven genomen, zodat, wanneer er bijvoorbeeld sprake is van Brabant of Vlaanderen, Maasland of Henegouwen, dit ruimer moet worden gezien dan de huidige administratief-aardrijkskundige begrenzingen.

Bij wijze van inleiding willen we even grasduinen in authentieke documenten van verscheidenen aard. Een keuze daarin — zoals trouwens het geval is voor de gehele inhoud van dit werkje — kan bijna niet anders dan ongelukkig zijn. Doch zo teleurstellend zal dit dan toch niet worden, hopen we.

Snuisteren we eens even.

In een reisdagboek van Mgr Van Caloen, de stichter der Benedictijnerabdij te Zevenkerke (Loppem, bij Brugge), lezen we dat hij in Spanje nog steeds wordt verwelkomd als komende de la may noble nacion de los Flamingos *(« van het zeer edele land der Vlamingen ») ; terwijl we nu precies geen hartverkwikkende herinneringen aan de Spanjolen hebben overgehouden !*

Om nog even in Spanje te blijven : is het niet treffend inderdaad, wanneer Cervantes een der soldaten uit zijn Don Quijote de la Manchas *met heimwee laat zeggen :* No hay mas que Flandres *(« Niets is schoner dan Vlaanderen ! ») ? En dan denken we ook even met heimwee aan die oude steden en dorpen, aan de mooie figuren die onze weelderige poorters en poortersvrouwen zijn geweest — waande een Franse koningin zich te Brugge niet midden een gans gezelschap koninginnen ? —, en aan de kleurenweelde van onze kermissen overal te lande.*

Nemen we het relaas van de Duitse reiziger en aardrijkskundige, Alexander von Humboldt, waar hij vertelt van een aarden pot die hem te Quito (Hoofdstad van Ecuador, Zuid-Amerika) werd getoond op het einde van vorige eeuw; in die aarden pot was namelijk het eerste graan van de Oude naar de Nieuwe Wereld gebracht; graan van onze akkers, want in die pot was een inschrift in degelijk Nederlands gesteld : « Wie mij ledigt vergete God niet »; en het was ook een Brabander die diezelfde pot, vier eeuwen geleden, daarginds had aangebracht : Joost De Rijcke, een minderbroeder van Mechelen.

Een steekproef ? Sla dan het verklarend woordenboek open op het woord « Panama-kanaal », dan vindt U daarbij alleen de naam van Ferdinand de Lesseps vermeld. En nochtans staat er te Balvoa, aan de Panama-landengte, een gedenkzuil tot nagedachtenis onzer eerste ingenieurs die ter plaatse plannen tekenden, drie eeuwen voor de Lesseps.

Een atlas van Mercator, of eender welk uit die periode, is iets duidelijker : de eilandengroep die we nu onder de naam « Azoren » kennen staat er aangeduid als de « Vlaemsce eylanden ». Het waren trouwens Bruggelingen, waaronder Willem van der Haeghen en Josse de Huertere — eigenaardig de hoofdstad heet : Huerta — die in 1446 deze eilanden in bezit namen, en later met een aantal stadsgenoten koloniseerden, zodat men er heden ten dage nog tal van sporen van ontmoet in familie- en plaatsnamen, als in kleederdracht.

De aanwezigheid van een herberg In de stad Sotteghem *in een der Parijse volkswijken kunnen we bezwaarlijk als een bewijs van kulturele expansie aanvoeren. Doch is het niet dezelfde vaderlandsliefde die aan een rivier van het Azoren-eiland Fayal de naam gaf :* Ribera dos Flamengos *(rivier der Vlamingen) ? Er zijn nog meer dergelijke vaststellingen te doen. In de Grote-Mistbergen (Noord-Carolina, Verenigde Staten van Amerika), waar de Cherokee-Indianen huizen, daar kan men een* Flanders Path *(Vlaanderen-pad) bewandelen; en in Wales (Zuid-West-Engeland) kunnen we trekkers op stap wanen langs de* Flemings Highway *(Heirbaan der Vlamingen).*

Zo konden we gerust nog 'n paar bladzijden doorgaan : overheen de ganse wereld leven nog de herinneringen aan de prestaties onzer vaderen, overal.

Onze Roem in het Buitenland.

UIT DE LITERATUURGESCHIEDENIS

In onze Literatuurgeschiedenis kunnen we weliswaar geen figuren van het formaat als Vondel, Shakespaere, Goethe, Rabelais, aanwijzen, wat niet beduidt dat we geen merkwaardige vertegenwoordigers hebben in de kunst van het woord met een betekenis die over de grenzen van ons land is uitgegaan.

Daar is toch Jacob van Maerlant, de didacticus van Damme. Daar is in het vroeg-middeleeuwse Brabant : Hadewijch, een der meest verheven dichteressen aller tijden. En wanneer we bij deze laatste naam ook die voegen van de Prior van Groenendaal : Jan van Ruusbroec, dan weten we meteen dat we prat konden gaan op eigen mystiek.

En kregen we ook in de XIXe eeuw niet een lyricus waarmee we de afgunst van menig volk mogen prikkelen in de persoon van de gezapig monkelende pastoor : Guido Gezelle ?

Zouden we ook niet kunnen wijzen op menig schrijver uit de laatste decennia, wiens werken in meer vreemde talen zijn vertaald dan we wel zouden vermoeden ?

Maar er is iets in onze toneelgeschiedenis dat speciale aandacht verdient.

Zoals men weet, bestond er in de middeleeuwen het zogenaamde « Liturgisch spel ». Dit wil zeggen : in vroegere tijden werd datgene wat in de Misliturgie van een bepaald hoogfeest werd verhaald, in de kerk zelf als toneel opgevoerd. Zo was er een Kerstspel, een Paasspel, en andere meer. Dit liturgische spel is naderhand van zijn strikt gewijd karakter gaan inboeten voor een meer profaan karakter : van het kerkkoor verhuisde men naar het kerkportaal, kwam het tot wagenspelen, vanwaar het maar een geringe stap meer was tot de toneelvorm zoals we hem nu kennen; het karakter van de inhoud veranderde evenzo. Wat nu die liturgische spelen aangaat, daarvan hadden de abdijen en kloosters het monopolium, zoals ze trouwens in de vroege middeleeuwen de centra bij uitstek waren voor alle artistieke bedrijvigheden.

En dan gebeurt er iets, in de X^{e} eeuw, dat ons een enig document, het vroegste document bezorgt inzake de toneelgeschiedenis van onze gewesten. In Engeland werd een kerkvergadering georganiseerd waarvan de besluitencodex, om het zo te betitelen, ons is bewaard gebleven. Namelijk de *Concordia Regularis Anglicae Nationis,* die werd opgemaakt in samenwerking door de abt van Glastonbury, de bisschop van Winchester, de primaat van York, monniken van Fleury-sur-Loire en van Gent. Daar het ging om een hervorming die nodig bleek te zijn in de Angelsaksische kloostergemeenschappen, werd Ethelwold, bisschop van Winchester, onder meer naar Gent gestuurd, om, als voorbereiding tot bedoelde kerkvergadering, de regels en gewoonten zoals ze in het oude Gentse benedictijnerklooster werden nageleefd, te bestuderen. En zo kregen we van Ethelwold vrij uitvoerige nota's over de liturgische ceremoniën — inzonderheid het Paasspel — zoals hij ze te Gent had meegeleefd. Bij de aanvang van zijn relaas verklaart Ethelwold daarbij uitdrukkelijk dat hij de Engelse kerk wil verrijken met de gebruiken die in de Gallische kerken in zwang waren.

We mogen dit niet te hoog aanslaan. Weze alleen hierop gewezen : dat dit niet alleen bewijst dat onze gewesten indertijd de faam genoten van een voorbeeldig godsdienstig leven, ook de faam van een bloeiend artistiek leven. (Dit zouden we met meerdere argumenten kunnen staven, doch dit komt niet terecht in ons beperkt opzet.)

ONZE MUZIKALE ROEM

Hoe bescheiden ons aandeel ook is geweest in de literatuurgeschiedenis, wat buitenwaartse werking en invloed betreft, in een andere tak der schone kunsten, de *Muziek,* staan we onovertroffen.

We waren een zingend volk, en ook aldus gekend, met echte zin en liefde voor muziek, wat door vreemden herhaaldelijk werd getuigd. Zo onder meer door de Italiaan Guicciardini, die in de XVIe eeuw onze gewesten bereisde — en aan wie we op het ganse terrein onzer Kunstgeschiedenis gegevens danken —, waar hij schrijft in deze voege : « ...hier wonen de oprechte meesters der muziek ».

Wij hebben inderdaad ook voor eeuwen gemusiceerd.

Een prachtgezelschap van musici is van ons volk uitgegaan naar Franse, Italiaanse, Spaanse, Duitse vorstenhoven en bisschoppelijke kanselarijen, wijl steden als Praag en Dresden tot muzikale roem stegen door onze meesters.

De oorzaken, de drijfveren die geleid hebben tot een zulkdanige expansie staan nog niet helemaal vast, en zeker is dat we ons moeten hoeden voor lichtzinnige interperpretatie. Maar toch blijven het heerlijke daden.

Daar is om te beginnen, Dufay, rond 1400 geboren te Chimay, die Henegouwer die in de muziekhandboeken geldt als de leider dier Nederlandse school die ongeveer een eeuw lang de Europese muziek heeft beheerst.

Een zijner leerlingen, Jan van Okegem, geboren te Dendermonde, omstreeks 1430, werd door zijn tijdgenoten aanzien als de grootmeester in canonisch componeren. Zeer nederig begon deze kunstenaar zijn loopbaan als koorknaap aan de Antwerpse kathedraal, van waaruit hij in dienst ging aan het hof van Karel van Bourbon. In 1453 reeds werd hij zangmeester bij Karel VII van Frankrijk, en dezelfde koning is het die hem even later zou promoveren tot « premier chappellain et trésorier de l'église de Saint-Martin à Tours ». En twaalf jaar later vond hij de bekroning van zijn talent bij zijn benoeming tot Koninklijk kapelmeester van Lodewijk XI.

Bij de aanvang der XVIe eeuw werd Okegem nagevolgd door een niet minder betekenisdragende figuur : Josquin des Prés, van wie wordt aangenomen dat hij omstreeks 1450 te Condé zou geboren zijn. Deze was bij de Sforza te Milaan, bij de Este te Ferrara — meteen zijn twee der meest voorname adelfamilies uit het toenmalige Italië genoemd —, cantor aan de Sixtijnse kapel, koormeester aan de Dom te Cambrai. Hij stierf in 1521, en zijn oeuvre domineerde de eerste helft der XVIe eeuw met een kracht die eerst voor Palestrina zou wijken. Lüther was een zijner meest hartstochtelijke bewonderaars, en de Protestantse Kerk nam menige zijner composities over, zodat zijn muziek onrechtstreeks ook in Duitsland zekere invloed heeft gehad.

En niet ten onrechte voelen we de fierheid in ons hart gevoelig worden wanneer we lezen dat het bruiloftsmuziek was, door Josquin des Prés, in opdracht van Paus Alexander VI gecomponeerd, die het wellicht meest grandiose feest ooit ter wereld gehouden opluisterde, namelijk wanneer Lucrezia Borgia te Ferrara haar intrede deed in de huwelijkszaal... die behangen was met Vlaams tapijtwerk !

Even na het midden der eeuw wordt Italië het toonaangevend land in de muzikale bedrijvigheid, om dat met een enigszins industrieelklinkende naam te zeggen. Doch niet zonder dat onze musici daarin de eerste hand hadden.

Want de Italiaanse polyfonie is gewoon ondenkbaar zonder de voorafgaande productie van bij voorbeeld een Adriaan Willaert, die in de handboeken de « vader der Venetiaanse School » wordt genoemd, terwijl hij ook doorgaat als een der eerste madrigaal-componisten, tevens baanbreker voor de a-capella-madrigaalzang. Deze West-Vlaming werd geboren in 1480, ging in 1516 naar Rome, daarna naar Ferrara, om in 1527 kapelmeester te worden in San Marco te Venetië.

Ook de Brabander Cypriaan de Rore — die het levenslicht zag te Mechelen in 1516 — kennen we in San Marco te Venetië als kapelmeester, nadat hij dezelfde functie reeds had uitgeoefend te Ferrara en te Parma. In Venetië zou hij sterven ook : in 1565. Dezelfde tijd gaf ons Orlando di Lasso, die rond 1530 in Bergen moet geboren zijn; een echte cosmopoliet, met een ongeëvenaarde, waarlijk verbluffende scheppingskracht, die zowaar een ganse school rond zich verenigde. Vergenoegen we ons met aan te stippen dat het bij een overzicht of een schetsen van de evolutie van de muziek in Europa gewoon niet gaat di Lasso daar buiten te laten, integendeel.

Dezes vriend, Philippe de Monte, was bedrijvig in Italië, te Napels — waar een Piazza Vanvitelli ons de naam herinnert van bouwmeester Van Wittel; van deze is onder meer het ganse complex der Piazza Reale uit het begin der XIXe eeuw —, en aan het hof van Maximiliaan II als keizerlijk kapelmeester.

Aan alle vorstenhoven en kanselarijen van het toenmalige Europa, zo geestelijke, als wereldlijke, treffen we onze musici.

Zo waren het bijna ook uitsluitend zangers uit onze provinciën die deel uitmaakten van de befaamde *Capella Flamenca* van Keizer Karel en zijn zoon Filips II.

Bij laatstgenoemde vorsten waren De Boch en Van Vost in dienst als organist.

Ja, ook op het gebied der orgelspelkunst hadden we onze vertegenwoordigers. De reeds genoemde Adriaan Willaert was een baanbreker. Te Venetië, waar we naast de zoeven vermelde Adriaan Willaert ook de Rore aanstipten als kapelmeester, kennen we nog een De Buns als organist, zoals zijn collega ook in San Marco, en in de aartsvaderkerk der gelovige gemeenschap, San Pietro te Rome : een genaamde Houtermans.

Kennen we trouwens ook op onze dagen niet een schitterend ambassadeur die, de grote kunstvaardigheid zijner voorgangers uit voorbije eeuwen en hun nooit versagende werkkracht

Negatief A.C.L Brussel

HUGO VAN DER GOES. — *Heilige Anna, Maagd en Kind met Schenker.*

Negatief A.C.L. Brussel.

Rogier VAN DER WEYDEN. — *De Maagd en het Kind.*
Museum van Schone Kunsten, Brussel.

waardig, onze muzikale roem over de wereld draagt, in de persoon van Flor Peeters, de organist onzer Metropolitane kathedraal ? Naar wiens spel men met bewondering luistert, ja, doch wiens technische kennis ook wordt geraadpleegd inzake orgelbouw — domein waar we ook al een vermaardheid kunnen aanwijzen uit vroeger dagen : Brebos, ook van Mechelen, die de bewonderenswaardige orgels vervaardigde van het Madrileense Escuriaal.

En nog : vrijwel ieder jaar hebben we de kans de Wiener-Sängerknaben toe te juichen, en we doen dat steeds met bijna uitbundige ontroering... zonder er wellicht bewust van te zijn dat het Hendrik Isaac was die de kern van dit wereldberoemd kinderkoor stichtte ten jare 1498, in opdracht van Keizer Maximiliaan. En lezen we verder ook niet gestadig in de bladen dat deze of gene beiaardier van bij ons naar Schotland of Denemarken, zelfs naar Amerika en Zuid-Afrika wordt uitgenodigd om er een nieuw klokkenspel te keuren of in te luiden ?

... Terwijl over onze steden, vanuit die machtige torens, klinkklaar over de marktpleinen en reien de innigheid van onze volksziel wordt uitgezongen... terwijl op onze dorpspleinen het met veel devotie-van-schuimend-bier aangewakkerde fanfare-getoeter getuigt voor ons steeds naar schoonheid hunkerend gemoed. Was het trouwens ook niet onze Damiaan de Veuster die de melaatsen op Molokai er toe brengen kon koperblinkende instrumenten te blazen tot lof van de Schepper !

ONZE SCHILDERS IN VREEMDE CONTRIJEN

In eigen huis kennen we Jan en Hubert van Eyck met hun « Aanbidding van het Lam » ; met de gloed van een visioen blijft het ons onmiskenbaar vroom en volks karakter uitstralen boven al het vreemde dat naderhand bij ons werd geïmporteerd.

We kennen Breugel, de sarcast, de bijna sadistische humorist somtijds, met zijn verzoenende wijsheid — al is ze soms hard om kraken —, doch vooral volks.

En Rubens. Wie heeft hem geëvenaard in zijn uitbundige lofzang op de schoonheid van al het geschapene ?

Reeds vroeg moet onze schildersfaam hebben gegolden.

Wolfram von Eschenbach; een middelhoogduits dichter die na de jaren 1150 bij de landgraaf van Thüringen in dienst was, schrijft in zijn *Parsifal* onder meer deze zin : « ... geen schilder tussen Keulen en Maastricht zou de ridder beter hebben geschilderd. »

Een Thuringer kent de waarde van onze artistieke productie.

Aan overtuigend materiaal ontbreekt het geenszins.

Eerst zijn de werken van onze meesters hun weg gegaan — zij het langs aankoop, door schenking, of in oorlog buitgemaakt. Op een bepaald ogenblik zelfs waren sommige ateliers echte exportfirma's geworden — wier artistieke waarde we natuurlijk in het midden laten als zodanig.

En welk museum ook, of paleis, of kathedraal we in het buitenland bezoeken ... « in den vreemde straalt de luister van ons eigen huis » zo schreef de lyricus, en het is niets dan zakelijke waarheid.

Dan namen vreemden de weg naar onze meesters.

Jan Van Eyck portretteerde de Arnolfini.

Hugo van der Goes, die zich roemen kon op het bezoek van Keizer Maximiliaan, schilderde een meesterwerk in opdracht van de Portinari.

Rogier van der Weyden, bij wie te Brussel menig vreemdeling in de leer kwam, schilderde een paneel voor Kanselier Rolin. Memlinc was met bestellingen overladen.

En onze meesters namen de weg naar vreemde landen.

De oorzaken waren menigvuldig : de ene ging om meer geld te verdienen, voor anderen was het gewoon reislust, of studie die de drijfveer was tot vertrek, gene werd uitgenodigd sommigen vertrokken zelfs uit ... liefdeverdriet.

Frankrijk is het eerste aantrekkingspunt geweest. Daarvoor hebben enerzijds gezorgd : Parijs, als centrum van rijkdom en weelde op het einde der XIVe eeuw; anderzijds : onze gebondenheid op politiek terrein, door het huwelijk in 1369 van Filips de Stoute, hertog van Bourgondië, met onze gravendochter Margareta van Male. En mede hoeven we ook te wijzen op de zin en de liefde voor de kunst die de Franse vorsten aan de dag legden, maecenaat met praalzucht gemengd, waarin ze nog werden voorbijgestreefd door de hertogen van Bourgondië, Berry en Anjou.

Bij Karel V is de Bruggeling Jan Bandol in dienst, als miniaturist (boekverluchter); in dezelfde hoedanigheid waren bij de Hertog van Berry werkzaam : André Beauneveu van Valencijn, Jacquemart d'Hesdin, de Gebroeders Jan, Pol en Herman van Limburg, en de Bruggeling Jan Coene — kennen we niet allemaal die werkelijk heerlijke *Très riches heures*... en *Très belles heures du duc Jean de Berry;* de Brabander Henri Bellechose was aan het hof van Filips de Stoute verbonden; voor Filips de Goede werden de drie dikke banden van de *Chronique de Hainaut* verlucht door Vrelant en Liédet, wellicht ook door Jean Dreux, wijl de titelplaat soms ook wordt toegeschreven aan Rogier van der Weyden; een genaamde Barthelemy van Eyck illustreerde voor de Hertog van Anjou zo wonderlijk fris *Le livre du cuer d'amours espris* ... ophouden ?

De ons toegemeten ruimte alleen kan ons doen weerstaan aan de verleiding nog zo veel meer aan te halen.

Want het is niet alleen naar Frankrijk dat onze schilders zijn uitgetogen.

Met de jaren 1600 was Antwerpen een centrum geworden van wereldhandel, wereldhandel waarin toen ook Portugal z'n woordje had mee te praten; en het is aan dat land dat werken werden geleverd van de hand van Bernard van Orley, Quinten Metsijs, en de Brugse miniator Simon Bening. Aan het Portugese hof verbleef onder meer ook de Gentenaar Joris van der Straeten.

Het andere Iberische land, Spanje, ook dat werd voor onze meesters door vorstelijke huwelijken en andere toevalligheden (!) open gesteld. Een paar Bruggelingen kunnen we aanstippen te Barcelona en te Valencia. Juan de Flandes verbleef bij Isabella, genaamd « de Katholieke ». Jacob van Laethem wordt vermeld als « schilder Ons Genadighen Heeren des Coninx van Castilliën ». Te Sevilla is daar nog een Pedro de Campana, om te zeggen : Pieter de Kempeneer. Brusselaars vinden we te Madrid en Toledo.

In Italië wordt het geval onoverzichtelijk ! Weze alleen dit gezegd : terwijl in de XVe eeuw meerdere opdrachten uit Italië naar de Brabantse en Vlaamse ateliers werden gestuurd, na 1550 zijn onze meesters in Italië thuis.

Vernoemen we alleen : Giovanni de Ipra, bij de koning van Napels; de reeds aangehaalde Jan Coene aan de Milanese Dom; en de eveneens reeds aangestipte Rogier van der Wey-

den leverde een drieluik aan de Este te Ferrara; Justus van Wassenhove zou het paleis van Frederigo da Montefeltro te Urbino versieren; ... Turijn, Venetië, Genua, Perugia, Firenze.

En ook Scandinavië : bij Gustaaf Wasa, koning van Zweden, was Lambert Rijcx; en Hans Knieper van Antwerpen verbleef in de functie van hofportrettist aan het Deense hof.

Praag, Wenen, Innsbruck, Lübeck, Colmar, daar leefden onze « conterfeiters » geenszins in ongunstige arbeidsvoorwaarden.

En natuurlijk, wanneer het leven in Engeland beterkoper was dan bij ons, hoe zouden knappe lui ook niet daarheen getrokken zijn ! Wat niet wegneemt dat alzo onze schilderkunst door artisten als Gerard Horenbaut — ook Susanna Horenbaut ? — en Livina Teerling ook in Albion werd verspreid.

EN ONZE BEELDHOUWERS

Waar onze meesters-met-het-penseel vrijwel overal in Europa toegang vonden, zo is dat ook geweest voor onze *beeldhouwers,* onze meesters-met-mes-en-beitel.

Wijl in Brabant de aanmaak van uit hout gesneden en gepolychromeerde retabels (altaarstukken) een bloeiende industrie was geworden voor uitvoer naar Skandinavië, bood Frankrijk zich aan als het gezegende land voor onze beeldhouwers.

In Frankrijk had de beeldhouwkunst reeds een ongewoon rijke traditie, in die prachtreeks van Romaanse en Gotische kerken en kathedralen. En ook bij ons te lande hadden we bloeiende centra gehad van sculptuur, om maar te vernoemen : de ganse Maasstreek — met namen als Jehan Pepin de Huy, Hennequin de Liège —, centra als Doornik — met een totaal eigen grafplastiek, zoals ook —, Gent, en verder Ieper, Brugge.

En, zoals de vorstelijke en hertogelijke kunstminnaars schildersateliers hadden die voor hen werkten — waar met veel vlijt aan rijke handschriften werd gewerkt vooral, — zo ontstonden daar ook beeldhouwloodsen.

De grootste beeldhouwloods is wel die van Champmol geweest, waarvan Filips de Stoute, Filips de Goede, en ook Jan zonder Vrees, de animatoren zijn geweest.

Daar was Hennequin de Merville (Meregem-aan-Leie ?) de eerste leider, in deze functie opgevolgd door Claas Sluter. (Het loont de moeite terloops te wijzen op het bezoek van Filips de Stoute aan onze gewesten rond de jaarwisseling

Negatief A.C.L. Brussel.

Filips de Stoute en St. Jan-Baptiste-de-doper
door Claas SLUTER

Negatief A C L Brussel

Stadhuis van Antwerpen
door Floris DE VRIENDT.

Negatief A C.L Brussel

Portret van Frans Duquesnoy
door VAN DIJCK.
Museum van Schone Kunsten, Brussel.

Negatief A.C.L. Brussel.

De Toren van St. Rombouts, Mechelen.
door KELDERMANS.

1389-1390 — te welker gelegenheid hij mogelijks Claas Sluter, die te Brussel werkzaam was, heeft aangeworven. Dat bezoek brengt hem onder meer in de Gentse Bijloke-abdij, en in het hertogelijke kasteel van Dendermonde. Daar heeft hij namelijk twee retabels gezien, en ze moeten hem wel degelijk bevallen zijn, vermits hij even later aan Jacob de Baerze opdracht geeft twee retabels te maken — ze zijn nu te Dijon — precies met de retabels van Gent en Dendermonde als voorbeeld. En laat het er maar bij gezegd zijn : de retabels werden te Ieper door Melchior Broederlam geschilderd.)

Claas Sluter was een geboren Haarlemmer die zich op vrij jeugdige ouderdom in Brussel was komen vestigen, en daar lid was van het gilde der « steenbickeleren ». Zijn opdracht was er geen kleine : aan de Karthuizerkloosterkerk van Champmol zou hij de beelden vervaardigen voor het portaal, een kalvarieberg — beter gekend als Mozesput — en een grafmonument voor Filips de Stoute. Het werd een pracht van een manifestatie ! Claas Sluter is het die de beeldhouwkunst bracht op die baan waalangs de Renaissance tot de verfijnst vormvolmaaktheid zou komen.

En zo we moeten prijs stellen op de houding van Filips, die, als volbloed Fransman toch, en wijl Frankrijk geenszins gebrek leed aan beeldhouwers, steeds bij ons komt aanwerven — wat wel wijzen moet op een suprematie van onze kunstenaars; zo kunnen we ook niet genoeg wijzen op het gehecht blijven aan eigen volk van onze meesters, waar ze steeds landgenoten als helpers zullen aanwerven — we denken aan namen als : Rogier Westkerke, Pieter Liekerke, Jan van Hulst, Willeke Smout, Claas van de Werve. En dat ze prat gingen op hun afkomst, dat hun kunst mocht gezien worden, dat vinden we onder meer bewezen door de auteurs-inscriptie op het ligbeeld van Jeanne de Flandres — een abdis — in Saint Martin te Laon : *Pierre de Luez — Flamand.* We kunnen ook vaststellen dat meerdere onzer kunstenaars, aanvankelijk door een of ander groot atelier als medewerker aangeworven, zich naderhand zelfstandig gaan vestigen, wat alweer hun meesterschap ten overstaan der locale concurrentie bewijst.

We zouden ons verder kunnen verdiepen in de omstandigheden in dewelke onze beeldhouwers daarginds tot hun recht kwamen, in de argumentaties die ons toelaten te zeggen dat onze beeldhouwers lang de vooraanstaande rol hebben gespeeld in de sculptuur, doch alweer omwille van de beperkte ruimte moeten we vlug nog even verder speuren.

Om nog even bij Frankrijk te blijven : André Beauneveu, van Valencijn, die we reeds in dienst weten van de Hertog van Berry, als miniatuurschilder, wordt beeldhouwer van Karel V van Frankrijk, voor wie hij onder meer uitvoert : een reeks grafmonumenten voor de abdijkerk van Saint Denis (bij Parijs). Mosmans nam de beelden van Jan van Berry en Johanna van Boulogne, in de kathedraal te Bourges, voor zijn rekening. Voor onze gewezen landvoogdes, Margareta van Oostenrijk, was Jan van Bogem werkzaam te Brou, en Jan van Rome leverde de ontwerpen voor de graftomben van Margareta en haar echtgenoot Filips de Schone, in dezelfde kerk.

Men zou de indruk krijgen dat alles naar Frankrijk ging. Neen. Een Jan van Valencijn was bedrijvig aan het zeeportaal van de kathedraal te Mallorca (eiland van de Balearen-groep).

De Mechelaar Alexander Colijn zette het praalgraf van Keizer Maximiliaan te Innsbruck op zijn actief.

Hennequin de Liège hieuw de graven voor Karel IV en Johanna van Evreux — nu in het Louvre —, en het graf van Filippa van Henegouwen — bij wie ook Froissart van Valentijn in dienst was als kroniekschrijver — voor Westminster Abbey.

Jennin Lomme vervaardigde het monument van Karel de Edele en Koningin Eleonora te Pampeluna.

Jan Mone sculpteerde het praalgraf van Engelbrecht III van Nassau voor de Grote Kerk te Breda.

En de XVIe eeuw schonk ons niet min knappe meesters.

Jean Bologne van Dowaai — beter gekend als Giovanni il Fiammingo — kwam ten jare 1558 in dienst bij de grootste maecenas-familie aller tijden : de Medici te Firenze — stad waar destijds de Gentenaar Van der Straten de scepter zwaaide over de locale schilders.

Cornelis Floris de Vriendt kennen we niet alleen door dat zo fraaie werk aan het koor der Doornikse kathedraal, doch ook door het praalgraf voor Hertog Albrecht in de Dom te Königsberg, en door de epitaphia van Koning Frederik I en van Admiraal Herluf Trolle, beide in Denemarken, respectievelijk te Sleeswijk en te Herlusfsholm.

Een andere Antwerpenaar, Artus Quellin, die in Zweden, Denemarken en Engeland schijnt te hebben verbleven, is de maker van de sculpturen in de Vierschaar en op het fronton van het gewezen Amsterdamse Raadshuis (Paleis op de Dam).

Maar daarmede zijn we reeds in de XVIIe eeuw terecht gekomen, en dan besluiten we deze stoet maar met de figuur

van Frans Duquesnoy. Want hij is niet alleen de verantwoordelijke voor « Manneken Pis » te Brussel — men excusere ons deze al te profane vergelijking —; hij is ook de schepper van dat reuzenbeeld van de Heilige Andreas dat prijkt in de Sint Pieters-kerk te Rome. En wanneer nu het spreekwoord « Als het te Parijs regent, druppelt het te Brussel » voor onze tijd wel waarheid is, dan was het toch onze Brusselaar Duquesnoy die door de Franse Staatsminister Richelieu werd uitgenodigd om de eerste Parijsse Académie de Beaux-Arts op te richten en er de eerste Directeur van te zijn. (Duquesnoy overleed schielijk onder weg, doch in zijn plaats trad : Gerard van Opstal.)

Men neme dit nu alles niet, als zouden onze meesters, zo schilders als musici, of beeldhouwers, werkelijk overal « de hoogvogel hebben afgeschoten », als zou er naast onze kunstproductie geen andere van gelijke waarde hebben bestaan. Daar is dat prachtgezelschap van Italiaanse schilders en sculpteurs uit de Renaissance, daar is de Hollandse Gouden Eeuw, daar zijn de Fransen uit vroeger en uit later eeuwen, daar zijn de Duitse musici... daar zijn reuzen als Rembrandt, Da Vinci, Michel Angelo, Bach. Het is er ons alleen maar om te doen aan te wijzen dat wij niet altijd némer zijn geweest, zoals blijkbaar maar al te graag wordt aangenomen, zelfs door eigen mensen, doch dat ook wij hebben uitgedragen, en gegeven.

BOUWERS

Een tak uit de kunstgeschiedenis lieten we totnogtoe onbesproken : de architectuur.

Dat ons volk ook een volk van bouwers is geweest, daarvoor hoeven we niet buiten onze grenzen te kijken. In ons land is het als een optocht van raadhuizen, belforten en kathedralen !

En ook buiten onze grenzen.

Uit Brabant stamt een rond 1400 ontstaan lied dat de beginwoorden heeft : « Naar Oostland willen wij rijden... » : reeds in de XIIe en XIIIe eeuwen togen honderden der onzen naar de Duitse gewesten om daarginds dijken te maken en kanalen te graven, tot over de Karpaten zelfs — naar Roemenië : Zevenbergen !

Kanalen graven ? Herinner alleen wat in de inleiding werd aangehaald omtrent het Panama-kanaal.

En dijken maken ? Dante wist het. We citeren uit zijn *Divina Commedia,* deel *L'Inferno,* zang XV, verzen 4 tot en met 6 : « ... zoals de Vlamingen, duchtend de golven die tegen hen woelen, tussen Cadzand en Brugge de oevers met een dijk omvamen ... ».

Monumenten van onze bouwmeesters kunnen we weliswaar niet zo talrijk aanwijzen in de vreemde landen, als het geval is voor de werken van onze schilders en beeldhouwers.

En toch loont het wel even de moeite ook hier even rond te neuzen. Godijn van Dormael — zo heet een gemeente ook in Oost-Brabant — die de leider was van de bouwloods der Sint-Jacobskerk te Luik, ging in 1357 naar Utrecht, alwaar hij door het Domkapittel voor het leven tot architect was benoemd voor de Domkerk.

Van Bouwmeester Keldermans kennen we niet alleen Sint-Rombouts te Mechelen en Sint-Gummarus te Lier; ook Sint Laureins in de Hollandse kaasstad Alkmaar, de stoere Sint-Lievenstoren te Zierikzee, en het zo fraaie stadhuis te Middelburg.

En van Lieven de Key is ook de Haarlemse Vleeshalle.

Om daar nog Anton Obbergen aan toe te voegen, die met het grote Tuighuis te Danzig zijn levenswerk bouwde, en door Koning Frederik II van Denemarken als architect werd aangesteld van het slot Kronborg te Elsenor.

(In de Skandinavische landen is nog meer, doch het onderzoek is voor die streken nog in beginstadium.)

INTELLIGENTIA

Om de indruk van saaiheid die het voorgaande stellig moet hebben gewekt, willen we een ietwat lichtere schotel opdienen.

We willen namelijk ten laatste nog enkele voorname personaliteiten onder de loupe nemen, die we het best konden verenigen onder de hoofding : « Intelligentia van diverse pluimage ».

Uit eigen huis waren Dodoens, Mercator, Vesalius, Ortelius, befaamd in de ganse toenmalige wetenschapswereld.

Aan de uniiversiteit van Bologna (Italië) was meer dan een Leuvens geleerde rector... en hebben we daar bij voorbeeld ook niet een Seger van Brabant, en een Frans de Keyser, als hoogleraren aan de Parijsse Sorbonne ?

Het zal wel niet onopgemerkt gebleven zijn dat we ons in hoofdzaak ophielden in de verleden eeuwen. Dat wil geenszins beduiden dat we in recenter tijden geen gelijkaardige vaststellingen zouden kunnen doen, zij het dan min opvallend.

Negatief A.C.L. Brussel.

Nicolaas Cleynaerts (Stadhuis te Diest)
VERREYDT P.V. (1841)

We vernoemden reeds Flor Peeters als onze orgel-gezant, en onze beiaardiers die tot in de andere werelddelen zijn gegaan.

Doch, om nu bepaald bij onze « intelligentia » te blijven : is het U, waarde lezer, wel bekend dat Bordet in 1919 de nobelprijs werd toegewezen voor geneeskunde, evenals Professor C. Heymans enkele jaren geleden, en in 1911 Maeterlinck voor letterkunde ?

Werd de naam van Adriën de Gerlache niet gegeven aan het nieuwste schip der Belgische vloot ? En — o, ironie ! — wijl wij hier met Amerikaanse snufjes dwepen, gaat Professor Magnel de Yanks even leren hoe ze een brug in spanbeton hoeven te bouwen !

* * *

We zullen ons beperken tot vijf dier intelligentia.

Ferdinand Verbiest, een gedegen Pittemmenaar, werd Jezuiet... en fungeerde van 1680 tot 1688 als leider van de Keizerlijke Sterrewacht aan het Chinese hof te Peking !

Laten we alleen zijn officiële titels lezen : Mandarijn en Magistraat van het Keizerrijk Gods, Voorzitter van het Hof voor Wis- en Sterrekunde — waar hij ruim 200 Chinese geleerden en ambtenaren onder zijn leiding had —, Eerste Voorzitter van het Hoog Gerechtshof, verder ook wat we nu zouden betitelen als : Hoofdingenieur van het Rijk, en, ondanks zijn begrijpelijk verzet als Christen Zendeling, Legeradviseur van Zijne Keizerlijke Majesteit, mitsgaders... Directeur der Keizerlijke Kanonnengieterij !

En noteer daarbij dat Pater Verbiest terzelfdertijd zijn functie van Geestelijk Directeur der Chinese Missie bleef waarnemen, waarbij hij nog de tijd vond om enkele werken te schrijven in het domein der mechanica, physica, astrologie, over godsdienstige en sociale aangelegenheden, inkluis een Chinese vertaling van het Romeins Missaal.

Van laatstgenoemd werk stuurde hij een exemplaar naar Rome, en het is te dier gelegenheid dat Paus Innocentius XI hem schrijft : « Er is inderdaad niets dat men, met de hulp van God, niet zou kunnen verwachten van U en van mannen zoals Gij er een zijt ».

* * *

Een andere, die de wereld verbaasde door zijn uitmuntende talenten was de Diestenaar Niklaas Beken — die zelf zijn naam veranderde in Cleynaerts, verder, naar toenmalig humanistengebruik, verlatijnste in Clenardus.

Deze had vrij snel de faam verworven een der beste humanisten te zijn in zijn tijd. Getuige daarvan toch voldoende het feit dat zijn *Griekse Grammatica* op twee eeuwen tijd niet min dan driehonderd herdrukken beleefde. Clenardus wou echter verder dan boeken hem brengen konden.

De Oosterse talen waren toen nog een braakliggend terrein voor de filologen.

En zo komt het dat, wanneer Ferdinand Colombus — de zoon van Christoffel — in 1531 door onze streken op reis is teneinde materiaal en krachten aan te werven voor een bibliotheek die hij zich voornam op te richten — bibliotheek die we nu nog kennen onder de naam van « Colombina » —, zo komt het dat Clenardus zich laat meetronen als adviseur... natuurlijk met een ander doel dan in een of ander bibliotheekkamertje te gaan stikken tussen stofferige folianten, want zohaast aangekomen kon hij niet snel genoeg contact zoeken met de in Spanje nog overgebleven Moren om van hen Araabs te leren.

Doch amper was zijn aanwezigheid in het Iberische schiereiland bekend geraakt, of daar werd om zijn bezit geïntrigeerd dat het een aard had; zo weten we hem aan de Universiteit van Salamanca, aan de Hogeschool van Coïmbra, als privaatleraar van de Portugese Kroonprins.

Intussen rijpte in hem het plan. En in 1540 vertrok hij — Rooms priester tussen Mohamedanen ! — naar Fez, waar hij, om reden van zijn reeds respectabele kennis van Araabs, en zelfs van de Koran — denk eens aan : een westerling van de XVIe eeuw die zijn gesprekken stoffeert met authentieke citaten uit het Heilig Boek der Mohamedanen ! —, in plaats van met achterdocht, met feestelijke eerbetuigingen aan het hof van de Sultan werd onthaald.

Pas terug op het vasteland werkte hij plannen uit voor nog twee reizen, doch in de ouderdom van 48 jaar werd hij door ziekte aan het leven ontrukt, en meteen verzwond zijn levensdroom : te Leuven een Arabische school oprichten !

Bij zijn dood gaf hij ons dit nog ,als onderpand van zijn vaderlandsliefde : zo herhaaldelijk was hem morele en financiële steun toegezegd om een dergelijk instituut in Spanje te verwezenlijken; doch steeds even fier als koppig heeft hij

geweigerd : die eer kwam alleen zijn vaderland toe, en, liever zou hij, met zwaarder last en groter moeite in eigen land dit opzet uitbouwen, dan dit, door goud gebonden, te doen ter verheerlijking van vreemden !

* * *

Clenardus was niet de enige die in Spanje aanzien verwierf.

Verbleef ook Rubens — nadat hij zendingen had vervuld bij Karel I van Engeland niet daarginds bij Filips IV, door wie hij in de adelstand werd verheven, en wel als diplomaat ?

Het doet velen wellicht enigszins vreemd aan, en toch hadden we ook onze diplomaten in vreemde dienst, want meerdere onzer kunstenaars en geleerden werden door vreemde vorsten — meestal deze die over onze « contrijen » regeerden — evenzeer gewaardeerd om hun diplomatische gaven als om hun artistieke of wetenschappelijke talenten. In dit verband konden we ook Jan van Eyck noemen, en Antoon van Dijck.

Daar zijn echter ook een aantal diplomaten van beroep : zo Gilbert de Lannoy, die in de XIVe eeuw als gezant van Jan zonder Vrees en van Filips de Goede bij de Bojaren in Rusland verbleef; de Bruggelingen Anselm Adornes, die in 1473 als gezant van Karel de Stoute naar de Sjah van Perzië reisde, en Bernard de Aranda, die omstreeks 1610 in Frankrijk en Spanje vertoefde als gezant van Christiern IV van Denemarken.

Bij twee diplomatische figuren, waarop we bijzonder fier kunnen gaan, willen we even stil staan.

* * *

Willem van Rubroeck reisde in de XIIIe eeuw naar Mongolië. Dat lijkt niets speciaals. Evenwel schreef de Franse aardrijkskundige Maltebrun : « Rubruquis, evenzeer als Colombus en Cook, de eeuwige dankbaarheid der aardrijkskundigen waardig ». Waarom Maltebrun dat schreef zal straks blijken.

Van de Aziatische wereld was toentertijde enkel dit gekend : de horden van Attilla, en de kruisvaarten naar de Heilige Plaatsen — door de welke, druppelsgewijs, zeer vage inlichtingen over de legendarisch-machtige heersers van het Aziatische binnenland de Westerse hoven bereikten. De roemruchte Djengis-Khaniden had Europa reeds aan de tand kunnen voelen, want dezen waagden zich meer dan ons lief was op vernielingstocht, tot in Buda-Pest, tot in Silezië, zelfs tot in

Noord-Oost-Italië. Tengevolge waarvan de Westerse mogendheden met de machtige Khan poogden in verbinding te treden teneinde hem milder te stemmen; en hierbij werd vooral hoop gekoesterd op grond van de geruchten als zou een zekere Prins Sartak zich tot het Christendom willen bekeren.

De Pauselijke gezanten van 1245 keerden onverrichterzake terug. Intussen was een gezantschap van Tartaren aangekomen bij Lodewijk IX van Frankrijk die met zijn leger op Cyprus bivakkeerde; doch de Franse Dominicaan André de Longjumeau, die met het gezantschap voor verdere onderhandelingen meegetrokken was, was ook al tot terugkeer-onverrichterzake gedwongen geworden, wegens rouw aan het hof ditmaal.

En dan deed Lodewijk beroep op een Vlaamse Franciscanerpater : Willem van Rubroeck. Willem van Rubroeck ondernam de reis : naar Sudak, over de Krim, over de Don, langsheen de Wolga, het Aral-meer, het Ala-Tau-gebergte, doorheen de Mongoolse steppen, om na het Altai-gebergte te Karakorum aan te komen.

Ook zijn zending mislukte : de Mongolen zagen namelijk geen onderscheid tussen « christen » en « Frans »; en een bekering tot de Roomse Kerk namen ze voor gelijkwaardig aan het zich-onderwerpen aan de Franse koning — waarvoor ze begrijpelijkerwijze vurig bedankten.

Doch zijn reis alleen reeds is belangrijk genoeg om onze aandacht even gaande te houden. Die 23.000 kilometer, zonder auto's op rupsbanden, zonder autostrades doorheen de woestijnvlakten, zonder tunnels noch Bailey-bruggen, en ook zonder proviand-in-blikjes — we lezen het in zijn reisrelaas : miserabele ossenwagens, koude, slechte paarden, honger wekenlang... — ... geen oorspronkelijk idee voor een grootscheepse oefening der Commando's ?

En dan : is hij niet de voorloper van Marco Polo ? De Engelse geleerde, Sir Henry Yule, aarzelt niet hem een grotere betekenis toe te kennen dan de beroemde Venetiaan.

En daarnaast — hierdoor juist rangschikken we hem bij deze intelligentsia — neemt van Rubroeck zijn plaats in in de geschiedenis der Aardrijkskundige en Volkenkundige wetenschappen.

Hij ontdekte onder meer dat de Kaspische zee een binnenmeer was — en niet een golf van de Oostzee, zoals men tot dan toe geloofde, en zoals in voorhistorische tijden ook het geval was.

Hij deelde berichten mee over het gebruik van papieren geld in China en over het Chinese schrift; hij schreef ons zijn bevindingen neer aangaande de samenleving der Tartaren. Met dat alles werd toen gespot; al die vreemde dingen nam men voor fantasie. Nochtans zijn alle vorsers die zijn geschriften onderzochten het eens om de nauwgezetheid van Willem van Rubroek te beklemtonen, en de moderne Ethnologie kon ook maar bevestigen.

* * *

Ook Ogier van Busbeek paarde wetenschap aan beroep, als gezant te Konstantinopel in de XVIe eeuw .

Aan deze figuur ook hebben we een illustratie te meer van het gevleugelde woord : « Geen sant in eigen land », want van zijn Latijnse brieven bestaan er Franse, Engelse en Duitse vertalingen, en er bestaan ook Duitse en Engelse biografieën... eerst vier eeuwen nadien werden de eerste lijnen Nederlands aan hem gewijd !

In 1529 was Belgrado door de Turken ingenomen, en was het beleg voor Wenen geslagen. Europa stond voor algemene ondergang, want de Westerse legers stonden machteloos, en de Muzulmannen waren niet mals.

Onderhandelingen met het Sultanaat liepen steeds spaak : het kwam er daarginds op aan het zo lang mogelijk uit te houden, daar de gezanten er veeleer als gijzelaars werden behandeld. Zo overleed de Italiaan Malvezzi, een paar weken na zijn aankomst te Wenen, ingevolge de doorstane ellende.

Dan nam Busbeek de weinig benijdenswaardige taak op zich.

In 1554 was hij reeds als gezant in Engeland geweest inzake de voorbereiding van het huwelijk van Keizer Karel's zoon Filips II met Prinses Mary. Door Ferdinand I, broeder van Keizer Karel, werd hij dan naar Konstantinopel gestuurd bij Soliman de prachtlievende, Sultan van Turkije.

Reeds was vóór hem een diplomaat van ons land daarginds werkzaam geweest : Cornelis de Sceppere, de zoon van de Vice-Admiraal. Een zijner opvolgers was een landgenoot ook : Ridder Karel van Rijm, heer van Bellem.

Het resultaat van Busbeek's zending — we moesten ook zeggen : uithoudingsvermogen — kan zeer kort worden samengevat : hij verbleef er acht jaar ! En keerde terug met een wapenbestand van acht jaar daarbij ! Wat voor Europa — we overdrijven niet het minst — de énige kans betekende op herstel.

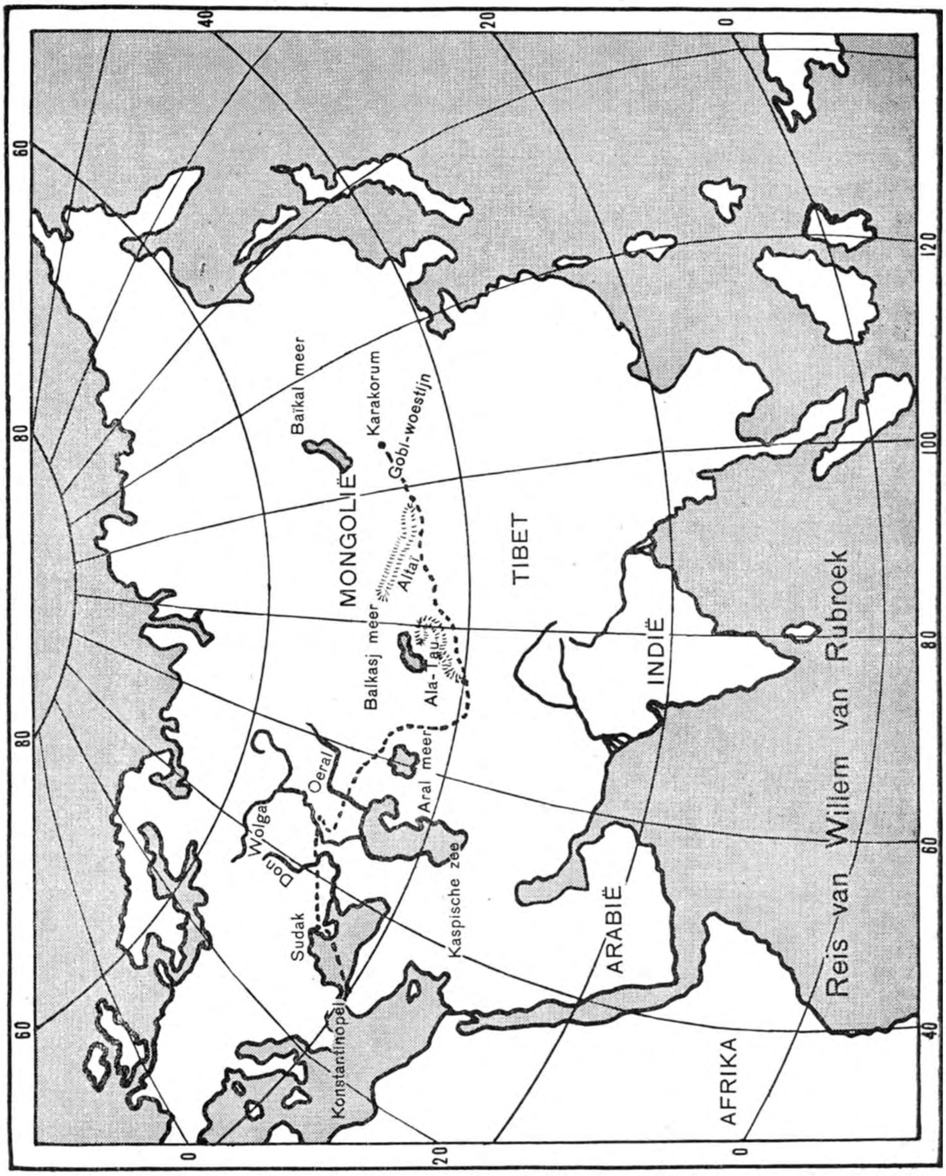
Baikal meer
Karakorum
Gobi-woestijn
MONGOLIË
Altai
Balkasj meer
Ala-Tau
TIBET
INDIË
Oeral
Aral meer
Wolga
Don
Sudak
Kaspische zee
ARABIË
Konstantinopel
AFRIKA
Reis van Willem van Rubroek

Zoals we reeds schreven, ook deze diplomaat was bedrijvig op verscheidene gebieden der wetenschap.

Aan de Keizerlijke curiositeitenkabinetten te Wenen bezorgde hij hele collecties Griekse, Araabse en Byzantijnse kunstwerken — waarvan Konstantinopel destijds een ware opslagplaats was — zodat hij heel wat bijdroeg tot onze huidige kennis inzake kunstgeschiedenis dier periode, en der voorgaande eeuwen in de oude kultuurlanden.

In zijn liefde voor bloemen en planten bewees hij niet te onderschatten diensten aan de Leuvense wetenschapslui — we denken terloops aan Dodoens — die door Busbeek in het bezit werden gesteld van vreemde planten. En zelfs hebben we enkele bloemen, zonder welke onze tuinen heden ten dage niet denkbaar zouden zijn — hyacint, narcis, sering en tulp naar het schijnt — aan Busbeek te danken.

In de rijkvoorziene diergaarden van de Sultan kon hij naar believen zijn zoölogische weetlust botvieren, en zelfs ging hij over tot het ontgraven van een kort voor zijn aankomst overleden giraf, om daarvan een nauwkeurige beschrijving aan de Leuvense geïnterresseerden over te maken.

En last but-not-least : zijn voornaamste wetenschappelijke verdienste is er een van taalkundige aard. Op zekere dag vernam hij de komst aan het hof van de gezanten van de Krim. Natuurlijk was hij er als de kippen bij om met die lui in aanraking te komen, en hij vertelt ons van zijn verbazing een zo treffende overeenkomst vast te stellen tussen de taal welke deze vreemdelingen spraken en zijn moedertaal; en dadelijk legt hij, in zijn wakkere ijver, een woordenlijst aan : het enige document van betrekkelijk recente datum voor de studie der uitgestorven Gotische taal.

* * *

Tot besluit van dit défilé van groten, meenden we geen beter figuur te kunnen nemen dan diegene die gemeenlijk bekend staat als Fray Pedro de Gante.

En wel om reden van zijn haast ongelooflijke veelzijdigheid, om zijn verbazende werkkracht, ja, om zijn genialiteit.

Bekend staat, zo schreven we. Inderdaad, sinds eeuwen wordt hij in Mexico geëerd; tot op heden herinneren aan hem enkele schilderijen in het Nationaal Museum van Mexico, een monument in de Mexicaanse kathedraal, en, steeds in diezelfde stad, een *Calle de Gante* — « Gentse straat » ... wijl het tot

in 1948 duren moest vooraleer hem te Gent aan het Justitiepaleis — waar het vroeger Recolettenklooster stond — een zeer bescheiden bronzen plaat werd onthuld !

Broeder Pieter was een zendeling.

Het zendelingenwerk is wel een der rijkste juwelen van onze nationale erfschat. Hierbij vernoemen we nog : Verbiest in de hoge Chinese kringen; Damiaan de Veuster die zijn leven offerde voor de meest ongelukkigen op de wereld; de « Grote Zwartrok » : Pater De Smet, bij de Indianen van het Rotsgebergte.

En wat riep Franciscus Xaverius uit ? : *Da mihi Flamingos !* Zoiets zegt genoeg.

Maar om terug te keren tot Pedro de Gante. Broeder Pieter van der Moere was een bloedverwant van Keizer Karel; evenwel uit onecht geboren, wat oorzaak zou geweest zijn, zo neemt men wel eens aan, van zijn halsstarrig weigeren op de herhaaldelijke verzoeken vanwege zijn ordeoversten, vanwege de Keizer en ook de Paus, om de priesterlijke en bisschoppelijke waardigheid te aanvaarden.

Na de ontdekking van de Nieuwe Wereld, door Christoffel Colombus, tussen de jaren 1492 en 1496, dacht Keizer Karel niet alleen aan de verdere verovering der nieuwe gebieden door de Conquistadores, doch ook aan de beschaving ervan. Met deze taak belastten zich een eerste ploeg Minderbroeders : Paters Jan van Dak en Van der Auwera, en Lekebroeder Pieter van der Moere.

(Vermelden we hier terloops hoe een Ferdinand van Olmen reeds in 1483 door de Portugese vorsten geprivilegeerd werd alle eilanden ten Westen der Azoren te ontdekken, en door Christoffel Colombus voor zijn ontdekkingsreis als eerste adviseur werd aangeworven. En wijzen we meteen op een brief van Colombus aan Ferdinand en Isabella van Portugal gericht, waarin hij de raad geeft voor de bouw en de uitrusting der karvelen die te zijner beschikking zullen worden gesteld, daartoe de Vlaamse scheepsbouwtechniek te volgen.)

Met veel schranderheid, en met fantastische ijver vooral werd de beschaving aan de Nieuwe Wereld gegeven. Ook hier moeten we hardvochtig blijven tegenover de bekoring alle facetten van dit zo ongemeen rijke leven uit te tekenen.

Broeder Pieter hield blijkbaar van positief en blijvend werk. Het was hem niet ontgaan dat die Mexicanen een waardevolle kultuur bezaten, en in plaats van deze uit te roeien gaat hij ze als het ware weder-opvoeden — om een zo ongelukkig

gekozen term daarvoor te gebruiken —, en daartoe stichtte hij naast colleges — waar de inlandse élite werd aangetrokken om aldus met meer vertrouwen tot de massa te kunnen gaan — ook vakscholen, in welke beide hij alle mogelijke vakken onderwees.

Zijn schranderheid blijkt overal even levendig : wanneer hij ook had gemerkt hoe de muziek en de zang in het inlands ritueel een zo voorname rol bekleedde, dan aarzelde hij niet om zich aan het componeren te zetten ten behoeve van de door hem opgerichte zangscholen — die, naar hij aan zijn Keizerlijke bloedverwant schreef, voor de hofkapel van Zijn Keizerlijke Majesteit niet hoefden onder te doen. In aansluiting daarmee richtte hij werkplaatsen in, waar zijn leerlingen zelf hun instrumenten konden aanmaken. En, alsof dit alles nog niet volstond, hij bouwde een klokkengieterij ! In Mexico, nu zowat vier honderd dertig jaar geleden !

En daarmede is nog lang niet alles gezegd : in zijn eigen ateliers werden naderhand alle stukken gebeeldhouwd en geschilderd die de kerken moesten versieren; in 1528 verscheen te Antwerpen zijn boekje over de Mexicaanse taal — de eerste bijdrage tot de Amerikaanse taalkennis ! —, en een paar jaren later ging hij de verbetering aan van het zo ingewikkelde Mexicaanse hiëroglyphenschrift. Tenslotte ontpopte hij zich als philantroop van formaat — voorwaar een Nobelprijs voor vredeswerk waardig — waar hij, Goddank gesteund door zijn vorstelijke afkomst, in vlammende protestbrieven in de bres sprong voor zijn door de conquistadores mishandelde Indianen.

Na ruim vijftig jaar arbeid overleed hij, en er was algemene rouw in Mexico.

Neen, het is geen goedkope romantiek : op die grootse achtergrond van grenzeloze werkkracht en rijke begaafdheid, daar staat de figuur van de pionier, de humane held : Pieter Van der Moere, Gents Franciscaner-lekebroeder, aan wie de Nieuwe Wereld haar eerste vakonderwijs, haar eerste ziekenhuis, haar eerste kerk dankt !

* * *

Onze keuze in het zo overtalrijke feitenmateriaal is wellicht ongelukkig geweest.

En stellig had het behandelde op een meer boeiende wijze kunnen verwerkt geworden zijn.

Taak was het ons nochtans : feitenmateriaal te leveren als aanzet tot verder werken.

En het komt ons voor dat dit niets afdoet aan wat we uit dat overzicht-in-vogelvlucht als voornaamste besluit mogen vestigen : ons rijk verleden.

Rijk is ons verleden.

Terecht kunnen we er fier op gaan.

Maar wij, die ons hart voelen bonzen van trots bij het verwijlen bij en in ons kroondomein, voelen we dan ook aan : *Noblesse oblige ? !*

Een andere weg tot daadwerkelijke vaderlandsliefde — in de meest gezonde en brede betekenis van het woord — bestaat er inderdaad niet !

* * *

TEN GERIEVE VAN BELANGSTELLENDEN

Het boek *Vlaanderen zendt zijn zonen uit,* van Professor Dr. Frans M. Olbrechts — door het Davidsfonds als tweede nummer der jaarreeks 1942 uitgegeven — was een waar manifest van niet te wurgen nationale fierheid in volle bezettingstijd.

Dat boek heeft ook ons gemoed en ons vaag bewustzijn beroerd tot interesse, en, waar we aan dit werk — het eerste en enig in zijn aard tot nogtoe — heel wat gegevens ontleenden voor deze kleine brochure, kunnen we slechts met veel aandrang de lezing daarvan aanbevelen, én om zijn wetenschappelijke waarde, én om de aangename stijl ook waarmede het werd geschreven.

Ditzelfde boek houdt een bibilografie in — vrijwel alleen betreffende reizigers, diplomaten en zendelingen — zodat we het overbodig achten deze hier te herhalen.

Het min lijvige werkje van Hubert Devoghelaere : *De Zuid-Nederlandse schilders in het buitenland van 1450 tot 1600* — uitgave *Nederlandse Boekhandel,* Antwerpen 1944, Seizoenenreeks nummer 52 — is voor de schilderkunst van die periode een waar arsenaal van gegevens; ook geeft het een vrij uitvoerige boekenopgave, per land gerangschikt.

MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING.

DIENST VOOR OPVOEDING BIJ HET LEGER.

GROTE BELGISCHE REIZIGERS

VOOR DE XIX[e] EEUW

DOOR

J.-F. Verbruggen

Licentiaat in de Wijsbegeerte
en Letteren

INHOUD.

Blz.
Woord vooraf 3
Deel I. — *De Belgen in de Kruistochten* 5
Deel II. — *Grote Belgische Reizigers* 31
Deel III. — *Belgische kolonisatie en verplaatsingen in groep* . 41

LIJST DER AFBEELDINGEN.

Omslag. Godfried van Bouillon (L. Gallait). Brussel, Senaat.
1. — Toen Godfried ter kruisvaart toog, maakte hij het hertogdom Lotharingen aan de Prinsbisschop van Luik over (Mathieu). Bouillon, HH. Petrus en Paulus kerk.
2. — Robrecht II in de slag bij Askalon.
3. — Een krijgsvloot uit het einde der XIIIe eeuw.
4. — Diederik van de Elzas bracht het Heilig Bloed naar Brugge (A. De Vriendt). Antwerpen, Museum van Schone Kunsten).
5. — Boudewijn van Konstantinopel (L. Gallait). Brussel, Senaat.
6. — Willem van Rubroek.
7. — Niklaas Cleynaerts (P. Stamot). Diest, Stadhuis.
8. — Pater Verbiest S. J. (Luik, Collège Saint Servais).
9. — Lodewijk van Geer.
10. — Reisweg van de schepen der Oostendse Compagnie.

WOORD VOORAF.

In deze brochure willen we de aandacht vestigen op de voornaamste reizen, ondernomen door landgenoten, tot in de loop der XVIIIe eeuw. Een eerste deel werd volledig gewijd aan de deelname der Belgen in de kruistochten. We hebben hierbij gepoogd zo juist .mogelijk het aandeel van onze landgenoten te schetsen, en daarom hun wapenfeiten in het algemeen kader der kruistochten geplaatst. In dit raam hebben we dan de daden der Belgen beschreven. Om dit zo nauwkeurig en zo objektief mogelijk te doen, hebben we, waar dit mogelijk was, een benaderde getalsterkte opgegeven der deelnemers. We hebben echter afgezien van de lange lijsten namen van kruisvaarders, die men in verschillende werken over de kruistochten kan vinden : dikwijls berusten die immers op een plaatselijke en latere traditie, niet bevestigd door het getuigenis der tijdgenoten. We geven dus slechts enkele namen op, ons verschaft door verhalen uit de tijd zelf.

In het tweede deel vermelden we onze voornaamste reizigers. Hier waren we verplicht een keuze te doen en enkele typische vertegenwoordigers uitvoeriger te behandelen, terwijl we andere landgenoten slechts bondig vermelden. Talrijke stoutmoedige of ongelukkige reizigers hebben we niet eens kunnen noemen. We hebben ons laten leiden door de meest merkwaardige prestaties en ook door de bijdrage gebracht tot de verschillende takken der wetenschap uit hun tijd.

Het derde deel handelt over de verplaatsingen van ganse groepen landgenoten, die zich in de vreemde gevestigd hebben, om er aan kolonisatie te doen. Hier was het soms moeilijk loutere handel te onderscheiden van vaste nederzettingen, uitgevoerd door een koloniserende bevolking. We hebben ons weer beperkt tot het voornaamste en we moeten volledig afzien van de bloeiende handel, die reeds zeer vroeg, landgenoten in alle richtingen over Europa verspreidde.

Grote Belgische Reizigers vóór de XIXe eeuw

EERSTE DEEL.

DE BELGEN IN DE KRUISTOCHTEN.

Landgenoten op pelgrimstocht naar het H. Land.

Sinds lang vervlogen eeuwen hebben landgenoten de verre reis naar het Oosten ondernomen. Het oudst bewaard gebleven getuigenis verhaalt dat omstreeks het jaar 1000 Poppo van Deinze, abt der abdij Stavelot-Malmédy, een pelgrimstocht deed naar Jeruzalem. In 1054 volgden bewoners uit het graafschap Vlaanderen de bisschop van Kamerijk, Lietbrecht, op een dergelijke reis.

In 1071 echter, werd Jeruzalem veroverd door de Seldsjoekse Turken. Deze volksstam bemoeilijkte ten zeerste de vrome pelgrimages. Alleen rijke vorsten, vergezeld door een machtige troep krijgers, konden het nog wagen de gevaarlijke tocht te ondernemen. Een markgraaf van Vlaanderen, Robrecht de Fries, deed zulke pelgrimstocht tussen de jaren 1086 en 1089/90, samen met een mooi gevolg ridders. Tijdens zijn terugkeer uit het H. Land ontmoette hij de keizer van Byzantium, Alexis Comnenos, in het plaatsje Berrohé, en beloofde hem vijfhonderd Vlaamse ridders te zenden, na de terugkeer in zijn land. Robrecht de Fries hield woord en stuurde ongeveer vijfhonderd uitmuntende ridders, die kostelijke geschenken, o. a. honderd vijftig mooie paarden, meebrachten voor de keizer. De krijgers werden onmiddellijk gebruikt voor de verdediging van Nicomedië, aan de overzijde van de Bosporus gelegen. Wat later werden zij teruggeroepen uit deze strijd tegen de Turken en ditmaal belast met de verdediging van het keizerrijk in Europa, tegen de Scythen.

Voor eenvoudige pelgrims was het toen echter onmogelijk nog op pelgrimstocht naar het H. Land te trekken, tenzij op gevaar er hun leven te verliezen. Het diep godsdienstig gevoel der bewoners van West-Europa kon echter geen vrede nemen met die Turkse dwingelandij. Het meeslepend woord van een paus, Urbanus II, zal hen oproepen tot één der machtigste en gevaarlijkste krijgstochten, tot dan toe in de Middeleeuwen ondernomen.

Paus Urbanus II predikt de kruistocht.

Op het einde van het concilie van Clermont, de 27e November 1095, werd de geestdriftige redevoering en de oproep van de paus beantwoord door de kreet : « God wil het ». Reusachtig was het succes en Urbanus II breidde terstond zijn campagne voor een kruisvaart verder uit, door zelf het woord te voeren in verschillende Franse steden.

Overal naaiden ridders en pelgrims een kruis uit stof op hun klederen. Langdurige voorbereidselen werden aangevangen voor zulke verre expeditie. Talrijke pelgrims waren echter te ongeduldig. Zij schaarden zich rond Pieter de Kluizenaar, die een echte volksbeweging verwekte, evenals een ander menner, Wouter zonder Have, die reeds vóór Pieter de weg naar het Oosten insloeg. Op 19 April 1096 volgde de tuchteloze massa van Pieter de Kluizenaar. Beide troepen bestonden uit eenvoudige, arme lieden, en bevatten talloze avonturiers, bezield met gans andere gevoelens dan zuiver godsdienstige. Door Hongarije trokken zij naar Konstantinopel. Daar echter beschikten de meesten onder hen niet meer over de nodige middelen tot bestaan. Zij roofden er en plunderden. Keizer Alexis Comnenos zag zich verplicht ze over te brengen naar Klein-Azië. Daar wilden zij niet wachten op het eigenlijke leger. Zonder bekwame leiders, zonder goede bewapening, waagden zij aanvallen op de Turken. Zij leden bloedige nederlagen en slechts enkele armzalige overblijfselen konden zich bij de troep van Godfried van Bouillon vervoegen. Andere dergelijke benden geraakten niet eens tot in Konstantinopel en werden reeds in Hongarije vernietigd.

Godfried van Bouillon.

Intussen was het eerste leger der barons op weg. Het stond onder leiding van Godfried van Bouillon, hertog van Neder-Lotharingen. Hem volgden krijgers uit de Ardennen, uit Brabant en Haspengouw, uit het Luikse, de omgeving van

Aken en de Rijnstreek. Zijn broeder Boudewijn van Boulogne, zijn neef Boudewijn van Bourg, en de graaf van Henegouwen Boudewijn II, vergezelden hem. In deze machtige troep bevonden zich nog Garnier van Grez, Boudewijn van Stavelot, Hendrik van Assche, Cono van Montaigu, bij Laroche, Geraard van Avesnes. Het was een der sterkste legers dat de weg naar Konstantinopel insloeg. De tijdgenoten hebben de getalsterkte er van zeer overdreven. Waarschijnlijk bevatte het een 700 tal ridders en 3 à 4000 man voetvolk, waaronder ongewapende pelgrims. Omstreeks 15 Augustus 1096 vertrok het, en na een tocht door Z. Duitsland en Hongarije, kwam het reeds op 23 December in Konstantinopel aan. Het had ongeveer 30 kilometer per dag afgelegd, gedurende de tachtig dagen dat het werkelijk marcheerde, wat een merkwaardige prestatie vormt voor deze reis van honderd dertig dagen, en terzelfdertijd toont dat dit leger, hetwelk over één enkele weg voorttrok, niet talrijk was. Doch voor die tijd vormde het een aanzienlijke strijdmacht, die ontzettend hoge sommen eiste voor zijn onderhoud. Godfried van Bouillon was verplicht geweest daartoe zijn burcht te Bouillon te verkopen aan de prins-bisschop van Luik, terwijl hij zijn domeinen in Mouzon en in Stenay (N. O. Frankrijk) aan de kerk van Reims verhandeld had. Boudewijn II van Henegouwen verkocht eveneens zijn burcht te Couvin aan de bisschop van Luik.

Robrecht II van Vlaanderen.

Een tweede leger vertrok uit N. Frankrijk. Het bevatte troepen van de hertog van Normandië en andere Franse vorsten waaronder Eustachius III, graaf van Boulogne, broer van Godfried van Bouillon. Met hen trok de graaf van Vlaanderen op, Robrecht II, zoon van Robrecht de Fries. Hij werd begeleid door gans de hoge Vlaamse adel en zijn troep bevatte waarschijnlijk een 500 tal ridders en ongeveer 2000 man voetvolk. Voorzeker trokken met hem ook enkele leenmannen mee uit N. Frankrijk, zoals Hugo II van Saint-Pol en zijn zoon Enguerrand, die tijdens de tocht zal sneuvelen, de heer van Lillers en Ardres, en anderen meer. Robrecht II trok door Italië, waar hij zijn zuster Adela bezocht, gehuwd met de hertog van Apulië, Rogier Borsa.

Een derde leger werd aangevoerd door graaf Raimond van Saint-Gilles, en bevatte troepen uit Z. Frankrijk. Het werd vergezeld door Adhemar van Monteil, bisschop van Puy, die als pauselijk legaat de algemene leiding had van de kruisvaart.

Een vierde leger bestond uit Normandiërs uit Z. Italië en werd bevolen door Bohemund van Tarente en diens neef Tancredo. Deze Normandische chefs waren nog steeds zuivere avonturiers en behendige veroveraars, die hoopten door de kracht hunner wapens nieuwe vorstendommen op te richten in het Nabije Oosten.

Rol der Belgische Chefs.

Onder de grote leiders : Robrecht van Normandië, Raimond van Saint-Gilles, Bohemund van Tarente, Godfried van Bouillon en Robrecht II van Vlaanderen, waren deze laatste twee voorzeker de vorsten die, samen met Robrecht van Normandië, het meest door vrome idealen gedreven werden, en zij bleven ook het best getrouw aan het onbaatzuchtig doel van de kruisvaart. Tijdens de talrijke twisten die de tocht onderbraken, waren zij steeds de bemiddelaars, de verzoeners, die angstvallig waakten op de verwezenlijking van het opperste doel : de bevrijding van Jeruzalem en der heilige plaatsen.

De Kruistocht.

In de Lente van 1097 zette het grote leger zijn tocht in vanuit Klein-Azië. Met keizer Alexis Comnenos was een verdrag gesloten, waardoor de streken, die te voren tot het Byzantijnse rijk behoord hadden, na verovering door de kruisvaarders, weer aan de keizer zouden afgestaan worden. In ruil daarvoor zorgde de vorst voor een vloot, die de kruisvaarders naar Klein-Azië vervoerde en hen daar bevoorraadde. Hij betaalde ook een soldij aan de krijgers en een klein Byzantijnse leger vergezelde de kruisvaarders.

In Mei 1097 begon het beleg der eerste stad in handen der Turken : Nicea. Godfried van Bouillon, eerst aangekomen in de streek, had toen reeds een weg doen aanleggen, waarover de grootse tocht inzette.

Dorylea.

Het machtige leger, waarvan de getalsterkte eveneens geweldig overschat werd, bestond waarschijnlijk uit een 3000 ridders en een 12.000 man voetvolk en pelgrims. Op 26 Juni kende het reeds zijn eerste succes : de overgave van Nicea. De tocht werd onmiddellijk voortgezet en het leger marcheerde in twee groepen om gemakkelijker zijn bevoorrading in de streek te vinden. Een sterk Turks leger bespiedde hen echter,

(Negatief A C L., Brussel)

Toen Godfried ter kruisvaart toog, maakte hij het hertogdom Neder-Lotharingen aan de Prinsbisschop van Luik over (Mathieu).
Bouillon, HH. Petrus en Paulus kerk.

Robrecht II in de slag bij Askalon (Voorstelling op een kerkraam te Saint-Denis, 1142).

(Th. Luyckx, De Graven van Vlaanderen en de Kruisvaarten.)

en viel bij verrassing aan op 1 Juli, in de omgeving van Dorylea. De overvallen Normandiërs, één der twee groepen, liepen snel het grootste gevaar. De Turken streden immers op een voor hen volledig onbekende wijze. Met hun bereden boogschutters naderden zij de troepen der kruisvaarders, beschoten ze, maakten keert en zonden andere korpsen vooruit, die dezelfde taktiek herhaalden. Steeds bleven de Turken buiten het bereik van hun vijanden, en zetten voortdurend hun vernielend werk verder. Gelukkig konden de andere kruisvaarders bij tijd ter hulp geroepen worden. Godfried van Bouillon, Robrecht II en Raimond van Saint-Gilles redden de Normandiërs uit hun wanhopige toestand. Een deel van hun troepen versterkten het wijkende front, terwijl andere korpsen een wijde omsingelende beweging uitvoerden en de Turken in de rug aanvielen. De vijanden sloegen toen ijlings op de vlucht en een aanzienlijke buit viel in handen der kruisvaarders. Deze eerste veldslag had een mooie overwinning bezorgd aan de ridders uit het Westen, en vol vertrouwen konden zij hun tocht voortzetten. Een Turks emir heeft ons daarover een bittere bekentenis nagelaten : « De Franken hebben het overwicht van de moed en de dapperheid in de slag ». Tegen een goed geordende stormrit der zwaardere ridders waren de lichte Turkse ruiters niet bestand. Het verder verloop van de eerste kruistocht zal dit duidelijk tonen.

De Moeilijkheden van de Kruistocht.

Op 4 Juli werd de vooruitgang hernomen. Door een woeste steppe, waarin geen water te vinden was, in volle maand Juli, wanneer de thermometer aldaar een hoge temperatuur aanwijst, trokken de kruisvaarders verder. « Honger en dorst kwelden ons en we vonden niets om te eten, tenzij dorens, die we afrukten en in onze handen open wreven », vertelt een ooggetuige. « Daar stierven de meeste onzer paarden, zodat vele ridders te voet verder moesten trekken en ossen, geiten en honden gebruikten om hun bagages te vervoeren. » Gelukkig waren de Turken op de vlucht en dachten zij aan geen nieuwe veldslag meer. Heraklea werd genomen na een kort gevecht en de kruisvaarders verbleven er van 10 tot 13 September. Toen Boudewijn van Boulogne, Godfried's broeder, Tarse veroverd had, legde daar juist een vloot aan, geleid door de avonturier Guynemer van Boulogne, met als bemanning op zijn schepen, lieden uit Vlaanderen, Antwerpen, Friesland en Gelderen. Als onderdaan van de graaf van Boulogne, schonk de zeerover aan Boudewijn 300 krijgers. Wat

later zal hij helpen de haven Laodicea veroveren en hij zal nog belangrijke diensten bewijzen door de kruisvaarders te bevoorraden.

Nieuwe moeilijkheden werden ontmoet in de bergen van de Ante-Taurus, waar ridders hun maliënhemd, hun helm en hun schild verkochten of wegwierpen, omdat zij bezweken onder de zware last. Gelukkig kwamen zij daarna in een rijke streek, en op 21 October stonden zij voor de machtige stad Antiochië, versterkt door een stevige omwalling, met omstreeks 10 kilometer omtrek, en voorzien van talloze torens.

Beleg van Antiochië.

De natuur der streek en de uitgestrektheid der omheining belette het leger der kruisvaarders, waaruit op dit ogenblik reeds Boudewijn van Boulogne achtergebleven was om een eigen vorstendom te veroveren, de vesting volledig in te sluiten.

Voor ze de stad bereikten was graaf Robrecht II vooruit gezonden met een 1000 tal ridders om Artah in te nemen. De Armenische en Syrische bevolking der streek had echter het Turks garnizoen der plaats reeds overvallen en verslagen vóór de graaf er aankwam.

Daar een volledige omsingeling van Antiochië onmogelijk bleek, werd in den beginne slechts het noordelijk deel ingesloten en daarna het N. W. Godfried van Bouillon en Robrecht II bezetten ieder een sector voor de vesting. Toen waren slechts drie poorten afgesloten en langs het Zuiden konden de Turken nog gemakkelijk in en uit de stad.

Het beleg zal zeven maand en vijftien dagen duren. Reeds na twee maanden leden de kruisvaarders door een ernstige hongersnood. Bij gebrek aan tucht waren zij al te losbandig omgesprongen met hun levensmiddelen. Daarenboven deed het garnizoen der stad menigvuldige uitvallen, eens dat het van zijn eerste schrik bekomen was. Talloze hinderlagen werden door de Turken gelegd en de kruisridders, die op bevoorrading trokken in de streek, werden voortdurend verrast. De toestand was tragisch. Nog slechts zeven honderd ridders beschikten over paarden in goede staat. Godfried van Bouillon lag ziek in zijn tent. Er moesten strenge maatregelen getroffen worden : voortaan ging men alleen nog op bevoorrading uit met sterke afdelingen. Bohemund van Tarente en Robrecht II vertrokken aldus na Kerstmis voor een belangrijke raid, die echter op een volledige mislukking uitliep, alhoewel zij onderweg een Turkse afdeling versloegen. Gelukkig kwamen de

christen Armeniërs en Syriërs uit de streek, met allerlei levensmiddelen naar het kamp, doch wegens de heersende schaarste verkochten zij deze waren aan fantastische prijzen, zodat arme ridders en voetvolk erg leden. Vele stierven toen van honger en uitputting. De desertie sloop in de gelederen en zelfs Pieter de Kluizenaar sloeg op de vlucht. Hij werd echter ingehaald en met geweld gedwongen te blijven.

De Slag aan het Meer bij Antiochië.

In deze rampspoedige omstandigheden verscheen plots een Turks ontzettingsleger. Op 8 Februari 1098 greep het beslissend treffen plaats. Terwijl het voetvolk achtergelaten werd om het kamp te verdedigen tegen het garnizoen van Antiochië, kozen de ridders een gunstige positie voor het gevecht. In een smalle strook tussen de stroom Orontes en het meer van Antiochië, wachtten zij hun vijand af. Op dit terrein konden de zeven honderd ridders met vertrouwen de strijd wagen, omdat er daar geen mogelijkheid bestond hen te overvleugelen. Bohemund van Tarente, de knapste kapitein, voerde er het bevel. Met vijf korpsen wachtte hij de vijand af. Een zesde afdeling diende tot reserve. Onder de kracht van de Turkse aanval moesten de kruisvaarders eerst wijken. Toen werd de reserve in de strijd geworpen en dit fris korps dreef de aanvallers in wanorde terug. Een groot aantal paarden werd veroverd en vele ridders vonden een nieuw strijdros.

Terzelfdertijd had het garnizoen der stad een uitval gedaan. De strijd duurde nog voort, wanneer de zegevierende ridders terugkeerden. Dan eerst zagen de Turken het vruchteloze van hun pogingen in en trokken zij terug in Antiochië.

De Inname der Stad.

Gedurende het beleg hadden de kruisvaarders kastelen opgericht naast de stadspoorten. Drie burchten sloten aldus de toegangswegen af, terwijl de andere poorten door het kamp afgesnoerd werden. Maar door een bestorming zal de stad niet vallen; wel door omkoping van een lid der bezetting. Een Armeniër, die de belangrijke toren der Twee Gezusters bewaakte, was bereid hem af te staan aan Bohemund. Deze zond gedurende de dag Godfried, Robrecht II en de andere chefs naar de omliggende streek, om de aandacht van het garnizoen af te leiden. 's Nachts, op 3 Juni, drong hij met

zijn krijgers in Antiochië binnen en weldra viel gans de stad in handen der kruisvaarders, behalve de citadel, waarin een deel van het garnizoen een toevluchtsoord vond.

De Kruisvaarders belegerd in Antiochië.

Een nieuw ontzettingsleger naderde op 5 Juni. Drie dagen later verwezenlijkten deze Turken reeds hun verbinding met de troepen in de citadel. Vruchteloos hadden de kruisvaarders gepoogd dit te beletten. Robrecht II had lange tijd met vijftig ridders een der kastelen verdedigd. Doch hij ook moest wijken en een zijner hoge edelen, Roger van Rijsel, sneuvelde er. De toestand der kruisvaarders werd uiterst kritisch. Snel bouwden zij een muur tussen de citadel en de stad, om alle uitvallen uit deze burcht te beletten. De hoger gelegen vesting beheerste immers gans Antiochië.

Terwijl de kruisvaarders alle moeite hadden om het garnizoen der citadel in bedwang te houden, werden zij zelf in de stad belegerd door het ontzettingsleger. Vlug leden zij opnieuw door hongersnood. Talrijke krijgers sloegen op de vlucht en enkelen er van zaaiden een paniek onder de bemanning van de vloot. Anderen vluchtten tot in Klein-Azië, waar keizer Alexis een expeditie voorbereidde om de ridders ter hulp te snellen. De vorst zag af van zijn tocht toen men hem vertelde dat het leger vernietigd was.

De bittere nood der belegerde krijgers verzwakte hun waakzaamheid. Een der voornaamste torens der stadsversterking werd door de Turken bij verrassing genomen. Maar de moedige verdediging van een naburige toren door drie ridders uit Mechelen-aan-Maas, dus uit het korps van Godfried van Bouillon, liet toe versterkingen te zenden en deze overval te stuiten.

De hongersnood werd echter zo nijpend dat de ridders hun kostbaarste bezit, hun paarden, moesten slachten. Het moreel der troepen daalde toen ontzettend laag. De talloze ontberingen en de uitputtende strijd hadden de meesten ontmoedigd.

Plots vertelde toen een kruisvaarder dat hij een verschijning beleefd had, waarin hem de plaats aangeduid werd der H. Lans, waarmee Christus op zijn kruis doorstoken werd. Zijn verhaal werd door velen niet geloofd, omdat o. a. te Konstantinopel beweerd werd dat zij de echte lans bezaten. Anderen echter begonnen te graven op de aangeduide plaats en vonden er het ijzer van een lans. Die vondst deed het moreel opnieuw stijgen en er werd besloten een uitval te wagen om het ontzettingsleger te verslaan.

Uitval en Overwinning bij Antiochië.

Dit besluit leidde tot een gevaarlijke onderneming, want het leger was zeer verzwakt. Amper vijf à zes honderd ridders konden uit de stad gebracht worden en zij liepen gevaar, tijdens het buiten rijden door de poorten der vesting, door grotere Turkse strijdkrachten aangevallen te worden. Doch hun vijanden achtten zich zo zeker van de zegepraal, dat zij de ridders zonder hinder lieten oprukken in de hoop hen volledig te vernielen. Langzaam trokken de Turken zich terug naar de bergen ten N. der stad. Zij wilden met een tweede afdeling in de rug der kruisvaarders aanvallen. Bohemund had zes korpsen gevormd, waarvan het eerste bevolen werd door Robrecht II en een Franse vorst, terwijl Godfried het tweede korps leidde. Toen de bevelhebber de bedoeling der Turken bemerkte vormde hij snel een zevende afdeling met troepen van Godfried van Bouillon en Robrecht van Normandië. De andere korpsen vielen onmiddellijk heftig aan en de Turken weken snel. Hun leger was trouwens verzwakt door een twist tussen de aanvoerders. De aftocht werd een vlucht en de ridders zetten een hardnekkige achtervolging in. Zij bekommerden zich ditmaal niet om de buit, vóór zij de Turken van het slagveld verjaagd hadden. Weer veroverden zij vele paarden en konden daardoor talrijke ridders opnieuw uitrusten. Nog dezelfde dag (28 Juni 1098) gaf het garnizoen der citadel zich over. Antiochië was eindelijk veroverd !

Twist onder de Chefs.

Nu echter begon een jammerlijke tweespalt tussen de leiders. Bohemund wou de stad voor zich houden, waartegen de andere chefs gekant waren. Raimond van Saint-Gilles betwistte hem het ergst het bezit van Antiochië. Kostbare tijd zal hier verloren gaan. Boudewijn II van Henegouwen werd toen naar de keizer van Byzantium gezonden. Onderweg overvallen door de Turken, werd hij gedood.

Meer dan negen maanden boekte de tocht bijna geen vooruitgang. Eerst was besloten de opmars uit te stellen tot na de zomer, want na al de ontberingen, doorstaan in Antiochië, zou het oprukken, zelfs zonder weerstand vanwege de Turken, door de rotsachtige wegen van Judea, waar in dit seizoen bijna geen water te vinden is, een weinig aanlokkelijke expeditie gevormd hebben.

Toen December aanbrak, werd er echter nog verder getalmd. De chefs hielden zich op met de inname van kleine plaatsen en burchten, waardoor de kruistocht geen stap vooruit deed in de richting van Jeruzalem. Opnieuw grepen er deserties plaats. De arme ridders en het voetvolk werden tenslotte zo woedend en verbitterd om het oponthoud, dat zij één der veroverde plaatsen, waarvoor onder de leiders getwist werd, volledig vernielden.

Godfried van Bouillon had tijdens de zomer zijn broer Boudewijn bezocht, in het door hem opgerichte graafschap Edessa. In begin Maart belegerde hij Jabala, samen met Robrecht II, in de hoop er een flinke buit te vinden en zich aldus de nodige middelen te verschaffen om verder zijn troepen te onderhouden. Daar bereikte hem het nieuws dat een vijandelijk leger oprukte tegen Raimond van Saint-Gilles, die Arqa belegerde. Beide vorsten uit ons land haastten zich om de anderen te versterken, doch het bericht bleek vals. Nu ontstond tussen Godfried en Raimond een heftige wedijver voor de algemene leiding van de kruisvaart. De pauselijke legaat, bisschop Adhemar van Monteil, die theoretisch de kruisvaarders aanvoerde, was overleden te Antiochië. Bohemund, die op het slagveld bijna altijd als leider optrad, bleef in zijn veroverde stad om in de omstreken van Antiochië een eigen vorstendom op te richten. Een ander chef moest nu de leiding waarnemen.

Raimond van Saint-Gilles had daarom in Januari 1099 voorgesteld alle chefs met hun troepen in zijn soldij te nemen. Aan Godfried bood hij 10.000 goudsolidi aan, en een zelfde som aan de hertog van Normandië; 6.000 solidi aan Robrecht van Vlaanderen en 5.000 aan Tancredo. Dank zij deze sommen kunnen we, door een kleine berekening, de benaderde getalsterkte der overblijvende troepen bepalen. In Ascalon, na de verovering van Jeruzalem, waren er nog duizend twee honderd ridders en ongeveer negen duizend man voetvolk. Wanneer we die getallen, evenredig met de geldsommen verdelen onder de chefs bekomen we : drie honderd ridders bij Godfried en iets meer dan twee duizend man voetvolk; even veel troepen bij Robrecht van Normandië, een honderd tachtig tal ridders en duizend twee honderd infanteristen bij Robrecht II en honderd vijftig ridders met duizend man voetvolk bij Tancredo. Raimond van Saint-Gilles had voorzeker bijna zo veel strijders als Godfried.

Godfried van Bouillon wordt Leider van de Kruisvaart.

Het aanbod van Raimond werd niet aangenomen en toen hij in April nog verder talmde vóór de stad Arqa, dwong Godfried hem af te zien van het beleg dezer plaats en mee deel te nemen aan de tocht naar Jeruzalem.

Van dit ogenblik af werd Godfried algemeen erkend als de leider van de kruistocht, waarbij hij op de steun van Robrecht van Vlaanderen mocht rekenen. Tancredo, eerst in soldij getreden bij Raimond, ging over naar de troep van Godfried, samen met zijn krijgers, zodat onze landgenoot van dan af het sterkste gevolg bezat. De ijver van Godfried om eindelijk het opperste doel van de kruistocht te verwezenlijken, met de opmars naar Jeruzalem, werd uiterst gunstig onthaald door alle arme ridders en door het voetvolk, die steeds het ergst geleden hadden onder alle ontberingen. Op 16 Mei 1099 werd de beslissende tocht ingezet. Zonder ernstige weerstand van de vijand trokken de kruisvaarders voort tot onder de muren der H. Stad. Langs de kust, voorbij Tripolis, Beiroet, Tyr, Akko, Cesarea en Jaffa werden de laatste 400 kilometer afgelegd. Op 7 Juni bereikten zij eindelijk de begeerde plaats. Terstond werd begonnen de stad te omsingelen. Godfried en Tancredo bezetten de westelijke sector, tegenover de Davidstoren en de poort naar Jaffa. De zuidelijke sector werd ingenomen door Raimond van Saint-Gilles en de noordelijke door Robrecht van Normandië. Tussen deze laatste en Godfried nam Robrecht II stelling, tegenover de Sint-Lazaruspoort. In het Oosten werden geen troepen gelegerd, omdat de natuur van het terrein daar een aanval zeer lastig maakte.

Beleg en Inname van Jeruzalem.

Weer hadden de strijders te kampen met allerlei moeilijkheden. Van op 6 kilometer moest water aangebracht worden. Hout en materiaal diende verzameld te worden tot het vervaardigen van belegeringstuigen. Gelukkig kwam toen in Jaffa een Genuese vloot toe, waarvan de matrozen over voldoende materieel beschikten. Zij zullen een belangrijke hulp verlenen in het bouwen der rollende torens. Robrecht II en zijn neef, de hertog van Normandië, zorgden voor het aanbrengen van zware balken.

Op 13 Juni greep een eerste bestorming plaats. Jammer genoeg waren er niet voldoende ladders en de aanval mislukte

jammerlijk, ondanks de hardnekkigheid der kruisvaarders. De verliezen waren zwaar en voortaan moest er gewacht worden op de voltooiing der rollende houten torens.

Godfried, Robrecht II en de hertog van Normandië deden er een maken voor hun rekening, terwijl in het Zuiden de graaf van Saint-Gilles hun voorbeeld volgde. Op 8 Juli waren de voorbereidselen klaar. In een plechtige processie trokken de kruisvaarders rond de muren der stad. Het moreel was opnieuw uitmuntend en zelden heerste er zulke geestdrift. Tijdens de nacht van 9 op 10 Juli werd de toren van Godfried in het geheim voor de zwakst verdedigde sector gebracht, in het N.O., waar tot dan toe geen troepen gelegerd hadden, tussen de Stefaanpoort en de toren der Ooievaars. Verbaasd aanschouwden de Egyptenaars, die de H. Stad verdedigden voor hun emir, in de morgen van 10 Juli de hoge toren, die met zijn twee verdiepingen volledig de stadswallen beheerste. In het Zuiden voerde Raimond toen eveneens zijn rollende toren voor de stadswallen.

De algemene aanval brak los in de nacht van 13 op 14 Juli. Een heftige strijd, gedurende gans de 14e Juli, bracht nog geen tastbaar resultaat bij. Maar op Vrijdag 15 Juli werd de algemene bestorming hervat. Godfried had met zijn broer Eustachius van Boulogne, plaats genomen op de tweede verdieping van hun toren. Tegen de middag slaagden zij er in de loopbrug neer te werpen op de muur. Terstond stormden twee broeders, Letald en Engelbert uit Doornik, op de omwalling, onmiddellijk gevolgd door Godfried en Eustachius. De laatste phase der belegering ving aan. Ladders werden nu tegen de muur geplaatst en weldra bevond zich een sterke troep op de stadsmuren in het N.O. van Jeruzalem. De verdedigers namen er de wijk naar de tempel van Salomon, waar zij te vergeefs poogden de vooruitgang der kruisvaarders te stuiten. De Egyptenaars werden er verpletterd want ondertussen waren de troepen van Robrecht II, van de hertog van Normandië en van Tancredo, eveneens in de stad binnengedrongen. In het Zuiden duurde de strijd langer, doch door de vlucht der troepen uit het N.O. der omwalling, begaf daar ook de verdediging. Gans de stad viel nu snel in handen der kruisvaarders, die een vreselijk bloedbad aanrichtten onder het garnizoen en de bevolking. « Daarna, uiterst gelukkig en wenend van vreugde, gingen de onzen bidden op het graf van onze Zaligmaker Jezus en zij losten de schuld in, die zij tegenover hem aangegaan hadden », verhaalt een ooggetuige, de onbekende Normandische ridder uit Z. Italië.

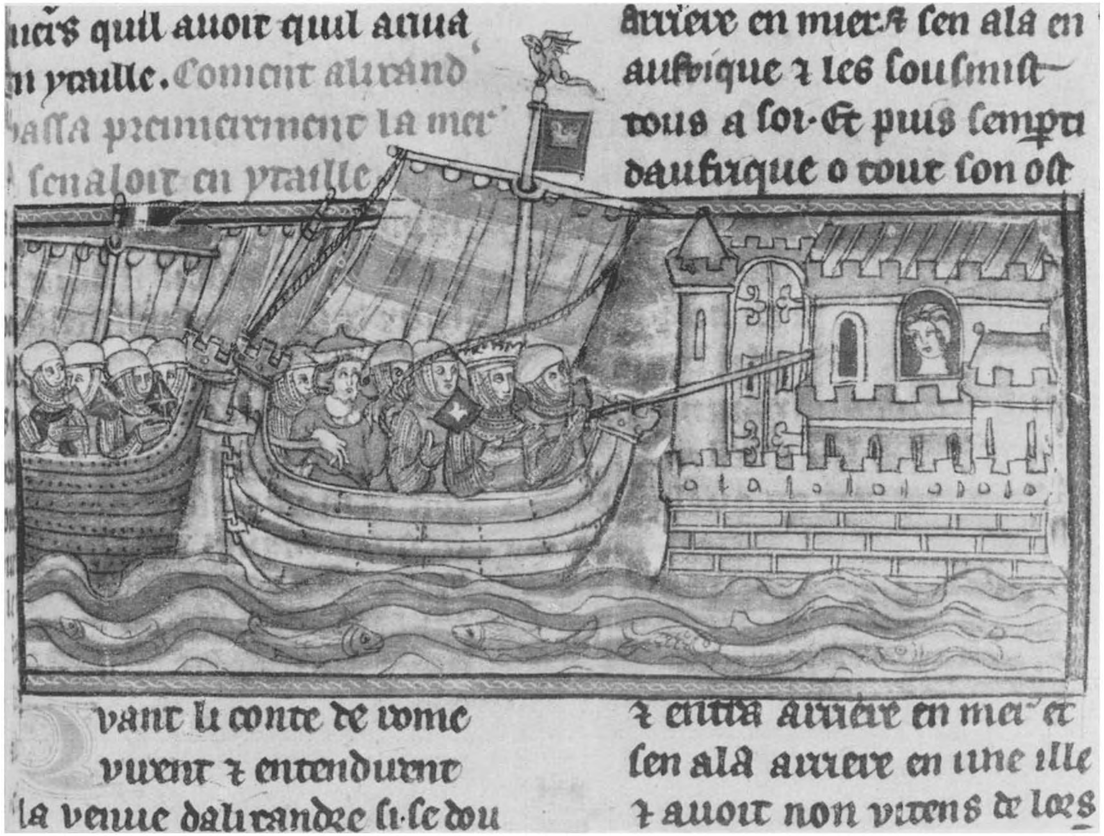

Een krijgsvloot uit het einde der XIIIe eeuw. (Kon Bibl Brussel)
(La vraie ystoire dou bon roi Alexandre.)

Diederik van de Elzas bracht het Heilig Bloed naar Brugge (A. De Vriendt)
Antwerpen, Museum van Schone Kunsten.

Godfried van Bouillon Voogd en Verdediger van het H. Graf.

Enkele dagen later, op 22 Juli, werd Godfried verkozen tot vorst der kruisvaarders. Door de steun van Robrecht van Vlaanderen en diens neef, de hertog van Normandië, won hij het pleit op Raimond van Saint-Gilles. Tevergeefs hadden de bisschoppen getracht een geestelijke vorstendom op te richten, dat onder de leiding van een patriarch, rechtstreeks zou afgehangen hebben van de paus. Daardoor echter zal Godfried geen koning worden en zich moeten vergenoegen met de titel van voogd en verdediger van het H. Graf.

Terstond heeft de nieuwe vorst af te rekenen met het misnoegen van zijn tegenstrever, Raimond van Saint-Gilles. Deze weigerde eerst de citadel van Jeruzalem, de belangrijkste burcht in de stad zelf, af te staan aan Godfried. Doch de vorst gaf niet toe en tenslotte werd het kasteel hem toch overgeleverd.

De Slag bij Askalon.

Alle gevaar was echter nog niet geweken. Een machtig Egyptisch leger naderde Jeruzalem. Te Askalon greep een nieuw bloedig treffen plaats. Godfried was bij tijd op de hoogte gebracht en rukte uiterst snel op, nadat hij alle andere chefs ter hulp geroepen had. Het leger der kruisvaarders verraste er zijn vijanden, die vlug tot een terugtocht gedwongen werden, na een heftige charge uitgevoerd door de troepen uit Vlaanderen, Normandië en Z. Italië. Met deze snelle overwinning op 12 Augustus 1099 liep de eerste kruistocht uit op een volledig succes.

Raimond van Saint-Gilles gaf echter nog niet de hoop op, een eigen vorstendom te veroveren. Na de slag wenste hij de stad Askalon in te nemen en voor zich te houden. Godfried stemde daar niet in toe. Toen weigerde de Provençaal nog verder deel te nemen aan het beleg, en alleen was Godfried van Bouillon te zwak om de stevige vesting in te palmen. Wat later gebeurde hetzelfde te Arsuf, waar Raimond opnieuw poogde de plaats in te nemen. Noch hij, noch Godfried, elk op hun eigen strijdkrachten aangewezen, waren sterk genoeg om de stad te veroveren.

Terugkeer der Kruisvaarders.

In begin September 1099 vetrokken de troepen van Robrecht II van Vlaanderen, van Robrecht van Normandië, Eustachius van Boulogne en Raimond van Saint-Gilles uit

het H. Land. Godfried bleef achter met Tancredo, en een deel van hun strijdkrachten. Bohemund van Tarente was intussen vorst van Antiochië geworden en Boudewijn van Boulogne had rond Edessa een graafschap opgericht.

Godfried bleef achter in zijn rijk met zwakke strijdkrachten : amper drie honderd ridders en hoogtens twee duizend man voetvolk. Onder zijn trouwe gezellen telde hij nog Garnier van Grez, Boudewijn van Bourg en Geraard van Avesnes. Bij het afscheid van de graaf van Vlaanderen en de hertog van Normandië, die de twee machtigste vorstendommen uit het toenmalige West-Europa bezaten, vroeg hij dan ook met aandrang hem zo snel mogelijk en regelmatig versterkingen te zenden.

Door Italië keerde de Vlaamse graaf huiswaarts. Hij droeg een brief der kruisvaarders aan de paus, en bezorgde hem waarschijnlijk in November of December. Vóór 20 Juni 1100 was hij terug in Vlaanderen, waar hij de voldoening kende steeds onbaatzuchtig de lastige krijgstocht afgelegd te hebben. Zijn faam ging hem vooraf. In het H. Land had hij de titel verworven : « de arm van Sint-Joris », omdat hij onderweg het armbeen van deze heilige bekomen had. Bij zijn aankomst in Vlaanderen schonk hij de relikwie aan de adbij van Anchin.

Het nieuwe Rijk Jeruzalem.

Godfried van Bouillon heerste over een kleine staat, waarin hij slechts de volgende steden bezat : Jeruzalem, Bethlehem, Hebron, Ramla, Lydda, Jaffa, Naplouse, Bethsan, Tiberiade en Nazareth. Voortdurend diende de strijd tegen de Turken voortgezet te worden. De eerste kruistocht dankte zijn succes grotendeels aan de toenmalige zwakheid der omringende Turkse staten. Godfried en zijn opvolgers zullen er zich handhaven zolang die vorstendommen verdeeld bleven. In den beginne werden zij gediend door het reusachtig prestige, verworven door de moed, de dapperheid en de onstuimigheid der ridders uit het Westen. Lang bleef de vijand onder de indruk van de bloedige nederlagen hem toegediend tijdens de eerste kruistocht.

De regering van Godfried was uiterst kort. Reeds op 18 Juli 1100 overleed hij aan de pest, te Jeruzalem. Zijn broer, Boudewijn van Boulogne, in der haast naar de H. Stad geroepen, werd zijn opvolger en de eerste koning van Jeruzalem. Hij slaagde er in het rijk aanzienlijk uit te breiden en werd in 1118 opgevolgd door zijn neef Boudewijn van Bourg,

die zelf regeerde tot in 1131. Toen werd Fulco van Anjou koning. Onder zijn regering begonnen de verschillende tochten van Diederik van de Elzas naar het H. Land.

De Tochten van Diederik van de Elzas.

Niet minder dan vier maal zal deze graaf van Vlaanderen naar Jeruzalem trekken, steeds vergezeld door een mooie troep ridders. Zijn eerste reis geschiedde in 1139. Tijdens de zomer landde de graaf in het koninkrijk, om een pelgrimstocht naar de H. Land uit te voeren. Hij was gehuwd met de dochter van koning Fulco, Sybilla, die hem tijdens zijn reis vergezelde. Diederik nam toen met zijn gevolg deel aan een expeditie op de overzijde van de Jordaan, waar hij hielp roversbenden uitroeien. De operatie werd met succes bekroond door de inname der vesting Galaad, en Diederik keerde toen terug naar zijn land.

De tweede Kruistocht.

Een tweede maal ondernam hij de lange reis in 1147, tijdens de tweede kruisvaart. In tegenstelling met de eerste kruistocht, die een onderneming was van graven en één hertog, namen aan deze tocht twee koningen deel : Lodewijk VII van Frankrijk en Koenraad III, koning van het Duitse rijk. Na 7 Juni 1147 vertrok Diederik uit Vlaanderen en vervoegde te Metz het leger van Lodewijk VII. Op het einde der maand vertrokken zij door Duitsland naar Wenen, en over Belgrado, Nisj, Sophia, Philippoli en Adrianopel kwamen zij in Konstantinopel aan op 4 October. Vanaf Worms tot in de hoofdstad van het Byzantijnse rijk hadden zij op zeven en negentig dagen 2.000 kilometer afgelegd, dus meer dan 20 kilometer per dag. Dit vormt weer een prachtige prestatie en dit feit bewijst eens te meer dat geen grote strijdkrachten deel namen aan deze tocht.

Het Duitse leger was eerst vertrokken, doch in het binnenland van Klein-Azië had het een ware ramp beleefd, waaraan slechts weinige krijgers ontsnapten. De Franse kruisvaarders, door die les wijzer geworden, volgden de kust. Een onvoorzichtigheid tijdens de mars werd hun bijna fataal. De voorhoede was te snel opgerukt, werd gescheiden van het gros der troepen, en de Turken vielen onverhoeds de hoofdmacht aan. Hun aanval kon slechts met moeite afgeslagen worden, en tijdens de slag verkeerde Lodewijk VII lang in levensgevaar. De koning besloot toen zijn troepen in te schepen in de haven

Adalia en terstond naar Antiochië te zeilen. Er waren echter niet voldoende schepen en graaf Diederik werd samen met de heer van Bourbon als achterhoede daar gelaten om het voetvolk en de pelgrims te beschermen, tot zij allen met de rest van de Byzantijnse vloot konden uitvaren. Doch een tweede maal waren er niet genoeg boten en ditmaal werd een deel pelgrims en het voetvolk aan zijn lot overgelaten.

In Maart 1148 werd uit Antiochië verder gezeild naar de haven van Jeruzalem. In de H. Stad vervoegde Koenraad III zich met de armzalige resten van zijn troepen bij de Franse vorst, en nu werd besloten de machtige stad Damaskus te belegeren. De plaats werd beloofd aan de graaf van Vlaanderen, in geval van verovering. Doch de ridders uit het koninkrijk Jeruzalem waren verontwaardigd omdat een zo rijk vorst, een der mooiste gebieden uit hun streek wou verwerven. Zij hadden immers geen mededingers nodig, wel helpers en bondgenoten. Twist ontstond onder de kruisvaarders; de belegerden wonnen tijd en versterkingen kwamen opdagen. Nooit werd de stad Damaskus ingenomen en gans de kruisvaart liep op een deerlijke mislukking uit.

Diederik bracht toen de bekende relikwie van het H. Bloed mee, die heden nog bewaard en vereerd wordt te Brugge. Hij was terug in zijn land vóór Paschen (3 April) 1149.

Kruisvaarders uit onze streken helpen Lissabon veroveren.

Terwijl in 1147 het gros der troepen over land vertrokken was, zeilde een sterke vloot uit Vlaanderen en Engeland naar Klein-Azië, met Vlaamse, Brabantse en Engelse kruisvaarders aan boord. Onderweg namen zij, samen met de troepen van de koning van Portugal, deel aan het beleg van Lissabon. De stad werd op 21 October ingenomen en de kruisvaarders poogden nog te vergeefs, een andere plaats te veroveren. Na vervulde plicht in het Iberisch schiereiland, zetten zij koers naar Jeruzalem en hielpen Damascus belegeren. De Vlamingen in deze vloot werden aangevoerd door Christiaan van Gistel en de Brabanders werden geleid door Arnulf van Aarschot.

Derde Reis van Diederik.

De graaf gaf de hoop op verovering van een vorstendom in het Oosten nog niet op en in 1154 vertrok hij opnieuw, ditmaal vergezeld door een troep van vier honderd ridders. Hij hielp de sterke vesting Cesarea belegeren. Weer werd hem de stad beloofd, deze keer nadat de kruisvaarders in de plaats

zelf binnen gedrongen waren, doch vóór dat de citadel ingenomen was. Opnieuw botste het voorstel af op onenigheid. Diederik wou geen leenhulde brengen aan de graaf van Antochië. En weer liep zijn tocht uit op een mislukking. De graaf bewees echter nog uitmuntende diensten in een veldslag, waarin de dapperheid van zijn ridders bijzonder opgemerkt werd. In 1159 keerde hij weer naar Vlaanderen. Paus Adriaan IV heeft hem om zijn aandeel in de strijd voor het H. Land, een welverdiende lof toegezwaaid in een brief aan de aartsbisschop van Reims.

Vierde Reis van Diederik en eerste Tocht van zijn Zoon, Philips.

Een vierde maal trok hij naar Palestina in 1164. Tijdens dit verblijf geschiedden echter geen voorname gebeurtenissen in het rijk en in 1166 keerde hij weder. Zijn zoon, Philips van de Elzas, zal zijn voorbeeld volgen en in 1177 een eerste pelgrimstocht ondernemen. Hij was vergezeld door Vlaamse en Engelse ridders en had een geldelijke steun ontvangen van de Engelse koning Hendrik II, die aanvankelijk beloofd had deel te nemen aan de reis, doch tenslotte deze belofte niet hield. Bij zijn aankomst in het H. Land viel Philips een hoge eer te beurt. De adel van het rijk bood hem het regentschap aan, want koning Boudewijn IV leed aan melaatsheid. Philips weigerde, en wanneer men hem de militaire leiding aanbood in een expeditie tegen Egypte, verontschuldigde hij zich opnieuw onder voorwendsel de streek niet te kennen en niet voldoende ingelicht te zijn over de manier van oorlogvoeren in het Oosten. De graaf had echter politieke bedoelingen. Hij hoopte de zusters van de koning te laten huwen met de zonen van de voogd van Bethune, om diens bezittingen in Vlaanderen te verwerven. Toen op deze wens niet ingegaan werd, trok Philips op bedevaart naar Jeruzalem. Wat later verklaarde hij zich plots bereid, deel te nemen aan de tocht tegen Egypte. Het seizoen was op dit ogenblik reeds te ver gevorderd en de menigvuldige veranderingen van inzicht vanwege de graaf, deden de barons uit het land alle vertrouwen in zijn woord verliezen.

Om tenslotte toch iets te ondernemen tijdens zijn verblijf in het koninkrijk, ging hij met de vorsten van Tripolis en Antiochië een paar burchten belegeren, doch geen enkele er van werd ingenomen. Terwijl een flink deel der krachten van het koninkrijk deel namen aan die belegeringen, maakte Saladin van de gelegenheid gebruik om in het vorstendom binnen te

vallen. Hij rukte zelfs stoutmoedig op naar de H. Stad. Onderweg kon koning Boudewijn hem echter verrassen en diende de invallers een gevoelige nederlaag toe.

Het volgend jaar, in 1178, ving Philips de terugreis naar Vlaanderen aan. Zijn pelgrimstocht had hem weinig eer bij gebracht. Reeds in 1179 nam Saladin een schitterende weerwraak op de koning van Jeruzalem en een bittere strijd begon. Het rijk werd met de grootste moeite gered, dank zij de aankomst van een flinke troep Franse edelen.

Hendrik, toekomstig Hertog van Brabant, in het H. Land.

In 1183 werd Jeruzalem opnieuw uit de nood geholpen door de aankomst van talrijke pelgrims, waronder de toekomstige hertog van Brabant, Hendrik I, zich bevond.

Al deze tussenkomsten en het tijdelijk bezoek van edelen uit het Westen, konden echter het vorstendom niet blijven redden, omdat de troepen te weinig talrijk waren en nooit lang in het H. Land bleven. Intussen waren de talloze kleine Turkse staten, die slechts kleine legers konden op de been brengen en aldus grotendeels het succes van de eerste kruistocht mogelijk maakten, weer verenigd onder het beheer van de machtige Saladin.

Jeruzalem veroverd door Saladin (1187).

In 1187 werd de macht van deze vorst onweerstaanbaar. Hij veroverde de ene stad na de andere en zelfs Jeruzalem werd ingenomen. Slechts enkele plaatsen, aan de kust gelegen, zoals Tripolis en Tortosa; Antiochië, dat omsingeld was; het eiland Tyr, en de reusachtige burcht, de « krak der ridders », bleven in handen der Christenen. Het verlies van Jeruzalem verwekte een grote teleurstelling in het Westen. Paus Gregorius VIII en na hem Clementius III, zetten al in het werk om een nieuwe grote kruistocht te organiseren. Hun pogingen werden met succes bekroond.

Derde Kruistocht.

Keizer Frederik I vertrok eerst, uit Regensburg, op 11 Mei 1189. Door Hongarije volgde hij de klassieke weg naar Konstantinopel. Zijn tocht verwekte grote hoop. Alles verliep zeer gunstig, tot plots de keizer jammerlijk verdronk in de Salef, op 10 Juni 1190. In hem verloor deze kruistocht zijn meest gezaghebbende leider.

Ondertussen waren de andere kruisvaarders op weg. Uit Vlaanderen was eerst een vloot vertrokken, bevolen door Jaak van Avesnes. Hij landde in Portugal, samen met de Engelse kruisvaarders onder de aartsbisschop van Canterbury. Zij hielpen de stad Silves veroveren op de Moren. Daarna zetten zij hun reis verder naar Akko, dat door de geringe strijdkrachten uit het H. Land belegerd werd.

De twee andere grote vorsten uit het Westen, Philips Augustus en Richard Leeuwenhart, kwamen dit legertje versterken, samen met Philips van de Elzas. De graaf van Vlaanderen was in begin September 1190 uit Gent vertrokken naar Keulen, vanwaar hij samen met de Duitse koning Hendrik VI, de weg naar Rome insloeg. Deze vorst stelde echter zijn reis uit bij het vernemen van de dood van zijn vader Frederik Barbarossa. In Sicilië, te Messina, kwam Philips in het leger der beide koningen, en op 20 April 1191 legde hij samen met Philips Augustus aan voor Akko. De graaf zal er echter nooit het einde der belegering beleven. Op 8 Juni 1191 werd hij meegesleept door de epidemie die het leger teisterde. Meer dan een maand later, op 13 Juli, werd Akko tenslotte na een tweejarig beleg veroverd. Philips Augustus verliet enkele dagen later, op 28 Juli, het H. Land en keerde terug naar Frankrijk. Zijn troepen bleven echter deel nemen aan de kruisvaart, van nu af onder de leiding van Richard Leeuwenhart, die succesrijk de strijd voortzette. Hij diende zware nederlagen toe aan Saladin en de opmars naar Jeruzalem werd ingezet. Voor de stad aangekomen oordeelden de ridders der militaire orden echter dat de vesting onneembaar was. De terugtocht was een teleurstelling voor vele deelnemers.

De edelen uit ons land hadden zware offers gebracht. Buiten Philips van de Elzas sneuvelden nog voorname heren, als Robrecht, de voogd van Bethune, Willem, de burggraaf van Sint-Omaars, Olivier van Machelen, op de Leie, Jaak van Avesnes, Boudewijn Caron, Hellin van Wavrin, seneschalk van de graaf, en een dertigtal edelen uit Henegouwen en Vlaanderen.

Nieuwe Reis van Hendrik I van Brabant.

De mislukking van de kruistocht verwekte een nieuwe onderneming : in 1197 volgt Hendrik VI van Duitsland het voorbeeld van zijn vader. Doch te Messina in Sicilië overleed de vorst en een deel van zijn troepen, dat reeds in het H. Land aangekomen was, zette er de strijd voort. Onder hen bevond zich Hendrik I en Waleran, zoon van Hendrik III van Limburg.

Hendrik I was vertrokken uit Normandië en nam deel aan een nieuwe inname van Silves op de Muzulmannen. Vandaar bereikte de vloot Messina (Sicilië), vanwaar zij uitzeilden op 1 September, om de 22e voor Sint-Jans-Akko te landen.

De hertog van Brabant speelde er een voorname rol en was zelfs één der hoogste leiders der kruisvaarders. Hij nam deel aan de herovering van Beyrouth in October 1197. In een brief aan de aartsbisschop van Keulen schreef hij dat de H. Stad weldra zou heroverd zijn. Die goede hoop bleek echter ijdel.

Het H. Land bleef in handen der veroveraars. Een nieuwe kruisvaart zal ingericht worden, ditmaal door een oproep van paus Innocentius III. Hierin zullen onze landgenoten opnieuw een vooraanstaande rol spelen. Zoals de eerste was de vierde kruistocht een expeditie uitsluitend ondernomen door graven en barons, want geen enkele koning nam er aan deel.

De Vierde Kruisvaart.

In 1200 begonnen de voorbereidselen voor de onderneming. Afgevaardigden der kruisvaarders sloten toen een overeenkomst met Dandolo, doge van Venetië. Deze chef zou een vloot klaar maken om 4.500 ridders, 9.000 schildknapen en 20.000 man voetvolk te vervoeren, met een bevoorrading voor negen maanden. Daartoe moest, aan 4 mark per paard en 2 mark per man, de som van 85.000 mark uitgekeerd worden. De ridders hadden echter veel te groot gezien in hun plannen. Toen de kruisvaarders klaar voor hun tocht, in Venetië aankwamen, waren daar amper een duizendtal ridders aanwezig. Een deel der kruisridders had zich naar andere havens begeven, anderen nog zeilden, zoals sommige Vlamingen en Henegouwers, van uit hun land naar Marseille, en van daar naar het H. Land. Ze waren in elk geval weinig talrijk.

De Venetianen hadden dus veel te veel schepen klaar liggen, daar niet eens één vierde der beloofde strijdkrachten aanwezig was. Daardoor konden de kruisvaarders nooit de hoge geldsom verzamelen en na zware offers vanwege de chefs, bleven zij nog 34.000 mark schuldig aan de Venetianen. De doge Enrico Dandolo wist echter raad. De krijgers zouden om hun schuld te delgen de stad Zara, aan de Adriatische zee, innemen. Paus Innocentius III was over deze aanval op een christelijke stad, zo verontwaardigd dat hij Venetianen en kruisvaarders in de ban sloeg.

Toen Zara veroverd was hoopten de kruisvaarders hun tocht voort te zetten, naar Egypte, basis der macht der Fatimiden. Na Egypte zou het H. Land veroverd worden. Doch een

nieuw plan rijpte in het brein van de markies van Montferrat, Bonifacius, algemeen leider van de tocht. Hij wou Izaak de Engel, onttroonde keizer van Konstantinopel, opnieuw op de troon brengen. De zoon van de Byzantijn, Alexis, kwam de kruisvaarders mooie beloften brengen. Er werd besloten een omweg langs Konstantinopel te doen en daarna het doel van hun tocht te verwezenlijken.

Vanuit Korfoe, waar de troepen verzameld waren na de inname van Zara, werd naar de hoofdstad van Byzantium gezeild. Op 23 Juni 1203 kwamen de kruisvaarders er aan.

Boudewijn IX, graaf van Vlaanderen en Henegouwen.

Deze vorst was vergezeld door talrijke ridders uit ons land. Zonder enige twijfel mogen we zeggen dat hij het sterkste gevolg bij had, onder alle vorsten die deel namen aan de expeditie. Hij zal dan ook, samen met zijn broer Hendrik, een leidende rol spelen tijdens de tocht. Zij bevolen trouwens geregeld de voorhoede en het tweede korps tijdens de gevechten. Boudewijn beschikte, naast zijn ridders, ook over de meeste boogschutters.

Op 17 Juli 1203 greep een eerste aanval plaats tegen de stad. De Venetianen namen verschillende torens in, door hun schepen er tegen te brengen en daarna de ladders op de muren te werpen. De Westerse ridders namen ook een toren, doch werden door een tegenaanval van de keizerlijke lijfwacht teruggeworpen.

Keizer Alexis III waagde zelfs een uitval. Doch wanneer zijn leger ontplooid was tegenover dit der ridders, trok hij ijlings terug in de stad. Overtuigd van zijn nakende nederlaag, vluchtte hij uit de stad en de bevolking herstelde de gevangen en onttroonde keizer, Izaak de Engel. Zijn zoon Alexis werd naast hem op de troon gebracht.

Maar de overeenkomst aangegaan door de jonge Alexis kon niet volledig uitgevoerd worden. Slechts de helft der beloofde som, 100.000 mark op 200.000, kon hij uitkeren. Andere bepalingen konden evenmin nageleefd worden. Terzelfdertijd groeide de ontevredenheid der Grieken. Alexis IV werd onttroond en gewurgd, zijn vader belandde opnieuw in het gevang. Murzuphle volgde hen op. Hij bracht terstond de stad in staat van verdediging en kon een eerste aanval der kruisvaarders afslaan. Een tweede bestorming bracht echter de ridders in de stad, die volledig geplunderd werd. Het Byzantijnse rijk was omver geworpen, en op 9 Mei greep de

verkiezing van een nieuwe keizer plaats. Twee kandidaten hadden een kans : de leider van de tocht, Bonifacius van Montferrat en Boudewijn IX. Deze beschikte over de meeste troepen. Daarenboven verkozen de Venetianen hem, om te beletten dat hun gebuur uit Italië, al te machtig zou worden.

Boudewijn IX Keizer van het Latijns Keizerrijk.

Op 16 Mei 1204 werd Boudewijn dan ook tot keizer verkozen. Deze verheugende gebeurtenis werd echter snel vergald door een droevig nieuws. In Akko overleed intussen zijn vrouw, Maria van Champagne, die hem na de geboorte van hun tweede dochtertje, Margareta, met de Vlaamse vloot, uit Marseille naar het Oosten was gevolgd.

Het binnenland van het rijk diende nog veroverd te worden. Het werd verdeeld onder de hoge edelen en iedereen trok naar het hem toegewezen gebied om het in te palmen. Nu zien we duidelijk hoe weinig talrijk de deelnemende troepen waren. Vóór de inname der stad had de graaf van Saint-Pol aan Hendrik I van Brabant geschreven dat amper vijf honderd ridders, vijf honderd lichte ruiters en twee duizend man voetvolk nog in de gelederen van de kruisvaarders aanwezig waren, op 17 Juli 1203. Daarbij dient het contingent der Venetianen gevoegd, die voorzeker minder krijgers bezaten. Na de val van Konstantinopel kwamen kruisvaarders uit het H. Land deze troepen enigszins versterken. Zij bleven echter zeer gering in aantal. Villehardouin, een ooggetuige, vertelt dat amper veertig ridders en honderd lichte ruiters onder de Vlaamse edelman Eustachius van Salebruic, de veroverde stad Adrianopel verdedigden. Graaf Lodewijk van Blois zond honderd en twintig ridders uit om het hem toegekende gebied te veroveren. Hendrik, de broer van Boudewijn IX, vertrok met even veel ridders naar Mysië. Renier van Trit, een Henegouws ridder, had er een zelfde aantal om Philippolis en omstreken te verwerven. De keizer zond Mathieu van Wallincourt met een honderdtal ridders naar Nicomedië in Klein-Azië. Boudewijn zelf bleef met nog geringer strijdkrachten in Konstantinopel.

Op dit ogenblik brak een oorlog uit tegen de koning der Bulgaren, Jan de Zwarte, die een verbond gesloten had met Theodoor Lascaris, leider der nog niet onderworpen Grieken, die hun keizerrijk wilden heroveren. Om de inval van Jan de Zwarte te stuiten, riep Boudewijn al zijn strijdkrachten terug. Doch hij ging te haastig te werk; hij wachtte niet tot alle

krijgers verzameld waren. Zijn broeder Hendrik was nog niet aangekomen, wanneer hij onder de muren van Adrianopel, in April 1205, door een onvoorzichtigheid van Lodewijk van Blois, de slag aanvaardde tegen de Bulgaren. Zijn zwakke strijdkrachten waren daarenboven nog verdeeld daar een deel er van de belegerde stad moest bewaken om een uitval te beletten. Boudewijn streed hardnekkig, doch ging een zekere nederlaag te gemoet. Gewond tijdens de slag, werd hij gevangen genomen. Hij bezweek waarschijnlijk aan zijn wonden. Nooit heeft mèn met zekerheid zijn lot gekend en twintig jaar later geloofde het volk in Vlaanderen en Henegouwen nog steeds dat de keizer niet overleden was.

Boudewijn's broer, Hendrik, volgde hem op. Hij werd keizer in 1206 en regeerde tot in 1216. Zijn bewind vormt het hoogtepunt van het kortstondig Latijns Keizerrijk. Zijn opvolgers verloren echter het gewonnen terrein en in 1261 viel Konstantinopel opnieuw in handen der Grieken. Het rijk had iets langer dan zeven en vijftig jaar bestaan.

De vierde kruistocht was tenslotte een noodlottig voorval in de geschiedenis van Europa. Het Byzantijnse rijk werd er door verzwakt; uit het H. Land werden strijdkrachten weggetrokken om het nieuwe rijk te verdedigen. Het bereikte resultaat was omgekeerd van wat nagestreefd werd in de kruistochten.

De vijfde Kruistocht.

Deze tocht leidde opnieuw naar het H. Land. Doch na enkele vruchteloze pogingen aldaar trokken de kruisvaarders onder leiding van Jan van Brienne naar Egypte. Luikenaars namen er aan deel, en waren over de Alpen naar Genua getrokken. Enige Vlaamse edelen waren ook van de partij, onder leiding van Walter van Avesnes, die echter uit Palestina reeds terugkeerde. De kruisvaarders landden in Egypte, waar zij gedurende achttien maanden de stad Damiette belegerden voor zij die vesting konden innemen. Toen zij verder wilden oprukken liep hun tocht uit op een nederlaag en moesten zij de veroverde plaats opnieuw afstaan.

De zesde Kruisvaart.

Deze tocht, ondernomen door keizer Frederik II kende een onverwacht succes. De Duitse vorst bekwam van de sultan van Egypte dat de heilige plaatsen in Palestina : Jeruzalem, Bethlehem en Nazareth aan de christenen afgestaan werden.

Die toestand was echter niet van lange duur. In 1244 werden deze steden heroverd door de Turken.

De twee laatste voorname kruistochten, de zevende en de achtste, zullen geleid worden door de vrome Franse koning Lodewijk IX. Met hem zullen telkens Vlaamse edelen mee trekken, onder bevel van Willem en Gwijde van Dampierre, zonen van gravin Margareta.

De zevende Kruistocht.

De eerste tocht van de H. Lodewijk werd ondernomen tegen Egypte, waar men hoopte de Turkse macht te vernietigen. De expeditie werd zorgvuldig voorbereid gedurende drie jaar. De koning vertrok op 12 Juni 1248 uit Parijs, naar Aigues-Mortes, waar een haven speciaal ingericht was voor de kruisvaart. Van daar zeilde de vloot uit op 25 Augustus 1248 naar Cyprus, waar Willem van Dampierre hem met zijn Vlaamse ridders kwam versterken. De kruisvaarders brachten de winter door op het eiland en vertrokken er in Mei 1249 naar Egypte, waar zij op 5 Juni landden. Reeds de volgende dag werd Damiette ingenomen en de Egyptenaren vreesden het ergste. Was het leger toen naar Kairo opgerukt, de kruistocht had voorzeker een volledig succes gekend. Doch zes maanden gingen verloren voor er opnieuw verder getrokken werd. Op 20 November werd de opmars hernomen, en een vloot volgde het leger langs de Nijl. Het Egyptisch leger wachtte de kruisvaarders op voor Mansoerah, achter één der armen der delta. Gedurende twee maand poogden de strijders een dam door de rivier te bouwen, om de overtocht af te dwingen. Het werk kende weinig succes, want de Egyptenaren riposteerden steeds zeer gepast.

Gelukkig konden de kruisvaarders in de morgen van 8 Februari 1250 door een doorwaadbare plaats de rivier oversteken. De overtocht verliep zeer vlot, doch de onvoorzichtigheid van Robrecht van Artois veranderde een groot succes in een lastige overwinning. De voorhoede en het eerste korps waren deze onbezonnen edelman gevolgd tot in Mansoerah, waar beide afdelingen vernietigd werden. De andere troepen konden zich slechts met de grootste moeite aan de overzijde handhaven. Willem van Dampierre streed er met zijn ridders in het korps aangevoerd door de koning zelf. Het voetvolk kwam tenslotte de ridders versterken en hielp hen uit de netelige positie, waarin zij zich bevonden. De volgende dagen vielen de Egyptenaren zelf aan, doch zij slaagden er niet in de kruisvaarders terug te werpen.

(Negatief A.C.L., Brussel)

Boudewijn van Konstantinopel (L. Gallait).
Brussel, Senaat.

(Koninklijke Bibliotheek, Prenten-Kabinet)

Willem van Rubroek.

Het leger had echter zware verliezen geleden. Een verdere vooruitgang bleek onmogelijk. Het bleef toen maanden voor Mansoerah liggen, tot er hongersnood en pest in het kamp uitbraken. De koning was wel verplicht te terugtocht te aanvaarden. Het werd een ramp en het leger moest capituleren. Lodewijk IX, zijn twee broeders, Willem van Dampierre, en de meeste voorname edelen werden, mits een hoge som (500 duizend pond tournoois) en het terugschenken van Damiette, weer vrij gelaten, doch vele gewonden en arme lieden overleefden de gevangenis niet. De mislukte kruistocht kostte aan gravin Margareta van Vlaanderen, naar zij zelf zegt, zo maar 100.000 pond tournoois. Haar zoon keerde onmiddellijk terug naar Vlaanderen. Lodewijk IX bleef echter nog vier jaar in het H. Land.

De achtste Kruistocht.

De H. Lodewijk waagde nog een tweede maal het avontuur. Gwijde van Dampierre vergezelde hem, samen met een mooie troep ridders, waarvan de namen bewaard gebleven zijn, samen met de rekeningen van de tocht. In zijn gevolg waren drie zijner zonen : Robrecht van Bethune, Willem van Dendermonde en Boudewijn van Vlaanderen. Graaf Arnulf III van Guines, de heer van Anchin, Gwijde en Simon van Aspremont, Lambert van Aardenburg, Boudewijn van Avesnes en andere meer, allen te zamen een vijftigtal edelen, namen deel aan de tocht. Daarbij dienen nog jonge schildknapen gevoegd, waarvan er tijdens de kruisvaart ridder geslagen werden, en de troep kruisboogschutters, die ook mee trok. We mogen dus een twee honderd à twee honderd vijftig strijders tellen en dit legertje werd vergezeld door een flinke tros, waarin we menestrelen en een geneesheer aantreffen.

De 12e April 1270 reisde Gwijde af, van uit zijn kasteel te Male over Gent, Kortrijk, Rijsel, Dowaai, Bergen, Namen, Reims, Châlons, Bar-sur-Aube, Mâcon, Lyon naar Saint-Gilles waar hij op 20 Mei het leger van de H. Lodewijk aantrof. De reis werd van daar voortgezet naar Aigues-Mortes. In deze haven scheepten de troepen in op 4 Juli. De 8^{e} Juli kwamen zij toe te Cagliari in Sardinië en op 17 Juli was Tunis in het zicht.

Eenmaal geland wachtte het leger op de aankomst van Karel van Anjou, broeder van Lodewijk IX. Maar bij gebrek aan water braken toen pest en buikloop uit in het kamp der kruisvaarders. De koning zelf viel als slachtoffer der epidemie, op 25 Augustus 1270. Juist diezelfde dag kwam eindelijk zijn

broeder aan. Hij slaagde er in een paar successen te boeken tegen de verdedigers van Tunis, zodat vredesonderhandelingen aangeknoopt werden.

Op 18 November scheepten de kruisvaarders reeds opnieuw in. Gwijde's troepen werden overgezet in boten van schippers uit Kadzand, IJzendijk, Ieper en Brugge, en zij zeilden naar Trapani in Sicilië. Vandaar liep de terugreis over Palermo en Messina. In Italië trokken zij langs Cassano, Napels, Capua en Rome naar Florentië, dat op 11 April bereikt werd. Voorbij Milaan, te Vercelli, nam Gwijde afscheid van de jonge opvolger van de H. Lodewijk, koning Philips III. Hij was terug in zijn kasteel van Wijnendale de 31e Mei 1271.

Besluit.

We mogen met een gewettigde fierheid terugblikken op de mooie prestaties van onze landgenoten in de kruistochten. In bijna elke onderneming waren zij vrij talrijk aanwezig. In de eerste kruistocht, de enige die volledig zijn doel bereikte, werd een vorst uit ons land het hoofd van het nieuwe rijk. Godfried van Bouillon behoorde met Robrecht II tot de onbaatzuchtige leiders in die lastige en uiterst gevaarlijke expeditie. De hertog van Neder-Lotharingen had zich daarenboven de zwaarste opofferingen getroost, en hij was de eerste van alle chefs vertrokken. Zijn verzoenend karakter verdient alle lof. Tijdens de vierde kruistocht werd een landgenoot keizer in het nieuwe Latijnse rijk. Al was die tocht eerder ongelukkig ten opzichte der Grieken, toch mogen we niet vergeten dat de kruisvaarders van toen, zeer ongunstige vooroordelen koesterden jegens de Byzantijnen, om onvoldoende hulp tijdens andere kruistochten. Tenslotte kunnen we nog al de tochten vermelden van Diederik en Philips van de Elzas, van Hendrik I van Brabant, en van de beide Dampierre's. Een paar honderden landgenoten hebben hun jeugdig leven geofferd in deze lastige ondernemingen, waarin zij streden tegen een dappere vijand, en waarin zij over het algemeen geen stoffelijke voordelen nastreefden. Talloze anderen hebben hun fortuin verteerd, ten dienste van hun geloof, of in trouwe dienst van hun vorst. In verhouding met onze bevolking heeft waarschijnlijk geen enkel land zoveel kruisvaarders uitgezonden naar het Oosten.

DEEL II

GROTE BELGISCHE REIZIGERS.

Willem van Rubroek in Mongolië, in de XIIIe Eeuw.

De oudst bekende grote reiziger uit ons land, en die tevens een wereldfaam geniet, is Willem van Rubroek. Deze Franciscaner monnik was afkomstig van het dorp Rubrouck, in Frans-Vlaanderen, dicht bij Hazebroeck gelegen. Hij werd door de H. Lodewijk tijdens de zevende kruistocht als gezant naar het rijk der Mongolen gezonden, om er een verbond te sluiten met de Grote Khan. De koning hoopte te bekomen dat deze de Turken in Azië zou aanvallen, terwijl hij zelf Egypte zou binnen rukken.

In de lente van 1252 vertrok Willem van Rubroek uit Cyprus, en over Akko reisde hij naar Konstantinopel. Daar scheepte hij in, op 7 Mei 1253, om door de Krim de Don te bereiken. Op 31 Juli kwam hij aan de overzijde van deze stroom in het kamp van een Mongools vorst, Sartak. Deze heerser achtte zich echter niet hooggeplaatst genoeg om een verbond te sluiten, en zond de afgezant verder naar het Oosten. Over de Wolga bereikte Willem met een klein gevolg het kamp van de vader van Sartak, Batoe, die zich even onbevoegd achtte als zijn zoon en onze landgenoot naar het hof van de Grote Khan te Karakorum stuurde.

Batoe bezorgde een gids aan Willem van Rubroek en te paard werd de lange tocht aangevangen. In de rijksafspanningen vonden de reizigers op het einde van elke rit, frisse paarden, doch soms duurde het wel dagen voor zij een nieuwe afspanning bereikten.

Eens voorbij het Aralmeer zwenkten de reizigers meer naar het Zuiden en zij richtten zich maar eerst naar het Oosten en het Noord-Oosten vanaf het Ala-Taugebergte. Langs het Zuiden van het Balkasjmeer, door de Mongoolse steppe en het Altaï-gebergte, kwamen zij tenslotte in het hof van de Grote Khan Mangoe, dicht bij de hoofdstad van zijn rijk, Karakorum. Rubroek had wel 11.000 kilometer afgelegd, toen hij het hof bereikte op 27 December 1253.

Hij verbleef er zes maand en verliet het opnieuw in begin Juli 1254. Tijdens de terugreis naar het Westen werden nog 1.000 kilometer meer afgelegd dan gedurende de heenreis en dertien maand later belandde hij tenslotte te Tripolis, in Syrië.

De onderhandelingen van onze afgezant waren een volledige mislukking. Zijn reis is echter uiterst merkwaardig, en het reisverhaal dat de monnik opstelde, wordt door sommige geleerden als van hoger waarde beschouwd dan dit van de overbekende Venetiaan Marco Polo, die wat later, tijdens dezelfde eeuw, even ver naar het Oosten doordrong. Rubroek heeft inderdaad waardevolle inlichtingen nagelaten over alle volkeren welke hij onderweg ontmoette en zijn beschrijvingen zijn uiterst getrouw en zeer waarheidslievend.

Joos van Ghistel in Palestina, Egypte en Perzië.

Met even veel lof mag gesproken worden van het mooie reisverhaal van Joos van Ghistel. Deze edelman werd geboren te Gent, in 1446 en ondernam in 1481 een tocht naar het Nabije Oosten. Van uit Zuiddorpe, bij Axel, reisde hij naar Keulen, en van daar door Z. Duitsland, Oostenrijk en N. Italië, sloeg hij de weg in naar Rome, om vervolgens op zijn stappen terug te keren naar Venetië. Langs de kust der Adriatische zee en door Albanië bereikte hij Griekenland, daarna Korfoe en vaarde verder naar Beiroet in Syrië. Door Sidon, Akko en Jaffa komt hij tenslotte in Jeruzalem. Maar daarmée was het doel van Joos van Ghistel nog niet bereikt. Hij wenste het land te bezoeken van de geheimzinnige Pape Jan, een christen vorst waarvan veel wonderbare dingen verteld werden tijdens de Middeleeuwen en nog meer geschreven werd in de tijd van Joos van Ghistel. Beurtelings werd het rijk van deze priester in Azië en in Afrika gesitueerd. Joos wou de waarheid opsporen.

Hij maakte kennis met drie Mamelukken, soldaten uit de lijfwacht der Muzulmanse vorsten. Tijdens de kruistochten bestonden deze troepen uit aangekochte slaven, die vanaf hun prilste jeugd opgeleid werden tot het militaire leven. Toen echter bevatten zij allerlei vreemde huurlingen. Deze drie soldaten waren afkomstig uit Bordeaux en wilden graag als gidsen optreden voor onze nieuwsgierige edelman.

Zij leidden Joos door de woestijn van Gaza naar Kairo in Egypte. Daar logeerde de reiziger in het huis van een goudsmid, Francisco Tudisco (Frans de Vlaming), geboren te Mechelen. Deze goudsmid en kristalbewerker stond in hoog aanzien bij de sultan en door hem verkreeg Joos van de

(Negatief A.C.L., Brussel)

Niklaas Cleynaerts (P. Stamot).
Diest, Stadhuis.

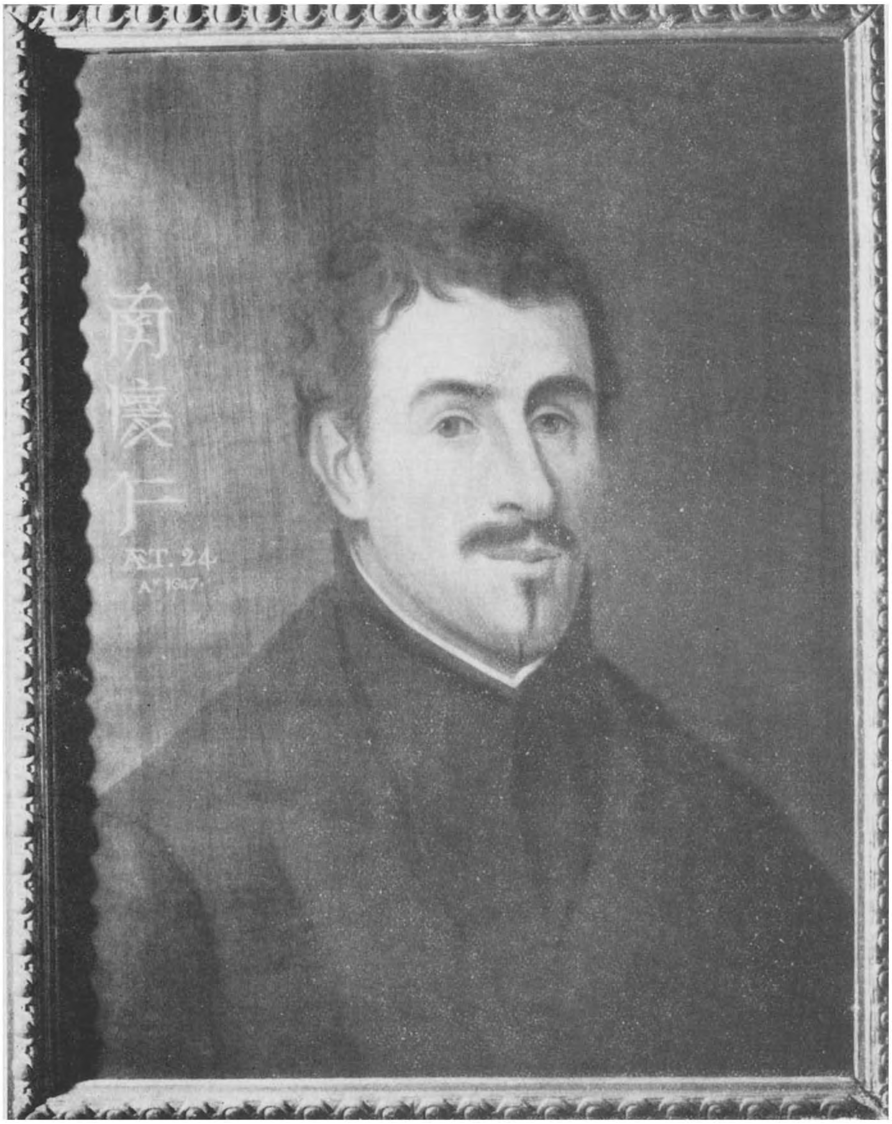

(Koninklijke Bibliotheek, Prenten-Kabinet)

Pater Verbist S. J.
Luik, Collège S. Servais.

vorst de toelating zijn staten te bereizen. Nu richtte hij zich naar het Zuiden, waar hij Gizeh en Thebes bezocht, en er de sfinx en de pyramiden aanschouwde. Hij keerde vervolgens terug naar het Noorden en bezocht nu Damiette en Alexandrië.

Tot het inzicht gekomen dat hij Pape Jan in Egypte niet zou vinden, hoopt hij het land er van te bereiken langs Aden om. De reis loopt nu naar de Rode Zee. Joos bezoekt Sinai en trekt van daar naar Aden. Hier dacht hij in te schepen om Abessinië te bezoeken, doch hij bekomt geen toelating en belandt in de gevangenis. Een aanzienlijke boete valt te betalen om weer op vrije voeten te geraken. De onwil der heersers van Aden verplicht Joos van Ghistel een andere weg naar het rijk van Pape Jan in te slaan. Misschien heeft hij meer kans in Perzië ? De terugreis voert de onvermoeide reiziger naar Alexandrië, waar hij inscheept voor Damascus. Een storm werpt hem op het eiland Cyprus. Daar treft hij het graf aan van een landgenoot, de Franciscaan Griffoen van Kortrijk, die er in geslaagd was de Maronieten van Syrië opnieuw te verzoenen met de paus. Deze had broeder Griffoen beloond met een aanstelling tot patriarch der Maronieten (1447-1475).

Uit Cyprus bereikt hij opnieuw Beiroet en langs Damaskus gaat de reis nu voort, over Aleppo naar Tabris in Perzië. Eindelijk bleek de verwezenlijking van het doel nabij. Maar wijze lieden raadden toen ten zeerste de gevaarlijke reis af. Zij vertelden dat in Pape Jan's land alle tien jaar een vreselijke pest heerste, waaraan talloze mensen overleden. De verschrikkelijke ziekte werd juist dit jaar verwacht.

Ditmaal had onze edelman alle lust verloren om nog verder het gebied van Pape Jan op te zoeken. Maar een nieuw plan rijpte in zijn geest. Nu wou hij Konstantinopel bezoeken en er de Turkse heerser aanschouwen. Terwijl hij uit Cyprus naar de Bosporus zeilde werd zijn schip plots aangevallen door zeerovers. Met grote moeite werden de piraten afgeslagen. Te Gallipoli echter verneemt Joos dat de « Grote Turk » juist een machtige oorlogsvloot verzamelt, en dat er voor het schip ernstig gevaar bestaat te zullen aangeslagen worden indien zij verder doorvaren. Dan maar de terugreis aangevangen, en voorbij de Griekse havens komt hij te Syracuse in Sicilië aan. Nog keert hij niet terug naar zijn land, en gaat hij eerst de Afrikaanse kust tussen Tripolis in Libye, en Bone in Algerië bezichtigen.

Dan blijkt de koene reiziger genoeg avonturen beleefd te hebben. Uit Sardinië begint hij de terugkeer naar zijn land. Genua, Venetië, Bazel worden bezocht, vervolgens bereikt

hij doorheen de Elzas, onze haven Antwerpen, op 24 Juni 1485. Wat later was hij terug in zijn kasteel te Zuiddorpe. Hij bewees nog een uitmuntende dienst aan de landbouw van zijn streek door de boekweit in te voeren.

Belgische Deelname aan andere Reizen.

De reizen naar Palestina hadden zeer vroeg de belangstelling van onze landgenoten opgewekt. We hebben dit kunnen vaststellen in de kruistochten. Juist voor Joos van Ghistel had Gilbert de Lannoy tijdens zijn talrijke zendingen als gezant van Jan zonder Vrees en Philips de Goede gans Europa doorkruist van in Spanje tot in Rusland en hij ook had een paar malen Palestina bezocht. (1401-03 en later in 1420). Omstreeks 1482-1484 volgde Jan Aertsz, uit Mechelen, dit voorbeeld en vertoefde toen in Palestina, Egypte en Indië. Om het verlangen van die talrijke reizigers uit onze gewesten te voldoen, richtte de Antwerpenaar Dirk van Paesschen in 1511 de eerste passagiersdienst Antwerpen-Palestina in.

Op het einde der XVe eeuw grepen de eerste reizen plaats, die de gezichtseinder van de Europeanen ten zeerste uitbreidden : in 1492 ontdekte Colombus de Nieuwe Wereld en in 1498 bereikte Vasco de Gama Indië langs de Kaap der Goede Hoop. Colombus had voor zijn reis voordeel getrokken uit aanwijzingen verschaft door de plannen van een onzer landgenoten, Ferdinand van Olmen, die in 1483 van de Portugese koning het privilegie bekomen had, landen te mogen ontdekken ten westen van de Azoren gelegen. Op deze eilanden bevonden zich toen immers, zoals we verder zullen zien, kolonisten uit ons land. Op een tweede reis van Vasco de Gama in 1502 vergezelden Vlamingen hem, en zij schreven hun bevindingen neer in een reisverhaal.

Pieter van Gent, eerste Zendeling in Mexico.

Uit ons land zijn de eerste zendelingen vertrokken om de bevolking van het pas veroverde Mexico te bekeren. Een zeer actieve rol werd daarin vervuld door broeder Pieter van Gent, afkomstig van Saint-Pieters-Aaigem bij Gent. Waarschijnlijk omstreeks 1480 geboren, was deze lekebroeder voorzeker een bloedverwant van keizer Karel, alhoewel we daarover geen volledige zekerheid hebben.

Karel V zond onder de eerste zendelingen drie minderbroeders uit ons land, naar Mexico. In April 1522 verlieten Pieter van Gent, en de paters Van der Auwera en Jan van

Dak, Gent en kwamen toe in Spanje op 22 Juli. De 1e Mei 1523 scheepten zij in voor Mexico, waar zij landden de 30e Augustus.

Van in den beginne gebruikten deze missionarissen uitmuntende methoden in hun bekeringswerk. Zij leerden eerst de taal, de zeden en de gewoonten van de inboorlingen en zetten zich daarna aan de arbeid, onder de elite der bevolking. Pieter van Gent was zo snel vertrouwd met de Mexikaanse taal dat hij reeds in 1528 daarover te Antwerpen een boekje liet verschijnen. Hij werd aldus de eerste beoefenaar der Amerikaanse talen. De actie van deze nederige broeder was uiterst merkwaardig. Met moed en volharding sprong hij in de bres voor het stoffelijk en het geestelijk welzijn van de inboorlingen die al te zeer uitgebuit werden door de Spaanse veroveraars. Nooit heeft Pieter van Gent de bisschoppelijke waardigheid aanvaard, hem aangeboden door Karel V en de paus. Meer dan vijftig jaar zette hij onvermoeibaar zijn taak verder, tot aan zijn overlijden, in Mexico, op 29 Juni 1572.

Zij beide makkers, paters Van Dak en Van der Auwera hadden minder geluk, daar zij amper een paar jaar na hun aankomst, het leven lieten tijdens een krijgstocht in Honduras.

De Nieuwe Wereld had intussen volledig de aandacht van onze landgenoten opgewekt. In 1540 maakte de Mechelaar Joost de Rijcke, zich verdienstelijk door in het huidige Ecuador de tarwe in te voeren. Hij was de eerste zendeling in Zuid-Amerika en richtte te Quito een klooster op, van waaruit hij zijn beschavingswerk aanving. In 1556 had hij er als gezel een pater uit Leuven, Petrus Gossael.

Niklaas Cleynaerts in Marokko.

Niklaas Cleynaerts wou een dergelijk bekeringswerk uitvoeren onder de Muzulmannen. Daartoe moest hij eerst de taal der Arabieren leren. Een gunstige gelegenheid werd aan deze geleerde, afkomstig uit Diest, geboden, toen de zoon van Colombus, op rondreis in de universiteiten van West-Europa, Leuven bezocht en Cleynaerts meenam naar Spanje, in 1531. Cleynaerts doceerde er aan verschillende hogescholen en verbleef een tijd aan het hof van de koning van Portugal, waar hij als opvoeder van de kroonprins optrad. Hij leerde intussen zeer vlijtig de taal der Arabieren en trok tenslotte naar Marokko. Deze reis en het verblijf in Fez waren niet zonder gevaar. Hadden de Arabieren geweten welke bedoelingen deze Westerse geleerde koesterde, zij zouden hem nooit vrij laten reizen hebben in hun gebied, en hem waarschijnlijk

vroeg of laat gedood hebben. Cleynaerts werd, zoals Pieter van Gent in Amerika, de eerste beoefenaar der Afrikaanse wetenschappen. Zijn brieven vormen waardevolle dokumenten op dit gebied. De geleerde hoopte te Fez allerlei kostbare Arabische handschriften te verzamelen, doch zijn wetenschappelijke arbeid werd gauw stil gelegd. Het leven werd er hem lastig gemaakt, en hij ontving geen steun meer van uit het hof van Portugal. In 1541 keerde hij dan ook terug naar Spanje, waar hij in November 1542 overleed te Granada, voor hij zijn hartewens : de oprichting van een school voor Arabische wetenschappen, in zijn eigen land, had kunnen verwezenlijken.

Ogier Gisleen van Busbeek te Konstantinopel aan het hof van Soliman.

Busbeek neemt een mooie plaats in tussen de gezanten, die voor hun vorst in vijandige landen, gunstige verdragen afsloten. Zijn leerrijk voorbeeld werd voorafgegaan door een ganse reeks minder bekende personaliteiten. We hebben reeds Gilbert de Lannoy vermeld, die gedurende vijftig jaar van het ene hof naar het andere trok, en onder Philips de Goede, zowel in naam van de Burgondische hertog, als in deze van de koningen van Frankrijk en Engeland, poogde een verbond af te sluiten voor een nieuwe kruistocht tegen de Turken. Onder de regering van Karel de Stoute werd in 1473 de Bruggeling Anselm Adornes als gezant naar het hof van de sjah van Perzië gezonden, en enkele jaren later doortrok deze reiziger met zijn zoon, het Nabije Oosten en Noord-Afrika (1481-1484). In de XVIe eeuw werd Busbeek voorafgegaan aan het hof van Soliman de Prachtlievende, in Konstantinopel, door andere afgezanten uit ons land. Cornelis de Sceppere, geboren te Nieuwpoort (1502) had eerst aan het hof van de koning van Noorwegen geleefd, en van daar trad hij in dienst van Karel V en diens broer Ferdinand. In 1534 was hij vertrokken naar het hof van Soliman, om er te trachten een wapenstilstand te sluiten.

Busbeek was afkomstig van Komen, waar hij het levenslicht zag in 1522. Hij studeerde aan de universiteit te Leuven, en bezocht vervolgens de befaamde vreemde hogescholen te Parijs, Bologna en Padua. In 1544 vervulde hij een eerste diplomatische opdracht : het onderhandelen van het huwelijk van Philips II met koningin Mary van Engeland. Zijn volgende reis bracht hem, in dienst van Ferdinand I, bij Soliman de Prachtlievende in Konstantinopel.

Op dit ogenblik hadden de Turken een groot deel van Europa in hun macht. Zij bezaten Hongarije, van waaruit zij Oostenrijk bedreigden. Reeds in 1529 hadden zij een eerste maal Wenen belegerd.

Geregeld werden door de keizer afgezanten gezonden naar Soliman, doch steeds met geringe resultaten. De ambassadeurs werden gewoonlijk zo slecht behandeld aan het hof van de Grote Turk, dat zij zeer vlug van hun taak moesten afzien. Een gezant was in feite een gijzelaar, wien de Turken het leven ondraaglijk maakten om hem te verplichten weer te keren naar zijn land, zonder verdrag of zonder wapenstilstand.

Tot zijn grote eer zal Busbeek er echter in slagen een achtjarig verblijf te Konstantinopel, te bekronen met een even lange wapenstilstand. Maar niet alleen om die behendige bedrijvigheid als gezant, doch ook om zijn werkzaamheid op wetenschappelijk gebied, verdient Busbeek onze dankbaarheid. Als humanist besteedde hij veel aandacht aan de geschiedenis der Oudheid en schreef daarover lange brieven aan zijn vrienden, o. a. aan Justus Lipsius. Hij redde oude handschriften, munten en kunstwerken, die door hem naar Wenen gezonden werden. Ook de plantkunde, die toen in ons land zulke hoogstaande beoefenaars kende, als de Mechelaar Dodoens, als Carolus Clusius, De Lobel en Van Ravelinghen, wekte zijn belangstelling op. Busbeek voerde in ons land de sering en de tulp in. Op het gebied der taalkunde deed hij ook een belangrijke ontdekking. In Konstantinopel had hij kennis gemaakt met afgezanten der West-Goten, waarvan de laatste afstammelingen toen nog op de Krim leefden, doch die sinds uitgestorven zijn. Busbeek heeft vele woorden van hun taal opgeschreven, omdat deze Germaanse taal veel gelijkenis vertoonde met het Nederlands. Rubroek had dit ook opgemerkt tijdens zijn lange reis, toen hij door de Krim trok en in zijn reisverhaal schreef dat de taal der Goten het Diets was.

Natuurlijk heeft Busbeek ook interessante inlichtingen nagelaten over de zeden en gewoonten der volkeren uit Z. O. Europa en over het Ottomaanse rijk.

Ferdinand Verbiest, aan het hof van de Keizer in China.

Deze pater vormt voorzeker een der merkwaardigste figuren onder onze zendelingen. Geboren in Pittem (W. Vlaanderen), op 9 October 1623, studeerde F. Verbiest eerst te Brugge en Kortrijk, trad vervolgens in de orde der Jezuïeten

(29 September 1641). Hij hoopte eerst naar de Nieuwe Wereld te trekken, doch toen dit plan mislukte, scheepte hij in 1657 te Lissabon in voor Z. O. China. Het volgend jaar begon zijn bedrijvigheid in dit grote rijk.

Het bekeringswerk in China gebeurde niet zonder gevaren. De leden der missies moesten steeds rekening houden met de eeuwenoude tradities der Chinezen, die toen vooral geïnteresseerd waren in de sterrenkunde. Zij hechtten inderdaad een buitensporig belang aan de stand der hemellichamen, waaruit zij meenden nuttige richtlijnen voor hun dagelijks leven te mogen trekken. Zonsverduisteringen, maanstanden en dergelijke, vormden voor hen een onmiskenbare uiting van de wil van hun god. De sterrenwichelaars speelden dan ook een belangrijke rol in hun maatschappij, daar zij de nodige voorspellingen deden, gesteund op de beweging der hemellichamen. Maar door vergissingen, eeuwen te voren begaan, geraakten de Chinese wetenschapslui niet meer wijs uit de warboel, geschapen in hun kalender.

Voorgangers van Ferdinand Verbiest, de Italiaanse pater Ricci en de Duitser Schall, waren er in geslaagd die vergissingen op te sporen en opnieuw een juist kalender op te stellen. Zij werden toen aan het hoofd der keizerlijke sterrenwacht geplaatst. Het was Schall, die de jonge Verbiest als medewerker bij zich riep, toen een zijner helpers overleden was.

Een omwenteling kwam echter rust en vrede in het rijk verstoren. Na vele wisselvalligheden besteeg een nieuw keizer de troon : Kang-Hi, die de Zonnekoning der Chinezen zal worden. Maar als jonge knaap was hij lang onbekwaam te regeren en onder het regentschap brak plots een heftige vervolging der Christenen uit. Schall, Verbiest en hun medewerkers werden in de kerker geworpen, voor de rechtbank gebracht en streng veroordeeld. Schall zou terechtgesteld worden, de anderen werden verbannen.

Gelukkig voor de Europeanen braken toen juist aardbevingen en allerlei natuurrampen uit. Voor de Chinezen was dit een bovennatuurlijke tussenkomst en de veroordeelden werden verlost uit hun kerker, en nog slechts onder toezicht gehouden in hun woning. Pater Schall overleefde de beproevingen niet en gaf de geest in 1666.

De nieuwe leider der sterrenwacht, de Chinees Yang, beging in de volgende jaren zulke vergissingen, dat zijn kalender voor het jaar 1669 al te duidelijk zijn onbevoegdheid toonde. De aandacht van het hof werd hierdoor opnieuw gevestigd

op de Westerse geleerden. Ferdinand Verbiest werd geroepen, hij verbeterde onmiddellijk de fouten begaan door de Chinees, en overwon zijn tegenstrever in een geleerd debat.

Dit succes bracht onze landgenoot aan het hoofd van het hof voor Wis- en Sterrenkunde. De rest van zijn loopbaan werd een ware triomf. Verbiest scheen voortaan onmisbaar en steeg in aanzien en in waardigheid. Hij werd hoofdingenieur van het rijk, en zelfs chef der keizerlijke kanongieterij. Zijn werkzaamheden zijn verbazend : hij schreef een massa boeken in het Chinees, over sterrenkunde, natuurkunde, mechanica, physica, enz.

Om deze ontelbare bewezen diensten te belonen, verhief de keizer hem in de adel. En volgens het Chinees gebruik werden de ouders en de grootouders van de pater eveneens adelbrieven toegezonden.

Joris van Geel, Zendeling in Kongo, in de XVIIe Eeuw.

Maar niet alleen tot in China drongen onze landgenoten door; ook in het hart van Afrika vertegenwoordigden zij onze gewesten, reeds in de eerste helft der XVIIe eeuw. Onder deze reizigers verdient Adriaan Willems, beter bekend als de Kapucijn Joris van Geel, hier vermeld te worden.

Het is algemeen bekend dat de Portugezen op het einde der XVe eeuw langzamerhand gans de Afrikaanse Westkust bezocht hebben en dat een hunner, Diego Câo, in 1482 de Kongostroom opvaarde. Er werden in die streken missies opgericht en begonnen met de bekering der inboorlingen. Onze landgenoten kregen in de XVIe eeuw echter geen kans in die Portugese gebieden, want in heftige naijver met de Spanjaarden, weerden de Portugezen onze landgenoten, omdat deze toen tot het Spaanse rijk behoorden.

In 1641 keerde de kans. De Hollanders veroverden toen Angola en gans de kuststreek aldaar. Zij lieten zendelingen uit ons land toe. Onder de eerste paters die zich naar deze gebieden begaven, behoorden Joris van Geel en Erasmus van Veurne. Deze laatste overleed echter vrij snel na zijn aankomst in Afrika.

Joris van Geel was geboren op 6 Augustus 1617 te Oevel bij Geel. In 1647 was hij klaar in Cadix, om naar Kongo te vertrekken. Talloze moeilijkheden hoopten er zich echter op, en wanneer de zendelingen tenslotte in Angola belandden, hadden de Portugezen hun kolonie opnieuw veroverd. Nieuwe

last en kommer volgden en wanneer Joris van Geel eindelijk toegelaten werd, ondervond hij nog allerlei wrijvingen, vanwege de inlandse vorsten. Tijdens deze periode van gedwongen inactiviteit, legde de pater zich echter toe op de studie der taal der inboorlingen. Hij schreef toen een woordenboek af in een dezer talen (Kikongo) en dit werk is het enige op dit gebied dat uit die tijd bewaard bleef.

In het begin van 1652 ving Joris van Geel zijn missiewerk aan. Zijn arbeid zal echter van korte duur wezen. Bij het doorkruisen van zijn gebied, werd hij in 1652, in het dorpje Ulolo, op de hedendaagse grens van Kongo en Angola, door inboorlingen gedood. De pater was al te haastig te werk gegaan en had de onvoorzichtigheid begaan tijdens een inlands feest de beelden der fetisjisten te verbranden.

Zijn optreden in Centraal-Afrika toont echter duidelijk dat men in het midden der XVIIe eeuw meer wist over Kongo dan twee eeuwen later, voor Stanley die streek opnieuw ontdekte. Joris van Geel is daarenboven een waardige collega van al de andere Belgische reizigers, die ons land buiten Europa in Azië en Amerika vertegenwoordigden.

(Koninklijke Bibliotheek, Prentenkabinet.)

Lodewijk van Geer.

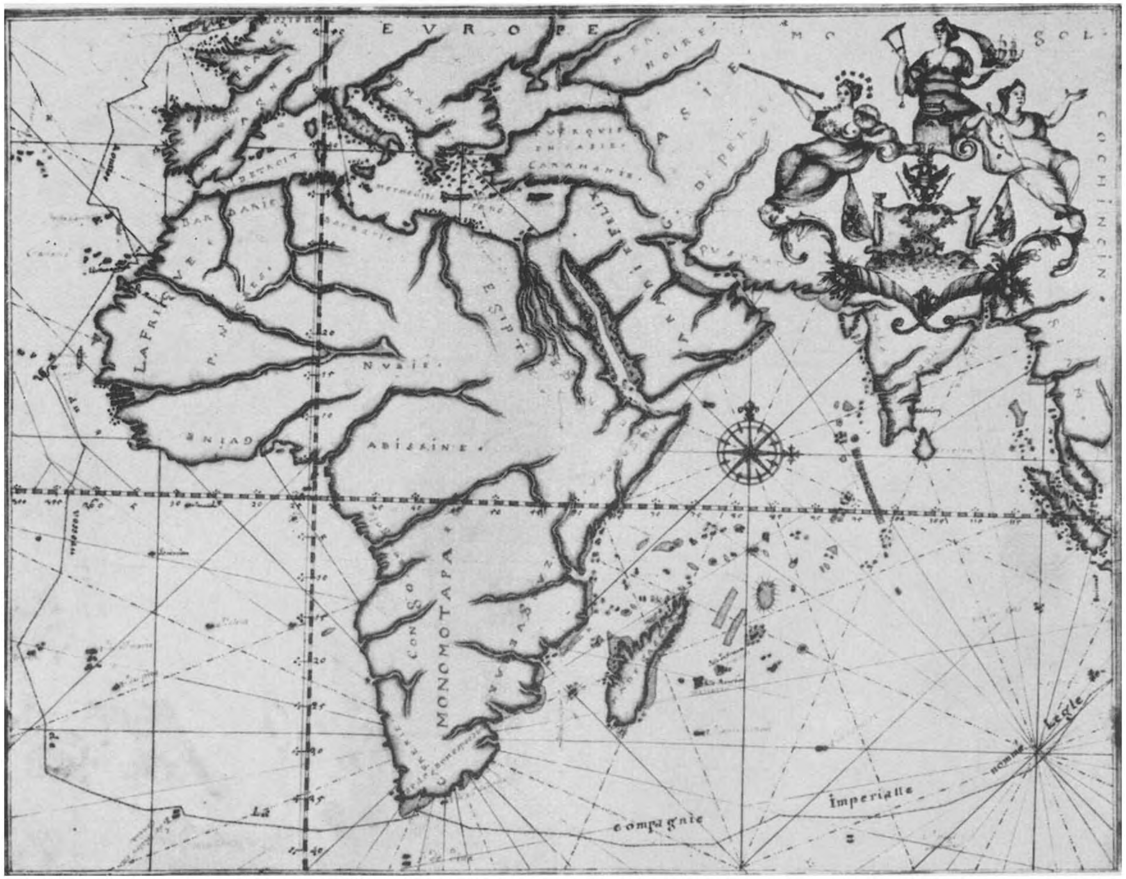

Reisweg van de schepen der Oostendse Compagnie.

DEEL III.

—

BELGISCHE KOLONISATIE EN VERPLAATSINGEN IN GROEP.

In Engeland.

De economische en militaire expansie van onze vorstendommen in de XIe en XIIe eeuw bracht zeer vlug landgenoten in groep in vreemde landen. In 1066 namen Vlamingen deel aan de verovering van Engeland door Willem de Veroveraar, hertog van Normandië. Een dezer ridders, Gerbodo, voogd der abdij Sint-Bertijn bij Sint-Omaars, werd graaf van Chester in Engeland. Het voorbeeld van die krijgers werd gevolgd door groepen landgenoten, die in de XIIe eeuw echte kolonies vormden op de grens tussen Schotland en Engeland, en in Wales. Over een dergelijke kolonie in het land van Wales heeft een kronijkschrijver zich als volgt uitgelaten : « Het is een moedig en sterk volk, een volk van lakenwevers, uiterst bedreven in de handel, en zeer bekwaam om door arbeid en in gevaar, winst te zoeken op zee ».

Het graafschap Vlaanderen heeft trouwens gedurende gans de XIIe en in de eerste helft der XIIIe eeuw, voortdurend huurlingen geleverd aan de legers der Engelse koningen. Onder hen bevond zich de eerste leider van huurtroepen, die we in de Europese geschiedenis kennen : Willem van Loo, of van Ieper, die een voorloper vormt der later zo beruchte Italiaanse condottieri. Deze zoon van Philips van Loo, was een kleinzoon van Robrecht de Fries en werd als leider van zijn huurlingen, een trouwe dienaar van koning Stefaan van Blois, die hem verhief tot graaf van Kent. In 1155 was hij, na de dood van deze vorst, verplicht Engeland te verlaten. Zijn voorbeeld werd echter gevolgd door talloze edelen uit Vlaanderen, Henegouwen en Brabant, die met een gevolg in het leger der Engelse koningen gingen strijden tot in de XIIIe eeuw.

In het Duitse Rijk.

Reeds in het midden der IXe eeuw waren boeren en arbeiders uit de streek van Oudenaarde, de nieuwe abt der abdij Corvey, de toekomstige H. Adalard, gevolgd naar Duitsland. Landbouwers uit de omstreken van Luik trokken mee met monniken van deze stad, naar abdijen bij Krakau en Lubin in Polen.

In de XIIe eeuw werd die expansie nog meer uitgebreid. In Holland en in Vlaanderen hadden de bewoners toen reeds een uitmuntende ondervinding opgedaan in het droogleggen van moerassen en in het veroveren van land op de zee. Daarom deed in 1106 de bisschop van Bremen een oproep tot kolonisten in deze streken, tot het droogleggen van moerassen in zijn gebied. Zo trokken Vlamingen naar Holstein en Maagdenburg; anderen vestigden zich in Brandenburg, Mecklemburg en Lauenburg. Zij drongen ook door in Thuringen, Saksen, Silezië en Oostenrijk. Koningin Helena van Hongarije vestigde kolonisten uit onze streken in Transylvanië. Naast deze landbouwers traden vrij snel handelaars op uit ons land.

De Azoren, Vlaamse Eilanden.

Omstreeks 1450 vestigde een Bruggeling, Jaak van Brugge, zich op het eiland Terceira in de Azoren. Hij begon een deel er van te koloniseren, doch verdween spoorloos, zodat zijn werk er niet voortgezet werd. Andere Bruggelingen hadden zich gevestigd op het eiland San Jorge, onder Willem van der Haagen, en op het eiland Fayal onder Josse de Huertere. Deze laatste behoorde tot een edele familie uit het Brugse Vrije. Hij was trouwens de zoon van de baljuw van Wijnendale.

Onder zijn leiding werd het eiland Fayal, evenals het eiland Pico, gekoloniseerd door bewoners uit zijn streek, vooral uit Brugge. Hij had vanwege de koning van Portugal een privilegie bekomen, waardoor hij kapitein werd in deze streken. Hij overleed omstreeks het jaar 1495.

De eilanden boden een gunstig klimaat en waren betrekkelijk vruchtbaar. Daarenboven werd een belangrijke handel gedreven met Brugge, waarnaar wijn en suiker uitgevoerd werden.

De oudste zoon van de Huertere, eveneens Josse genaamd, volgde zijn vader op, en bestuurde Fayal en Pico gedurende vier en vijftig jaar. Door die nederzetting van Vlamingen op de Azoren treffen we op verschillende kaarten van die tijd

en zelfs nog eeuwen later, de benaming « Vlaemsche Eylanden » aan. In feite echter werden de kolonisten betrekkelijk vlug opgeslorpt.

Antwerpenaars op de Canarische Eilanden.

Een weinig later dan Josse de Huertere richtten Antwerpenaars nederzettingen in op de Canarische eilanden (1515). Antwerpen had toen immers als handelsstad en wereldmarkt de plaats van Brugge ingenomen. Op deze eilanden, ook « Suycker eilanden » genoemd, vestigde zich Jacob van Groenenborch (Groeneberghe) op het eiland Palma. Weldra speelde hij er dezelfde rol als Josse de Huertere op Fayal en Pico; hij werd trouwens heer van Canariën genoemd. Zijn zoon Melchior van Groenenberghe verkocht aan zijn schoonvader, Pauwel van Dale, schepen der stad Antwerpen, ganse suikerplantages, door zijn vader daar opgericht.

Lodewijk van Geer en de Waalse Kolonisatie in Zweden.

In 1595 verliet een edelman met zijn familie het prinsbisdom Luik, uit vrees als Calvinist ten prooi te vallen aan vervolging. In Dordrecht kwam Lodewijk van Geer aan, verborgen in een boot die turf vervoerde. Hij werd er bankier, deed uitmuntende zaken en overleed in 1602. Zijn zoon, die dezelfde naam droeg, zal aan de zaak van zijn vader een grootse ontplooiing schenken. Verhuisd naar Amsterdam, krijgt hij daar gelegenheid de koning van Zweden, Gustaaf-Adolf, bij te staan in een oorlog tegen de koning van Denemarken.

Lodewijk van Geer had echter niet in het wilde belangrijke geldsommen geleend aan de koning. Hij kende in Zweden een streekgenoot, Willem van Besche, een architect, die de torens van de kathedraal te Upsala opgetrokken had. Willem had er een smederij gekocht en huurde nu, voor Lodewijk van Geer, het leen Finspang in 1618. De bankier had zich rekenschap gegeven van de onmetelijke mogelijkheden, geboden door Zweden, op het gebied der smederijen en der gieterijen.

Om aan zijn hoogovens de nodige stielmannen te bezorgen, zond hij vertrouwenslui naar België, om er in Luik, Hoei en Namen knappe arbeiders aan te werven. Zijn opzet slaagde buiten verwachting en weldra zette van Geer zijn bedrijvigheid in met het vervaardigen van kanonnen. Vervolgens richtte hij een werkhuis op, om messing te maken, en wat later voerde hij allerlei materiaal uit naar Holland. Hij werd een der steunpilaren van het Zweedse leger en bekwam ook het vervaar-

digen der uniformen voor de soldaten, die in de Dertigjarige Oorlog, onder de geniale leiding van hun knappe vorst, Gustaaf-Adolf, de mooiste zegepralen uit die tijd behaalden.

De dood van de koning op het slagveld te Lutzen, verplichtte Lodewijk van Geer zijn bedrijvigheden nog uit te breiden. Als geldschieter was hij onmisbaar geworden. Hij werd ook gezant in Holland, waar hij op eigen kosten voor Zweden een vloot uitrustte om een nieuwe oorlog tegen de Deense koning tot een zegevierend einde te brengen. Hij kon daarin op de hulp rekenen van zijn Hollandse vrienden, die geen vrede konden nemen met de Deense hegemonie in de Baltische zee. Zijn opzet slaagde schitterend : de Deense vloot werd verpletterd. Lodewijk van Geer kende echter geen rust. Nu richtte hij een compagnie op om handel te drijven in de Nieuwe Wereld. Deze onderneming bleek echter weinig renderend, doch het initiatief van onze landgenoot verdient vermeld te worden, omdat een andere uitgeweken handelaar, de Antwerpenaar Usselinx, een zelfde onderneming waagde, waarover we verder nog spreken.

Intussen hield van Geer niet op, steeds meer Waalse arbeiders aan te werven. Heden onderhouden de afstammelingen er van nog steeds de herinnering aan hun land van herkomst en onlangs bezocht een afvaardiging er van de stad Luik.

Landgenoten koloniseren in Amerika : Stichting van Nieuw-Amsterdam (New-York).

Door de scheiding van Zuid en Noord waren duizenden landgenoten uitgeweken naar Holland. De beste krachten hadden ons land verlaten en we kunnen hun machtige bedrijvigheid gemakkelijk volgen in Nederland. We kennen reeds het voorbeeld van L. Van Geer en van Usselinx. Deze laatste werd stichter der West-Indische Compagnie, ingericht om handel te drijven in Amerika. Terstond richt zij hare werkzaamheden naar het gebied van de Hudsonstroom.

De streek werd door de Engelsman Henry Hudson ontdekt in 1609. Hudson vaarde toen voor de Hollandse Oost-Indische Compagnie, die handel dreef met Indië, en trachtte een kortere weg naar Azië te vinden langs de Poolzeeën. Hij slaagde niet in dit opzet, doch ontdekte de grote stroom in N.-Amerika, waaraan zijn naam zal geschonken worden. Onder de promotors van zijn reis tot het vinden van kortere wegen naar Azië, treffen we weer enkele uitgeweken landgenoten aan : Petrus Plancius, Emanuel Van Meteren en Jodocus Hondius.

In 1622 nam de West-Indische Compagnie bezit van de ontdekte streken en begon er handelsposten op te richten. Om in dit gebied echter duurzaam werk te verrichten, was een kolonisatie der streek gewenst. De passende gelegenheid werd daartoe geboden door het aanbod van een uitgeweken landgenoot, Jesse de Forest, afkomstig uit Avesnes in Henegouwen. De Compagnie haastte zich om hem voldoening te schenken en een groot schip, van 260 ton, werd te zijner beschikking gesteld. In Maart 1623 vertrok deze boot, de Nieuw-Nederland, met dertig Waalse families aan boord. Langs de Canarische eilanden, werd in de richting van Guyana gestevend en tenslotte het roer naar de Hudson gericht. In het begin van Mei kwamen de kolonisten ter bestemming. De streek werd een provincie, Nieuw-Nederland geheten en beschikte vlug over een wapenschild waarop prijkte : Sigilum Novi Belgii (zegel van Nieuw-België). Pieter Minuit, voorzeker eveneens een uitgeweken landgenoot, werd er een der eerste gouverneurs, en hij kocht op 6 Mei 1626 het eiland Manhattan, waarop zich het huidige New-York verheft, voor de belachelijke som van 60 florijn (ong. 24 dollars). De nederzetting werd Nieuw-Amsterdam gedoopt en zal maar eerst na de verovering door de Engelsen New-York geheten worden.

Dezelfde Pieter Minuit bracht op het einde van 1637, in dienst van de Zweedse West-Indische Compagnie, eveneens gesticht door Usselinx, een kolonie Zweden naar het gebied van de Delaware stroom, waar zij in het begin van 1638 aankwamen.

In de streek van New-York herinneren nog talrijke plaatsnamen aan de bedrijvigheid van onze landgenoten.

Van uit Canada, waar hij missionaris was, doorreisde de Recolleet Lodewijk Hennepin, afkomstig van Ath, de streek der Grote Meren, en als een der eerste Europeanen aanschouwde hij de prachtige Niagara watervallen. Hij was ook een der eerste die de Mississipi afvaarden en bereikte het eerst de plaats, waar zich heden Minneapolis bevindt, en waar men hem een standbeeld opgericht heeft.

De Oostendse Compagnie : Nederzettingen in Indië en in China.

Op 14 December 1722 werd door keizer Karel VI de Keizerlijke en Koninklijke Compagnie der Oostenrijkse Nederlanden ingericht, die alle ondernemingen samensmolt, welke te voren reeds handel gedreven hadden op Indië en China.

Meer bekend onder de naam van Oostendse Compagnie, zal die onderneming een nieuwe vlucht schenken aan de handelsbedrijvigheid in ons land.

Nederzettingen werden opgericht in Bengalen, in Indië, en de werkzaamheden van deze kooplieden zal men vinden in een andere brochure. We beperken ons hier tot de vermelding van een nederzetting in China.

In dit grote rijk landde kapitein Tobin, met zijn schip, de *Prins Eugeen,* te Kanton. Hij bekwam er de keizerlijke vergunning om handel te drijven en de toelating om een nederzetting te bouwen op de linkeroever van de Si-Kiang. In 1719, op 4 Juli, was hij terug in Oostende, na anderhalf jaar afwezigheid. De verwezenlijkte winst was enorm en de reder Cloots, een Hollander, die zich te Antwerpen met handel bezig hield, zond terstond nieuwe vaartuigen uit.

De Oostendse Compagnie zette nu dit privaat initiatief voort en vooral de handel op China wierp mooie vruchten af. Na vijf jaar bestaan werd reeds meer aan dividenden uitgekeerd dan het oorspronkelijke kapitaal (6 millioen gulden) bedroeg. Jammer genoeg voor ons land werd die Compagnie opgeofferd door keizer Karel VI om de opvolging van zijn dochter Maria Theresia te verzekeren. Engeland en Holland hadden het stilleggen van die handelsbedrijvigheid geëist. Daarmee waren de nederzettingen in Indië en China veroordeeld (1727).

BIBLIOGRAPHIE.

Om de psychologie der kruisvaarders goed te begrijpen gaat er niets boven de lektuur der verhalen geschreven door deelnemers. Onder de voornaamste, waarvan het verhaal ook in het Frans vertaald werd, stippen we aan :

1e kruistocht : *Histoire anonyme de la première croisade,* uitgegeven en vertaald door L. BREHIER. (« Les classiques de l'histoire de France au Moyen Age », fasc. 4), Parijs, 1924.

3e kruistocht : AMBROISE, *L'estoire de la guerre sainte. Histoire en vers de la troisième croisade (1190-1192),* uitgegeven en vertaald door G. PARIS. (« Collection de documents inédits sur l'histoire de France »), Parijs, 1897.

4e kruistocht : *Villehardouin, La conquête de Constantinople,* uitgegeven en vertaald door E. FARAL, 2 dln, (« Les classiques de l'histoire de France », fasc. 18 et 19), Parijs, 1939.

7° kruistocht : *Jean, sire de Joinville, L'histoire de saint Louis,* uitgegeven en vertaald door NATALIS de WAILLY. (*Œuvres de Jean, sire de Joinville*), Parijs, 1867.

ALGEMENE WERKEN.

R. GROUSSET. — *Histoire des croisades,* 3 dln, Parijs, 1934-1936
L'épopée des croisades, Parijs, 1939.
Les croisades, (Collection « Que sais-je ? », n° 157), Parijs, 1944.

F. LOT. — *L'art militaire et les armées au Moyen Age en Europe et dans le Proche Orient,* 2dln, Parijs, 1946.

Ch. VERLINDEN. — *Les empereurs belges de Constantinople,* Brussel, 1945.

Th. LUYKX. — *De Graven van Vlaanderen en de Kruisvaarten,* (Keurreeks van het Davidsfonds, nr 38), Leuven, 1947.

J. C. ANDRESSOHN. — *The Ancestry and Life of Godfrey of Bouillon,* (Indiana University Publications. Social Science Series, n° 5), Bloomington, Indiana, 1947.

H. van WERVEKE. — *De ekonomische Geschiedenis, (Geschiedenis van Vlaanderen, onder leiding van R. Van Roosbroeck,* d. II), Brussel-Antwerpen, 1937.

BRUGGE EN ANTWERPEN. — *Acht eeuwen Vlaamsche handel,* (Willemsfonds, nr 177), Gent, 1941.

R. DOEHAERD. — *L'expansion économique belge au Moyen Age,* (Collection « Notre Passé »), Brussel, 1946.

F. M. OLBRECHTS. — *Vlaanderen zendt zijn zonen uit,* 2e druk, Antwerpen, Gent, Brussel, Leuven.

Chr. MONHEIM. — *Belgische kolonisatieplannen naar wijd en zijd,* (Reeks Zaïre), Antwerpen, 1943.

C. BRONNE. — *Un Médicis liégeois, Louis de Geer,* (Les Œuvres, « Visages »), Brussel, 1943.

30159. — 3,000 ex.

MINISTERIE
VAN
LANDSVERDEDIGING

DIENST
VOOR OPVOEDING
BIJ HET LEGER

DE BELGEN
IN HET BUITENLAND

DE WERELDEXPANSIE VAN BELGIË

ONDER DE REGERING VAN LEOPOLD II

1865
1909

II.

Belgen bouwen aan een koloniaal rijk in Kongo

DOOR

Albert DUCHESNE
Licentiaat in de Wijsbegeerte en Letteren,
Adjunkt-conservator van het Koninklijk Legermuseum

In het Nederlands bewerkt door Kapt. M. J. KLERKX

INHOUDSTABEL.

Bladz.

Ter inleiding 5

Eerste Hoofdstuk — *De stichter :*

« Leopold II, de Grote... » 7
« ... En ik schenk u een wereld » 9
« Leopold, de beul van het zwarte ras » 11
« Patria Memor... » 13

Tweede Hoofdstuk. — *De voorlopers :*

Ontdekkers en handeldrijvers 15
De eerste Belgische missionarissen 16
Twee ontdekkingsreizigers : Stanley en Delcommune . . 18

Derde Hoofdstuk. — *De baanbrekers :*

Emile Banning 21
Het ontstaan van de Internationale Afrikaanse Vereniging 23
Henry Stanley in dienst van Leopold II 24
Het werk aan de Afrikaanse Oostkust 26
Steeds dieper het binnenland in 28

Vierde Hoofdstuk. — *De diplomaten :*

Het werk van de Internationale Vereniging voor Kongo . 31
Kongo in gevaar 32
Lambermont, Banning en Strauch 34
Het succes. Leopold II, Vorst van de Onafhankelijke Kongostaat 36

Vijfde Hoofdstuk. — *De veroveraars :*

Op zoek naar nieuwe grondgebieden 39
Nog meer expansie ? 42
Nieuwe plannen : Na Soedan, Erythrea 44

Zesde Hoofdstuk — *De beschavers :*

De veldtocht tegen de Arabische slavenhandelaars . . 46
De Unie voor bestrijding van slavenhandel (Brussel) . 47
De missionarissen 49

Besluit 51

LIJST DER ILLUSTRATIES.

1. Buste van LEOPOLD II door Pichery. (Koninklijk Legermuseum.)
2. Baron LAMBERMONT (cliché B. Kol. Mus.).
3. Emile BANNING (cliché B. Kol. Mus.).
4. H.-M. STANLEY (cliché B. Kol. Mus.).
5. Alexandre DELCOMMUNE (cliché B. Kol. Mus.).
6. Kapitein CRESPEL (cliché B. Kol. Mus.).
7. Kapitein Ernest CAMBIER (cliché B. Kol. Mus.).
8. Kapitein HANSSENS (cliché B. Kol. Mus.).
9. Commandant COQUILHAT (cliché B. Kol. Mus.).
10. Baron DHANIS (cliché B. Kol. Mus.).
11. Kolonel CHALTIN (cliché B. Kol. Mus.).
12. Kolonel VAN GELE (cliché B. Kol. Mus.).
13. H.-V. DE DEKEN (cliché B. Kol. Mus.).
14. Generaal THYS (cliché B. Kol. Mus.).

TER INLEIDING.

Nog niet ten volle een jaar geleden werd de vijftigste verjaardag gevierd van de inhuldiging van de spoorweg in Neder-Kongo. Deze spoorweg verbindt Matadi met Leopoldstad en dus niet met het uitgestrekte waternet van de reusachtige middenkom. Door deze gebeurtenis werd de aandacht van ons volk opnieuw wakker geroepen voor een streek die op de Belgen eens zo weinig aantrekkingskracht uitoefende, al moest ze dan ook later de rijkste en bloeiendste kolonie van gans Afrika worden.

Het feit dat in minder dan drie en dertig jaren de Belgen onbetwist meester bleven over het uitgestrekte Kongobekken, hebben we ongetwijfeld te danken aan de klaarziende, doordrijvende wil van Leopold II en aan de heldhaftige toewijding van enkele pioniers, wier onbaatzuchtigheid hun durf evenaarde.

Indien we in 1948, nauwelijks veertig jaar na de Annexatie van Belgisch Kongo (Wet van 18 October 1908) met fierheid mogen terugblikken op de talrijke verwezelijkingen van onze landgenoten, dan hebben we dit in eerste plaats te danken aan koning Leopold II. Door zijn wijs beleid, zijn diplomatische helderziendheid en zijn hardnekkig doordrijvingsvermogen heeft hij de zwarte bevolking uit haar eeuwenoude afzondering gerukt en de Belgen er ten slotte kunnen toe overhalen om een prachtige kolonie te aanvaarden.

Maar de nationale erkentelijkheid, die nog sterk is aangegroeid nu dat Belgisch Kongo een beslissende medewerking gaf in de eindoverwinning der Geallieerden (1940-1945), moet ook gaan naar al de medewerkers van de Koning. Voorlopers en pioniers, diplomaten en veroveraars, beschavers en missionarissen, bouwers en inrichters en verdedigers, allen hebben ze er het hunne toe bijgedragen, hun geloof, hun zelfverloochening, hun jeugdige krachten, om van dit grootse koninklijke werk in Centraal Afrika een veelbelovende en bloeiende kolonie te maken.

Dit nederig werkje wordt hun allen dan ook opgedragen, zowel de stichters als de bouwers aan onze kolonie. Het wil de uiting zijn van onze erkentelijkheid en van onze bewondering. Wij beoogden hoegenaamd niet het schrijven van een volledige Kongolese geschiedenis, dit reusachtig werk blijft weg-

gelegd voor een geschiedschrijver, die ten andere met vele moeilijkheden zal af te rekenen hebben aangezien talrijke archieven vernietigd werden en nog talrijker, zowel in het binnen- als in het buitenland, nog niet volledig doorgewerkt zijn. Door het uitgeven van deze brochure wensen we alleen enkele historische gegevens nader te belichten aan de hand van de jongste geschiedkundige werken.

Onze innigste wens is dat zij, die het boekje zullen lezen overtuigd zullen zijn van deze grote waarheid : dat Kongo Belgisch is en voortaan ook Belgisch zal blijven. Deze kolonie afstaan aan om het even wie ware een groot onrecht aandoen aan de nagedachtenis van een wijs vorst die ons aanstelde als zijn erfgenamen; het ware tevens een belediging aan de nagedachtenis van de talrijke zonen uit het vaderland die hun leven offerden ginds in de tropische wildernis of langs de boorden van onze machtige stroom en wier enig doel was het scheppen van een groter en op sociaal gebied ook rijker België.

(Koninklijk Legermuseum.)

Buste van LEOPOLD II door Pichery.

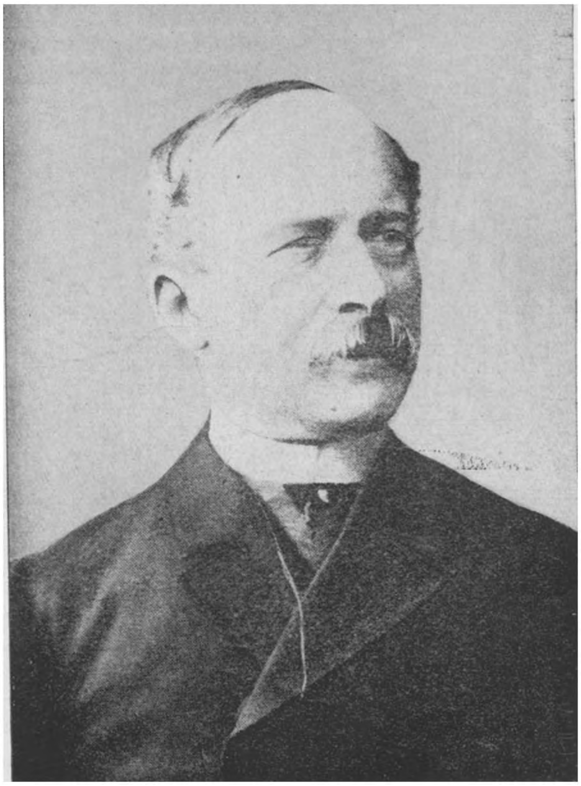

(Cliché B Kol. Mus.)

Baron LAMBERMONT.

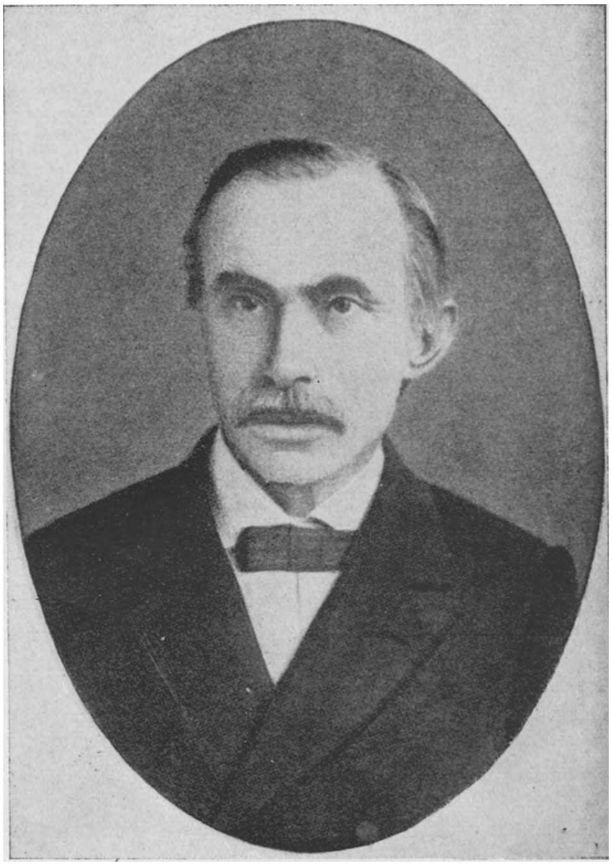

(Cliché B Kol. Mus.)

Emile BANNING.

De Wereldexpansie van België
onder de regering van Leopold II (1865-1909).

II.

BELGEN BOUWEN aan een Koloniaal Rijk in Kongo.

EERSTE HOOFDSTUK.

DE STICHTER.

Maar al te dikwijls, eilaas, in hun geschiedenis van twee duizend jaren, hebben de Belgen met schrik en wantrouwen opgekeken naar hun grote mannen, naar hun grote prinsen vooral. Zij weigerden hun vertrouwen en hun geestdrift te schenken aan hen wier droom het was de Belgen op een hoger ontwikkelingspeil te doen leven of die hun kleinsteedse eerzucht wensten op te werken om ze te doen heersen over buitenlandse grondgebieden. Het treffendste voorbeeld in die zin is wel de tegenkanting van de meeste Belgen tegen de loffelijke pogingen van Leopold II, om voor onze landgenoten de toegang tot het centrum van Afrika te openen. We willen hier natuurlijk niet spreken van het tijdperk waarin de koning verplicht was zijn voornemens en plannen geheim te houden; moest hij op dat ogenblik zijn inzichten openbaar hebben gemaakt, dan ware de internationale wedijver, die toen reeds hoog opgedreven was nog merkelijk versterkt. De voorwaarden waarin dit stoutmoedig werk werd ondernomen en aanhoudend voortgezet, lieten ten andere niet toe, aan hen die ermede gelast waren, zich uit te laten in min of meer vertrouwelijke mededelingen.

Leopold II. De Grote...

Leopold II was werkelijk groot van gestalte en maakte steeds diepe indruk niettegenstaande hij enigszins mank ging. Maar zijn geesteskracht was minstens even groot als zijn

lichaamsgestalte. In zijn onmiddellijke omgeving werd wel eens gefluisterd, dat een bed bizonder voor de koning gebouwd, hem steeds op al zijn reizen vergezelde daar hij er nergens een kon aantreffen dat zo groot was als zijn persoonlijk bed in het paleis. Dit kan als een symbool gelden van het genie van Leopold II, die zich zelden in een omgeving bevond welke aan zijn buitengewone natuur aangepast was.

Populaire zowel als schoolprenten, standbeelden en talrijke borstbeelden, die haast overal in België verspreid werden gedurende de laatste vijf en twintig jaren, zijn als de uitdrukking van het nationaal berouw en hebben zijn koninklijke en voortaan zo populaire gelaatstrekken uit zijn rijpere leeftijd voor altijd vastgelegd : een hoog gerimpeld voorhoofd onder een kepi van generaal, vooruitstekende Bourbon-neus tussen twee ogen met vlijmscherpe blik, enigszins spottende en soms intimiderende glimlach boven een rijke vierkante baard; kortom het uitzicht van iemand die meer gebiedend is dan wel beminnelijk.

Op moreel gebied bezat onze tweede vorst een buitengewone gave van doorzichtigheid en een ijzeren wilskracht — thans zouden we wel van dictatoriale natuur durven spreken —; hij versmaadde elk zoeken naar een gemakkelijk te verkrijgen populariteit. Hij vatte uiterst vlug een plan op en ging aanstonds tot de verwezenlijking over. Zijn wilskracht om een onderneming door te drijven kende paal noch perk en wanneer hij voor raadgevingen of tegenkantingen tijdelijk moest zwichten, dan deed hij zulks enkel om later nog beter en vlugger zijn oorspronkelijke gedachte te hernemen... Hij had een synthetisch en zeer persoonlijk doorzicht in de gebeurtenissen van zijn tijd en in de gevolgen die ze onvermijdelijk na zich zouden slepen, maar tevens was hij uitermate trots : hij geloofde in het grootse van zijn machtig werk en was er innig van overtuigd dat hem eens gerechtigheid zou worden geschonken... We mogen ten slotte niet vergeten te wijzen op de eigenaardige diepe mensenkennis die onze vorst bezat : hierdoor verzekerde hij zich de volledige verknochtheid van zijn onmiddellijke medewerkers, zowel vreemde als Belgische, om zijn ondernomen werk in Afrika tot een goed einde te brengen. Het volstaat hier enkele namen te noemen van vooraanstaande mannen uit die periode : de Engelsen Stanley en Gordon of de Fransen de Lesseps en de Brazza. Herhaalde malen wist koning Leopold II door zijn fijnzinnig politiek doorzicht de beste diplomatische strategie toe te passen, die zijn grootscheepse plannen tot een gelukkig einde moest bren-

gen. Met een uiterst grote vaardigheid wist hij als zakenman alle voordelen te trekken zowel uit de onvolmaaktheden als uit de eigenschappen van het Belgische volk.

« ... En ik schenk U een Wereld. »

De Kongolese onderneming van Leopold II is door onze landgenoten voldoende gekend, ten minste in haar grote trekken; we achten het dientengevolge overbodig verder in te gaan op de geestesarbeid en de diplomatieke vaardigheid die aan de basis liggen van dit grootse werk; ook wensen we niet langer aan te dringen op de menigvuldige eerste krachtinspanningen, waardoor ten slotte een bevredigende uitslag bereikt werd, niettegenstaande een hardnekkige tegenstand der mensen en der elementen.

De eerste, de grootste en voornaamste verdienste van Leopold II is wel het wonderbaar voorgevoel dat hij had aangaande de toekomst van Kongo, eens dat het gebied bevrijd zou zijn van de Arabische slavenhandel en dat het met Europese machines en uitbatingsmiddelen zou toegerust zijn. Voegen we hierbij nog de grote vaardigheid die hij bezat in het kiezen en gebruiken van de nodige werkkrachten voor dit reusachtige beschavingswerk : zijn officieren, diplomaten, missionarissen, publicisten en organisatoren. Maar door alle hindernissen heen blijft hij steeds de koning, de vorst, de ziel van de harde strijd, welke zich vanaf 1876 afspeelt in het centrum van Afrika. De zuiver diplomatische phase zal wellicht voor de drie vierden geheim behouden blijven in de talrijke archieven der Europese en Amerikaanse kanselarijen. Doch voortaan mogen we met zekerheid zeggen dat zowel in Kongo als in China of als elders, Leopold II altijd zijn voornaamste en geliefkoosde argumentatie in de weegschaal wist te werpen. Als voornaamste punten uit die argumentatie kunnen we aanhalen : de zwakheid van zijn koninkrijk, het gevaar voor om 't even welke grote natie van een onder hen zich te zien vestigen in het centrum van het zwarte continent, het voordeel integendeel van er een koning uit een klein land te zien regeren dat onzijdig was en dat uitsluitend voor het welzijn der inboorlingen zou zorgen, zodat de toegang tot de nieuwe staat voor alle andere zou geopend blijven. Om de stijgende begerigheid, die in de machtige naburige staten ontstond wanneer onze kolonie vruchten begon af te werpen, enigszins te milderen, vestigde de vorst de aandacht op de zware lasten die zonder ophouden op de bezitter van deze streken drukten. Het was wel een zeer behendig argument, maar

tevens een bedroevende waarheid dat de persoonlijke rijkdom van Leopold II door deze onderneming ernstig gesmolten was. Onder dit opzicht heeft men dan ook kunnen schrijven dat Kongo het drama geweest is van zijn ontdekker, wiens genie hoger stond dan zijn materiële hulpbronnen.

De vorst won ook de diplomatieke strijd. Hij slaagde er in de weerstand van Groot-Brittannië te breken, dat door een verdrag met Portugal in 1884, hem beschouwde als de wettelijke meester over Beneden-Kongo. Ware dit verdrag niet tot stand gekomen, dan zou de lange krachtinspanning van de koning volkomen nutteloos geweest zijn, dan had hij schipbreuk geleden op het laatste ogenblik en was de toekomst van onze kolonie voor altijd afhankelijk geweest van de Portugese belangen, die onze uitweg op de Oceaan volledig hadden afgesneden. Leopold II, bijgestaan door zijn Belgische raadgevers, waaronder zich vooral Lambermont en Banning bevinden, kon de verschillende naties zo goed bewerken en ze voor zijn persoonlijke belangen overhalen, dat enkele maanden later, tijdens het Congres te Berlijn, Engeland en Portugal aan de voordelen van hun verdrag verzaakten en de erkenning stemden van de Onafhankelijke Kongostaat. Leopold II, Koning der Belgen, werd door beide voornoemde staten gelukgewenst bij zijn uitroeping tot Vorst van de nieuw geschapen staat (1885). Deze nieuwe staat, een koninklijke schepping en een koninklijk bezit, werd thans op het Congres te Berlijn uitgenodigd, evenals alle andere staten. Wat betreft de sympathie van Frankrijk, deze had de koning zich handig weten toe te eigenen, door aan dit land een recht van aankoop toe te kennen op zijn uitgestrekt Afrikaans bezit. Indien de vorst verplicht was, wegens financiële of andere moeilijkheden, aan zijn rechten op Kongo te verzaken, dan zou de Franse republiek de eerste geweest zijn om enig voordeel uit de op die manier geschapen toestand te trekken.

Het is om zo te zeggen met algemeenheid van stemmen dat het Belgisch Parlement aan Leopold II toeliet bij zijn titel van Koning der Belgen ook die te voegen van Souverein van de Onafhankelijke Kongostaat. Aldus werden in een zelfde persoon de waardigheid verenigd van grondwettelijk koning van België en van Souverein over een uitgestrekt Afrikaans grondgebied, waar zijn gezag nog absoluter was dan dat van de Russische tsaar. In het begin, zo schijnt het ten minste, heeft de koning het niet aangedurfd zijn gezag te doen gelden over het onmetelijke grondgebied waarop Stanley en zijn Belgische staf beslag hadden gelegd. Hij scheen slechts uitsluitelijk de hoop te koesteren een overwegende, doch onrechtstreekse

invloed uit te oefenen in die gebieden : een soort van protectoraat over een uitgestrekte zwarte republiek, waarvoor hij de voorzitter zou gekozen hebben. Een weinig later vatte hij het inzicht op het bestuur ervan toe te vertrouwen aan zijn gemalin, Koningin Marie-Henriette, waarschijnlijk als aandenken aan zijn enige zoon Leopold, Hertog van Brabant, die hem ontrukt werd toen hij pas tien jaar oud was (1869). Dit groot verlies had aan de koning gedurende zijn regering een langdurend verdriet berokkend. Op zekere dag verklaarde hij ten andere : « Kongo is het gedenkteken van mijn zoon. » Het ogenblik is nu nabij, waarop Leopold II zijn testament zal tekenen (2 Augustus 1889) en waarin hij verklaarde dat « na Onze dood, het erfrecht van de Onafhankelijke Kongostaat over zal gaan op België... benevens alle rechten, alle goederen en voordelen, die aan deze souvereiniteit verbonden zijn ».

Leopold, de Beul van het zwarte Ras.

Verschillende hinderpalen moesten echter nog uit de weg geruimd en talrijke aanvallen geweerd, alvorens de Onafhankelijke Kongostaat kon worden omgeschapen in een nationale Belgische kolonie.

Bij het aanbreken van de XXe eeuw ontketent Groot-Brittannië ook een hevige strijd-en lastercampagne. Ze werd ten andere geleid door een groep opruiers en avonturiers, waarvan er verschillenden werden terechtgesteld als verraders van hun eigen land tijdens de oorlog 1914-1918. Deze campagne werd steeds heviger en ontwikkelde zich langzamerhand in alle Europese staten, België niet uitgezonderd. Zelfs in de Verenigde Staten van Amerika, waar het werk van Leopold II de eerste hartstochtelijke aanhangers vond, werd een ondermijnende campagne gevoerd zodat ten slotte de ganse wereldopinie tegen onze koning gekant was.

De eerste beschuldiging, als zou een regime van toegestane vergunningen alle vrijheid van handel in Kongo vernietigd hebben, verenigde onder eenzelfde bannier alle « strijders tegen de bestaande misbruiken » : op die manier trachtten de financiële en industriële machten van de ganse wereld meester te worden over de rijkdommen van Centraal Afrika. Verder werd aanhoudend gesproken over de « gruwelen » welke ginds door Leopold II bevolen werden : dwangarbeid voor het inzamelen van rubber en ivoor, of zelfs... verminking en uitroeiing van het zwarte ras. Al deze beweringen maakten een diepe indruk op de Engelse filantropen, die zeer slecht en totaal verkeerd ingelicht werden door enkele pseudo-humani-

taristen. Het ligt nochtans niet in onze bedoeling te ontkennen dat er in de periode rond 1900 geen misbruiken plaats hadden in Kongo; deze misbruiken zijn trouwens innig verbonden met de schepping en de eerste uitbating van om 't even welke kolonie. Het staat vast dat de werkwijze die Leopold voorop-stelde de plundering van inlanders in sommige districten voor gevolg had. Weinig uitgebrachte critieken waren echter belangeloos en de koning had, zo hij zulks gewenst had, aan Engeland bv. kunnen antwoorden met een aanhaling uit de H. Schrift, waarin spraak is van het strootje en de balk.

Het ware niet van belang ontbloot bij gelegenheid enkele oude, verkleurde boeken, verouderde dagbladen of week- en maandschriften open te slaan en terug te keren tot een verleden dat onze ouders of wij zelf nog gekend hebben. Wie herinnert zich niet de spotschriften en prenten uit de dagbladen der oppositie of zelfs uit die der regeringsmeerderheid ? Evenals de vreemde dagbladen gaven ze onophoudelijk smaadschriften en spotprenten uit met beledigende onderschriften. « De trouweloze, wrede, bloeddorstige tyran. » « Popol, ivoor- en rubberhandelaar, uitbuiter van Centraal-Afrika. » « Leopold, de rode slavenhandelaar. » Konden we toen niet lezen in sommige vreemde dagbladen dat het bij de Belgen de gewoonte was de handen van hun slachtoffers af te snijden en dat dit barbaarse gebruik vereeuwigd werd door een standbeeld voor het stadhuis van Antwerpen ? Onder de verschillende smaadschriften die toen tegen onze vorst gericht werden herinneren we slechts aan dit ingebeeld grafschrift van de humorist Marc Twain : « Hier onder deze vergulde steen rust het verpest lichaam van een man wiens naam nog altijd afschuw zal inboezemen, wanneer men reeds lang zal opgehouden hebben Caesar, Washington of Napoleon te vereren of te verwensen : Leopold van België. »

Even fel beschimpt als Leopold II werden de enkele klaarziende geesten, die in de vreemde zoals in België, de jaloersheid en de hebzucht welke in het geniep voortwerken, openbaar maakten. Want stilaan kwam het Afrikaanse bezit van de koning der Belgen in een ontwikkelingstadium, waarin de periode van opofferingen de plaats zou ruimen voor het eerste oogsten. Nu de slavenhandel zo goed als afgeschaft was begon het goud van de koning evenals ten andere zijn noeste arbeid, de eerste vruchten af te werpen. Weldra wordt begonnen met het aanleggen van de eerste spoorweg, de eerste schepen worden te water gelaten en een regelmatige verbinding met Europa komt tot stand. Langzaam treedt het rijk in een ontwikkelingsstadium, dat de stoutste verwachtingen niet zal teleur stellen.

Zou nu toch nog een of andere staat op het laatste ogenblik zijn ingebeelde rechten willen doen gelden op een grondgebied waarvoor onze vorst tot zijn ganse fortuin had ingezet? De avonturier Morel, een van de hevigste bekampers van de politiek van Leopold II, bekent zonder omhaal in zijn *The Britisch Case in French Congo* dat al deze propaganda voor doel had hetzij de alleenheerschappij van Leopold over Kongo terug in het gedrang te brengen door het bijeenroepen van een nieuwe internationale conferentie, hetzij een gelijke verdeling van het grondgebied tussen Engeland en Duitsland. En het waren vooral deze twee mogendheden die er in geslaagd waren in een geduchte vereniging, de *Congo Reform Association,* alle geheime en onzichtbare belangen van talrijke vreemde en Belgische groeperingen samen te bundelen. Dit ging zelfs zo ver dat de vorst zich tegen de beschuldigingen van zijn eigen volk met kracht moest verzetten. De Belgen verklaarden zich zelfs bereid het geschenk van « een vervloekte kolonie » te weigeren, omdat de bezitter ervan zich aan de haat en aan de begeerlijkheid van andere landen blootstelde.

« Patria Memor... »

Reeds twee maal, in 1895 en in 1901, had België het « noodlottige » geschenk van de koning geweigerd. Om dit weifelen ten volle te begrijpen volstaat het de eindeloze woordentwist te herlezen die toen in het parlement plaats vond en die ten slotte, na anderhalf jaar redetwisten, leidde tot de definitieve overname van Kongo door België. Onze vorst moest de zwaarste beledigingen en beschuldigingen verduren, zijn familieleven en zijn handelwijze in het openbaar, zelfs zijn vooruitzichten werden aan een stelselmatige kritiek onderworpen en zonder de minste toegevendheid onderzocht. We vinden er slechts enkele vaderlandslievende redevoeringen van enige klaarziende politieke vertegenwoordigers. Verder werden zowel de koning als de politieke zegsmannen van rechts of van links, die de voordelen van deze gift aan België durfden doen uitschijnen, met smaad en verdenking overladen. Om er ten slotte toch toe te komen dat België deze kolonie zou aanvaarden en omdat hij voelde dat het ontwerp van overname schipbreuk kon lijden, was de koning er toe verplicht aan talrijke denkbeelden, die het nationaal belang ten goede kwamen, te verzaken. Maar het bijzonderste punt was bereikt. Op 20 Augustus 1908 werd de aanhechting van Kongo gestemd door drie en tachtig stemmen voor, bij vier en vijftig stemmen tegen en negen onthoudingen. Van dat

ogenblik af begon de natie zich voor te bereiden om bezit te nemen van een kolonie, die weldra indrukwekkende hulp zou verlenen in de na-oorlogse moeilijkheden, maar meer nog tijdens het wereldconflict 1940-1945.

Wat moet hij thans tevreden glimlachen in zijn prachtige witte baard. Minder dan veertig jaren na zijn dood beseffen alle Belgen zonder uitzondering, dat hij het land met een werkelijk prachtig geschenk begiftigd heeft. De tijd van verdenkingen, van schimpschriften en alle andere bekrompenheden is thans voorbij. In dankbare eerbied gaan onze gedachten nu naar de koninklijke stichter ener kolonie; het licht der vrede en der beschaving heeft zich als een niet te stuiten vloed uitgespreid over het zwarte gebied dat nu open staat voor onze werkkrachten en dat wacht op ons initiatief.

TWEEDE HOOFDSTUK.

—

DE VOORLOPERS.

De geschiedenis van de verschillende etappen in de ontdekking van onze huidige kolonie is uiterst ingewikkeld. Het beperkte kader van deze brochure laat niet toe de voornaamste daden in herinnering te brengen. Toch willen we de opeenvolgende bijdragen van onze landgenoten in dit reusachtige werk aanhalen, alvorens de ontwikkelingsgeschiedenis van Kongo in 1876 in een definitieve phase treedt.

Ontdekkers en Handeldrijvers.

Op het einde van het jaar 1482 verliet Diego Câo, een edelman die leefde onder de regering van Jan II van Portugal, de stad Lissabon, en de Wetstkust van Afrika volgend, ontdekte hij de monding van de Maia Nzadi (de rivier), die hij Zaïrus noemde : op die manier kwam Kongo in de Portugese beschavingssfeer. Gedurende een tweede reis langs de boorden van de Zaïrus (1484) nam deze ontdekkingsreiziger de beroemde wiskundige en aardrijkskundige Martin Behaim mét zich aan boord. Gâo was geboren te Neurenberg en huwde in 1484 de dochter van onze Brugse landgenoot Jos van Huerter, heer van Moerbeke en eigenaar van de Azoren eilanden (oude kaarten geven voor deze eilanden nog de naam van Ihlas Flamengas) waar ongeveer twee duizend Vlamingen werkten en leefden. Behaim zelf verbleef met een zeker aantal Vlamingen op het eiland Fayal (het Nieuw Vlaanderen der XVe en XVIe eeuwen). Wat er ook van zij, de boten van Diego Câo, waarschijnlijk oude schepen welke gekocht werden van Vlaamse kooplui die in Lissabon verblijf hadden gekozen, voeren de Konkostroom op naar het noordelijk gelegen binnenland en ontmoetten op hun reisroute de lichte schepen van Eustache de la Fosse, een handelaar uit Doornik die op de Goudkust fortuin had gemaakt.

Eustache de la Fosse was ten andere niet de enige die in dit geval verkeerde. Het is inderdaad treffend te zien hoe menigvuldig de betrekkingen waren die in de XVIe en XVIIe eeuwen aangeknoopt werden tussen Antwerpen en het

Afrikaanse continent. Geen enkel stukje grondgebied, van de zeeëngte van Gibraltar af tot aan Angola toe, werd niet door kooplui bezocht : de eilanden en de golven die langs de Afrikaanse westkust liggen werden achtereenvolgens aangedaan door de schepen die uit onze haven vertrokken, want toen reeds was Antwerpen de levensader van de handel in West-Europa.

Wanneer we de geschriften uit die periode even nalezen, zien we dat onze landgenoten, na de Portugezen, de talrijkste vertegenwoordigers waren van het blanke ras, die handel dreven langs de boorden van de Kongostroom. Tijdens de regering van Filips II van Spanje duurde die invloed onverminderd voort : aangezien Portugal toen bij Spanje ingelijfd werd kwamen ook België en Kongo, ten minste tijdelijk, onder een zelfde bewind. In het jaar 1597, moesten zelfs tweehonderd Vlamingen voor de Spaanse dwingelandij uit dit land vluchten en trachtten ze zich te vestigen in onze toekomstige kolonie. Werden ze dan verder verjaagd door het ongunstige klimaat of stierven ze allen tijdens een poging om rijke mijngronden in Kongo te gaan bezetten? Hierop zal waarschijnlijk nooit een antwoord kunnen gegeven worden, vermits alle inlichtingen hieromtrent volledig ontbreken.

We zijn gelukkig beter ingelicht over de reizen en verwezenlijkingen van een onzer Antwerpse zonen, Pieter van den Broecke, die in dienst was getreden van de gekende Oostindische Compagnie, welke in Nederland werd gesticht. Hij was de eerste om de Nederlandse vlag te planten op de kusten van Guinea, in Arabië en in Perzië. Daar stichtte hij machtige en rijke handelskantoren die lang een overwegende invloed zouden uitoefenen en gevaarlijk concurreerden zowel met Engeland als met Portugal. Hij begaf zich insgelijks naar Kongo om er handel te drijven in olifantstanden en in een reisverhaal geeft hij over deze periode uit zijn leven zeer belangwekkende inlichtingen. Gedurende een tweede expeditie in Angola stichtte hij hier zelfs een kantoor voor de houthandel.

De eerste Belgische Missionarissen.

Van dit tijdstip af was de indringing der Belgen in het « rijk van Kongo niet uitsluitend geleid door stoffelijke belangen. De eerste missionarissen, Francisaner monniken uit Portugal, hadden in hun pogingen schipbreuk geleden omdat de Portugezen overal hun eigen politiek stelsel wilden invoeren, zonder ook maar enigszins rekenschap te houden

met de lokale omstandigheden. Om die redenen dan ook zal in 1626 een gedoopte inlandse koning een onderhoud hebben met de infante Isabella, ten einde te bekomen dat Belgische kloosterlingen zich in zijn hoofdstad, San Salvador, zouden mogen vestigen. Deze onderhandelingen bleven echter zonder enig gevolg, doch in 1629 ontscheepte op dit verre grondgebied een Luiker Jezuïet, Nicolas de Fénal. Hij was de eerste van dit leger van missionarissen die naar Kongo vertrokken en die hun leven gaven voor de geestelijke en stoffelijke heropbeuring van het zwarte ras. In 1648 werden andere Belgen, door een pauselijke brief aangeduid om hem in zijn beschavingswerk bij te staan. Op dat tijdstip vertrokken van uit Cadix : Adriaan Willems uit Geel, een Kapucijner monnik, die ons het eerste Kikongo woordenboek heeft nagelaten; hij werd in 1652 doodgemarteld door een groep inlandse tovenaars; Gaspard Wyns uit Vlaanderen, ook een Kapucijn die beter gekend is onder zijn godsdienstige naam Erasmus van Veurne; drie jaar na zijn aankomst zou hij aan zijn grootse taak bezwijken; nog een andere Kapucijner monnik, broeder Gilles van Antwerpen ontscheepte te Loanda in 1652; hij bezweek aan de ondermijnende koorts in 1663. Het is gemakkelijk te begrijpen dat in deze moeilijke omstandigheden en zonder een behoorlijke voorbereiding gesteund van hogerhand, de evangelisatie van het zwarte grondgebied tot een volledige mislukking gedoemd was, te meer daar de inlandse vorsten, die hun steun verleend hadden, in hun ontwerpen regelmatig door hun onderhorigen gedwarsboomd werden. Een dezer hoofden echter, had de gelegenheid, bij het landen van een Vlaams schip langs de kusten van zijn staat, om een aanvraag naar Europa te sturen ten einde hier de overkomst van Belgische priesters te verkrijgen. De minderbroeders Cornelius Wouters uit Antwerpen, Gérard Corluy uit Brussel en Willem Lambrechts werden gekozen onder de zestig landgenoten die de oproep van onze zwarten beantwoord hadden. Zij vertrokken naar Kongo in Januari 1673, doch konden er niet lang blijven vermits Lissabon hun het recht had ontzegd om hun beschavingswerk uit te oefenen. Alleen Corluy bleef in Kongo; hij was ziek geworden en stierf weldra.

We moeten ook nog Benoit de Hulst aanhalen, een Kapucijner monnik die in 1683 in Kongo overleed. Verder werd onze toekomstige kolonie door talrijke Belgen, zeelieden en handelaars, in de XVIIIe eeuw tamelijk druk bezocht. Geen leven was echter buitengewoner en rijker aan afwisselingen dan dat van de Gentse Franciskaner monnik Pieter Fardé :

na een verblijf in Palestina werd hij door barbaarse zeerovers gevangen genomen; in het hartje van de Sahara werd hij verkocht en opnieuw vrijgekocht door een groep Belgische handelaars; daarna vertrok hij naar Guinea, maar onderweg werd hij door zijn gezellen opnieuw verlaten om ten slotte opgenomen te worden door een karavaan welke uit tweehonderd kamelen en twee en twintig olifanten bestond. Hij volgde de groep en kwam ten slotte, na zeven en vijftig dagen lijden, in onze toekomstige kolonie aan (1689). Al deze inlichtingen worden ons verstrekt door zijn zeer leerrijke briefwisseling.

Twee Ontdekkingsreizigers : H. M. Stanley en A. Delcommune.

Maar deze streken die door de durf van een Diego Câo aan de duisternis ontrukt werden, zouden nog lange tijd voor alle beschaving gesloten blijven wegens het hebzuchtige protectionisme van de Portugezen.

Gedurende ongeveer drie eeuwen was er slechts nu en dan in België sprake van het machtige Kongobekken. Zo werd bijvoorbeeld in 1754 te Dinant een tragedie opgevoerd waarvan de titel luidde *De Kroning van Alfons van Kongo.* Deze toestand duurde onveranderd voort tot op zekere dag de aandacht van Leopold II gaande gemaakt werd door enkele gedichten met zeer humanitaire ondergrond, die door de jonge schrijver Emile Banning uitgegeven werden. De *Geografische Conferentie,* die onze vorst in zijn paleis te Brussel opende in de maand September van het jaar 1876, was wel de eerste aanleiding tot het ontstaan van een ontwerp voor stichting van een kolonie. Door deze Conferentie werden al de afzonderlijke krachten die gedurende jaren reeds over het Afrikaans grondgebied verspreid werkten, in een enkel organisme samengesmolten. Doch reeds op dat ogenblik, en het feit verdient wel vermeld te worden, waren er reeds talrijke Belgen die ginds zeer goed werk leverden.

Een onder hen, Alexandre Delcommune, uit Jemelle had met enkele zeevaarders uit Lissabon, waar zijn ouders toen verbleven, zonder hun toelating een overeenkomst gesloten. Hij was ingescheept op een klein zeilschip dat voor een handelskruisvaart langs de westelijke kusten van Midden Afrika vertrok. De jonge avonturier aarzelde geen ogenblik om de driekleur van België, zijn vaderland, te planten op het grondgebied dat de monding van de Kongostroom begrensde. Deze werkelijke inbezitname bracht de Europese kanselarijen in opwinding,

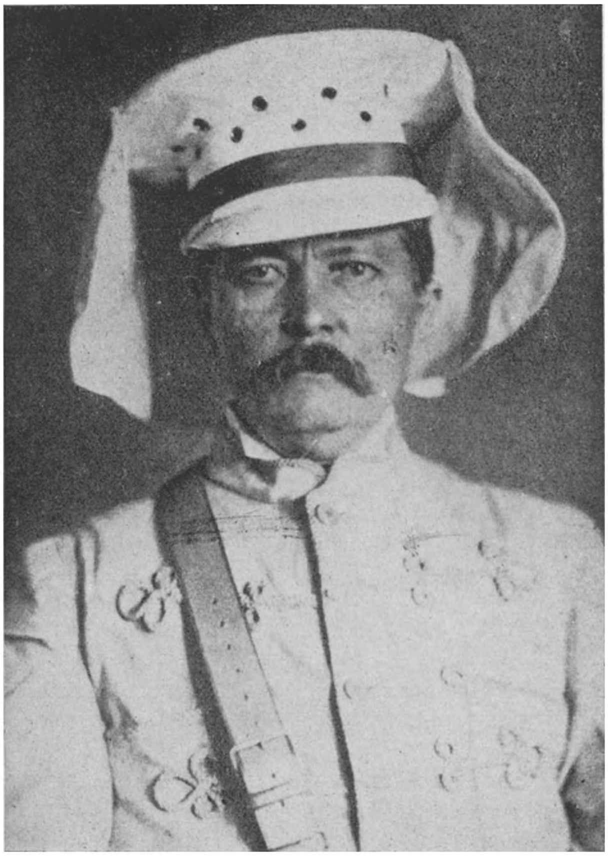

(Cliché B. Kol. Mus.)

H.-M. STANLEY.

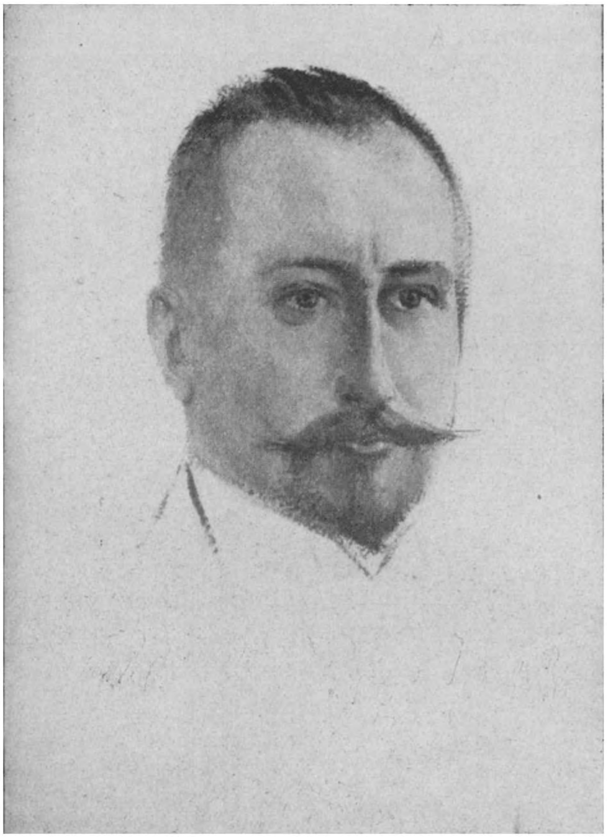

(Cliché B. Kol. Mus.)

Alexandre DELCOMMUNE.

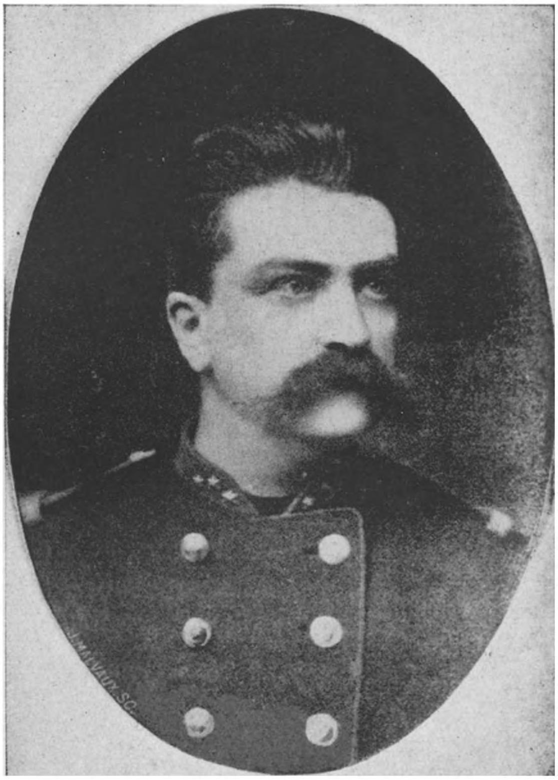

(Cliché B. Kol. Mus.)

Kapitein CRESPEL.

(Cliché B Kol. Mus)

Kapitein Ernest CAMBIER.

doch wanneer hij terug in zijn vaderland kwam, in 1884, won Alexandre Delcommune ogenblikkelijk het vertrouwen van Leopold II en werd hij zelfs met een officiële opdracht belast, die hij aan de zijde van Stanley op een hoogst verstandige en uiterst ondernemende wijze wist door te drijven.

Stanley! Deze naam schijnt voor altijd verbonden aan de verbazingwekkendste loopbaan die een « reporter » ooit gekend heeft. Tijdens de Britse veldtocht van 1867 in Abessinië hadden buitengewone verwezenlijkingen hem beroemd gemaakt; hij volgde deze veldtocht als journalist voor rekening van het Amerikaanse dagblad de *New York Herald*. De zeer ondernemende bestuurder van dit blad, Gordon-Benett, die geestdriftig de verwezenlijkingen van de jonge reporter gevolgd had, aarzelde niet hem op het spoor van Livingstone te werpen. Deze Schotse missionaris van de evangelische kerk was sedert 1840 naar het zuidelijk deel van Afrika vertrokken, doch toen hij aan de boorden van het Tanganyka-meer gekomen was moest hij, door de koorts uitgeput, zijn reis onderbreken en had sinds geruime tijd geen nieuws meer laten geworden. Stanley kon er hem terugvinden.

Na aldus een man te hebben gevonden vertrok Stanley op ontdekking van een nieuwe wereld : nadat hij Zanzibar bereikt had, doorkruiste hij gans het zwarte werelddeel van Oost naar West; deze eerste reis, dwars door Afrika, duurde negenhonderd negen en negentig dagen, tijdens dewelke elf duizend vijfhonderd kilometer werden afgelegd, te voet of met behulp van de prauwen der inlanders. De weg die hij volgde was als een ware lijdensweg en hij had o.a. niet minder dan negen en dertig gevechten te doorstaan.

Gans Europa geraakte in vervoering bij het volgen van de verschillende stadia die leidden tot de geleidelijke ontdekking van Afrika, een werelddeel dat zo dicht bij het onze gelegen is en dat tot nu toe zijn eeuwenoude geheimen bewaard had. Om het kaarteren van deze streken mogelijk te maken in de XVIIe en XVIIIe eeuwen was men altijd verplicht geweest te steunen op verklaringen en zeer vage inlichtingen welke verstrekt werden door handelaars in slaven en in ivoor. Deze inlichtingen werden dan verbloemd tot fantastische legenden die behendig verspreid werden door enkele woekeraars welke alle mogelijke mededinging wilden weren. Portugese kleurlingen beweerden dat het voor Europeanen onmogelijk was de streek van Stanley-Pool te bereiken omdat de maan er zo nadelig inwerkte op het gestel, dat haar stralen die het hoofd van een blanke beschenen, het zo overdreven deden zwellen, dat het wel het dubbele van zijn oorspronkelijke volume kon

krijgen. De betrouwbaarste documenten waren nog deze waarin de mensen hun onwetendheid openlijk bekenden door in het binnenland van Afrika een witte open plek te laten met als enige inlichting : « Onbekend grondgebied » of « Dit is het rijk der leeuwen ». Leopold II was om zo te zeggen de enige die ten volle de onmetelijke waarde besefte van de ontdekking van de Kongostroom, die tot dan toe haast uitsluitelijk bevaren was door enkele Portugese handelsschepen. Wanneer op 12 November 1877 de *New York Herald* de uitslagen bekend maakte van de fabelachtige tocht van Stanley doorheen het Afrikaanse binnenland en schreef : « de mogendheid die zich meester zal maken van de Kongostroom zal meteen de handel van het ganse bekken in handen hebben », werd door dit blad slechts een vaststelling gedaan welke bij Leopold reeds meer dan een jaar vroeger was opgekomen.

DERDE HOOFDSTUK.

—

DE BAANBREKERS.

Het lijkt ons overbodig hier verder aan te dringen op de expansie-politiek van Leopold II, die toen nog hertog van Brabant was, en welke hij had overgeërfd van zijn vader Leopold I. Evenmin wensen we aan te stippen hoe Leopold op een onrechtstreekse doch onweerstaanbare manier, door zijn reizen, zijn redevoeringen in de Senaat, zijn studiën, zijn onderhandelingen een grote nieuwsgierigheid wenste te bevredigen, hoe zijn gedachten rijpten en hem stilaan voorbereidden op een grote regering tijdens dewelke hij aan zijn land een werkelijk koninklijk geschenk zou geven : Belgisch Kongo. Het staat vast dat van zijn troonsbeklimming af (op 17 December 1865) de aandacht van onze tweede koning onophoudelijk getrokken werd naar de archipel der Filippijnen, waarover ten andere met Madrid onderhandelingen waren aangeknoopt, en naar China, zoals blijkt uit verschillende gedachtenwisselingen van de vorst met Lambermont, een der grootste voorstanders van de expansiepolitiek van Leopold II. Wat de bijzondere aandacht van onze vorst misschien wel enigszins van deze streken heeft afgeleid is niet alleen de dubbele tegenslag in de Filippijnen en in China, waaraan de oppositie van Jules Malou (toenmalig minister van financiën) niet volledig vreemd is, maar vooral de tegenstrijdige gedachtenstromingen in het land, veroorzaakt door de ontdekkingsreizen in Midden-Afrika. In 1875 inderdaad keerde de Britse marine-luitenant Cameron in Europa terug; hij had sedert enkele tijd reeds beslist de ontdekkingsreis van Livingstone (die ondertussen in 1873 gestorven was) verder te vervolgen. Cameron wist behendig het medelijden op te wekken voor het lot der zwarten en in hetzelfde jaar nog (1875), enige maanden nadat de asse van Livingstone naar Westminster was overgebracht, verscheen het laatste dagboek van de afgestorven Schotse ontdekkingsreiziger en wierp een nieuw licht op het ellendig leven dat de negerbevolking in Afrika leidde. Een andere tussenkomst waardoor onze vorst enigszins geleid werd en die rechtstreekser was, al had ze dan misschien ook minder invloed, was het aanhoudend baanbrekerswerk van Emile Banning.

Emile Banning.

Een straat te Antwerpen, een te Elsene, een borstbeeld en enkele herinneringen in het koninklijk legermuseum, ziedaar zowat alles wat ons nog aan de naam van één onzer landgenoten herinnert, die wel een van de grootste Belgische staatsmannen geweest is. Geboren te Luik op 12 October 1836 was hij gedurende lange tijd een uitstekend politicus en koloniaal voorman. In 1863 wordt hij archivaris-bibliothecaris van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en hier blijft hij haast gedurende een halve eeuw een der vooraanstaande persoonlijkheden. In de stilte zijner werkkamer ontwikkelde hij soms geniale plannen, onderzocht alles tot in de kleinste bijzonderheden en verdedigde in de moeilijkste ogenblikken de hogere belangen van de natie. Maar Banning was vooral de eerste die de penetratie van het Kongobekken van het westen uit voorstond en het Kongoland als uitbreidingsmiddel voor zijn vaderland zag. Hij had een ware voorliefde voor Afrika en van zijn jeugd af was hij reeds ingenomen met de wording en de toekomst van dit geheimzinnig Afrikaans grondgebied, waarop verschillende boeken die hij als prijs in de scholen gekregen had, zijn aandacht hadden gevestigd. Op twintigjarige leeftijd schreef Banning een lang gedicht dat gewijd was aan de Slavenhandel. Daarin beschreef hij het martelaarsleven van de zwarte bevolking, die uitgeroeid werd door de Arabieren en door andere meedogenloze slavenhandelaars en richtte een gloeiende oproep tot de volkeren der beschaafde wereld. Een weinig later, in 1862, richt hij een nieuwe oproep in dichtvorm tot de vrouwen en smeekte er om dat ze zouden optreden als apostels in de Afrikaanse kruistocht der XIXe eeuw. Maar het humanitair ideaal van Emile Banning zal weldra gepaard gaan met een uitsluitend nationale gedachte : de Belgische expansiepolitiek.

Te beginnen van 1865 schreef Banning een reeks artikelen in het officieus dagblad *L'Echo du Parlement*, waarin hij onze landgenoten uitnodigde hun werkkrachten uit te breiden op internationaal peil; hij sprak regelmatig over buitenlandse gebieden als de Verenigde Staten van Amerika, Mexico, La Plata, Abessinië of zelfs China. Begin 1876 verschenen in hetzelfde blad een drietal artikelen, welke het publiek met twee Duitse werken bekend maakten die handelden over de ontdekking van Centraal Afrika. We laten hier E. Banning zelf aan het woord, die als het ware in de toekomst las : « Het groot geheim van Centraal Afrika wordt met de dag beter gekend... We zullen geen generatie lang meer moeten

wachten alvorens de geheimzinnige nevel volledig zal opgetrokken zijn... » Uit deze dikwijls pathetische artikelen is bij ons volk de zucht naar kolonisatie geboren. Van dat ogenblik af ook vatte Leopold II de gedachte op in zijn paleis enkele van de beroemdste ontdekkingsreizigers en aardrijkskundigen aller landen uit te nodigen.

Het Ontstaan van de Internationale Afrikaanse Vereniging.

De aardrijkskundige kennis die onze vorst bezat had hem duidelijk doen inzien met welke grote tegenkantingen de talrijke ontdekkingsreizigers af te rekenen hadden omdat er tot nog toe gebrek was geweest aan een hoger staand beleid, waardoor meer eenheid in de opzoekingen kon bereikt worden. In België zoals in het buitenland was men algemeen van oordeel dat krachtdadig moest opgetreden worden ten einde de slavenhandel bij de zwarten te keer te gaan. De indrukwekkende verhalen van verschillende ontdekkingsreizigers hadden ten andere het medelijden van de bevolking wakker geschud. Al deze beweegredenen deden de koning er ten slotte toe besluiten zijn groots ontwerp ten uitvoer te brengen. Van 12 tot 14 September 1876 beraadslagen, verenigd in het koninklijk paleis onder voorzitterschap van de vorst, een veertigtal ontdekkingsreizigers, geleerden, philantropen en politici. Ze bepalen de te volgen weg, bespreken de middelen die vooropgesteld kunnen worden om definitief de voordelen der beschaving in Centraal Afrika doen zegezieren.

Uit deze *Aardrijkskundige Conferentie,* waarvan Emile Banning de secretaris was, werd de *Internationale Afrikaanse Vereniging* geboren, die in verschillende nationale comité's werd onderverdeeld. Leopold II die het bestuur heeft over het *Internationaal Uitvoerend Comité,* met als taak de krachten der afzonderlijke nationale groepen samen te bundelen, weet behendig de materiële en geldelijke hulpmiddelen van het *Belgisch Comité,* voorgezeten door de Graaf van Vlaanderen, samen te smelten, zodat het ni feite een merkelijk overwicht bezat op de andere. Wanneer op 6 November van hetzelfde jaar dit Comité officieel geschapen wordt, herinnert de koning aan de grondgedachten, die leidden tot zijn oprichting : Indien we er toe komen nieuwe uitwegen te vinden, handelskantoren op te richten langs de wegen die door de slavenhandelaars worden gevolgd, dan zal deze schandelijke handelwijze al vlug worden verhinderd; dan zullen de wegen en de handelskantoren als steunpunten dienen voor de reizigers,

zodat krachtdadig kan bijgedragen worden tot de evangelisatie en de heropbeuring der zwarten. Op die manier ook zullen de zwarten spoedig vertrouwd geraken met onze handelmethodes en met onze moderne nijverheid. « Het gevolgde doel was dus drievoudig : *wetenschappelijk* door het bestuderen van het Kongobekken, *menslievend* door het onderdrukken van de zwarte slavenhandel, *commercieel* door het oprichten van talrijke handelskantoren.

Niettegenstaande in Duitsland, Oostenrijk, Hongarije, Spanje, Amerika, Frankrijk, Italië, Nederland, Portugal, Rusland en Zwitserland allerhande comité's werden gesticht, toch kon het Belgisch nationaal comité dat in minder dan een jaar 410.000 frank verzameld had, het eerst van alle tot een practische verwezenlijking overgaan. Als bewijs van zijn bedrijvigheid werd zonder dralen een expeditie uitgerust ten einde door te dringen in Centraal Afrika. Het vertrek had plaats te Oostende op 15 October 1877.

Deze expeditie werd aangevoerd door Kapitein Crespel uit Doornik. Hij had onder zijn bevelen een inwoner uit Ath, Luitenant Cambier en een dokter in de natuurwetenschappen, dhr Maes uit Hasselt. Ze hadden als opdracht : ginds een ontdekkingsreis te ondernemen met als vertrekpunt een veraf gelegen post aan de Afrikaanse oostkust. Zanzibar werd hiervoor door de Internationale Vereniging aangeduid. Deze Vereniging had tevens een kenteken gekozen om de streken af te bakenen waarover ze haar rechten wenste te doen gelden : een blauwe vlag met gele ster in het midden.

De kleine karavaan van het Belgisch comité vestigde zich dus tijdelijk te Zanzibar en vertrok weldra van Bagamoyo naar het binnenland. Allerlei spijtige voorvallen vertraagden en verlamden de eerste poging en droevige omstandigheden belemmerden hun verdere opmars. En op 12 Augustus 1879 werd door de dood van Kapitein Crespel, de lijdensweg onzer kolonie geopend. Ernest Cambier rukte verder door en bereikte het meer Tanganyka te Karema, waar hij het eerste handelskantoor van de Internationale Afrikaanse Vereniging stichtte.

Henry Stanley in dienst van Leopold II.

Intussen waren er geografische gebeurtenissen voorgevallen, die zeer snelle beslissingen vereisten; en op het ogenblik dat de expeditie van Cambier op de boorden van het Tanganyka meer aankwam, ontscheepte een nieuwe veel sterkere expeditie op de Afrikaanse westkust. Wat was er in werkelijkheid gebeurd ?

We kennen reeds het ophefmakende bericht dat door de *Daily Telegraph* op 17 October 1877 verspreid werd : Stanley die van Bagamoyo vertrokken was op 17 November 1874 had, na het verlies van al zijn begeleidende manschappen, de westkust bereikt te Boma, op 12 Augustus 1877. Hij was ten volle uitgeput en beschikte over geen verdere bestaansmiddelen meer, maar hij had toch zijn doel bereikt : in het hartje van het tot nog toe ondoordringbaar gewaande Afrika had hij een lange tocht afgelegd dwars door de evenaarsstreek. Op die manier had hij een van de grootste vraagstukken van de Afrikaanse aardrijkskunde opgelost. Het was thans klaar bewezen dat een reusachtige stroom — de Kongo — door de tropische wouden van Afrika vloeide en dat langs zijn oevers talrijke kloeke, gezonde stammen woonden.

Nadat hij zijn opdracht volbracht had ontscheepte Stanley te Marseille in Januari 1878 en ontmoette daar twee afgezanten van Leopold II, die hem aan de boot afwachtten. Het doel van deze gezanten was Stanley op de hoogte te brengen van de ontwerpen van de Internationale Afrikaanse Vereniging om hem daarna om zijn medewerking te verzoeken. Stanley wees echter elk voorstel van de hand en scheepte aanstonds in met bestemming naar Londen, ten einde zijn land aan te zetten om het initiatief te nemen in dit machtige beschavingswerk. Engeland weigerde nochtans elke hulp daar het land, voorlopig althans, geen lust meer had om het bestuur over dergelijke bezittingen te aanvaarden, die in vele gevallen reeds tal van financiële moeilijkheden hadden met zich gesleept. Stanley richtte zich hierop tot verschillende zakenlieden en commerciële instellingen; hij hield talrijke voordrachten te Manchester en te Liverpool, doch kon niet de minste aanmoedigende hulp bekomen.

Ten slotte, volledig ontmoedigd, richtte de Angelsakser zich dan tot Leopold II. Het onderhoud dat te Marseille aangeknoopt en onderbroken werd, kon nu worden voortgezet te Parijs : Stanley weigerde echter zich op om 't even welke wijze aan de koning te binden. Wanneer hij terug te Londen was aangekomen, trachtte hij opnieuw politieke mannen en zakenlieden voor zijn gedachten te winnen : niets kon echter helpen; de Kongolees expeditie werd nog steeds beschouwd als een avontuur en de Britse financie had een afkeer voor deze aard van ondernemingen.

Eindelijk dan gaf Stanley alle strijd op en stelde zich voortaan volledig ten dienste van onze koning. Deze had eindelijk de man die hij hebben moest en hij zou hem dan

ook niet meer loslaten. Na hun eerste onderhoud ontstond een nieuw organisme dat de Internationale Afrikaanse Vereniging moest vervangen en dat uitsluitelijk een humanitair en wetenschappelijk doel wenste na te streven. Zo werd het *Studiecomité van Opper-Kongo gesticht.* Het streefde een drievoudig doel na: de Kongolese handel uibreiden, er talrijke handelskantoren en posten stichten en ten slotte de mogelijkheid onderzoeken om een spoorweg aan te leggen in het grondgebied van Beneden-Kongo. De eerste vergadering van het nieuwe comité had plaats op 25 November 1878. Er werd beslist tot het inrichten van een expeditie waarvan Stanley de leiding op zich zou nemen.

Wanneer de ontdekkingsreiziger vertrokken was, voegde zich in alle geheimzinnigheid een agent van Leopold II te Gibraltar bij de expeditie. De koninklijke instructies bevolen aan Stanley met al de inlandse hoofden een verbintenis af te sluiten, waardoor ze aan het Studiecomité, of beter gezegd aan de vorst zelf, al hun rechten over de streken, van de westelijke kust af en naar het binnenland toe, overlieten. Van de Westkust uit inderdaad moest de expeditie van Stanley in het binnenland indringen.

Het Werk aan de Afrikaanse Oostkust.

Gedurende die tijd was Luitenant Cambier — de enige van de zes reizigers die van de Oostkust uit de boorden van het Tanganyka meer bereikt had — volop begonnen met het stichten van posten. We vermelden reeds Karema de allereerste stichting van de Internationale Afrikaanse Vereniging in Afrika. Drie maanden later, op 9 December 1879, kwam Kapitein Popelin, die een tweede expeditie beval, insgelijks te Karema aan. Hij vond er Cambier, die deze post in een kleine vesting aan het herschapen was. Kapitein Ramaekers, chef van een derde expeditie, kwam wat later op de post van Karema aan. Aan hem gaf Cambier het bevel over alvorens in Februari 1881 terug naar Zanzibar te vertrekken. Al spoedig echter stierf Kapitein Ramaekers, en Luitenant J. Becker, een van zijn adjuncten, nam het bevel over de post van Karema, die nu een ernstige uitbreiding begon aan te nemen.

In 1882 vertrok een vierde expeditie naar Afrika, waarin zich de latere generaal Storms, die toen nog luitenant was en zijn collega Constant bevonden; alleen Storms bereikte de post te Karema na een reis van ruim drie maanden (een

record dat tot dan toe nog niet bereikt was). Hij nam er het commando over van Becker, breidde niet alleen de post aanzienlijk uit doch stichtte een tweede kantoor te Mpala, rechtover Karema, op de Westelijke oever van het Tanganyka meer. Onder zijn behendig en krachtdadig bestuur kenden deze twee instellingen alras een grote bloei. Weldra echter, in Juli 1885, werd aan Storms bevel gegeven zijn posten af te staan aan de missionarissen van Kardinaal Lavigerie, de Witte Paters. Reeds was een vijfde expeditie vertrokken om Storms te steunen en zijn plaats terug in te nemen : ze werd bevolen door luitenant Becker en was te Zanzibar ingericht door Cambier, die toen reeds tot Kapitein bevorderd was. Doch in die periode werden de grenzen van onze toekomstige kolonie nauwkeurig getrokken gedurende lange diplomatieke besprekingen te Berlijn gehouden en het leek alras nutteloos nog verder aan te dringen en andere Belgische officieren naar de Afrikaanse Oostkust te sturen. Het was van dat ogenblik reeds volstrekt zeker dat de blauwe vlag met de gele ster nooit in deze streken zou wapperen.

Het werk dat onze landgenoten in deze gebieden van Oostelijk Tanganyka hebben verricht is later van een zeer groot belang gebleken : vooreerst werden er twee invloedrijke Europese contra gesticht, een te Karema en een te Mpala; hierdoor werd voortaan een ernstige dam opgeworpen tussen de kust en de centra van de Arabische slavenhandel; een weg, met talrijke kleinere posten afgebakend, werd aangelegd tussen Zanzibar en de streek van de Kongolese meren; verder werden ook talrijke waarnemingen gedaan en opgetekend, die voor de toekomst van het hoogste nut zouden zijn. Ten slotte — en van een zuiver Belgisch standpunt uit is dit wel het belangrijkste gevolg van deze vijf expedities in Oost-Afrika — werd bij onze landgenoten een kolonisatiegeest geboren waaraan ze tot dan toe de eersten waren om te twijfelen. Talrijke officieren hadden de oproep van de koning niet onbeantwoord gelaten doch vele betaalden dit met hun leven. De kapiteins Crespel, Popelin en Ramaekers, de luitenanten Wautier en De Leu waren de eersten van een lange reeks van helden die vielen voor de Belgische expansiepolitiek, die hun leven veil hadden voor hun koning, Leopold II. Indien hij, zoals we het hoger reeds zegden, zijn aanspraak op een streek liet varen waar reeds zoveel Belgische slachtoffers gevallen waren, dan was dit alleen omdat hij nieuwe en grootsere plannen had opgevat, die in 1885, sinds enkele jaren reeds in het stadium der practische verwezenlijkingen waren getreden.

Steeds dieper het Binnenland in.

Stanley heeft nu dertien blanken en tweehonderd negers onder zijn bevelen; hij bevindt zich te Vivi waar de Kongo zijn eerste stroomversnellingen heeft... Hier kan niet gesproken worden van een haven voor de prachtige oceaanstomers of van een station dat als uitgangspunt zou dienen van een spoorwegennet. Hij bevindt zich in de verlaten streek van de *terra incognita* en heeft als hoofdopdracht, hem door het Comité gegeven, de mogelijkheid te bestuderen voor het aanleggen van een spoorweg... Nadat de ontdekkingsreiziger de eerste gebouwen heeft opgericht waarin hij zijn staf wenst onder te brengen, geeft hij het bevel, verder op te rukken naar het binnenland, dwars door het gebied der stroomversnellingen en der watervallen.

De colonne vertrekt en wordt gevolgd door de kleine schepen met hun voortaan befaamde namen : *La Belgique, En Avant, Espérance, le Royal* en *La Jeune Africaine;* huizen, materiaal, ruilmiddelen en proviand, alles wordt meegenomen; de ontdekkingsreizigers kunnen slechts traag vooruitkomen in deze gebieden zonder wegen en vol diepe afgronden met water gevuld. Met behulp van bijl en mijnen moesten ze zich een weg banen door de dichte wouden of de rotsige streken. Uit die priode dagtekent de glorieuse naam van Boula Matari (Rotsenbreker) die de zwarten achtereenvolgens gaven aan Stanley, aan Leopold II en door uitbreiding aan de ganse Belgische staat...

« Het was waarlijk een cyclopenwerk », zegt A. J. Wauters, een van de eerste geschiedschrijvers van Belgisch Kongo, « dat aanhoudend kampen met ongelooflijke moeilijkheden, dat overstelpend werk onder een brandende zon of in de klamme atmosfeer der ongezonde valleien. » Tussen Vivi en Stanley-Pool inderdaad strekt zich over een diepte van ongeveer driehonderd kilometer de rotsige bergstreek uit met haar talrijke watervallen en stroomversnellingen die tot dan toe aan alle pogingen tot indringing had weerstaan. Stanley bleef echter doordrijven; niettegenstaande de aarzelingen der inlanders, niettegenstaande de dood verschillende blanken neervelt, heeft hij nog altijd de naam van zijn boot als leuze behouden : En Avant roept hij, als een uitdaging tegen de moeilijkheden die zich zonder ophouden op zijn weg voordoen. De ijzeren wilskracht van de Angelsakser blijft een aansporing voor zijn reisgezellen. De post van Isangila wordt gesticht in Februari 1880, in Mei 1881 wordt die van Manyanga opgericht en in December 1881 bereikt de expeditie

de eigenlijke Pool. Een eerste grote overwinning werd aldus behaald.

Naarmate de expeditie haar weg voortzette, kwamen andere Belgische officieren de leemten die de koorts in haar rangen maakte opnieuw aanvullen; zij volgden Stanley in zijn werk evenals in alle gevaren : Majoor van den Bogaerde volgde op zijn jongere collega van de genie, luitenant Valcke; wat later kwamen de luitenanten Braconnier en Harou zich bij hen voegen; beiden waren adjunct officieren van de Generale Staf. In gezelschap van deze twee laatste officieren werd Stanley van de Noordelijke oevers van de Pool verdreven door de Brazza, die er reeds de Franse vlag had geplant. Stanley drong niet langer aan en trok zich terug op de andere oever; hij legde er de basis van Leopoldstad, de toekomstige hoofdstad van Belgisch Kongo. Einde Februari 1882 waren de eerste gebouwen van de nieuwe post reeds opgericht.

Van dat ogenblik af en met een regelmatigheid die van jaar tot jaar toenam, verschijnen op de kaart van Kongo meer en meer punten die de posten aanduiden welke door Stanley en door zijn staf gesticht werden. De gebieden met een effectieve bezetting worden talrijker en meer en meer bevolkt : met het bijl in de hand en in vele gevallen met de vinger op de trekker drong de blanke man overal verder door. De grenzen der *Onbekende Aarde* die tot nu toe nooit overschreden waren, worden steeds teruggedrongen en daar waar voor korte tijd nog de onmetelijke wildernis lag, worden nu verschillende kampen opgericht. Dank zij het machtige hydrografische net van het Kongobekken wordt de ontdekking van naburige streken aanzienlijk vergemakkelijkt.

Vivi, Isangila, Manyanga, Leopoldstad... Al deze posten zijn stichtingen van Stanley en voor elke post, die het vertrekpunt moest worden voor verdere ontdekkingen liet hij Belgische bezettingen na : Valcke, Harou, Braconnier, Neve, Van den Bogaerde, Gillis en Allart... Maar de onvermoeibare Stanley vertrekt opnieuw over de Kongostroom en sticht een vijfde post te Msuata, hij onderzoekt het gebied van de Kasaï en ontdekt ten slotte een grote watervlakte die hij meer Leopold II doopt. Stanley is volledig uitgeput en ziet er zich toe verplicht naar Europa terug te keren. Hij geeft het bevel van zijn personeel over aan Kapitein Hanssens. Uit België komen nieuwe versterkingen opdagen : Van Gele, Coquilhat, Vandevelde, Avaert, Van Kerckhoven, Delcommune, Liebrechts, Orban, Haneuse. Al deze dapperen zouden verdienen vermeld te worden om hun onbeperkte verknochtheid aan de

koning, om hun taai uithoudingsvermogen dat hun heldenmoed evenaarde en om de heldhaftigheid, die ze getoond hebben in de ongunstigste omstandigheden...

Zonder ook maar iets te willen ontnemen aan de grote verdiensten van Stanley's vreemde medewerkers, is het ons nochtans toegelaten te bevestigen dat het na Stanley onze Belgische officieren zijn welke toelieten in vijf jaren tijds volledig in centraal Afrika door te dringen, vriendschapsbetrekkingen aan te knopen met vijftig stammen en handel te drijven met hun opperhoofden, nadat een twintigtal posten werden gesticht.

Al hun opofferingen, die in zovele gevallen gingen tot het brengen van het hoogste offer — want in de uitgestrekte Kongolese brousse bestaat om zo te zeggen geen enkele weg die niet met hun graven afgebakend is — al deze offers hebben de eerste banden gesmeed tussen België en zijn toekomstige kolonie. Ook kunnen we nooit voldoende nadruk leggen op het feit dat het Belgisch leger, in een periode waarin Leopold II verplicht was zijn gedachten te verzwijgen en over zijn werkelijke voornemens in Centraal Afrika niet wou en niet kon spreken, altijd de oproep van onze vorst met geestdrift heeft beantwoord. Deze tot het uiterste gedreven voorzichtigheid van onze koning was ten andere de voornaamste vereiste voor het welslagen van zijn onderneming. Na de Belgische officieren kwamen de burgers aan de beurt en in steeds groeiend aantal vertrokken zij naar Kongo. Wanneer we dit hier aanhalen wensen we hoegenaamd niet de geniale stichter van Afrika te kleineren; veeleer willen we de nadruk leggen op het feit dat, in tegenstelling met wat soms al te dikwijls beweerd wordt, in verschillende lagen van de maatschappij het volk volledig voor de kolonisatie gewonnen was.

VIERDE HOOFDSTUK.

—

DE DIPLOMATEN.

In September 1882 had Stanley, na zijn derde terugkomst uit Afrika, verschillende onderhandelingen aangeknoopt met het Studiecomité. Een algemeen akkoord werd bereikt waardoor het nodig werd geacht in Kongo zo vlug mogelijk een politieke macht te verzekeren. Dit moest geschieden zelfs vóór zou worden aangevangen met het aanleggen van de spoorweg doorheen de streek der watervallen. Ook de constructie van deze spoorweg duldde geen uitstel want « zonder hem is Kongo geen penny waard » (Stanley). Hoofdzaak was nu de talrijke inlandse opperhoofden over te halen om hun opperheerschappij af te staan aan vertegenwoordigers van het Studiecomité. Hierdoor wenste het Studiecomité te beletten dat anderen de vruchten zouden plukken van zijn vreedzame verovering; ook moest er een soort van charter verkregen worden dat getekend was door de vreemde mogendheden en waardoor het Comité, met uitsluiting van elke andere mogendheid, het recht zou hebben de grondgebieden langsheen de spoorweg te besturen.

Het Werk van de Internationale Vereniging voor Kongo.

Wanneer deze politieke doeleinden eenmaal openbaar werden gemaakt, onderging het *Studiecomité voor Opper-Kongo* een nieuwe naamverandering en werd voortaan *Internationale Vereniging voor Kongo* geheten. Deze verwarring in de naamgeving was ontegensprekelijk gewild door Leopold II. En terwijl hij aan deze nieuwe vereniging de blauwe vlag met gele ster toekende, als herinnering aan de talrijke overwinningen die de afgeschafte Internationale Afrikaanse Vereniging behaald had, wachtte hij geen ogenblik langer om aan de twee vreemdelingen die nog van het Studiecomité deel uitmaakten hun gestort kapitaal terug te betalen. Op dit ogenblik werpt de koning zijn masker af en het tijdperk is nu beslissend gesloten waarin hij trachtte de openbare mening op een dwaalspoor te brengen en publiek het internationaal karakter te bewijzen van het werk waarover men

hem het voorzitterschap had toevertrouwd (1878-1879). (Dit had de koning bv. gedaan toen hij aan de Franse ontdekkingsreiziger de Brazza geld en toestellen had geschonken.)

Wat Stanley betreft, deze laat zijn opdracht als ontdekkingsreiziger op de achtergrond en vertrekt opnieuw naar Afrika, doch deze maal als politiek agent. Hij had thans twee duizend inboorlingen onder zijn bevelen, benedens vijf en zeventig Europeanen, waaronder een groot gedeelte Belgen waren. Stanley moest het bestuur waarnemen over een twintigtal posten en beschikte over een kleine vloot van twaalf schepen. Er zou voortaan goed werk verricht worden. In feite werden meer dan duizend verdragen gesloten met de talrijke negerkoninkjes uit Beneden-Kongo en uit de streek der watervallen. Stanley volgde hierin getrouw de voorschriften van Leopold II. De verschillende opperhoofden verbonden zich alle, in de toekomst het gezag van de Vereniging te erkennen en te eerbiedigen; ze stonden hun recht van bestuur af en aanvaarden als gemeenschapelijk herkeningsteken de blauwe vlag met de gele ster.

Maar al werden Stanley en zijn rechtstreekse Belgische medewerkers door de opperhoofden en de bevolking van het Kongobekken doorgaans op zeer vredelievende wijze ontvangen, op internationaal gebied echter waren de Europese mogendheden wat minder inschikkelijk. De tijd van de diplomatieke moeilijkheden begon.

Kongo in Gevaar...

Wanneer we een oogslag werpen op de kaart van Afrika, zoals die er uitzag ongeveer vijf en zestig jaar geleden, dan kunnen we voorzeker de naijver raden van de andere landen, die zich openbaarde in talrijke diplomatieke verwikkelingen, van het ogenblik af dat de koning der Belgen het internationaal karakter van zijn beschavingswerk had verwijderd. We ontwaren dan zeer duidelijk dat alle landen uit de nieuw geschapen toestand heimelijk voordelen wensten te trekken... Vooreerst Groot-Brittannië : dit land had zich vanaf 1815 in de Kaapkolonie gevestigd en trachtte nu van daar uit zijn heerschappij uit te breiden langs de boorden van de Atlantische en van de Stille Oceaan tot aan de Zambeziestroom; het had talrijke posten en handelskantoren gesticht langs de kust van Soedan en ten Noorden van Mozambique. Op die manier hoopte het Egypte te bereiken langs de talrijke meren van Centraal Afrika om. De vruchteloze pogingen van Stanley

om zijn vaderland in deze nieuwe grondgebieden belang te doen stellen, bewijzen een zekere stilstand in de uitbreidingsroes van het Engelse volk. Moeilijkheden in het binnenland waren hieraan misschien niet vreemd. Wat er ook van weze, het schijnt vast te staan dat op dat ogenblik H. M. Koningin Victoria van geen zwarte onderdanen meer moest hebben... Ook Frankrijk was tegenwoordig in deze wedloop voor grondgebieden. Na de verovering van Algerië waren Faidherbe en Gallieni er op uitgetrokken om een machtige en rijke kolonie te stichten in West-Afrika. Frankrijk had weliswaar de diepe wonden te helen van een oorlog welke het pas verloren had en was door deze vijandelijke inval enigszins verlamd... Portugal deed ook van zich spreken. Dit land was inderdaad de oorspronkelijke heerser over deze gebieden en het zag met een onmachtige woede de laatste stroken grondgebied een na een aan zijn verzwakte heerschappij ontsnappen... Wat nu Duitsland betreft, dat door Bismarck met ijzeren hand en op Pruisische manier bestuurd en ingericht werd, dit land scheen geen koloniale begeerten te koesteren.

De verschillende ontwerpen echter van Leopold II — want we moeten werkelijk spreken van de koning, daar de Internationale Vereniging voor Kongo slechts een derde bijnaam is — beginen in Portugal, in Frankrijk en in Groot-Brittannië meer en meer opspraak te verwekken. Eerst en vooral moest de veroveringsgloed van de ontdekkingsreiziger de Brazza bestreden worden. Zoals we het reeds aanhaalden had hij de nationale driekleur van zijn tweede vaderland op de noordelijke oevers van de Stanley-Pool geplant. Verder, en bijna terzelfder tijd, deed de regering van Portugal in dreigende bewoordingen haar vervallen invloed gelden op de heerschappij over de boorden van de Beneden Kongostroom, alsook over het binnenland zonder hiervoor ook maar enige grens te bepalen. De goedkeuring door de Kamers van Volksvertegenwoordigers te Parijs van het verdrag, gesloten door de Brazza met het inlands opperhoofd dat hem zijn rechten over het grondgebied van Stanley-Pool had afgestaan, de aanspraken van dezelfde ontdekkingsreiziger op de zuidelijke boorden van Stanley-Pool en de erkenning door het Kabinet van Londen van de zogezegde rechten die Portugal op de monding en op het bekken van de Kongostroom deed gelden, zijn werkelijk kenschetsend voor de moeilijke toestand waarin Kongo zich bevond begin 1884.

Op die manier ontstond een moeilijke, bijna onoplosbare toestand. Indien de Franse eisen over de beide oevers van Stanley-Pool werden ingewilligd, was dit dan niet de onver-

mijdelijke instorting van al de politieke inzichten welke Leopold II nastreefde in de meer noordelijke gelegen gebieden van Opper-Kongo? En wat de Portugese eisen over het kustgebied betreft, hierdoor, wij herhalen het, zou de toekomstige Belgische kolonie voor goed van de Oceaan afgesneden worden en zou het lange, geduldige opofferingswerk van de koning als in het niet verzinken.

Het gevaar was werkelijk groot. Om het dan zo vlug mogelijk te bestrijden gaf Emile Banning, wiens hoge politieke gevoelens en verreikende doorzichtigheid algemeen geroemd werden, aan Minister Frère-Orban, toen hoofd van de Belgische regering, de raad deze zaak persoonlijk in handen te nemen en op het Kongolese grondgebied de nationale driekleur te planten. Daar deze oplossing onmogelijk werd geacht, wegens een meningsgeschil tussen de Koning en Frère-Orban, traden de diplomaten van de Vereniging voor Kongo in het strijdperk.

Lambermont, Banning en Strauch.

Naast Emile Banning verdienen vooreerst Lambermont en Strauch vernoemd te worden. Deze laatste is een schitterend officier van het Intendancecorps. Hij was achtereenvolgens secretaris van het Belgisch Comité van de Internationale Afrikaanse Vereniging en daarna voorzitter van het Studiecomité voor Opper-Kongo. Wat Baron Lambermont betreft, wiens naam in menige bladzijde van onze koloniale geschiedenis aangehaald wordt, hij was een onzer befaamdste diplomaten en vervulde de functie van secretaris-generaal van het departement van buitenlandse zaken; om zo te zeggen tot aan zijn dood zal hij de werkelijke chef blijven in dit departement. Hij speelde verder een grote rol in de Aardrijkskundige Conferentie die in 1876 te Brussel in het koninklijk paleis zetelde. Verder was hij een van de hoofdpersonages van het Belgisch Comité van de Internationale Afrikaanse Vereniging, die uit deze Conferentie voortgesproten was.

Onder het voorzitterschap van Leopold II legden Lambermont, Banning en Strauch er zich vooral op toe de dreigende manoeuvre, waarvan de ernst aan niemand ontsnappen kon te weren. Op 23 April 1884 werd een overeenkomst ondertekend met de Franse Republiek, waardoor de Vereniging welke Strauch vertegenwoordigde zich verbond aan Frankrijk de voorkeur te geven, indien haar bezittingen in Afrika ooit

(Cliché B. Kol. Mus.)

Kapitein HANSSENS.

(Cliché B Kol Mus.)

Commandant COQUILHAT.

(Cliché B. Kol. Mus.)

Baron DHANIS.

(Cliché B. Kol. Mus.)

Kolonel CHALTIN.

begonnen op te brengen. Van dat ogenblik af bood de Franse regering geen de minste tegenstand meer en herkende de rechten welke het Comité voor Opper-Kongo op dit grondgebied deed gelden. Frankrijk bleef echter heimelijk de hoop koesteren dat de financiële moeilijkheden waarin Leopold II alras zou verkeren, het ganse Kongo-bekken onder zijn gezag zouden plaatsen. Deze rechten werden, op aandringen van de Amerikaanse generaal Sanford, gewezen minister te Brussel, officieel erkend door de Verenigde Staten van Amerika, welke meteen verklaard hadden dat ze de blauwe vlag met gele ster van de Vereniging op gelijke voet stelden met die van om 't even welke andere bevriende natie.

Nu bleven nog de Portugese aanspraken op het kustgebied en op de beide oevers van de Kongostroom : deze aanspraken waren uiterst ernstig en zelfs gevaarlijk aangezien ze steunden op een verdrag dat met de regering van Londen was gesloten. Tevens was er door een Portugees volksvertegenwoordiger een ontwerp neergelegd op het bureau der Cortès, waardoor de Portugese provincie van Kongo gesticht werd met als hoofdsteden Banana en Boma.

Een memorie van toelichting over de Portugese eisen, door Banning opgesteld, werd aan Londen en aan Berlijn overgemaakt. Door deze memorie ten andere, drong zich de Afrikaanse kwestie meer en meer op aan de strategische overwegingen van de kanselier prins von Bismârck. De pleitrede van Banning maakte op deze laatste, evenals ten andere op het hoofd van de Britse regering een diepe indruk. Zij droeg er veel toe bij om bij het Pruisisch staatshoofd de gedachte te doen rijpen voor een internationale conferentie « ten einde tot een onderlinge verstandhouding te komen en de gunstigste voorwaarden te bepalen die een uitbreiding van handel en beschaving in sommige streken van Afrika zullen mogelijk maken. « Twee maanden later maakte de Britse regering het Portugees verdrag openbaar « dank zij Bismarck, die op dat ogenblik het hoogtepunt van zijn macht bereikte had, dank zij ook de vernuftige diplomatie van Banning, van Lambermont en van onze Vorst, werd een der grootste gevaren die ooit de toekomst van Kongo bedreigd hadden, bezworen.

Het voorbeeld volgend van de Verenigde Staten van Amerika, erkende Duitsland op 8 November de Vereniging voor Opper-Kongo als opperste macht en op 15 October verklaarde Bismarck de Internationale Conferentie te Berlijn voor geopend. Het uur van de politieke verdeling van Afrika was hiermee geslagen.

Het Succes.
Leopold II, Vorst van de Onafhankelijke Kongostaat.

De beraadslagingen van het congres duurden tot in Februari 1885. Talrijke oneerlijke onderhandelingen en nog minder eerlijke manoeuvres van de verschillende naties zagen er het licht. Om hierover een juiste gedachte te hebben volstaat het enkele bladzijden te lezen uit het boek van E. Banning : *Mémoires politiques et diplomatiques*. Wat we echter niet mogen vergeten is, dat aan de zijde van Leopold II, de manoeuvre op zeer behendige wijze geleid werd door Lambermont, zodat ten slotte een overeenkomst werd bereikt waardoor in gans het Kongobekken het regime van volledige vrijheid van handel zou worden toegepast. Over gans de uitgestrektheid van het grondgebied in Kongo werden de vreemdelingen op gelijke voet gesteld met onze landgenoten, ten minste uit burgerlijk en commercieel oogpunt. Reizigers en missionarissen moesten er een zo groot mogelijke bescherming genieten en de slavenhandel (welke helaas te Brussel ontstaan was uit een dekreet getekend in 1515 door Keizer Karel) moest worden afgeschaft zowel ter zee als op het land.

Ondertussen werd de Internationale Vereniging voor Kongo achtereenvolgens erkend door de regeringen van Groot-Brittannië, Italië, Oostenrijk-Hongarije, Nederland, Spanje, Rusland, Zweden, Denemarken en België. Hierdoor werd deze Vereniging dus werkelijk een onafhankelijke staat waarvan het bestaan werd afgekondigd op 23 Februari 1885 door de Conferentie te Berlijn. Al de aanwezige mogendheden onthaalden de nieuw geboren staat met een werkelijke sympathie; een algemene en plechtige hulde werd aangebracht aan zijn koninklijke stichter. De onafhankelijke Kongostaat werd onder de andere naties opgenomen.

Deze staat moest nu nog een opperhoofd hebben. Hiervoor kon niemand anders aangeduid worden dan de man die doorheen talloze moeilijkheden de verantwoordelijkheden en de lasten op zich had genomen om een schepping te verwezenlijken welke zonder voorgaande is in de menselijke annalen; de man die ten koste van vele belangrijke geldelijke opofferingen en van een dagelijks hardnekkig werk het mogelijk maakte een staat te stichten in het hartje van Afrika, onder zijn eigen verantwoordelijkheid en zonder officiële verbinding met om 't even welke hoofdstad.

Op die manier werd, met de algemene instemming der mogendheden die te Berlijn verenigd waren, Leopold II in

rechte wat hij sedert verschillende jaren reeds in feite was. Welke titel zou de opperheerschappij van de koning der Belgen over het Kongolese grondgebied bekrachtigen? De koning aarzelde lang; een ogenblik had hij er aan gedacht zich als Keizer van Kongo te betitelen. Was zijn nicht Victoria, koningin van Engeland niet Keizerin van Indië sedert 1876 ? Hij besliste echter als titel te voeren Souverein van de Onafhankelijke Kongostaat.

Het is op 15 April 1885 dat Leopold II, overeenkomstig de grondwet aan de kamers de toelating vroeg om bij zijn hoedanigheid van koning der Belgen ook de titel te mogen voegen die hij gekozen had voor zijn gezag in Kongo. Bijna met eenparigheid van stemmen, slechts twee waren tegen het voorstel gekant, werd door Kamers en Senaat toestemming verleend om strikt persoonlijk (er is dus nog geen spraak van erfrecht) de titel te dragen van Souverein van de Staat welke door de Internationale Vereniging voor Kongo werd gesticht. « We wensen nog de aandacht te vestigen op twee belangrijke feiten : vooreerst dat een vorst practisch al de stemmen kreeg en vervolgens dat geen enkel voorbehoud werd gemaakt tegenover een paradox, dat tevens een anachronisme was, waardoor een vorst een uitgebreid ja absoluut gezag kreeg over Kongo, daar waar het in zijn eigen land door de grondwet tot het uiterste beperkt was. Zoals vroeger Lodewijk XIV zou Leopold II op zijn beurt kunnen zeggen : « *l'Etat c'est moi !* » en dat in de XIXe eeuw!

Door de loop van omstandigheden, volgde België meer en meer het spoor van zijn koning in het opbouwen van een kolonie, zonder zich nochtans rekenschap te geven van de stoffelijke en morele verantwoordelijkheden en moeilijkheden. België waagde zich aan dit kolonisatiewerk met een onbepaald gevoel, dat bij de meesten onzer landgenoten eerder een zekere terughoudendheid was dan wel vijandschap; we zouden haast gewagen van een zekere ongerustheid. Hoe had het ook anders kunnen zijn? De grote voornemens van de koning konden slechts openbaar gemaakt worden aan zijn onmiddellijke medewerkers in een periode dat de naijver van vreemde landen al maar door steeg. Deze naijver had uiterst scherp kunnen worden indien Leopold II niet verzwegen had wat hij van de uitbating van zijn Afrikaanse bezitting verwachtte. Welke reacties zouden deze onthullingen in België zelf niet verwekt hebben indien ze ooit openbaar gemaakt werden tijdens deze periode van spanning? Het was reeds zeer gewaagd dat de hooggeplaatste Belgische ambtenaren op de Conferentie

te Berlijn hadden durven spreken van wat tot dan toe niemand in het openbaar had durven betitelen als de Belgische kolonie van Kongo.

Minder dan vijf jaar later, om juist te zijn op 2 Augustus 1889, ondertekende Leopold II zijn beroemd testament, waarin hij de onafhankelijke Kongostaat aan België overmaakte. Deze staat die nu Belgisch werd door de wil van zijn Schepper was het reeds in feite door de offers welke onze officieren er gebracht hadden. Zij hebben Kongo opengesteld voor de beschaving. Onze beheerders brachten er de principes van de « Pax Belgica » en de diplomaten Lambermont, Banning, Couvreur en vooral Pirmez, die te Berlijn het verzet der Portugezen en der Fransen kon overwinnen, hadden het mogelijk gemaakt de grenzen van onze toekomstige kolonie zo ver mogelijk naar het binnenland te verschuiven.

VIJFDE HOOFDSTUK.

—

DE VEROVERAARS.

Evenmins als de talrijke eerbetuigingen welke België aan zijn vorst bewezen had bij gelegenheid van zijn overwinning, een einde stelden aan het lofwaardige beschavingswerk van onze koning, deed de uitroeping van de Onafhankelijke Kongostaat (1 Juli 1885) de Belgische bezetting in dat reusachtige grondgebied onderbreken. Het tegenovergestelde was eerder het geval. De Conferentie te Berlijn had aan de Souverein van de nieuwe Afrikaanse staat evenals aan zijn onmiddellijke medewerkers de morele verplichting opgelegd nog andere zeer uitgebreide grondgebieden te openen voor de vrijheden die te Berlijn plechtig afgekondigd werden : vrijheid van handel, in de ruimste opvatting van het woord en beschouwd als een practisch middel om de beschaving in Centraal Afrika in te voeren; vrijheid van nederzetting voor alle blanken van om 't even welke nationaliteit; vrijheid voor de zwarten om vrij te beschikken over zichzelf en over hun vanouds vergeërfd grondgebied; en ten slotte iedereen een zo groot mogelijke vrijheid van geweten.

Bij deze idealistische beschouwingen werden nog enkele andere gevoegd die volstrekt noodzakelijk waren zowel uit militair en strategisch, als uit politiek en economisch oogpunt. Het staat vast dat de Belgen, waarvan het meerendeel officieren waren die zogezegd met een opdracht vertrokken waren welke uitging van het Militair Cartografisch Instituut, in Kongo een koortsige bedrijvigheid aan de dag legden ten einde het gezag van de koning over de steeds groter en talrijker wordende streken nog uit te breiden.
en ook het proviand waren in vele gevallen totaal ontoereikend.

Op Zoek naar nieuwe Grondgebieden.

Vele namen zouden hier moeten aangehaald worden en vooral vele martelaren die vielen voor de Belgische expansie in Afrika. Ze vielen als slachtoffers van het equatoriaal klimaat of van de Arabische slavenhandelaars of nog van de fetischdienaars die ze zo pas bevrijd hadden. Ze rusten nu voor altijd

langs de boorden van de grote stroom, langs een der talrijke wegen die ze zelf aanlegden, aan de voet van een oude boom of in een afgrond ergens aan de zoom van het grote woud... Alleen Beneden-Kongo bevond zich in handen van Stanley en dit laat toe zich rekenschap te geven van het reusachtige werk dat verwezenlijkt werd tijdens het aanhoudend verder doordringen van de blanken in Kongo. De middelen van vervoer en ook het proviand waren in vele gevallen totaal ontoereikend.

We moeten ons beperken tot het opsommen van enkele namen en voorname feiten. Kapitein Hanssens uit Veurne moest het werk van Stanley, die ziek geworden was en naar Europa terugkeerde, voortzetten. Hij volgde de Kongo stroom opwaarts door middel van kleine sloepen en kaarteerde de Ubangi, een der grootste bijrivieren van de Kongostroom. Daarna ondernam hij de moeilijke taak om een kamp tot stand te brengen in het centrum van het bangala gebied bij de menseneters van Kongo. Vervolgens kwam hij naar de Falls, de watervallen die Stanley ontdekt had; het is dank zij Hanssens, die we met reden de Belgische Stanley mogen noemen, dat de beide oevers van de Kongostroom vanaf de Pool tot aan deze watervallen aan België behoren. De Brusselaar Alfons van Gèle, die adjunct stafofficier was, verving Hanssens en drong op zijn beurt in het Ubangi gebied door; de bovenloop van deze rivier vereenzelfdigde hij met de Uele en laste aldus een moeilijk geografisch probleem op. Met zijn Luikse vriend, Camille Coquilhat, werd van Gèle in 1883 door Stanley aangeduid voor de verkenning van de boven Kongostroom. Beiden moesten ook een post stichten in het evenaarsgebied. Ze verrichten waarlijk uitstekend werk zodanig zelfs dat Stanley later in een van zijn boeken schreef : « Indien de Afrikaanse Vereniging ooit een herinneringsmedaille uitgeeft om toewijding en noeste arbeid te belonen, dan moeten de eerste voorzeker geschonken worden aan de luitenants van Gèle en Coquilhat ».

Een uitgestrekt grondgebied dat ten Zuiden van de Kongostaat gelegen was, doch dat er sedert 1885 volledig deel van uitmaakte, bleef nog te bezetten : Katanga. Verschillende ontdekkingsreizigers, waaronder Ernest Cambier, hadden de belangstelling van de koning voor dit gebied gevraagd. Ze maakten er de koning opmerkzaam op dat deze streek, volgens verklaringen van Arabieren en van inboorlingen, talrijke ertsen en andere rijkdommen bevatte. Enkele Britse reizigers waren naar deze streek getrokken en hun wetenschappelijke nieuwsgierigheid was niet van enig materieel belang ontbloot, indien

we ten minste enkele kranten moeten geloven die in dienst stonden van Cecil Rhodes, de Engelse Napoleon van Zuid-Afrika. Deze kranten steunden op zogezegde verklaringen van een inlands opperhoofd en spraken zonder omwegen van aanhechting van Katanga bij Rhodesië. Ten einde dit dreigend gevaar te weren gaf Leopold II bevel aan Luitenant Paul Le Marinel, chef van de post van Lusambo (die hij pas op de Sankuru gesticht had) in Katanga de blauwe vlag met gele ster officieel te doen erkennen. Nadat hij de eerste Belgische post in Katanga had gesticht en niet minder dan 2.000 kilometer had afgelegd in acht maanden tijds, kwam deze moedige pionier naar Lusambo terug.

Andere expedities volgden; ze werden geleid door de Kapiteins Lucien Bia en Emile Francqui enerzijds en door Kapitein Stairs anderzijds. Ook de expeditie van Alexandre Delcommune dient vermeld; hij werd bijgestaan door dokter Briart, ingenieur Didderich en luitenant Cassart. Deze expedities drongen door tot de meest zuidelijk gelegen grenzen van Katanga en hesen er de vlag van de Onafhankelijke Kongostaat. Door hun werk werd van toen af, niet alleen de orographie maar ook de hydrographie van het land gekend. De geoloog Jules Cornet uit Bergen was de eerste om de rijke toekomst van de koperhoudende mijnen van Katanga te voorspellen. Dank zij de talrijke verdragen die zonder verwijl met de inlandse opperhoofden werden gesloten, werd de streek van politiek standpunt uit beschermd tegen de al te ondernemende begeerte van Cecil Rhodes.

Een na een werden de onmetelijke grondgebieden van het Afrikaanse rijk bezet, doorlopen en bestudeert. Terwijl van Gèle en Georges Le Marinel hun verkenningen voortzetten in de streek van de Ubangi met zijn bijrivieren, werd het gebied van de Mongala verkend en opgenomen door Hodister, een gewezen pauselijke Zoeaaf. Luitenant Charles Lemaire bestudeerde de rivieren uit de evenaarsgebieden. De gebeurtenissen en ontdekkingen volgen elkander in snel tempo op; baron von Richthofen, de beroemde Duitse ontdekkingsreiziger die tevens voorzitter was van de Geografische Conferentie te Berlijn, schreef te dien opzichte : « De snelheid waarmee de ontdekking volbracht werd van een grondgebied van Afrika dat lang onbekend gebleven was, het onmetelijke Kongobekken met al zijn bijrivieren, is wel zonder voorgaande in de geschiedenis van de vastelandsontdekkingen. »

Nog meer Expansie.

Al had Leopold II het summum van de glorie bereikt dank zij de edelmoedige hulp van talrijke medewerkers aan wie hij in zijn testament van 1889 openbaar hulde had gebracht, toch was de koninklijke eerzucht nog niet voldaan. Na de bereikte uitslagen, zowel op het Congres te Berlijn als in Afrika zelf, had Leopold II de gedachte opgevat voor een nog grootser werk, dat hij wenste verwezenlijkt te zien. De Kongostaat was inderdaad afgesneden van de kusten welke onze vorst eens gedroomd had te kunnen bezetten en waar de Belgen ten andere posten gesticht hadden (als in het bekken van Kwilu). Hierdoor was onze kolonie van de zo nodige uitwegen op de zee beroofd. (Het is inderdaad geweten dat onze kolonie slechts vier en dertig kilometer kust bezit). Leopold II had het ontwerp opgevat voor een kustgebied te zorgen over het Nijlgebied en langs de Indische Oceaan. We bezitten, heilaas weinig gegevens hieromtrent want talrijke archieven zijn verdwenen en de geheimhouding nopens deze plannen waartoe de rechtstreekse medewerkers van de koning verplicht waren, werd maar al te goed nageleefd.

Reeds in 1884 schreef Gordon, de beruchte Britse generaal, die op het punt had gestaan als eerste gouverneur van Kongo aangesteld te worden doch wat later in Soedan vermoord werd, aan koning Leopold II over een anti-islamietische expeditie die de Witte Nijl zou afvaren tot Karthoum. Van dat ogenblik af stond het voornemen vast : de koning was besloten de Arabieren aan te vallen die door hun slavenhandel rijk geworden en wier politieke macht zich gestadig uitbreidde. Om het plan van de koning ten uitvoer te brengen moest de Islam uit het ganse Kongobekken verdreven worden en tevens ook uit Soedan. Eens dat de Nijl bereikt werd zou een machtig Soedanees-Egyptisch rijk gesticht worden dat aan zijn bezitter de macht der oude Pharao's terug zou schenken. Men begrijpt met welke geestdrift de koning en zijn onmiddellijke medewerkers zich met dit probleem bezig hielden en dit legt ook uit waarom in 1885-1886 de waterwegen Ubangi-Uele een tijd in het centrum van de belangstelling stonden. Het was een aardrijkskundig maar tevens een politiek vraagstuk : moesten de Ubangi en de Uele, die in werkelijkheid slechts een rivier vormen, zoals de expedities van Gèle het in 1887 en 1889 zouden kunnen nagaan, totaal bevaarbaar zijn, dan zouden ze een uitstekende invalsweg vormen voor het bereiken van Soedan, Ethiopië en de Nijl.

Wanneer de glorierijke Arabische veldtocht (1891-1895), waarvan Baron Dhanis de ziel was, eindigde, moest Leopold II een nieuw gevaar bestrijden indien hij de kroon wilde zetten op zijn beschavingswerk. De Madhisten wilden de Islam in zijn oorspronkelijke eer herstellen. De secte was samengesteld uit volgelingen van Madhi (gezant van God), een negerprofeet. Onder zijn politiek en godsdienstig beleid hadden de Madhisten onlangs het gezag in Egypte in handen genomen. Te Karthoum hadden ze Gordon vermoord, waren dan, Equatoria, een district dat aan Kongo grenst binnengevallen en bedreigden nu de noordelijke grens van de Onafhankelijke Kongostaat. Na een reeks overwinningen waren ze in de streek van het meer Tsana in Abessynië gekomen en slechts in 1889 was de negus Yohannes er in geslaagd ze uit te roeien. Zou de opmars van de Madhisten hernemen en nu Centraal Afrika bedreigen ?

Reeds had de koning het plan bestudeerd van een grote militaire expeditie naar de Nijl door de vallei van de Uele. Hij wenste aldus het grondgebied van Egyptisch-Soedan te bezetten. In December 1890 werd met de uitvoering van het plan begonnen. Kapitein van Kerckhoven bezette het bekken van de Uele en breidde zijn actie uit tot Shari in het Noorden en tot Wadelaï in het Oosten. Milz, zijn opvolger slaagde er in de Nijl te bereiken op 9 October 1892. Zo was de weg geopend voor verdere expedities naar het Noorden.

Groot-Brittannië volgde natuurlijk al deze militaire ondernemingen met een stijgende ongerustheid. Leopold II echter die door een behendige politiek tot nu toe altijd de belangen van Kongo gediend had, wendde zich tot Frankrijk en knoopte in 1892 onderhandelingen aan nopens een verdeling van het bekken van de Opper Nijl. Ze bleven nochtans zonder gevolg. Op dat ogenblik bewerkte de vorst weer een totale ommekeer in zijn politiek en verkreeg van Groot-Brittannië op 12 Mei 1894 Bahr-el-Ghazal, langsheen de Noord-Oostelijke grens van Kongo, in leen. In feite omvatte dit grondgebied bijna geheel Anglo-Egyptisch Soedan en een groot van Frans Soedan. Verder bekwam Leopold nog de linkeroever van de Nijl, van Wadelaï en Lado tot aan Fashoda als vergoeding voor een strook grondgebied die hij aan Engeland had afgestaan.

Een Frans schrijver uit deze periode verklaarde : « De Belgen kunnen voortaan hun titels doen gelden over het grondgebied van de evenaarsprovincie ». Doch Frankrijk en Duitsland deden deze overeenkomst, welke Londen bevoordeligde,

totaal mislukken en door het verdrag van 14 Augustus 1894 erkende de regering van Parijs aan Leopold II slechts het recht over de enclaaf van Lado te regeren, voor zo lang hij zou leven. De ineenstorting van deze droom van een Soudanees rijk dat een blauw vaandel zou voeren met vier gele sterren, bracht een bittere ontgoocheling mee voor koning Leopold. Maar het leidt geen twijfel dat de vorst, die toen reeds in talrijke financiële moeilijkheden verkeerde, nochtans volledig zou ingestemd hebben met de soms harde voorwaarden, overtuigd als hij was dat het uur der beloning niet lang meer zou uitblijven. Hij volgt dan ook met gespannen aandacht de verschillende phases der Afrikaanse politiek.

Nieuwe Plannen : Na Soedan, Erythrea.

Terwijl in het Zuiden en in het Westen van Kongo de wedloop begon om Fachoda, de sleutel van de Egyptische kwestie, waardoor Londen tegenover Parijs gesteld werd, kwam Menelik II de koning van Ethiopië op het politiek voorplan door zijn overwinning op Italië. Deze overwinning welke te Adoua op het Italiaanse leger behaald werd en waar een Belgisch officier de artillerie van de Negus beval, maakte van deze laatste een belangrijk personage, dat medezeggenschap zou hebben in de regeling van de kwestie van de Opper-Nijl. De vorst van Kongo vatte de gedachte op vreedzame onderhandelingen aan te knopen met Menelik; hij hoopte op deze manier zijn gezag te kunnen uitbreiden tot aan de Indische Oceaan. Tot zijn vertrouwden sprak de koning zelfs over « het scheppen van een Keizerrijk van Kongo en Abessynië ». Aan het hof van de Negus, dat het middelpunt was geworden van talrijke politieke konkelarijen, werd zelfs gesproken over het uitwisselen van ambassadeurs met Kongo. Dit voornemen bleef echter zonder gevolg.

Thans richt Leopold II zich tot Italië. Volledigheidshalve moeten we zelfs zeggen dat alvorens de Romeinse droom voor het oprichten van een koloniaal rijk te Adoua ineenstortte, Leopold II reeds in Mei 1895 aan onze minister te Rome de aankomst had aangekondigd van een geheim mandataris, die zich met de zakenlui van het schiereiland in verbinding moest stellen. Het ging hier om Sam Wiener, gerechtelijk raadgever van de koning en beheerder van de *Société Générale Africaine,* een maatschappij waarachter de sluwe vorst zich verschool om zijn plannen te verbergen. Na Adoua herneemt Leopold de ontwerpen die hij een ogenblik had laten varen. Hij rekent nu op een snelle verwezenlijking van zijn dromen, vooral daar de nieuwe voorzitter van de Italiaanse raad, die het ongeluk-

kig imperialisme van zijn voorganger had laten varen, geneigd scheen te zijn een einde te willen stellen aan de koloniale ondernemingen van zijn land. Indien hij Erythrea onder zijn bestuur kon krijgen, tegelijker tijd een expeditie voorbereiden onder het bevel van Commandant Chaltin om zodoende een verbindingsweg te hebben tussen Kongo en de Rode Zee, dan zou België werkelijk een heerlijke positie hebben bij de uiteindelijke regeling van de Egyptische kwestie.

Door tussenkomst van een volksvertegenwoordiger te Rome worden onderhandelingen aangeknoopt met Italië. Deze was volledig op de hoogte van de plannen voor Erythrea en hij wist ook dat ze van Leopold persoonlijk uitgingen : « De Italiaanse bezittingen, zowel die van Erythrea als die welke in zijn belangrijke invloedsferen liggen..., worden voor een te bepalen tijd in pacht gegeven aan de *Société Congolaise de Colonisation et d'exploitation,* zolang het grondgebied van Kongo blijft bestaan als onafhankelijke staat, of als Belgische kolonie of provincie onder de heerschappij van Koning Leopold II of van zijn opvolgers... De maatschappij zal gebruik maken van een later vast te stellen vaandel... « Waarom zou ook dit vaandel geen blauwe kleur hebben met een gele ster in het midden ?

Hoe behendig de onderhandelingen ook werden geleid en spijt het geheim dat hen omringde, leed de zaak van Erythrea schipbreuk. De openbare opinie in Italië verzette zich tegen combinaties van die aard. Ook ware het waarschijnlijk geweest dat Groot-Brittannië, aan wie de plannen van Leopold II aangaande Soedan niet ontsnapt waren, al de voorstellen die gedaan zouden worden waarschijnlijk zou geweigerd hebben. Verder kan men zich voorstellen dat de vorst grote moeilijkheden zou gekend hebben in de uitvoering van zijn ontwerp na een eventuele goedkeuring door Italië : in 1897-1899 brak de bloedige opstand uit onder de Batetela's, waardoor het bestaan van Kongo voor een ogenblik in gevaar werd gebracht en waarbij Leopold een groot deel van zijn fortuin verloor.

Nu was het voor goed gedaan met de droom van een machtig keizerrijk zoals dat der Pharao's. Leopold laat alle gedachten voor verdere expansie varen en denkt niet langer aan de titels welke hij gaarne bij die van koning der Belgen had willen voegen : Hoog Beschermer van Egypte en van Soedan, ja misschien wel van Abessynië. Van deze grote droom blijft slechts het grootste ontwerp behouden, dat gedeeltelijk uitgevoerd werd : Kongo aan de Nijl verbinden door middel van een spoorweg van twaalfhonderd kilometer lang. Te Lado wapperde de blauwe vlag met gele ster tot in Juni 1910.

ZESDE HOOFDSTUK.

—

DE BESCHAVERS.

De Veldtocht tegen de Arabische Slavenhandelaars.

We hebben gezien in een vorig hoofdstuk dat reeds van voor de bijeenkomst der Conferentie te Berlijn, Leopold II de beslissing had genomen de Arabieren aan te vallen en de Kongostaat er van te zuiveren ten einde hun offensieve terugkeer naar onze grenzen te beletten. De Arabieren die handel dreven in ivoor en in slaven, werden vooral geleid door hun woekergeest. In de uitgestrekte gebieden tussen de Kongostroom en de Indische Oceaan hadden ze een schrikbewind ingesteld en soms ware verwoestingen aangericht. Ze werden geholpen door de kleurlingen die langs de kust woonden van de Indische Oceaan en zelfs door inlandse opperhoofden. Talrijke expedities werden door hen ingericht met als enig doel ivoor en slaven naar hun land te brengen. De gevolgen hiervan waren onvermijdelijk een langzame ontvolking en een ondergang van Midden Afrika, benevens een totale verdierlijking der inlanders. De ontdekkingsreizigers, de missionarissen en de handelsagenten die Midden-Afrika doorlopen hebben, voor dat de Belgische krachtdadige tussenkomst de laatste Arabieren verdreef, zijn het allen eens om te verklaren wat al gruwelen die slavenhandel met zich had gebracht. Twee numerieke inlichtingen volstaan om dit afgrijselijk en zich steeds hernieuwend drama van afschuwelijke mensenjachten in een schril daglicht te plaatsen : volgens verklaringen van Stanley werden in een dag honderd achttien dorpen geplunderd om 23.000 gevangenen, vrouwen en kinderen te verzamelen, benevens twee duizend ivoortanden. Het aantal mannen of vrouwen die bij de terugreis werden afgemaakt of stierven van ontbering was zo groot dat een gevangene in Arabië aangekomen, honderd slachtoffers vertegenwoordigde. In 1874 werden er 32.700 zwarte slaven op de markt van Zanzibar te koop aangeboden. De steeds groeiende uitbreiding van de Arabische plunderingen rond de Lomami, de Sankuru en in het bekken van de Aruwimi en van de Uele moest onvermijdelijk stuiten op de grote beschavingsactie van het Kongolese gouvernement, dat de taak op zich had genomen de slavenhandel volledig uit te roeien.

(Cliché B Kol Mus)

Kolonel VAN GELE.

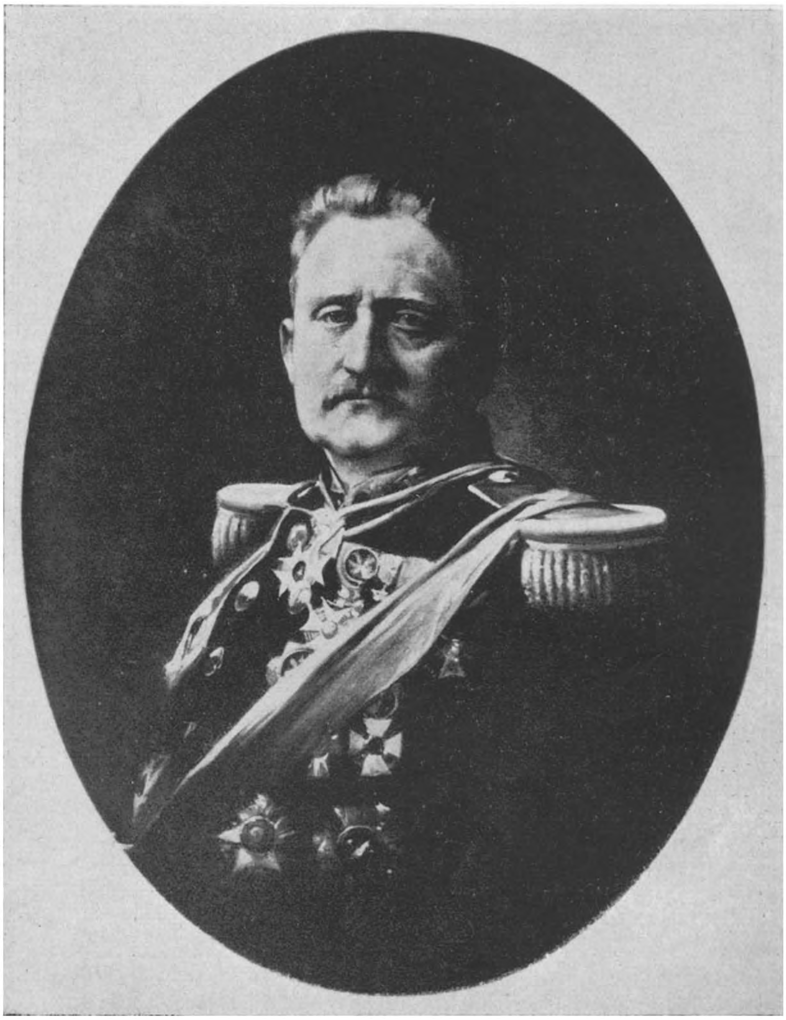

(Cliché B. Kol. Mus)

Generaal THYS.

(Cliché B. Kol. Mus)

H.-V. DE DEKEN.

Wat baat het hier in alle bijzonderheden de opmars te beschrijven van onze colonnes, die de strijd hadden aangebonden tegen de Arabieren. Slechts met een woord willen we al hun daden kenschetsen : de heldenmoed.

De inleidende gebeurtenissen van deze veldtocht hadden plaats tegen het einde van 1890 en in 1891. Na een reeks van schermutselingen in het Noorden, die achtereenvolgens geleverd werden door de Belgische officieren van Gele, Fievez, Ponthier en Daenen, werden de Arabieren uit het gebied van de Uele en de Aruwimi verjaagd. In het Zuiden behaalde luitenant Descamps een schitterende overwinning op Congo-Lutete, een der inlandse koningen die Lomami terroriseerde. Dit waren slechts de inleidingen van een reeks bloedige gevechten die met de Arabieren gevoerd werden en die vier lange jaren zouden duren. Het gelukkige gevolg nochtans was dat definitief een einde gesteld werd aan de vernielende actie van de benden slavenhandelaars en dat ten slotte het oostelijk gebied van de Onafhankelijke Staat voor de beschaving kon opengesteld worden.

De *Pax Belgica* was eindelijk in deze gebieden verzekerd, die gedurende talrijke jaren niets dan brand, roof en dood gekend hadden. De *Pax Belgica* heerste er dank zij de heldenmoed onzer officieren, een Dhanis, een van Gèle, een Michaux, een Chaltin, een Tobback, een Ponthier, een Lothaire... Het weze ons toegestaan hier nog even te herinneren aan de heldhaftige weerstand van sergeant Cassart, die met amper zeven en twintig soldaten gedurende vijf uren stand hield tegen duizenden aanvallers welke hem langs alle zijden omringden. Ook luitenant Tobback bood heldhaftige weerstand aan de Falls waar hij aanhoudend aangevallen werd door een verpletterende overmacht van Arabieren; commandant Ponthier vond de heldendood gedurende een schermutseling met de slavenhandelaars; ook willen we de kleine sergeant De Bruyne niet vergeten die zijn leven opofferde en weigerde zijn zieke chef, Luitenant Lippens te verlaten. We wensen verder hulde te brengen aan de bewonderenswaardige commandant Dhanis een der grootste figuren uit dit kongolese epos, die de ziel was van de strijd tegen de beulen van het zwarte ras.

De Unie voor Bestrijding van Slavenhandel te Brussel.

De uiteindelijke verplettering van de heerschappij der Arabieren in Kongo was niet alleen het werk van de troepen die in de Onafhankelijke Kongostaat dienst hadden genomen. Een tweede macht die in Brussel was onstaan onder het voorzitter-

schap van Leopold II (1889), de *Unie voor Bestrijding van de Slavenhandel,* nam actief deel aan het grote beschavingswerk in Afrika. Deze Unie was tot stand gekomen door toedoen van de Franse prelaat Kardinaal Lavigerie, die zeer onder de indruk kwam door het lijden van de Afrikaanse bevolking en die in gans Europa een heilige oorlog predikte om de Arabische slavenhandel te bestrijden. Zijn aandoenlijke stem die men in de Sinte-Goedelekerk gehoord had, vond ruimschoots weergalm in de harten van de Belgische bevolking. Van haar stichting af werd door de Unie een werkmethode uitgedacht waardoor de slavernij zou onderdrukt worden; er werd ook beslist in Tanganyka een voor de karavanen onoverschrijdbare zone in te richten waardoor de mensenhandelaars onvermijdelijk zouden worden tegengehouden.

Aanstonds werd tot practische verwezenlijkingen overgegaan. Er waren alras twee expedities gereed, een eerste in Mei 1890, een tweede het volgende jaar, die in Afrika ontscheepten. Kapitein Jacques, de toekomstige Luitenant-Generaal baron Jacques de Dixmude had het bevel over deze laatste. Weerom was de strijd zwaar, bloedig en meedogenloos... Onze officieren en onderofficieren waren bewonderenswaardig : Renier, Docquier, Vrithoff, Duvivier, Long werden nog versterkt door talrijke collega's welke uit het moederland gekomen waren. Allen onderscheidden zich als waardige afstammelingen van Karel Martel, die eeuwen geleden de weg versperde aan de invallen der Muzulmannen en op die manier de christene beschaving redde.

Dank zij al deze helden ontstond alras een opeenvolging van kampen die Banana op de Atlantische Oceaan verbonden met Albertstad op het Tanganyka meer. Op die manier konden de Belgen zich voortaan hardnekkig verzetten tegen de onmenselijke ondernemingen van de slavenhandelaars. Voortaan kon de zwarte bevolking van Centraal Afrika in vrede en in zekerheid van de weldaden onzer beschaving genieten.

Als bekroning van deze werkelijke kruistocht uit de moderne tijden hebben we reeds vermeld hoe de koene Chaltier tijdens een van zijn expedities, wat nog overbleef van de Madhistische macht totaal vernietigde tijdens een gevecht te Redjaf op 17 Februari 1897. Het noordelijk gedeelte van Kongo was nu voor goed beschut tegen alle verdere invallen van de Madhisten en van de slavenhandelaars. De halve maan moest wijken voor het kruis.

De Missionarissen.

De reiziger, of hij nu christene of ongelovige is, die onze kolonie doorloopt kan niet nalaten zijn bewondering uit te drukken voor het prachtige werk dat door de Belgische missionarissen verricht werd. Kathedralen, scholen, hospitalen, moederhuizen, werkhuizen en hoeven werden overal opgericht; zelfs in de streken waar geen of uiterst primitieve verbindingsmiddelen bestaan heeft het beschavingswerk van de christelijke godsdienst zijn invloed doen gelden over de meest verachterde volkeren van Centraal Afrika. Maar zeer zeldzaam zijn de landgenoten die zich deze apostelen nog herinneren, welke in de eerste beschavingsperiode werkten als ware pioniers voor het vaderland en voor het geloof. Reeds in de XVI[de] eeuw werden de eerste missies gesticht in Kongo. Al bleven, door verschillende oorzaken, de volhardende inspanningen en de opofferingen van deze eerste heldhaftige missionarissen zonder uitslag, toch mogen we zeggen dat Adriaan Willems uit Geel, evenals zijn makkers en opvolgers ruimschoots de hulde verdienen, die wij hun vroeger hebben gebracht (tweede hoofdstuk).

Het was werkelijk zoals kardinaal Lavigerie het verkondigd had : « door de weg van Equatoriaal Afrika open te stellen voor de ontdekkingsreizigers en de handelslui, heeft de Conferentie van Brussel deze weg eveneens geopend voor het Evangelie. Dit zal haar werkelijk, zonder dat ze die misschien gezocht heeft, een onsterfelijke glorie geven. « Na verschillende aanvragen van de aartsbisschop van Algiers gericht tot de Heilige Stoel, werd de Orde der Afrikaanse Missionarissen door hem gesticht in 1869. Ze kregen opdracht het evangelie te gaan prediken in het land dat door Livingstone en door Stanley was ontdekt. Op 25 Maart 1878 vertrok een eerste karavaan van tien missionarissen naar Zanzibar om van daar uit naar Tabora te gaan. De evangelieprediking in Midden Afrika nam hiermee definitief een aanvang.

Op 26 Augustus 1888 vertrokken de eerste Belgische missionarissen uit Antwerpen naar Kongo. Het is op een zeer jonge congregatie van Scheut, die haar bekeringswerk alleen in China uitoefende, dat Leopold II beroep had gedaan. De abt Cambier van Flobecq, later zeer gekend als Eerwaarde Pater Cambier, maakte er deel van uit; zijn goedheid, zijn vastberadenheid, zijn koenheid en zijn kracht maakten indruk op allen en zijn invloed werd in Kongo zo groot dat men hem met de bijnaam van koning van Kasaï bestempelde.

Van dit ogenblik af hebben de eerste christene gemeenten zich meer en meer over Afrika uitgebreid; op die manier groeiden terzelfder tijd en het christendom en het grote beschavingswerk.

Hier ook zouden talrijke namen moeten vernoemd worden naast die van Pater Cambier : een eerste bv. is wel monseigneur Roelens, gewezen secretaris van kardinaal Lavivigerie, een vurige en hartstochtelijke ziel, aan wie Boudewijnstad reeds sedert een halve eeuw haar kathedraal te danken heeft; verder Pater De Deken, ontdekkingsreiziger in China en missionaris in Kongo, en nog zovele andere geestelijken die tevens apostels waren van Christus en trouwe soldaten van hun vaderland...

Op de Paters van Scheut volgen de Jezuïten (1893), de Trappisten (1894), de priesters van het Heilig Hart (1897), de Premonstratenzer monniken (1898) en de Redemptoristen, zodat het grondgebied onder de verschillende orden beter kon worden verdeeld. Hun toewijding werd tot het uiterste opgedreven niet alleen wat hun zuivere godsdienstige zending betreft maar ook voor de inrichting van het onderwijs en de bevordering van de wetenschap. Ook hebben ze veel bijgedragen tot het bestrijden der ziekten, de slaapziekte vooral, ze hielpen bij het bebouwen van het veld en bij alle industrieel werk; verder stichtten ze talrijke sociale werken en bevorderden de landbouw (het kweken van tarwe en vlas, het poten van aardappelen.)

De Zusters van haar kant verrichtten wonderen onder de zwarte bevolking, vooral bij de opvoeding van de jeugd.

De protestantse missies hebben, zij het dan ook in mindere mate, veel bijgedragen tot het grootse werk van heropbeuring van het zwarte ras. Men vergete hierbij niet dat de meeste protestantse zendelingen buiten ons land moesten gerecruteerd worden.

Op die manier breidde het beschavingswerk zich van jaar tot jaar uit en zou weldra mooie en aanmoedigende uitslagen bereiken. We mogen echter nooit vergeten dat ook onder de verschillende zendelingen die naar Kongo trokken talrijke martelaren zijn, die vielen voor de vestiging van de vrede en van de beschaving in onze kolonie.

BESLUIT.

Deze brochure die we hier als geeindigd beschouwen wil geen volledige weergave zijn van het machtige beschavingswerk waaraan talrijke Belgen, om niet te zeggen gans België, sedert vijf en zeventig jaar hebben deelgenomen. Het enge kader van dit bescheiden werkje liet niet toe de namen van talrijke vooraanstaande Belgen te vernoemen die onze blijvende waardering en dankbaarheid ten volle verdienen. We wensten enkel hulde te brengen aan de geniale stichter van onze kolonie en aan zijn onmiddellijke medewerkers.

De voorlopers, de pioniers, de veroveraars, de diplomaten en de bouwers aan de vrede hebben Kongo gebracht op zijn huidig peil, 't is te zeggen de schoonste kolonie van de wereld, de best ingerichte en de meest belovende. Maar een ereplaats hadden we zeker in dit werkje moeten voorbehouden aan drie ploegen van grote Belgische figuren die onze kolonie uitgerust, ingericht en gered hebben.

De Opbouwers. — Hier denken we ogenblikkelijk aan hen die door hun koene wilskracht, zowat voor een vijftigtal jaren, een meesterstuk der techniek hebben tot stand gebracht : de spoorwegen van Beneden-Kongo naar Stanley-Pool en van Matadi naar Leopoldstad. En we vernoemen Albert Thys, een uitstekend officier en een buitengewoon nijveraar, Adam, Biermans, Cito, Paulissen, Channanne... Op 1 Juli 1898 na het verlies van acht ingenieurs en van achttienhonderd inboorlingen, en na negen lange jaren zwoegen, tegenslagen zonder einde of wrede ontgoochelingen, werd de eerste spoorweg van 390 kilometer lengte ingehuldigd. Zonder deze spoorweg inderdaad ware Kongo, zoals Stanley het gezegd had, geen penny waard geweest... Onze hardnekkige wilskracht had gezegevierd...

De Inrichters. — Hoeveel bewondering verdienen niet een Liebrechts, een Droogmans of een Cuveliers ? Dank zij hun getrouwe medewerking kon Leopold II van op duizenden kilometer afstand, zonder budget en om zo te zeggen zonder leger een staat besturen die pas in zijn wordingsstadium was getreden. En hoevele namen zouden we niet moeten vernoemen die als de « Missi Dominici » waren van Leopold II in Afrika of die te Brussel zwoegden aan de zijde van een even actieve als autoritaire vorst. Vermelden we enkel Camiel Janssen, de eerste gouverneur-generaal van Kongo, luitenant-generaal baron Wahis en de talrijke agenten van de koning, welke ook hun titel of hun rang waren...

De Verdedigers. — Hier denken we niet alleen aan de soldaten die de « Pax Belgica » deden eerbiedigen en de toegang van de grenzen van onze koloniaal rijk verdedigden, maar ook aan de diplomaten en aan de onderhandelaars, die steeds weigerden in te gaan op de meest aanlokkelijke voorstellen of bedreigingen van vreemde mogendheden. Aan hen is het te danken dat Kongo zijn grenzen behouden heeft zoals die ons door Leopold II geschonken werden.

En voorwaar Kongo is een onschendbaar grondgebied en zal het voortaan ook blijven. Wie heeft niet duidelijk ingezien, bij het lezen van deze bladzijden, dat het Kongolese epos het gemeenschappelijk werk is van een geniaal vorst en van koene vertegenwoordigers uit alle lagen van de Belgische maatschappij ? Omdat ze aan de koninklijke stichter van Kongo het beste hunner krachten en idealen schonken, hebben deze pioniers, waarvan er vele hun leven onder de Afrikaanse hemel lieten, onherroepelijk het lot van hun geboorteland met de toekomst van Afrikaans België verbonden. Wij zijn hun veel verschuldigd, wij moeten hun dank wijten en deze dankbaarheid in de harten onzer kinderen inprenten. Maar tegenover onze zwarte broeders hebben wij ook een verbintenis aangegaan op het ogenblik dat wij hen uit de duisternis der barbaarsheid rukten om hen te leiden naar het licht der beschaving. De mooie, zinvolle leuze van onze kolonie, die de grondslag zelf is van onze koloniale politiek, zal er ons steeds aan herinneren :

« HEERSEN OM TE DIENEN ».

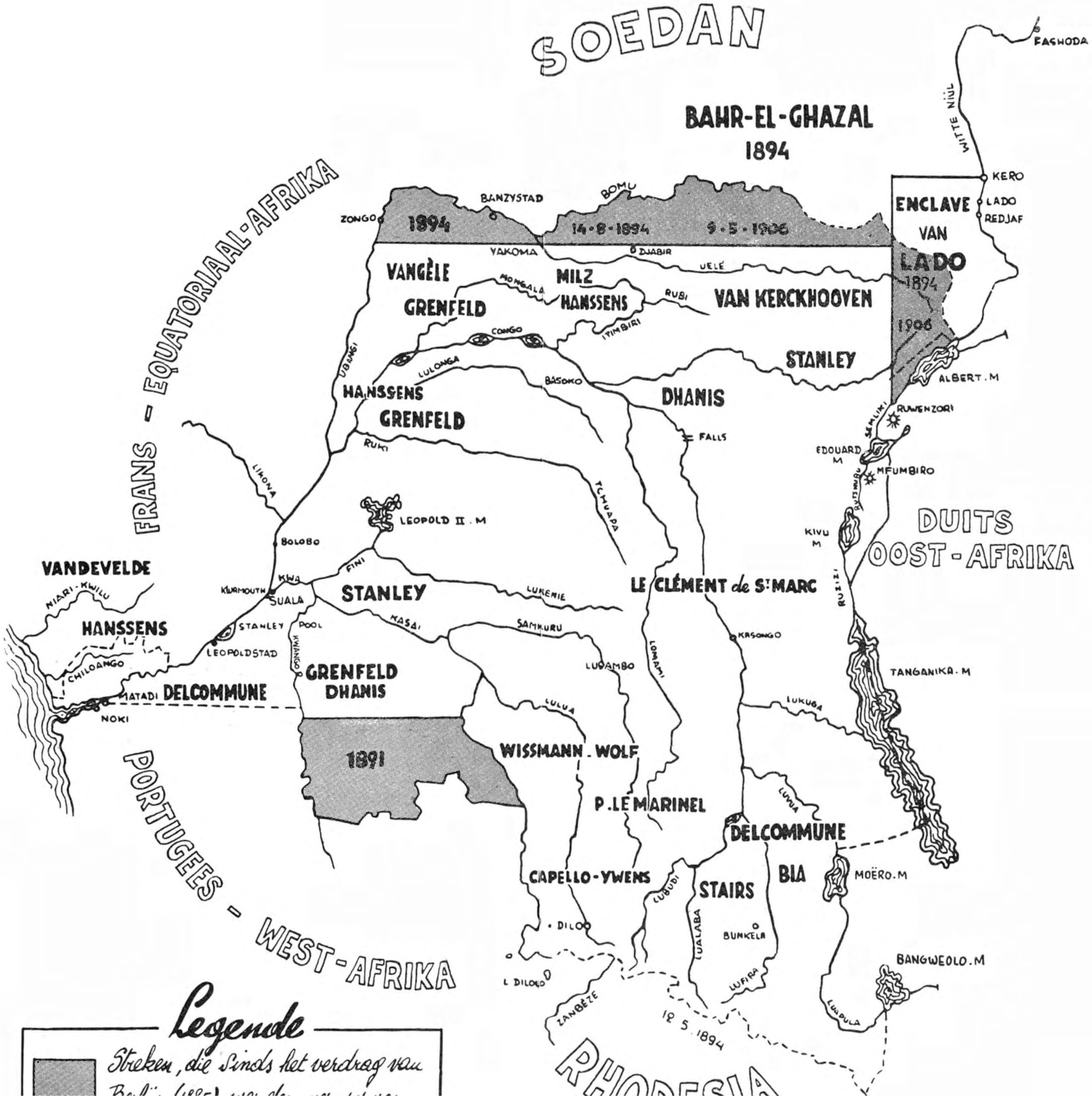
SOEDAN
BAHR-EL-GHAZAL
1894
FASHODA
WITTE NIJL
KERO
LADO
REDJAF
ENCLAVE
VAN
LADO
1894
1906
ZONGO
BANZYSTAD
BOMU
1894
14-8-1894
9-5-1906
YAKOMA
DJABIR
UELE
VANGÈLE
MILZ
MONGALA
GRENFELD
HANSSENS
RUBI
VAN KERCKHOOVEN
ITIMBIRI
CONGO
UBANGI
LULONGA
STANLEY
HANSSENS
BASOKO
DHANIS
ALBERT. M
RUWENZORI
SEMLIKI
GRENFELD
RUKI
FALLS
EDOUARD M
MFUMBIRO
FRANS - EQUATORIAAL-AFRIKA
LIKONA
TCHUAPA
LEOPOLD II. M
KIVU M
DUITS
OOST-AFRIKA
BOLOBO
VANDEVELDE
FINI
KWAMOUTH
KWA
SUALA
STANLEY
LUKENIE
LE CLÉMENT de St MARC
RUZIZI
NIARI-KWILU
HANSSENS
STANLEY POOL
KASAI
SANKURU
KASONGO
LEOPOLDSTAD
KWANGO
CHILOANGO
GRENFELD
DHANIS
LUBAMBO
LOMAMI
TANGANIKA. M
MATADI
DELCOMMUNE
NOKI
LULUA
LUKUGA
1891
WISSMANN. WOLF
PORTUGEES - WEST-AFRIKA
LUVUA
P. LE MARINEL
DELCOMMUNE
CAPELLO-YWENS
STAIRS
BIA
MOËRO. M
LUBUDI
LUALABA
BUNKEIA
DILO
L. DILOLO
BANGWEOLO. M
LUFIRA
ZAMBEZE
12. 5. 1894
LUAPULA
RHODESIA
Legende
Streken, die sinds het verdrag van

MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING
DIENST VOOR OPVOEDING BIJ HET LEGER

ONZE KONGO

DOOR

M. TILMONT
Leraar in Aardrijkskunde aan het Koninklijk Atheneum te Elsene.

M. BAURIN J.
Prefect van het Koninklijk Atheneum te Aarlen.

BELGISCH-KONGO.

◇ ◇ ◇

1. — NEDER-KONGO.

Van Leopoldstad tot aan de oceaan, vormen de gebieden van Neder-Kongo, tussen Frans-Kongo en Portugees Angola, een lange gang van hoogstens 150 kilometer breed, die onze Kolonie toegang verschaft tot de zee en tot de wereld.

Naast een smalle kuststrook van 40 kilometer, hoort ook de Belgische oever van de Kongomonding aan Neder-Kongo toe : dat is dus de poort van onze kolonie, waar een druk scheepvaartverkeer doorheen gaat; Boma, is de eerste hoofdstad, waar een 600 Belgen wonen, Matadi is ongetwijfeld « de » haven onzer kolonie, dank zij de spoorweg die haar met Leopoldstad verbindt, d. w. z. met het waternet van heel de reusachtige middenkom.

In Neder-Kongo ontstond trouwens ook het eerste koloniaal leven : benoorden de monding ligt het woud van Mayumbe, rijk aan uitvoerproducten, die per spoor naar Boma vervoerd worden. Meer oostwaarts biedt de streek der Kristalbergen, gekloofd door de bruisende stroom, door haar hoge ligging uitzonderlijk gunstige levensvoorwaarden voor de kolonisatie, de teeltondernemingen, en voor de fruit- en suikerrietplantages.

2. — DE KONGOSTROOM.

Van Leopoldstad tot Stanleystad beschrijft de Kongostroom een reusachtige boog in een uitgestrekte vlakte, die te allen kante door rotshoogvlakten omringd is. Majestatisch en langzaam vloeit de stroom voorwaarts en wordt soms uitzonderlijk breed : 10 tot 15 kilometer, tenminste als men er de talrijke eilanden bij telt. Men vergelijkt de stroom soms met een meer, waarvan het water langzaam stroomafwaarst voortbeweegt. Soms ook vermindert de breedte tot op 1.200 meter, de oevers worden hoger en bieden aldus geschikte plaatsen voor nederzettingen.

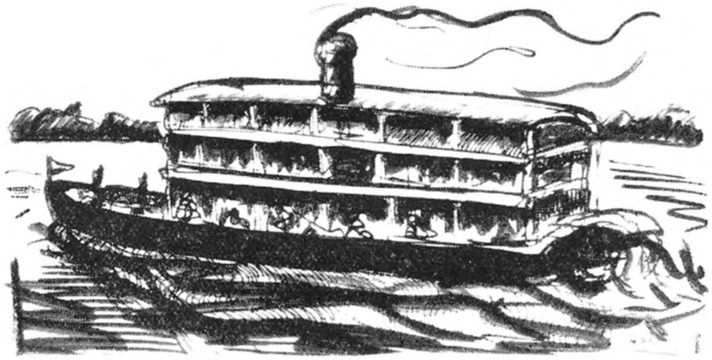

Het varen is niet overal even gemakkelijk : de diepte in de bevaarbare delen is soms minder dan 2 meter en alleen de schepen met platte bodem kunnen er aangewend worden. Bovendien liggen er talrijke bewegende zandbanken. De steamers worden vooraan zwaarder geladen dan achteraan om het stranden te vermijden; wanneer een boot een bank ontmoet, splijt hij de hindernis in plaats van er op te varen en kan zo gemakkelijk terug achteruit.

De stroom beschrijven betekent niet alleen zijn loop en zijn met schetsen maar ook heel de plantengroei op zijn oevers afschilderen. Het oerwoud met zijn donkergroen gebladerte rijst er op in al zijn gedaanten, in een drukkend hete temperatuur · en 't is juist langsheen die rivieren, de enige wegen waarlangs de kolonisten kunnen doordringen, dat het Kongolese woud het dichtst en het meest onherbergzaam is, het is een broeinest van gevaarlijke insecten, het is bezaaid met moerassen, doorweefd met slingerende lianen en door zijn gebladerte in een dichte schaduw gehuld.

3. — DE TROPISCHE PLANTAGES.

De Kongo-kom was voor de kolonisten een geschikte plaats voor plantages : een bestendige warmte, een dagelijkse regen zijn klimaatconstanten die de Koloniale Economie wist exploiteren.

Sedert een dertigtal jaren zijn de streken van Stanleystad, van Coquilhatstad en over 't algemeen ook de oevers der bevaarbare wateren economisch sterk ontwikkeld en gaan zij ook met hun houtuitvoer en hun kunstmatige plantages een mooie toekomst tegemoet.

Zulke vooruitgang mogen we niet verklaren zonder de waardevolle rol, die het Nationaal Instituut voor Landbouwkundige Studie in Belgisch-Kongo (Nilsk) heeft gespeeld, te vernoemen. Dit organisme zit de inrichting van studiemissies voor, en bestuurt de landbouwkundige stations van het Koloniaal Beheer. Deze stations zijn ware centra voor landbouwkundige proefnemingen en opzoekingen.

Yangambi, bij Stanleystad, is niet alleen een studiecentrum maar ook een middenpunt van model-plantages van palmvelden, met een hoge palmolie- en koolpalmolieproductie; van koffie- en cacaovelden en rubberplantages.

Andere stations liggen langsheen de stroom verspreid en vormen aldus een reeks handelscentra midden een onherbergzame natuur die door het menselijk genie en door het menselijk werk verbeterd werd.

4. — UELE-ITURI.

De grashoogvlakten van Noord- en Noordoost-Kongo worden besproeid door de Ubangi-Uele en door de Aruwimi-Ituri. Het is een savannestreek, hier en daar onderbroken door een bosstreek langsheen de rivieren.

In deze open vlakten leeft de inboorling gemakkelijker dan in het woud : hij teelt graangewassen (sorgho) in de verbrande grasstreek, en fokt een weinig vee.

De Belgische kolonisatie vertegenwoordigd door de Staat, de missies, de maatschappijen en de talrijke kolonisten in Hoog-Ituri, heeft veel belang gehecht aan de teelt en daarom ook modelhoeven gebouwd, olifanten getemd, en de inboorlingen ingewijd in de moderne methodes.

Deze districten bieden een geschikte verblijfplaats voor de blanken, en zijn gelijktijdig katoen- en goudvoortbrengende streken. Het Kongolees katoen levert meer dan de helft van het verbruik der Belgische industrie. Het goud van Kilo, Watsa-Moto, uitgelezen uit het gruis der valleien, wordt naar Hoboken-Antwerpen verzonden om gezuiverd te worden. De Kongolese productie beloopt 2 t.h. van de wereldvoortbrengst en helpt het papieren geld van het Moederland dekken.

5. — RUANDA-URUNDI.

Ten Oosten van de Kolonie werden de gebieden van Ruanda-Urundi, oude Duitse bezittingen, krachtens een mandaat van de Volkerenbond onder Belgisch beheer gesteld.

Het zijn grasvlakten met diepe valleien, in 't Noordwesten beheerst door de hoge vulkanen van de Mufumbiro.

Een ontwikkeld negerras bewoont dit land dat in twee sultanaten verdeeld is. In nauwe samenwerking met de inlandse bevolking heeft het Belgisch bestuur de landbouw van deze dichtbevolkte streek (3.500.000 inwoners) sterk ontwikkeld; de veeteelt behoudt de economische voorrang terwijl door toedoen van de Nilsk ook met de plantage-cultuur begonnen werd.

De koffie- en katoenvelden, de oliepalmen, en de tabak worden geteeld door de inboorlingen dank zij het uitgelezen zaad en de tussenkomst van de koloniale landbouwkundige dienst.

De mijnontginning is er een bron van nieuwe rijkdom : op verschillende plaatsen wordt goud gezocht en het tinerst wordt in steeds grotere hoeveelheid opgedolven.

6. — KIVU.

Spijt haar ligging op de evenaar, is de bergachtige streek van het Kivu-Meer toch een der gunstigste voor de oprichting van een Europese koloniale nederzetting. Het meer met zijn ontwikkelde oever, op ongeveer 1.500 meter hoogte, is het centrum van een indrukwekkende omgeving van hoge vulkanen en bergketens; te Zuiden stroomt het water door een bergrivier naar het Tanganyika-Meer.

Een machtig koloniaal organisme, het Nationaal Comité van Kivu, beheert de uitbating van de streek, waarvan de hoofdstad — Costermansstad — het centrum is van een pas ontloken maar niettemin veelbelovende ontwikkeling. Op de vulkanische grond bloeien de « arabica »-koffievelden; ook centra voor studie en handelsuitbreiding zijn opgericht.

Ook andere teelten worden aangewakkerd : inlandse katoen-, maïs-, rijstteelt, Europese kinaplantages; de schors dezer bomen bevat zeer gewaardeerde voorbehoedmiddelen tegen moeraskoorts; de kwijlwortelplantages; de bloemen dezer planten leveren een krachtig insectenpoeder tegen de parasieten van de tropische plantages.

Kivu bezit bovendien het Nationaal Albertpark, met een prachtige flora- en faunaverzameling, en dat zich uitstrekt van het Noorden van het meer tot aan de oostelijke hellingen van de Ruwenzori-vulkaan : het koloniaal toerisme vindt er prachtige autobanen en gelegenheden voor het bergbeklimmen.

7. — KATANGA.

Katanga, gelegen in het Zuidoosten onzer kolonie, is te gelijker tijd een kolonisatieland en een actief symbool van de mijnrijkdom van Centraal-Afrika. De hoge tafelvormige, diep doorkloven hoogvlakten, strekken hun beboste savannegebieden uit tot aan de bronnen van de rivieren die verder de stroom zullen vormen.

Nadat met de uitbating van Katanga tegen het einde der XIXe eeuw een aanvang was gemaakt, werd deze streek weldra een der grootste kopervoortbrengers ter wereld : de « Union Minière du Haut-Katanga » is een der maatschappijen die het meeste erts voortbrengen op de wereld.

Maar hier laat zich de Belgische kolonisatiekracht gelden : Katanga werd uitgerust met een ware metaalnijverheid die het erts aanstonds in metaal verwerkt, de hydro-electrische kracht en de nodige steenkool uitbaat, en de kopererts en opdelft; het kobalt en het radium maken Katanga tot de eerste voortbrenger van de wereld.

De mijnuitbating is echter niet beperkt tot het koperbekken, in het Noorden van Katanga worden de zeer rijke tinlagen door de Société Géomines uitgebaat, wier voortbrengst dank zij de modernisering tijdens de oorlog nog gestegen is. Vroeger werd het erst naar Antwerpen verscheept, waar het te Hoboken in metaal werd verwerkt; heden blijft het metaal ter plaatse, dank zij de electriciteit geleverd door de stuwdam en de energiecentrale op de Luvua.

8. — DE ONTWIKKELING VAN KATANGA.

De natuur heeft de aanzienlijke ontwikkeling van het Zuiden onzer kolonie toegelaten : een gunstig klimaat voor de blanken, een droog en matig seizoen en een ongeëvenaarde ertsrijkdom. De krachtsinspanning van de kolonist deed de rest.

Voor de mijnontginning moesten er werklieden komen, die op hun beurt een bestaan moesten vinden : het grasbegroeide Katanga had zijn veeteelthoeven, en ontwikkelde de teelt van inlandse levensmiddelen. Het economisch leven was gebaseerd op zware producten, die vervoerd moesten worden, en noodzakelijkerwijze moest er dus een spoorweg aangelegd worden en moest de rivierscheepvaart mogelijk gemaakt worden : de spoorlijn verbindt nu Katanga, over Portugees grondgebied, met de oceaan te Lobito, en verleent ook toegang tot Port-Francqui, op de Kasaï, vanwaar de schepen goederen naar Leopoldstad voeren.

Katanga, het land van belofte en vooruitgang, concentreert zijn economisch leven in twee stadscentra met overwegend blanke bevolking : Elisabethstad en Jadotstad.

Een kolonisatieorganisme, het « Bijzonder Comité », bestudeert de uitbating en de technische vooruitgang van Katanga, met de steun van de wetenschap en de staatsgelden.

9. — DE STREEK VAN DE KASAI.

Tussen Katanga en Leopoldstad liggen de hoogvlakten, die besproeid worden door de Kasaï en zijn bijrivieren en door valleien zijn ingesneden; zuidwaarts langsheen deze valleien loopt het evenaarswoud, waar de koloniale uitbating rubberlianen opzocht. Tegenwoordig zijn de oliepalmvelden de grote rijkdom van deze woudgalerijen : mechanische olieraffinaderijen zuiveren de palmolie en trekken de eetbare oliën uit de koolpalmnoot.

De kolonisatie richt de economische productie aldus naar de uitvoer : het katoen van de Lusambo-streek vult de productie van Uele aan, en ook de koffievelden van Sankuru maken veel vooruitgang; langsheen de spoorlijn Katanga-Port Francqui volgen de teeltnederzettingen elkaar op.

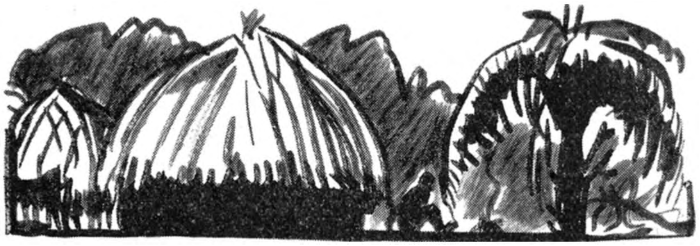

Willen we echter de waarde van deze streek begrijpen, dan moeten we spreken van haar diamant : in de streek van Tshikapa worden in het riviergrint kostbare juweelstenen opgezocht. Deze stenen worden in de fabrieken van de « Forminière » gewassen en uitgelezen. Dat is een groot voordeel voor de diamant-industrie te Antwerpen, die gans de wereld voorziet; tijdens de oorlog, was de diamant-uitbating vooral gericht op de uitbating van industrie-diamant, die gebruikt wordt in de horlogefabrieken of in de boormachines.

* * *

De ronde van Kongo toont ons de natuurlijke rijkdom en de macht van de kolonisatie. Het initiatief van haar uitbouw en succes houdt steeds het koloniaal werk van de Grote Koning, Leopold II, stichter van het Rijk, als voorbeeld voor ogen.

HISTORISCH OVERZICHT.

De Oudheid tastte in het duister omtrent het Afrikaans centrum, dat gedurende eeuwen *terra incognita,* onbekend gebied, bleef.

In de XV^de^ eeuw van onze tijdrekening ontscheepten er voor het eerst de Portugezen op zoek naar een zeeweg naar Indië.

In 1482 ontdekte Diego Cao de monding van de Kongostroom en noemde deze Zaïre.

Op het einde van de XV^de^ eeuw voerden de Portugezen in Beneden-Kongo en het huidige Angola het Christendom in.

Drie eeuwen later leerden zij de kopermijnen in Katanga kennen. In deze streek drongen de Arabieren door, die in het midden van de XIX^de^ eeuw uit het Oosten gekomen waren.

Aan de ontdekkingsreizigers uit de XIX^de^ eeuw komt de eer toe het raadsel van Centraal-Afrika ontsluierd te hebben.

De Schotse zendeling Livingstone (1813-1873) vertrok in 1866, na twintig jaar onderzoek in het Zuiden van Afrika, vanuit Zanzibar en bereikte de stroom te Nyangwé in 1867. Hij had onderweg de meren Tanganyika en Moëro ontdekt.

De Engelsman Cameron (1844-1894) ontdekte de Lukuga en bereikte eveneens Nyangwé. Evenals Livingstone slaagde hij er niet in het probleem van de Kongostroom op te lossen.

De Duitser Schweinfurth (1836-1925) trok in 1871 door Uele.

De eer van de ontdekking van de loop van de Kongostroom komt Stanley (1841-1904), een Amerikaans Journalist van Engelse oorsprong toe. Door Mr. Gordon Benett, directeur van de *New-York Herald* belast met het terugvinden van Livingstone, van wie men geen nieuws meer kreeg, ontmoette hij deze te Udjidji, op de oostelijke oever van het Tanganyika-

meer, in 1871. Hij keerde voor een tweede maal naar Afrika terug, voor de rekening van de *New-York Herald* en de *Daily Telegraph*. Vertrokken uit Zanzibar op 17 Februari 1874, onderzocht hij het Victoria meer, Uganda, ontdekte het Edward meer, vervolledigde de verkenning van het Tanganyika meer en bereikte Nyangwé. Daarna voer hij de stroom af en bereikte Boma op 9 Oktober 1877. Na onnoemlijk lijden doorstaan, twee en dertig gevechten geleverd te hebben, twee reeksen stroomversnellingen omgetrokken te zijn, en na al zijn blanke gezellen en een derde van zijn zwart personeel verloren te hebben, loste Stanley het probleem op dat steeds ondoorgrondelijk geschenen had.

A. I. A. *(Assocation Internationale Africaine).*

In 1876 had Koning Leopold II te Brussel een Internationale Aardrijkskundige Conferentie vergaderd, die zich voor dubbel doel gesteld had :

1° Centraal Afrika te onderzoeken;

2° De handel in negerslaven af te schaffen.

Uit de werken van die conferentie ontstond de A. I. A. onder wier bescherming de Nationale Comité's aan het werk trokken.

Onder de vurige impuls van Leopold II organiseerde het Belgisch Comité vijf expedities die Zanzibar voor vertrekpunt namen, en voor doel het Tanganyika meer hadden. Door waardevolle officieren werden er nederzettingen gesticht : Cambier (Karéma, 1879), Storms (M'Pala, 1882). In de loop van de strijd tegen de slavenhandelaars verdiende de latere Generaal Jacques de Dixmude zijn eerste lauweren.

C. E. H. C. *(Comité d'Etudes du Haut-Congo).*

In 1878 stichtte Leopold II het Comité d'Etudes du Haut-Congo.

Zijn doel ? De studie en het inbezitnemen van de bovenstroom.

Het Middel ? Vanaf 1879 had de Koning zich de diensten van Stanley verzekerd. Na zijn ontscheping te Boma in 1879 stichtte Stanley stroomopwaarts de post Vivi; daarna ondernam hij het omtrekken der stroomversnellingen (Livingstonevallen), en sleepte daarbij uiteenneembare boten en een belangrijke vracht diverse goederen mede. In December 1881

bereikte hij de Stanley-Pool en stichtte er *Leopoldstad*. Hij opende aldus de befaamde « karavaanweg », stak de Franse ontdekkingsreiziger De Brazza de loef af en verdiende er van de inboorlingen de naam « Boula Matari », rotsenbreker. Stroomopwaarts varend met zijn boten volgde Stanley de stroom tot aan de Stanley-Falls en stichtte verschillende posten. Ziek, werd hij verplicht naar Europa terug te keren. Zijn werk werd voortgezet en verstevigd door zijn Belgische adjuncten met aan het hoofd Hanssens.

Association Internationale du Congo.

Deze titel werd aangenomen door het C. E. H. C. in 1882.

In 1883 vertrok Stanley opnieuw uit Boma met voor zending :

1° De souvereiniteit van de Vereniging over de ontdekte gebieden te bevestigen;

2° De bovenloop van de stroom te bezetten tot aan de Falls.

Hij werd geholpen door Van Gele, Coquilhat, Liebrechts, Hanssens, Hanolet, Jacques, de gebroeders Lemarinel, Delcommune, enz... Hij ontdekte het Leopold II meer, de Aruwimi, de Lomani en stichtte verschillende posten waaronder Bolobo, Equateur, Bangala.

Andere ontdekkingsreizigers doorkruisten op hetzelfde tijdstip de streken van de Kasaï en Sankuru.

Het gezag van de A. I. nam toe en haar souvereiniteit *in feite* werd *de jure* erkend door de Mogendheden.

In *1885*, vaardigde de Internationale Conferentie van Berlijn de Algemene Akte van Berlijn uit, waardoor de A. I. C. als « Souveraine Staat » erkend werd, en waardoor uit algemeen oogpunt voor het Kongobekken bepaald werden :

1° Vrije handel en scheepvaart;

2° Vrije scheepvaart op de stroom;

3° Onzijdigheid;

4° Afschaffing van de handel in negerslaven;

5° De verplichting het lot van de inboorlingen te verbeteren.

Onafhankelijke Kongostaat.

In *1885* werd Leopold II, met toelating van de Belgisch Parlement Vorst van Kongo, waaraan hij de naam van Onafhankelijke Kongostaat gaf.

Daarop volgde de periode van het afsluiten van het onderzoek en de effectieve bezetting van de nieuwe Staat.

Vermelden wij onder de pionniers :

Coquilhat (streek van Bangala);

Hanssens, Van Gele, Grenfell (streek van Ubangi-Uele);

Baert, Lemaire (Mongala);

P. Lemarinel en Delcommune (Katanga);

Bia, Francqui en Cornet (Katanga);

Dhanis, Delcommune, Grenfell (Kwango).

Van 1890 tot 1898, legde de Compagnie du Congo, gesticht door Kapitein Thys, de eerste spoorlijn (Matadi-Leopoldstad 400 kilometer) aan, en schafte aldus de « Karavaanweg » af.

De Arabische Veldtocht.

Practisch stond sedert ongeveer vijf en twintig jaar gans het oostelijk gedeelte van Kongo onder de heerschappij der Arabische slavenhandelaars. De bevolking werd er uitgedund door deze vuige rovers.

Vanaf 1888 spande de Société Antiesclavagiste Belge zich in om de slavernij in Kongo af te schaffen.

In feite ontbrandde de strijd tegen de slavenhandelaars sedert de eerste ogenblikken van de Europese bezetting. Hij werd weldra intenser gevoerd. Het komt de dappere officieren, die hun wapens ter beschikking van de Vorst gesteld hadden toe een einde gemaakt te hebben met de slavenhandel.

Vermelden wij onder hen : Jacques, Dhanis, Wouters, Michaux, Hodister, Lippens en zijn trouwe sergeant De Bruyne, Gillain, Chaltin, Ponthier, Lothaire, Henri, Descamp, Hinde, enz...

In 1894 hield de slavernij in Kongo op te bestaan.

De Veldtocht tegen de Madhisten.

Aangehitst door een fanatieker die zich tot madhi (profeet) uitriep, vormden de Muzelmannen uit Egyptisch Soedan in 1890 een werkelijk gevaar voor de jonge Onafhankelijke Staat.

Onder de energieke impuls van Leopold II, en om Noordoost-Kongo van de Madhistische bedreigingen te ontzetten, werden ondernemingen georganiseerd in de Richting van de Boven-Nijl, vanaf 1891 (Van Kerckhoven). De voornaamste was die van Chaltin die, in 1897 de Madhisten verpletterde en hun Redjaf ontnam.

De Opstand van de Batetela.

De opstand van soldaten Batetela (merendeels oud-slavenjagers), door de Landmacht ingelijfd, bracht het werk, dat ten koste van zoveel opofferingen tot stand gebracht was, ernstig in gevaar. Dank zij de ontembare energie van Dhanis, Henri (overwinnaar op de Lindi), Hecq, Michaux, Cassart, Lothaire, werden de rebellen verslagen en de pacificatie van Kongo definitief besloten (1899).

Kongo, Belgische Kolonie.

Vanaf 1889 liet Leopold II zijn intentie kennen. Kongo aan België te schenken.

De Annexatie werd verwezenlijkt door de wet van 18 Oktober 1908.

Aldus bezat België een prachtige Kolonie uitsluitend te danken aan het genie van zijn Grote Koning.

Kongo, tijdens de eerste Wereldoorlog.

De Akte van Berlijn schendend ondernamen de Duitsers vanaf Augustus 1914, een reeks aanslagen tegen de oostergrens. Maar weldra hield de Landmacht de vijand tegen en verweerde zich zegevierend tegen zijn ondernemingen.

In samenwerking met de Franse troepen namen de Belgische troepen vanaf 1914 actief deel aan de verovering van Cameroun, dat in Januari 1916 totaal bezet werd.

Samen met de Engelsen kwamen andere elementen van de Landmacht tussen in de verdediging van Rhodesie, dat in November 1915 definitief bevrijd werd van de smadelijke vijandelijke aanvallen.

In April 1916 drong een expeditie onder het bevel van Generaal Tombeur en de Kolonels Molitor, Olsen en Moulaert, Duits Oost-Afrika binnen. Na vijf maanden zegevierende strijd namen onze troepen Tabora (19 September 1916).

Een tweede veldtocht, gevoerd in 1917-1918, bood de Belgische troepen de gelegenheid de vijand te verpletteren te Mahenge, hem in Mozambique, op Portugees grondgebied terug te drijven, of hem in Rhodesie te werpen. De wapenstilstand in 1918 redde er de laatste contingenten van von Lettow.

Deze schitterende suksessen verdienden voor België een administratiemandaat over de gebieden van Ruanda en Urundi (Verdrag van Versailles).

Kongo, tijdens de tweede Wereldoorlog.

Na de gebeurtenissen in Mei 1940, spande de Belgische regering zich in om de deelname van de Koloniale strijdkrachten aan de Geallieerde oorlogsinspanning te verwezenlijken.

In 1941 werd de Landmacht onder de bevelen van Generaal Paul Ermens geplaatst, en alle beschikkingen getroffen met het zicht op een eventuele verdediging van de Kolonie.

In Februari van hetzelfde jaar verlieten de Belgische strijdkrachten de Kolonie, trokken door Soedan, bereikten het Abyssinisch massief en behaalden samen met de Engelsen op de Italianen de overwinningen te Asosa en te Gambela. Daarna verplichtten ze te Saio de Italianen tot de kapitulatie.

In Juli 1942 werd een expeditionnair korps naar Nigeria gezonden. De Geallieerde ontschepingen in Noord-Afrika en het toetreden van Frans West-Afrika tot Generaal de Gaulle maakten er zijn aanwezigheid ongegrond.

In 1943 werden 8.000 man van dit korps omgevormd in de « Belgische gemotoriseerde koloniale Brigade ». Over zee om de Kaap de Goede Hoop, bereikten 6.000 van hen Suez. De 2.000 anderen bereikten met 838 autovoertuigen Beneden-Egypte, na 6.000 kilometer afgelegd te hebben over Fort-Lamy, Elfasher, Khartoum, de Nijlvallei, de Nubische woestijn en Assouan. Zij verloren slechts 6 t. h. van hun voertuigen. Heropgeleid in Egypte, en daarna in Palestina konden zij nochtans geen deel nemen aan de militaire operaties en moesten met tegenzin naar Kongo terugkeren.

Een prachtig hoofdstuk in de Kongolese Militaire Geschiedenis werd geschreven door het Belgisch Veldhospitaal n° 10 (Belgian Congo Casualty Station). Onder de bevelen van Kolonel-Geneesheer Thomas, zag men het aan de zijde van de Geallieerden in Abyssinië, in Italiaans Somaliland, in Engels Somaliland, daarna op Madagascar. Na een korte reorganisatie in Kongo trok het einde 1942 naar Ceylan, en bereikte daarna Burma. Het keerde voor goed naar Kongo terug in Januari 1946.

Op economisch gebied speelde Kongo, dank zij de energieke en helderziende impuls van Gouverneur-Generaal Rijckmans, een vooraanstaande rol aan de zijde van de Geallieerden en werkte aldus mede aan de Zege op de overweldiger van het Moederland.

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE.

A. — Oppervlakte.

2.336.892 vierkante meter, hetzij ongeveer tachtig maal België.

B. — Politieke Grenzen.

Te Noorden : Frans Equatoriaal Afrika en Engels Soedan.

Te Oosten : Uganda, Tanganyika, Noord-Rhodesië.

Te Zuiden : Noord-Rhodesië, Portugees Angola.

Te Westen : Angola, Atlantische Oceaan, Cabinda, Frans Equatoriaal Afrika.

C. — Physische Grenzen (voornaamste).

Te Noorden : Ubangi en Bomu.

Te Oosten : Albert meer, de Semliki, de Lubiliha, Edward meer, Kivu meer, de Ruzizi, Tanganyika meer, Moëro meer, de Luapula, Bangwelo meer.

Te Zuiden : Scheidingskam Kongo-Zambesi.

Te Westen : de Kasaï, de Kwango, de Atlantische Oceaan, de Kongostroom, de Ubangi.

N. B. — Dit werkje bevat geen enkele geologische inlichting. Dergelijke studie zou door haar complexiteit afwijken van het doel dat nagestreefd wordt door de publicatie van de brochures van deze reeks.

(Foto Congopresse. — E. Lebied).

De Kongostroom te Lisala.

(Service de l'Information du Congo-Belge. — Foto E. Lebied.)

Ziehier de fabriek van de « Société Anonyme de Cultures au Congo-Belge » te Mongana, bij Lisala, waar de olie getrokken wordt uit de vruchten van de elaeispalmen, die voortkomen van plantages die door deze maatschappij in de streek aangelegd zijn. In het centrum ziet men de helling waarlangs de wagentjes met vruchten naar de fabriek gevoerd worden; meer naar links, de grote tanks waarin de olie bewaard wordt alvorens verzonden te worden.

(Service de l'Information du Congo Belge.
Foto L. Van Bever.)

Een belangrijk centrum van de « Union Minière du Haut-Katanga » is gevestigd te Jadotstad; de voornaamste activiteit ervan bestaat uit het behandelen van kopererst. De foto toont het stockage-park voor het geraffineerde koper.

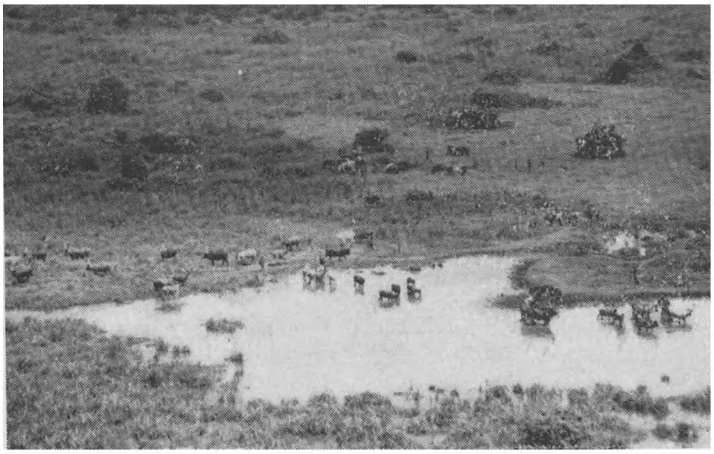

(Service de l'Information du Congo-Belge. — Foto E. Lebied.)

In Ruanda-Urundi.

Inlandse herders drenken hun kudden in dit vijvertje, niet ver van Usumbura, in Urundi.

D. — **Sterrekundige Ligging.**

De uiterste punten van de kolonie liggen op :

Breedte : 5°20' N. B.;
13°27' Z. B.;

Lengte : 12°15' O. L. (Gr.);
31°15' O. L. (Gr.).

E. — **Toegangswegen.**

Langs het Westen :

1. *Over de Beneden-Kongo :* zeeweg tot Matadi;
2. *Over Angola :* over Lobito, per spoor naar Katanga;
3. *Over Frans Equatoriaal Afrika :* over Pointe-Noire, per spoor naar Brazzaville en Leopoldstad (Stanley-Pool).

Langs het Zuiden :

4. *Over Zuid-Afrika :* over Capetown per spoor naar Katanga;
5. *Over Mozambique :* over Beira, per spoor naar Bulawayo.

Langs het Oosten :

6. *Over Dar-es-Salam :* per spoor naar Kigoma op het Tanganyikameer;
7. *Over Mombassa :* per spoor naar het Albert meer, verder per stomer en auto.

Langs het Noorden :

8. *Langs de Nijl :*
   per stomer, spoorweg en auto;
   per vliegtuig (Imperial airways);
9. *Over Port-Soudan :* over Khartoum;
10. *Luchtweg :* Brussel-Leopoldstad (Sabena).

F. — **Orographie.**

Volgens zijn reliëf kan men Kongo in drie streken verdelen :

1° De kuststreek;
2° De centrale zone of de middenkom;
3° De randgebieden.

1° *De kuststreek :* plateau te Westen van de Kristalbergen, dat eindigt op falaisen tegenover de kust (hoogte 0 tot 200 meter).

2° *De Centrale zone of middenkom :* uitgestrekte holle vlakte die zacht naar het Zuid-Westen afhelt (hoogte 200 à 500 meter).

3° *De randgebieden* bevatten :

a) Te Zuidwesten de Kristalbergen, waardoor zich tussen Matadi en Leopoldstad de twee en dertig Livingstonevallen vormen (hoogte tussen 200 en 1050 meter);

b) Te Zuiden uitgestrekte plateau's en terrassen die de zuidelijke rand van de middenkom vormen (hoogte 500 tot 1000 meter);

c) Te Zuidoosten de hoge plateau's en massieven van Katanga (hoogte 500 tot 1500 meter);

d) Te Oosten bergketens die de westelijke rand vormen van de grote breuk waarin de meren gelegen zijn (hoogte boven de 1500 meter). Hoogste punt van de Kolonie : Ruwenzori massief (5.125 meter). Te Noorden van het Kivu meer dwars op de grote breuk, ligt de vulkanische keten van de Virungabergen (3 à 4.500 meter; tellen 6 werkende vulkanen);

e) Te Noordoosten : plateau's van 500 tot 1000 meter die aanleunen tegen de scheidingskam Kongo-Nijl.

G. — **Klimaat.**

Over 't algemeen kan men in Kongo drie grote klimaatgordels onderscheiden :

1° *Equatoriale klimaatgordel* : strekt zich uit tussen ± 4° N. B. en ± 4° Z. B. en tot aan de voet van de bergen in het Oosten; hij is gekenmerkt door een bestendig hoge temperatuur (minimum 25°). Men kent er overvloedige en constante regens.

2° *Tropische klimaatgordel :* strekt zich uit aan beide zijden van de vorige (vooral te Zuiden). Duidelijk afgescheiden en afwisselende seizoenen in de twee halfronden. De temperatuur is steeds hoog maar wordt reeds beïnvloed door de hoogte.

	Noordelijk Halfrond	*Zuidelijk Halfrond*
Maart tot September	Groot regenseizoen Klein droog seizoen Klein regenseizoen	Groot droog seizoen
September tot Maart	Groot droog seizoen Klein regenseizoen Klein droog seizoen	Groot regenseizoen

3° *Bergstreken in het Oosten — Zuid-Oosten van Katanga.* Tengevolge van de hoogte is de gemiddelde jaarlijkse temperatuur er reeds minder hoog; de warmteverschillen groter; de regens onbeduidender en onregelmatiger.

H. — **Vegetatie.**

Rekening houdend met de grote klimatologische toestanden en ook met de hoogte en de aard van de bodem vindt men in Kongo de typen van vegetatie die hier volgen :

1° Het *equatoriaal woud* dat de middenkom bedekt (100.000 ha.) en zich in galerijen uitstrekt langsheen de waterlopen, tot aan de voet van de terrassen. Zeer dichte en weelderige plantengroei;

2° *De Savanne,* met gras begroeide streken bezaaid met bosjes of afgezonderde bomen. Men vindt ze op gans de omtrek van de middenkom;

3° *De Brousse,* op de hoge plateau's en in minder waterrijke streken. De bomen zijn er zeldzaam, de grassen en het struikgewas overheersen.

I. — **Hydrographie.**

De wateren van een smalle grensstrook tussen het N. van de Virunga bergen en het N. van het Albert meer worden afgevoerd door de Nijl en zijn bijrivieren (Rutshuru, Semliki).

Een groot deel van Mayumbe (te Noorden van Boma) behoort tot het bekken van de kleine kuststroom Shiloango.

Alle andere gebieden van de Kolonie maken deel uit van het stroombekken van de Kongostroom.

Kongostroom en bijrivieren.

De *Kongo* ontspringt op 1550 meter hoogte, bij de scheidingskam Kongo-Zambezi. Hij heet Lualaba tot Stanleystad en heeft een loop van ongeveer 4.000 kilometer. Hij is

bevaarbaar van Bukama maar wordt onderbroken door stroomversnellingen tussen Kongolo en Kindu, Ponthierstad en Stanleystad, Leopoldstad en Matadi (Livingstonevallen). Het langste bevaarbare deel tussen Stanleystad en Leopoldstad, is 1724 kilometer lang.

Breedte van de trechtermonding te Banana : 17 kilometer. Debiet aan de monding : 30.000 tot 60.000 kubieke meter per seconde (invloed van de regenseizoenen).

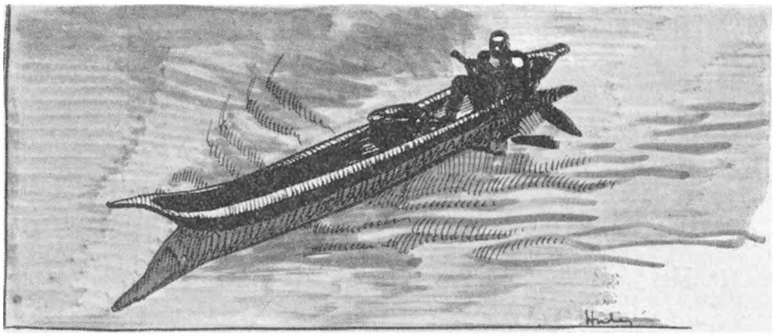

Voornaamste bijrivieren :

Rechteroever : Lufira, Luapula-Luvua (Bangwelo en Moëro meren), Lukuga (Tanganyika meer), Aruwimi, Ubangi.

Linkeroever : Lubudi, Lomami, Lulonga, Ruki-Busira, Kwa (gevormd door Kasaï en Fimi).

Meren.

Tumba (500 vierkante kilometer).
Leopold II (2.325 vierkante kilometer).
Albert (5.600 vierkante kilometer).
Edward (2.150 vierkante kilometer).
Kivu (2.700 vierkante kilometer).
Tanganyika (32.000 vierkante kilometer).
Moëro (4.500 vierkante kilometer).
Bangwelo (5.000 vierkante kilometer).

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE.

In deze korte schets van het Kongolese economisch leven, zal er slechts gewag gemaakt worden van de meest typische en de meest interessante voortbrengselen die door de Europeanen uitgebaat worden.

Dierlijke Voortbrengselen.

Kongo is rijk aan diersoorten van alle aard, eigen aan tropische streken. De ene zijn zonderling en zeldzaam (okapi, gorilla, neushoorn), de andere gevaarlijk (luipaard, muggen, tse-tse vliegen).

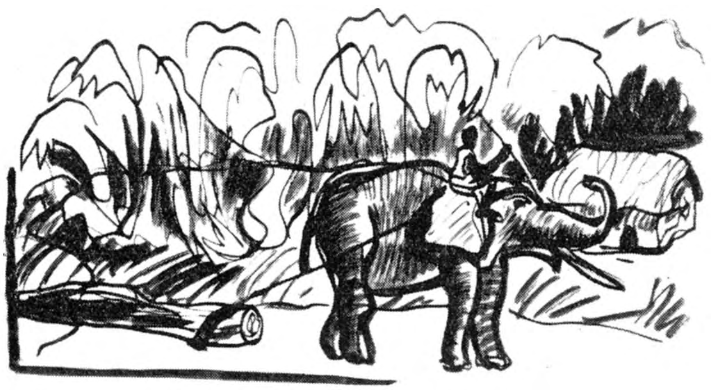

Het fokken van *vee* is van een uiterst belang want het laat vooral toe de bevoorrading van de blanken en de inlandse arbeiders te verbeteren. Het heeft zich ontwikkeld in de streken van Boven-Katanga, Kasaï, Lomani en Beneden Kongo.

Vallen op te merken twee stations voor de vangst en de dressage van *olifanten* te Api en te Gangala-na-Bodio (Uele).

Kongo voert *ivoor, bijenwas, leder en huiden* uit.

Plantaardige Voortbrengselen.

De Elaeis of oliepalm groeit in volle woud in alle warme en vochtige streken. Er zijn ook ongeveer 50.000 hectaren Europese plantages.

De vruchten, van de dikte van een kleine pruim, zijn gegroepeerd in trossen.

Het vleesachtige pulp geeft de palmolie (gebruik : zeep en stearine).

De pit of noot geeft de palmpittenolie (gebruik : margarine).

Uitvoer in 1944 : 86.863 ton palmolie (1/6e van de wereldvoortbrengst), en 5.562 ton palmpittenolie (1/8e van de wereldvoortbrengst).

Belangrijke industriële vennootschappen (bv. Huilever) behandelen ter plaatse de pitten en palmpittenoliën.

Katoen : de teelt van de katoenplant neemt meer en meer uitbreiding, vooral in de streken van Uele en Lusambo. De aanplantingen bedekken meer dan 400.000 hectare.

Belangrijke spinnerijen en weverijen werken te Leopoldstad.

Uitvoer in 1944 : 30.000 ton; 1945 : 37.008 ton; 1946 : 46.964 ton; 1947 : 44.758 ton (België verbruikt 80.000 ton per jaar).

Koffie : wordt voornamelijk geteeld in Kivu (ongeveer 50.000 hectare). Twee variëteiten zijn winstgevend : de « Robusta » en de « Arabica ».

Uitvoer in 1944 : 15.000 ton; 1945 : 24.515 ton; 1946 : 19.555 ton; 1947 : 36.310 ton.

Cacao : De cacaoboom wordt voornamelijk geteeld in de streken van Mayumbe en de evenaar.

Uitvoer in 1944 : 765 ton; 1945 : 1.986 ton; 1946 : 1.107 ton; 1947 : 776 ton.

Kopal : is het gestolte hars van een grote boom (kopalboom) die vooral groeit in de vochtige gebieden en vooral in de omgeving van het Tumba en Leopold II meer. Kongo is de eerste voortbrenger ter wereld ervan.

Voornaamste gebruik : bereiding van vette vernissen.

Uitvoer in 1944 : 16.000 ton; 1945 : 13.810 ton; 1946 : 19.693 ton; 1947 : 23.202 ton.

Rubber. — Komt voort van het melkachtig sap van grassen, lianen en vooral van bomen als de hevea. De Europeanen organiseren of controleren de aanplantingen van hevea's (ongeveer 60.000 hectare) vooral in de warme en vochtige streken van de middenkom.

Uitvoer in 1944 : 11.300 ton; 1945 : 7.988 ton; 1946 : 4.540 ton; 1947 : 4.020 ton.

Rijst : wordt geteeld op de oevers van de stroom en in de valleien van de Lomami, de Lulua, de Itimbiri.

Het is de « bergrijst » die geen irrigatie vraagt. Eertijds invoerder, is Kongo uitvoerder van rijst geworden.

Uitvoer in 1944 : 3.162 ton; 1945 : 8.983 ton; 1946 : 6.039 ton; 1947 : 3.283 ton.

Suikerriet : wordt vooral gekweekt in de vallei van de Kwilu. De suikerindustrie is gelocaliseerd te Moerbeke, langsheen de spoorweg van de Beneden-Kongo.

Uitvoer in 1944 : 7.922 ton; 1945 : 5.368 ton; 1946 : 7.086 ton; 1947 : 4.786 ton.

Hout. — Alleen meubel- en schrijnwerkhout wordt uitgevoerd. Vooral « limba ».

Uitvoer in 1944 : 28.500 ton; 1945 : 47.054 ton; 1946 : 77.525 ton; 1947 : 101.855 ton.

Aardnoten : worden vooral geteeld in Beneden-Kongo en Uele. Zij geven een eetbare olie.

Uitvoer in 1944 : 3.732 ton; 1945 : 379 ton; 1946 : 66 ton; 1947 : 461 ton.

Vermelden wij om te besluiten :

Oliehoudende planten : ricinus, sesam;

Textielplanten : urena, sisal, kapok, rafia;

Voedingsplanten : maniok, bananen, maïs, soja, sorgho, thee;

Geneeskrachtige planten : kina (kininesulfaat);

Aromatische planten : vanielje;

Planten voor parfumerie : geranium, munt, reukwortel, enz. (Kivu);

Nijverheidsplanten : tabak, kwijlwortel (Kivu-Kabali) waarvan de gedroogde bloemen gebruikt worden voor het vervaardigen van een beroemd insectenpoeder.

Minerale Voortbrengselen.

(en industrieën die er uit voortvloeien).

Koper. — Men exploiteert de enorme lagen uit het Zuiden en het centrum van Katanga. Het erts wordt behandeld in belangrijke centra als Lubumbashi, Elisabethstad, Jadotstad-Panda, Jadotstad-Chituri, Kipushi, Kolwezi en Kakanda.

Het koper wordt in België, te Hoboken en Oolen gerafinadeerd.

De exploitatie en koperindustrie zijn in handen van de U. M. H. K. (Union Minière du Haut-Katanga), die ongeveer 200.000 ton kan voortbrengen.

Uitvoer in 1944 : 173.910 ton (5e wereldproductie); 1945 : 162.860 ton; 1946 : 162.951 ton; 1947 : 149.008 ton.

Kobalt. — Kobalterts is verbonden met koper en wordt voornamelijk opgegraven in de mijnen uit de streken van Elisabethstad, Jadotstad, Kolwezi. Het wordt behandeld te Jadotstad-Panda.

Gebruik :

a) In de samenstelling van speciale metalen voor snijdende voorwerpen;

b) Kobaltzouten om email, kristal, enz. blauw te tinten.

Uitvoer in 1944 : 4.500 ton; 1945 : 6.573 ton; 1946 : 4.762 ton; 1947 : 8.445 ton.

Goud : wordt geëxploiteerd in de streek van Kilo-Moto (Kibali-Ituri) en in verscheidene streken in 't Oosten en Noord-Oosten van de Kolonie.

Het metaal wordt te Hoboken gerafinadeerd.

Uitvoer in 1944 : 11 ton; 1945 : 11 T. 358; 1946 : 11 T. 594; 1947 : 11 T. 158.

Diamant : wordt voornamelijk geëxploiteerd in de Kasaï waar de voornaamste mijnen die van Tshikapa zijn. Kongo bezet de eerste plaats met de Zuid-Afrikaanse Unie, en is de voornaamste voortbrenger van nijverheidsdiamant.

Uitvoer in 1944 : 14.000.000 karaat (10.000 karaat = 2 kilogram); 1945 : 7.567.000 karaat; 1946 : 6.057.783 karaat; 1947 : 7.936.750 karaat.

Tin : Het erts heet « cassiteriet ». De exploitatie ervan heeft tijdens de oorlog veel vooruitgang gemaakt. Men graaft het vooral op in Katanga (zuiden van Bukama) op de Lowa en in Maniema. Het wordt behandeld te Hoboken, maar een deel wordt in Kongo in staven omgezet.

Uitvoer van *cassiteriet* in 1944 : 8.500 ton; 1945 : 11.077 ton; 1946 : 13.371 ton; 1947 : 16.568 ton.

Uitvoer van *metaalstaven* in 1944 : 10.000 ton; 1945 : 6.821 ton; 1946 : 4.454 ton; 1947 : 3.623 ton.

Radium. — Kongo is de eerste voortbrenger ter wereld. Het erts wordt opgegraven te Shinkolobwe (te Noord-Westen van Elisabethstad) en bewerkt te Oolen in België.

Jaarlijkse opbrengst : ongeveer 60 gram radium.

Gebruik : de radiumzouten worden gebruikt in de strijd tegen de kanker.

Het erts bevat ook *uranium* dat gebruikt wordt in de vervaardiging van de atoombom.

Uitvoer in 1944 : 9.000 ton erts; 1945 : 10.361 ton erts; 1946 : 6.252 ton erts; 1947 : cijfers nog niet gepubliceerd.

Mangaan. — Dit erts wordt geëxploiteerd te Zuiden van Katanga.

Gebruik : in de staal- en ijzerindustrie.

Uitvoer in 1944 : 4.500 ton.

Vermelden wij nog : *lood, steenkool, zink, ijzer, tungsteen, tantalium, cadmium, zilver, platina, korund, petroleum.*

De exploitatie van deze rijkdommen neemt van jaar tot jaar toe.

Industrie.

Buiten de hiervoor genoemde industrieën die de plantaardige en minerale voortbrengselen bewerken, ontwikkelen zich in Kongo talrijke industrieën zoals :

1° Steenbakkerijen;
2° Cementfabrieken;
3° Schoenfabrieken;
4° Mechanische industrie;
5° Chemische industrie;
6° Voedingsindustrie (brouwerijen, molens, enz...).

Zij veroorloven het benutten van de locale mogelijkheden, bevoordelen de uitvoer en wijzigen in gunstige zin de binnenlandse economie van de Kolonie.

Dank zij de watervallen, vermenigvuldigen zich de ondernemingen voor het opwekken en verdelen van hydroëlectrische kracht. In 1947 leverden de diverse electrische centrales 126.190 P. K.

Onder de voornaamste industriële maatschappijen kunnen wij vermelden : Huileries du Congo, Huilever, Utexleo, Compagnie Cotonnière Congolaise, Compagnie Sucrière

Congolaise, Unicopol, Union Minière du Haut-Katanga, (en haar filialen Sogefor, Sogechim), Société des Mines d'or de Kilo-Moto, Compagnie Minière des Grands Lacs, Forminière, Surongo, Belgikaor, Géomines, enz...

Vermelden wij ook nog de toonaangevende rol van de Société Générale de Belgique.

Handel.

Meer dan 6.000 handelsinstellingen bestaan in Kongo. De intense krachtsinspanning die tijdens de laatste oorlog geleverd werd heeft veel bijgedragen tot de ontwikkeling van de handelsbeweging.

Invoer :

In 1944 : 482.000 ton met een waarde van 2.500.000.000 frank;
In 1945 : 351.663 ton met een waarde van 1.957.646.000 frank;
In 1946 : 465.862 ton met een waarde van 3.263.179.562 frank;
In 1947 : 563.179 ton met een waarde van 6.069.631.893 frank;

Uitvoer :

In 1944 : 531.000 ton met een waarde van 4.700.000.000 frank;
In 1945 : 585.261 ton met een waarde van 4.782.468.000 frank;
In 1946 : 678.170 ton met een waarde van 5.774.875.000 frank;
In 1947 : 756.954 ton met een waarde van 7.647.906.363 frank.

Vóór 1940 bedroeg het aandeel van België :

In de invoer : 45 t.h. in hoeveelheid en 49 t.h. in waarde;

In de uitvoer : 75 t.h. in hoeveelheid en 85 t.h. in waarde;

Verschillende machtige bancaire organismen dragen bij tot de handelsbloei : de Banque du Congo, de Banque Belge d'Afrique, de Crédit foncier Africain, enz...

De economische vooruitgang is verbonden met de ontwikkeling van de *verkeerswegen en handelswegen,* waaronder wij vermelden :

1° De bevaarbare waterwegen : 12.000 kilometer;
2° De Spoorwegen : 5.000 kilometer;
3° De Wegen : 70.000 kilometer;
4° De luchtlijnen : 7.000 kilometer (Sabena);
5° De Posterijen;
6° De Telegraaf- en Telefoonlijnen : 5.000 kilometer;
7° De T. S. F. : (*v. b.* de grote Radiozender Leopoldstad).

De twee grote Kongolese havens zijn Boma en vooral Matadi.

MENSELIJKE AARDRIJKSKUNDE.

Bevolking op 1 Januari 1947 :

Blanken : 34.786 waaronder 24.058 Belgen (Leopoldstad : 6.188; Elisabethstad : 5.352; Jadotstad : 2.219);

Negers : ongeveer 12.000.000.

Rassen.

1° De *Pygmeeën.*

Verspreid in de wouden van de noordoostelijke gebieden; ongeveer 100.000. — Hebben een tamelijk lichte huidskleur en een kleine gestalte (ongeveer 1 m. 40). — Zij leven van de jacht en de wilde vruchten en zijn niet zeer sociabel.

2° De *Negers :* waaronder men onderscheidt, in voornaamste orde :

a) De Soedanezen (Noord en Noord-Oost);

b) De Bantoes (overal elders).

Zij vormen meerdere ethnische groepen.

Leven en Zeden.

De negers hebben een *rudimentaire beschaving,* beïnvloed door de traditie en de gewoonten. Zij kennen weinig, kunnen niet schrijven, en elke stam heeft zijn eigen taal met

talrijke *dialecten*. Er bestaan nochtans *algemene omgangstalen* die door een groot aantal inboorlingen gesproken en verstaan worden (b. v. Kiswahili en Lingala). De Negers, soms goede ambachtslui, hebben geen gemis aan *kunst-* en *muzikaal* gevoelen. Zij beoefenen de *eredienst der voorouders*, geloven in de invloed van geesten en doen beroep op *tovenaars, fetichisten* en wonderdoeners. De meesten zijn *monogaam* alhoewel de polygamie toegelaten is.

De inlandse maatschappij omvat :

1° De opperhoofden;
2° De notabelen;
3° De vrije mannen;
4° De klanten;
5° De huiselijke lijfeigenen.

De koloniale regering heeft het *gezag van de opperhoofden* bewaard, en controleert er de administratie van.

In de voornaamste centra leven de *geëvolueerde inlanders*.

POLITIEKE EN ADMINISTRATIEVE AARDRIJKSKUNDE.

België administreert de kolonie volgens de Belgische Grondwet en de beschikkingen van het *Koloniaal Charter*.

Er bestaat :

1° Een *regering in het moederland :*

a) De *Koning* : die de wetgevende en uitvoerende macht uitoefent.

b) De *Minister van Koloniën* : die de decreten tegenteken t.

c) De *Koloniale Raad* : (veertien leden) met een raadgevende rol; geeft advies op alle ontwerpen voor decreten.

2° Een *locale regering* in de Kolonie : de *Gouverneur-Generaal* vertegenwoordigt de Koning. Oefent de uitvoerende macht uit door Ordonnantiën.

Administratie in het Moederland.

Zij wordt bestuurd door de *Minister van Koloniën.*

Koloniale Administratie.

a) De *Gouverneur-Generaal;*
b) De *Vice Gouverneur-Generaal;*
c) De *Provincie-Gouverneurs;*
d) De *District-Kommissarissen;*
e) De *Gewestbeheerders;*
f) De *inlandse hoofden.*

Kongo is verdeeld in zes provinciën, zeventien districten, honderd zeventien gewesten en vier steden.

De hoofdstad is LEOPOLDSTAD.

De provinciën zijn (1) :

Provincie Leopoldstad (hoofdstad : Leopoldstad);
Evenaarsprovincie (hoofdstad : Coquilhatstad);
Oostelijke provincie (hoofdstad : Stanleystad);
Provincie Kivu (hoofdstad : Costermansstad);
Provincie Katanga (hoofdstad : Elisabethstad);
Provincie Kasaï (hoofdstad : Lusambo).

---

(1) Nieuwe benamingen na einde 1947.

Rechterlijke Organisatie.

Er bestaan in Kongo :

a) Inlandse tribunalen (onder het gezag van de opperhoofden);
b) Gewestelijke tribunalen;
c) Politietribunalen (een per gewest);
d) Districttribunalen (een per district);
e) Tribunalen van het Parket (een per district);
f) Tribunalen van eerste aanleg (in de hoofdstad van elke provincie);
g) Hoven van Appel (een te Leopoldstad en een te Elisabethstad);
h) Krijgsraden;
i) Krijgsgerechten.

Het Hof van Cassatie in België breidt zijn rechtspraak uit over Belgisch Kongo.

De Landmacht.

Zij heeft een dubbele opdracht :

a) De Kolonie verdedigen in geval van aanval;
b) Waken over het behouden van de orde.

Haar effectief bedraagt 18.000 man die gerecruteerd worden door vrijwilligers, alsmede door jaarlijkse lichtingen in de gebieden onder het gezag der opperhoofden.

Haar kaders zijn Europees en haar Generale Staf zetelt te Leopoldstad.

Er bestaat een *inlands politiekorps* en een *stedelijke politie.*

De Erediensten en de Missie's.

De vrijheid van eredienst en van de openbare uitoefening ervan is in Kongo toegelaten.

Talrijke *missie's,* vooral de Katholieke, ook wel de Protestantse, hebben er zich ontwikkeld en genieten het voordeel van de gouvernementele steun.

Zij onderwijzen de inlanders, wijden ze in in landbouwwerken, ambachten, de handel, en helpen ze vooral op medisch-sociaal gebied. Hun werk is uiterst nuttig en vruchtbaar.

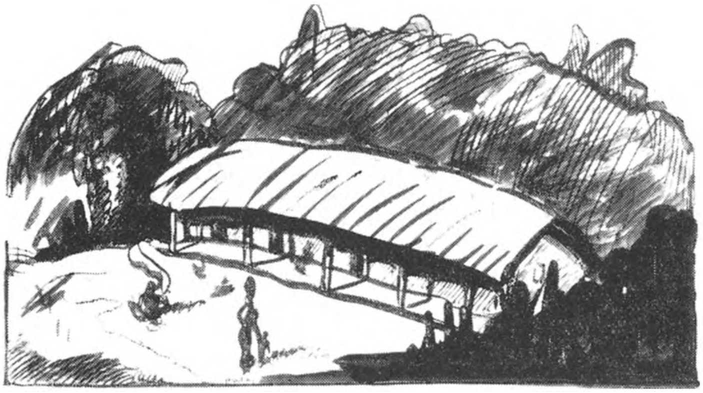

Het Onderwijs.

De vrijheid van onderwijs is zowel in Kongo als in België gewaarborgd, *bewaarscholen, lagere-* en *middelbare scholen* (met soms een afdeling van humaniteiten) werden in belangrijke centra gesticht. In die scholen, waar het onderricht wordt gegeven door geestelijken, zijn de programma's gelijk aan die van België.

Sedert 1947 bestaan er te Leopoldstad en te Costermansstad *Koninklijke Athenea*, alsmede *Lagere scholen*, door de Staat opgericht.

Voor de inlanders bestaan er :

a) Lagere scholen van de eerste en tweede graad;

b) Secondaire scholen :

1. Normaalscholen;
2. Scholen voor Kandidaten-Klerk;
3. Beroepsscholen.

Er zijn :

Officiële scholen (door de regering opgericht en bekostigd; geestelijken onderrichten er);
Scholen van de Landmacht;
Gesubsidieerde vrije scholen;
Niet-gesubsidieerde vrije scholen;
Scholen voor Volwassenen.

Hygiëne en Geneeskunde.

De medicale dienst voor de Kolonie wordt verzekerd door geneesheren, apothekers, medicale helpers en assistenten, geestelijke en leken ziekenverpleegsters, ziekenverplegers en inlandse moniteurs.

De grote centra bezitten *laboratoria, hospitalen* en *infirmeries* voor Europeanen en inlanders.

De grote industriële ondernemingen hebben hun eigen hospitalen ingericht, onder bewaking van een gespecialiseerd personeel. Buiten de inwijding in de elementaire principes der hygiëne, strijdt het geneeskundig korps met sukses tegen de ziekten die het zwarte ras teisteren :

a) De slaapziekte (tse-tse vlieg);
b) De malaria (kinine);
c) De gele koorts;
d) De melaatsheid, enz.

Te vermelden, op geneeskundig gebied, de belangrijke rol van :

a) De Stichting Koningin Elisabeth (Foréami);
b) De Geneeskundige Hulp aan de Missies (A. M. M.);
c) De Universitaire Geneeskundige Stichting (Fomulac);
d) De Katholieke Universitaire Vereniging voor Hulp aan de Missiën;
e) De Geneeskundige Stichting van de Universiteit te Brussel (Cemubac);
f) Het Rode-Kruis van België;
g) Het Rode-Kruis van Kongo.

In de Kolonie werkt de *Hogere Raad voor Koloniale Hygiëne.*

Financiën.

Hoewel « Kolonie » vormt Belgisch Kongo een van het Moederland onderscheiden persoon. Bijgevolg worden actief en passief van de Kolonie en België gescheiden.

Men onderscheidt het budget voor het Moederland en het Koloniaal budget.

De *belastingen* die in de Kolonie geheven worden, zijn :

a) De Inlandse belasting;
b) De persoonlijke belasting;
c) De belasting op de inkomsten.

Als andere financiële bronnen moeten vermeld worden :

a) De douanerechten;

b) De accijnsrechten;

c) De entrepôt rechten;

d) De inkomsten van het portefeuille van de Kolonie.

België en Kongo hebben een onderscheiden monetair stelsel.

De Kongolese monetaire eenheid is de *frank*. Geldstukken zijn in omloop en de *Bank van Belgisch Kongo* mag bankbiljetten uitgeven.

BESLUIT.

Als schitterend gebied, dat België te danken heeft aan het helderziende genie en aan het brede denken van zijn Grote Koning *Leopold II*, aan de hardnekkigheid van zijn *Pionniers* en aan de moed van zijn *Soldaten*, is Belgisch Kongo voor het Moederland, een TOEKOMSTLAND.

Prachtig afzetgebied voor onze levendige krachten, onuitputtelijke bron van rijkdommen, uitgestrekt maagdelijk gebied dat op de *Beschaving* wacht, moeten wij er meer en meer onze blikken heen naar wenden om het beter te leren kennen.

BELG, gedenk dat :

« Is uw bodem maar klein, uw daden zijn groot,
» Ginds ver wacht een land, waar uw vlag dient geplant ! »

Er wordt in deze korte studie geen rekening gehouden met de gebieden van RUANDA en URUNDI, onder Belgisch administratief mandaat geplaatst sedert het einde van de eerste Wereldoorlog.

26645. — 2,500 ex.

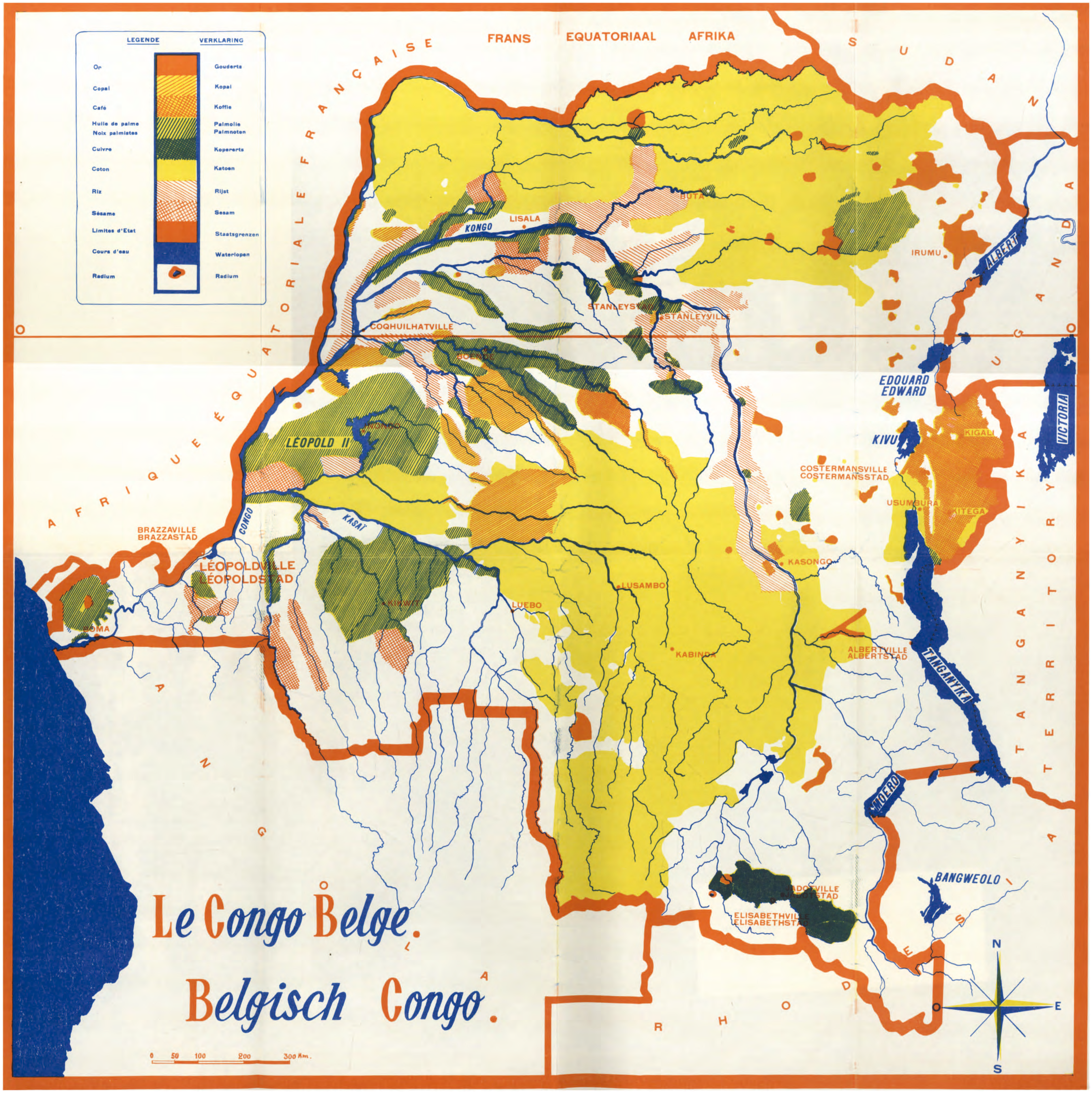

LEGENDE
VERKLARING
Or
Gouderts
Copal
Kopal
Café
Koffie
Huile de palme
Noix palmistes
Palmolie
Palmnoten
Culvre
Kopererts
Coton
Katoen
Riz
Rijst
Sésame
Sesam
Limites d'Etat
Staatsgrenzen
Cours d'eau
Waterlopen
Radium
Radium
AFRIQUE ÉQUATORIALE FRANÇAISE
FRANS EQUATORIAAL AFRIKA
SUDAN
UGANDA
TERRITORY TANGANYIKA
RHODESIA
ANGOLA
KONGO
LISALA
BUTA
IRUMU
ALBERT
STANLEYS
STANLEYVILLE
COQUILHATVILLE
EDOUARD
EDWARD
KIVU
KIGALI
VICTORIA
LÉOPOLD II
COSTERMANSVILLE
COSTERMANSSTAD
USUMBURA
KITEGA
CONGO
KASAÏ
BRAZZAVILLE
BRAZZASTAD
LÉOPOLDVILLE
LÉOPOLDSTAD
BOMA
KASONGO
LUSAMBO
LUEBO
KABINDA
ALBERTVILLE
ALBERTSTAD
TANGANYIKA
MOERO
BANGWEOLO
ELISABETHVILLE
ELISABETHSTAD
Le Congo Belge.
Belgisch Congo.
0 50 100 200 300 Km.
N
E
S
O

MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING.
DIRECTIE VOOR OPVOEDING BIJ HET LEGER.

Wat vreemde reizigers denken over België en de Belgen

DOOR

Gontran VAN SEVEREN

In het Nederlands bewerkt door Kapt. Comdt. KLERKX M. J.

TER INLEIDING.

Sinds twee duizend jaar doorkruisen talrijke reizigers onze provinciën. Onder hen bevinden zich mensen van alle rang en stand, militairen en burgers, diplomaten en handelsreizigers, geleerden en kunstenaars, kunstliefhebbers en eenvoudig nieuwsgierigen. Talrijken onder hen hebben hun indrukken vastgelegd in geschriften, welke tot ons gekomen zijn, en een even onuitputbare als uiteenlopende verzameling van inlichtingen vormen. Het zou niet opgaan al deze geschriften te willen uitpluizen en daarom dan ook wensen we ons met de voornaamste bezig te houden. Andere bronnen zullen vermeld of doorgewerkt worden, omdat ze bijzonder rijk zijn aan inlichtingen, of nog omdat ze tot nu toe onbekend bleven en toch een grote belangstelling verdienen.

Van de vroege middeleeuwen af, hebben de gouwen langs Maas- en Scheldeboorden talrijke reizigers aangelokt die er gemeenschappelijke karaktertrekken in hebben ontdekt, niettegenstaande hun politieke verbrokkeling, hun zeer uiteenlopende talen en de afwisseling der landschappen, welke zich voor hun verwonderde ogen ontrolden. Wat ze echter het meest hebben bewonderd waren het aantal, de uitgestrektheid en de rijkdom der steden, de vredelievende gedachte hunner nijvere bewoners, hun gehechtheid aan de vrijheid, hun eerbied voor de overleveringen en hun werkelijk kunstzinnige neigingen.

De Lage Landen bij de Zee die op het kruispunt gelegen zijn van twee grote beschavingen, hebben altijd als doorgangspunt gegolden niet alleen voor de koopwaren, maar ook voor de gedachten en voor allerlei kunst- of letterkundige scheppingen. Het drukke internationaal handelsverkeer, dat we thans in België hebben, kenden van hun oprichting af alle grote steden gelegen tussen de Noordzee en de Rijn, over de deinende heuvelvlakte welke zich uitstrekt van het Kanaal tot aan het Eifelgebergte.

Deze bevoorrechte ligging verklaart waarom zo veel vreemdelingen onze streken hebben doorkruist en waarom ze er zulke geestdriftige beschrijvingen van gegeven hebben.

(Museum voor Schone Knsten, Antwerpen)

Albert DURER.

Wat Vreemde Reizigers denken over België en de Belgen

I. — DE EERSTE GETUIGENISSEN.

Onder de talrijke verklaringen die we met betrekking tot onze voorvaderen bezitten, hebben de oudste en voorwaar ook de belangrijkste, betrekking op hun moed. Haast van de aanvang af van zijn *Geschiedkundige geschriften met betrekking tot de oorlog in Gallië* geeft Julius Cæsar de grenzen van België op en voegt er dan bij :

> Van alle Galliërs zijn de Belgen de dappersten.

Deze verklaring, die uitgaat van een der grootste veldheren van alle tijden, is niet te versmaden (1).

De kroniekschrijvers uit de middeleeuwen, en onder andere Willem de Bretagner, aalmoezenier van Filips-August en schrijver van een latijns heldendicht de *Filippide* ter ere van zijn meester, drukt zijn bewondering uit over het feit dat Gent in die tijd (begin XIII[e] eeuw) zoveel inwoners telt; verder spreekt hij met lof over de macht van zijn gewapende strijdkrachten en over de talrijke en indrukwekkende versterkte gebouwen welke men er ontmoet. Gent was in de middeleeuwen de machtigste en aanzienlijkste stad uit de omgeving, wegens de drukke lakennijverheid. De stad was zelfs zo beroemd dat een Arabisch geograaf, *El Drisi,* die te Ceuta in Marokko woonde en een aardrijkskundig werk uitgaf (2) er een bizonder kapittel aan wijdde en zijn rijkdom roemde, naast de schoonheid van de openbare gebouwen en het aantal van de rijke poortershuizen.

Reeds in de XIIIe eeuw bestonden handelsbetrekkingen tussen de Italiaanse republieken en de Vlaamse gemeenten.

---

(1) Cæsar geeft verder talrijke inlichtingen over ons land, over het physisch uitzicht en over de zeden van de bewoners die hij bestrijden moest (zie *De Bello Gallico,* Boeken II (§§ 1-34), III (§§ 28-29), IV (§§ 37-38), V (§§ 38-52), VI (§§ 29-44) en VIII (§§ 23-30).

(2) Dit werk werd in het Frans vertaald door *Amédée Jaubert* en uitgegeven te Parijs in 1840. (Cfr. dl II, pag. 365 en vlg.)

Het moet ons dan ook niet verwonderen dat een *Dante* met bewondering naar hun macht opkijkt en zelfs Douai, Gent, Rijsel en Brugge vernoemt (1).

Tijdens de volgende eeuw en vooral in de XVe, zijn het voornamelijk Brugge en de luister aan het hof der Hertogen van Boergondië, die talrijke vreemdelingen lokken, waardoor de faam onzer steden zich tot in het Nabije Oosten uitstrekt dat een centrum van bloeiende beschaving bleef tot aan de val van Constantinopel in 1453 met *Mohammed II;* deze laatste stichtte er trouwens de hoofdstad van het Turkse Rijk.

Onder de grote reizigers van de XIVe eeuw vermelden wij vooral twee Italianen : de Florentijn *Villani* die Vlaanderen bezocht in 1306 en vooral spreekt van Brugge als handelscentrum, van de lakennijverheid in de streek van Ieperen, en van Gent dat hij betitelt als de best verdedigde vesting van de wereld, t. t. z. van het Westen. Vijf en twintig jaar later, in 1333, komt *Petrarca* naar onze streken. Hij doorreist de Ardennen (waar een onlangs opgerichte gedenkzuil aan zijn doortocht herinnert), trekt door Brabant en komt in Vlaanderen, waarvan hij de voorspoed toeschrijft aan de werklust der bevolking en aan de bloeiende lakennijverheid.

Om ons een gedachte te vormen van de roem onzer provinciën en steden in het Oosten, zal het volstaan de getuigenis aan te halen van de heilige *Joannes van Capistrano,* Minderbroeder en verdediger van Belgrado tegen de Turken, die er Filips de Goede om smeekt zich opnieuw te verzoenen met de Gentenaren, opdat hij met zijn vrijgekomen legers de Ongelovigen zou komen bestrijden. De geest welke vroeger tot de Kruistochten geleid had, was echter sinds lang uitgestorven in het Westen en Filips gaf geen gehoor aan de aanvraag van Joannes. De gedachte welke men had met betrekking tot de rijkdom en de macht onzer gemeenten werd in het Oostromeinse Rijk nog verstevigd door gelijkaardige verklaringen van de Griekse geschiedschrijver *Laonicos Chalcocondyles,* in zijn *Geschiedenis der Turken,* een werk dat uit de zelfde periode dagtekent.

Na de Italianen komen de Spanjaarden aan de beurt.

De eerste waarvan we getuigenissen hebben is en handelaar, een zekere *Pieter Tafur.* Hij begaf zich vooreerst naar Brugge, waarvan hij de weelde en bedrijvigheid roemt. Van daar gaat hij naar Antwerpen, over Gent waarvan de ver-

---

(1) Zie *La Divina Comedia,* « Het Vagevuur », XX, 46.

dedigingswerken een diepe indruk op hem maken. Maar hij moet vlug verder reizen om een wissel in ontvangst te nemen van een bankier die Brugge verlaten had om naar de jaarmarkt van 15 Augustus te gaan. We zijn in 1438. Antwerpen bekleedt nog altijd een tweede plaats. Vijf en zeventig jaar later zal deze stad Brugge verdrongen hebben. Het is inderdaad in 1506 dat de vertegenwoordigers van de *Hanse* er hun bureau's en opslagplaatsen naar overbrengen.

De tweede Spanjaard is een gezant, *Fuensalida,* die in onze provinciën vertoeft tijdens de minderjarigheid van Karel V en die in zijn briefwisseling de nadruk legt op de voorspoed van de Nederlanden, op de dichtheid van hun bevolking en op hun rijkdom (1).

In de XIVe en in de XVe eeuw, hebben we ook enkele bezoekers gehad uit centraal Europa en wel o. a. de schoonzoon van de koning van Bohemen, *Leo van Roszmital,* die de voornaamste Europese hoven bezoekt van 1465 tot 1468, op zoek naar tornooien. Onder zijn talrijk gevolg bevonden zich twee ridders die een reisdagboek hielden. Beide schrijvers verhalen van de prachtige ontvangsten en luisterrijke feesten te hunner ere en roemen de rijkdom van de streek welke zij doortrekken.

Jeroom Munzer, geneesheer en humanist uit Neurenberg bezocht Vlaanderen en Brabant in 1495. Het relaas van zijn reis werd slechts gedeeltelijk uitgegeven. We vinden er vooral opmerkingen met betrekking tot de hoeveelheid en het kunstgehalte der meesterstukken uit onze kerken, waarvan de meeste trouwens vernietigd werden tijdens de Godsdienstoorlogen uit de XVIe eeuw, die onze provinciën verwoest hebben. De Aanbidding van het Lam Gods door de Gebroeders van Eyck heeft deze geleerde reiziger met geestdrift beschreven.

Vijf en twintig jaar later, in 1521, werd hij gevolgd door zijn stadsgenoot, Duitslands eerste en grootste schilder, *Albrecht Dürer,* die toen aan het toppunt van de roem verkeerde. Dit legt de hulde uit waaraan hij haast overal onderworpen werd en vooral in Brugge, Gent en Antwerpen. Zijn inlichtingen zijn meestal schilderachtige anecdotes : de maaltijden die hem worden aangeboden, de torens welke hij beklimt, schilderijen die hij bewondert, schetsen die hij vlug tekent zoals dit het geval was te Gent waar hij de leeuwen

(1) Voor Tafur en Fuensalida, Cfr. V. Fris, *Laus Gandae,* Gent 1910.

tekent die Karel V aan het hof van de Prins onderhield. Van alle Vlaamse steden welke hij bezoekt schijnt hem Gent, waar hij op Paasmaandag 1521 verblijft, het meest zijn bewondering waardig te zijn.

II. — DE REIZIGERS UIT DE RENAISSANCE.

De Renaissancegeest ontwikkelt de lust tot reizen. Op enkele uitzonderingen na verplaatsen de middeleeuwse poorters zich slechts wanneer ze hiertoe verplicht waren. De weinige inlichtingen die we tot nu toe gaven zijn getrokken uit dagboeken of reisnota's, waarin de rekeningen soms meer plaats innemen dan de schilderachtige beschrijvingen. De reizigers worden vooral getroffen door de rijkdom der steden, de bedrijvigheid der inwoners, de indruk van macht en grootheid welke uitgaat van Gent dat tot in de XVIe eeuw een der rijkste, een der grootste en meest gevreesde steden uit het Westen was.

Van de XVIe eeuw af reizen de ontwikkelde lui uit liefhebberij of uit nieuwsgierigheid, om nieuwe dingen te zien, om hun verstand te ontwikkelen of om ter plaatse zelf na te gaan wat ze in boeken gelezen hebben. We zijn in het tijdperk der grote ontdekkingen en beleven de onthoudbare drang naar het Zuiden, naar Italië vooral, waar scholen van kunstenaars wonderen scheppen, welke met die uit de Oudheid kunnen wedijveren, waar meer kunstenaars leven dan waar ook. Gedurende honderd vijftig jaar zullen de kunstenaars uit onze streken een reis naar Italië als natuurlijk en noodzakelijk beschouwen, net als de Mohammedanen hun bedevaart naar Mekka doen. Niet alleen werd nu uit liefhebberij gereisd, maar de wereld werd met andere ogen bekeken, die meer aandacht hadden voor het détail, voor verschillen in levenswijzen, voor kunstgewrochten.

Ongeveer in de zelfde periode stijgt het aantal aardrijkskundige boeken, de beschrijvingen van landen en steden, de kaarten en graveerplaten. De werkelijkheid wordt er in vermengd met verzinselen, de geschiedenis verdringt er de topografie. Maar de eerste stoot is gegeven. En daar de meeste werken gesteld zijn in het Latijn, een taal welke door de ontwikkelde lui vlot gelezen en geschreven wordt, verspreiden ze zich snel. Dit was werkelijk een machtige aansporing.

Uit de meest verspreide verzamelwerken halen we vooral aan : *Rerum Flandricarum libri decem* van Jacques de Meyere (1), *Indiculus urbium Belgii* van Barlandus (2), *Cosmographia* van Sebastiaan Munster (3), *Thesaurus Geographicus* van Ortelius (4), *Urbes Flandriae* van Vrientius (5) en vooral *Descrizione dei Paesi Bassi* van Guicciardini Ludovico, een werk waaraan we een bijzonder hoofdstuk wensen te wijden (6), omdat het het type is van de werken ingegeven door een streven naar de universaliteit van de kennis, een der kenmerken van de Renaissancegeest.

De reizen worden talrijker en de reizigers zelf behoren meer en meer tot de gegoede standen uit de maatschappij. Dit heeft voor gevolg dat de verhalen van hen die schrijven voor hun vermaak of om later uitgegeven te worden, zich vooral inlaten met alle uitingen van de menselijke activiteit en voornamelijk met de gewrochten van het verstand en hun auteurs. De mens met zijn levenswijze en de maatschappij die zijn natuurlijk milieu is, houden de reizigers vooral bezig. Zo komt het dat tal van schilderachtige détails worden gegeven door de Spanjaard *Calvete de Estrella*, die de reis beschrijft van Filips II door de Nederlanden in 1549. Zijn werk verscheen in het Spaans en werd te Antwerpen uitgegeven (1552). De zelfde geest vindt men in *Mémoires* een werk van de Fransman *Jacques de Thou* (1553-1617) die met zijn vrienden ons land doorreist in 1576 en over de ruïnes spreekt welke de Beeldstormers overal hebben achtergelaten (7). Een gelijkaardige vaststelling doen wij voor het

(1) Het is een geschiedenis en een beschrijving van Vlaanderen in tien delen, het eerst verschenen boek van die aard, dat trouwens geraadpleegd werd door de opvolgers van *De Meyere*, o. a. *Guicciardini* en *Sanderus*.

(2) Was afkomstig uit Zeeuws Vlaanderen De juiste titel van zijn werk, dat te Antwerpen verscheen luidt (in het Nederlands vertaald) : *Klein register van de Belgische steden, of cataloog van de versterkte steden van Beneden Germanië*.

(3) *Munster* verwierf vooral naam als kenner van het Hebreeuws. Tijdgenoot van *Luther*, gaf onderwijs te Bazel waar hij stierf. Zijn werk verscheen in 1544.

(4) Geograaf van de koning van Spanje, verstokt reiziger; Antwerpenaar (1527-1598).

(5) De auteur van *De steden van Vlaanderen* (1604) was een Gentenaar (1559-1614).

(6) Cfr. pag. 10.

(7) Rechtsgeleerde en diplomaat; was een der vertrouwelingen van Hendrik III en van Hendrik IV. Zijn werk is gesteld in het Latijn.

werk van *Jean-Guillaume Neumayr de Ramssla*, een edelman uit het gevolg van Jan-Ernest, hertog van Saksen, die veertig jaar later ons land doortrok en in 1620 zijn boek in het Duits laat verschijnen te Leipzig. Topografische détails, karaktertrekken, schilderachtige anekdotes en beschrijvingen van alle aard vullen dit werk (1).

De zelfde opmerking geldt ook voor het verhaal dat ons gegeven werd door *Jehan Fontaine* en *Loys Schonbub*, die samen een reis door België deden in 1628, ook voor *De anonieme en onuitgegeven reis van een jansenist door Holland en Vlaanderen in 1681* (2), voor het verslag dat we bezitten aangaande het bezoek dat Frans II van Lotharingen aan ons land bracht (3) of voor de brieven welke *Jacques*, Graaf van Perth, in 1694 aan zijn familie schreef, toen hij te Brussel en te Gent verbleef (4).

We moeten er ons toe beperken de verschillende reisverhalen enkel op te noemen. Doch een onder hen, het oudste, het minst gekende en misschien wel het belangrijkste zullen we ontleden, volgens de belangwekkende uittreksels welke uitgegeven werden in de *Annales de la Société d'Art et d'Archéologie de Gand* (1910). De auteur, *Antoine de Beatis*, maakte deel uit van het gevolg van kardinaal Lodewijk van Aragon als particulier secretaris; de beschrijving die hij van onze provinciën geeft in de jaren 1517-1518 mag beschouwd worden als een model van dit genre (5).

III. — GUICCIARDINI EN ZIJN ALGEMENE BESCHRIJVING DER NEDERLANDEN.

Van alle compilatiewerken of beschrijvingen welke aan de humanisten uit de XVIe eeuw door de Nederlanden ingegeven werden, is het meest gekende en alleszins het meest verspreide dat van *Ludovico Guicciardini*, geboren te Florence in 1523 en overleden te Antwerpen in 1589. De oorspronkelijke titel van het werk, zoals het te Antwerpen werd uitgegeven (1567) luidt : *Descrittione dei tutti li Paesi Bassi*. De datum is belangrijk en geeft ons het bewijs dat de

(1) We kennen van dit werk geen Franse vertaling. Het gedeelte dat België aanbelangt verscheen in *Trésor National* van 1843, dl. III.

(2) In de *Revue de Géographie de Paris* van 1688.

(3) Samengevat in de *Messager des Sciences historiques* van 1848.

(4) Ibidem, 1846, onder de handtekening van *Octave Delepierre*.

(5) Confer. pag. 16.

beschrijvingen van de auteur een periode behandelen welke de onlusten van de godsdienststrijd uit de tweede helft der XVIe eeuw voorafgaat of van het tijdperk der beeldstormers (begin in Augustus 1566) waardoor talrijke kunstwerken vernietigd werden. Reeds in 1582 verscheen een Franse uitgave van het werk, door *François de Belleforest* uit Menen; het werk kende menige herdruk (1) in de loop der XVIIe eeuw.

We moeten deze Ludovico (of Luigi) Guicciardini, die zeer belangrijke bijdragen leverde voor de geschiedenis der Nederlanden, hoegenaamd niet verwarren met zijn oom *Francesco Guicciardini*, die beroemd is om zijn *Historia d'Italia*, en die een belangrijke rol speelde te Florence en aan het hof van Rome (1482-1540). Luigi verbleef tijdens zijn jeugd in Italië aan het hof der Medici's en genoot, na de dood van zijn oom, de gunst van de hertog van Alva. Dit legt uit waarom hij rond 1558 in de Nederlanden belandt en de grote politieke gebeurtenissen uit die periode aandachtig blijft volgen. Hij had zeer gematigde gedachten en was voorzeker een fijnzinniger politicus dan zijn meester. Wanneer hij deze laatste de raad gaf de vastenperiode in de Nederlanden af te schaffen, viel Luigi in ongenade en werd opgesloten in de gevangenis.

Zijn werk, dat later door *Kiliaen* in het Nederlands vertaald werd, begint met een uiteenzetting voor de lezer, waarin de Florentijnse edelman (aldus noemt hij zich doorheen het werk) het doel van zijn werk opgeeft en de methode die hij wenst te volgen. Hij wil, zo zegt hij...

> « een volledige beschrijving geven van het land en van zijn inwoners .. zodat de lezer zonder zijn huis te moeten verlaten, in een korte tijdsspanne, de toestand, de schoonheid, de grootheid, de macht en de voortreffelijkheid zou kennen van deze uitstekende en bewonderingswaardige gouwen; hij wil de natuur doen kennen en de eigenschappen van de lucht en van de bodem. »; verder wenst hij inlichtingen te geven over « wat de grond voortbrengt en wat er niet wordt verbouwd; hoeveel streken, steden, gemeenten, kastelen, vestingen en andere belangrijke plaatsen er zich bevinden met opgave van hun grenzen en afstanden, de rivieren en stromen die het land doorkruisen; de zee waardoor het begrensd wordt; de wouden en bossen die er overal groeien; het eenvoudig en goed karakter van de mensen die het land bewonen; de talrijke heren en vooraanstaande personaliteiten die er geboren zijn of er opgevoed werden; welke kun-

---

(1) Wij raadpleegden een uitgave die te Amsterdam verscheen in 1641. met gravures van *Pieter van de Keere*. Deze uitgave bevat uitstekende tabellen, waardoor het werk zeer gemakkelijk om raadplegen is.

sten, welke handel en welke nijverheid in deze streken vooral beoefend worden, en ten slotte inlichtingen over de zeden en gewoonten, de voorschriften en wetten, enz.

De lezer zal reeds opgemerkt hebben dat de auteur zich niet richt tot de Belgen zelf maar wel tot vreemdelingen. Hij bevestigt verder dat hij...

> tijd, noch werk, noch opzoekingen gespaard heeft, niet alleen om goed te besluiten en oordeelkundig af te leiden, maar ook om zelf te gaan zien, om op te klimmen tot de bron of om inlichtingen te vragen aan de bevoegde personen, die van het gebeuren in hun onderscheiden provinciën op de hoogte waren.

Guicciardini wil dus vooral persoonlijke getuigenissen aanhalen en steunt niet zozeer op een zuiver compilatiewerk. In waarheid echter heeft hij ook talrijke bronnen uit zijn tijd of van vroeger geraadpleegd en in 't bizonder Jacques de Meyere. Maar talrijke details zijn toch van hem en deze zijn des te belangwekkender omdat ze door een vreemdeling gegeven worden, die door zijn afkomst behoort tot een familie uit een van de welvarendste republieken van die tijd : Florence. Dit geeft aan zijn werk een ware persoonlijkheid en een markante oorspronkelijkheid.

Guicciardini werd, evenals trouwens zijn voorgangers, vooral getroffen door de nijvere geest van de Belgen; hij schreef hun de uitvinding toe van de boekdrukkunst, van de horloges met wijzerplaat, van het kompas en van sommige soorten van karren. Hij drukt op het gematigd klimaat en op de bevoorrechte ligging van het land voor de handel met de voornaamste invoercentra en de belangrijkste afzetgebieden. En hij voegt er bij dat « moesten de inwoners niet zo overdreven van het materiële leven genieten, ze allen een zeer hoge ouderdom zouden bereiken ». De Vlaamse vlakte en de licht heuvelende landouwen van Brabant zijn bijzonder vruchtbaar. Rogge en tarwe worden er in September gezaaid, dus een maand vroeger dan in Italië. De groenten echter zijn er eerder zeldzaam : bonen, erwten en wikke. De veldarbeid geschiedt met behulp van paarden zoals in Champagne, en niet met ossen.

Vruchten zijn er in overvloed en ze hebben een lekkere smaak : peren, appels, pruimen, kersen; moerbeziën, perziken, abrikozen, noten, mispels en tamme kastanjes. In de nabijheid van steden en dorpen vindt men ook wel wijngaarden, doch van wijnlanden is geen sprake. De wijn die er uit voortkomt is « een beetje wrang », vooral rond Leuven en Namen, en in de streek van Luik en Luxemburg. Men vindt er ook

veel hoogstammig hout, dat in de huizenbouw of als verwarmingsmiddel kan gebruikt worden. Luigi Guicciardini wordt getroffen door het aantal linden en taxisbomen en door een haast totale afwezigheid van laurierbomen, van cypressen en van pijnbomen. Populieren vindt men overvloedig in Brabant. In de Ardennen strekken zich grote wouden uit.

In de tuinen, die vooral talrijk zijn rond de kastelen welke over het ganse land verspreid liggen, worden alle groenten voor sla en soep aangetroffen : pompoenen, asperges, artisjokken en meloenen.

De vlakten zijn rijk aan wild. Hier leven geen vergiftige dieren, zoals dit in de vlakten van Italië wel het geval is. Over het ganse land zijn allerlei soorten van huisdieren verspreid. De ossen zijn er groot, de schapen talrijk. Ze leveren een smakelijk en uitstekend vlees. Kalfsvlees, naast dat van jonge geitjes en lammetjes, komt dagelijks op tafel bij de gegoede stand. Deze dieren mogen zonder gevaar geslacht worden, daar het ras zeer vruchtbaar is. Melk, kaas en boter worden in grote hoeveelheden gebruikt. De paarden ten slotte zijn « groot, schoon, sterk en tot alle werk in staat. De wol van dat land is eerder ruw ». Behalve in het Luikse, wordt de ondergrond niet ontgonnen.

De rivieren zijn visrijk, de Leië vooral. Een gans gedeelte van het land ligt open voor de zee, die er vooral bij Noordwestwind dikwijls overstromingen veroorzaakt. Guicciardini bewondert de manier waarop eventuele watersnood bestreden wordt door middel van dijken, aardhopen en schanswerk. Ebbe en vloed van de Oceaan — aldus noemt de auteur onze Noordzee — zijn voor hem oorzaak tot verwondering en over verschillende bladzijden beschrijft hij het waargenomen natuurverschijnsel na uitgeweid te hebben over de invloed van de maan. Maar de Nederlanden danken hun rijkdom en hun vruchtbaarheid aan de zee. De haring- en kabeljauwvisvangst zijn een bron van welzijn en van talrijke voordelen.

In dit boek vinden we belangwekkende gegevens met betrekking tot het aantal wouden, hun ligging en uitgestrektheid. In de XVIe eeuw was ons land er letterlijk door bedekt. In deze wouden leeft allerlei wild : hazen, wilde konijnen, evers, vossen... beren en wolven. Deze laatste waren zeldzamer. Vijf en zeventig jaar later zal Sanderus er zelfs niet meer over spreken.

Het hoofdstuk betreffende « de eigenschappen en de levenswijze van mannen en vrouwen uit de Nederlanden » verdient al onze aandacht.

De inwoners van dit land, aldus begint Guicciardini, zijn over het algemeen mooi, goed en evenwichtig gebouwd; vooral de benen zijn, zowel bij de mannen als bij de vrouwen, mooi gevormd, zonder enige mismaaktheid. Hun gestalte is schoon en evenwichtig, al liggen de meeste eerder wat boven het gemiddelde.

Daar zij de eerste Germanen waren, die tot het Christendom bekeerd werden...

. . hebben zij beter dan wie ook, de kennis van het evangelie en hun geloof in Jesus Christus behouden, zoals dit trouwens aangetoond wordt door talrijke geschriften of oude teksten, door mooie kerken, abdijen, kloosters, hospitalen en andere heilige oorden.

Het Belgisch volk is dapper en moedig in tijd van oorlog, of het nu te voet of te paard moet strijden, te land of op zee; ze zijn dit vooral wanneer ze goed geleid worden. Ze hebben veel kennis van marinezaken . Het Frans kennen ze goed, ze spreken het haast dagelijks. Menigeen ook spreekt Duits, Engels, Italiaans of Spaans.

De Belgen hebben een druk en vlug handelsverkeer. Ze houden veel van de jacht De lakennijverheid en het verven van stoffen hebben zij uitgevonden. Ze houden ook veel van muziek.

De inwoners van dit land zijn eerder bedachtzaam en terughoudend in al hun ondernemingen. . Over het algemeen zijn ze niet al te eerzuchtig. Wanneer iemand onder hen zijn toekomst verzekerd heeft of voldoende geld gewonnen heeft, hetzij in de openbare administratie of in de handel, of nog op enige andere manier, dan laat hij het werk varen en trekt zich terug om vredevol te leven en zijn vrije tijd te besteden aan het bouwen van een eigen huis, iets wat alle Belgen wensen, om dan van de vruchten van hun akker te leven of eenvoudig van hun rente. Ze zijn kuis en geven zich weinig over aan wellustigheid of wulpsheid; ze verafschuwen de echtbreuk. Ze zijn niet woedender en opvliegender dan nodig, noch al te hoogmoedig en weerstaan aan een zich opdringende begeerte. Dit heeft voor gevolg dat ze hoffelijk zijn, ook genaakbaar, vriendelijk, zacht, open, gedienstig en blij, al zijn ze soms wat vrijpostig en zonder enige eerbied. Daarbij zijn ze echter gierig al houden ze ook van nieuwigheden, en laten zich gemakkelijk om de tuin leiden omdat ze alles geloven wat men hun zegt. Aldus worden ze gemakkelijk teleurgesteld. Krijgen ze achterdocht of hebben ze grillen, dan worden ze zeer wantrouwend en volgen blindelings hun invallen. Ze spreken slechts weinig en geven niet veel om het lot van anderen; ook vergeten ze gemakkelijk een pleizier dat men hun doet. Bijgevolg houden ze slechts weinig van hun evennaaste. Daarbij dient echter gevoegd dat ze het berokkende kwaad vlug vergeten en niet lang haat kunnen dragen. De mannen zouden goed doen niet te veel te drinken

(A. C. L., Brussel.)

H. LEYS. — *Maaltijd in de XVI^{de} eeuw.*
(Antwerpen, Stadhuis)

(Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen.)

H. LEYS. — *Dorpsbruiloft in de XVIII^{de} eeuw.*

Voor wat de vrouwen betreft, die zijn mooi, net en innemend, zeer vriendelijk, beleefd en soepel in haar bewegingen; volgens een gewoonte uit de streek gaan ze van hun jeugd af met iedereen om waardoor ze stoutmoediger worden in hun omgang met anderen en over alles kunnen meepraten. Maar niettegenstaande deze grote vrijheden, behouden ze toch jaloers hun eerbaarheid; zonder geleide begeven ze zich naar de stad om haar inkopen te doen, of naar de akker om er te werken en worden hiervoor door niemand verdacht of berispt. Ze zijn sober, zeer werkzaam en voor alles bezorgd; zonder aarzelen helpen zij de man, met de hand als met de tong, en doen dit zo behendig, tactvol en vlug dat op vele plaatsen de man het beheer van talrijke zaken aan de vrouw overlaat.

Elke medaille heeft echter haar keerzijde en Guicciardini eindigt zijn hoofdstuk over de vrouwen met volgende vaststelling :

Hieruit vloeien de wens en de zucht voort, die de vrouwen hebben om te bevelen, waardoor ze ongetwijfeld te heerszuchtig worden, wat in vele gevallen leidt tot een overdreven fierheid en minachting. Maar laten we dit links liggen. In de familie en in het gewone dagelijks leven zijn ze toch bescheiden.

Om te eindigen geven we nog enkele karaktertrekken betreffende de zeden en gewoonten.

De gewone drank is het bier. Het is een goede en gezonde drank voor wie enkel zijn dorst wil lessen. Er zijn verschillende soorten van bier, alle zeer goed en zeer gezond Verder wordt melk gedronken om zich te verfrissen. Het gewone eten bestaat uit roggebrood. Haast in elk huis worden al naar gelang van de mogelijkheden, een of twee ossen en even veel varkens om het jaar geslacht. Verder gebruiken ze kaas en boter, gevogelte, soms een gezouten vis en zeer veel fruit. Zeer zelden dus ziet men ze naar de markt gaan om iets belangrijks te kopen voor de familie of het huishouden.

In bepaalde periodes nochtans, tijdens grootse feesten van heiligen of schutspatronen, of voor de vasten of nog bij om 't even welke gelegenheid ziet men ze de perken te buiten treden; dan wordt gevierd en flink gesmuld, te meer daar het volk veel van jolijt houdt en graag feesten en ander aangenaam tijdverdrijf inricht Ze geven er niet om dertig en zelfs veertig mijl af te leggen om aan een feest deel te nemen, om een processie of een kermis te zien, of om tegenwoordig te zijn op het huwelijk van vrienden en familie. De mensen zijn net gekleed in dit land; hun klederen hebben een zekere, aangename zwier. De huizen zijn netjes onderhouden en zo aangenaam en gerieflijk ingericht, dat men moeilijk iets beters voor een huishouden zou kunnen wensen.

Guicciardini vervolgt dan en spreekt over de weelde welke vertoond wordt bij een geboorte, een doopsel, een huwelijk of een sterfgeval. Dit valt op te merken voor alle rangen van de maatschappij. De overlevering wil dat de eerstgeborene de naam van de vader of van de moeder krijgt.

Huwelijken worden gesloten uit eigenbelang, wat de fortuin dikwijls doet aangroeien en de invloed versterkt. Dikwijls ook worden huwelijken gesloten met vreemdelingen, wat de auteur goedkeurt. Het komt niet zelden voor dat ouwe mannen soms piepjonge meisjes huwen of « jongelingen oude grootmoeders, zonder dat van kinderen ook maar sprake is »; meesters huwen hun meiden of knechten hun bazin.

Het algemeen beschrijvend gedeelte wordt aangevuld door de opsomming van de instellingen waardoor België geregeerd wordt; Guicciardini bewondert die zeer omdat ze met de overlevering rekening houden, alsmede met de bestaande individuele vrijheden, waardoor een sociaal evenwicht heerst. De reglementering betreffende de jacht houdt ook zijn aandacht gaande en hij doet opmerken dat alleen in Brabant een volledige vrijheid heerst op dit gebied. Daarna geeft de auteur de beschrijving van de zeventien provinciën en van de steden en gemeenten die men er zo overvloedig in aantreft. Het ganse werk bevat talrijke plannen en panorama's, benevens gezichten op bepaalde steden. Het is onmogelijk voor alle in détails te treden. Maar dit algemeen overzicht — het eerste van die aard dat trouwens gedurende een ganse eeuw gezaghebbend zal blijven — heeft voor lange tijd de gedachte vastgelegd die men zich van de Belgen vormde in Frankrijk en Italië, de twee landen waar zijn boek het meest gelezen werd. De tamelijk juiste beschrijving die hij ons heeft nagelaten is zeer vleiend voor de Belgen (aldus noemt Guicciardini de inwoners van de zeventien provinciën). Hij bevestigt, op verschillende punten, de inlichtingen die we rechts en links in andere boeken verspreid vonden; zijn werk wordt trouwens vervolledigd door de reisindrukken van een ander Italiaans humanist die een kwarteeuw vroeger door onze provinciën trok : de Napolitaanse kanunnik *Antoine de Beatis*, aan wiens werk we het volgende hoofdstuk wijden (1).

IV. — **HET REISDAGBOEK VAN ANTOINE DE BEATIS.**

Lodewijk van Aragon, kleinzoon van de koning van Napels, Ferdinand I, was getrouwd op zeventienjarige ouderdom, doch werd weduwnaar na enkele maanden huwelijk. Op twintigjarige ouderdom treedt hij in een geestelijke orde

---

(1) Alle aanhalingen uit het boek van Guicciardini werden vrij uit het Frans vertaald.

en wordt twee jaar later tot kardinaal verheven. Hij nam deel aan de verkiezingen van de pausen Paul III, Julius II en Leo X. Hij vervulde een belangrijke rol aan het hof van deze drie kerkvaders. Begin 1517 ontstond een kleine onenigheid tussen Leo X en hem, waardoor hij het beloofde ambt van vice-kamerheer niet kreeg. Van deze gelegenheid maakte hij gebruik om gedurende twee jaar Duitsland, Nederland, Frankrijk en Noord-Italië te doorreizen.

Hij was een fijnzinnig letterkundige met veel goede smaak, en bleef in betrekking met vooraanstaande personaliteiten uit zijn periode. Op zijn reizen deed hij zich vergezellen door zijn secretaris Antoine de Beatis, waarvan het met de hand geschreven dagboek, dat in verschillende exemplaren verscheen, een veertigtal jaren geleden ontdekt werd door een Duits historicus, *Ludwig Pastor,* auteur van een boek *Geschiedenis van de Pausen, van het einde der Middeleeuwen* af. Het dagboek van de Beatis dat in Duitsland verscheen, werd, voor wat betreft de beschrijving van de Nederlanden, in het Frans vertaald door de onvermoeibare *Victor Fris,* archivaris van de stad Gent in 1910. De vertaling verscheen in de *Annales de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Gand.*

Antoine de Beatis heeft een groot waarnemingsvermogen, is zeer verstandig en eenvoudig van hart en van geest. Zijn werk is een merkwaardige weergave van de beschaving in Vlaanderen op het einde van de minderjarigheid van Karel V. Ludwig Pastor doet opmerken dat een gelijkaardig verhaal voor een oude periode als deze niet bestaat, noch in Duitsland, noch in Nederland, noch in Frankrijk.

> Niemand, voegt *Theodore de Wyzewa* er bij (1) zal de beschaving of de kunst van de Renaissance buiten Italië kunnen behandelen, zonder dit nederig dagboek te raadplegen.

En ziehier wat V. Fris denkt over het gedeelte dat meer bepaald over onze streken handelt :

> Niets werd vergeten : grenzen, ligging van het land, physisch uitzicht, orografische bijzonderheden, hydrografie; beschrijving van de zee, van de kuststreek, van ebbe en vloed; het klimaat en de lengte van de dagen; de economische toestand, de landbouwproducten, de dieren en de ertsen; de nijverheid, de handel en de handelswegen, de land- en tuinbouw. Indien het waar is dat de auteur tamelijk vlug de politieke inrichting bespreekt, geeft hij daarentegen lange beschrijvingen van de bevolking,

(1) *Revue des Deux Mondes,* 1908, dl. V, pag. 457-468. Conf. *A. Roerch, Revue générale,* 1 Juni 1909, dl. 1, pag. 958-961.

van haar karakter, haar zeden en gewoonten. Over volgende inlichtingen raakt hij niet uitgepraat : uiterlijk uitzicht, temperament, schoonheid bij de man als bij de vrouw, zonder de kinderen te vergeten; dan volgen de maaltijden, de keuken, de drank; de kledij, de costumes, de haartooi, het schoeisel; de beleefdheid en andere morele eigenschappen; de ligging van de huizen en hun hygiëne; verder de feesten, het vermaak, de hoffelijkheid, de spelen, de uitingen van het godsdienstig leven en de aard van de volksdevotie.

Deze fijnzinnige waarnemer vergeet niet op sommige taaleigenaardigheden de nadruk te leggen, over het peil van onderricht van de bevolking te spreken en over de wetenschappelijke ontdekkingen; hij houdt zich met de strijdmacht en de versterkingen bezig, met het oorlogszuchtig of vredelievend karakter van de bevolking. Maar wat hem vooral belang inboezemt is de bloei van kunsten en letteren : openbare gebouwen, beeldhouwwerken en schilderijen; de volmaaktheid van de muziek; allerlei versieringen en mooi afgewerkte kunstgewrochten; fijne meubilering, enz.

Dit document dat slechts weinig gekend is verdient een grotere verspreiding en we hebben dan ook niet geaarzeld er talrijke passages uit aan te halen. In de meeste gevallen komt het met de beschrijving van Guicciardini overeen. Deze schijnt dit werk echter niet te hebben geraadpleegd. Het document is in twee delen verdeeld. De Beatis geeft eerst de nota's die hij elke dag optekende en dan, alvorens Vlaanderen te verlaten, geeft hij een algemeen overzicht van deze streek.

Op 3 Juli 1517 komen Lodewijk van Aragon en zijn gevolg uit Aken over Maastricht naar Nederland. Ze bereiken Leuven over Diest. Op 4 Juli is de Beatis te Leuven. Hij doet opmerken dat de verschijnselen van ebbe en vloed er merkbaar zijn; de pleinen en straten zijn zeer mooi. De Sint-Pieters kerk en het stadhuis in gothische stijl dwingen zijn bewondering af. Hij vraagt naar het aantal studenten : 6.000. Te Mechelen bewondert hij Sint-Rombouts en het geplaveide plein dat er voor ligt. De kardinaal en zijn gevolg blijven vier dagen te Antwerpen « een grote en dicht bevolkte stad », met « mooie straten, grote pleinen, meestal stenen huizen en een zeer mooie kerk... De jaarmarkt te Antwerpen is de voornaamste van de Christenheid voor alle soorten van producten ».

Na een uitstap naar Holland komen de reizigers over Antwerpen terug, gaan door Mechelen en Vilvoorde om ten slotte van 30 Juli tot 1 Augustus te Brussel te vertoeven.

Brussel, schrijft de Beatis, is een zeer grote en zeer mooie stad, gedeeltelijk in een vlakte en gedeeltelijk op een hoogte gelegen. We zagen er een stadhuis met een grote en hoge

(A C L., Brussel.)

Oud gerechtshof van Brabant rond 1560.
(Brussel, Stadsmuseum.)

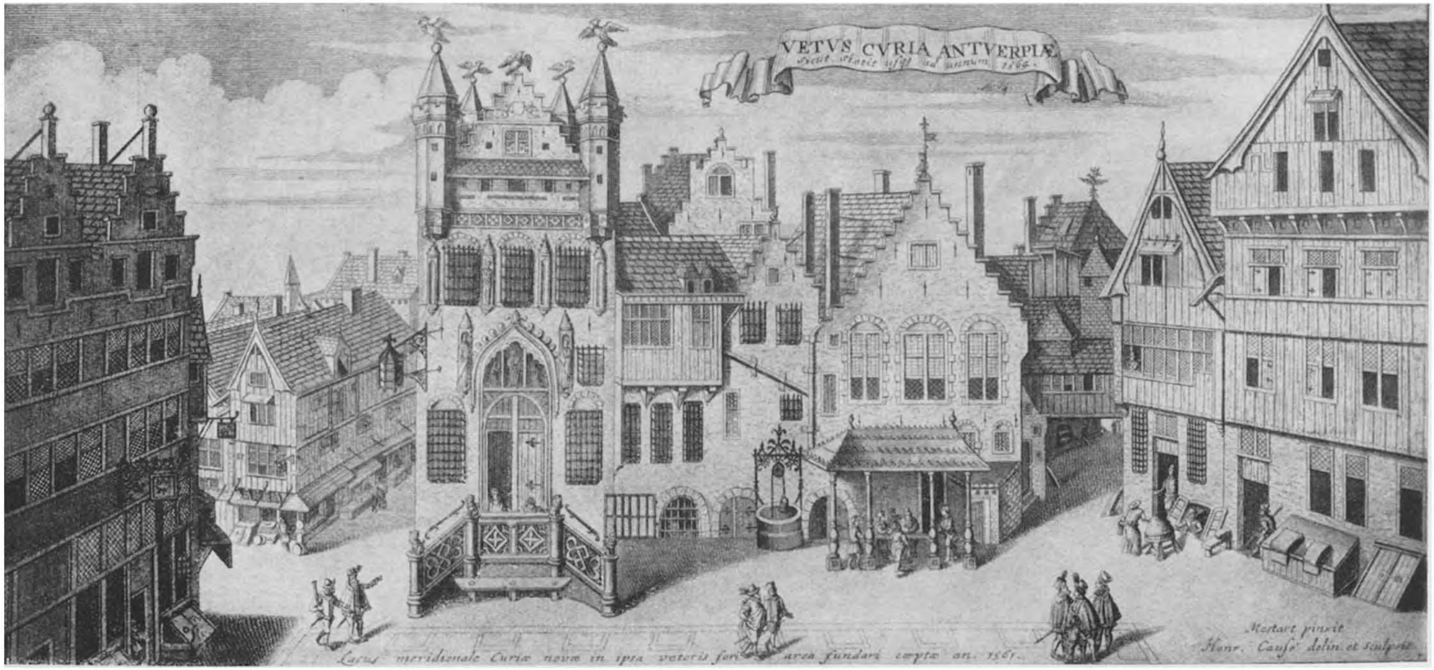

Gerechtshof van Antwerpen in de XVI^de^ eeuw. (A C L, Brussel.)

toren; er voor ligt een groot plein met kleine zeer mooie stenen geplaveid die alom in het land gebruikt worden. In dit stadhuis dat zeer groot is kan men gemakkelijk te paard rondwandelen; er binnen in vindt men 36 fonteinen, waarvan sommige een hoogte bereiken die tot aan de helft van de toren reikt. Op het plein zelf bevindt zich ook een zeer mooie fontein en in de ganse stad bevinden er zich 350 zoals ons de burgemeester verklaarde... We zagen ook het koninklijk paleis, waar koning Filips geboren is. Hierin bevindt zich een grote, ruime zaal, waarin steekspelen worden gehouden wanneer, wegens het slechte weer, deze tornooien niet op het plein voor het paleis kunnen plaats hebben. Langsheen het paleis ligt een grote warande met herten, reebokken en andere dieren, benevens een tuin die als een waar doolhof is met talrijke prieeltjes en galerijen van twee el breed en twaalf el hoog; deze zijn zeer dicht begroeid met takken wier hout veel gelijkt op dat van de noteboom, doch dat effener en gladder is; het geheel is zeer mooi om zien.

We zagen er nog het paleis van de hertog van Nassau, dat in de bovenstad gelegen is op een naburig plein. Dit paleis is zeer groot en mooi; het herinnert aan de Duitse stijl. Het bezit een groot binnenplein, talrijke appartementen en een mooie gevel. Van binnen is het volledig met houtwerk versierd in alle kamers en zalen die zeer ruim zijn; veel houtsnijwerk is in eik aangebracht We hebben hier mooie schilderijen kunnen bewonderen

De reis wordt voortgezet over Gent, Brugge en Nieuwpoort. Op 5 Augustus overnachten de reizigers te Calais.

Hier volgen nu de voornaamste uittreksels uit de samenvattende beschrijving.

Vlaanderen is één vlakte. Van Brussel af, zijn er voor zover ik weet geen lopende bronnen meer, al heeft het land dan toch enkele waterlopen De mensen gebruiken meestal waterputten... De zelfde karren als in Duitsland worden hier gebruikt. De steden zijn zeer net en hebben over het algemeen mooie straten, pleinen en kerken Vele huizen hebben een tuintje met enkele bloempjes, rozen, violieren, veel lavendels of anjelieren en daar er slechts weinig wijngaarden zijn worden talrijke aalbessen geplant. Al worden veel wijnstokken langs latwerk geplant voor de huisdeuren of in de tuinen, toch brengen ze haast geen wijndruiven voort of als ze er voortbrengen worden de vruchten te laat rijp en hebben ze geen natuurlijke smaak; werkelijk goede wijndruiven zijn er niet, omdat ze nooit geheel rijp kunnen worden. De meeste huizen hebben houten gevels en voor het overige zijn de wanden in steen zoals in Duitsland. Zelfs te Antwerpen, Mechelen, Brussel, Gent, Brugge en enkele andere grote steden vindt men niet veel huizen die volledig in steen opgetrokken zijn en goed onderhouden schijnen. Deze die in hout zijn gebouwd, zijn zo vernuftig opgevat, dat ze meestal een zeer aangenaam uitzicht hebben De muurbekroning, de haarden, de deuren en andere onderdelen zijn in lichte eik vervaardigd; deze houtsoort is zeer mooi, sterk en gemakkelijk om bewerken. De bedden hebben pluimen matrassen, het houtwerk, zowel voor de wanden als voor de hemels, is altijd rijk versierd en kunstig

gebeeldhouwd. In Vlaanderen worden hout en steen bijzonder fijn bewerkt. De eik wordt er ingevoerd uit Rusland en uit de bergen. De buffetten die men in alle kamers aantreft zijn waarlijk zeer mooi.

De daken der huizen zijn meestal bedekt met een soort van tafeltjes in zwarte steen (1), welke aan de boorden van de Rijn gevonden wordt; aldus verkrijgt de bouwmeester een mooi effen dak, met als het ware een loodkleur overgoten. De kerken hebben meestal veel gewelven, met de zonderlingste boogrondingen en ribwerken die men zien kan (2). Overal vindt men hoge zeer spitse torens, waarin zich mooie klokken bevinden. Hun horloges tellen van twaalf tot twaalf uren en beginnen met het midden van de dag (3). Alvorens ze het uur slaan wordt de aandacht van het volk wakker geroepen door een inleidend klokkenspel in drie stemmen, dat een zeer mooi effect vormt. Op vele plaatsen zelfs heeft dit klokkenspel om het halfuur plaats.

Zoals in alle streken uit het Noorden, vonden we dat de zomernachten een uur korter waren dan in Italië. In alle kerken van Vlaanderen hebben we grote kandelabers gezien in het koor, mooi afgewerkte koorlessenaars en andere altaarversieringen; verder zagen we ook talrijke koperen kapelletjes; dit metaal komt hier overvloedig voor. Ketels, potten en pannen, kortom alle huisraad wordt in dit metaal vervaardigd, dat van Engeland komt en een zeer gevraagd artikel is.

In Vlaanderen vindt men talrijke koeien en kudden, doch weinig geiten De weiden zijn zeer schoon. De koeien zijn er groter dan in Duitsland, slechts weinig beesten hebben een rosse kleur, de meeste zijn zwart met witte vlekken, of nog volledig zwart of grijs met zeer kleine witte vlekjes wat hun een zeer mooi uitzicht geeft De schapen leveren er wol die zo fijn is als zijde. De boeren vervaardigen goede kaas; hieronder bevindt zich een soort kaaswrongel, welke slechts enige dagen na de voorbereiding gegeten wordt, doch nooit vers Er is verder een groenachtige kaas welke gaarne gegeten wordt en die net als in Duitsland gemaakt wordt door toevoeging van allerlei kruidensap; deze kaas heeft een aangename bijtende smaak. De paarden en de merries zijn zeer groot, vooral in Holland. De mensen zijn niet alleen zeer zindelijk op hun kleren en op hun lichaam, maar ze wensen ook dat hun huisvloer niet bevuild wordt; daarom vindt men voor de deur van elk vertrek een doek of een mat om de voeten af te vegen; daarom ook wordt de vloer met uiterst fijn wit zand bestrooid.

Wanneer een dame het leven schenkt aan een kind van het mannelijk geslacht wordt deze gebeurtenis ter kennis gebracht van het volk door aan de vleugel van de deur een zakdoek te binden; wanneer nu een boosdoener, al heeft hij nog zo veel

---

(1) Dat zijn onze leistenen. De Beatis schijnt deze niet te kennen.

(2) Aldus beoordeelt deze Italiaan onze gothische stijl uit de laatste periode

(3) Onze horloges en hun wijzerplaten worden door Guicciardini bewonderd Hij schrijft hun uitvinding zelfs aan de Belgen toe en weidt uitvoerig uit over het voordeel dat ze hebben op de Italiaanse uurwerken

moorden op zijn geweten, in zulk een huis zijn toevlucht neemt dan mag het gerecht er hem niet komen uithalen. Hij zal er in vrede kunnen leven tot wanneer de kraamvrouw haar eerste kerkgang doet (soms wel veertig dagen na de geboorte).

Overal in Vlaanderen wordt veel kool geplant, vooral sluitkool Grote hoeveelheden er van worden opgeslagen en in zout bewaard voor de winterdag, wanneer het ganse land onder sneeuw ligt. Deze sluitkool wordt op verschillende manieren bereid.

De meeste vrouwen dragen doorgaans fijne sluiers over het hoofd, welke in Holland of in Kamerijk geweven zijn. De rokken zijn tamelijk eng zodat haar vormen duidelijk uitkomen. Deze rokken zijn meestal in zwarte zijde en worden boven een onderrok gedragen. Wanneer de vrouwen zich ergens neerzetten voor een werk, halen ze deze rokken voor en achter op en bevestigen ze aan een soort haak welke zij te dien einde om haar middel dragen. Gewoonlijk zijn zij groot en fris, gezond van vlees; zij gebruiken haast geen poedertjes of ander blanketsel. Zij dragen geen te hoge schoenen en hebben fijne kousen. Om haar schouders dragen ze een lichte mantille; sommige oudere vrouwen dragen nochtans lange mantels met een kap welke boven het hoofd geplooid ligt en hebben een licht kantwerk over het voorhoofd hangen. De dames uit de adelstand dragen ook lange mantels in zwarte zijde, met kleine plooitjes in de rug. We hebben echter de indruk gehad dat de meeste vrouwen, door een overvloedig gebruik van boter of van bier, slechte tanden hebben; hun adem ruikt nochtans niet kwalijk, want allen zijn zeer gezond en hebben en goede maag Is er nochtans een vrouw onder hen die schone tanden heeft, dan is ze ook buitengewoon mooi Wegens het misbruik van bier en melkproducten ontmoet men er veel melaatsen die verplicht zijn buiten de stad te wonen.

In plaats van kolen gebruiken de inwoners een soort aarde als brandstof (1), die men overvloedig in dit land aantreft en die zeer goed brandt. De wijn is er nog duurder dan in Duitsland, maar in alle spijshuizen kan men rode of witte wijn van uitstekende kwaliteit vinden Het vlees is uitstekend evenals de kippen, er zijn ook veel konijnen, doch slechts weinig patrijzen en fazanten. In al hun spijzen gebruiken de Vlamingen boter. Monseigneur de Kardinaal en zijn gevolg hebben er niet van gegeten, tenzij twee maal, om het vlees en de vis te proeven, zoals die daar gereed gemaakt worden Het smaakte niet zo aangenaam als in Frankrijk, waar de spijzen op duizend verschillende manieren worden bereid en veel lekkerder zijn

Om in de huizen zo weinig mogelijk plaats te verliezen zijn overal, mooi bewerkte wenteltrappen aangebracht Tot de kleinste huizengroep heeft hier het middel om op een wijzer het uur te lezen zonder de hulp van de zon. Deze toestellen zijn gebouwd als horloges, al hebben ze geen klokkenspel. Elke vlek heeft een behoorlijke kerk. Het zeer fijn laken wordt doorgaans door vrouwen in de talrijke kloosters bewerkt. Van hun hennep, die zo fijn is als ons vlas, wordt laken geweven, half-hollands genoemd, dat wat ruwer is dan het laken van Holland of van

---

(1) De auteur bedoelt hier waarschijnlijk de turf.

Kamerijk, en dat voor de huiselijke aangelegenheden gebruikt wordt. Zulk laken wordt in Vlaanderen overal verwerkt, doch vooral in Holland wordt het fijnste laken en ook de grootste hoeveelheid geweven. Veel vlas en hennep wordt uit Rusland en uit Pruisen ingevoerd, want de hoeveelheid die in het land zelf groeit is onvoldoende om de bestaande nijverheid in leven te houden. De inwoners geven dit laken een helwitte kleur door het in helder water te wassen en het een nacht aan de inwerking van de dauw bloot te stellen en het daarna in volle zon te laten drogen om het weerom met water te besprenkelen, enz. Het vlas en de hennep worden uitgetrokken wanneer ze nog zeer groen staan, dan worden ze geroot in een stilstaand water. Wanneer de vrouwen het vlas oogsten zingen en dansen ze in groepen op de straten; reizigers te paard worden tegengehouden en hun benen worden met vlasstengels aan de stijgbeugels vastgebonden. Ze mogen eerst verder reizen wanneer ze de vrouwen wat geld hebben gegeven. Met de opbrengst van al dit geld richten ze dan onder elkaar een feestje in wanneer het werk van de vlasoogst geëindigd is.

De taal welke de Vlamingen spreken is veel zachter dan het Duits; de meeste inwoners spreken ook Frans. Deze twee talen komen in verschillende woorden niet overeen. Het bier is in deze streek beter dan in Duitsland. Het wordt in grote hoeveelheden gebrouwen.

Er bestaan talrijke windmolens. In Vlaanderen vindt men ook veel kerse-, pruime-, pere- en notebomen. De zee levert uitstekende vissoorten aan de bevolking, benevens mossels en weliswaar kleine oesters. Er is ook veel riviervis, vooral steur en zalm.

Rogge, tarwe en haver vindt men er in overvloed, evenals andere groenten, behalve grauwe erwten. Op 10 Augustus stonden de graansoorten nog op het veld.

Van het ogenblik af dat we in Vlaanderen aankwamen heeft het haast alle dagen geregend of was er zeer veel wind. We hebben niet te veel van de warmte geleden.

De mensen zijn goed en welwillend, vooral zeer eerlijk, in die mate zelfs dat men al het goud van de wereld in hun huis mag brengen zonder dat ze er ook maar zouden aankomen. De spijshuizen zijn zeer goed. De vrouwen zijn zeer behendig, zij bevelen, houden rekening van alles en waken over alles; onder de kooplui op de markt of in de uitoefening van allerlei ambten vindt men zoveel vrouwen als mannen.

De inwoners gaan regelmatig naar de kerk, zelfs op gewone werkdagen. Het gebeurt zelden dat tijdens een misoffer de kerk niet volledig gevuld is. Er zijn in die kerken talrijke klapstoelen, net als schoolbanken; vele stoelen werden aangekocht, zodat niemand buiten de eigenaar deze gebruiken mag.

Het volk wandelt niet in de kerk en spreekt nog minder, in tegenstelling met wat in Italië gebeurt. Vele vrouwen beschikken over een altaar en dragen relikwieën van heiligen op zich Al verdient deze gewoonte te worden gelaakt, toch levert ze een bewijs van de vroomheid der vrouwen en van het grote geloof der natie. In elke gemeentekerk worden dagelijks ten minste twee gezongen missen opgedragen; elke avond wordt het lof gelezen Alle kerken bezitten talrijke koorknapen De priesters zeggen hun mis zeer traag en zo stil dat niemand hen begrijpt,

(A C L , Brussel)

CHARDIN — *Vrouw bij het rapenschillen in de XVIII*[de] *eeuw.*
(Pinacotheek van München)

ze wachten op het antwoord, noch van de koorknapen noch van andere personen. Op het einde van de mis delen ze wijwater aan de gelovigen uit.

De bewoners dezer streken vinden het zeer aangenaam allerlei vogels te houden in hun kamers; ze worden in nette kooitjes opgesloten; sommige van die vogeltjes leven in vrijheid en kunnen binnen of buiten hun kooitjes vliegen. In de pluimveren bedden vindt men vlooien noch wandluizen, wegens de koude luchtgesteldheid en ook omdat de matrassen onder en boven met een product bestreken worden dat de stof tamelijk verhardt, zodat men de indruk krijgt op een fijn wollen matras te slapen. De bedden zijn groot en hebben ook grote oorkussens

In alle spijshuizen werken drie of vier mooie en jonge meiden. Het is een gewoonte zowel aan de bazin en aan haar dochters als aan deze meiden de hand te geven, uit beleefdheid. Men mag ze niet omhelzen zoals de kamermeisjes in Frankrijk, maar men mag ze om het middel vatten en ze in de armen drukken. Ze nodigen zichzelf te eten aan tafel en gaan zeer vrij om met degenen die hun taal begrijpen (1).

Met deze laatste geestige opmerking besluiten we het boek van De Beatis.

V. — DE VREEMDELINGEN EN BELGIE IN DE XVIIe EN XVIIIe EEUW.

De honderd vijftig jaar geschiedenis die het Verdrag van Westfalen (1648) scheiden van het Oude Regime (1789) zijn een van de droevigste periodes uit onze geschiedenis. Gedurende honderd vijftig jaar zullen onze gouwen lijden onder de sluiting der Schelde. De handel verzwakt en doet de nijverheid geleidelijk afnemen. Verder zal ons land gedurende vijf en zeventig jaar het slagveld worden van Europa. De ruïnes volgen elkaar op onder de regeringen van Lodewijk XIV en Lodewijk XV. In 1720 was wel enige beterschap te bespeuren dank zij de stichting van de *Oostendse Compagnie*, maar deze beterschap was van korte duur. En slechts van 1760 af komt de vrede opnieuw in het land en kan de heropleving van de nijverheid een nieuwe bloeiperiode doen ontstaan. Dit is vooral merkbaar in de aangroei van de bevolking van bepaalde steden, als Luik en Gent.

De zakenmensen hebben onze streken verlaten omdat er niet meer te werken viel. Ze worden door militairen vervangen, die doorgaans beter de degen hanteren dan de pen.

(1) Alle aanhalingen uit deze nota's werden vrij uit het Frans vertaald.

Maar de vredelievende regering van Maria-Theresia en van Jozef II lokken opnieuw talrijke Fransen bij ons, die belang blijven stellen in de kunst. De Engelsen die een rijk volk zijn geworden, beginnen meer en meer belang te hechten aan wat op het vasteland geschiedt. Ze komen bij ons als toeristen doch tevens ook als zakenlui.

Zo verschijnt in 1749 een reisboek te Londen dat gedurende drie of vier generaties blijvend zal geraadpleegd worden; het heet *Grand Tour, containing an exact description of most of the cities, tows and remarkable places of Europe,* en werd samengesteld door dhr. *Nugget.* Dit is een bijzonder belangwekkend werk, zodat Nugget mag beschouwd worden als een waardig voorloper van Baedeker. De inlichtingen welke hij verstrekt over de steden, de eigenaardigheden welke zij bevatten, hun onderlinge afstanden, de toestand van de wegen die ze met elkaar verbinden, zijn voor zover we zulks konden nagaan zeer juist. Alles echter wordt er beschouwd van het standpunt van de toerist, en wel van de Engelse toerist, die altijd *matter of fact,* zeer veel belang hecht aan zijn comfort en aan de te betalen prijs.

Aldus zegt Nugget ten behoeve van zijn lezers dat de platboomde aak, welke Brugge met Gent verbindt, een van de merkwaardigste en aangenaamste transportmiddelen is van Europa, dat men er uitstekend eet en er goede dranken kan krijgen, dit alles tegen schappelijke prijs. Hij roemt ook het comfort van de diligences, warin iedereen gezeten is in de richting van de gevolgde weg; verder spreekt hij over de zeer goede weg die Gent met Brussel verbindt. Voor elke stad geeft hij de bezienswaardigheden op, en rept ook een woordje over handel en nijverheid van elk belangrijk centrum.

De nijverheid die zich gedurende de laatste dertig jaar van de XVIIIe eeuw snel ontwikkelt, trekt op onze provinciën de aandacht van de vertegenwoordigers van een natie waarvoor Adam Smith de bases gelegd had van de staathuishoudkunde; een staathuishoudkundige, *Shaw,* waarover verdere inlichtingen ontbreken, bezocht België in 1785 en noteerde zijn waarnemingen in een boek *Essai sur les Pays-Bas autrichiens* dat in 1788 te Londen in het Frans verscheen; dit werk getuigt van een grote opmerkingsgave en stelt vooral belang in alles wat de nationale instellingen en de zaken betreft. Hierop komen we verder terug (1).

(1) Cfer. pag. 30.

George Forster, die Shaw vijf jaar later volgde, wordt veeleer aangetrokken door het schilderachtige dat hij op het vasteland ontdekt. Hij bekijkt, beschrijft en geeft zijn overwegingen. Daar Forster een tijdgenoot is van de vermaarde Cook vindt hij verschillende punten van vergelijking die aan zijn werk een waarlijk retrospectieve waarde geven (1).

Nochtans zijn het drie Fransen die ons de belangrijkste getuigenis hebben gelaten met de meeste inlichtingen aangaande ons land uit het laatste derde der XVIIIe eeuw : *Descamps*, 's konings schilder (2); Kapitein *de la Roque* (3) en vooral *Derival*, wiens werk te Amsterdam in 1782-1783 verscheen en dat niet minder dan tien volumes van elk vier à vijfhonderd bladzijden telt. Dit werk verdient meer in het bijzonder onze belangstelling.

VI. — **DERIVAL : EEN REIS DOOR DE OOSTENRIJKSE NEDERLANDEN.**

Over de auteur is weinig gekend. Een zaak schijnt zeker te zijn : hij heeft de landen die hij beschrijft werkelijk doorreisd. Zijn inlichtingen zijn juist en geven weel persoonlijke waarnemingen. « Hij was zeer onderlegd » lezen we in het exemplaar dat we geraadpleegd hebben en dat voortkomt uit de bibliotheek van de graven de Robiano.

Derival geeft ons zijn inlichtingen onder briefvorm; de eerste brief is uit Brussel gedateerd, Mei 1782, de laatste uit Roermond, Maart 1784. Indien deze data overeenstemmen met de werkelijkheid van het verblijf van Derival dan heeft hij niet minder dan twee jaar en drie maand in ons land doorgebracht. Hij bezoekt Brabant en Vlaanderen tot in de verste uithoeken, komt echter niet door het prinsbisdom Luik en schijnt de Waalse streek met Limburg en Luxemburg vlugger te hebben doorreisd. De stijl is aangenaam, de indeling in briefvorm geeft aan het geheel een grote afwisseling. Doch

---

(1) *Voyage philosophique et pittoresque sur les rives du Rhin, à Liège, dans la Flandre, le Brabant et la Hollande.* Franse vertaling, Paris. 2 vol.

(2) *Le Voyage pittoresque de la Flandre et du Brabant*, Antwerpen, 1768.

(3) *Voyage d'un amateur d'art en Flandre, dans les Pays-Bas, en Hollande, en France, en Savoye, en Italie, en Suisse, fait dans les années 1775, 1776, 1777 et 1778, par M. de la R .. écuyer, ancien capitaine, etc.*

deze afwisseling schaadt aan de orde en klaarheid in de uiteenzetting. De historische beschouwingen, het overzicht van de instellingen en de beschrijvingen van de kunstwerken moeten gezocht worden te midden van stadsbeschrijvingen, van uitweidingen over zeden en gewoonten van anecdotes, van economische en finantiële inlichtingen die overvloedig voorkomen. Derival doet dit geregeld, zoals trouwens Shaw. We zien hierin het bewijs van het belang dat het buitenland, vooral Frankrijk en Engeland, stelt in de economische welvaart van het land.

De « reiziger » is een gestdriftig bewonderaar van de hervormingen welke Jozef II in ons land had ingevoerd. Hij geeft zich rekenschap van de bevoorrechte toestand onzer provinciën voor wat handel en nijverheid betreft; hij stelt met tevredenheid vast...

> dat het bijgeloof verdwenen is, dat het fanatisme niet meer bestaat, dat de vaderlandsliefde aangewakkerd werd en dat talrijke oude gebruiken werden afgeschaft; men had begrepen dat de ware patriot diegene was welke voor de maatschappij werkte; die door zijn werkzaamheid en een oordeelkundig gebruik van zijn talent het land verrijkte en die zijn eigen rijkdom benutte om die van de staat te verhogen .
>
> De Oostenrijkse Nederlanden bevinden zich in de voordeligste toestand voor de handel; ze zijn rijk en bevolkt; het klimaat is er gezond en de grond vruchtbaar.. Het land brengt in overvloed alle landbouwproducten voort ..
>
> Ik ken geen land waar de akkers beter bebouwd worden. Dit hangt nauw samen met de gelukkige toestand waarin de landbouwer zich bevindt. Alle inwoners uit de steden leven zoniet in rijkdom, dan toch gemakkelijk. Op het platteland echter zijn de mensen er nog beter aan toe dan in de steden; en zowel op het platteland als in de steden is alles als een weerkaatsing van het geluk der bewoners : voor wie gevoelig is, is het een ware vreugde al die mensen aanhoudend te zien werken, elkaar te zien helpen, zich over te geven aan gezonde ontspanning, in een gelukkige familiekring te leven, of vooruit te gaan zonder dat ze hiervoor door anderen benijd worden...
>
> Niet zelden gebeurt het dat een bewoner van het platteland in Brabant aan zijn dochters een bruidschat geeft van 30 à 40 duizend Franse ponden, terwijl hij tevens een of twee van zijn zonen laat studeren in de kunsten of wetenschappen. Hij plaatst er een in de kerk, een andere als advocaat, een derde wil handel drijven en hij krijgt onmiddellijk de nodige geldmiddelen; maar het beroep van landbouwer blijft nog altijd het uitverkoren beroep en niemand schaamt er zich voor. Toen ik het platteland rondom Brussel met een vriend van mij doorkruiste, heb ik bij een bewoner waar mijn gast mij leidde, de ware gastvrijheid gevonden en geen oppervlakkige woordenkraam. De tafel was goed gedekt, zonder overdrijving, het eten was goed, het bier en de wijn waren uitstekend : noch mijn glas, noch mijn eetbord konden ook maar een ogenblik leeg blijven; hoe meer ik at en dronk, hoe meer vreugde ik aan deze

(A. C. L., Brussel.)

Zicht op het Park van Brussel rond 1785.
(Brussel, Gemeentelijk Museum.)

brave mensen verschafte; de ene prosit volgde vlug de andere op; de familievader zat aan het uiteinde van de tafel en bad voor het eten evenals er na, maar wat me het meeste trof, was aan die zelfde tafel ook de herder, de knecht, de meid en de tuinier te zien aanzitten, die hun meester of diens vrouw en kinderen toespraken alsof ze tot de familie behoorden en hoegenaamd geen vreemdelingen waren.

Tegenover deze idyllische beschrijving plaatst Derival de armoede van de Franse landbouwer. Hier geeft men er zich rekenschap van dat we ons aan de vooravond van de Franse revolutie bevinden.

Te Brussel is de temperatuur zacht en aangenaam; men kan er uitstekende eetwaar krijgen en voor afwisseling is ook gezorgd; te Brussel is alles wel wat duurder dan in andere steden. Toch leeft men te Brussel wel voor een derde goedkoper dan te Parijs, en voor de helft goedkoper dan te Londen of Amsterdam Het is aangenaam met de inwoners van Brussel en de andere steden handel te drijven; wanneer ze achting voor u gevoelen hebben ze ook volle vertrouwen in u. Vlamingen zowel als de Brabanders zijn openhartig; wanneer ze u « vriend » noemen dan zijt ge dat ook werkelijk en in dit opzicht hebben ze veel met de Engelsen gemeen Al tonen ze minder hun vriendschap dan de Fransen, toch zullen ze voorzeker niet nalaten hun vrienden te helpen waar dit enigszins kan.

Derival stelt met een zekere verwondering vast dat alle adellijke titels hier kunnen aangekocht worden, in tegenstelling met Frankrijk waar ze geschonken worden en hij voegt er bij :

De handelaars uit dit land, die graag een adellijke titel wensen te hebben, wachten niet tot ze een aanzienlijke fortuin vergaard hebben om de handel vaarwel te zeggen (1). Wanneer ze twee à driehonderd duizend florijnen bezitten zijn te tevreden : in hun handel bracht dit geld ten minste 10 t. h op; nu zullen ze het in gronden of in en huis beleggen en de interest die ze er dan van zullen krijgen bedraagt nog slechts 2 à 2,50 t. h, of misschien 3 t h wanneer ze een hypotheek geven

Derival was vooral een zakenman en oordeelde dat het van belang was de inwoners van de Nederlanden er toe aan te sporen nieuwe nijverheden op te richten, hun handel met het buitenland uit te breiden en de nog braakliggende gronden te bebouwen. Hij oordeelt de Belgen als te voorzichtig in hun geldplaatsingen en meent dat ze te veel aarzelen om een zaak te ondernemen. In dit verband geeft hij een opmerking die nu, misschien meer nog dan vroeger, actueel is :

Nieuwe afzetgebieden zullen hun aansporen hun landbouwproductie op te drijven en zullen de kapitalisten er toe aanzetten meer geld te beleggen in het ontginnen van nieuwe landbouwgronden

---

(1) Men vergelijke met wat Guicciardini hierover zegt pag 14.

Sindsdien is de toestand heel wat veranderd. Doch de opmerking van Derival blijft haar volledige waarde behouden. Om zich hiervan te overtuigen volstaat het zich even voor te stellen wat op dat gebied nog kan gedaan worden in Belgisch Kongo bv.

Sprekend over het Gerecht stelt de auteur vast...

> ·. dat de rechtspraak hier met rechtvaardigheid wordt toegepast Ik ken weinig landen waar de rechters rechtvaardiger zijn, maar ik ken er ook geen waar de rechtspleging van langere duur is

Hij klaagt dan over de traagheid van het gerecht in talrijke handelsgeschillen waarvoor geen oplossing gegeven werd, omdat ze geleid worden volgens een rechtspraak welke steunt op het burgerlijk recht.

Het is zonderling te lezen dat Derival de slavenhandel als zeer natuurlijk beschouwt, vermits hij er zijn verwondering over uitdrukt vast te stellen dat de Nederlanden dit middel niet gebruiken om zich te verrijken. Herhaalde malen stelt hij deze oplossing voor, en geeft Frankrijk als voorbeeld, naast Engeland en Holland.

Sprekende over de kloosters en de abdijen welke Jozef II wenste af te schaffen, noteert Derival terloops dat de geestelijkheid uit die periode ongeveer de twee derden bezit van de onroerende goederen. De hardnekkigste verdedigers van de kloosters waren de advocaten, omdat de abten en abdissen hun beste kliënten waren. Hij meent dat de meeste jonge geestelijken gelukkig zouden zijn met de maatregel waardoor ze aan het wereldlijk leven zouden teruggeschonken worden, maar voegt er bij dat de hervorming zou gepaard gaan met ernstige moeilijkheden en verwikkelingen. De mensen die op het grondbezit van de abdijen werken leiden een aangenaam en gemakkelijk leven dat in gevaar zou gebracht worden door de verwereldlijking der goederen. Verder zou de verkoop van al deze gronden niet genoeg aan de schatkist opbrengen om aan alle monniken en zusters de rente te betalen waarop ze recht hebben als vruchtgebruikers. De openbare opinie is zeer verdeeld in dit opzicht : de voorstanders van een economische bloei wensen de hervorming, terwijl de anderen er tegen gekant zijn. Slechts weinigen worden geleid door een zuiver godsdienstige of philosophische overtuiging.

De boekhandel is zeer bloeiend in de Nederlanden, omdat drukkers en uitgevers er van grote vrijheden genieten welke echter niet ontaarden in willekeur. Het papier is er ook niet zo duur. Er zijn kleine drukkerijen in overvloed en op verschillende plaatsen wordt papier gemaakt. Derival doet terloops opmerken dat de vervalsing een ware bron van inkomsten zou zijn en verwondert er zich over dat men er niet regelmatig toe overgaat.

Onze auteur stelt ook belang in de kunstwerken. Hij bewondert vooral de preekstoelen in de kerken. « Zij zijn, zegt hij, als een luxe-artikel eigen aan de Nederlanden ». Hij bezoekt de paleizen, welke hij « ruim en mooi » vindt. Ook de verschillende bouwstijlen der kerken met hun talrijke standbeelden en schilderijen, waarvan sommige reeds zeer oud zijn, kan hij niet genoeg naar waarde schatten. Derival spreekt over de talrijke kunstwerken in de kerken, in de kloosters en in particuliere verzamelingen, vooral te Gent en te Antwerpen. Maar hij hecht slechts een gering belang aan de schilders van voor Rubens' tijd en spreekt haast niet over de primitieven. Te Leuven gaat hij voorbij enkele werken van Bouts zonder ze zelfs te zien, ook de « Aanbidding van het Lam Gods » te Gent schijnt zijn aandacht niet te hebben gewekt. Jordaens, Rubens, Teniers, Van Dijck en van Orley, De Craeyer en Nicolaas Roose zijn voor hem de perfectie welke de Nederlanden bereikten op gebied van kunst.

Niets ontgaat hem. Terloops spreekt hij over de aangename openbare wandelingen, de voorliefde van de bevolking voor de jacht, de poëzie van de begijnhoven. Met een bijzondere vlugheid van geest gaat hij van het ene onderwerp naar het andere over, hij geeft een korte beschrijving van advocaten die een zaak voor het gerecht bepleiten, ontwikkelt zeer juiste gedachten omtrent de noodzakelijkheid om de visvangst op te drijven, geeft een volledige beschrijving van een abt of een vooraanstaande persoonlijkheid aan wie hij voorgesteld werd, betreurt een gebrek aan organisatie bij de inrichting van de geldomloop, bestudeert het onderwijs, dit alles naarmate zijn fantasie hem leidt, doch steeds als een man die belang stelt in alles en die overal een vergelijking tracht te vinden met toestanden uit andere landen of zelfs uit andere steden van een zelfde land.

VII. — SHAW EN ZIJN « ESSAY OVER DE OOSTENRIJKSE NEDERLANDEN.

De Engelsman *Shaw* bezocht onze provinciën in 1785; hij is als de tegenvoeter van Derival en dit blijkt reeds uit de systematische indeling van zijn werk *Essay over de Oostenrijkse Nederlanden,* waarvan in 1788 te Londen een Franse vertaling verscheen. Het historisch gedeelte beslaat hierin een grote plaats, maar niettegenstaande dit is bijna de helft van zijn boek gewijd aan de studie van handel en nijverheid, aan de beschrijving van steden en platteland, aan de toestand van de godsdienst, van de wetenschappen, de letteren en de kunsten.

Shaw bevestigt de bloei van onze streken en de gelukkige bestaansvoorwaarden waarin de bewoners leven, beide zaken die reeds door zijn Franse voorganger bewonderd werden. En evenals Derival, zegt deze vrije Engelse burger dat de Belgen hun geluk en hun voorspoed te danken hebben aan het feit dat ze een vrije wetgeving behouden hebben.

> Brabant, zegt de Engelse essayist, is een opeenvolging van heuvels en vertoont hierdoor een afwisselender schouwspel dan Vlaanderen, nochtans is dit laatste vruchtbaarder en heeft het een dichter bevolking De Maas is een der schoonste rivieren van Europa en is, haast over gans haar lengte, bevaarbaar .. Henegouwen is een land met heuvels en valleien doorsneden, met talrijke bossen en weiden · er zijn veel steden en dorpen; deze provincie is trouwens een der vruchtbaarste en der dichtst bevolkte Namen is bergachtig maar toch vruchtbaar; er zijn daar rijke lood-, zink- en andere metaalmijnen... De boorden van de Maas zijn dikwijls begrensd door hoge rotsen, nu eens naakt dan weer met bossen bedekt; ze hebben voor de reiziger een wild en tevens romantisch uitzicht. Nu eens zijn de dorpen tegen de rotsen opgebouwd, waarboven zich dan een oud kasteel verheft, dan weer volgen kloosters of kluizen elkaar op, wier binnenpleinen volledig overeenstemmen met het soms woeste uitzicht van de Maasboorden . Limburg is rijk aan weiden Luxemburg is de grootste provincie, ze is echter de minst vruchtbare en de minst bevolkte.

Wat nu Vlaanderen betreft, « een naam die doorgaans gegeven wordt aan alle provinciën welke de Oostenrijkse Nederlanden vormen, Vlaanderen is het vruchtbaarst en ook het meest bevolkt. De grond is er buitengewoon goed, de steden zijn er talrijk. Deze provincie strekt zich uit over een onmetelijke vlakte, waaruit zich nauwelijks een heuvel verheft. De zee, waaraan deze provincie grenst heeft er een dam tegen zich zelf opgeworpen, door er zandbergen op te hopen ».

Shaw ontleedt met kennis van zaken het verval van de handel en geeft volgende uitleg : gebrek aan havens, de tariefmuren en het behoud voor elke stad van de octrooigelden. Hij verheugt zich om de ontvangst welke zijn landgenoten genieten, die zich hier hebben gevestigd met hun bankfilialen en nodigt ze uit de handel van deze rijke streek persoonlijk te leiden. Op verschillende plaatsen heeft men de indruk dat Shaw met het prospecteren van deze streek gelast was; niets laat echter toe met zekerheid te bepalen of hij al dan niet een officiële opdracht ontvangen had van zijn regering of van een finantiële groepering uit Londen.

De industriële herleving welke de Brabantse Revolutie voorafging kan weliswaar in niets vergeleken worden met de ongemene bloei van de Vlaamse lakennijverheid uit de periode welke zich uitstrekt van de XIIe tot de XVIe eeuw, maar niettegenstaande dit noemt Shaw het bestaan op van menige belangrijke fabriek.

> De vlasfabriek in Vlaanderen is de belangrijkste van heel de provincie . De wolnijverheid wordt slechts in de provincie Limburg gevonden. . De metalen welke in de provinciën Namen en Luxemburg gevonden worden geven voldoende werk aan al hun bewoners. Talrijke smederijen zijn er in werking .. In de provincie Limburg ligt een berg die zijn naam dankt aan een rijke laag kalamijn welke er zich onder bevindt (1).

Onder de andere nijverheden vernoemt Shaw die van de zijde, het katoen, het porselein en het glas. Hij schrijft de Vlamingen talrijke specialiteiten toe, waaronder het vergulden en het kunstig bewerken van het leder, de glasschilderingen, het monteren van diamanten. Hij eindigt als volgt :

> Een uitgestrekte handel, een nijvere bevolking, de lage prijs van de handenarbeid in een zo vruchtbare streek, verzekeren aan dit land een snelle aangroei van zijn handelsvermogen.

Shaw had klaar gezien en ver.

De talrijke steden en de dichtheid van de bevolking dwongen reeds de bewondering af van de soldaten van de hertog van Alva. « Geen enkel land in Europa, zegt Shaw, bezit zoveel steden over een gelijke bodemoppervlakte », en alhoewel deze hun vroegere luister gedeeltelijk verloren hebben « heeft het geluk van de huidige tijden de geest der burgers aangewakkerd en is hun aantal nog gestegen ». Al deze steden bevatten merkwaardige gebouwen, rijke abdijen, talrijke paleizen. De belangrijkste stad is Brussel; ze telt

---

(1) Het gaat hier om het dorpje La Calamine en het grondgebied van Montzen, welke door het Verdrag van Versailles bij België ingelijfd werden. Kalamijn is een oude benaming voor zinkerts.

100.000 inwoners. Wat nog overblijft van de wallen dezer vroeger versterkte steden getuigt van de hechtheid hunner verdedigingswerken.

Shaw hecht bijzonder belang aan de landbouw. In zijn tijd was de landbouw de voornaamste bron van rijkdom en de meest geliefkoosde bezigheid van haast gans de bevolking. De idyllische beschrijving welke deze Engelsman van onze akkers geeft moet ons niet verwonderen, te meer daar deze fel afstaken tegen de akkers van Engeland in het begin der XVIIIe eeuw. We laten hem nog eens aan het woord.

> De landbouw werd verbeterd daar waar hij geen absolute voldoening schonk; uitgestrekte grondgebieden die tot nu toe braak lagen worden bewerkt en beplant; de gemeenten zijn groter en ook talrijker geworden en in sommige provinciën woont een bevolking die met geen andere uit Europa kan vergeleken worden De velden bieden, waar men ook gaat, een altijd verrukkelijk schouwspel : overal ziet men een overvloedige oogst, malse weiden waarin talrijke kudden grazen, nette en practische hoeven, die nu eens afzonderlijk dan weer in groepen liggen of dorpen vormen vol met mensen; haast alle zijn ze met bomen omgeven die op korte afstand van elkaar geplant zijn. Te midden van deze aangename landschappen slingeren de rivieren of lopen de kanalen van Vlaanderen en van Brabant. De grond is hier rechtvaardig verdeeld tussen de talrijke bewoners dezer streek Het aangezicht van de landbouwer, zijn gezond voedsel en zijn nette woonst geven er het bewijs van dat hij in de rijkdom deelt welke zijn arbeid op het land verwezenlijkt. De landbouw bloeit ook in Brabant en in Henegouwen, doch vooral in Vlaanderen werd deze kunst tot het uiterste opgedreven Daar werden de eerste verbeteringen aangebracht. In deze rijke gronden heeft de ploeg geen enkel strookje gronds onbewerkt laten liggen. De velden rusten er nooit; de grond is zo vruchtbaar dat hij het werk van de landman altijd rijk terugbetaalt De hoeven zijn klein. De huizen van de boeren welke te midden van deze hoeven gelegen zijn vormen voor de bezoeker als een klein dorp . Het deel van Brabant dat Waals Brabant heet is haast uitsluitend in handen van grote boeren . De grond van het Land van Waas is op vele plaatsen tamelijk onvruchtbaar · doch aangezien dit grondgebied in zeer kleine stroken verdeeld is en goed bemest en bewerkt wordt door de nijvere landman, geeft het meer oogst dan welk ander deel van Vlaanderen ook.
>
> De Vlaamse landman werkt zonder morren, de wetten verzekeren hem de eigendom en de opbrengst van de grond die hij bewerkt Een toegevende godsdienst zorgt dat hij soms een feestdag heeft met danspartijen, spelen en onschuldige oefeningen welke door de overlevering blijven voortbestaan Het feest van de schutspatroon van het dorp is altijd een gelegenheid voor grote vreugde. Dan vergeten de inwoners hun zorgen en geven zich volop aan de vreugde, welke door het penseel van menig Vlaams kunstenaar werd vereeuwigd
>
> De graanuitvoer is een belangrijk onderdeel van de handel. Het Vlaamse vlas volstaat voor de fabrieken op eigen bodem en verder wordt nog veel uitgevoerd. Verschillende planten voor

allerlei gebruik, en in het bijzonder de tabak, worden er met succes gekweekt. Groenten groeien er in overvloed; Engeland komt trouwens hier zijn voorraad opdoen... Verder onderhoudt de landbouw een ras van gematigde mensen, van eenvoudige en moedige lieden, die aan alle luxe weerstaan en bij wie men nog talrijke deugden kan vinden wanneer de andere standen reeds ernstig aangetast zijn.

Dat alles is volkomen juist en we zouden verkeerd doen met een overbodige commentaar te voegen bij deze juiste beschrijvingen of verdiende lofbetuigingen.

Het oordeel van Shaw met betrekking tot de godsdienstige toestand in onze provinciën is ook niet van belang ontbloot. Hij verwijt de Belgen « te veel te hebben overgenomen van de Spaanse afgoderij » en onder andere « een hele hoop nutteloze ceremoniën en voorschriften die als vroom bestempeld worden; de relikwieverering, de heilige genootschappen en de godsdienstige processiën die de straten van de Belgische steden zo dikwijls vullen ». Dit « tamelijk zwak geloof zit diep ingeworteld in de geest van de bewoners ». Hij verklaart zich verder akkoord met de hervormingen welke Jozef II ingevoerd heeft en die op dat ogenblik werkelijkheid werden.

Om te eindigen geeft Shaw alle lof aan de Belgen, die uitblonken in de literatuur, in de wetenschappen en in de kunsten. Volgens hem is van Dijck de grootste aller Vlaamse schilders. De activiteit welke de leden van de Theresiaanse Universiteit ten toon spreiden is voor hem een bewijs dat het intellectueel leven nieuwe wegen opgaat, zoals trouwens de stichtster van de universiteit dit gewenst had.

VIII. — **SOUTHEY EN DE BEZOEKERS UIT DE ROMANTISCHE PERIODE.**

Van 1794 tot 1814 zijn onze provinciën onder Franse heerschappij en gedurende de *Honderd Dagen* verblijft Lodewijk XVIII te Gent. Deze twee belangrijke feiten uit de geschiedenis lokken talrijke Fransen naar ons land. Dit was ook het geval tijdens de Restauratie en nog later onder het Keizerrijk, toen Brussel het rendez-vous was voor alle bannelingen en vijanden van het regime. De twee grootste schrijvers uit die eeuw, Victor HUGO en CHATEAUBRIAND, hebben wonderbare bladzijden gewijd aan Gent en Brussel, aan de steden en landschappen uit Vlaanderen en Wallonië. We kennen ze alle omdat we ze ingestudeerd hebben en achten het dan ook niet nodig deze teksten aan te halen.

Naast deze auteurs die bij ons verbleven ómdat ze er door de omstandigheden toe verplicht waren, zijn er talrijke andere schrijvers die geleid werden door hun lust tot reizen of hun nieuwsgierigheid, om België te bezoeken. We denken hier aan DUMAS (de vader), aan Gerard de NERVAL, aan Théophile GAUTIER. Ze werden meer door het schilderachtige dan wel door de zucht naar juistheid geleid en beschreven vooral de wonderen van onze architectuur. Net als TAINE en FROMENTIN die onze provinciën doorkruist hebben ten einde de schilderijen uit onze kerken en onze musea te kunnen bewonderen en beschrijven. Voor wat BAUDELAIRE betreft, die in ons land de twintig laatste jaren van zijn droevig bestaan sleet, die heeft te veel gal in zijn nota's over België verwerkt, opdat we er zouden aan denken hier enkele van zijn heftige uitvallen te ontleden; zijn oordeel is dat van een zieke welke reeds geweldig leed onder de pijnen van de ziekte die hem zou wegmaaien (1).

---

(1) Het lijkt ons niet overbodig, ten behoeve van de lezers die er mochten belang in stellen, hier een bibliografisch overzicht te geven, hoe bondig ook, van de voornaamste bronnen welke voor een grondiger studie kunnen geraadpleegd worden :

— CHATEAUBRIAND . *Mémoires d'Outre-Tombe*, éd du Centenaire, Dl. I, pag. 391-394, 419-425; Dl. II, pag. 566-589, 611-615.

— Victor HUGO het voornaamste vindt men in : *M. L. Goffin, La Belgique vue par Victor Hugo* (Brussel, Office de Publicité, 1945) en *José Camby : Victor Hugo en Belgique* (Parijs, Droz, 1935)

— Alexandre DUMAS : *Excursions sur les Bords du Rhin*, 1ste Dl, 1841;

— Théophile GAUTIER : *Zigzags*, 1837.

— Gérard de NERVAL : *Loreley, souvenirs d'Allemagne*, 1852;

— Charles BAUDELAIRE : *La Belgique toute nue* (Brussel « *Les Essais* », 1941) en Maurice KUNEL : *Baudelaire en Belgique* (Luik, Solédi, 1944),

— Eugène FROMENTIN : *Les Maîtres d'Autrefois*, 1876;

— Hippolyte TAINE *Carnets de Voyage*, 1896.

Hierbij kunnen we nog voegen *La Flandre à Vol d'Oiseau* (1883) van de Franse kunstcriticus .Henri HAVARD; *Het Land van Rubens*, door de Nederlandse historicus en criticus C. BUSKEN HUET; *The Belgians at Home*, door Clive HOLLAND; *Brabant and East Flanders*, door G W. T. OMOND; verder talrijke toeristieke boeken, encyclopedieën en woordenboeken, waarin België en de Belgen beoordeeld worden door Fransen, Engelsen, Duitsers, Italianen, Spanjaarden Een bijzondere vermelding verdient Elysée RECLUS, die veel over ons land schreef en de aardrijkskunde onderwezen heeft aan de Brusselse universiteit

In deze korte opsomming hebben we het onderwerp natuurlijk niet volledig behandeld Het spreekt van zelf dat de volledige bibliographie verschillende bladzijden zou in beslag nemen

We hebben dan ook een weinig meer aandacht geschonken aan de reisnota's van de Engelse dichter SOUTHEY, die door onze provinciën trok kort na de slag te Waterloo. Onze keuze is des te gerechtvaardigder daar deze nota's weinig gekend zijn, en dat ze de geest geven waarmee onze steden en landschappen zullen bekeken en beschreven worden door de groep van romantische schrijvers reizigers, die vooral bekommerd zijn om de gothische gebouwen, de schilderachtige landschappen en de eigenaardige zeden en gewoonten. Daar het gaat om een Engelsman en dat het belang van zulke nota's afhangt van het contrast tussen de gewoonten van de reiziger en de streek die hij bezoekt, hebben we alleen de reis aangehaald die hij door Wallonië doet.

Southey is de auteur van *The Poet's Pilgrimage at Waterloo*. Hij vertoefde gedurende een maand in ons land. Vertrokken uit Ramsgate op 22 September 1815, komt hij te Calais op 27 October aan. Zoals het dhr. HELIN zegt, aan wie we deze inlichting en de vertaling hebben ontleend, heeft Southey...

> . niet alleen de uiterlijke tekenen van de armoede in de steden en van de rijkdom op het platteland opgetekend, doch hield hij zich vooral bezig met de Belgen waar te nemen; hij sprak met hen in het Frans, nu eens met een waardin, dan weer met een gids; nu eens met een begijntje, dan weer met een gekwetste van Waterloo, of met een geallieerd officier of eenvoudig met een persoon welke hij op straat ontmoette. Hij beschrijft de toiletten van de vrouwen, noteert dat de wegen in Haspengouw in zeer slechte staat verkeren, dat een handdoek in een bepaald hotel niet al te zuiver is, en dat Brussel geleidelijk aan Frans wordt

En dhr. Hélin voegt er ten slotte nog bij dat dit reisboek, dat waarschijnlijk elke dag bijgewerkt werd, van een volkomen oprechtheid getuigt. Dit is ook ons oordeel (1).

Bij het einde van de slag te Waterloo vatte Southey het plan op voor zijn gedicht. Hij nam het besluit het slagveld te gaan bezichtigen. Voor zover we weten is zijn verhaal

---

(1) Robert Southey (1774-1843) was een zeer begaafd dichter die talrijke werken nagelaten heeft : heldendichten, gelegenheidsgedichten met een zekere bombast waarmee Byron reeds de spot drijft. Hij is een uitstekend prozaschrijver die aangenaam verhalen kan en veel geschiedenisboeken, biografieën van beroemde mannen en artikelen. uit het Spaans en het Portugees vertaald, uitgegeven heeft.

De gevolgde weg in Wallonië werd uitgegeven door dhr. Etienne HELIN, professor aan de Universiteit te Luik in *La Vie Wallonne*. 3e en 4e trimester van 1949. (Nieuwe reeks nrs 247 en 248.)

het eerste dat ingegeven werd door dit voortaan beroemde oord. Daar willen we beginnen, zonder vrees te ver van ons onderwerp te zullen afdwalen, want de Engelse dichter neemt elke gelegenheid te baat om de mensen uit de omstreken te ondervragen over hun gevoelens ten overstaan van de vreemde troepen.

Naar zijn bewering hebben de Engelsen nergens een slechte indruk gelaten. De Duitsers daarentegen wel. De Fransen werden door de bevolking verantwoordelijk geacht voor de vernieling van de rijke oogst en het minste dat men van hen zeggen kan is dat ze de bevolking niet zeer sympathiek waren. Hier volgen enkele uittreksels uit deze passage.

> Deze man herinnert zich nog goed de laatste doortocht van de Engelsen op deze plaats en hij denkt er aan terug met een zekere fierheid en een waar genoegen, want de hertog van York logeerde onder zijn dak en sliep zelfs in het bed van de eigenaar, aan wie hij een goudstuk gaf om hem hiervoor te vergoeden. De soldaten hadden niets meegenomen van wat hem toebehoorde, daar de manschappen van de hertog voldoende eten bij zich droegen, zij lieten werkelijk een goede indruk na. Deze was in alle geval beter dan die welke de Pruisen hadden nagelaten, want hier, evenals trouwens te Genappe, spreekt men over de Pruisen met een zelfde haat als die waarmee men over de Fransen spreekt. Misschien was hij zelfs groter want de Pruisen waren hier aangekomen als vrienden, doch gedroegen zich met de zelfde roofzucht alsof ze vijanden waren geweest.

Te Hoei geeft dhr. Onwerx de zelfde indruk.

> Hij sprak over de Pruisen met een gelijke bitterheid en strengheid en zegt dat ze zelfs slechter waren dan de Fransen (1); hij had hun geld aangeboden om niet verplicht te zijn Duitse soldaten bij hem te logeren; de Duitsers hadden het geld aangenomen en niettegenstaande dit, hem toch soldaten gegeven die hij verplicht was te logeren. Voorts hadden die soldaten zonder enige schaamte of medelijden alles geplunderd; zelfs de schroeven uit de plankenvloer namen ze mee.

Hier volgen nu enkele vluchtige schetsen van het slagveld zoals het er uit zag ongeveer drie maanden na de geweldige strijd die er had gewoed.

> De plaats waar de Schotten geweldige verliezen leden bevindt zich op de hoek recht voor ons; daar werden ook, meestal veel te vlug, de meeste jongens begraven. In een van deze graven staken de ribben van een geraamte boven de grond uit : het lijk was omgewoeld door een hond of door een varken meen ik.

---

(1) Dhr. Onwerx moest van de Fransen niet hebben; hij haatte Bonaparte Hij hield ook niet van de Engelsen en verklaarde onomwonden dat hun politiek af te keuren was omdat ze de Belgen « als stuks vee » aan vreemde mogendheden hadden overgeleverd.

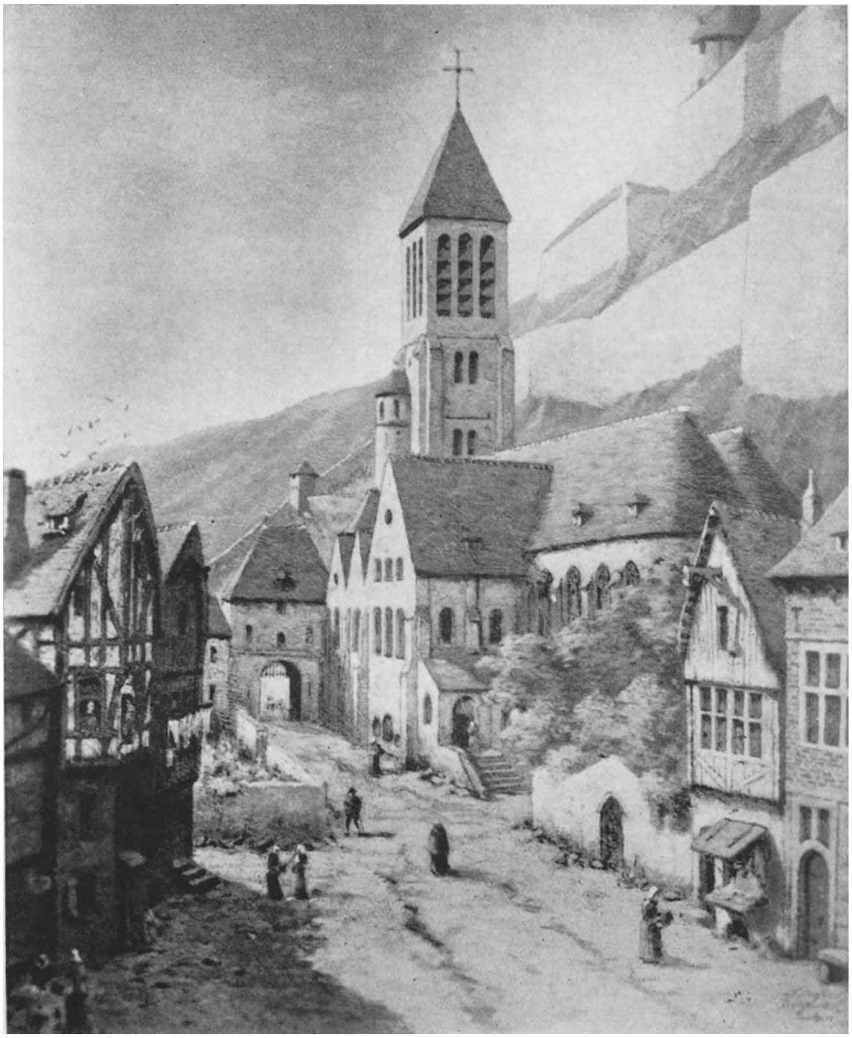

(A C L , Brussel)

Oud Namen door KEGELJAN.
O. L. V Hoofdkerk verwoest in 1803.

> Mary, de meid van Mevrouw Vardon, en William, de knecht, zagen nog een ander lijk dat door wormen werd afgeknaagd Ze trachten er zich van te overtuigen dat het het lijk was van een paard, dat met zoveel nalatigheid was bedekt geworden. Wat mij betreft, ik heb me omgekeerd omdat ik het afschuwelijk schouwspel van de dood niet wens voor ogen te hebben.

Verder...

> .. lagen shako's, schoenen, enz, langs de boorden van de weg, we zagen ook kleine onbebouwde plekken op de akkers, die we niet ogenblikkelijk herkenden als gezamenlijke of individuele graven. Een hiervan was open en het grootste gedeelte van het geraamte was zichtbaar. Dit schouwspel schijnt betere gevoelens te hebben wakker geroepen, want er rond waren verscheidene graven met stenen bedekt om te beletten dat dieren ze zouden omwoelen.
>
> We werden door talrijke bedelaars aangesproken; niets werd echter te koop aangeboden. Shako's, schoenen en speelkaarten uit Frankrijk lagen over de akkers verspreid : ook hier, evenals op het andere slagveld, was elk groot zichtbaar spoor van het gevecht bijna gans verdwenen, haast even vlug en even volledig, zou ik zeggen, als de zee het spoor verliest van talrijke schepen die in een grote storm omkwamen.

Southey noteert dat overal de aangerichte schade vlug hersteld wordt. Hij spreekt met lof over de gastvrijheid die hij geniet, evenals zijn gevolg dat uit elf personen bestond.

> Wij hadden een tijd lang gemarcheerd; het was tamelijk warm en we gluurden begerig naar de druiven en de peren die langs de huizengevels groeien en aan de vernieling ontkwamen. Op onze vraag, ging de gids in een der huizen en vroeg of de eigenaar enkele vruchten aan vreemdelingen wou verkopen. We werden onmiddellijk uitgenodigd om binnen te treden en de huisvrouw, een oude dame die tamelijk arm gekleed was, ontving ons in de keuken met een eenvoudige beleefdheid en een gulle gastvrijheid, die ik nooit voldoende zou kunnen loven Men bracht ons druiven en peren; ook koffie werd rondgediend . We mochten hoegenaamd niets betalen In de kachel brandt men een soort van briketten, gemaakt van kleem en fijngestampte steenkool. De mannen dragen hier een korte blauwe kiel met een band om het middel : het is net, laat gemakkelijk elke beweging toe en is zelfs schilderachtig.

Thans vertoeft onze reiziger in een herberg.

> We trokken door het dorp en aan het andere uiteinde, op een heuvel, lag de herberg welke gehouden werd door een nicht van de oude dame tegenover wie we zoveel verplichtingen hadden. De waardin was een vrouw van zeven en twintig of acht en twintig jaar, onlangs gehuwd, die indruk maakte door haar nette houding en mooie manieren. Een gelijkaardige herberg in Engeland zou niets meer dan een gewoon eetmaal kunnen aanbieden. Dit huis echter, dat toch ook maar een gewone herberg was, gaf ons een uitstekend diner met goede wijn, beter dan die welke we te Brussel dronken, en een fijn dessert Dit alles betaalden we echter tamelijk veel : 54 frank. We waren met

negen man, behalve dan nog twee knechten en twee gidsen. Overal in den vreemde moeten de Engelsen, de rijkdom van hun land dubbel betalen; hier hebben we echter zo smakelijk gegeten en werden we zo aangenaam bediend, dat we er niet aan dachten over de prijs te redetwisten of te klagen.

Te Namen logeert Southey met zijn groep in het hôtel Harscamp.

De deuren waren gesloten. Dat maakte een sombere indruk, terwijl men het vraagstuk van ons logement besprak Een jongetje wachtte me op aan de deur van het hotel en stelde zich voor om als tussenpersoon te dienen. Dat zijn de gewoonten uit de streek. We werden in een uitstekende kamer geleid . Het huis is zeer mooi; een trap met vijf en twintig treden leidt rechtstreeks naar de eerste verdieping; een andere trap, drie en twintig treden hoog, leidt naar de tweede Het eerste binnenplein van dit hotel staat vol reseda's en andere sierheesters; vele planten dragen thans hun bloemen . Hier worden de wasbekkens niet alleen gebruikt voor het wassen der handen; we hadden hiervan het bewijs toen ene dame een tweede wasbekken vroeg en haar geantwoord werd dat men eerst de sla in de keuken er uit moest nemen alvorens ze zich er van kon bedienen. Overal vonden we de zelfde soorten van bedden, behalve te Brugge Ze zijn met de langste zijde tegen de muur geplaatst en hoog boven het bed is aan de muur een cirkelvormige staaf bevestigd waaraan de gordijnen hangen. De vloeren op de slaapkamers hebben geen vloerbekleding en zijn tamelijk vuil. Overal zijn de deuren en sloten ruw afgewerkt, bijna zoals in Portugal.

Southey bezoekt de stad en de citadel. De ruïnes dezer laatste vindt hij zeer mooi; ook het landschap bewondert hij. Hij heeft echter geen oog voor de mooie gebouwen uit de XVIIe en de XVIIIe eeuw.

Namen, zegt hij, heeft geen bepaalde schoonheid De plaatsen evenals trouwens de inwoners zijn vuil Hier zoals te Brussel wordt soms de poot van een hert als handvat voor de bel gebruikt De apothekers hebben gewoonlijk het gewei van een hert boven hun deur aangebracht.

De reis gaat verder langs de boorden van de Maas, waarover de reizigers geestdriftig spreken, naar Andenne en Hoei. Southey brengt een strenge beoordeling uit op Luik. De herberg die men hem aangeraden heeft staat hem niet aan. Hij noteert nochtans dat hij er een goed diner kreeg met lekkere wijn.

Naarmate we Luik naderden zagen we niets anders meer dan vuil en armoede. De stad zelf was niet aangenaam. In alle herbergen zagen we een gebrek aan zuiverheid op de vloeren der slaapkamers en nergens vonden we een vloerkleedje vóór het bed. Hier kregen we sigaren welke op ons nachttafeltje gelegd waren, want ik geloof dat die een Duitser zo onontbeerlijk zijn als zijn slaapmuts. De vensters in Luik en omstreken zijn meestal vierkant en klein. De stad geeft de indruk zeer

werkzaam en handeldrijvend te zijn .. We hebben kunnen vaststellen dat talrijke huizen te huur stonden... Onder de kenschetsende uithangborden bemerkte ik boven een herberg dat van de Heilige Geest; de katholieken schijnen al te vrijpostig om te gaan met zulke namen en zinnebeelden. Nergens, ten zij misschien op de jaarmarkt te Bristol, heb ik zo veel peperkoeken in een dag gezien als toen ik hier de stad door ging : voorzeker worden die dagelijks gegeten en niet alleen beschouwd als een lekkernij welke men bij uitzondering aan de kinderen geeft De bedelaars zijn ook talrijker geworden sinds we het Luikse zijn binnengetreden. Hier bestaat geen comfort of heerst niet de Vlaamse zuiverheid. Beide verminderden van Brugge af en zijn hier om zo te zeggen totaal afwezig.

Het landschap daarentegen vindt hij zeer mooi. De kaas uit Herve vindt hij goed. Een hotel te Spa schenkt hem volledig voldoening. Het land draagt talrijke kenmerken van zijn nijverheid en wordt schoner en schoner naarmate men Aken nadert. Talrijke kenmerken verraden de nabijheid van Duitsland. De mensen hier menen dat het beter geweest ware de grens te bepalen op de Rijn. In het ganse land, maar vooral in Luik evenals trouwens in Antwerpen, heeft Bonaparte talrijke aanhangers behouden.

BESLUIT.

De getuigenissen welke wij hebben aangehaald worden in hun grote trekken bevestigd door talrijke andere auteurs. We konden er niet aan denken al deze werken ook maar oppervlakkig in te kijken. Daarom hebben wij in onze keus haast uitsluitend gezocht naar verscheidenheid . eerst voor wat de auteurs betreft, die we kozen uit vier of vijf verschillende naties; vervolgens voor de getuigenissen zelf, die gaan van de XIVe tot de XIXe eeuw; ten slotte voor de bezochte gebieden en de bevolking die er leeft en arbeidt. Met betrekking tot dit laatste punt hebben we vooral getracht een zo groot mogelijke gelijkheid te verkrijgen tussen het Waalse en het Vlaamse gedeelte van de bevolking, tussen de steden en het platteland, tussen rijken en armen, edelen en poorters.

Het is vanzelfsprekend dat elk auteur zich heeft laten beïnvloeden door zijn temperament, zijn voorkeur, zijn neigingen, om wel bepaalde volksgroeperingen te beschrijven. En op dit gebied is er een hemelsbreed verschil tussen en wijs en kieskeurig Napolitaans kanunnik die onze streken doortrekt onder de regering van Karel V, en een dichter, tijdgenoot van Wellington, die een tocht onderneemt naar

Waterloo, nauwelijks drie maanden na een beslissende veldslag die de politieke kaart van Europa voor een eeuw zou wijzigen. Maar het is des te wonderbaarder vast te stellen dat hun getuigenissen in grote trekken overeenstemmen.

Al de aangehaalde schrijvers loven inderdaad de rijke afwisseling der landschappen op een zo kleine uitgestrektheid; ze bewonderen de zorg die besteed wordt aan de veldarbeid, de hoedanigheden van de veestapel, de bloeiende rijke oogst. Ze spreken met eerbied van onze oude steden, die zo talrijk zijn en op artistiek gebied vóór geen enkele vreemde stad moeten onderdoen; ze loven de gastvrijheid van onze bevolking, haar vroomheid en haar netheid; ze raken niet uitgepraat over de ondernemingsgeest onzer stedelingen, over hun luisterrijke feesten en hun diep gevoel voor het schone. We mogen gerust zeggen dat de lof het haalt op de critiek, evenals de bewondering het haalt op de afkeuring.

Met deze enkele beschouwingen van een rein geluk zouden we ons kort overzicht kunnen sluiten.

Maar we wensen er nog aan toe te voegen dat deze vreemde waarnemers slechts toevallig spreken over een verschil in ras en taal, dat van de XIVe tot de XIXe eeuw meer gesproken wordt over de Belgen, dan wel over Vlamingen en Walen en dat slechts bij uitzondering het ethnisch of nog het taalverschil wordt aangehaald. Hiertegen kan misschien wel opgeworpen worden dat de reizigers van vroeger weinig gaven om locale kleur en dat het nationaliteitsprincipe nog niet geboren was. Dit geven we grif toe! Maar dan moeten we ook aannemen dat het hier meer gaat om een tijdelijke ziekte dan om een werkelijke onverenigbaarheid, dat het overdreven nationalisme van de XIXe en XXe eeuwen veeleer zijn oorsprong vindt in een folkloristische heropleving, dan in een onvolmaaktheid in de structuur. Het gaat hier dus meer om een tijdelijke malaise, die zou kunnen bestreden worden door een goed begrepen decentralisatie.

We herhalen nog dat de weggelaten getuigenissen met de aangehaalde overeenstemmen en besluiten, na de lectuur van deze enkele uittreksels, dat de eenheid van België reeds sinds lang bestaat, dat ons land niet kunstmatig werd aaneengelijmd, doch dat het een werkelijkheid is, gegroeid uit een blijvend accoord tussen de samenstellende onderdelen. Dit accoord dat sinds eeuwen bestaat blijft de hechtste waarborg voor de toekomst.

32881. — 3.000.

MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING.
DIENST VOOR OPVOEDING BIJ HET LEGER.

DE ONTWIKKELING VAN DE PERS IN BELGIË

DOOR

René VANTHOOR
Licentiaat in de Wijsbegeerte en Letteren.

Nr 39. **DE NATIE** 1950.

INHOUDSTAFEL.

Bladz.

Voorwoord 5

Hoofdstuk I. — *De voorlopers van het dagblad :*

§ 1. — De oudheid 7

§ 2. — De nieuwsverspreiding in de Middeleeuwen . . . 8

§ 3. — De houding van de overheid tegenover deze berichtgeving 10

Hoofdstuk II. — *Vanaf de uitvinding der drukkunst tot 1815 :*

§ 1. — De geboorte der drukkunst 12

§ 2. — Gedrukte gewoon en pamfletten 18

§ 3. — Het verschijnen van de eerste kranten 19

§ 4. — Verdere ontwikkeling van onze pers tot aan de Brabantse omwenteling 21

§ 5. — De dagbladen tijdens de Brabantse revolutie en de Franse overheersing 22

Hoofdstuk III. — *Van 1815 tot 1830 :*

§ 1. — De Hollandse wetgeving op de pers 26

§ 2. — De voornaamste dagbladen en hun houding tegenover de koning 26

§ 3. — Campagne tegen de regering 28

§ 4. — De rol der pers tijdens de revolutie van 1830 . . . 29

Hoofdstuk IV. — *Van 1830 tot 1914 :*

§ 1. — De Belgische grondwet en de pers 30

§ 2. — Karakteristieke kenmerken der vrije Belgische pers . 31

§ 3. — Factoren die de ontwikkeling der pers in de hand werkten 33

Hoofdstuk V. — *Van 1914 tot op onze dagen :*

§ 1. — De pers tijdens de eerste wereldoorlog 35

§ 2. — Onze pers tussen de twee wereldoorlogen . . . 37

§ 2. — De tweede wereldoorlog 38

§ 4. — Het dagblad na de tweede wereldoorlog . . . 40

Besluit 44

(Foto « Le Soir », Brussel.)

Linotype afdeling.

VOORWOORD.

Daar de mens als sociaal wezen gedwongen is in gemeenschap te leven, heeft hij steeds naar middelen gezocht zijn gedachten, strevingen, gevoelens en lotgevallen aan zijn soortgenoten bekend te maken

Anderzijds is hij er altijd op belust geweest te weten wat er bij zijn evenmens omging. Hiertoe beschikt hij in onze moderne samenleving over het alom verspreid dagblad, dat hem in een minimum van tijd in contact brengt met de gebeurtenissen die zelfs in ver verwijderde streken zijn voorgevallen

Het spreekt echter vanzelf dat het bestaan van zulke geperfectionneerde nieuwsdienst zeer nauw verband houdt met ons huidig beschavingspeil. Het dagblad is immers en middel om *actueel, belangrijk* en *veelzijdig* nieuws, met *regelmatige tussenpozen*, in *drukvorm* of *op gelijkaardige wijze* aan het *grote publiek* bekend te maken

Zulk inlichtingsmiddel kon onmogelijk bestaan vooraleer het mensdom een redelijke hoogte op gebied van de politiek, de economie, de techniek en de kunst in het algemeen bereikt had

Met dit voor ogen, hebben wij getracht een beknopt overzicht te geven van de vòòrgeschiedenis en de geboorte van het dagblad in het algemeen, voor de verdere ontwikkeling beperken we ons uitsluitend tot de Belgische pers.

R. VANTHOOR.

De ontwikkeling van de Pers in België.

HOOFDSTUK EEN.

DE VOORLOPERS VAN HET DAGBLAD.

§ 1. — DE OUDHEID.

Vermits de in het voorwoord genoemde kenmerken vóór de uitvinding der drukkunst onmogelijk aanwezig konden zijn, is het uitgesloten dat er vóór het midden der XVe eeuw reeds echte dagbladen bestonden. De nieuwshonger en de noodzakelijkheid om de beslissingen, door de overheden getroffen, bekend te maken bestonden echter reeds lang te voren. Hierdoor gedreven hebben de Chinezen reeds enkele eeuwen vóór onze jaartelling een soort nieuwsdienst ingericht. Deze had echter geen invloed op onze tegenwoordige gedrukte berichtgeving.

De wieg van ons huidig dagblad moet eerder te Rome gezocht worden; hier werden namelijk onder het consulaat van Cæsar (59 vóór Christus), onder de naam van *Acte diurna* of *acta diurna populi romani*, op het *forum* nieuwsborden geplaatst, waarop officiële en officieuze berichten alsmede de inhoud van de senaatbesluiten geschreven stonden. De verdere verspreiding van dit nieuws werd aan particulieren, die hun verslaggevers meestal onder de slaven aanwierven, overgelaten. Deze horigen stonden dan in private dienst en hielden hun heer vanuit Rome voortdurend op de hoogte van de laatste gebeurtenissen. Zeer dikwijls werkten zij zelfs op last van meerdere personen. Dit als beroep uitgeoefende particuliere nieuwsagentschap trok later ook vrij geboren burgers aan. De meest gekende onder deze lieden was een zekere Chrestus, die bij Cicero in geen al te grote achting blijkt gestaan te hebben.

Daar de *acta diurna* slechts verspreidden wat de regering welgevallig was mogen ze als de centrale van de officiële propaganda van de autoritaire regering beschouwd worden. Onder de opvolgers van Cæsar werden er hoe langer hoe

meer kleine nieuwsjes zoals echtscheidingen, aanmoedigingen voor grote gezinnen, een trouwe hond die de dood vond op het graf van zijn meester enzovoort, in opgenomen.

§ 2. — **DE NIEUWSVERSPREIDING IN DE MIDDELEEUWEN.**

De verbrokkeling van het Romeinse rijk, tengevolge van de Germaanse volksverhuizing, had de verkeersmoeilijkheden ten zeerste doen toenemen. Bovendien waren de nieuwe heersers meestal ongeletterden. Zo kwam het dat er spoedig van de *acta senatus (diurna)* geen spoor meer overbleef.

De nieuwsverspreiders bij uitstek waren de minnezangers of troubadours, de voorlopers van de latere liedjeszangers op onze kermissen en jaarmarkten. Zij trokken van burcht tot burcht en verhaalden in hun liederen hetgeen er in ver afgelegen streken gebeurd was. Hierbij wisten zij natuurlijk ook allerlei gemengde nieuwsjes te vertellen; deze waren meestal gekenmerkt door een zucht naar het sensationele. Om deze reden worden ze meestal als de voorlopers van onze huidige sensatiepers beschouwd.

Een tweede informatiebron, bestemd om meer belangrijke nieuwsberichten over te brengen, was de brief; deze werd meestal door geestelijke en vorstelijke kanselarijen of zeer voorname personages verstuurd. In de chronijken der middeleeuwse kloosters werden eveneens korte berichten geschreven. Het is echter pas in de XVe eeuw, vooral na de ontdekking van Amerika door Christoffel Columbus (1492), dat de nieuwsberichten in handschrift voornamelijk in Duitsland, Frankrijk, de Nederlanden en Italië een grote opgang hebben gemaakt. Vorsten en staatslieden evenals geleerden en kooplieden gebruikten meer en meer het geschreven woord om hun onderlinge betrekkingen in stand te houden. De inhoud was van ambtelijke aard en de gebruikte taal meestal het Latijn, maar op het einde van de brief, na de datum, voegde men er in de taal der streek, waar de schrijver zich bevond, spoedig kleine mededelingen van algemene aard aan toe; deze werden na aankomst in intieme kring voorgelezen. Stilaan nam dit nieuws in belangrijkheid toe zodat tenslotte van de eigenlijke brief niets meer overbleef. Zo ontstonden weldra in Venetië de *avisi* t. t. z. kleine blaadjes waarop vernuftige lieden het uit de brieven opgevangen nieuws overschreven en deze tegen lage prijs aan de belangstellenden verkochten.

(Cliche « Pershuis », Brussel.)

De Tijdingen, Adriaan VAN OSTADE (1610-1685).

De oorlogen tegen de Turken [vooral onder Soliman II de Grote (1520-1566)], de Protestantse troebelen en de daaruit voortvloeiende grote Europese oorlogen der XVI[e] eeuw hebben aan deze beweging een krachtige stoot gegeven.

De voornaamste berichtgeversdienst was ingericht door het rijke koopmansgeslacht der Fuggers. Graaf Filips Fugger heeft het nieuwsverzamelen uit alle toen bekende werelddelen blijkbaar als een soort sport of liefhebberij beoefend. Augsburg en Neurenberg dienden als schakels tussen de Italiaanse nieuwsburelen en de Nederlandse, waarvan de voornaamste Antwerpen en Amsterdam waren. Bekende nieuwsverspreiders, die het huis Fugger zeer veel berichten geleverd hebben, waren Jeremias Krasser en Jerimias Schiffle te Augsburg. Een andere zeer gewaardeerde *Briefzeitunger*, Hubert Languet stond in dienst van de prinsen van Saksen. Auteursrecht was hen onbekend; de berichten van allerlei aard werden door de nieuwsschrijvers opgevangen en in ale talen vertaald.

In Venetië, de bakermat van de *Fogli d'avisi*, dienden deze in het begin als een officiële informatiedienst voor de ambassadeurs en het gewone volk. Spoedig ontstonden er echter ook particuliere agentschappen door beroepsschrijvers, *Scriptori d'avisi*, uitgegeven.

Te Rome waren ze meer onder de naam *Novellanti* of *Gazettanti* bekend. Deze laatste benaming hadden ze waarschijnlijk te danken aan het feit dat zij hun nieuwsblaadjes tegen de prijs van een *gazetta*, een klein Venetiaans geldstuk, te koop boden. Dit zou tevens de oorsprong zijn van ons huidig woord gazet.

In Frankrijk en Engeland, waar in tegenstelling met Italië en het Keizerrijk (Duitsland) een sterk gecentraliseerd bestuur gevestigd was, poogde men de publieke opinie vanuit de hoofdstad te beïnvloeden. Grote adellijke families, die niet aan het hof verbleven, trachtten, door aldaar speciale afgevaardigden aan te stellen, op de hoogte te komen van het belangrijkste nieuws. In Engeland was het voornamelijk de kleine landsadel die nieuws uit Londen wilde hebben. Met dit doel vestigden zich in de nabijheid van de koninklijke residentie *newswriters*, beroepsmensen waarvan de voornaamste vertegenwoordigers Rowland White, John Pory, Thomas Locke en vooral John Chamberlain geweest zijn.

Het gewone volk werd op een veel eenvoudiger manier ingelicht. Tijdens de Godsdienstoorlogen (1494-1648) werd

te Parijs op een openbare plaats aan de *Pont-Neuf* het nieuws voorgelezen. Hieruit ontstonden stilaan de *bureaux de nouvelles.* Het nieuws werd op kleine blaadjes overgeschreven en onder de naam van *nouvelles à la main* aan het volk uitgedeeld. Het hof bediende zich van deze *bureaux* om zelf nieuws te hebben en er tevens ander de wereld in te zenden.

Een derde bron van de tegenwoordige krant kan gezocht worden in de menigvuldige pamfletten, die sinds de strijd tegen de Hussieten (1419-1436), de Italiaanse oorlogen (1494-1516) en de Reformatie in grote mate verspreid werden. Hun inhoud bestond meestal uit een korte samenvatting van de voornaamste gebeurtenissen van de dag, zeer dikwijls in dialoogvorm opgesteld en vaak van karikaturen voorzien. Niet zelden waren ze in versvorm geschreven om het onthouden te vergemakkelijken. Onder de Godsdienstoorlogen (1494-1648) stonden ze bekend onder de naam *paskwillen.* Om de kostprijs niet hoog te doen oplopen en een gemakkelijke verspreiding toe te laten, waren zij meestal van zeer klein formaat. In vorm en inhoud vertoonden zij veel gelijkenis met onze hedendaagse sluikbladen.

Als bronnen van het huidig dagblad vulden de liederen der minnezangers, de *avisi* en de pamfletten elkander als het ware elk onder een specifieke vorm aan. De troubadours wisten meestal de laatste nieuwsjes te vertellen, de *avisi* bevatten meer belangrijk nieuws, en de pamfletten richtten zich tot het grote publiek.

Het meest essentiële kenmerk van de krant, namelijk het regelmatig verschijnen in drukvorm, ontbrak er echter nog aan.

§ 3. — DE HOUDING VAN DE OVERHEID TEGENOVER DEZE BERICHTGEVING.

De geestelijke en wereldlijke overheid stond, vooral tijdens de Hervorming zeer sceptisch tegenover deze berichtgevingen. Reeds in 1275 werd in Engeland een ordonnantie uitgevaardigd tegen het verspreiden van valse nieuwsberichten. In latere tijd waren het vooral de pausen en de katholieke bewindvoerders die er zich, om reden van de zware strijd, die zij tegen het Protestantisme te voeren hadden, hardnekkig tegen verzetten. In 1569 sprak Pius V (1566-1572) zware veroordelingen uit tegen al wie tegen de paus of de bischoppen zou durven schrijven. Deze straffen herhaalde

hij nogmaals in 1572 in de bulle *Romani pontificis providentia*. Zijn opvolger Gregorius XIII (1572-1585) wijdde in hetzelfde jaar eveneens een herderlijk schrijven aan dit onderwerp. Dat hij het niet bij louter dreigementen liet, bewees Pius V door Nicolo Franco en Annibale Capello te laten ophangen; laatstgenoemde onderging deze straf pas nadat men hem eerst de handen had afgehakt en hem vervolgens de tong uit de mond had gerukt.

Niet minder wreed gingen de wereldlijke vorsten Karel V (1519-1556) en Filips II (1556-1598) te werk.

Na jaren strijd kreeg de overheid echter een ander inzicht; in plaats van geen nieuwsverspreiding toe te laten, verleende zij degenen, die zich aan hun censuur wilde onderwerpen, een octrooi of toelating om bepaalde stukken te drukken.

HOOFDSTUK II.

VANAF DE UITVINDING DER DRUKKUNST TOT 1815.

§ 1. — DE GEBOORTE DER DRUKKUNST.

In het midden der XVe euw waren er behalve zeer bedreven boekschrijvers en verluchters, bescheiden kunstenaars die houtsneden maakten al of niet met een korte toegepaste tekst er bij. Deze dienden voor het vervaardigen van godsdienstige prentjes ten gerieve van geringe lui, het drukken van speelkaarten, hoofdletters bij handschriften en zangboeken. Een nieuwe vooruitgang waren de .blokboeken t. t. z. boeken die samengesteld waren uit vellen papier en slechts op één zijde een dun aanwrijfsel inkt ontvingen. Deze gedrukte omtrekken werden later met kleuren aangevuld en hadden korte, meestal in het Latijn, doch later ook in de volkstaal opgestelde teksten als onderschriften. Later werden soortgelijke boeken met beweegbare letters gedrukt. Deze laatste uitvinding was het werk van Johan Gensfleisch uit Mainz, beter gekend onder de naam Gutenberg (1400-1467) en van de Nederlander Coster (1436-1483) uit Haarlem. Wat betreft de uitvinding der lettergieterij, de pers en de zethaak, die de matrijs vervolmaakte, schijnen Laurens Coster en de Bruggeling Jan Brito op minder betrouwbare getuigen beroep te kunnen doen dan Peter Schöeffer.

Materiaal om santjes te prenten evenals een tuig dat dienen moest om te drukken werd in België het eerst gevonden in het jaar 1467; het valt echter te betwijfelen of de daar verrichte arbeid reeds iets te maken had met de later zo vruchtbare drukkunst. Deze behoefte aan boekdrukkerij werd bijna terzelfdertijd in de Leuvense Universiteit, aan het Boergondische hof te Brugge alsmede bij de Broeders des Gemenen Levens te Brussel aangevoeld. De eerste drukker en lettersnijder, die in onze gewesten werkzaam is geweest, was Jan van Westfalen. In 1472 verhuisde hij van Italië, alwaar hij de stiel geleerd had, naar Brabant en bracht een hele drukkerij mede. Daar zijn werkhuis te Leuven' nog niet aanstonds in orde was, ging hij in op de uitnodiging van de

jeugdige Aalstenaar Dirk Martens, om deze in zijn geboortestad het boekdrukken aan te leren. Samen drukten zij in de jaren 1473 en 1474 een drietal werkjes. In dit laatste jaar gaf Martens nog een drietal boekjes voor eigen rekening uit en staakte vervolgens zijn bedrijf tot 1487. Jan van Westfalen bleef echter tot 1496 te Leuven nog een grote werkzaamheid aan de dag leggen.

De hulde die de stad Aalst aan haar zoon Martens heeft gebracht, door hem als invoerder der boekdrukkunst in de Nederlanden een standbeeld op te richten, is niet ten volle verantwoord; in de XVe eeuw is hem immers slechts deze verdienste aan te rekenen, dat hij aan Aalst de eer bezorgde de allereerste plaats in de Nederlanden te zijn, waar drukwerken in de echte zin van het woord werden voortgebracht en dit enkele maanden vóór dat deze kunst haar volle kracht op de plaats harer bestemming kon ontvouwen. Pas in de XVIe euw is Martens een der voornaamste drukkers uit onze streken geworden.

Bijna heel de XVe eeuw door bleef hij echter in de schaduw van zijn leermeester Jan van Westfalen en vooral van Geeraard Leeu, die trouwens de meest belangwekkende figuur van al onze vroege prenters geweest is. Dirk is steeds de gezel van Jan van Westfalen gebleven zoals blijkt uit de uitgave van de *Textus summularum* van Petrus Hispanus, waarin op het einde volgende tekst te lezen staat *Impressus in Alosto oppido comitatus Flandriœ. Per Iohannem de Westphalia Paderbornensem cum SOCIO SUO Theodorico Martino of (ni).* Dit schijnt het laatste werk van Martens als gezel van zijn meester te Aalst geweest te zijn. Jan van Westfalen ging naar Leuven, werd er ingeschreven in de faculteit van Kerkelijk Recht en begon weldra belangrijke werken te drukken. De beginperiode van Dirk Martens is het meest gekenmerkt door het invoeren van de sierlijke halfgothieke letter die aan onze eerste drukwerken een Venetiaans uitzicht bezorgde. Zoals gezegd, is er van 1474 tot 1487 van de Aalstenaar geen spoor meer te vinden; meer dan waarschijnlijk werkte hij toen te Leuven voor rekening van Jan van Westfalen, waarvan bekend is dat hij verschillende medewerkers had. In 1487 begon Dirk te Aalst met nieuwe letters, door hem zelf gesneden, te drukken. In 1488 vervaardigde hij een breviarium voor de kloosterorde van Premonstreit en twee jaar later kwam zijn eerste folioboek van de pers. Na de dood van Geeraard Leeu in 1493, vestigde hij zich te Antwerpen en gebruikte er een deel van het siermateriaal en het drukkersmerk van deze laatste. Toen eerst

begon zijn werkzaamheid voor goed. Uit de periode gelegen tussen 1501 en 1529 kennen we niet minder dan ongeveer honderd zeventig werken, die uit zijn werkhuis afkomstig zijn, terwijl hij er in de XV[e] eeuw slechts een dertigtal had laten verschijnen.

Jan van Westfalen was na een verblijf van enkele jaren te Aalst voor goed naar Leuven gekomen, waar de stad, in de eerste jaren van zijn verblijf aldaar, hem en zijn gezellen, als blijk van haar hoge waardering, de vrijdom van accijnsrechten op het bier verleende. Herhaaldelijk vinden we in zijn uitgaven zijn portret met er naast de woorden *Vivat Westphalia* (1). Waarschijnlijk kende hij de stiel tot in de perfectie met inbegrip van letters gieten, snijden, en de houtgravure. Spoedig beschikte hij over twee soorten halfgothiek, vier soorten gothiek en één romein. Vele zijner werken droegen als merk een lelie hetgeen bewijst dat zij in het Leliecollege te Leuven gebruikt werden. Onder impuls der universiteit drukte hij de geste oude en moderne schrijvers. Daar hij meestal voor de geestelijkheid en de geleerden werkte, kwamen er slechts een drietal Vlaamse werken van zijn pers. Voor boeken in de volkstaal zorgden vooral Mathijs Van der Goes en Geeraard Leeu. Een andere te Leuven gevestigde drukker was Jan Voldener, Conrad van Westfalen of van Paderborn, waarschijnlijk een broer van Jan, had reeds verscheidene geneeskundige werken gedrukt vooraleer hij zich te Leuven kwam vestigen.

Te Brugge vestigde zich de koopman-diplomaat William Caxton, waar hij sedert 1469 in dienst was van zijn landgenote Margareta van York, de vrouw van Karel de Stoute (1467-1477). Een ander Brugs drukker was Collard Mansion. Caxton keerde na de dood van Karel de Stoute naar Engeland terug, daar Margareta haar huishouding moest beperken. Te Westminster stichtte hij daarna de eerste Engelse drukkerij. Een derde Brugse drukker, die eerst te Doornik gevestigd was, Johan Breton, beter gekend onder de naam Brito, drukte met vier soorten bastaardschrift een *defense de monseigneur le duc et madame la duchesse de Bourgogne*, een *Doctrinaal* van Gerson, de Franse vertaling van Jacob van Maerlants *Wapene Martijn, Dit es de Payse geweest te Brugge* en de *Disticha Catonis* met Vlaamse en Franse tekst.

Te Brussel drukten de Broeders des Gemenen Levens tussen 1475 en 14887 en veertigtal werken in het Latijn. De

---

(1) Te oordelen naar deze afbeeldingen moet hij ongeveer een man van veertig jaar geweest zijn

inhoud van de meeste dezer boeken was van Godsdienstige aard. Slechts één Vlaamse uitgave namelijk *Ghetidenboec,* daterend van vóór 1480, is bekend.

Te Oudenaarde drukte Arend de Keysere die uit een Gentse familie stamde.

Te Antwerpen, waar de welvaart ten gevolge van de vooruitstrevende handelspolitiek der overheden voortdurend toenam, opende Mathijs van der Goes een drukkerij op de hoek van de Steenhouwersvest en de Kammersstraat. Weldra zou deze plaats het centrum van het XVe en XVIe eeuws boekbedrijf worden. Van der Goes zelf zond een tachtigtal grote en kleinere werken de wereld in, waaronder slechts een zestal in de volkstaal. Voornaam is het volksboek *Tondalus' Visioen* benevens een Vlaams-Latijnse woordenlijst Niet lang daarna verplaatste Geeraard Leeu zijn werkhuis eveneens naar Antwerpen Onder zijn menigvuldige werken vinden we een dertigtal Vlaamse, waaronder verscheidene volksboeken, die uitmunten door hun fijne afwerking en rijke illustratie. Leeu staat ons het levendigst voor de geest van al de Nederlandse drukkers om zijn ondernemingsgeest, zijn wilskracht, zijn durf en grote ijver in het najagen van zijn doel, dat er namelijk in bestond steeds meer en beter werk te leveren. Na zijn plotselinge dood in 1493, ten gevolge van de verwondingen, opgelopen bij een twist met één zijner gezellen, Hendrik van Symmen, werd zijn materieel verspreid.

Daar de drukkers gewoonlijk tegelijkertijd lettersnijders en gieters waren, was iedere drukkerij ook een lettergieterij Als modellen gebruikte men, naast de reeds genoemde halfgothiek van Venetiaanse oorsprong, meestal letters die in de Nederlanden in gebruik waren. Onze eerste eigenlijke drukwerken, dus boeken met beweegbare letters gedrukt, waren weinig of niet verlucht. Wanneer er toch prenten in voorkwamen, waren deze van hetzelfde genre als in de blokboeken, dus alleen de omtrek werd gedrukt en de rest moest met kleuren aangevuld worden. De boekdrukkers waren meestal tevens uitgevers en verkopers tegelijkertijd.

Onder de Belgen, die in Italië en Spanje drukkerijen oprichtten zijn vooral bekend : Geeraard van Lisa, eerste drukker te Trevisa, Vicenza, Cividale en Udine, Arnold van Brussel, die in 1472 te Napels een drukkerij opende, Antoon Mathijs die te Genua en te Mondovi werkte en Matheus Flandre, die gedurende drie jaar van 1475 tot 1478 te Saragossa de stiel beoefende. Willem van Mechelen vestigde zich

in 1481 te Londen terwijl Pieter de Keysere en Joos Badius Parijs als werkplaats verkozen. Vanuit Gent en Antwerpen werden in de XVIe eeuw met toenemende ijver boeken over het land en in het buitenland verspreid. Antwerpen was immers niet alleen de handelsstad bij uitstek, doch ook het centrum van alle wetenschappelijke prestaties en cultuur in West-Europa. Dit was vooral het geval in de tweede helft der XVIe eeuw toen Christoffel Plantijn, een uit de vreemde gekomen werkman, Antwerpen als zijn werkterrein verkoos. Hij had de drukkersstiel te Caen geleerd en vestigde zich in 1549 in onze gewesten. In 1555 kwam zijn eerste werkje van de pers en vóór 1558 staan reeds veertien uitgaven aangetekend. In 1559 drukte hij een album met platen, die de lijkstatie van Karel V (1519-1556) voorstelden. Door dit werk geraakte hij aan het hof bekend. Beschuldigd van ketterij, moest hij in 1562 naar Parijs vluchten. Nadat zijn onschuld gebleken was, kon hij echter het volgend jaar ongestoord naar Antwerpen terugkeren, alwaar hij met medewerking van Cornelis en Karel van Bomberghe, Jacob de Schotte en dokter Jan Goropius Becanus zijn bedrijf op nog steviger grondslag herinrichtte. De drie eerst genoemden moesten echter wederom wegens ketterij de vlucht nemen. Plantijn zelf is heel zijn leven lang een vriend en aanhanger van mystieke ketters als Hendrik Nicolaes en Barrefelt geweest, dit belette hem echter niet een goed katholiek en een trouwe dienaar des konings te zijn. Nadat in 1567 zijn vennootschap ontbonden was, trachtte hij zoveel mogelijk in de gratie van de koning en diens raadslieden Granvelle en Cayas, de secretaris van Filips II (1556-1598) te komen. Onder de bescherming van voornoemde personaliteiten en met medewerking van Arias Montanus, de biechtvader van de vorst, voltooide hij in een tijdspanne van vijf jaar de bijbel in oorspronkelijke talen, het grootste werk dat ooit door een onzer drukkers volbracht werd. In 1570 kreeg hij van de paus het previlegie om al de kerkelijke boeken, door het concilie van Trente (1545-1563) in eenvoudige tekst opgesteld, alleen te mogen drukken voor al de landen die aan de Spaanse heerschappij onderworpen waren. Van 1563 tot 1567 kwamen er uit zijn werkhuis boeken van allerlei aard o. m. het eerste Nederlands woordenboek die naam waardig, *Thesaurus Theutonicæ Linguæ*, of *De Schat der Nederduytsche Sprake*. De langdurige Godsdiensttwisten verhinderden echter dat hij al de vruchten van zijn arbeid genoot. Zelfs kon hij niet altijd de schulden, die hij ten gevolge van zijn grote ondernemingen maken moest, betalen. Om zich van al die beslommeringen te ontdoen, trok hij in

1580 naar Leiden. Spoedig liet hij echter zijn aldaar gestichte drukkerij aan zijn schoonzoon, Frans van Ravelingen, over en keerde zelf weer naar zijn vroegere woonplaats terug. Ook te Parijs had Plantijn een werkhuis gesticht, dat hij onder de leiding van zijn vriend Porret en zijn latere schoonzoon Gielis Beys plaatste. Zijn Antwerpse drukkerij ging na zijn dood in 1589 over in handen van zijn tweede schoonzoon Jan Moerenton, beter gekend onder de naam Moretus (1543-1610). Dit bedrijf bleef steeds in handen van Moretus' bekwaamste afstammelingen, totdat de stad Antwerpen het met medehulp van de Staat in 1876 tot een museum inrichtte. Dit stille vreedzame werkhuis, waar al de schatten van deze grootmeester bewaard worden, is een bezoek overwaard.

Te Leuven, een stad van kloosters en studenten was er natuurlijk slechts plaats voor de drukkers die voor de professoren of studenten werkten. Leuven was het hoofdkwartier der katholieke kerk in haar strijd tegen het Protestantisme. De godsdienstige pennetwisten en de verspreiding van stichtelijke lectuur waren het voornaamste doel van de Leuvense drukkersindustrie.

Gent was in hetzelfde tijdperk niet zo mild met drukkerijen bedeeld. De enigste merkwaardige figuur was Joos Lambricht, die tegelijkertijd als taalkundige, letterkundige en zegelsteker bekend is. Al zijn werken verraden een ware kunstenaarsziel.

Brussel en Mechelen hadden te veel concurrentie van de Antwerpse en Leuvense drukkers te lijden om nog grote bedrijpven binnen hun muren te kunnen herbergen. De Broeders des Gemenen Levens legden hun bedrijf spoedig stil zodat er gedurende lange tijd in beide steden geen enkele drukkerij meer bestond.

De bloei dezer drukkerijen werd ten zeerste gehandicapeerd door de hinderende wetten en edicten die de toenmalige vorsten uitvaardigden met het doel de Katholieke Godsdienst tegen de ketterijen te beschermen. Toch werd zeer dikwijls uit het oog verloren, dat de regeringen vóór de eerste tekenen der hervorming eerder geneigd waren het bedrijf hun volledige steun toe te zeggen. Op 5 Januari 1512 kreeg Claes de Greve, na de oneerlijke praktijken zijner mededingers aangeklaagd te hebben, het eerste drukkersoctrooi waardoor zijn uitgaven voor zes jaar tegen alle nadruk beschermd bleven. In 1515 werd in het octrooi, dat aan Jan van Doesboeck verleend werd, een bepaling opgenomen, waardoor hij verplicht werd zijn nieuwe uitgaven aan de

pastoor van de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Antwerpen en aan de stadsmagistraat ter goedkeuring voor te leggen. Tussen 1521 en 1544 werden de getroffen maatregelen hoe langer hoe strenger. Niet minder dan zes keizerlijke edicten verboden het uitgeven van werken over Godsdienstzaken. Zelfs boeken van allerlei aard mochten zonder geestelijke goedkeuring en toelating der overheidniet worden gepubliceerd. Aan de Leuvense Hogeschool werd een *Index Librorum prohibitorum* opgesteld (1570); hierin kwamen veel van de uitgaven onzer drukkers voor. Onder de veroordeelde prenters vinden we op de eerste plaats Jan van Liesvelt, die in 1546 wegens overtreding der ordonnantiën en het drukken van ketterse boeken onthoofd werd. Twaalf jaar later onderging Frans Traet hetzelfde lot. Reeds in 1522 werd Adriaan van Berghen gevangen gezet en later met een bedevaart naar Cyprus beboet. Jan Roelants stierf in de gevangenis van het Steen in 1570, Peeter van Keerberghe overleed kort nadat hij uit dit akelig oord vrijgelaten was. Het hoeft dan ook geenszins te verwonderen dat velen het land verlieten om elders hun bedrijf uit te oefenen. Na 1585 werden de ordonnantiën, hoewel ze nog bleven bestaan, minder streng toegepast. De aanstelling der drukkers door de regering en het advies van de geestelijke en wereldlijke overheid werd echter nooit opgeheven.

§ 2 — GEDRUKTE AVISI EN PAMFLETTEN.

Na de uitvinding der drukkunst verschenen de *avisi* spoedig in drukvorm. Dit geschiedde vooral door toedoen van kleinere drukkers die de uitgave van grote werken niet konden bekostigen. De eerste, die zulke blaadjes uitgaf was de Venetiaan Nicolaas Manassi. Spoedig verschenen in Duitsland blaadjes onder de titel van *Fliegende Postreuter* en *Mess Relationen;* deze laatste werden sedert 1588 door Michael von Aitzing uitgegeven. In Engeland verscheen *The English Mercure*.

Na deze eerste phase volgde spoedig een tweede. Men drukte het nieuws niet meer op kleine afzonderlijke blaadjes, maar rangschikte alle berichten, naar gelang de behandelde stof, op een groot blad. Dit geschiedde vooral in Straatsburg, Wenen en Regensburg.

Bij het verschijnen van dit gedrukt nieuws verdween het geschreven in het geheel niet. Geheel de XVIe eeuw door en in Frankrijk tot aan het einde van het *Ancien-Regime* bleven beide naast elkaar bestaan De oorzaak hiervan was dat de

druksels te zeer blootgesteld waren aan de censuur terwijl de handschriften integendeel gemakkelijk de sancties der regeringen konden ontduiken. Bovendien beschouwde men de gedrukte *avisi*, althans in het begin, wegens hun geringe kostprijs als minderwaardige producten, die slechts goed genoeg waren om door het geringe volk gelezen te worden.

Ook de pamfletten mogen tot de oudste produkten van de drukpers gerekend worden. Deze richtten zich meer nog dan de gedrukte *Briefzeitung*, tot de kleine burgers en vooral tot de boeren. In tegenstelling met de grote heren, die regelmatig nieuws verlangden, kwam de nieuwsgierigheid van het volk slechts stootsgewijze, vooral na sensationele gebeurtenissen (1). Deze gedrukte vliegende bladen sluiten onmiddellijk aan bij de liedjes door de zangers verkocht. Vele dezer vlugschriften waren smaad- en spotbladen vooral tegen de regering van keizer Karel (1519-1556) en Filips II (1556-1598) gericht. Onder de bekendste pamflettenschrijvers ontmoeten we namen als Luther *(An der Christlichen Adel Deutscher Nation)* en Marnix van Sint Aldegonde. Van haar kant liet de regering zich ook niet onbetuigd, en zodoende werd als het ware reeds een officiële berichtgeving in het leven geroepen.

Al deze bladen misten nog het meest opvallend kenmerk van onze hedendaagse kranten, namelijk de periodiciteit. Het regelmatig verschijnen der dagbladen was immers niet mogelijk vooraleer het postverkeer op degelijke grondslag ingericht was. De opkomst van de post was vooral te danken aan Lodewijk XI (1461-1483) in Frankrijk en Edward IV (1461-1483) in Engeland. Maximiliaan van Oostenrijk (1493-1519), die destijds souverijn over onze gewesten was, vertrouwde de inrichting van de posterijen toe aan Jean de Taxis, een edelman uit het geslacht von Turn und Taxis. Deze familie kreeg later het monopole van gans de post in de Oostenrijkse erflanden. Dit previlegie behield ze gedurende heel het *Ancien-Regime.*

§ 3. — HET VERSCHIJNEN VAN DE EERSTE KRANTEN.

Wanneer de eerste krant verscheen en wie er de stichter van was kan moeilijk worden uitgemaakt, al de overgebleven nummers, die gevonden werden, laten immers vermoeden

---

(1) Hierin kwamen reeds de tot op de huidige dag voortlevende twee typen van krantenlezers naar voren, namelijk een eerste kategorie die en degelijke krant lest en een tweede type dat, naar gelang de kopletters sentationeel nieuws aankondigen, een krant koop.

dat zij nog voorgangers gehad hebben. Eén ding staat vast namelijk dat geen van deze periodieke uitgaven vóór het jaar 1600 is verschenen en dat kort na 1600 bijna tegelijkertijd een groot aantal kranten of beter nog, veel op dagbladen gelijkende weekbladen werden uitgegeven. Een dezer eerste kranten, die naam waardig, waren de *Nieuwe Tijdinghen*, die door Abraham Verhoeven te Antwerpen werden uitgegeven. In 1605 ontving hij zijn octrooi van Aartshertog Albrecht (1598-1621). Hieruit hebben latere geleerden ten onrechte gemeend te mogen afleiden, dat het de eerste gedrukte krant van Europa geweest zou zijn. Het blijkt de rechtstreekse voortzetting geweest te zijn van de vroegere *Courante bladen* waarmede de Antwerpse kooplieden vroeger met hun Venetiaanse collegas betrekkingen onderhielden. De spreuk van het blad was *Den Tijdt sal leeren* en het verenigde reeds het politieke leven met de publiciteit. Het bestond slechts enkele jaren, want door het stilleggen der krijgsverrichtingen, ten gevolge van het twaalfjarig bestand (1609-1621), kwam er geen nieuws van de slagvelden meer. Na het uitbreken van de Dertigjarige Oorlog (1618--1648) herkreeg Abraham zijn previlegie en mocht hij zelfs nieuws uit Holland en andere plaatsen drukken, hetgeen hem eerst niet toegestaan was. Van dan af kwam er ook een zekere regelmaat in het verschijnen van zijn *boexckens*, zoals Verhoeven ze zelf noemde. Om de acht of negen dagen zou hij zijn lezers een nieuwe aflevering aan de hand doen. Vanaf 1620 vertoonden zijn bladen een volledig doorlopende nummering. Ondanks deze verbeteringen merkte men zeer goed aan het klein formaat, aan de illustraties, portretten van vermaarde mannen, plannen van steden en zo voort, dat zij voortkwamen uit de vroegere pamfletten. Tussen 1620 en 1629 veranderde het blad nog verscheidene malen van naam, tot het eindelijk in laatstgenoemd jaar de blijvende titel van *Wekelijksche Tijdinghen* aannam. Een verbetering ten opzichte van de vlugschriften en *Briefzeitungen* was dat de inhoud opgevoerd werd tot een zekere volledigheid en er dus reeds totaliteit en universaliteit te bemerken was.

Te beginnen met het jaar 1620 gaf hij bijna drie maal in de week zijn nieuwsblad uit. Bijna tien jaar later verscheen het zoals de titel aangaf, nog slechts wekelijks. Hoewel Verhoeven een der voornaamste en eerste krantendrukkers geweest is, stierf hij in armoede en vergetelheid. De weduwe van zijn zoon zette in 1637 zijn werk voort onder de titel van *Extraordinaire Posttijdinghen* en nog later noemden andere uitgevers het *Antwerpsche Posttijdinghen*. Onder leiding van de

hierbij ende meest deurgaens can men sien hoe sich de Catholijcke spaens gesinde (bij gebreck van waerheijt, met leugens moeten behelpen; & dat met privilegie.

Extraordinaris Post-tijdinghen des Iaers 1635.

den 28. Iunij. No. 18.

Wt Roomen den 19. Mey.

DEn 10. ditto is des Marquis van S. Croce/ met de gheheele Scheep-armade van Napels afgevaren/ bestaende in 36. Galleyen ende 18. Gallioenen/ waer op zijn 12400. soldaten te voet/ ende 400. peerden/ met een groot getal copere/ metale ende leyze geschutten/ munitie/ ende alderhande Chrijghs-preparatien/ hunne vendelen hebben Keyserische wapens op/ waer op gheschreuen staet: Reddite Cæsari, quæ sunt Cæsaris, & Deo quæ sunt Dei. Gheeft den Keyser wat dē Keyser toebehoort/ ende wat Gode toebehoort/ gheeft dat Gode.

Dese armade is voorleden maendach voor by Ciuita Vechia tegen Genua gevaren/ waer op het aengesien is/ is noch onbekent. Den Vice Roy van Napels heeft noch pastenten wtgedeylt voor 60. compagnien te voete op te nemen.

Wt Weenen den 23. Mey.

Den 26. ditto heeft den Bisschop van Bamberch ende Wurtsborch alhier van de Key. Mt. het leen ouer 't hertochdom van Franckenlandt ontfanghen/ en sullē met den eersten wederomme daer na toe trecken.

Vrydaeghs ontrent den 8. uren/ is syne Coninckl. Mt. van Hongarijen ende Bohemen van hier naer Bohemen vertrocken/ met grooten staet/ en veel volck hem deden wtgheleyde/ de Keyserinne/ Coninginne van Hongarijen/ de Aertshertoghen Leopoldus Wilhelmus/ ende de gheheele Noblesse. Van daer sal hy op Regensborch trecken/ ende met syne gheheele armade int rijck trecken. Tot syne Chrijsch-armade heeft sich noch gevoegt den Prince Casimirus des Koninghs vā Polen broeder met 12000. Polacken t'samender handt ghereſolveert zijnde/ allē vremde roovers/ ende gasten wt Duytschlandt te veriaghen.

Voorleden Sondach is alhier in S. Stephanus Kercke vanden Paus eenen Torc ghedoopt worden.

Het continueert/ dat van't Keyserisch volck/ dat hier ingequartiert was/ noch 10000. mannē onder dē Generael wachtmeester Fernamont naer Engadijn zijn ghecommandeert.

Hier is eenen Courier van Lorreynen aengheecomen met aduis/ dat de Keyserische alreede eenen voet in Vranckrijck hadden/ ende de stadt Schalon in Champagnien inghenomen hadden/ ende dat van alle canten het volck naer Parijs vluchte.

Den Coninck van Polen laet in dese contreyen noch 30000. mannen duytsch volck op nemen/ om wederomme te winnē de plaetsen die de Sweetsche in Pruyssen vande Croon Polen genōmen haddē. Syn Mt. van Polen heeft aendē Keurvorst van Brandenborgh begeert/ dat ten allen canten op de passen/ en steden polsch volck soude geleyt worden/ om geen voordeel aende Sweetsche te gheuen.

Extract van een schrijuen vvt Weenen vanden 13. Iunij

Den vrede is ghewis ende seker ghetroffen/ tusschen den Keyser/ Sax/ Brandenborgh en Lunenborgh/ gheteeckent by K. M. ende den Coninck van Hongarijen selfs gheseyt hebben/ de conditien zijn oock ghepubliceert/ men salse met den eersten drucken.

Extract vvt den Keyserlijcken velt leghēr voor Manheym vanden 14. Iunij.

De Keysersche hebben sich tusschen Manheym ende Heydelbergh ghecampeert/ den 7. ditto de stadt Heydelbergh gheattacqueert/ en den 9. ditto met accoort ingheereghen/ de infanterie bestaende in 900. mannen/ heeft sich op het Casteel geretireert/ maer de Cavallerie bestaende in 8. compagnien hadden sich de voorgaende nacht ouer eenen bergh ghesalueert/ ende setten door de Neckere waer inne veel verdroncken. Men verstaet dat ter mede veel vande stadt sich op het Casteel ghesalveert hebben/ datter meer als 3000. menschen daer op zijn/ soo dat zyt niet langhe sullen connen houden/ ende hebben ooc weynich vivres/ den 10. ditto zijn wy met onsen legher opgebroken/ en hebben ons 3. quartiers uyrs voor Manheim ghecampeert/ middeler tijt hebben sich etteliicke regimenten te voet ende te peerde tot Odenheim ouer den Rhijn laten setten/ maer eer noch qualijck 800. mā daer ouer waren heeft den vyant de selue met 4. regimenten te peerde/ ende 4. te voete aenghetast/ die hebben sich soo dapper gedefendeert/ tot dat ons ander volck oock overghesét was/ ende hun te hulpe quam/ die doen t'samen den vyant so aentasten/ dat hy naer een lanck ghevecht moeste wijcken/ ende het velt ruymen/ la-

(Cliche « Pershuis », Brussel)

familie Van Soest heette het in de XVIIIe eeuw *De Gazette van Antwerpen* en na 1804 kreeg het de naam van *Antwerpsche Gazette;* onder deze benaming verscheen ze nog tot 1827.

Vanaf 1649 gaf Jan II Mommaert te Brussel *Le Courrier véritable des Pays-Bas, ou Relations fidèles extraites de diverses Lettres* uit. Uit de titel van dit blad blijkt dat het lezend publiek te Brussel toen reeds in de Franse taal wilde ingelicht worden. Dit blad bleef tot 1760 het enige nieuwsblad in de hoofdstad. Antwerpen had toen reeds een tweede gazet namelijk *Den Ordinarien Postillon* van Maarten Binnart. Te Gent verscheen sedert 1666 onder leiding van Maximiliaan Graet de *Gentsche Posttijdinghen,* welke later door de *Gazette van Gent* vervangen werd. Ook te Brugge gaf men omstreeks dezelfde tijd een weekuitgave van *Nieuwe Tijdingen uyt verscheyde Gewesten* uit en op 16 April 1674 werd te Luik *Le Journal de la Province de Liége* gesticht.

§ 4 — VERDERE ONTWIKKELING VAN ONZE PERS TOT AAN DE BRABANTSE OMWENTELING.

Vooral ten gevolge van de vreemde overheersing was het voor de Belgische pers zeer moeilijk om haar eigen karakteristieke vorm te vinden. Eerst was het de Spaanse heerschappij die de plakkaten van Karel V (1519-1556) en Filips II (1556-1598) nog handhaafde en alzo een ongemeen strenge censuur toepast. Voor het uitgeven van gelijk welk drukwerk eiste men een regeringspatent. Onder de Oostenrijkse overheersing was de toestand al niet rooskleuriger. Keizerin Maria Theresia (1740-1780) verbood de invoer van alle Franse en Nederlandse bladen; deze laatste vooral daar ze als een zeer begunstigde en vrije pers bekend stond. Zeer vele bladen, waaronder *Le Courrier du Bas-Rhin* en *Le Courrier Politique et Littéraire* werden zwaar door haar beboet. Aangezien de edicten echter zeer dikwijls moesten vernieuwd worden, blijkt het duidelijk dat de tijd der persvrijheid niet meer ver af kon zijn.

Een der meest bekende bladen uit die tijd werd uitgegeven door de geneesheer A. Foppens. De beperkende bepalingen, die hem werden opgelegd, waren van dien aard dat hij op slot van zaken slechts officiëel nieuws, dus hetgeen door het hof geïnspireerd werd, kon mededelen. Zijn zoon Pierre Foppens gaf in 1670 *Le Courrier véritable des Pays-Bas* uit, die zoals hoger vermeld werd reeds vanaf 1649 door Jan II Mommaert gedrukt was geworden. Dit blad was reeds

door een ware journalistengeest geïnspireerd, en de uitgevers stelden zich tot doel waar, kort en op eenvoudige manier voorgesteld nieuws te verspreiden. Het mag echter ten zeerste betwijfeld worden of zij zich steeds aan deze belofte gehouden hebben. Na tot 1741 steeds onder dezelfde benaming verschenen te zijn, kwam het in het bezit van François Claudinet; van dan af heette het *La Gazette de Bruxelles* en was het gekend om zijn hevige anti-Franse hitsingen. Toen de Fransen op 21 Januari 1742 Brussel innamen, werd Claudinet dan ook gevangen genomen en hield het blad op te verschijnen Na het vertrek der Franse troepen dook het spoedig weer op onder leiding van Frans Tserstevens; deze werd echter, wegens wangedrag tegenover de regering, afgezet Zijn opvolger Maubert, Chevalier de Gouvert, herdoopte het blad tot in *Gazette Française des Pays-Bas* Onder deze titel bestond de krant, hoewel zij dikwijls van eigenaar veranderde, tot 1791. Maubert stichtte bovendien nog *Le Gazetin*, een weekblad dat als het zusterblad van de *Gazette Française des Pays-Bas* mag aanzien worden. *Le Gazetin*, die meer succes had dan de dagbladen, was de eerste krant die in het thans nog in gebruik zijnde formaat gedrukt werd, in plaats van in *quarto* of in *octavo*.

§ 5. — DE DAGBLADEN TIJDENS DE BRABANTSE REVOLUTIE EN DE FRANSE OVERHEERSING.

De despotische hervormingen van Jozef II (1765-1790), waardoor alle oude previlegiën onder de voeten werden gelopen, verwekten in de aan hun oude instellingen gehechte Nederlanden zulke grote ontevredenheid, dat een opstand onmogelijk kon uitblijven. Gedurende de Brabantse Omwenteling (1789) speelde de pers een zeer belangrijke rol in de strijd tegen de verslagen Oostenrijkers. Jammer genoeg werden de patriotten spoedig in twee kampen verdeeld. De *Statisten*, onder leiding van Hendrik Van der Noot, beoogden het herstel onzer oude instellingen, inzonderheid der macht van de Staten, met medehulp van de vreemde mogendheden die onze vrijheden gewaarborgd hadden. Hiertegenover stonden de *Vonckisten* onder leiding van Frans Vonck, zij waren minder talrijk doch meer actief dan de aanhangers van Van der Noot en wensten de Belgen zonder buitenlandse immenging vrij te maken. Tevens poogden zij, onder invloed der Franse ideeën, onze instellingen in democratische zin te hervormen; dit vooral door uitbreiding van de vertegenwoordiging van de derde stand in de Staten. Beide groepen bekampten elkander heftig zowel in gazetten als in

pamfletten. De meeste der toenmalige dagbladen, hoewel zeer groot in aantal, hadden slechts een kortstondig bestaan. Na de terugkeer der Oostenrijkers moesten de meeste dagbladen zwijgen, maar zoals blijkt uit een klacht van de Oostenrijkse minister Metternich, bleef het gestook door middel van pamfletten steeds voortduren.

De Franse Revolutionairen bepaalden in de grondwet van 5 Fructidor, jaar III (22 Augustus 1795) dat niemand belet mocht worden zijn mening te zeggen, te schrijven of te drukken. Het instellen van een voorafgaandelijke censuur was eveneens ten strengste verboden. De bijkomende besluiten, naderhand door diezelfde kampioenen der vrijheid getroffen, maakten het echter alleen de Franse of Fransgezinde bladen mogelijk van die vrijheid te profiteren.

Onze dagbladen werden dan ook spoedig in twee kampen verdeeld naar gelang ze Frans gezind of anti-Frans gezind waren. Een der meest bekende uit de eerste kategorie was *Le Républicain du Nord* dat onder leiding van Tutot van *Brumaire jaar, V tot Prairial jaar VII* (5 November 1796-18 Juni 1798) verscheen. Dit blad wijdde vooral aandacht aan details uit het dagelijks leven en de diepgaande veranderingen, die door de Republiek aan onze sociale instellingen waren aangebracht. De wetten en ordonnantiën waren er zo goed in weergegeven dat deze krant gerust als officiëel bestempeld mag worden. De hoofdredactie was in handen van Norbert Cornelissen, een ambtenaar van het centraal departement van de Dijle. Een ander Fransgezind blad was *L'Esprit des Gazettes* dat eerst te Leuven als weekblad en vervolgens te Brussel om de twee dagen verscheen. Eens te Brussel gedrukt, kreeg het spoedig de naam van *L'Echo des Feuilles politiques et littéraires.* Vooral populair was *L'Oracle*, een krant die slechts nieuwsberichten zonder commentaar gaf. Een nieuwigheid in dit blad was zijn literair gedeelte, waarin onder de benaming *Variétés* kleine verzen en enkele verslagen over nieuwe werken opgenomen werden.

In de provincie waren het vooral Sint-Truiden, Herve en Bouillon die een belangrijke rol, zowel vóór als tijdens de Revolutie gespeeld hebben. Van 20 Januari 1790 tot 15 Februari 1792 verscheen te Sint-Truiden het weekblad *Le Postillon extraordinaire des Pays-Bas et autres.* Later gaf men in dezelfde stad *Le Postillon de Saint-Trond* uit; dit blad was de opvolger van *Le Postillon de Versailles.* Nog later drukte men er *Le Journal Européen.*

Te Herve verscheen, onder leiding van Lebrun, van 1788 tot 1790 *Le Journal Général de l'Europe*, een blad dat reeds twee jaar tevoren te Parijs ontstaan was. Daar Lebrun een der vurigste propagandisten der Luikse Revolutie was, werd hij door de prinsbisschop C. F. van Hoensbroeck (1784-1794) uit het prinsbisdom verjaagd. Later werd hij minister van buitenlandse zaken der Franse Republiek en in 1794 stierf hij op het schavot

Te Bouillon ageerde P. Rouseau uit Toulouse, met medewerking van een reeks filosofen in *Le Journal Encyclopédique* tegen kerk en staat. Dank zij dit blad werd deze stad een der grote gedachtencentra uit die tijd. Dit nieuwsblad had zijn vertegenwoordigers in de Nederlanden, Duitsland en Frankrijk.

Het merendeel der gazetten voerde echter een openlijke of verdoken strijd tegen de Fransen. Sommige bladen, zoals *La Gazette de Bruxelles*, zwegen voor goed terwijl andere een zeer gereserveerde houding aannamen. Het wekt dan ook geen verwondering dat er zeer veel dagbladen verboden werden (1). De meeste dezer bladen verschenen echter wederom onder een andere naam, zodat er tussen de uitgevers en de regering voortdurend een soort verstoppertje gespeeld werd. Zo was het onder meer het geval met *Le Troubadour*, (uitgegeven door Henry Delloye), benevens voornoemde titel nog onder de volgende benamingen bekend is : *Journal de Liége, L'Eburon, Le Liégeois Français, Le Troubadour républicain* en zo voort. Om hieraan een einde te stellen besloot het *Directoire* (1795-1799) met een slag alle Fransvijandige druksels te verbieden.

Op de vreemde pers werd eveneens een zeer strenge controle uitgeoefend (2).

Onder het Consulaat (1799-1804) en het eerste Keizerrijk (1804-1814) werd de censuur met de dag nog drukkender. De

(1) Onder de verboden dagbladen vinden we o. a. *Le Raporteur, Le Belge Français, Le Compilateur, L'Impartial Europeën, L'Impartial Bruxellois* en *La Gazette et Affiches des départements du Nord* Zelfs *L'Oracle* werd veroordeeld omdat het, door termen uit het Oud-Regime stammend te gebruiken (Bv. oude datering in plaats van de republikeinse tijdrekening) de nieuwe orde afbreuk zou gedaan hebben.

(2) In de maand *Nivose* van het jaar IV (22 December 1795-21 Januari 1796) werden in het *Département de la Dyle* volgende vreemde bladen verboden : *Le Courrier Universel, La Gazette Française, L'Observateur de l'Europe, L'Ami du Peuple;* enkele jaren later *Le Courrier du Bas-Rhin.*

Numéro 5.

LA FEUILLE SANS TITRE.

Du Mercredi 5 Février 1777. De la Lune le 28.

*La grande abondance de Souscripteurs nous met dans le cas de fermer la Souscription ; au dernier de ce mois l'on ne pourra plus souscrire , & l'on paiera chaque Feuille 1 sols 6 den. L'on n'avoit d'abord promis cette Feuille qu'*in-8vo.; *mais nous nous assujettissons au format* in-4to. ; *s'il augmente nos frais , aussi nous procure-t-il les moyens de prouver à nos Souscripteurs notre zele & notre reconnoissance.*

BELLES-LETTRES.

LA QUINZAINE ANGLOISE A PARIS, ou l'Art de s'y ruiner en peu de tems. Ouvrage posthume du Docteur *Stéarne*, traduit de l'Anglois, par un Observateur. A Londres, & se trouve à Paris, chez les Marchands de Nouveautés, *in-12.* de 284 pag.

CE petit Roman est un tableau fidele de tous les dangers auxquels sont exposés les étrangers nouvellement débarqués dans cette Capitale. Un jeune Lord raconte l'histoire de son premier voyage. Il arrive à Paris avec un bon carrosse, deux valets Anglois, un valet-de-chambre Provençal & douze mille liv. sterl. dans son porte-feuille. Un de ces hommes qui déshonorent la profession de Médecin, s'empare de lui dès le premier moment, gagne sa confiance en flattant ses passions, & lui procure les plus dangereuses connoissances; dès la seconde journée, le Lord achève à grand frais la conquête d'une Nymphe lyrique qui, par différentes ruses, fait de grandes brêches au porte-feuille. Le surlendemain il trouve sa maîtresse entre les bras d'un prétendu créancier qu'il avoit satisfait. La honte de cette aventure s'efface en peu de tems; il fait au jeu des pertes considérables, c'est-à-dire, qu'il essuie des escroqueries d'un nouveau genre; il perd aussi de gros paris à une course de chevaux. L'honnête Docteur le mene ensuite chez la Courtisanne la plus à la mode. Aussi vain que passionné, il se croit préféré, fait des présens, perd au jeu les derniers débris de son porte-feuille & reçoit son congé. Le jour suivant, il s'apperçoit des fruits douloureux de ses premieres amours. Il avoit contracté des dettes; le Docteur l'abandonne : on le conduit au Fort-l'Évêque, où il passe une nuit affreuse, au milieu des regrets & des remords. Des avances de son Banquier le retirent de cet indigne séjour, & dès la quinzieme journée il quitte Paris avec précipitation, & n'a de véritable repos qu'en arrivant à Douvres.

On devroit mettre cet agréable Ro-

E

(Cliche « Pershuis », Brussel.)

VRYHEYD. GELYKHEYD.

BRUSSELSCH
NIEUWS-BLAD.
N°1.

13 *Windmaend.* DYNSDAG 3 Meert 1795 (o. s.)

VIERDEN VELD-TOGT.

't Regt van zyn Gepeys en syne gevoelens t'openbaeren, 't zy door de Drukpersse 't zy andersints, 't Regt van zig vred'zaem te vergaederen, de vrye Oeffeninge van den Godsdienst, en konnen niet verboden worden.

ART. VII der Regten van den Mensch.

TOT BRUSSEL

By A. J. D. DE BRAECKENIER, Drukker ende Boek-verkooper op de Visschers-zenne.

(Cliche « Pershuis », Brussel)

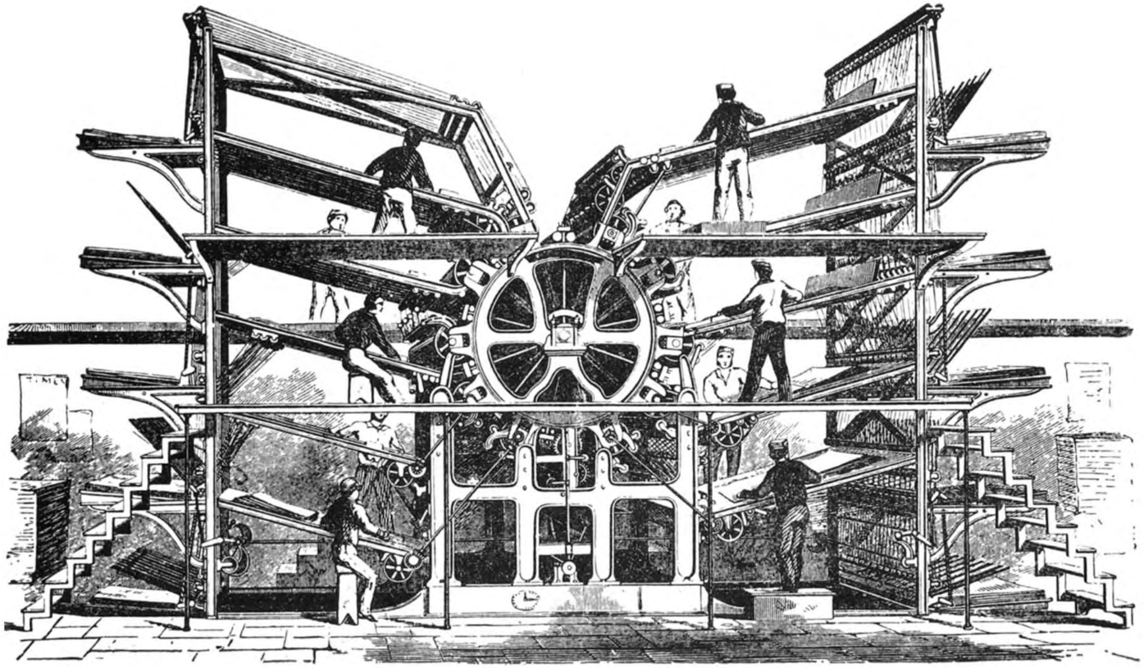

(Cliche « Pershuis », Brussel.)

Eerste rotatiepers 1846.

wet van 27 *Nivose*, jaar VIII (17 Januari 1800) liet geen artikels over wijsbegeerte, zedenleer noch bestuur meer toe. Geen nieuw dagblad mocht nog zonder speciale toelating uitgegeven worden. Bovendien kreeg de regering het recht de oude kranten, die vijandig stonden tegenover het *Maatschappelijk Verdrag*, af te schaffen. Vanaf 1807 mochten alleen die politieke artikels, welke rechtstreeks uit de *Moniteur* overgenomen waren verschijnen en sedert 1810 was er in elk departement slechts één dagblad toegelaten; uitzondering werd evenwel gemaakt voor het *Département de la Seine*.

Wat het karakter der pers gedurende gans de Franse overheersing betreft, moet gezegd worden dat ze, zowel bij vóór- als tegenstanders der Revolutie, geheel het werk van vreemden was Onder de bekendste journalisten vinden we Lally Tollendal, Chateaubriand, Vaublang, Charles Nodier en zelfs Lodewijk XVIII de Koning van Frankrijk (1814-1834) Deze toestand zou ook gedurende de Hollandse bezetting (1815-1830) nog geruime tijd blijven bestaan. Een tweede kenmerk is, dat van dan af de meeste kranten dagelijks zijn beginnen te verschijnen.

HOOFDSTUK III.

VAN 1815 TOT 1830.

§ 1. — DE HOLLANDSE WETGEVING OP DE PERS.

Na de val van Napoleon brak de regeringsperiode van de Nederlandse koning Willem I (1815-1840) voor België aan. Deze stond van bij de aanvang reeds onder de invloed van de schrik, die de terugkeer van Napoleon uit Elba (1 Maart 1815) veroorzaakt had. Doch ook toen de grote Corsicaan reeds geruime tijd op Sint-Helena verbannen was, werden de onderdrukkings- en intimidatiemiddelen, door de Nederlandse koning ten opzichte van de Belgische pers genomen, nog lang gehandhaafd. Op het verspreiden van geruchten, die gevaar opleverden de openbare orde te verstoren, werden onder meer de volgende straffen gesteld : gevangenisstraf van maximum tien jaar, brandmerking, verlies van burgerrechten en de schandpaal. Kwam het inderdaad tot wanordelijkheden, dan kon zelfs de doodstraf worden uitgesproken en wel in een procedure op korte termijn, zonder de mogelijkheid van beroep. Ook degene uit wiens handelingen of woorden bleek dat hij aanhanger eener vreemde mogendheid was, werd voortdurend met deze straffen bedreigd. De wetgeving waarin vanaf 1818 voortdurend verbeteringen werden aangebracht aan de rechtstoestanden van de pers en ook de practijk der adminstratie, waren echter lang niet zo streng als men zou verwacht hebben na dit in paniekstemming genomen besluit. Anders zou het immers niet te begrijpen zijn dat de dagbladen zulke voorname rol tijdens de revolutie van 1830 zouden hebben kunnen spelen.

De nieuwe wet van 1830 zou ook in theorie veel verbeteringen gebracht hebben, maar door het uitbreken van de opstand had zij de kans niet meer zich te laten gevoelen.

§ 2 — DE VOORNAAMSTE DAGBLADEN EN HUN HOUDING TEGENOVER DE KONING.

Na 1815 waren de dagbladen voornamelijk in twee kampen verdeeld : de Proörangistische en de Belgischgezinde. De voornaamste koningsgezinde bladen waren : *Le Journal*

d'Anvers et de la Province, Le Journal of *Messager de Gand, Le Knout, Le Lynx, L'Observateur, De Landmansvriend, Le Journal de Commerce, L'Echo, Le National,* een blad dat door de koning zelf opgericht was om zijn beleid te verdedigen onder leiding van de Italiaanse avonturier Libri Bagnano, en ten slotte *La Gazette Générale des Pays-Bas,* die sinds 1815 in twee talen verscheen. Nadat het in 1820 met *L'Impérial* versmolten was, veranderde dit blad zijn naam in *Journal de Bruxelles.* Van 1827 tot 23 September 1830 verscheen het voor de derde maal onder een andere titel namelijk *La Gazette des Pays-Bas.*

De nationalistische of patriotische pers mag reeds beschouwd worden als de grondslag van het huidige Belgische dagblad. Deze kranten waren naar gelang hun opinie katholiek of liberaal, doch beiden waren zo verknocht aan de vrijheid en onafhankelijkheid van hun land, dat zij hun onderlinge veten vergaten ten voordele van de gemeenschappelijke strijd tegen de Hollandse onderdrukker.

De katholieken vonden vooral hun aanhang te Gent. Zij gaven aldaar *Le Courrier de la Flandre* uit, die in 1826 opgevolgd werd door *Le Catholique des Pays-Bas.* Dit laatste blad stond onder redactie van Jan-Baptist Le Nève en Beaucarne. Laatstgenoemde stichtte in 1829 eveneens het Vlaamse halfwekelijkse blad *De Vaderlander.* Aan dit blad werkten De Clercq en Bartels eveneens met succes mede. Deze laatste was ook medewerker aan de liberale *Courrier des Pays-Bas* en was alzo een waar voorbeeld van de samenwerking tussen beide partijen. In October 1830 verscheen *Le Catholique des Pays-Bas* onder de benaming van *Journal des Flandres.* Onder de andere bladen met Katholieke strekking zijn vooral bekend : *Le Journal politique, administratif, judiciaire, commerciale et littéraire de la Flandre Orientale* en *De Nieuwe Gazet* die te Brugge verscheen.

Onder de liberale kranten verdient op de eerste plaats de *Mathieu de Laensberg* onze aandacht. Dit blad was de opvolger van de *Gazette de Liége* en werd beheerd door de gebroeders Rogier. Zijn ontstaan mag als het ontwaken van de Belgische nationale pers beschouwd worden. Na enkele jaren veranderde zijn naam in *Le Politique.* Dezelfde weg, maar dan nog fermer, ging de *Courrier des Pays-Bas* uit. Deze krant was geboren uit *Le Nain Jaune,* een Frans dagblad dat na de Restauratie van Parijs naar Brussel overgebracht was en aldaar vanaf 1816 onder de naam van *Le Nain Jaune réfugié* tegen de Bourbons ageerde. Om deze

reden werden de redacteurs door de Nederlandse regering verzocht hun activiteit elders te gaan ontplooien.

Daarna verscheen het blad onder de naam van *Le Libéral* en *Le vrai Libéral* na samensmelting met *Le Mercure surveillant.* Vanaf 1821 kreeg het de titel van *Courrier des Pays-Bas* en was het een zuiver Belgisch dagblad, vooral tegen koning Willem gericht.

§ 3 — **CAMPAGNE TEGEN DE REGERING.**

Reeds in 1815 ontbrandde de strijd tegen de Hollanders, die de Belgen als tweederangsburgers beschouwden. De jonge priester De Foëre werd wegens het stichten van een blad dat de rechten der Belgen voorstond, tot twee jaar hechtenis veroordeeld.

Dit voorval was als het ware het sein voor alle kranten om een campagne tegen het Hollands bewind op touw te zetten. Dat deze strijd niet alleen van Waalse of Fransgezinde zijde gevoerd werd wordt ten volle bewezen door het feit dat bijna alle Proorangistische bladen in het Frans verschenen en dat van de weinige Vlaamse kranten, die er bestonden, de overgrote meerderheid tegen de koning gekant waren. Dit vooral omdat zij het Vlaams niet door het Hollands of Nederlands wilden verdrongen zien. Een typisch voorbeeld is wel dat de Antwerpenaren als tegenhanger van de officiële Hollandse gazet *De Antwerpenaar* onder leiding van de flamigant priester Buelens *Den Antwerpenaer* stichtten, een blad dat heftig tegen de Hollanders te keer ging. Gans het Antwerps straatrepertorium, en het was groot, was anti-Hollands. Wat tegen de regering was, verscheen in de volkstaal, wat er vóór was, de spotternijen in *Le Journal d'Anvers* of *Le Journal du Commerce* was in het Frans opgesteld. Het kwam zelfs zo ver dat de Orangisten, die te Antwerpen een dagblad wilden stichten, geen drukker konden vinden. Jan Frans Willems, die vanwege zijn taalstudie met Holland sympathiseerde, kan terecht als een uitzondering beschouwd worden. Aangewakkerd door de menigvuldige veroordelingen (1) werd de strijd hoe langer hoe heviger. De nieuwsbladen werden zelfs kosteloos op de Vlaamse buiten rondgedeeld of onder de deuren der pachthoeven gestoken.

Het meest bekende persproces werd ingespannen tegen L. De Potter. Deze Brugse liberale voorman, een der grondleggers van de eenheid tussen katholieken en liberalen,

(1) Werden o. a. veroordeeld : Michel de Brialmont, Claes, Ducpétiaux, Tielemans e a

werd in November 1828 door het hof van beroep te Brussel tot anderhalf jaar gevangenisstraf en een boete van duizend gulden veroordeeld. Nog vóór hij zijn straf had uitgezeten, werd hij reeds voor een tweede keer beboet. Dit alles bezorgde hem zowel bij de Katholieken als bij zijn partijgenoten zulke populariteit, dat men hem als een nationale held ging beschouwen. Op 30 April 1830 moest hij, samen met Bartels en De Neve, de weg der verbanning naar Parijs opgaan, alwaar hij voorzitter van het Belgisch omwentelingscomité werd.

§ 4. — DE ROL DER PERS TIJDENS DE REVOLUTIE VAN 1830.

De voorname rol door de pers tijdens de revolutie gespeeld, wordt zeer klaar aangetoond door het feit dat de woedende Brusselse bevolking, bij het uitbreken van de opstand, tot vijfmaal toe de drukkerij van *Le National* bestormde. Dit blad onderscheidde zich immers door zijn heftige anti-Belgische uitlatingen.

De meeste vooraanstaande Belgische leiders hadden trouwens reeds vóór het uitbreken der revolutie hun strepen als dagbladschrijvers verdiend (1) en in hun artikels hadden zij, zonder het misschien zelf te weten, reeds lang te voren de latere Belgische grondwet uitgewerkt. Zij hadden namelijk, hoewel allen even erg antiörangistisch gezind waren, onderling een hevige strijd gevoerd over de wijze waarop België, na zijn bevrijding, zou moeten geregeerd worden. De katholieke conservatieven, onder leiding van Jan Baptist Coomans, spraken zich uit voor een koninkrijk en voerden een heftige perscampagne tegen de republikeinsgezinden, wier voornaamste spreekbuis *La Nation* was. Sommige bladen waaronder vooral *La Gazette de France* eisten zelfs aansluiting bij Frankrijk.

De vertegenwoordigers van voornoemde groepen hadden door hun polemieken, die zij in hun onderscheidelijke organen gevoerd hadden, reeds heel wat voorbereidend werk verricht, toen het ogenblik van het opstellen eener constitutie was aangebroken.

---

(1) Onder de congresleden die tevens journalist waren vinden we o a · Van de Weyer, De Potter, de gebroeders Rogier, Tielemans, Van Praet, Nothomb, Lebeau, Ducpetiaux, Jottrand, Weustenraed, Bara, de Reiffenberg, Sommerhausen en P.-F. Claes.

HOOFDSTUK IV

VAN 1830 TOT 1914.

§ 1 — DE BELGISCHE GRONDWET EN DE PERS.

Zoals vroeger gezegd werd, was de revolutie veelal de vrucht van de beperkingen die door de Hollanders aan de vrije meningsuiting waren opgelegd. Vele leiders van het eerste uur hadden aan den lijve ondervonden welk kostbaar goed hen hierdoor ontzegd was geworden. Het is dan ook niet te verwonderen dat reeds op 16 October 1830 elke wet of bepaling, die de vrije uitdrukking der opinies en de verspreiding der gedachten door het woord, de pers en het onderwijs in de weg stond, volledig werd afgeschaft. De Belgische grondwet vervolledigde dit besluit in die zin dat in het nieuwe koninkrijk de drukpers voortaan vrij was, de censuur nooit kon toegepast worden en geen borgstelling mocht geëist worden van, noch vervolging ingesteld worden tegen in België wonende drukkers, uitgevers of schrijvers, zolang de door hen verspreidde geschriften geen gevaar voor de gemeenschap of de enkeling opleverden. Ieder Belgische Staatsburger heeft dus de toelating zijn natuurlijke rechten uit te oefenen, zolang hij een ander mens niet schaadt. Om hiervoor in aanmerking te komen hoeft een bericht niet *per se* vals te zijn, de orde te verstoren en bovendien met kwade trouw gepubliceerd te worden. Immers ook ware nieuwsberichten zoals de schunnige- en revolverpers of eerrovende artikelen kunnen de evenmens schadelijk zijn.

Al deze bepalingen stellen het Belgisch lezerspubliek niet alleen in staat de pers te lezen die het zelf verkiest, maar geven het bovendien de kans een grote keus te bezitten. Zij zijn de eerste voorwaarden om van de pers de dienaar van de burger te maken en de eerste stap naar de ware democratie. De naoorlogse Organisatie der Verenigde Naties heeft dit zeer wel begrepen en daarom een subcommissie voor de vrijheid van pers en voorlichting opgericht, dit orgaan begon zijn werking in Mei 1947.

De bedenking dat wij Belgen reeds bijna 120 jaar eerder deze vrijheid genoten hebben, mag ons tot fierheid aanzetten. Daarom juist moeten wij tonen dat wij politiek waar-

dig zijn deze pers te bezitten. Wij moeten onze critische geest scherpen tegen de publiciteit, de cinema, de radio en andere middelen die onze persoonlijkheid aantasten en ons oordeel beinvloeden. Wij moeten met andere woorden vrij blijven tegenover de vrije pers. Dit kunnen wij het best door een dagblad met standing te kopen en de zogenaamde sensatiepers, waarin moorden en andere afschuwelijkheden als het ware met een sadistisch genoegen beschreven worden, alle steun te ontzeggen.

§ 2 — KARAKTERISTIEKE KENMERKEN DER VRIJE BELGISCHE PERS.

Na 1830 moest de Belgische pers leiding hebben en één front vormen tegenover het buitenland. Partijtwisten en onderlinge onenigheid waren dus het grootste gevaar voor de veiligheid van de jonge staat. Gelukkig hebben alle dagbladen dit ten volle begrepen, want hoewel ze in hun blazoen de katholieke of liberale gedachte droegen, luisterden zij tuchtvol naar de gezagdragers, tot welke partij deze ook mochten behoren. Van 1830 tot 1843 hechtten de Belgische kranten dan ook het meeste belang aan hun informatief gedeelte en in zover ze aan politiek deden, volgden ze getrouw de richting die hen door de regering aangewezen werd, ze evolueerden van een revolutionair radicalisme tot gematigde waakzaamheid.

Onder de voornaamste bladen, die dank zij de revolutie ontstonden, noemen we op de eerste plaats *L'Union Belge* een semi-officieel blad, dat van 19 October 1830 tot 3 Maart 1831 verscheen en daarna vervangen werd door *Le Moniteur Belge*, die thans nog als staatsblad fungeert.

De voornaamste katholieke dagbladen waren *L'Union, Le Journal des Flandres, Le Journal historique et littéraire, L'Emancipation, La Gazette de Liége* en *Le Journal de Bruxelles*. Deze laatste krant bezat in de persoon van J.-B Coomans een hoofdredacteur van buitengewoon gehalte, die haar een benijdenswaardige positie bezorgde. Toen hij na 1848 door het arrondissement Turnhout naar de kamers gestuurd werd, volgde spoedig de ondergang van dit dagblad. Coomans zelf maakte zich daarna nog verdienstelijk bij *L'Emancipation belge*.

Bij de liberale bladen volgde *Le Courrier belge, Le Courrier des Pays-Bas* op. Veruit de voornaamste krant, die deze richting aankleefde was *L'Indépendant*, die in 1843 herdoopt

werd in *L'Indépendance belge*. Dit was het eerste Belgisch dagblad dat de aandacht van het buitenland voor zich opeiste en zelf correspondenten naar de vreemde zond. Het nieuws uit deze landen werd door middel van reisduiven aan de redactie overgemaakt, hetgeen een nieuwigheid op dit gebied betekende. Een tweede vermelding verdient dit nieuwsblad door de uitvinding van het *postcriptum*, een soort telegrafisch bulletijn waarin in het kort het laatste nieuws vermeld stond. Napoleon III (1852-1870), die in Frankrijk de dictatuur had ingevoerd, begreep weldra dat hij aan deze krant een lastige klant zou hebben, daar zij zich samen met de later opgerichte *Etoile Belge* vooral aan de gebeurtenissen in Frankrijk interesseerde. Dit laatste blad, dat het meest verspreide Belgische nieuwsblad uit die tijd was, richtte heftige aanvallen zowel tegen Bismarck (1815-1898) als tegen Napoleon III. Voor de Franse vorst was het gevaar echter groter dan voor de Duitser, omdat de krant in het Frans verscheen en door de Fransen dus gemakkelijk kon gelezen worden. Geen wonder dan ook dat *L'Etoile Belge* in Frankrijk verboden werd. *L'Indépendance Belge* mocht daarentegen in een speciale uitgave in dit land verschijnen. Daar zij veel gematigder optrad dan de Belgische editie, werd deze laatste zeer veel in Frankrijk binnengesmokkeld. Nadat de voor de Franse pers hinderlijke remmen weggenomen waren, verloor *L'Indépendance Belge* echter spoedig een groot deel van haar abonnementen.

Ná 1845, doch vooral na de val van het ministerie Frère-Orban ontstonden er in gans het land vanwege de partijstrijd, die van dan af ons politiek leven begon te beheersen, zeer veel dagbladen. Zowel in de oude als in de nieuwe bladen werd er een hevige strijd gevoerd. De plaats der informatie werd bijna geheel ingenomen door de politiek die destijds als een ware koningin over de pers heerste. De strijd werd vooral gevoerd over het pact waarop de grondwet gefundeerd was en vele katholieke kranten, waaronder vooral *La Gazette de Liége*, eisten een herziening der constitutie ten voordele van de kerk. Het was echter vooral de schoolstrijd die stromen inkt heeft doen vloeien.

Een andere strijd ter ontvoogding van de werkliedenklasse, die zowel tegen katholieken als liberalen gericht was, ging uit van het socialisme dat door de stichting van *Le Peuple* ook in de pers zijn kop begon op te steken.

Deze nieuwe pers deed zowel beroep op buitenlandsche medewerkers o. a. Berardi, Charles Tardieu, Victor Hallanc

Eerste Jaargang. — N° 1. 2 Centiemen het Nummer. Donderdag 7^den^ Juni.

HET LAATSTE NIEUWS

ABONNEMENTEN

DAGBLAD

AANKONDIGINGEN

De annoncen en reklamen van het blad worden UITSLUITELIJK aangenomen door het agentschap van publiciteit A. Grosjean en Cie, 104, Anspachlaan (b^d^ Anspach) en 5, Verwerstraat (rue des Teinturiers) te Brussel.

Aan het publiek

Het *Laatste Nieuws* treedt heden het leven in.

Wij achten het ons ten plichte in enkele woorden het doel onzer uitgave te doen uitschijnen.

...

BERICHT.

BRUSSEL

Radicalen.

SENAAT.

KAMER.

Liberale Vlaamsche Bond.

Socialisten.

Onafhankelijken.

Wat deden zij?

(Cliche « Pershuis », Brussel.)

Eerste nummer van « Het Laatste Nieuws » 7 Juni 1884.

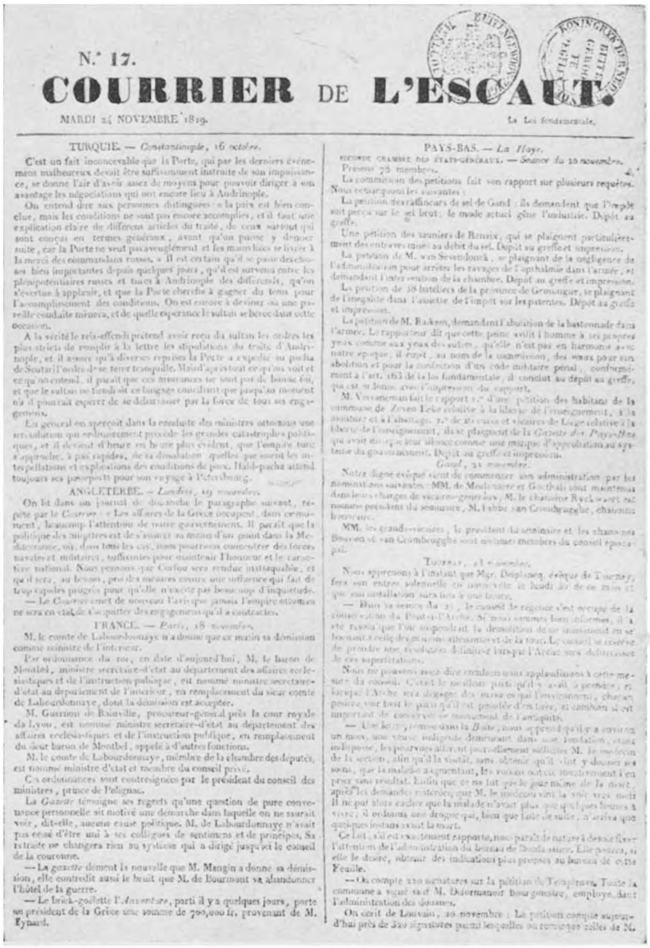

N.° 17.

COURRIER DE L'ESCAUT.

MARDI 24 NOVEMBRE 1829. — La Loi fondamentale.

TURQUIE. — *Constantinople, 16 octobre.*

C'est un fait inconcevable que la Porte, qui par les derniers événemens malheureux devoit être suffisamment instruite de son impuissance, se donne l'air d'avoir assez de moyens pour pouvoir diriger à son avantage les négociations qui ont encore lieu à Andrinople.

ANGLETERRE. — *Londres, 19 novembre.*

FRANCE. — *Paris, 18 novembre.*

PAYS-BAS. — *La Haye.*

(Cliche « Pershuis », Brussel.)

Een der eerste nummers van het oudste der huidige Belgische dagbladen.

en baron de Hauleville als op politieke personages zoals Guillery, Couvreur, L. Van Der Kindere, Paul Janson, Paul Hymans, Emile de la Veleye, enzovoort.

Naast deze partijbladen ontstond er te Brussel in 1886 het onpartijdig blad *Le Soir.* Dit nieuwsblad, dat tegenwoordig algemeen als België's grootste krant beschouwd wordt, kende een zeer eenvoudig begin als advertentie- en publiciteitsblad, tak waarin het nog steeds uitmunt. Zijn grote bloei nam vooral een aanvang na de oorlog 1914-1918 toen het zijn tribune voor de leiders van alle partijen openstelde en alzo een toenadering tussen de verschillende politieke tegenstrevers wist tot stand te brengen.

Van de Vlaamse pers was er tussen 1830 en 1914 slechts heel weinig sprake, hoewel er in iedere stad een of meer weekbladen van allerlei kleur en richting in deze taal verschenen. De eerste poging ging uit van Domien Sleeckx en J. De Laet. Het blad zou 1 Januari 1844 onder de titel van *Vlaamsch Belgie* van wal steken. Na elf maanden onder deze titel verschenen te zijn, veranderde het zijn naam in *De Vlaamsche Belgen,* doch korten tijd daarna verdween het voor goed. In 1864 stichtte August Snieders te Antwerpen *Het Handelsblad* en vijf jaar later verscheen onder leiding van Leo De Busschere te Gent *Het Volksblad,* dat vooral tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871 voor een goede informatie zorgde. Spoedig volgden *Het Nieuws van den Dag* en *De Gazette van Antwerpen,* die de organen van de katholieke conservatieven waren, en de liberale bladen *De Nieuwe Gazet* en *De Vlaamsche Gazet.* Het voornaamste Vlaamse dagblad was echter *Het Laatste Nieuws,* gesticht door Julius Hoste. Deze krant muntte reeds bij zijn ontstaan uit door zijn buitenlandse berichtgeving, waaraan de overige Vlaamse bladen veel minder betekenis hechtten.

De socialistische gedachte werd vooral door *Het Vooruit* verdedigd.

§ 3. — FACTOREN DIE DE ONTWIKKELING DER PERS IN DE HAND WERKTEN.

Hoewel in 1830 reeds achtentwintig politieke dagbladen en een drietal annoncenblaadjes bestonden, mogen we in die tijd nog niet van een algemene verspreiding der dagbladpers spreken. De onkosten waren te hoog om de gewone man toe te laten zich een abonnement aan te schaffen. De negentiende eeuw was echter evenals de twintigste gekenmerkt door een

grote vooruitgang op technisch gebied. De uitvinding van de lino- en intertypenmachines, de monotype en cylinderpers, waardoor het machinaal letterzetten mogelijk werd, betekenden een hele vooruitgang op de vroeger gebruikte letterkast.

Deze machines maakten immers het drukken van plusminus 96.000 nummers per uur mogelijk.

Al deze nieuwigheden hadden het dagbladwezen echter niet zulke populariteit kunnen bezorgen, als de regering niet tegemoet was gekomen door de belasting op de pers *(Droit du Timbre)* in 1848 af te schaffen (1). Door de vermindering der onkosten was het namelijk mogelijk dagbladen op groter formaat tegen verminderde prijs te laten verschijnen en zodoende een uitgebreider lezerskring te bereiken.

De derde en voornaamste factor was de invoering van de algemene leerplicht, waardoor het groot aantal ongeletterden verdween en de man van de straat de gelegenheid kreeg een krant, zij het dan ook geen hoogstaande, te lezen.

Hiervan was echter in geheel de XIXe eeuw nog geen sprake.

---

(1) Dit zegelrecht bedroeg 24 tot 32 t h. van de brutoopbrengst der abonnementen.

HOOFDSTUK V.

VAN 1914 TOT OP ONZE DAGEN.

§ 1. — DE PERS TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG.

Nauwelijks hadden de Duitse legers ons land onder de voet gelopen of geheel de Belgische pers legde zonder uitzondering het werk neer. Veertien dagen later hadden de Duitsers echter reeds een door henzelf gecontroleerde en gecensureerde pers in het leven geroepen. De voornaamste onder deze kranten waren : *L'Ami de l'Ordre, L'Echo de Bruxelles, L'Information, De Gazet van Brussel, Het Vlaamsche Nieuws* en *De Vlaamsche Post.* In het begin namen deze bladen enkel de Duitse communiqué's op, doch na enkele weken verschenen er ook de geallieerde legerberichten in. Het spreekt vanzelf dat deze terdege besnoeid waren. Ondanks de strenge controle speelden de Belgen het af en toe klaar anti-Duitse zinspelingen in deze kranten binnen te smokkelen.

Veel gevaarlijker dan deze rechtstreeks door de vijand gepatroneerde nieuwsbladen, waren *Le Belge* en *Le Bruxellois,* die onder het mom van een bedrieglijke neutraliteit pro-Duitse propaganda maakten.

Een tweede soort in België toegelaten druksels waren de Duitse dagbladen. De meestbekende waren *Die Woche, Die Berliener illustratie Zeitung* en voornamelijk *Der Illustrierte Kriegskurier,* een semi-officiële krant, die voornamelijk om zijn belachelijke verdraaiing der waarheid bekend stond. Om het moreel der Duitse soldaten op peil te houden, verschenen er van deze bladen soms twee nummers met verschillende inhoud naargelang zij voor het oostelijk of het westelijk front bestemd waren (1).

Benevens deze rechtstreeks door de Duitsers geïnspireerde berichtgevingen, waren er ook Nederlandse en Zwitserse bladen in omloop. Het meest bekend was de *Nieuwe Rotterdamsche Courant.*

---

(1) Een voorbeeld hiervan is het nummer van de *Dusseldorfer General Anzeiger* van 14 Juli 1915.

Wanneer deze kranten echter voor de bezetter ongunstig nieuws verspreidden, mochten de nummers waarin zulke berichten voorkwamen niet verkocht worden, zodat onze bevolking ook langs deze zijde slechts eenzijdig ingelicht werd.

Vele Belgische journalisten, die de wijk naar het buitenland genomen hadden, begrepen echter maar al te wel welk gevaarlijk wapen bovengenoemde collaborerende pers in de handen van de vijand was. Om te voorkomen dat hun landgenoten door de valse berichten van de Duitsers moreel zouden geknakt worden, riepen zij in bevriende of neutrale staten en ook zelfs in het onbezette gebied achter de IJzer vrije Belgische nieuwsbladen in het leven (1); deze bladen werden door de vijandelijke lijnen heen in het bezette deel van ons land binnengesmokkeld.

Van nog meer belang waren de klandestiene krantjes die in het land zelf gedrukt werden. De voornaamste waren *Patrie, Le Flambeau, La Soupe, La Vérité, Le Belge, Motus, Journal de Gens occupés, De Vlaamsche Leeuw, De Vrije Stem* en *last not least La Libre Belgique*. De uitgevers van dit laatste blad zorgden er steeds voor dat hun krant zeer onregelmatig verscheen, zodat de bezetter nooit afdoende voorzorgsmaatregelen kon treffen De verspreiding geschiedde bovendien zo geheimzinnig dat de tussenpersonen, die de blaadjes rondbrachten, zelf nooit wisten waar deze gedrukt en uitgegeven werden. Sedert de Lente van het jaar 1916 werd *Le Clairon du Roi*, een supplement van *La Libre Belgique* zelfs per vliegtuig verspreid.

Het hoeft geen betoog dat de Duitsers allerlei maatregelen troffen om deze ondergrondse pers te verbieden. Op 25 Juni 1915 werd besloten dat de drukkers, opstellers en verspreiders van zulke bladen onmiddellijk moesten aangehouden worden en veroordeeld tot een gevangenisstraf van 1 tot 3 jaar met daarbij een boete van maximum 3.000 Mark. Vanaf 5 Februari 1916 werd het ontvangen van klandestiene dagbladen eveneens als strafbaar beschouwd; degene die zulke druksels in zijn brievenbus vond, was verplicht ze

---

(1) De meest gekende bladen die in het buitenland verschenen waren *L'Indépendance belge, La Métropole, Le XXe Siècle, Les Nouvelles, Le Courrier de la Meuse, L'Echo d'Anvers, L'Echo belge, Vrij België, La Belgique, De Vlaamsche Stem, De Stem uit België, La Belgique Nouvelle, Le Franco-Belge, Le Courrier belge, La Patrie belge, Le Courrier de l'Armée* en *Het Vaderland*; achter de IJzer verschenen : *Ons Vaderland* en *De Belgische Standaard*.

NUMÉRO 62 DEUXIÈME ANNÉE FÉVRIER 1916

PRIX DU NUMÉRO — élastique, de zéro à l'infini (prière aux revendeurs de ne pas dépasser cette limite)

LA LIBRE BELGIQUE

Acceptons provisoirement les sacrifices qui nous sont imposés et attendons patiemment l'heure de la réparation A. MAX

J'ai foi dans nos destinées, un Pays qui se défend s'impose au respect de tous ce pays ne périt pas! Dieu sera avec nous dans cette cause juste ALBERT Roi des Belges (4 août 1914)

FONDÉE
LE 1er FÉVRIER 1915

Envers les personnes qui dominent par la force militaire notre pays, avons les égards que commande l'intérêt général. Respectons les règlements qu'elles nous imposent aussi longtemps qu'ils ne portent atteinte ni à la liberté de nos consciences chrétiennes ni à notre *Dignité Patriotique* Mgr MERCIER

CHAGRIN D'AMOUR

Composition de G. Lafrousse   Portrait extrait du *Die Wochenschau*   Dessin de E. Papeur

Depuis un an déjà je te cherche nuit et jour,
Petite abhorrée, tu m'échappes toujours.

(Cliche « Pershuis », Brussel.)

Het meest beroemd klandestien dagblad van de oorlog 14-18.

(Cliche « Het Leger - De Natie »)

Frontdagbladen.

aanstonds te verbranden. Daar deze maatregelen het gewenste resultaat niet opleverden, namen de bezetters reeds spoedig hun toevlucht tot andere, mindere eerlijke methoden zoals het verspreiden van simili-klandestiene blaadjes (1). Om de bevolking te beletten de door vliegtuigen uitgeworpen blaadjes te gaan oprapen, gebruikten zij bij hun luchtafweer granaten die in plaats van in de lucht slechts zeer laag bij de grond tot ontploffing kwamen, en aldus de mensen beletten op straat te komen. Ondanks alles bleven de moedige redacteurs op hun post om hun volk zelfs ten koste van het hoogste offer van de ware toedracht der gebeurtenissen op de hoogte te houden.

§ 2. — ONZE PERS TUSSEN DE TWEE WERELDOORLOGEN.

Na de eerste wereldoorlog nam de pers een zeer grote vlucht. De voornaamste oorzaken van deze vooruitgang zijn te zoeken in de verbetering van de technische uitrusting en in de uitbreiding van het annoncesgedeelte. Door reclame alsmede door het aanbieden van gunstprijsjes deed men immers eveneens aan abonnentenwerving. Dit alles had echter ok het nadeel dat de pers technisch en economisch afhankelijk werd van geheime bazen die achter de schermen werken en van de opstellers gewone bedienden gemaakt hebben.

Immers doordat de pers in handen kwam van machtige reclameagentschappen alsook der politieke partijen en door het oprichten van officiële of onder staatstoezicht staande nieuwsagentschappen, die het nieuws op vlugge, doch ook soms op valse wijze verspreidden, kreeg de persvrijheid, tenminste zoals ze in 1830 werd opgevat, een lelijke deuk. De vorige eeuw kon één enkel persoon tamelijk gemakkelijk een dagblad oprichten en zodoende zijn stem verheffen. De huidige financiële structuur heeft zulks onmogelijk gemaakt. De kleinere dagbladen zijn verplicht geworden de hulp der grotere in te roepen zodat spoedig verschillende krantentrusts ontstonden (2). Bovendien werden de weekbladen, die

---

(1) Zeer bekend zijn *Le Fouet* en de proclamatie van koning Albert, die op 21 Juli 1915 ter gelegenheid van de nationale feestdag verspreid werd.

(2) Zeer bekende trusts zijn Jourdain en Cie *(La Libre Belgique, Le National, Le Patriote illustré);* N V. De Standaard *(De Standaard, De Morgenpost, De Tijd);* Editions Vigil *(Le XXe Siècle, La Cité Nouvelle).*

vóór de oorlog 1914-1918 zelfs in de kleinste plaatsen uitgegeven werden, door het verlagen van de kostprijs der dagbladen, spoedig uitgeschakeld.

Vooral dank zij de populariteit van de sport ging het dagblad in deze periode van de elite over naar de massa. Heeft dit veel bijgedragen tot de ontwikkeling der gewone lui, dan dient tevens ook toegegeven dat het peil van onze nieuwsbladen hierdoor erg gedaald is. De negentiendeeeuwse aristocratische lezer verlangde geen kwaadsprekerij noch kletspraat, zoals duidelijk bewezen wordt door het kortstondig bestaan van *Méphistophèles,* het enige spotblad ten tijde der revolutie van 1830. De twintigeeuwse krant zoekt echter de massa te voldoen door slagwoorden en herhalingen. Door het feit dat men zich tot minder ontwikkelden richt, wordt de politiek meer en meer door de sport, de sensatie, de mode, de keuken, de feuilleton, enz. verdrongen. Sommige bladen zijn zelfs een echte leerschool van banditisme geworden.

Een ander kenmerk, dat onmiddellijk met het vorige in verband staat, is de zeer snelle vooruitgang van de Vlaamse pers, die gestimuleerd werd door het ontwakend nationalisme, de uitwijking naar Holland en het algemeen kiesrecht. De drie grootste vlaamstalige dagbladen hebben een gezamenlijke oplage van 500.000 exemplaren en munten uit door hun zeer goede buitenlandse correspondentie en hun puike illustatie.

Het nationalisme, zowel van Vlaamse als van Waalse zijde, verviel echter soms ook in excessen. *De Schelde* en later *Volk en Staat,* twee nationaal-flamingant gezinde kranten, evenals de rexistisch gezinde *Pays Réel* hebben immers zeer vele landgenoten misleid door ze onder het mom van een vals nationalisme, tegen de Belgische staat op te ruien. Hierdoor werden zij een werktuig in de handen van de Goebbels, *Propaganda Abteilung,* die niets anders op het oog had dan de bevolking der nabuurlanden van Duitsland tot ontevredenheid en opstand tegen het wettig gezag aan te zetten, om zodoende des te gemakkelijker een tweede wereldoorlog te kunnen ontketenen.

§ 3 — DE TWEEDE WERELDOORLOG.

Daar de Nazis ten volle overtuigd waren dat de propaganda dezelfde militaire eigenschappen bezat als om het even welk technisch of chemisch wapen, wilden zij zo

spoedig mogelijk een Duitsgezinde pers in het bezette land in het leven roepen. Reeds op 19 Mei, slechts één dag na de intrede der Duitse troepen te Brussel, meldde zich een groep officieren op het stadhuis onzer hoofdstad aan met het doel in verbinding te worden gesteld met de verschillende plaatselijke drukkers en uitgevers. De meeste journalisten, die naam waardig, hebben echter ogenblikkelijk de pen neergelegd en geweigerd te werken voor Goebbels' propagandaministerie. Nochtans waren er toch, en jammer genoeg enkelen met talent, die uit hoogmoed, eigenbelang, wrok of overtuiging met de bezetter meewerkten. Nadat gedurende korte tijd de gestolen *Nation belge* verschenen was, werd de eerste rechtstreeks door de Duitsers gecontroleerde krant onder de naam van *Le Nouveau Journal* opgericht. Het voornaamste kenmerk van dit blad was de behendigheid waarmede het lepel voor lepel zijn propagandagift de wereld instuurde. Op 15 Juni 1940 verscheen *De Dag,* die vooral in het begin dezelfde behendigheid aan de dag legde. Beide voorlopers werden spoedig door andere bladen gevolgd.

De Duitse propaganda benutte natuurlijk ten zeerste de vele tegenslagen, waarmede de geallieerde legers te kampen hadden en die uitliepen op de katestrofe van Duinkerken, waar de Engelse troepen na zware verliezen, verplicht waren de wijk te nemen naar hun land. Deze factoren waren in de eerste wereldoorlog ongekend. Destijds bleef de Belgische hoop steeds leven, daar herinneringen aan Loncin, Haelen, enz., de ongelukken van het ogenblik steeds deden vergeten. In 1940 bleef er ons daarentegen geen enkele lichtstraal over. Zelfs de radio, het machtige propagandamiddel der laatste twintig jaren, stuurde geen enkel bemoedigend woord de æther in. De Belgen in Londen begrepen geenszins de noden van de verdrukte bevolking, zodat hun activiteit in het begin volledig haar doel miste.

Deze toestand kon pas verholpen worden nadat onze vertegenwoordigers in het buitenland door de klandestiene pers van de stand der zaken op de hoogte werden gebracht. Reeds op 15 Juni 1940 werden er twee geheime vlugschriften, *Chut* te Brussel en *Le Monde du Travail* te Luik, rondgedeeld. Hoewel hun afwerking nog veel te wensen overliet, vertegenwoordigden zij toch reeds de stem der vrije Belgen, wars van alle knechtschap.

De Duitsers, bewust van het gevaar, troffen aanstonds de strengste maatregelen tegen de opstellers, drukkers, verspreiders of lezers dezer geheime bladen. Als reactie ont-

stonden overal sluikbladen, zowel in het Vlaamse als in het Waalse landsgedeelte. Men ging zelfs zo ver pamfletten in het Duits te laten verschijnen. Deze waren niet alleen voor de bewoners der Oostkantons, maar ook en vooral ter demoralisatie der vijandelijke troepen bestemd. In de mijnstreken vond men zelfs Duitsvijandige geschriften in het Hongaars en het Pools. Het meest ophef maakte evenwel de verspreiding van de valse *Soir* op 3 November 1943 door het Brabants comité van het Onafhankelijkheidsfront. Dit blad werd op 60.000 exemplaren bij alle dagbladverkopers uit het Brusselse besteld. De drukker Ferdinand Wellens moest zijn stoutmoedigheid twee maanden later met de dood bekopen.

Al de bladen grote en kleine, van welke politieke overtuiging zij ook waren, vormden een getrouw beeld van de geestesgesteldheid die er onder het gezond gebleven gedeelte van ons volk heerste. Zij hadden zonder twijfel de grote verdienste de vaderlandslievende geest van het onderdrukte volk levend te houden en beantwoordden in dien zin volkomen aan de wens die de heer Struye in het eerste nummer van het sluikblad *La Libre Belgique* uitdrukte.

§ 4. — HET DAGBLAD NA DE TWEEDE WERELDOORLOG.

Na de oorlog, die gekenmerkt was door een nooit te voren gekend aantal verraders en incivieken, was de regering verplicht zekere beperkingen aan de pers op te leggen. Hoewel dit op het eerste zicht de vrijheid van de journalisten in het gedrang brengt, stemmen deze maatregelen volkomen met de geest der grondwet overeen. De staatsvijandige dagbladen hadden onze bevolking immers al te veel schade toegebracht. Vele waren door het lezen van zulke kranten de verkeerde weg opgegaan met het gevolg dat zij hun medeburgers aan de gestapo overleverden, die hen aan de vreselijkste zedelijke en lichamelijke folteringen onderwierp. Zij waren dus in de volle zin van het woord een gevaar voor de samenleving en mochten dus volgens de bepalingen van de grondwet verboden worden.

Wat de ontwikkeling van het dagbladwezen betreft, heeft alles er de schijn van dat men de wegen van vóór de oorlog is blijven bewandelen. Meer en meer wordt de pers een informatiebron in plaats van een verdedigster van opinies. Meer nog dan vóór 1940 wordt er beroep gedaan op de massa. Ieder partij tracht de arbeidende klasse te beïnvloeden. Het hoeft dan ook geen betoog dat het heldentijdperk

(Foto « Le Soir », Brussel.)

Afdeling Rotatiepersen.

der pers voorbij is. Het terrein der wijsbegeerte is verlaten en de abstractie is in de meeste kranten geen mode meer. Sensatieberichten of partijtwisten zijn het enig voedsel dat vele dagbladen nog slechts aan de geest hunner lezers voorschotelen enkel en alleen omdat deze niets anders verlangen. Nochtans zou de pers een zwaard moeten zijn, gehanteerd door een journalist, bezield met dezelfde idealen als de middeleeuwse ridder. Deze zou onvervaard alle mistoestanden moeten aanklagen en alzo een waar toezicht kunnen uitoefenen over het beleid der regeerders. Dan eerst zou het dagblad beantwoorden aan de geest der grondwet.

Om dit ideaal te kunnen bereiken, moet de journalist echter over een meer dan gewone dosis gezondheid, energie en taaiheid beschikken. Hij moet zijn beroep liefhebben en scheppingsgeest, stoutmoedigheid en volharding mogen hem niet ontbreken. Om deze wens te vervullen wordt er sinds 1936 getracht een stoffelijk statuut voor de journalist te bekomen, waardoor het hem mogelijk wordt, zonder vrees noch vaar en zonder geldgebrek, in dienst van de waarheid en de rechtvaardigheid zijn werk als volksopvoeder uit te oefenen.

BESLUIT.

Door de uitvinding der boekdrukkunst werd het aanschijn der wereld veranderd. Het onderwijs heeft zich uitgebreid tot alle standen, zodat de wetenschap, die eertijds voorbehouden was aan de *clerici,* thans gemeengoed der massa geworden is. Het gedrukte boek is de vriend van het kind geworden, de leidraad van de student, de raadgever van de technieker, de meester van allen.

De hoge kostprijs, de beperkte oplage, alsmede de titel zelf legden het boek echter zekere beperkingen op. Om in deze leemte te voorzien schiepen enkele vernuftige mannen het dagblad. De zeer bescheiden gazetjes van het eerste uur lichtten de stedelingen in over de gebeurtenissen van de dag. Ten gevolge van het groeiend succes werd de inhoud der kranten echter voortdurend uitgebreid, zodat thans geen enkel domein, waaraan de mens zich zou kunnen interesseren, ter zijde gelaten wordt. De oplage groeide voortdurend aan en het dagblad verspreidde zich tot zelfs in de meest afgelegen hoeken en plaatsen Samengesteld uit enkele bladen, in het bereik van iedere beurs en van alle geesten was het dagblad het ideale verspreidingsmiddel van alle kennis. Is de pers in onze huidige wereld niet het meest daadwerkelijke en meest universeel aktiemiddel dat men ooit gekend heeft ?

Begiftigd met een wonderbaarlijk uitbeeldingsvermogen oefent zij op de massa een enorme invloed uit, die des te duurzamer is, daar hij dagelijks en voortdurend vernieuwd wordt. Het hoeft dan ook geen betoog dat de pers een kostbaar instrument geworden is in de handen der hedendaagse machten en dat haar medewerkers met goud betaald worden.

Zij heeft echte genieën ten haren dienste die de pen hanteren met een zekerheid en met zulk gezag dat zij zelfs door hun tegenstrevers zowel als door hun vrienden geëerbiedigd worden. Daartegenover neemt het aantal vulgaire schrijvers, die een goedkope roem zoeken in het publiceren van schandaaltjes en het aanwakkeren van de haat, met de dag toe. Het doel van de pers is nochtans veel groter en gezonder. Abstractie gemaakt van de richting zijner ideeën moet een dagblad, dat die naam waardig wil zijn, artikelen bevatten met een ernstige en degelijke grondslag. Deze moeten voor de lezer een ware documentatie vormen. Geen enkel offer mag in dit domein te zwaar zijn, daar de opvoeding der massa en de keuze van haar ideaal hiervan afhankelijk is.

Wij hebben een lange en harde oorlogsperiode achter de rug. Deze crisis heeft onze hulpbronnen verminderd, onze geesten verarmd en onze harten doen leegbloeden. De verknechte nazipers heeft velen, en vooral de jongeren wier oordeelsvermogen nog niet tegen schijn en bedrog gewapend was, van het rechte pad doen afdwalen. Daarom juist is een zedelijke heropstanding zo broodnodig. Wij moeten nieuwe mensen worden, bezield met meer verheven idealen, edeler verlangens en zedelijk gaver doeleinden.

Juist omdat de pers bij uitstek de opvoedster der massa is, moet zij dit mirakel verwezenlijken. Zij moet de lichtbaak zijn die de mens, na deze periode van blinde haat, terug de ware vredesweg der broederliefde aanwijst.

De politiek dient los te komen uit het kader der persoonlijke belangen om zich uitsluitend naar opbouwend werk te richten, opdat het welzijn van eenieder gepaard moge gaan met het algemeen belang.

De journalist heeft dus een zending tegenover het mensdom te vervullen. Hij heeft een moeilijke en kiese werkkring waarbij rekening dient gehouden met allerlei onverwachte psychologische factoren. De sport, het geldwezen, de publiciteit, de graveerkunst, ja zelfs de caricatuur moeten naar een zelfde doel gericht worden. De massa heeft een hartsopwelling nodig en wenst geen geestesdorheid maar mystiek. Zo zij er de moed toe heeft kan de pers deze mystiek scheppen.

De pers mag niet alleen een aktiemiddel binnen onze grenzen zijn. Zij moet en kan een machtige band tussen de volkeren vormen. Haar veelvuldige betrekkingen laten haar toe een volledige documentatie over de vreemde te vergaren, zodat zij, door het bijbrengen van een betere kennis der zeden, het karakter en de gebruiken van andere volkeren de mensen dichter tot elkaar kan brengen. Door haar invloed op de binnenlandse politiek van het land en de internationale betrekkingen kan zij aan de wereld van morgen een gunstige oriëntatie geven, die ons zal leiden naar vrede en voorspoed.

Om deze taak met succes te volbrengen moet de pers zonder vrees voor de gevolgen haar mening kunnen ten beste geven. Zij moet dus vrij staan tegenover de gezagvoerders en hen zo nodig, op de vingers kunnen tikken. De wrijving der gedachten, die hiervan onvermijdelijk het gevolg is, is de eerste voorwaarde tot de vooruitgang en tevens de eerste vereiste om te komen tot een waar democratisch regime, zoals het door de pioniers van 1830 gedroomd werd.

BIBLIOGRAFIE.

Degenen die zich voor het onderwerp zouden interesseren, verwijzen wij naar de volgende werken :

BASCHWITZ (K.), *De krant door alle tijden*, Amsterdam s d.

HOORNAERT, *Sa Majesté la presse*, Brussel 1933

LEYNEN (Hubert), *Een eeuw weekbladpers in Limburg*, Antwerpen s. d.

MASSART (J), *La presse clandestine dans la Belgique occupée*, Parijs 1917.

SCHNEIDER (Maarten), *De Nederlandse Krant van « nieuwstijdinghe » tot dagblad*, Amsterdam 1949

SURY d'ASPREMONT (Paul de), *La presse à travers les âges*, Parijs 1935

VIRCHAUX (M -P.), *L'Information à travers les âges*, Neufchatel 1945.

WEILL (G), *Le journal : origines et évolution et rôle de la presse périodique* (IXCIV *évolution de l'humanité*), Parijs 1934.

33201. — 3,000 ex.

GONTRAN VAN SEVEREN
Doctor in Rechten

DE STAAT EN WIJ

In het Nederlands bewerkt door KLERKX M. J. M.

MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING
DIRECTIE OPVOEDING BIJ DE GEWAPENDE MACHTEN

INHOUD

Inleidend woord 3

I. — *Burgerzin en burgerdeugd tegenover incivisme* 5

II. — *De gemeenschap : oorsprong van de staat :*
1. De gemeenschap 10
2. De behoefte aan organisatie 12
3. De behoefte aan veiligheid en verdediging 14

III. — *De macht : wezen van de staat :*
1. Een noodzakelijke instelling 18
2. Blijvende inrichtingen. 19
3 Een politieke grondslag 22

IV. — *Een Hiërarchie : bouw van de staat :*
1. De regering 25
2. De administratie 29
3 De gemeenschap 31

V. — *Het regime : vorm van de staat :*
1. Het koningdom. 35
2 De aristocratie. 37
3. De democratie 39

VI. — *Besluit : De staat en wij* 42

INLEIDEND WOORD.

Het begrip Staat *is zo oud als de beschaving zelf waarop we ons beroepen. Elke eeuw heeft haar theoreticus gehad van de ideale staat. Aangezien daarenboven dit begrip met een werkelijkheid overeenstemt, welke zo innig met het leven van eenieder verbonden is dat ze er gedeeltelijk het dagelijkse rythme van beïnvloedt, draagt elke burger een beeld van de staat in zich dat van enkeling tot enkeling veranderingen kan ondergaan. Volgens de sociale stand, de graad van ontwikkeling, de verlangens, de behoeften of de voordelen die de onderhorigen van de staat menen te mogen inroepen, en ook volgens de belemmeringen die de staat tegen hen opwerpt, worden deze onderhorigen gerangschikt, in voorstanders of in tegenstanders van het heersende bewind. Maar slechts weinigen geven zich de moeite op objectieve wijze te onderzoeken of de staat niet een noodzakelijk iets is, weinigen hebben de moed te aanvaarden dat het voor een gemeenschap toch nog beter is een slechte regering te hebben, dan er hoegenaamd geen te hebben. Nu oefent de regering de macht uit in de Staat en deze macht is in zekere zin het wezen zelf van de Staat.*

Na deze vaststelling kunnen we grif toegeven dat de Staat elke dag wat meer inmenging tracht te verkrijgen in zaken waar het persoonlijk initiatief zou moeten meester blijven. Deze inmening valt trouwens niet in de smaak van de meeste Belgen, die van nature zeer vrijheidslievend zijn. En vermits die inmenging het ontstaan voor gevolg heeft van de aanhoudend groeiend aantal wetten, besluiten en voorschriften van alle aard, zou het wel mogelijk kunnen zijn, dat de misnoegden gelijk hebben. Maar alvorens hierin uitspraak te doen is het nuttig er aan te herinneren dat deze toestand niet alleen aan België eigen is. Zo wat overal vinden we die terug. Het gaat hier dus om een algemeen verschijnsel. En indien dit zo is, dan is het omdat de Staat, die door de regering vertegenwoordigd is, zich verplicht heeft gevoeld in de laatste jaren de sfeer van zijn werkzaamheden uit te breiden en gemeenschappelijke verantwoordelijkheden te aanvaarden, die steeds talrijker en zwaarder werden. Om die reden hebben wij getracht in deze brochure, die hoegenaamd niet op oorspronkelijkheid wil bogen, het begrip Staat *onder zijn belangrijkste aspecten te beschouwen.*

Behalve de misnoegheid die geschapen werd door de ongewoon vlugge uitbreiding van de staatsactie, kunnen we nog vaststellen dat zelfs de mensen met de beste gevoelens bezield, geen nauwkeurig omschreven gedachte hebben van het begrip Staat. Ze verwarren het doorgaans met andere begrippen die er min of meer mede verwant zijn, doch die volledig te scheiden zijn van het begrip Staat : de natie, het vaderland, het regime, de regering, de macht. Deze begrippen liggen aan de basis van onze politieke opvattingen. Al te dikwijls echter worden de termen die deze begrippen aanduiden met elkaar verward en hieruit trekt men dan het gevolg dat ze ongeacht hun bepaalde betekenis kunnen gebruikt worden. We mogen echter nooit uit het oog verliezen dat al deze termen met een welomschreven begrip overeenkomen en daarom hebben we het nuttig geacht de hiërarchie die onder deze verschillende termen moet bestaan nauwkeurig te doen uitschijnen. Om zulks mogelijk te maken lijkt het ons volstrekt noodzakelijk het begrip Staat nauwkeurig te omschrijven.

Dit zal ons tevens toelaten wat nader uit te weiden over burgerzin en burgertrouw en ook over het incivisme, vermits deze begrippen sinds de bevrijding zeer veel gebruikt en wel eens misbruikt werden. We hebben een aspect van het incivisme gekend in een van zijn pijnlijkste uitingen, tijdens de twee bezettingen van het vaderland door een zelfde vijand, door een zelfde bezettende mogendheid. We mogen echter nooit uit het oog verliezen dat dit niet het enige aspect is van het incivisme. Etymologisch is het incivisme de negatie van het civisme. Wat is nu het civisme of de burgerzin. Het is de gehechtheid van de burger aan de Staat, die de gemeenschap voorstelt waarvan hij deel uitmaakt. We kunnen hieruit besluiten dat het incivisme zal optreden telkens wanneer het begrip Staat vervaagt. Dit verklaart o. i. waarom een nauwkeurige omschrijving en bepaling van het begrip Staat zo belangrijk is. En vermits de burgerlijke opvoeding thans veel opgang maakt, menen we actief mee te werken aan de vorming van de burgerzin bij onze medeburgers, door hun een beeld van de Staat te geven, dat zo volledig en zo gelijkend mogelijk is; een beeld van op voldoende afstand genomen om het geheel te kunnen overschouwen en tevens van zo nabij mogelijk gezien om alle gebreken te kunnen waarnemen die het zouden ontsieren.

DE STAAT EN WIJ...

I. — BURGERZIN TEGENOVER INCIVISME.

In België is de behoefte aan burgerlijke opvoeding ontstaan uit de vlaag van incivisme die ons land geteisterd heeft. Deze « ziekte » heeft in een tijdverloop van vijf en twintig jaar twee maal in ons land gewoed. Twee generaties werden er door aangetast en men heeft met ontsteltenis vastgesteld dat de tweede ziekte heel wat meer heeft ingewerkt, zowel in de diepte als in de ruimte. Het is dan ook niet moeilijk hieruit het besluit te trekken dat de kwaal zich de tweede maal over een ontvankelijker terrein heeft uitgespreid dan de eerste maal. Het ligt niet in onze bedoeling de redenen hiervan op te zoeken. Ook wensen we de methodes niet te bespreken die angenomen werden om tegen deze kwaal te reageren. Maar we kunnen een vergelijking maken en even overschouwen wat in beide gevallen werd gedaan voor de bestrijding.

In het eerste geval heeft men er zich mede vergenoegd de zieken af te zonderen, zonder te trachten hen te genezen, zonder een algemeen programma op te stellen om de ziekte te voorkomen in geval van een nieuwe aanval van de kwaal tegen het nog gezonde sociale lichaam. Men heeft gedacht dat het volstond voor een algemeen afzondering te zorgen van alle zieken. De leprozen uit de Middeleeuwen werden precies op de zelfde wijze behandeld. Deze tamelijk simplistische methode, die er op berekend was alleen de uitslagen na te gaan en die aldus de oorzaken verwaarloosde, kon in het tweede geval geen voldoening schenken. Dit was des te meer waar, daar het aantal zieken heel wat groter was en dat benevens de ernstige gevallen, nog talrijke minder ernstige gevallen konden worden waargenomen. De ongeneeslijken, 't is te zeggen zij die wetens en willens de kwaal hadden opgedaan, werden afgezonderd om elke verdere besmetting te voorkomen. Hierin heeft men goed gehandeld. Daaren-

tegen heeft men getracht, dank zij de burgerlijke opvoeding, om de minder erge gevallen te genezen. Dat is nog beter. Ten slotte heeft men een inentingsmiddel gezocht om een eventueel nieuw optreden van de kwaal te voorkomen en om de komende generaties er tegen te beschermen. Dit inentingsmiddel heet de « burgerlijke opvoeding ». Waarin bestaat die nu ?

De vakmensen die uitgenodigd werden om het doelmatigste middel tegen deze kwaal te vinden, hebben de oorsprong van het kwaad opgezocht en gelocaliseerd; zij hebben er de macht van gemeten en tevens opgezocht langs welke wegen de gemeenschap er het gemakkelijkst door aangetast werd en over welke bevolkingslagen de kwaal zich het gemakkelijkst verspreidde. Zij hebben aldus een methode voorgesteld die er in bestaat de massa en in het bijzonder de kinderen in de scholen en de soldaten in het leger (bij uitstek de school voor het latere leven), vertrouwd te maken met onze regelingsvorm (de democratie), met de nationale instellingen die er uit voortvloeien en met de belangrijkste staatsdiensten, die er de noodzakelijke uitvoerende organismen van zijn. Deze methode is uitstekend in principe, doch lijkt ons wel onvoldoende. Ze houdt inderdaad geen rekenschap met de ervaring uit het verdelen. De geschiedenis is misschien niets meer dan een eenvoudige wetenschap die op vermoedens berust, maar al kan ze geen licht werpen op de toekomst, toch staat ze ons toe na te denken over de feiten en gebeurtenissen uit het verleden.

We betwijfelen geenszins dat de massa vertrouwd moet gemaakt worden met onze nationale instellingen. Maar dit neemt toch niet weg dat, al kende de grote meerderheid der Belgen niets van onze nationale instellingen, practisch eenieder zich op 4 Augustus 1914 rondom de persoon van Koning Albert I schaarde, met een eensgezindheid en een moed die ons doen nadenken en tevens tot bewondering stemmen. Indien zulks op 10 Mei 1940, en dit moeten we wel bekennen, niet het geval was, dan is het waarschijnlijk omdat andere factoren hun invloed hadden doen gelden. We zullen nu trachten deze even te onderzoeken.

Al aanstonds vinden we als belangrijk element een buitengewoon grote staatsinmenging, die in de laatste jaren almaar door gegroeid is. Als tweede factor kunnen we zeggen dat deze staatsinmenging niet altijd zeer gelukkig is geweest. Een derde factor is een tijdelijk succes geweest van andere vormen van staatsopvatting, die de toen heersende orde

wensten te vervangen. Als vierde en laatste element vernoemen we het optreden in het politieke leven van een groot aantal personen, die tot deze taak niet waren opgeleid.

De gecombineerde uitslagen van deze verschillende elementen. hebben natuurlijk een invloed gehad bij het eerste optreden van het kwaad, en aldus was weldra een algemene onverschilligheid waar te nemen voor alles wat de staatsgemeenschap aanbelangde. Ondermijnd door een afbrekende propaganda en geen onderscheid meer maken tussen de noodzakelijke activiteiten en de willekeurige, die door de staatsinmenging werden opgedrongen, hebben de meeste staatsburgers een gebrek aan vertrouwen gehad in de Staat. Dit had voor gevolg dat een zeer groot aantal leden van onze gemeenschap, geen belang meer stelde in het leven van de staat; de meeste burgers hadden geen heldere blik meer op het staatsleven en oordeelden de boom naar zijn vruchten, die — we weten het — niet altijd zoet smaakten. Door de loop der omstandigheden beperkte de activiteit van eenieder zich practisch tot het zorgen voor het levensbehoud en voor de dagelijkse voeding. Bij de « politiek onwaardigen uit berekening », zijn aldus talrijke « politiek onwaardigen gekomen uit wat we noemen zouden verzuim ». Wij menen te mogen zeggen dat deze laatsten niet aan de zelfde kwaal leden, doch we geven ook grif toe dat ze een uitstekende prooi vormen voor eventuele besmetting. Hun moet dus een groter weerstandsvermogen worden gegeven. Met hen moet worden gehandeld zoals met de zieken die onderhevig zijn aan tuberculose : men zendt ze niet naar een sanatorium, maar wel naar een preventorium.

« Woorden ! Woorden ! » zal men hierop waarschijnlijk antwoorden. Maar de woorden hebben hun belang. Hoeveel ouders zouden niet weigeren hun zoon of dochter op raad van de geneesheer naar een sanatorium te doen overbrengen, daar waar ze met een zekere opluchting er zouden in toestemmen die zelfde zoon of dochter in een preventorium te laten opnemen. Die zelfde ouders, die eerst de ontmoediding nabij waren, krijgen plotseling opnieuw hoop en vertrouwen. Tegenover de Staat nu ook moet dit vertrouwen opnieuw versterkt en aangewakkerd worden. Nu is er toch geen beter middel om dit vertrouwen te verstevigen, dan aan de massa uit te leggen waarom de Staat noodzakelijk moet bestaan, of te zeggen dat de politiek iets anders is dan een strijdtoneel, dat de leden van de regering er niet noodzakelijk goed aan toe zijn, dat de anarchie de negatie is van elke vrijheid en dat met elk recht ook een verplichting overeenstemt.

Deze opvoeding en de terugkeer tot het vertrouwen die er het onvermijdelijk gevolg van is, moet door de Staat zelf worden ingericht omdat hij er ten slotte de belangrijkste begunstigde van is. Indien de Staat verkeerd wordt beoordeeld is het in de eerste plaats omdat de meeste burgers in de omwetendheid verkeren omtrent alles wat de Staat aanbelangt, omtrent zijn actie, zijn leven, zijn oorsprong, zijn wezen, omtrent de vormen die hij kan aannemen, de politiek die door de omstandigheden wordt opgelegd, de verantwoordelijkheden die hij moet opnemen voor het vervullen van zijn opdracht, omtrent de besluiten die hij neemt, ten einde de activiteit van de gemeenschap waarvan hij het geraamte vormt te ontwikkelen en de krachtsinspanningen der leden die deze gemeenschap vormen, te leiden en renderend te maken. Natuurlijk kan men niet altijd akkoord gaan met deze of gene beslissing en zal het ook wel gebeuren dat men een ander regime verkiest of dat men oordeelt dat sommige onderafdelingen niet behoorlijk werken; maar dit neemt niet weg dat de Staat volstrekt noodzakelijk is voor het leven en de inrichting van de ganse volksgemeenschap, net als het water nodig is voor de vruchtbaarheid van de grond of de lucht voor alle leven op onze planeet. Het is logisch en trouwens ook een plicht, dagelijks te denken aan mogelijke verbetering van de staatsinrichting, maar het is onmogelijk te vreonderstellen dat de Staat zou worden afgeschaft en moest dit toch geschieden, dan zou deze afschaffing onvermijdelijk alle vooruitgang en de beschaving waarop we zo fier gaan, in het niet doen verzinken.

De bladzijden die hier volgen ontstonden uit de overtuiging dat, indien alle mannen van goede wil die in ons land leven, overtuigd waren van deze noodzakelijkheid en van de voordelen die er uit voortvloeien, ze ogenblikkelijk opnieuw vertrouwen zouden krijgen in de gemeenschap waartoe ze behoren en de taak die ze individueel te vervullen hebben nog met meer moed en wilskracht zouden aanvaarden. Hun gehechtheid aan de Staat zou dan steunen op een gezonde redenering en zou aldus dieper en ernstiger kunnen aangevoeld worden; op die manier zou het werkelijk grote gevaar kunnen afgeschaft worden van de « politiek onwaardigen uit verzuim ». Dit zou dan ook toelaten zonder medelijden de « politiek onwaardigen uit berekening » definitief en zonder medelijden uit de gemeenschap te weren.

Het lijdt geen twijfel dat iedereen zulks wenst.

Aristoteles

Euclides.

II. — DE GEMEENSCHAP : OORSPRONG VAN DE STAAT.

Vermits de Staat zich zonder ophouden heeft ontwikkeld en uitgebreid, lijkt het ons volstrekt noodzakelijk deze studie te beginnen door op te klimmen tot de oorsprong, op het ogenblik dat de samenstellende onderdelen van de staat zich aan ons in al hun naaktheid en eenvoud voordoen. Deze methode zal ons toelaten een beter onderscheid te maken tussen de noodzakelijke activiteit en de toevallige tussenkomsten in de staatsbedrijvigheid; we zullen die ontwikkeling volgen naarmate de vooruitgang vordert, 't is te zeggen naarmate het leven in gemeenschap zich uitbreidt en intenser wordt. Verder moet elke redenering, elk bewijs kunnen steunen op een onweerlegbaarheid die algemeen wordt aangenomen en dus geen bewijsvoering vergt.

In het domein dat ons aanbelangt is deze onweerlegbaarheid (axioma of postulaat) verstrekt door de sociologen, wier waarnemingen zich uitstrekten over de primitieve maatschappijen, welke thans nog bestaan bij sommige volken die nog in het bronzen of in het steentijdperk leven en over de getuigenissen welke ons toegekomen zijn aangaande de eerste inrichtingen van de beschaafde mensheid. Nu is het een feit dat deze vaststellingen met elkaar overeenkomen. Altijd en overal heeft de mens in groepen geleefd. Hij heeft met zijn evennaasten een gemeenschap gevormd die in alle tijden en op alle plaatsen zekere punten van overeenkomst heeft vertoond. Doch in de elementen die een verschil vertonen in inrichting van deze collectiviteiten, moeten we de uitleg voor de Staat gaan zoeken, door eerst en vooral zijn oorsprong, vervolgens zijn wezen en ten slotte zijn bouw te bestuderen.

Het belangrijkste axioma waarop elke studie van de Staat moet berusten werd door Aristoteles geformuleerd, wanneer hij gezegd heeft dat de mens een « politiek dier » is (Ζωσν πολιτκογ), 't is te zeggen een levend wezen dat zijn natuurlijk milieu in de maatschappij vindt. Deze waarheid die werd waargenomen kan slechts bewezen worden uit het ongerijmde. Dit is zo, want hoe ver we ook in het verleden terugblikken, nergens vinden wij iets anders. Door het principe van zijn filosofie te steunen op het gekende « Ik denk, dus ik ben », heeft Descartes op gelijkaardige wijze gehan-

deld. Twee duizend jaar vroeger deed Euclides het zelfde, wanneer hij zijn meetkunde opbouwde op postulaten als « de rechte is de kortste afstand tussen twee punten ».

We kunnen dus uitgaan van « het politieke dier » van Aristoteles, om te zien hoe de mens gehandeld heeft ten einde de samenleving met zijn evennaasten in te richten, vermits het onmogelijk is de mens in te denken buiten de gemeenschap om.

1. De Gemeenschap.

De eerste elementen van deze gemeenschappelijke inrichting berusten natuurlijk op veronderstellingen. Het is niet uitgesloten dat de Familie, het geheel der afstammelingen van de zelfde ouders, of de Bende, groep mensen waar de familiebanden verzwakt zijn en elke betekenis verloren hebben, aan de oorsprong liggen van de eerste groeperingen van mensen. Maar, voor zover onze kennis thans reikt, laat niets toe zulks te beweren en waarschijnlijk zal dit ook nooit met zekerheid kunnen gezegd worden. Met andere woorden, hoe ver we ook in het verleden opklimmen, nergens vinden we een voorbeeld hiervan dat door de sociologen zou zijn gevonden. Van dat ogenblik af krijgt de discussie hieromtrent een zuiver academisch karakter.

Daarentegen vinden we altijd en overal, bij de groeperingen van mensen, sommige kenmerken en karakters die we niet terugvinden bij de dieren die in groep leven, al vinden we onder deze laatste sommige groepen die beter ingericht schijnen dan andere. Maar ze schijnen hoegenaamd niet voor verbeteringen vatbaar en geven de indruk alleen te gehoorzamen aan de verplichtingen welke ingegeven worden door de eenvoudige dierlijke natuur : honger stillen en dorst lessen, zich verdedigen tegen de natuurlijke elementen, voldoening geven aan de geslachtsdrift en op die wijze zorgen voor de voortplanting van het ras. Zelfs in de veronderstelling dat deze toestand werkelijk bestaan heeft, of dat de menselijke groeperingen van een enkele familie afstammen, dan nog bewijst niets dat op een zelfde woonplaats niet verschillende families verblijf hielden, dat ze zich gelijktijdig ontwikkelden en dat de samenstellende elementen zich met elkaar vermengd hebben. Nu is het een feit dat de menselijke families en benden altijd een neiging hebben om samen te smelten of zich met elkaar te vermengen. Bij de dieren stellen wij hoegenaamd niet het zelfde vast. Twee verschillende bijen-

zwermen zullen nooit met elkaar samenleven en de kudden vee leiden een afzonderlijk bestaan. Daarentegen stellen we vast dat de menselijke groeperingen een gans andere weg volgen : ze hebben zich met elkaar vermengd volgens hun affiniteit en hun behoeften; van het begin af hebben ze een zin voor hiërarchie, die heel wat soepeler en dieper is dan bij de dieren.

Om die reden werden de veronderstellingen van familie en bende niet langer weerhouden en ging men over tot het begrip *Gemeenschap*, waarvan het bestaan door de waarneming wordt gesteund.

> Overal en altijd, en alleszins van de eerste historische tijden af, verklaart professor Haesaert (1), leven de mensen in min of meer uitgestrekte gemeenschappen, met blijvend en onafhankelijk karakter, die alle een belangrijk kenmerk gemeen hebben : ze verenigen in rechtstreekse en tevens onrechtstreekse verhoudingen de samenstellende leden met elkaar, voor en door de voldoening, zo niet van alle, dan toch van de belangrijkste behoeften, en putten in hun eigen hulpmiddelen wat ze nodig hebben om zich te onderhouden, om te groeien en om in leven te blijven.

In tegenstelling met de dierengroepen, trachten de mensengroepen zich niet alleen te ontwikkelen wegens de enige oorzaak van de natuur, maar ook wegens de hiërarchie die ze tot stand brengen tussen de groepering en elk der leden die haar samenstellen. Deze hiërarchie is niet eens en voor altijd vastgelegd, ze is aan allerlei veranderingen onderhevig al naar gelang van de bestaande behoeften bij de gemeenschap, als bij de samenstellende leden. Ze veronderstelt een eenheid van bestuur, een bevelvoering, waarvan de titularis kan veranderen met de omstandigheden, maar waarvan de belangrijkste opdracht blijvend is : het inrichten van de veiligheid binnen de gemeenschap en haar verdediging tegen elk gevaar van buiten uit, dat zich zou kunnen verzetten tegen haar normale ontwikkeling. Dit laat ons toe te beweren dat de oorsprong van de menselijke gemeenschappen te zoeken is in een dubbele behoefte : de noodzakelijkheid van een inwendige inrichting en een reflex van verdediging tegen een gevaar van buiten uit. Daarbij voegen we nog dat overal waar men de aanwezigheid van de mens

---

(1) J Haesaert, professer aan de Rijksuniversiteit te Gent, schreef een *Essai de Sociologie et Notes Doctrinales conjointes.* Uitg. Brussel, « Lumière » (1947).

Meer dan eens hebben we de gelegenheid gehad de gedachten van deze grote socioloog uiteen te zetten; we zijn gelukkig hem hier onze dank te kunnen betuigen.

kan vaststellen en waar zich de kiem bevindt van een gemeenschappelijke inrichting, ook de verdeling van het werk kan vastgesteld worden, benevens nog enkele gemeenschappelijke trekken als taal, woonplaats, zeden, korpsgeest, solidariteit in de verdediging tegen hen die het bestaan van de gemeenschap in gevaar brengen, enz.

Dit laat toe te besluiten dat deze kiem de belangrijkste elementen bevat van de Staat, zoals hij oorspronkelijk moet bestaan hebben.

2. **De Behoefte aan Organisatie.**

Jean-Jacques Rousseau die een utopist was en als model voor een ideale maatschappij, Genève nam, zijn geboortestreek, die hij voorstelde als de ideale republiek, stelde de hypothese van het « Maatschappelijk Verdrag » als grondslag voor de ideale staat voor : 't is te zeggen de georganiseerde gemeenschap. Deze opvatting werd, onder andere door Taine, heftig bestreden. Indien men zich beperkt, zoals dit trouwens gebeurt met de meesten, die over het werk van Rousseau spreken zonder het gelezen te hebben, tot een letterlijke verklaring van deze formule die tot in de uitersten vervalt, en indien men vergeet dat het doel van Rousseau er in bestond de democratische opvatting van de Staat te rechtvaardigen tegenover de monarchie die hij bestreed, dan kan de formule van het « Maatschappelijk Verdrag » beschouwd worden als vals of ten minste als overdreven Maar indien men de geest van het werk beschouwt, indien men de heersende gedachte tracht te verklaren, dan moet men toegeven, voor zover men eerlijk wil blijven in zijn gevolgtrekkingen, dat Rousseau onder « Maatschappelijk Verdrag » de volledige toestemming verstond van de leden der gemeenschap om zich te organiseren dank zij een machtsoverdracht opgelegd door de drang der omstandigheden. Met andere woorden, volgens Rousseau wordt de Staat geboren in de gemeenschap zelf uit een drang om zich te organiseren, en elk lid van de gemeenschap aanvaardt deze organisatie als een noodzakelijk iets, waartegen niet kan worden ingegaan. Rousseau neemt ten andere aan dat « de Clausules van het verdrag misschien nooit formeel werden opgetekend ». Hij onderzoekt ten andere de oorsprong niet van de Staat, maar tracht de rechtvaardiging op te sporen van deze macht welke als een noodzakelijke kwaad beschouwd wordt. We onthouden dus van het « Maatschappelijk Verdrag » dat de Staat geboren is

uit een van te voren aanvaard akkoord, met betrekking tot de noodzakelijkheid om het gemeenschappelijke leven te organiseren.

In de meeste gevallen zal de bedreiging van buiten uit, door de snelheid van haar optreden en de noodzakelijkheid om er, op het gepaste ogenblik kordaat tegen in te gaan, de keuze bepalen van degene die de tegenstoot moet organiseren en van de wijze waarop hij moet georganiseerd worden Maar indien de geschiedenis bewijst dat er practisch geen gemeenschappen hebben bestaan die, op een gegeven ogenblik van hun ontwikkeling, in strijd zijn gekomen met andere gemeenschappen, dan is het toch ook niet minder evident dat die conflicten zich niet blijvend hebben voorgedaan. De behoefte aan organisatie daarentegen heeft een blijvend karakter. Nu is de duurzaamheid van de Staat een van zijn belangrijkste kenmerken. Men kan zich een gemeenschap inbeelden die nooit in conflict treedt met de omliggende gemeenschappen, doch men kan er zich geen enkele inbeelden die zou groeien en zich ontwikkelen zonder de hiërarchie en de macht die de staat kenmerken. De hechtheid van de gemeenschappelijke inrichting zal dus de voorwaarde zijn van de actie van de Staat. De aldus geschapen banden tussen al de leden van de gemeenschap kunnen niet eens en voor altijd worden vastgelegd. Ze hangen inderdaad af van de ontwikkeling van het gemeenschappelijke leven en van de gezamelijk politiek, 't is te zeggen van de doeleinden die de Staat nastreeft.

Nu worden deze doeleinden bepaald door de belangrijkste behoeften van het leven in gemeenschap. Is de Staat militair ingericht, dan is de organisatie volledig afgestemd op aanval en verdediging, zoals dit het geval was bij de Assyriërs en in het oude Romeinse Rijk. De leider van de Staat zal de bevelhebber zijn van de gewapende macht. Zij die hem in zijn opdracht moeten helpen en die de belangrijkste bevoorrechten van de staatsactie zijn, worden dan zijn voornaamste medewerkers. Op rechtstreekse of onrechtstreekse wijze wordt de belangrijkste opdracht van al de leden van de gemeenschap bepaald in overeenstemming met deze activiteit. Indien daarentegen, zoals in het oude Egypte, de Staat op een theokratische opvatting berust, wordt de totale activiteit van al de leden van de gemeenschap gericht op het hiernamaals; de orde in de Staat heeft dan een goddelijke oorsprong, de priesters bekleden de eerste plaats, het paleis van de prins of van de leider van de Staat is een tempel waarin de priesters tevens raadgevers en helpers zijn, terwijl de leider zelf

beschouwd wordt als een onmisbare schakel tussen de verschillende leden van de gemeenschap en de godheid. Wat meer is, in talrijke gevallen zal hij deze godheid belichamen. Indien ten slotte de activiteit van de Staat gericht is op de voortbrengst en de uitwisseling van rijkdommen of op de handel, zoals in het oude Carthago en in de meeste moderne democratische landen, zullen de leiders van de Staat gekozen worden onder de elite van dezen die zich bezighouden met zaken en « het land zal dan de schijn aannemen van een naamloze vennootschap die beheerd moet worden om er een maximum aan voordelen te doen uit voortvloeien » (1).

3. DE BEHOEFTE AAN VEILIGHEID EN VERDEDIGING.

Hoe primitief haar inrichting ook zij, toch zal een gemeenschap die zich bewust is van haar bestaan, altijd streven naar een verdediging van haar integriteit tegen elk gevaar van buiten uit, en in de eerste plaats tegen het gevaar dat voortspruit uit de bedreiging van een andere gemeenschap. Men kan hieruit besluiten dat de vlugheid en de krachtdadigheid van de verweermiddelen, de maat geven van de bewustheid die elke gemeenschap heeft van haar bestaan. Indien de verweermiddelen verzwakken is dit een bewijs dat het zelfbewustzijn van de gemeenschap vervaagt. In het

---

(1) Haesaert o.c. blz. 117. De geleerde professor voegt er aan toe : « De beheerders hebben haast uitsluitend op het oog : het ruilverkeer, de handelsbalans en de voortbrengst. Hun programma is in de eerste plaats economisch; hun diplomatie is gericht op het verkeer; hun handelwijzen zijn dikwijls lawaaierig, middelmatig en zonder smaak, doch altijd op handelsbelangen gericht. De leider gedraagt zich als een groot geldmagnaat en is tegelijk gul en tiranniek. Haast altijd wordt hij gekozen dank zij een grootse propaganda die aan een kermisactiviteit doet denken Wanneer hij verkozen wordt genieten zijn aanhangers grote voordelen : de plaatsen die ze wensten worden hun gegeven Het parlement is een beurs en soms een winkel. De ministers die louter vakmensen zijn, onderdrukken elk gevoelen en steunen alleen op statistieken en peilingen om hun politiek te voeren. In het algemeen zijn hun handelwijzen het gevolg van een berekende politiek, waardoor ze betere uitslagen geven Ze rekenen veel op de macht van het geld en kennen de mensen Ze verwarren de principes van de agiotage en van het algemeen belang en dienen soms meer de ploutocraten dan de belangen van de republiek Het regime houdt echter stand, want het bedrog en de knoeierij kost minder dan oorlogen. De mensen geven er zich doorgaans rekenschap van doch aanvaarden deze glorieloze, maar toch veilige welstand. Het enige gevaar bestaat hierin dat de barbaren buiten de grenzen de wacht houden en op de gelegenheid wachten om het land te overrompelen »

begin heeft deze noodzakelijkheid in belangrijke mate bijgedragen in de versteviging van de Staat wegens de drastische maatregelen welke door de verdediging worden opgelegd. In vele gevallen is het bestaan zelf van de gemeenschap in gevaar. Er moet vlug en krachtig worden opgetreden. Hieruit volgt dat degene die de gemeenschap heeft gered in wat ze als heiligste bezit, een leeuwenaandeel heeft in het beleid van de Staat, van zohaast het gevaar geweken is. Bij de vrees die hij opwekt voegt zich alras een gevoelen van erkentelijkheid en van bewondering. Dit legt in de meeste Staten het ontstaan uit van militaire dynastieën. En, hoe paradoxaal het op het eerste gezicht ook moge blijken, de oorlog in het buitenland die bij uitstek een factor van desorganisatie is, heeft in het begin althans, aanleiding gegeven tot een versterking van de permanente instellingen.

Nochtans moeten we zeggen, en het loont wel de moeite hierop de nadruk te leggen, dat alle gevaren die het bestaan van een gemeenschap bedreigen niet altijd van buiten uit komen. De algemene goedkeuring die, zoals Jean-Jacques Rousseau het zegt, aan de oorsprong ligt van de republiek, heeft niet noodzakelijk de instemming van eenieder voor gevolg. De theoreticus van « het Maatschappelijk Verdrag » stelde zich tevreden met de meerderheid en voegde er aan toe dat « hoe meer de besprekingen gewichtig en ernstig waren, hoe meer het aangenomen oordeel de algemeenheid van stemmen moet benaderen ». Nu redeneerde Jean-Jacques naar het voorbeeeld van een totale democratie, waarin elke belangrijke bespreking aan het oordeel van allen onderworpen wordt. Dit zou natuurlijk het ideaal zijn, maar dit ideaal kan onmogelijk verwezenlijkt worden. De Zwitserse filosoof voegde er nog aan toe : « Moest er een volk bestaan van goden, dan zou het op democratische wijze geregeerd worden. Een dusdanig volmaakte regering is op de mensen niet toepasselijk ». We zijn inderdaad verre van zulks te bereiken. Daarbij komt nog dat in de practijk en in sommige regimes, de macht, voor zover ze op hechte bases gegrondvest is, niet altijd rekening houdt met de wensen of zelfs met de wilsuitingen van de leden der gemeenschap. Om die redenen is de gebrekkigste of slechtste democratie nog altijd te verkiezen boven het beste autoritaire regime. De oppermachtige koningen, zelfs wanneer ze voor een verlicht despoot doorgaan, willen dikwijls het welzijn van hun onderdanen verzekeren, zelfs tegen hun zin in. De Belgen kunnen hiervan getuigen vermits ze geregeerd werden door een Jozef II of een koning Willem, die beiden met de beste inzich-

ten waren bezield, doch die een grote fout begingen : nooit hebben ze hun onderdanen, in wat ook geraadpleegd.

Doch laten we niet vooruitlopen. In de zaak die ons bezighoudt volstaat het vast te stellen, dat in elke georganiseerde gemeenschap leden bestaan die de beslissingen van de meerderheid niet aanvaarden, het zij dat ze met deze genomen beslissingen niet akkoord gaan, het zij dat ze de modaliteiten van verwezenlijking niet aanvaarden. Indien deze minderheid er de macht toe heeft, of ooit meerderheid wordt, dan mag ze het bestaande gezag omverwerpen en de beheerwijze van de Staat veranderen. In dit geval wordt de meerderheid van gisteren de minderheid van morgen. Het parlementarisme heeft de grote verdienste deze blijvende strijd tussen tegengestelde strekkingen te hebben ingericht; een mooi voorbeeld hiervan wordt ons gegeven in de geschiedenis van de Angelsaksische landen. De minderheid, die er de naam van oppositie draagt, eerbiedigt alle regels van een eerlijk spel. Maar men kan een minderheid indenken die oneerlijk is, die deze regels niet altijd eerbiedigt. Men kan, en men moet zelfs het geval onderzoeken van leden ener minderheid, die én de algemene instemming, én de noodzakelijkheid van een centrale macht verwerpen. In dit geval treedt de behoefte aan veiligheid en verdediging op, niet tegen een vijand uit het buitenland, maar wel tegen een vijand uit het binnenland.

Deze behoefte aan veiligheid verklaart het bestaan van de WET.

De wet is een van de voorrechten van het gezag, misschien wel het belangrijkste voorrecht, net als de macht en de uitoefening dier macht het wezen zelf zijn van de Staat. Want er bestaat geen Staat zonder macht en ook geen macht zonder een stel wetten, waardoor degenen, die met de macht bekleed zijn haar kunnen uitoefenen. De machtsovername veronderstelt dus noodzakelijkerwijze het recht om wetten uit te vaardigen. En, al is het waar dat de uitoefening der macht en de toepassing der wetten veranderen met de vorm zelf van het gezag, dan blijft het toch altijd evident dat een Staat zonder wetten niet denkbaar is. De afwezigheid van wetten en van instellingen die ze moeten doen eerbiedigen, leidt tot algemene anarchie. Nu is de anarchie niet alleen de negatie van alle orde, maar ook van de hiërarchie die een noodzakelijke factor is in elke gemeenschap, in elke georganiseerde samenleving, dus in elke Staat.

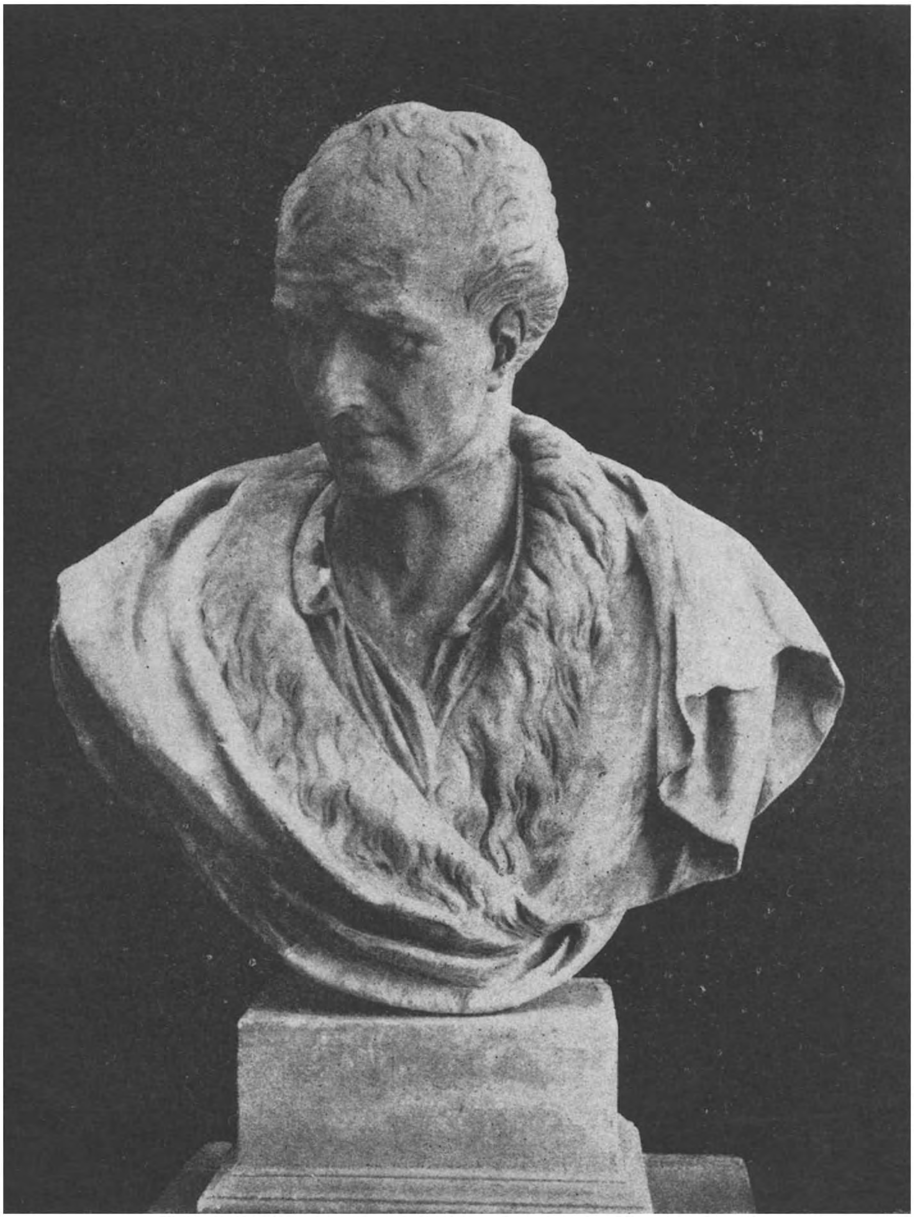

(Negatief A. C L.)

Buste van Jean-Jacques Rousseau, door Godecharles.

III. — DE MACHT : WEZEN VAN DE STAAT.

De Staat die ontstaan is uit een behoefte aan organisatie, uit een behoefte aan verdediging, of uit beide tegelijk, bestaat van het ogenblik dat een of meer mannen, aangeduid door hun wijsheid of erkend wegens hun macht, het recht krijgen of het zich toeëigenen, om het lot van de gemeenschap te vereningen met hun persoonlijke actie. Van dit ogenblik af ontstaat tussen hen en al de leden van de gemeenschap een aantal banden, die aan deze gemeenschap een ander uitzicht geven. Ze wordt dan een Staat, 't is te zeggen een georganiseerd geheel, dat een bestaan en een activiteit heeft die onafhankelijk zijn van deze der leden uit de gemeenschap zelf; tevens echter wordt er naar gestreefd dit bestaan en deze activiteit te ontwikkelen en aan een leidend gezag ondergeschikt te maken. Van dit ogenblik af ook is elk lid van deze gemeenschap aan een algemene, min of meer strenge tucht onderworpen, wegens de voordelen die voortvloeien uit het bestaan zelf van de gemeenschap. Deze tucht kan vrij aanvaard zijn of nog opgedrongen worden voor het welzijn van de Staat en van de leden. Het werktuig van deze algemene tucht heeft een gezag, dat door iedereen moet geëerbiedigd worden en waarvan de beslissingen moeten worden uitgevoerd.

Dit gezag waarvan de doeltreffendheid gemeten wordt door de bereikte uitslagen, zullen we macht noemen. Om deze tucht te verwezenlijken krijgt de macht een stel wetten als wapen. De draagkracht en de toepassingsmodaliteiten van een wet kunnen veranderen met de tijd en de plaats van toepassing, of nog met de graad van ontwikkeling van de gemeenschap, haar soort van activiteit, en de vijanden waartegen ze zich moet verdedigen. Maar indien de macht verdwijnt, en met haar de toepassing van de wet, dan brokkelt de Staat af om weldra tot algemene anarchie te leiden. Dus zullen het aantal wetten en de uitgestrektheid van hun toepassing niet toelaten om de macht van het gezag en bijgevolg de leefbaarheid van de Staat te meten; dit kan alleen geschieden door de wijze na te gaan waarop de uitgevaardigde wetten worden nageleefd. Een machtige Staat is niet noodzakelijk een Staat die veel straft; het tegenovergestelde zou eer waar zijn. Want de straf geeft de maat aan van het verzet tegen de toegepaste wet. Nu zijn de wetten die overtreden worden altijd slecht. Het ideaal zou zijn, wetten te hebben die nooit overtreden worden. Maar een ideale repu-

bliek bestaat niet op deze wereld omdat de mensen op verre na niet volmaakt zijn. Bij gebrek aan een algemene onderwerping, is het noodzakelijk dat de gevolgen van de wet, 't is te zeggen de wil van de macht, toepassing vinden aan de top tot aan de basis van de maatschappelijke pyramide; van het gezag dus dat de wet uitvaardigt tot de laagst levende leden van de gemeenschap.

De wet is dus het geraamte zelf van de gemeenschap. Degenen die met de macht bekleed zijn om wetten uit te vaardigen en dan toe te passen, bezitten het wezen zelf van het gezag, omdat ze er de belangrijkste drijfkracht van hebben. De macht kan niet verward worden met de Staat, maar ze is er het wezen zelf van. Want zonder macht kan de staatsactie niet worden ingebeeld.

1. Een Noodzakelijke Instelling.

Altijd en overal werd het gezag vertegenwoordigd door eén leider die het uitoefende in naam van de gemeenschap. Al naar gelang van de gevallen en ook van de behoeften, werd deze leider gekozen wegens zijn wijsheid of wegens zijn macht. Nu eens heeft hij uitgebreid gezag, dan weer is het meer beperkt. Hij kan gekozen worden voor het leven of nog voor beperkte tijd indien zijn kiezers er zo over beslist hebben. In sommige gevallen zelfs werd hij alleen gekozen om een bepaalde opdracht te vervullen. Het kan ook voorkomen dat het gezag niet door een enkel leider wordt uitgeoefend doch door een groep, in college verzameld Dikwijls ook kunnen verschillende colleges het gezag onder elkaar verdelen, zoals in de parlementaire democratieen. Maar net als men kan vaststellen dat er geen Staat bestaat zonder gezag, noch enig gezag zonder een leider die het uitoefent, kan men ook zien dat er overal en altijd een neiging bestaat om dit gezag te vervangen wanneer het macht verdwijnen. Zij die eenmaal een leider gekozen hebben trachten hem tegen alles in te behouden of wensen hem ten slotte te vervangen door een andere, omdat de voordelen die ze er uit halen groter zijn dan de nadelen die er uit kunnen voortvloeien

Wat meer is, van zohaast de leider verdwijnt of van zohaast de hem opgelegde taak vervuld is, tracht men hem te vervangen Deze plaatsvervanging geschiedt soms met geweld Wanneer een leider geen voldoening meer schenkt en wanneer hij niet over de vereiste macht beschikt om zich

tegen de wil van een groep te handhaven, wordt hij omver geworpen en door een andere vervangen. In de practijk zal de opvolger meestal degene zijn die, op wettige of onwettige wijze, de actie heeft gevoerd en aldus zijn tegenstrever heeft uit de weg geruimd. Maar de zaak heeft weinig belang. Wat we wilden aantonen, is dat de leider die het gezag vertegenwoordigt, beschouwd wordt als een noodzakelijkheid. We mogen inderdaad niet uit het oog verliezen dat het gezag hoger ligt dan de persoon die er mee bekleed is, al vinden we beide doorgaans in een zelfde persoon vertegenwoordigd. Hij behoort tot het wezen zelf van de Staat en is er als het ware de eerste noodzakelijkheid van. Bovendien heeft iedereen er voordeel bij het blijvend karakter van een staatsinstelling te behouden en aldus werd voor deze instelling een bovennatuurlijke rechtvaardiging of oorsprong gezocht.

De theorie van de goddelijke oorsprong van de macht heeft geen ander ontstaan. Wat noodzakelijk is wordt beschouwd als een uitdrukking van de goddelijke wil. In de materialistische of goddeloze regimes, die de goddelijke oorsprong negeren, wordt de leider voorgesteld als de ideale vertegenwoordiger van het uitverkoren ras. Voor hem wordt dan een mythologie uit de grond gestampt. Zelfs de democratie gevoelt de noodzakelijkheid om zich te beschermen tegen de anarchie en tegen het verdwijnen van de Staat dat zou volgen op het verdwijnen van het gezag, door beroep te doen op het principe van Jean-Jacques Rousseau, volgens hetwelk elke macht voortvloeit uit de natie. Het heeft weinig belang dat degene die de macht uitoefenen verdwijnen, vermits de natie, zolang ze als natie 't is te zeggen als gemeenschap die zich tot Staat kan inrichten bestaat, de macht heeft om het gezag toe te vertrouwen aan mannen die door haar gekozen worden.

2. **Blijvende inrichtingen.**

Het princiep van de noodzakelijkheid van de Staat heeft als onvermijdelijk gevolg de duurzaamheid van de gezagsinstellingen Deze gebiedende behoefte ligt aan de grondslag van elke dynastie. Het lijdt geen twijfel dat degene die het gezag bekleedt dank zij het toeval, de macht, de wijsheid of de algemene instemming, zal trachten dit gezag erfelijk te maken wegens de talrijke voordelen die het biedt Dikwijls zal hij hierin geholpen worden door deze die in zijn onmiddellijke omgeving leven en die de eerste en belangrijkste

bevoorrechten zijn van de bestaande staatsinstelling. Alle overweldigers, alle dictatoren hebben getracht deze duurzaamheid te verwezenlijken. Werd de huwelijkspolitiek van Napoleon niet ingegeven door de wens om aan Europa een opvolger te geven die niet langer zou heersen door de vrees die hij ingaf ? De alleenheersers van gisteren en waarschijnlijk ook deze van thans, hebben duizend en een voorzorgen genomen om dit te verwezenlijken. Sommigen hebben niet geaarzeld de door hen gekozen opvolger reeds van het begin af in de regering op te nemen. Hiervan kunnen we talrijke voorbeelden vinden in de geschiedenis van het Romeinse Rijk.

Van deze wens voor duurzaamheid die een blijvend bestaan aan de Staat verzekert, zijn de democratieën niet volledig vrij gekomen. De moeilijkheid werd op verschillende manieren opgelost. De volmaaktste verwezenlijking in het geval dat ons aanbelangt, schijnt de grondwettelijke monarchie te zijn. Ze omvat inderdaad én de voordelen van de erfelijkheid (de grondslag van de absolute monarchie) én de voordelen van de scheiding der machten en van de volkssouvereiniteit eigen aan de democratie). Alleen de vertegenwoordigers van de uitvoerende macht blijft. Maar de uitoefening van de macht die hem wordt toevertrouwd is strikt beperkt en onderworpen aan de contrôle van de wetgevende macht, zonder er echter ondergeschikt aan te zijn. Om die reden heeft onze grondwet de troonsopvolging tot in de kleinste bijzonderheden geregeld, alsmede het geval van regentschap grondig bestudeerd. In de republieken waar de uitvoerende macht voor een beperkte tijd toevertrouwd wordt aan een door het volk gekozen vertegenwoordiger, werden nog meer voorzorgen genomen om het gezag tegen elke niet vorziene wijziging te beschermen.

Het kan echter voorkomen dat zich gapingen voordoen. Dit is bij voorbeeld het geval met omwentelingen of met een totale inzinking van het gezag, zoals in Duitsland (1918) of onlangs nog in het Duitse Rijk van 1945. Wat kunnen we dan vaststellen ? Het eenvoudigste geval is datgene waarin zich een nieuw gezag opdringt in de plaats van het vroegere. De duurzamheid wordt verzekerd en later wordt de toestand geregeld op wettige of onwettige wijze. De koning wordt onthoofd of uit het land gebannen, en onmiddellijk wordt hij door een ander vervangen. Maar het kan ook voorkomen dat de scheuring niet zo brutaal is en dat twee machten gelijktijdig blijven bestaan, zoals tijdens de burgeroorlog in Spanje; de omstandigheden kunnen ook beletten dat de

samensmelting tussen de twee machten tot stand komt. Dit was het geval in Frankrijk, na Sedan, en in Duitsland na de capitulatie van de IIIe Rijk.

In deze verschillende gevallen doet zich een zonderling verschijnsel voor. De Staat blijft kunstmatig voortbestaan dank zij de duurzaamheid van zijn instellingen. Hij werd onthoofd door de brutale afschaffing van de leider die alle gezag in handen had. Maar het bloed vloeit niet uit de open wonde doch blijft doorstromen in de aderen, die aldus het normale leven van de gemeenschap blijven verzekeren. Dit heeft zich onder andere voorgedaan in de landen, die eerst bezet en daarna bevrijd werden. Hieruit vloeit het belang voort van de administratie in de breedste opvatting van het woord. We kunnen dan ook besluiten dat, hoe meer een Staat over instellingen beschikt die natuurlijk alle overeenkomen met een organisch noodzakelijke functie, hoe meer hij kans zal hebben om aan boven vernoemde gezagscrises te overleven.

Maar er is nog een ander gevolg dat we kunnen afleiden uit de vaststelling die we hoger deden. Zo het waar is dat het gezag het wezen is van de Staat, moeten we niet vergeten dat het niet de ganse Staat is. Het is met betrekking tot de collectiviteit, wat het hoofd is voor het lichaam : de leidende inrichting. Benevens deze leidende inrichting bestaat nog het hart dat de motor is en hoegenaamd niet afhangt van de geest of van de hersenen (zetel van de wil of van het verstand); het hart kan blijven doorwerken wanneer de hersenen niet langer actief zijn. Behalve het hart en het bloedvatensysteem kunnen we nog vernoemen : het geraamte, de spieren, het zenuwstelsel, die alle min of meer onafhankelijk zijn van elkaar. Net als het grootste verstand of de sterkste wil zich niet zouden kunnen uiten indien de menselijke motor niet meer werkte, indien de beenderen, spieren of zenuwen elke dienst weigeren, kan de macht ook niet worden uitgeoefend of de leefbaarheid van de Staat niet worden verzekerd, indien de blijvende instellingen van het gezag niet meer werken.

Deze instellingen die in het begin opgevat werden als eenvoudige uitvoermiddelen en die zwakker of sterker werden al naar gelang het gezag zwakker of sterker werd, zijn zo duurzaam opgegaan in de gemeenschap, dat ze als een eigen bestaan hebben verkregen door de dringende noodzakelijkheid van hun functie. We kunnen ons de Staat niet meer inbeelden zonder deze instellingen. Zelfs indien de

Staat zou verdwijnen, zou het gemeenschappelijk leven ze nog nodig hebben wegens de ingewikkeldheid en de veelvuldighied der banden in een gemeenschap, welke tot een grote graad van ontwikkeling is gekomen. Wanneer bij voorbeeld de Duitse Staat ingestort is, werd alleen de Wehrmacht en de vertegenwoordiging van het IIIe Rijk in het Buitenland in deze val betrokken Bleven echter voortbestaan het gerecht (in zekere mate en voor zover materieel ter beschikking was), het vervoer van reizigers, de wegenbouw, de belastingen, de diensten voor openbare gezondheid, voor het behoud der moraliteit, enz. enz.. De duurzaamheid van de Staatsinstellingen en hun noodzakelijkheid voor het behoud van het openbare en gemeenschappelijke leven werden zo dringend aangevoeld dat in ons land hun werking wettig voorgeschreven werd in geval van vreemde bezetting. Daar ligt ten andere de oorsprong van het gekende boekje voor burgerlijke mobilisatie.

3. **Een Politieke Grondslag.**

Het onderscheid dat we onder de verschillende instellingen van de Staat gemaakt hebben (de instellingen die de uitoefening van het gezag toelaten en onze die het leven van de gemeenschap verzekeren), laat ons meer inzicht krijgen in de banden die het gezag en de gemeenschap verenigen. Beschouwd vanuit het standpunt van deze banden, komt het gezag ons voor als een politieke grondslag welke de gemeenschap heeft aangenomen, doch die altijd buiten deze gemeenschap moet gezocht worden en die er tegelijkertijd de onmisbare steun van is.

Wat wil zulks zeggen ?

Wanneer we van politieke grondslagen of politieke structuur spreken, verstaan we hierdoor niet de inrichtingen die onstaan zijn rondom de politieke groeperingen, en die we in alle parlementaire democratieën tegen elkaar zien strijden om het gezag te veroveren en de macht uit te oefenen. Deze groeperingen bepalen ten slotte het politieke leven, want hun leiders hebben het bestuur in handen of vertegenwoordigen de occulte machten die het staatsleven beïnvloeden (de bank, het leger, de geestelijkheid al naar gelang men te doen heeft met timotropische, militaire of theocratische Staat); maar deze groeperingen hebben geen uitstaans met de politieke structuur, zoals we die hier veronderstellen en zoals die ten slotte ook moet opgevat worden. Hun enige doel, in een parlementaire democratie, is zoveel mogelijk vertegenwoordigers te bezitten van hun gezindheid in de verschillende instellingen van het politieke regime en bij

voorkeur natuurlijk de hoogst gelegen plaatsen van het staatsbeleid. In die zin moeten we de uitdrukking « aan politiek doen » begrijpen; ze komt dus nagenoeg overeen met de uitdrukking « zaken doen ».

Maar het woord « politiek » heeft nog een andere betekenis. We vinden deze terug in de staatshuishoudkunde of economische politiek, twee begrippen die niet mogen verward worden. De staatshuishoudkunde is de economische inrichting van de gemeenschap. De economische politiek is de gedragslijn die een Staat in bepaalde omstandigheden volgt om zijn economische activiteit zo goed mogelijk te leiden. Net als de Staat een economische, financiele, militaire en sociale politiek volgt, bezit hij ook een politiek zonder meer, 't is te zeggen algemene principes van bestuur en inrichting die hij tegenover zichzelf waarneemt. Deze principes verschillen, voor wat betreft hun uitvoering, van Staat tot Staat, al naar gelang van de graad van ontwikkeling en onderricht van de Staat. Maar al deze politieke gedragslijnen hebben een gemeenschappelijke ondergrond. En al verschilt de politieke structuur van Staat tot Staat en van periode tot periode, toch hebben ze alle gemeenschappelijke kenmerken en grondslagen, die we het politieke geraamte zouden kunnen noemen.

Waarin bestaat nu dit politieke geraamte ? In een geheel van inrichtingen welke de Staat nodig heeft om tot de verwezenlijking te komen van zijn gestelde einddoel met betrekking tot de gemeenschap.

> In de practijk, zegt professor Haesaert, bestaat het in een hierarchie, die trapsgewijze alle leden van de gemeenschap beinvloedt en ze zowel afzonderlijk als collectief aan de gemeenschappelijke opdracht onderwerpt, door de gehoorzaamheid aan een algemeen opgelegde tucht. Dank zij deze orde kan het ganse systeem werken in overeenkomst mt alle samenstellende onderdelen en wordt het door een zelfde rhythme geleid; het schijnt daarenboven de algemene goedkeuring weg te dragen in de nagestreefde doeleinden en in de middelen om deze te bereiken. Het veronderstelt een leiding die ontwerpt en beslist : de regering, een technische instelling die de genomen beslissingen doet uitvoeren en doordrijft : de administratie, ten slotte een massa van beheerde onderdanen die de gemeenschap vormen

De Staat waarvan we het wezen, of als het ware de intieme aard van hebben blootgelegd, heeft dus in zijn uiterlijk voorkomen als het aspect van een pyramide, en in zijn innerlijk voorkomen, wegens het levende en plastische geheel, als het aspect van een hiërarchie.

Van dit oogpunt uit zullen we dan ook in het volgende hoofdstuk de Staat bestuderen.

IV. — **EEN HIERARCHIE: BOUW VAN DE STAAT.**

Een Staat die normaal zou zijn samengesteld zou de vorm aannemen van een pyramide, indien we hem in de ruimte konden voorstellen zoals de landmeters doen : aan de top bevindt zich de regering, de massa van de leden die de gemeenschap vormen bevindt zich aan de basis en tussen beide vinden we, in steeds geringere hoeveelheid naarmate we de top naderen, de administratieve diensten. Dit geheel heeft echter geen statisch karakter. Het is daarentegen uiterst levend; de basis kan erger of breder worden, de top kan dalen of stijgen en de banden tussen beide kunnen toenemen in hoeveelheid en hechter of zwakker worden. Daarom vernoemen we, benevens het beeld van een pyramide, ook nog het beeld van een hiërarchie.

Deze hiërarchie bestaat in een hoeveelheid banden die elk lid van de gemeenschap rechtstreeks of onrechtstreeks aan het gezag binden. Indien de hiërarchie verdwijnt, indien de band verbroken wordt, dan brokkelt het gezag af. Indien de hiërarchie verslapt, dan verzwakt ook de Staat en elk lid van 'de gemeenschap ondergaat er de nadelige gevolgen van. Hieruit vloeit het gevaar voort van een te grote hoeveelheid banden, wegens een inflatie van de staatsactie. Het goede beleid van de Staat zal dus afhangen van de wijze waarop de banden zullen gespannen zijn en van de manier waarop ze aan hun doel zullen beantwoorden. Een kleine ruk aan de top van de pyramide moet ogenblikkelijk toelaten al de verbonden leden te bereiken. Deze veelheid van banden, die een staatsactie kan tegenkanten of haar ondoeltreffend kan maken, is nochtans geen nadeel op zichzelf voor zover men er de werking behoorlijk kan van behouden. Hun hechtheid is zelfs geen belemmering voor die leden van de gemeenschap die er mede verbonden zijn. Maar ze worden daarentegen een grote last wanneer ze nutteloos of zelfs kwellend blijken; en het ene gaat gewoonlijk met het andere gepaard.

Zonder deze banden is het voor de Staat onmogelijk een gemeenschappelijke tucht op te leggen die onontbeerlijk is voor de ontwikkeling van de gemeenschap. Het gaat er inderdaad niet alleen om, om onmiddellijk degenen te kunnen bereiken die zouden wensen zich aan deze tucht te onttrekken, maar ook om op het gepaste ogenblik en zo spoedig mogelijk aan iedereen de nodige richtlijnen mede

te delen welke nodig zijn ter vervulling van de gemeenschappelijke opdracht. Er is nog meer, en deze zaak wordt maar al te dikwijls uit het oog verloren, de actie moet niet alleen gevoeld worden van hoog naar laag, maar ook van laag naar hoog, zodat elke druk die uitgeoefend wordt in de laagste standen van de pyramide onmiddellijk gevoeld wordt in de hoogste en zelfs aan de top. Want de leden van de gemeenschap bestaan niet in functie van de Staat, al zijn ze er als onderdanen aan onderworpen, maar de Staat bestaat voor hen en vindt eerst zijn rechtvaardiging in de inrichting van de gemeenschappelijke tucht, voor het grootste welzijn van eenieder.

1. **De Regering.**

Degene of degenen die het gezag uitoefenen vormen de regering, of die regering nu uit een of uit verschillende personen bestaat, opgelegd werd door het geweld of door de algemene instemming en personen bevat die voor hun leven of voor een bepaalde tijd werden benoemd of die al dan niet kunnen afgezet worden. Voor het geval dat ons bezighoudt is het ook van weinig belang of de regering een onbeperkt gezag heeft of met een beperkte opdracht werd belast; ze kan haar gezag ook uitoefenen volgens haar eigen goeddunken of volgens een grondwet. Wat hier echter van belang is, is de uitoefening van het gezag. Zelfs wanneer dit gezag in zijn samenstellende elementen gescheiden is, zoals dit gebeurt in elke parlementaire democratie, die gebouwd is op de scheiding der machten, blijft er toch altijd eenheid in de uitoefening. Het college, of de colleges bespreken en beslissen alsof het om een enkel persoon ging en bezitten één enkele uitvoerende instelling : de uitvoerende macht. Hieruit volgt wat men gewoon is te noemen de regeringssolidariteit. De minister die zich aan deze solidariteit wil onttrekken heeft slechts een uitweg : zijn ontslag indienen.

We zullen verder onderzoeken (*zie hoofdstuk der regimes*) hoe de uitoefening van deze macht geregeld wordt; hier zullen we alleen het ingewikkelde, doch hechte en logische systeem uitleggen dat gevormd wordt door de regering in een grondwettelijke monarchie. Buiten de ministeriële ploeg, die eenvoudig de regering wordt genoemd, bestaat de top van de staatshiërarchie uit zeer verscheiden elementen, zowel naar hun oorsprong als naar hun functies, hun ver-

antwoordelijkheden en hun stabiliteit. Niettegenstaande de schijnbare verscheidenheid vormen ze een sluitend geheel. Wanneer een der elementen verdwijnt houdt de functie der andere op. Daarom moeten we ze gezamenlijk onderzoeken, als een instelling die beslissingen neemt en voor de uitvoering zorgt.

Ons regime steunt op de scheiding der machten, zoals deze door Montesquieu werd vastgelegd (die er de toepassing van bij de Engelsen had gevonden) en zoals die in de meeste democratische grondwetten beschreven is. De *Wetgevende Macht,* 't is te zeggen de macht die de wetten opstelt wordt in België uitgeoefend door Kamer en Senaat, die deze macht gekregen hebben dank zij het algemeen stemrecht (het geheel der leden van de Belgische gemeenschap, mannen en vrouwen die over hun politieke rechten beschikken en die ten volle een en twintig jaar oud zijn geworden). De *Uitvoerende Macht,* 't is te zeggen de macht die de wetten, door de wetgevende macht gestemd, moet toepassen, ligt in handen van de Koning, daarin geholpen door zijn ministers. De *Rechterlijke Macht,* 't is te zeggen de macht die de wetten moet doen eerbiedigen door straffen op te leggen aan degenen die ze overtreden, wordt uitgeoefend door de magistratuur.

In dit geheel bekleden de ministers een vooraanstaande plaats, want ze bevinden zich als het ware op de meetkundige plaats van deze drie machten zoals we het hierna zullen aantonen. Theoretisch is de Koning vrij in de keuze van zijn ministers. Hij mag ze buiten het parlement nemen. In feite zijn de meeste ministers lid van Kamer of Senaat. Wat meer is, in de meeste gevallen geeft de Koning zijn toestemming voor de lijst van personaliteiten ministers, die hem door de meerderheid van Kamer en Senaat wordt voorgelegd. Maar het onderscheid heeft slechts een academische waarde. Gaat het nu om een extra-parlementaire regering — een zakencabinet, zoals dit genoemd wordt — of om een homogene of gemengde parlementaire ploeg, steeds blijft de regering aan het parlement gebonden door een investituur welke verkregen wordt door het programma dat in de regeringsverklaring voorkomt, te aanvaarden. Indien de regering deze investituur niet krijgt, kan ze onmogelijk haar functies beginnen. En er blijft dan de Koning slechts als laatste oplossing over de Kamers te ontbinden, indien elke poging om een regering samen te stellen op het wantrouwen stuit van de twee afzonderlijk zetelende Kamers. De regering die aldus het ver-

trouwen heeft verkregen staat blijvend onder de contrôle van het parlement, dat over elke beslissing van de regering moet uitspraak doen en deze kan verplichten zich terug te trekken door te weigeren het budget te stemmen, wat elke regeringsactie lam legt.

De ministers vormen met de Koning de uitvoerende macht. We lezen weliswaar in de grondwet dat de Koning de uitvoerende macht uitoefent, maar we moeten dit goed begrijpen: de handtekening van de leider van de Staat heeft slechts waarde voor zoveel ze vergezeld gaat van de handtekening van de betrokken minister(s), waardoor het ganse kabinet verantwoordelijk wordt geacht. Dit betekent dus dat de regering de onontbeerlijke aanvulling is van de Koning als chef van de uitvoerende macht. Daarentegen heeft de handtekening van al de ministers slechts kracht van wet voor zover ze vergezeld is van 's Konings handtekening. Ten slotte is de Koning de hoogste en tevens onontbeerlijke band tussen de wetgevende macht en de uitvoerende macht zoals wij die beschouwen. Hij voltooit de opdracht van de ene en maakt de actie van de andere mogelijk. In feite blijft de koning de top van de hiërarchie in de regering. Maar zijn actie is zo beperkt dat ze van beneden gezien haast niet te ontwaren valt. Maar al is deze actie nog zo gering, ze is er toch niet minder werkelijk om. De leider van een grondwettelijke monarchie is als een leeuw bij wie men de klauwen heeft ingekort. Hij blijft echter de onontbeerlijke band tussen degenen die zijn vroeger gezag onder elkaar hebben verdeeld. Onrechtstreeks trouwens blijft de Koning zelf ook gebonden aan de wetgevende macht. Hij kan inderdaad eenvoudig weigeren haar beslissingen goed te keuren, en de Kamers op hun beurt kunnen de uitvoerende macht lam leggen door de contrôle die ze uitoefenen op de ministeriële actie. Indien er een conflict oprijst dat niet kan worden opgelost, dan moet men zich opnieuw tot de natie richten door de beide Kamers of een van beide te ontbinden. Ten slotte is het dan de Natie zelf die uitspraak doet omdat in een regime van parlementaire democratie, alle macht uitgaat van de Natie.

De onafhankelijkheid van de leden van de rechterlijke macht is een werkelijkheid. Maar deze onafhankelijkheid blijft beperkt tot de toepassing van de wetten op de gevallen die hun worden voorgelegd. We zagen reeds dat de leider van de Staat niet verantwoordelijk is voor de beslissingen die hij treft en ook dat hij onschendbaar is; aldus heeft men willen doen voelen dat het gedeelte van de macht die hij

bezit, al is deze nog zo klein, de hoeksteen is van het ganse systeem. Men heeft dan ook een gelijkaardige maatregel moeten nemen om de beslissingen van de magistraten onherroepelijk te maken. Indien het logisch is te aanvaarden dat een magistraat zich kan vergissen, dat hij slecht voorgelicht kan zijn of dat hij de wet zelfs verkeerd kan interpreteren, dan is het echter toch uitgesloten dat de ganse magistratuur zich zou kunnen vergissen of zou worden beïnvloed door buitenstaanders. Dit verklaart de noodzakelijke onafhankelijkheid van de magistratuur. Van waar haalt de magistraat, individueel genomen, deze onafhankelijkheid en het voorrecht van kracht van gewijsde te geven aan een genomen beslissing ? Uit het feit dat hij de wet toepast die het werk is van de wetgevende macht, en dat hij zulks doet in naam van de leider van de uitvoerende macht, die zelf niet verantwoordelijk is.

Maar de magistraten maken de wetten niet. Ze beperken er zich toe deze op bijzondere gevallen toe te passen. Ze moeten daarenboven de wet toepassen en daarbij in de perken blijven die door deze wetten worden voorgeschreven. In sommige gevallen is de wet strenger dan hun overtuiging of hun geweten. Wanneer bij voorbeeld de actie voortvloeiende uit om 't even welk feit wettelijk verjaard is, dan kan de magistraat deze verjaring enkel vaststellen en elke aanvraag die hem hieromtrent gedaan wordt verwerpen. Verder mag hij de macht waarmede hij bekleedt is enkel uitoefenen voor zover hij hiertoe in de wettelijk voorgeschreven termen verzocht wordt. Is de gevolgde procedure verkeerd of onvolledig, dan moet hij zich onbevoegd verklaren. Hij mag ook niet eigenhandig optreden en zijn macht uitoefenen zonder dat hij hiertoe wordt verzocht.

De rechter krijgt zijn gezag van de uitvoerende macht, doch het terrein waarop hij dit gezag uitoefent wordt afgebakend door de wetgevende macht. We voegen er nog aan toe dat de benoemingen van de magistraten geschieden door de Koning op voostel van de minister van Justitie; deze laatste is vertegenwoordigd op elke rechtspraak die betrekking heeft op het welzijn van de gemeenschap. We zien dus dat deze onafhankelijkheid geen fictie is en ook niet op willekeur berust, zoals men wel eens geneigd is te geloven. We noteren terloops nog dat de voordelen die de magistraten hebben, gehecht zijn aan de functie welke zij bekleden en geen uitstaans hebben met de persoon zelf. Wanneer hij de rechtzaal verlaten heeft wordt de magistraat opnieuw een eenvoudig burger.

2. De Administratie.

In de gewone omgangstaal verstaat men onder administratie, het geheel der instellingen die de uitvoering van de beslissingen van de uitvoerende macht mogelijk maken, en die, dank zij de tussenkomst van onze instellingen, de uitvoering der twee andere machten mogelijk maken. Maar het volstaat degenen te tellen die voordeel trekken uit het bijzondere statuut dan aan de ambtenaar is toegewezen en die rechtstreeks of onrechtstreeks medewerken aan het leven van de gemeenschap, om zich er rekenschap van te geven dat ze zeer uiteenlopende opdrachten hebben en dat de staatsactie, in een collectiviteit die een hoge graad van beschaving bereikt heeft, oneindig ingewikkeld is en tevens veelzijdig; meer nog ze overtreft aanzienlijk de werkelijke behoeften van deze gemeenschap. De reden hiervoor is eenvoudig. Door het toedoen der omstandigheden werd de moderne staat verplicht, ten einde het gemeenschappelijk welzijn te verzekeren, een overgroot aantal verantwoordelijkheden op te nemen. De diensten en het aantal van degenen die er in werken, hebben zich op onrustwekkende wijze uitgebreid.

Behalve de grote administratie die rechtstreeks van de minister afhangen en de uitvoerende instellingen zijn van de belangrijkste opdracht van de regering — de verdediging van het grondgebied, de betrekkingen met de andere staten, het handhaven der orde die noodzakelijk is voor het onderhouden van het gemeenschappelijke leven, de administratie van het gerecht, de inzameling van de belastingen, de inrichting van de openbare werken — zijn er andere die slechts te verrechtvaardigen zijn door de uitbreiding van het gemeenschappelijke leven en van wat we zullen noemen de behoeften van de beschaving. De ene beantwoorden aan blijvende behoeften, die zich op een gegeven ogenblik hebben doen voelen; de andere werden opgericht wegens tijdelijke behoeften ontstaan uit enkele ongewone toestanden; nog andere zijn eenvoudig ontstaan uit de behoefte of uit het belang dat de Staat ondervond op een gegeven ogenblik van zijn bestaan, om gewild de plaats in te nemen van het particulier initiatief. We zullen er enkele van naderbij beschouwen.

Uit de eerste categorie halen we aan voor wat betreft België : de ministeries van landbouw, van koloniën, van arbeid en sociale voorzorg, van economische zaken, van buitenlandse handel, van openbare gezondheid en van

familie, enz. In elk van deze domeinen is de inmenging van de Staat tegelijkertijd zo onontbeerlijk en zo belangrijk gebleven, dat men een minister er mede belast heeft om zijn actie in dit domein te leiden. Op dit ogenblik kan men zich in België zelfs geen andere toestand meer indenken.

Uit de tweede categorie vernoemen we : de departementen van handel met het buitenland en van wederopbouw. Op de dag dat de schade tijdens de twee wereldoorlogen geleden zal hersteld zijn, en wanneer de zakenbetrekkingen tussen onze landgenoten en de vreemde landen vrij kunnen gegeven worden zonder enig gevaar voor de gemeenschap, dan zullen deze twee departementen hun reden van bestaan verliezen. Dan zullen ze afgeschaft kunnen worden en tevens zal de wetgeving kunnen verdwijnen welke ze thans verplicht zijn te doen eerbiedigen. Aldus hebben we sinds de bevrijding het departement van ravitaillering en dat van de invoer zien verdwijnen.

Ten slotte geeft het ministerie van verkeer en zijn talrijke vertakkingen een voorbeeld van het derde type. Men zou zich een Staat kunnen indenken waarin het vervoer en het verkeer zouden overgelaten worden aan het particulier initiatief, al dan niet met uitsluitend recht op uitbuiting.

Maar het gemeenschappelijke leven kan op verre na niet verder voortbestaan, op normale wijze althans, zonder de tussenkomst van andere instellingen, welke slechts onrechtstreeks afhangen van de minister, die dan de rol van voogd vervult, aangeduid door het parlement dat de instelling heeft in leven geroepen De ene bestaan sinds lang en werken tot de voldoening van eenieder. Bij het schrijven van deze regels denken wij onder andere aan de Nationale Bank en aan de Algemene Spaar- en Lijfrentkas, die hun honderdjarig bestaan vierden, en nog aan andere jongere instellingen met blijvend of tijdelijk karakter als het Postcheckambt, de inrichting van Sociale Veiligheid, het Sequester, en honderd andere die ontstaan zijn uit de administratieve inflatie en die met een speciaal statuut ook een bijzondere naam hebben gekregen : de parastatale instellingen

Langs deze instellingen om neemt de Staat stilaan de plaats in van elke particulier initiatief, om de activiteit van de gemeenschap te leiden, of op nieuwe wegen te brengen. De veelheid dezer instellingen heeft, vooral in de laatste jaren, heel wat ongerustheid gebracht bij sommige leidende geesten, die afgeschrikt worden door de hoeveelheid van

zaken waarmede de Staat zich thans bezighoudt. Deze inflatie biedt trouwens een zeker gevaar. Eerst en vooral is ze bijzonder duur. (Nu weet iedereen dat de Staat een zeer slecht administrateur is). Verder belemmert ze elk particulier initiatief, dat soepeler en plasticher is. De staatsactie wordt aanzienlijk tegengewerkt door de ingewikkeldheid van het raderwerk dezer instellingen. Het aantal parasieten stijgt onrustwekkend en krachten, die op een andere plaats heel wat zouden kunnen voortbrengen, worden naar de administratieve diensten geleid, waar ze soms tot een dodende inactiviteit gedoemd zijn. Wat meer is, deze inflatie dreigt ten slotte het leven in gemeenschap dat ze wenst te beschermen, tot een langzame dood te veroordelen. Verder is ze een blijvende bekoring, voor al degenen die zich van het gezag wensen meester te maken door een vereniging van alle banden die de leden van de gemeenschap welke het gezag bekleedt verbinden.

Maar deze nadelen en gevaren hebben ook hun tegenpartij in het nut dat iedereen haalt uit het bestaan van deze organisatie : de veiligheid. En indien we deze plaatsen voor het initiatief en voor de vrijheid, indien anderzijds de Staat er voor waakt dat het raderwerk steeds goed loopt en dat de slecht werkende onderdelen tijdig worden verwijderd, dan heeft deze vermenigvuldiging van de instellingen uit het gemeenschappelijke leven ook wel voordelen, vooral voor de lagere standen of de kleine burgerij Van de wieg tot in het graf, van het begin van het jaar tot op het einde, en om zo te zeggen van 's morgens tot 's avonds en van 's avonds tot 's morgens, waakt de Staat op elk lid van de gemeenschap, richt zijn werkuren en zijn vrije tijd in, helpt bij de minste inzinking, voorkomt de kleinste behoeften, doch vergt als tegenpartij een volstrekte onderwerping. Dit is het ideaal dat we in de termietenkolonie vinden, zoals dit door Georges Duhamel en talrijke individualisten beschreven werd. Het geeft voldoening aan de massa, doch het is ten slotte slechts een zeer beperkt ideaal van vooruitgang en van beschaving

Alles wel beschouwd blijft de grote bevoordeligde in de administratieve inflatie, die een onontbeerlijk gevolg is van de uitbreiding der staatsactie, de Staat zelf. Dit is de reden waarom de regeringsstelsels met onbeperkte alleenheerschappij steeds deze inflatie nastreven. Maar de regimes die denken, of althans beweren democratisch te zijn, ontsnappen er ook niet aan Want de voordelen die er voor hen uit voort-

vloeien, zijn zo talrijk en zo aanzienlijk dat ze een voldoende veiligheid zijn voor degenen die de mach bezitten, zelfs indien zij uitermate talrijk zijn. Hoe meer deze laatste massa een aaneengesloten geheel vormt, hoe groter het gevaar is dat iedereen aan zijn aandeel in de macht iets wil bijvoegen. Maar dat zijn nadelen die in elk collectief organisme kunnen gevonden worden en zelfs in elk regime, want, om vruchten af te werpen, moet de uitoefening van een macht in een uitgestrekte en talrijke gemeenschap, kunnen steunen op de samenwerking van een groot aantal mannen; deze opmerking geldt zowel voor een regime met absoluut gezag waar het gezag in laatste instantie berust bij een enkel persoon, als voor een regime waar iedereen iets te zeggen heeft, doch waar het gezag wordt opgedragen aan een groep mandatarissen. Hier gaat het ten slotte om telkens bepaalde gevallen die altijd individueel voor critiek vatbaar zijn, doch die niet thuis horen in een algemene en bondige uiteenzetting als deze.

3. **De Gemeenschap.**

Wat we hierboven hebben aangehaald met betrekking tot de regering en tot de administratie kenschetst het politieke karakter van de Staat, in de zin van uitwendig geraamte zoals we dit vroeger hebben bepaald. De administratieve hiërarchie die het uitwendig kenmerk van de Staat is en de macht die er de bekroning van is, kunnen slechts hun rechtvaardiging vinden in functie van de massa leden die de gemeenschap samenstellen. Per slot van rekening zijn het de individuele en collectieve behoeften van de gemeenschap, die op een gegeven ogenblik de tussenkomst van de Staat rechtvaardigen en zijn politiek bepalen. Met andere woorden, de hiërarchie in de vorm van pyramide zoals we die beschreven hebben, heeft slects enige betekenis voor zover ze beantwoordt aan de behoeften van de leden die de gemeenschap samenstellen en voor zover iedereen de tegenprestatie voelt van het deeltje vrijheid en initiatief dat hij laat varen en van de tucht die hij aanvaardt om een beter rendement te hebben van zijn activiteit.

We mogen zeggen van de Staat, de administratie en de gemeenschap, wat wel eens gezegd wordt van de school, de meester en de leerlingen, te weten dat de beide eerste slechts om de laatsten bestaan. Het omgekeerde is echter niet waar. Spijtig genoeg — en deze vaststelling wordt algemeen naarmate de staatsactie zich uitbreidt en het administratieve

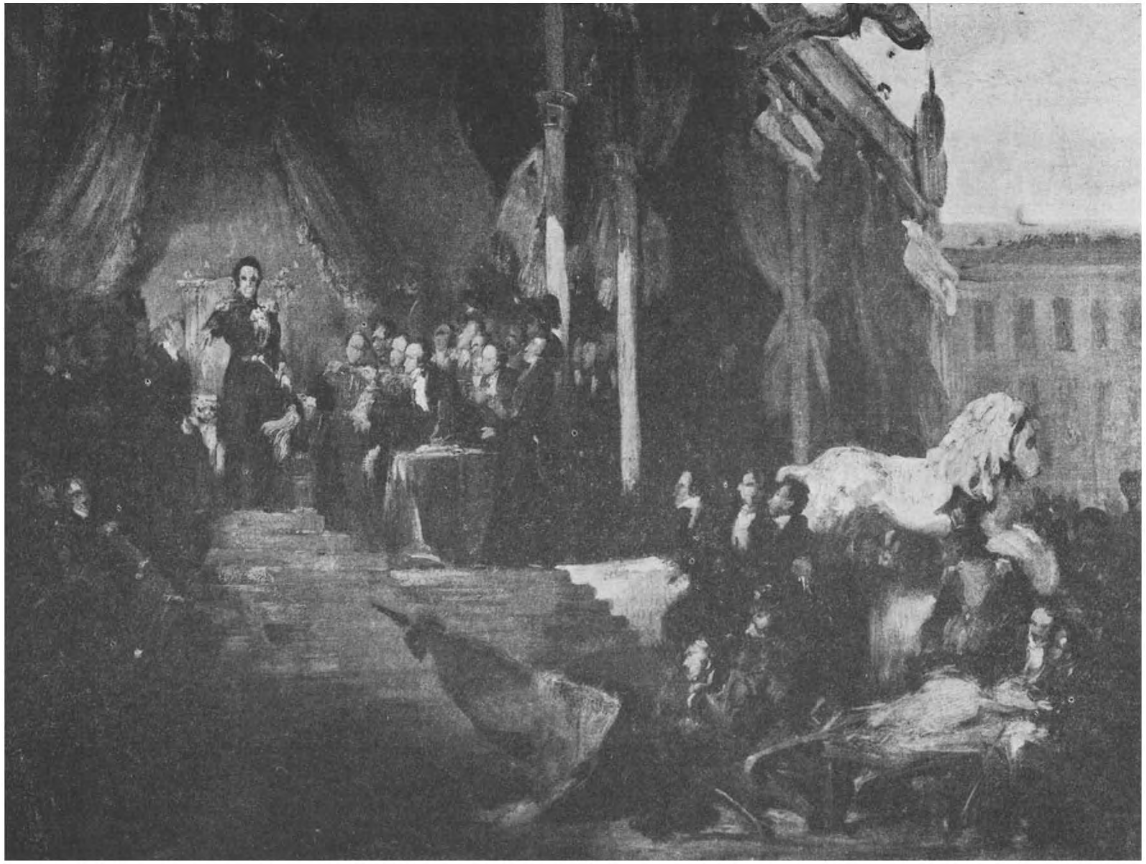

(Negatief A. C. L.)

De grondwet · *Eedaflegging van Koning Leopold I,* door G. Wappers

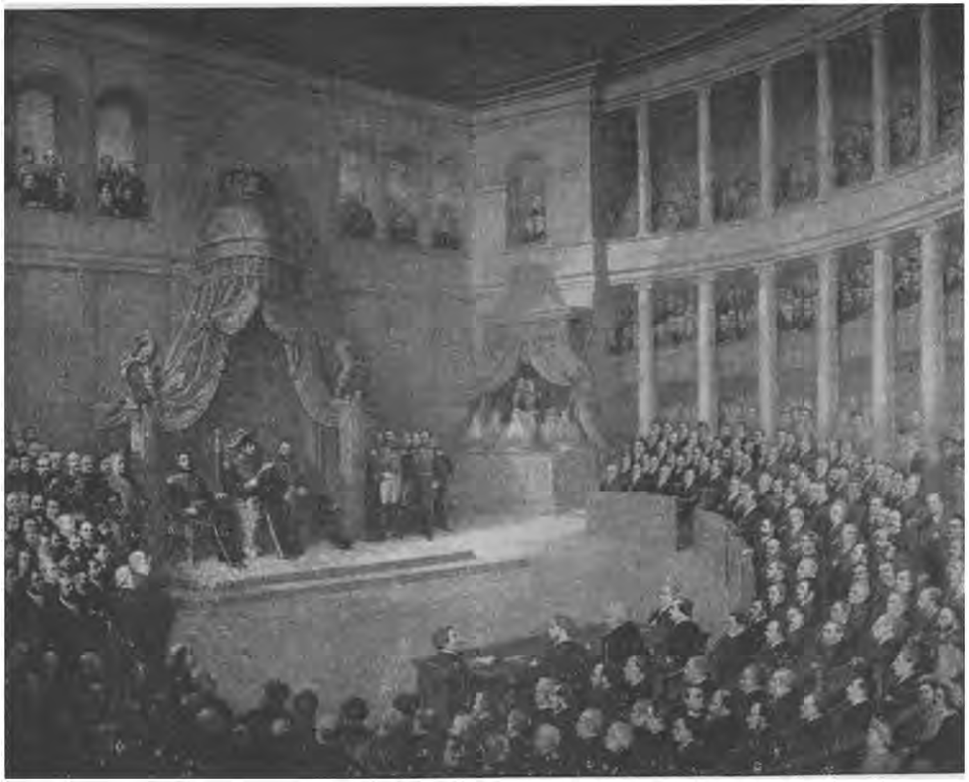

(Negatief A C L)

Wetgevende macht : Kamer der volksvertegenwoordigers
« De laatste openingszitting der wetgevende kamers door Leopold I »,
door J. Starck (1867).

raderwerk talrijker wordt — spijtig genoeg vatten de meeste regeringen en administraties hun functie in de verkeerde zin op : ze geloven dat ze de reden van bestaan zijn van de Staat, daar waar ze enkel het noodzakelijke geraamte er van vormen.

Hieruit kunnen we afleiden dat, indien hij enigszins door zijn instellingen bestaat, de Staat en degenen die hem vertegenwoordigen, een aanhoudende contrôle moeten uitoefenen op deze instellingen, zoniet kan het ganse gebouw dat hun een voordelige plaats biedt in de gemeenschap, ineenstorten wegens ouderdom of verdwijnen door het geweld. Het loont de moeite hierover na te denken, want zoniet kan men komen tot een groot misverstand dat rechtstreeks leidt tot de definitieve scheiding van de elementen die de Staat samenstellen. Dit is de grote zwakheid van de totalitaire regimes en van de aristocratieën en het grote voordeel van de democratieën. Bij de laatste is er een blijvende en werkelijke contrôle die bij de beide eerste niet bestaat. Maar deze contrôle kan ook verminderen of zelfs wegvallen in de democratische regimes. Dit gebeurt wanneer een belangrijke fractie, die het ideaal van de gemeenschap echter niet vertegenwoordigt, zich van het bewind meester maakt en naar willekeur begint te regeren. Maar in een democratie waar het bewind steeds beperkt blijft in de tijd, kan deze kwaal slechts tijdelijk gevoeld worden. Dank zij de verkiezingen kan de overgrote meerderheid in de gemeenschap een andere richting geven aan het regime door de samenstelling van het parlement, dus ook van de regering te wijzigen. Het ongeluk kan groot zijn, het is echter nooit onherstelbaar of dodelijk. Iets gelijkaardigs gebeurt wanneer de uitoefening van de macht onvoldoende of helemaal niet nagegaan wordt. Want in dit laatste geval zal de gemeenschap zich enkel kunnen redden door de regering te doen vallen met geweld. Dergelijke operaties kunnen niet verwezenlijkt worden zonder de hiërarchie op dergelijke wijze toe te takelen, dat ze er deerlijk gehavend uit overdrijft, en het kwaad dat er uit voortkomt is heel wat groter dan het goed dat men heeft willen nastreven. Want, we zeiden het reeds, het is beter een slechte regering te hebben dan hoegenaamd geen. Wanneer de anarchie begint te heersen op de puinen van de hiërarchie, verdwijnt meteen elke vrijheid.

V. — HET REGIME : VORM VAN DE STAAT.

In wezen één, wegens de noodzaak van de uitoefening van het gezag, heeft de Staat echter een grote verscheidenheid in de vormen of gedaanten die het gezag aanneemt. In grote trekken beschouwd kunnen deze vormen echter tot drie categorieën herleid worden. Of wel berust de volledige macht in handen van een persoon en dan spreekt men van een monarchie of van een absolutair regime; ofwel berust het bij een elite, en dan spreekt men van een aristocratisch regime; ofwel berust het in handen van eenieder en dan draagt het regime de naam van democratisch.

Deze drie vormen kunnen nog slechts zelden in zuivere staat worden aangetroffen, tenzij met teruggaat tot de oorsprong of dat men sommige uitzonderlijke toestanden beleeft voor een bepaalde korte tijd (omdat de gemeenschap zulks eist, of dat ze een crisis doormaakt of nog dat de omstandigheden van haar bestaan in een vals daglicht werden gesteld). Meestal echter komen deze drie vormen gecombineerd voor, met nochtans de bovenhand van een bepaalde boven de twee andere. Ze kunnen ook talrijke schakeringen vertonen en enkel, wat we zouden noemen, aan het hoofdprincipe trouw blijven.

Wanneer we de geschiedkundige ontwikkeling van de mensengemeenschappen van hun oorsprong af volgen, vinden we hierin een zeker rhythme terug. In het begin overheerst de monarchie als vorm van gezag. Daarna gaat het gezag, om redenen die we later zullen aanhalen, over in fiete en vervolgens in rechte, op een elite. Vervolgens wordt het meer en meer uitgebreid, zodat het ten slotte van enkele afzonderlijken overgaat op de ganse gemeenschap. Aldus zien we ten minste de evolutie van het rhythme der gemeenschappen in het Westen. Zonder de toekomst te willen voorspellen mogen we toch aannemen, aan de hand van de reeds opgedane ervaringen, dat, voor zover bepaalde voorwaarden vervuld zijn, het misbruik van de democratische regimes een ommekeer in de opinie voor gevolg zal hebben, waardoor we in feite of in rechte een terugkeer zullen beleven naar de totalitaire monarchie. De reden hiervan is dat de instellingen slechts waarde hebben in functie van de mannen die deze functies bekleden. Nu weet iedereen dat de mens verre van volmaakt is. Dit is natuurlijk een loutere veronderstelling, en zo het waar is dat de mens onvolmaakt is, dan weten we toch ook dat hij voor volmaking vatbaar is.

Indien de regimes de macht niet veranderen in haar wezen, dan hebben ze toch hun belang, want ze bepalen er de uitoefening van en regelen in zekere zin de werking van de administratieve hiërarchie. Vermits daarenboven elk regime in principe en in grote trekken overeenkomt met een etappe in de beschaving en in de opmars naar de vooruitgang, zal het dus ook de politiek van de Staat bepalen, 't is te zeggen de algemene richting van het leven van de gemeenschap. In het beperkte kader van deze brochure heeft hoger aangehaalde classificatie slechts een zuiver theoretisch belang. We zullen dus alleen de belangrijkste punten aanhalen van een kwestie waarover gemakkelijk een lijvig boekdeel zou kunnen geschreven worden.

1 Het Koningdom (de Monarchie).

Etymologisch is de monarchie de regering van een enkel persoon. Wanneer het gezag volledig in de handen van één persoon berust spreekt men van monarchie. In dit geval is de administratie hiërarchie enkel een net, dat de wil van één persoon aan de top van de pyramide, overbrengt naar de uiteinden. Elk lid van de gemeenschap ondergaat deze actie. al dan niet vrijwillig aanvaard, voor zover natuurlijk de actie van boven uit, haar invloed kan doen voelen aan de uiteinden. Van het standpunt van de uitoefeningen der macht is dit het heilzaamste regime. Het gebeurt dan ook dat men, zelfs in de democratieën, vaststelt dat de natie volmacht geeft aan een enkel man of aan een groep, wanneer het leven zelf van de gemeenschap in gevaar verkeert.

De leider die de macht uitoefent krijgt deze macht, zoals dit in de meeste monarchieën het geval is, door overerging. Dit regime was lange tijd het regime van de Europese naties. De grote staten die de grootheid van onze beschaving hebben bewerkt en die de dragers waren van de cultuur waarop we zo fier zijn, waren hereditaire en absolute monarchieën. Deze buitengewone, gelukkige uitslag is te verklaren uit de behoeften van de gemeenschappen die er de basis van vormden. Opdat de gemeenschap zich zou kunnen ontwikkelen, was het voldoende dat de Staat de orde in het binnenland kon handhaven en dat hij de collectiviteit tegen gevaren van buiten uit kon beschermen. De meeste families leefden van het werk op de akker en er waren akkers in overvloed. De levensstandaard van de Staat was niet overdreven hoog. Zolang de verplichtingen en de verantwoor-

delijkheden tot deze dubbele activiteit beperkt bleven, vond iedereen een voldoende tegenprestatie voor zijn geleverde arbeid.

Daarbij komt nog, niettegenstaande de voordelen waarmee de Staat de samenwerking van sommige bevoorrechte orden vergoedde, dat de monarch en zijn medewerkers de zaken van de gemeenschap op gelijke voet met de hunne beheerden en, op enkele uitzonderingen na, het geheel bestuurden als een volmaakt familievader. Verder werd het gezag dat voor die tijd wel voor enigzins absoluut kon doorgaan (alles is trouwens een kwestie van tijd en van ontwikkeling der behoeften), gemilderd door een reeks schikkingen die remmend optraden als : de vrijheden welke werden toegekend aan de burgers van sommige steden, de invloed van de parlementen, het recht van berisping, de onschendbaarheid welke sommige leden van de gemeenschap genoten. Dit systeem dat ons zo rudimentair toeschijnt en zo tegengesteld aan onze huidige opvattigen, dat zoveel ongelijkheid en onrechtvaardigheid toeliet, heeft gedurende eeuwen stand gehouden en gewerkt tot voldoening van de grote meerderheid. Hieruit kunnen we besluiten dat de bevoorrechten er in het algemeen geen misbruik van maakten. Hoe zouden ze het trouwens gekund hebben? Ze beschikken inderdaad alleen over zeer rudimentaire actiemiddelen.

Alles veranderd echter wanneer een sterk ingerichte hiërarchie, welke aan de behoeften beantwoordt van een gemeenschap die tot een hoge graad van ontwikkeling gekomen is, in de handen valt van één enkel persoon. Of nog, zoals het geval zich dikwijls heeft voorgedaan in de Oudheid en in de Middeleeuwen, wanneer de beperkte uitgestrektheid van het grondgebied iedereen en alles in het bereik legde van een enkel tyran. Het gevaar ligt dus niet zozeer in de concentratie van de macht in een enkel persoon maar wel in de soliditeit van de hiërarchie welke deze macht vertegenwoordigt. Nu hangen de soliditeit en de uitgestrektheid van deze hiërarchie af van het aantal en van de uitgestrektheid der behoeften van eenieder; hieruit volgt — zoals dit het geval is met de totalitaire regimes van gisteren en van vandaag — dat de dictator maar eens een kwade luim moet hebben, om het dagelijks leven van iedereen rechtstreeks te beïnvloeden en om een onverdraagbare atmosfeer te scheppen.

Van een goed huisvader wordt de monarch alras tot een onbeperkt tyran.

2. **De Aristocratie.**

In de zogenoemde aristocratische regimes, of in de regeringen van de elite, bevindt de macht zich in handen van een zeker aantal personen die een bevoordeligde betrekking in de gemeenschap bekleden. De macht die hun door deze situatie gegeven wordt — of het nu gaat om hun physische macht, om hun verstand, hun rijkdom of hun activiteit — heeft voor gevolg dat ze het bewind in handen houden van zohaast ze het eens verkregen hebben. Meestal trouwens spelen ze in het regime de hoofdrol en zijn ze er de auteurs van. Dit was het geval met de patriciers in de democratieën uit de Middeleeuwen. In feite zijn het de handelaars welke door hun activiteit grote sommen geld hebben vergaard, die de onontbeerlijke instellingen hebben opgericht voor de uitbreiding van deze rijkdom en die hun voorzorgen hebben genomen om dit geld tegen vreemde invallers te beschermen. Vermits ze alles hadden geschapen, was het ook natuurlijk dat deze handelaars zich van het bewind meester maakten, dank zij toegevingen die ontrokken werden aan de centrale macht, welke te ver afgelegen was om haar invloed te doen gelden en tevens overgelukkig was deze toegevingen omgezet te zien in klinkende munt. Deze instellingen werden nauwkeurig bestudeerd door Henri Pirenne en door drie van zijn leerlingen, de professoren Ganshof, Van Werveke en Vercauteren. Hun gezamelijk werk geeft het ontstaan, de ontwikkeling en de afbrokkeling van deze vorm van bewind die als aristocratie gekend staat.

Voor ons volstaat het aan te tonen hoe de oude democratieën van de Nederlanden zijn ingestort om onmiddellijk de vinger te leggen op de wonde, om de zwakheden aan te tonen en ook de gevaren van deze regimes voor de gemeenschap. De patriciërs die de grootheid van onze steden uit de Middeleeuwen hebben bewerkt, waren hoofdzakelijk zakenlieden, die tegelijkertijd ondernemers, handelaars en industriële waren. Ze kochten de onontbeerlijke grondstoffen in den vreemde aan, en hieronder bevond zich in de eerste plaats de wol. Daarna gaven ze deze grondstoffen te bewerken aan de verschillende neringen en betaalden uitsluitend het voortgebrachte werk, dat dan nog zo gering mogelijk berekend was. Vervolgens verkochten ze de verwerkte produkten in hun factorijen, die hiervoor bijzonder waren opgericht in het buitenland. Sommigen onder hen verwezenlijkten aldus machtige fortuinen en gedoogden het bestaan van een

proletariaat, waarvan het onderhoud afhing van een zeker aantal factoren van economische welvaart, als de aankomst van grondstoffen of het verkopen van de verwerkte produkten in het buitenland. Natuurlijk ontwikkelde zich ook de kiem van een middenstand onder de leden van deze gemeenschap. Maar alles wat betrekking had op de belangrijkste activiteiten van de stadsgemeenschap bevond zich in handen van enkelen, die het kapitaal bezaten en waartegen onvermijdelijk, bij een verzwakking van de economische activiteit, de vertegenwoordigers van de arbeid moesten indruisen.

Van politiek standpunt uit, 't is te zeggen voor alles wat de inrichting van het leven in gemeenschap aanbelangde, werden de openbare zaken door de patriciërs beheerd op dezelfde wijze als ze dit met hun eigen zaken deden; aldus stelden zij de macht gelijk met hun eigen belangen. De zaken gingen goed, zolang de patriciërs aan het volk een tamelijke hoge levensstandaard konden geven. Wanneer deze echter begon te dalen, gebruikten ze de verkregen macht om de voorrechten te behouden die ze in feite verkregen hadden. Het proletariaat aanvaardde deze toestand en wanneer het in opstand kwam werd het op harde wijze onderdrukt Van het ogenblik af echter dat dit proletariaat zich had ingericht, dat het dus over eigen leiders en kader beschikte, nam het de eerste gelegenheid te baat om de patriciërs die aan het bewind waren omver te werpen, dank zij een wijziging in de bestaande verbonden. Van dat ogenblik af hebben deze twee machten, die de welvaart van het land hadden kunnen verwezenlijken indien ze hand in hand hadden gewerkt, elkaar voortdurend bestreden en de economische bloei ondermijnd.

Indien dit heeft kunnen bestaan, dan is het omdat de aristocratie, in feite gevormd door de patriciërs uit de XIIe en XIIIe eeuwen die zonder twijfel de bloei en de onafhankelijkheid van onze steden hebben in de hand gewerkt, ontaard is in een oligarchie die het belang van de gemeenschap verward heeft met dat van de leden aan het bewind. Deze patriciërs hebben het algemeen belang beheerd als een handels- en nijverheidszaak en meer rekening gehouden met de uitslagen dan met de productiefactoren. Door het sociale, 't is te zeggen gemeenschappelijke aspect te verwaarlozen in de staatsactie, en door de elementen die het werk vertegenwoordigen te verwaarlozen, hebben zij het gebouw doen ineenstorten, dat ze moeizaam hadden helpen opbouwen.

Hieruit zullen we slechts een enkel besluit trekken. De Staat mag nooit zonder enig gevaar vereenzelvigd worden

met een naamloze vennootschap, waarvan de beheerders de belangrijkste beneficianten zijn, zelfs indien de welvaart van de gemeenschap in de eerste plaats te danken is aan de inrichting van de algemene activiteit onder deze vorm.

3. **De Democratie.**

In principe wordt een Staat democratisch genoemd wanneer de macht uitgaat van allen en uitgeoefend wordt door enkelen, welke hiertoe door de gemeenschap gemachtigd werden.

Het is zeer zeldzaam een zuivere democratische Staat aan te treffen. De regering van het volk door het volk, 't is te zeggen de rechtstreekse democratie zoals ze bestond in het Athene van Pericles, is slechts denkbaar op een weinig uitgestrekt grondgebied. Ze veronderstelt trouwens een werkelijke en blijvende medewerking van de meeste staatsburgers aan de regeringsactie. Deze medewerking nu, kan slechts effectief uitgeoefend worden, wanneer elke burger het grootste gedeelte van zijn tijd besteedt aan het beheer der staatszaken en aan hun contrôle.

In feite was er in het Athene der Oudheid, dat ongeveer 30.000 burgers, 20.000 vreemdelingen en 50.000 slaven telde, slechts een klein gedeelte van de inwoners dat volledige politieke rechten genoot en dat gevormd was uit staatsburgers die voldoende slaven en ondergeschikten bezaten. Hieruit moeten we besluiten dat de rechtstreekse democratie in feite niet bestaat en dat het gezag onrechtstreeks kan uitgeoefend worden door afgevaardigden die tijdig worden aangeduid onder de controle van de gemeenschap; het regime verliest hierdoor niets van zijn democratische kenmerken. Deze manier van handelen wordt toegepast in de parlementaire democratieën.

De parlementaire democratie regeert nu ongeveer honderd vijftig jaar onder zeer uiteenlopende vormen en zonder dat er ooit sprake was van een totale democratie. In feite waren de zogezegde parlementaire democratieën die we tot voor enkele jaren gekend hebben, niets anders dan min of meer vermonde parlementaire aristocratieën, waarvan het kiesgerechtigde regime door de belastingaanslag, het volmaaktste was. Om hieromtrent een gedachte te hebben volstaat het te zeggen dat het kiezerskorps in België voor het jaar 1835 amper 55.000 kiezers telde; dit getal steeg in 1848 tot 79.000, in 1893 tot 1.370 687 en in 1921 met het algemeen kiesrecht

tot drie millioen; sindsdien is het aantal kiezers meer dan verdubbeld met het invoeren voor het algemeen stemrecht voor de vrouwen.

Er dient verder opgemerkt te worden dat deze vorm van regering van het volk door het volk beperkt blijft tot het kiesrecht, en dat in de grondwettelijke monarchieën het staatshoofd, dat wel regeert doch niet beheert, steeds de sluitsteen blijft van het ganse systeem. We leiden hieruit af dat dit gemengde regime het goede neemt uit de monarchie, de aristocratie en de democratie, en dat het het beste en het meest geëvolueerde systeem is, met een zo volmaakt mogelijke aanpassing aan de omstandigheden waarin we leven. We zouden er zelfs kunnen aan toevoegen dat het volledig volmaakt zou zijn, moesten alle samenstellende elementen correct hun opdracht vervullen zonder dat (wat wel eens meer gebeurt) iedereen tracht het voordeel aan zijn kant te hebben.

De democratie inderdaad kan aanleiding geven tot de demagogie. De burgers zijn in partijen verenigd die om het gezag strijden. Vermits nu het gezag gegeven wordt door een meerderheid in het parlement zullen degenen die het gezag wensen uit te oefenen alle middelen in het werk stellen om deze meerderheid te verkrijgen. Nu is de opneming in het parlement onderworpen aan de aanvaarding van een algemeen actieprogramma; dit programma zal dus in de eerste plaats rekening houden met de onmiddellijke behoeften en met de voldoening ervan, zelfs indien hierdoor het algemeen welzijn moet tegengewerkt worden. Wanneer we er nu nog bijvoegen dat deze erkenning van een actieprogramma slechts om de vier jaar geschiedt, door algemene verkiezingen, dan kunnen we alras begrijpen dat degenen die het meeste toegeven en het meeste beloven, het grootste aantal mandatarissen zullen hebben aan wie het gezag wordt toevertrouwd. Deze mandatarissen zullen dan ook alles doen wat mogelijk is om dit gezag te behouden, zodat het welzijn van eenieder de bovenband zal behouden op het collectief welzijn. Nu weten we reeds dat deze twee steeds goed uit elkaar moeten gehouden worden.

Dit belet echter niet dat de democratie in principe de beste vorm van regering is die kan bestaan en dat ze een ideaal vormt waarvan de verwezenlijking moet worden nagestreefd. Ziehier waarom. De democratie steunt op twee grote principes : enerzijds de individuele vrijheid, zo breed mogelijk opgevat en anderzijds de politieke rechterlijke en sociale

Pericles.

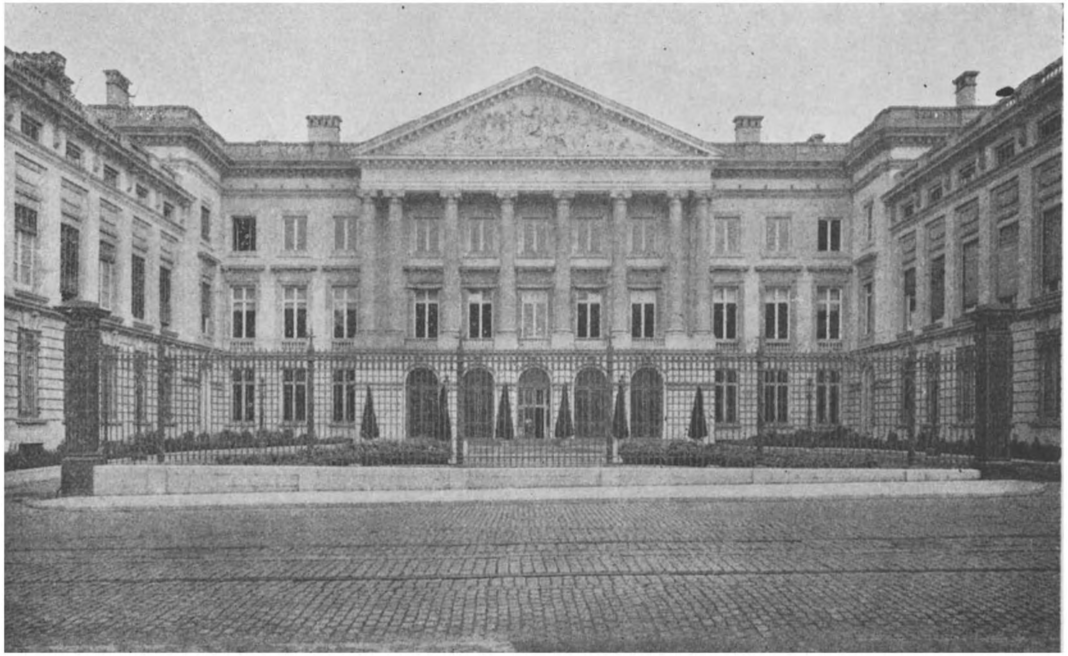

(Foto E. Thill, Brussel.)

Het paleis der Natien.

gelijkheid. En aan dezen die zouden opwerpen dat deze vrijheden slechts bestaan in theorie, kunnen we antwoorden dat ze opgetekend staan in de grondwet der verschillende democratische landen die tevens de nodige garantie geeft voor de vrijwaring der hoger opgesomde vrijheden. Dit is een middel van verdediging tegen de willekeur van het gezag. Ten slotte berust het mechanisme van de parlementaire democratieën op een blijvende contrôle van de Uitvoerende Macht door de Wetgevende Macht, zoals we dit hoger hebben uitgelegd. We zeggen dus als besluit dat de democratie wel werkelijk het regime is dat de grootste verzekering geeft voor een ontwikkeling van het individueel initiatief in het kader van de gemeenschappelijke behoeften. Daarom moeten we alles in het werk zetten om dit regime te verdedigen tegen hen die het van buiten uit willen bedreigen of die in het binnenland zelf, de werking er van willen beletten.

* * *

Professor Haesaert heeft deze uiterst genuanceerde werking van dit staatsregime grondig doen aanvoelen wanneer hij zegt (1) :

> De moderne tijden hebben gemengde formules gebracht, die de oorspronkelijke regeringsvormen met getemperde vermengen en waarin de actie van de leiders gemilderd wordt door de onderdanen zelf; ze hebben ten slotte onduidelijke formules gebracht die een uiterlijke schijn hadden welke niets gemeens had met de werkelijkheid : de regeringen met volksvertegenwoordiging zijn, in het parlementarisme, een soort van politieke aristocratie, en een despotisme van partijgangers in de totalitaire Staten, doch telkens beroepen ze op de democratie. Geen enkele van deze regeringsvormen bezit in zich de werkelijke doeltreffendheid; alles hangt af van de omstandigheden die even talrijk als veranderlijk zijn : de democratie past volkomen in bloeiende en tevens kalme landen, de dictatuur geniet de voorkeur in moeilijke tijden. Geen enkele is goed of slecht, op zichzelf beschouwd : alles is kwestie van standpunt, van filosofische achtergrond. De enige werkelijke toets is de gunstige uitslag, die zich altijd slechts voor een tijd doet gevoelen en die nooit volledig is In principe is een regering die niet noodlottig is, reeds uitstekend wanneer ze een middelmatige of mindere waarde heeft

(1) Haesaert, op. cit. pag. 172.

VI. — BESLUIT : DE STAAT EN WIJ.

Uit alles wat voorafgaat kunnen wij een besluit trekken door de regels aan te halen die de staatsactie beinvloeden en die op de politiek van de Staat inwerken. We kunnen ook de ideale grenzen van deze actie met betrekking tot de gemeenschap bepalen en tevens tot de leden deze gemeenschap samenstellen. De staatsactie inderdaad is geen doel, maar wel een middel. Telkens nu wanneer dit doel niet overeenstemt met het collectieve ideaal en dat de aangewende middelen het te bereiken doel voorbijstreven, kan men zeggen dat de politiek van de Staat slecht is en dat deze de hem opgelegde grenzen overschrijdt.

Om te beginnen merken wij op dat de politiek van de Staat bepaald wordt door de bijzondere opvatting die hem kenmerkt, dat de Staat bijgevolg nauw verbonden blijft aan het regime dat hij vertegenwoordigt en aan de structuur die hem eigen is. Eén enkele of gelijkaardige politiek is in een Staat dus niet denkbaar. Er zijn ook geen vaste grenzen voor de staatsactie. Alles hangt hier af van de omstandigheden en van de noodzakelijkheden. Nu kunnen deze nog verschillen van Staat tot Staat, en voor een zelfde Staat van periode tot periode. Het belangrijkste is dat de regering voldoende soepelheid bezit benevens de nodige samenhang, om weerstand te kunnen bieden an elke bedreiging of elke actie, die het bestaan van de regering zou kunnen in het gedrang brengen.

Onder deze noodzakelijkheden of blijvende elementen vernoemen we, zonder te willen streven naar een volledige opsomming, de aard en de bouw van de bodem, de uitgestrektheid van het grondgebied waarop de staatsactie wordt uitgeoefend, de dichtheid van de bevolking en de aard van haar arbeid, de verhoudingen met de naburige volken, de bedreiging uit het buitenland. De vraagstukken die ontstaan uit deze verschillende elementen zullen onze bewijsvoering voldoende staven. Zo zal de aard van de bodem in de eerste plaats de activiteit van de leden der gemeenschap beïnvloeden, die hier aan veeteelt, daar aan landbouw, ginds aan mijnontginning zullen doen. Indien al de collectieve behoeften kunnen voldaan worden door de productie op eigen bodem, dan moet de Staat in hoofdzaak zorgen voor het vervoer van goederen tussen de verschillende landstreken en dit vervoer beschermen tegen de afgunst van minder

bevoordeligde gemeenschappen. Dit was het geval in het vroegere Frankrijk, en dit legt uit waarom de Fransen gedurende zoveel eeuwen een militaire monarchie hebben gehad die steeds de aanval beoogde om zich beter te kunnen verdedigen. Indien de voortbrengst van goederen de behoeften voor het binnenland verre overtreft, dan moet de politiek van de Staat gericht zijn op het zoeken van afzetgebieden; dit is thans het geval met de Verenigde Staten van Amerika en dit was het geval in de XVIIIe en XIXe eeuwen met Groot-Brittannië. Maar dat zijn uitzonderlijke gevallen. In het algemeen stijgen de behoeften veel vlugger dan de middelen om deze behoeften te voldoen. Dan moet de regering niet alleen zorgen voor internationale uitwisseling, maar ook de behoeften in het land zelf tot het strikt noodzakelijke herleiden en, desnoods door gebruik te maken van haar macht, de nutteloze of overtollig geachte behoeften afschaffen. Dit leidt tot een politiek van strengheid met de weinig populaire wetgeving die haar kenmerkt. Hiervan heeft Engeland, sinds het einde van de tweede wereldoorlog, het voorbeeld gegeven.

Het uitzicht van de bodem is ook niet van belang ontbloot. Het ontbreken van waterwegen zal onvermijdelijk leiden tot het oprichten van een uitgebreid wegennet. Doch om aan deze behoefte te voldoen is de Staat verplicht behoeften van bijkomend belang op de achtergrond te verschuiven en uit te stellen in het belang zelf van de gemeenschap. Het bezitten van natuurlijke grenzen heeft een buitengewoon belang voor wat betreft de verdediging van het grondgebied. Dit legt uit waarom we de grote staten steeds zien zoeken naar het verkrijgen dezer natuurlijke grenzen : zeeën, bergketens, gemakkelijk te verdedigen stromen, enz. Zo heeft Engeland al zijn aandacht kunnen besteden aan de uitbreiding van zijn zeemacht ten einde zijn betrekkingen met de overzeese gebieden hechter toe te halen; zo is Spanje nooit blootgesteld geweest aan vreemde invallen en heeft Frankrijk duizend jaar lang getracht zijn grenzen uit te breiden. Dit laatste land is in zijn opzicht geslaagd in alle richtingen, behalve naar het Noorden toe langsheen de Belgische grens. We mogen dan ook zeggen dat, sinds ongeveer honderd vijftig jaar, millioenen Fransen gevallen zijn om deze open poort tegen elke invaller te verdedigen.

De uitgestrektheid van het grondgebied heeft voor- en nadelen. Als voordeel vernoemen we voor een verdediger, de mogelijkheid om een gedeelte van het grondgebied prijs te geven, vooral wanneer het weinig bevolkt is, en er de

politiek van de verbrande aarde toe te passen. Maar dit voordeel wordt tegengewerkt door ernstige nadelen. De normale staatsactie kan zich slechts moeilijk doen voelen; de samenhang is practisch onmogelijk. De dichtheid van de bevolking hangt af van de rijkdom van de bodem. In principe is ze een groot voordeel wegens de rijkdom die gegeven wordt door een machtige handenarbeid. Maar deze arbeidskrachten moeten blijvend aan het werk gehouden worden en in geval van verplichte werkloosheid, zijn ze een last voor de gemeenschap en tevens een sociaal gevaar. Om hiertegen in te gaan zal de Staat trachten zijn levensruimte uit te breiden. Tot op het einde van de XIXe eeuw hebben de koloniën en de Verenigde Staten van Amerika, de overtollige bevolking opgeslorpt Maar er is een dag gekomen waarop deze nieuwe landen geen verdere arbeidskrachten meer konden gebruiken. Deze hoopten zich dan op, zoals het water tegen een stuwdam. Wanneer dergelijke toestanden voorkomen en blijven bestaan, is de Staat die hieronder lijdt, geneigd over zijn grenzen heen te kijken om er de zwakste nabuur te vinden aan wie hij de wet van de sterkste dan zal kunnen opleggen.

Onder de abnormale omstandigheden die de staatsactie kunnen beïnvloeden, vernoemen we de weerslag van crises in de productie en ook de oorlog. In dit geval heeft de Staat als plicht het leven zelf van de gemeenschap te vrijwaren door, desnoods verminderingen en bijkomende verplichtingen op te leggen aan de verschillende leden. Of hij het nu wil of niet, onvermijdelijk staat de enkeling voor het dilemma : zich onderwerpen of verdwijnen. Wanneer alles slechts gaat, wanneer het gevaar uit het buitenland dreigt, keert eenieder zich naar de man die sterk genoeg is om de teugels op te nemen en aan te spannen ten einde, zelfs door stokslagen, de Staatswagen behoorlijk aan het rollen te houden. Democratische regimes als dat van Engeland hebben zich aan zulke methodes onderworpen met des te beter uitslagen naarmate de tucht vrij was aanvaard en de bevolking in de persoon van W. Churchill de gewenste leider had gevonden. Getuigend van een grondig ingewortelde democratische natuur heeft de bevolking de Britse premier voor zijn tussenkomst bedankt, nog voor zijn werk volledig geëindigd was, want de vrede moest nog tot stand worden gebracht.

In een natie die minder gewend zou zijn geweest aan de vrijheid in al haar toepassingen, zou een Churchill waarschijnlijk getracht hebben aan het bewind te blijven, en zou

de bevolking dit machtsmisbruik hebben toegestaan minder uit erkentelijkheid, dan wel voor de voordelen en de onmiddellijke veiligheid die er uit voortvloeiden. Want daar ligt het grote gevaar van de absolute macht. Ze leidt niet alleen tot tyrannie door misbruik van gezag in het binnenland, ze leidt ook rechtstreeks naar oorlog door de behoefte om blijvend een spanning te behouden die de bevolking slechts tijdelijk en voor zover de crisis duurt kan verdragen. Maar zolang de crisis voortduurt of dat er een bedreiging voor bestaat, heeft de Staat als plicht zijn actie met de nodige strengheid te doen gevoelen. Wat te vrezen valt is, dat bij het verdwijnen van het gevaar de gewenste opluchting uitblijft en dat de regering in haar voordeel een aantal voorschriften blijft toepassen, die niet meer nodig zijn om de activiteit van de gemeenschap te regelen.

Er bestaat dus geen bepaalde politiek voor een Staat; evenmin is het mogelijk vaste grenzen voor deze politiek te bepalen. Maar er bestaat toch een gulden regel welke alle regeringen zouden moeten volgen en die we alvorens te besluiten als volgt zouden kunnen samenvatten :

Vermits de staatsactie er in bestaat de activiteit van de gemeenschap in het binnenland te regelen en deze gemeenschap te beschermen tegen gevaren van buiten uit, en vermits deze inrichting of deze verdediging onmogelijk effectief kunnen gebeuren zonder inbreuk te doen op de individuele vrijheid, moet de Staat altijd voor ogen houden dat deze actie tot een minimum wordt herleid, zoniet wordt het leven van de gemeenschap lam gelegd en de activiteit van de leden afzonderlijk ernstig tegen gewerkt.

Is het moeilijk, om niet te zeggen onmogelijk, de staatsactie in strakke richtlijnen vast te leggen en eens en voor altijd de betrekkingen te regelen tussen het gezag en degenen die er aan onderworpen zijn, dan is het voorzeker nog moeilijker de artikels van een ideale wetgeving te bepalen die de respectievelijke rechten en plichten van enkeling en Staat doen kennen. Want de sterkte van de banden die ze aan elkander binden hangt af van een zeer groot aantal omstandigheden, die in hoofdzaak de behoeften van de gemeenschap bepalen. Maar we mogen als algemene regel opgeven dat met elke beperking van de individuele activiteit een behoefte van de gemeenschap moet overeenstemmen of nog een persoonlijk voordeel voor de enkeling zelf. Met andere woorden, de medewerking aan het gemeenschappelijke leven heeft een overeenstemmende verplichting voor

gevolg. Uit het feit dat we geboren worden in een georganiseerde gemeenschap, betalen we op het ogenblik onzer geboorte als een inkomrecht. Of nog juister uitgedrukt : de Staat heeft op elke lid van de gemeenschap een soort van morele hypotheek, waarvan hij de interest betaalt tijdens zijn ganse leven, door zich te onderwerpen aan de regels die door de gemeenschap aangenomen zijn waarin hij opgenomen werd.

Het gaat hier zelfs niet over vaderlandsliefde of over civisme, in de betekenis die gewoonlijk aan deze twee woorden gegeven wordt, al worden ze in de practijk dikwijls met elkaar verward. Of we het nu willen of niet, de Staat komt in de huidige beschaving overeen met het regime en in zekere zin ook met het vaderland. Dit is meer bepaald het geval met het België van thans, zoals het voortgesproten is uit de Omwenteling van 1830 en zoals het sindsdien twee grote beproevingen gedurende de bezettingen uit de twee wereldoorlogen doorstaan heeft. Zonder enige twijfel kunnen de Belgen het niet altijd eens zijn met het regime dat regeert, met de verdragen die met de naburige staten worden afgesloten, met de inrichting van en de betrekkingen tussen de ethnische groepen of de taalgroepen die de Belgische Staat vormen, met de toepassing van sommige wetten, met de verhoudingen tussen de administratie en de particuliere personen, met duizend andere zaken, maar het blijft niet minder waar dat, indien deze personen de eigenschap van lid der Belgische gemeenschap met al de hieraan verbonden voordelen, willen bezitten, ze zich moeten onderwerpen. Er bestaat geen ander alternatief : of de gemeenschap verlaten en afstand doen van de voordelen door deze collectiviteit gegeven, hoe gebrekkig de inrichting dezer collectiviteit ook moge zijn, of er de eventuele onvolmaaktheden van verduren om de voordelen te hebben die er aan verbonden zijn. Hierbij wordt echter verondersteld dat eenieder, in het kader van de bestaande wetgeving, vrij is de middelen te gebruiken waarover hij beschikken kan, om deze collectiviteit zo volmaakt mogelijk te maken.

De burger moet dus aan de wetten van de gemeenschap gehoorzamen, niet alleen aan deze welke hij juist en billijk acht, maar ook aan al de andere, zoals ze op het gegeven ogenblik bestaan. Hij moet zich steeds de offers getroosten welke het leven in gemeenschap van hem vergt.

Ongeacht de beperkingen die opgelegd worden in de individuele vrijheid, door de burgerwet en de strafwet, en die

zowel op vreemden als op inwoners van het land zelf toepasselijk zijn, hebben deze beperkingen ook nog betrekking op de Staatsburgers als zodanig, zodat ze hier nogmaals in hun rijkdom en in hun vrijheden getroffen worden. Het type zelf van de rechtstreekse en persoonlijke tussenkomst is de militaire plicht, de militiewet dus, of de deelneming van elke burger aan de verdediging van de Staat tegen elk gevaar uit het buitenland. Er zich aan onttrekken, of weigeren er zich aan te onderwerpen, onder welk voorwendsel ook, komt overeen met een zich uitsluitend uit de gemeenschap, omdat de veralgemening van deze daad de verdediging van de Staat zou vernietigen en aldus zijn bestaan zelf in gevaar zou brengen. Voor wat nu betreft de gedeeltelijke of totale weigering om deel te nemen in de onkosten voor onderhoud van de Staat, dit leidt onvermijdelijk tot het afschaffen in de Staat van alle inkomsten die nodig zijn om de collectieve verplichtingen na te komen. Het fiscale incivisme is dus per slot van rekening al even nadelig en al even laakbaar, als het weigeren van zijn vrijheid, zijn persoon, zijn leven op te offeren voor de gemeenschap.

In tegenstelling met wat de meesten zich inbeelden — en hiermede wensen we te eindigen — is het civisme of de toewijding aan de Staat, niet een der aspecten van het heroïsme, maar slechts een eenvoudige plicht. Om deze reden heeft de Grondwet, in een vrij land als het onze, de individuele vrijheden uitdrukkelijk vastgelegd; ze zijn als een tegenprestatie voor de collectieve plichten, voor de sociale verplichtingen.

36742. -- 4 000 ex.

MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING
DIRECTIE VAN DE OPVOEDING BIJ HET LEGER

DE NATIONALE BANK
VAN BELGIË

DOOR

Paul BERCKX
Wetenschappelijk Regent.

Nr 37. **DE NATIE** 1950.

INHOUD.

	Blz.
Hoofdstuk I — *Inleiding :*	
A. — Het bankwezen :	
1. Ontstaan van geld krediet en banken	5
2. Rol en verrichtingen van de banken	8
B. — Frère-Orban, stichter van de N. B. B.	11
Hoofdstuk II. — *De Nationale Bank van België :*	
1. — Toestand vóór het onstaan van de N B. B	13
2. — Inrichting van de Nationale Bank van België :	
A. — Zetel en Duur	15
B. — Kapitaal en reserves	15
C. — Bestuur, Beheer en Toezicht	16
1. De Gouverneur	16
2. Het Bestuurscomité	17
3. De Regentenraad	18
4 Het College der Censoren	
5 De Regeringscommissaris	19
6. De Algemene Raad en de Discontocomité's . .	20
7. De Algemene Vergadering der Aandeelhouders .	20
3. De Verrichtingen van de Nationale Bank van België :	
A. — Het emissierecht	22
B. — De gewone verrichtingen van de N. B. B. . . .	27
C — Balans en verdeling der winst	32
4. Besluit . . . . ,	33
Bijlage. — Commentaar bij de *Weekstaat van de Nationale Bank van België*	36

DE NATIONALE BANK VAN BELGIË

HOOFDSTUK EEN

—

INLEIDING.

A — HET BANKWEZEN.

1. — Ontstaan van geld, krediet en banken.

Het is haast niet denkbaar dat er in onze huidige beschaafde wereld nog mensen zouden zijn die nog nooit een geldstuk of een bankbriefje zouden gezien hebben. Of we van hun kennis van het geld- en kredietstelsel hetzelfde kunnen zeggen kan daarentegen sterk betwijfeld worden. De meeste mensen weten inderdaad weinig of niets af van het geld waarmee zij dagelijks handelen en waarmee hun leven in de huidige maatschappij haast onafscheidbaar verbonden is.

Aan dat gebrek aan kennis van de hoofdzaken van de werking van ons geldsysteem knopen we natuurlijk ook het onbegrip vast van de politieke, economische en sociale consequenties die met het huidig systeem verbonden zijn. De rol en de functies, van het geld in onze moderne maatschappij zijn echter zó talrijk en het vraagstuk is daarenboven zó complex dat wij ons noodzakelijkerwijze in deze brochure moeten beperken tot het aanstippen van de voornaamste punten.

* * *

Niet altijd heeft het geld bestaan in de vorm zoals wij het thans algemeen kennen t. t. z. onder de vorm van ronde metalen schijfjes of van papieren briefjes. Inderdaad :

In de primitieve perioden van onze beschaving beperkten de mensen zich enkel tot het « kopen » van de allernoodzakelijkste gezinsbehoeften. Deze koop bestond eenvoudig

en uitsluitend uit een *Ruil*koop. Men *ruilde* een voorwerp tegen een ander; het was de directe ruil bv. één geit tegen vier eenden of één gans tegen groenten of vruchten, enz...

Door de ontwikkeling van het maatschappelijk leven moest weldra in deze directe ruil-operaties een tussenstadium worden ingeschakeld. Het kwam inderdaad toen al wel eens voor dat de houder van een bepaald voorwerp niet onmiddellijk zijn man vond omdat deze laatste het hem aangeboden voorwerp niet dadelijk gebruiken kon of het eenvoudig niet wenste. Zo kwam men er toe bepaalde voorwerpen aan te nemen die als afzonderlijke ruilvoorwerpen zouden gebruikt worden, voorwerpen dus die iedereen aanvaarden zou omdat ze dadelijk tegen andere konden geruild worden. Dat was het ontstaan van het primitieve geld en in de eerste eeuwen van onze « handelsverrichtingen » hebben aldus koeien, ossen, of geiten als « geld » gefungeerd.

Naarmate de beschaving vorderde en de transacties grotere uitbreidingen gingen nemen deed zich een sterkere behoefte gevoelen aan doelmatiger en gemakkelijker te hanteren « ruilmiddelen ». Van vee, huiden, enz.... kwam men via sierraden en schelpen (in Indië) tot geslepen steentjes, edelgesteenten en eindelijk tot gouden, zilveren en bronzen munten.

Zodra het geld als ruilmiddel werd aanvaard (geld is inderdaad niets anders dan een ruilmiddel) werd het slaan van de geldstukken spoedig als een monopolie van de regerende vorsten beschouwd. Hiervoor werd dan gewoonlijk goud of zilver als muntmetaal gebruikt.

We laten hier buiten beschouwing de talrijke twistpunten die in de XIXe eeuw zijn opgerezen om te weten of men als basismetaal hetzij goud hetzij zilver (d. i. de theorie van het monometalisme = één edel metaal als standaard) ofwel goud en zilver samen (d. i. de theorie van het bimetalisme = twee edele metalen als standaard) zou aannemen.

De mensen hebben in het in omloop gebracht geld (de muntstukken) zoveel vertrouwen dat men er zelfs toe gekomen is muntstukken in omloop te brengen waar zelfs geen goud of zilver meer aanwezig is. Zelfs de bankbriefjes worden niet ter betaling geweigerd en zulks is dan wel in hoofdzaak te wijten aan het feit dat iedereen de muntstukken of de bankbriefjes tegen een zekere hoeveelheid goud of zilver inwisselen kan.

Meer en meer zelfs wordt het metalen geld in de moderne handelsverrichtingen op de achtergrond verschoven om vervangen te worden door het zogenaamd *papieren geld*.

De banken houden in hun kelders de staven edele metalen opgeborgen en geven in tegenwaarde papieren geld uit, bankbiljetten genaamd, die tegen de tegenwaarde aan goud of zilver aan de loketten van de bank kunnen ingewisseld (ingeruild) worden.

Daarenboven heeft zich in ons huidig economisch stelsel, met het oog op de spoedige verhandeling van koop en verkoop, een nieuw betalingssysteem (een andere vorm van ruiling) ontwikkeld onder de vorm van het *kredietpapier*.

Vaak gebeurt het inderdaad dat de verkoper, van de koper, niet onmiddellijk de tegenwaarde van het geruilde kan ontvangen. Met het doel echter verdere handelsverrichtingen toe te laten wordt aan de koper krediet toegestaan en men zegt dat tussen beiden (schuldenaar en schuldeiser) een kredietverhouding is ontstaan. Verrijn Stuart bepaalt het krediet als een ruilovereenkomst waarbij slechts één enkele prestatie dadelijk wordt geleverd terwijl de andere met uitstel mag worden voldaan.

Samen met de ontwikkeling en de uitbreiding van het geld en het kredietsysteem kwam men tot het ontstaan van speciale inrichtingen, *banken* genaamd, die zich uitsluitend gingen bezighouden met de verhandeling van gelden en kredietpapieren waarbij natuurlijk niet alle winstbejag uitgesloten werd.

In de eerste tijden waren het vooral goudsmeden die als bankiers in het economisch en handelsleven der staten optraden. De Chinezen, de Egyptenaren, de Grieken en de Romeinen, de Babyloniërs, kenden reeds een zekere bedrijvigheid op het gebied van het geld- en kredietwezen. Zij beperkten zich echter tot het aanvaarden (accepteren) van waardevolle (gouden of zilveren) voorwerpen voor de bewaring waarvan zij een zeker loon (commissie) vroegen. Deze primitieve bankiers werden weldra geldwisselaars en gespecialiseerde geldschatters.

Met de uitbreiding van de handelsbetrekkingen tussen de verschillende landen gingen de reizende handelaars hun gouden en zilveren munten bij de bankiers in bewaring geven (deponneren) of kwamen zij hun nationale munten tegen andere geldmunten inwisselen. Voor deze verrichtingen betaalden zij dan een zeker percent als loon.

Het spreekt vanzelf dat deze banken — want dat waren de ondernemingen van de oorspronklijke goudsmeden werkelijk geworden — een grote vlucht gingen nemen ingevolge de bloeiende « internationale » jaarmarkten die in de verschillende handeldrijvende staten werden ingericht en waarop de handelaars uit Engeland, Italië, Normandië en de Duitse Hansasteden samenkwamen om er hun goederen te verkopen en nieuwe contracten af te sluiten. Zo waren Brugge en Antwerpen in de Middeleeuwen haast universeel gekende banksteden.

2 — **Rol en verrichtingen van de banken.**

Met de modernisering van het handelssysteem nam ook het bankwezen een gans andere vorm aan en van de gewone bewaargevingsinstituten werden de banken omgezet in wissel- en kredietinstituten.

In onze XXe eeuw hebben de banken zulkdanige uitbreiding en specialisatie aangenomen dat men ze thans in verschillende categorieën kan rangschikken naar gelang van de verrichtingen die zij als hoofdverrichtingen hebben aangenomen Zo spreekt men thans van handelsbanken, kredietbanken, effectenbanken, discontobanken, financierings- en nijverheidsbanken, hypotheekbanken, enz. Wij zullen al deze specialiteiten niet verder uitdiepen maar zullen ons enkel beperken tot de aanduiding van enkele hoofdverrichtingen die aan de meeste banken gemeen zijn.

Het economisch en financieel leven van een land is thans niet meer denkbaar zonder de tussenkomst van de banken die op het gebied van de kapitaalverschaffing en de kredietverlenging een buitengewoon grote en belangrijke rol vervullen.

Bank heet thans elke onderneming waarvan de hoofdfunctie bestaat in het verlenen van bemiddeling tussen vraag en aanbod van krediet en die met tal van nevenfuncties het financieel verkeer tussen de verschillende staten vergemakkelijkt (1).

De banken geven krediet hetzij met de eigen middelen waarover zij beschikken, hetzij met de gelden en waarden die zij van andere instellingen of particulieren tijdelijk in bewaring gekregen hebben. Sommige banken verlenen zelfs

---

(1) Zie *Winkler-Prins Encyclopaedie*, Deel III, blz. 181. Uitg. 1948, 6e druk

krediet met de gelden, die zij zelf scheppen in de vorm van bankpapier of giraal geld. Deze banken bestaan thans evenwel niet meer als privé-ondernemingen. Het zijn ofwel zuivere Staatsinstellingen ofwel half-privé, half Staatsinstellingen geworden.

De voornaamste verrichting van de veschillende banken blijft aldus het verschaffen van krediet. Het eigen kapitaal komt hierbij slechts in geringe mate tussen. De gewone banken trachten vooral het vlottend kapitaal van de industriëlen, ondernemers, handelaars of particulieren te bekomen. Met dit voor deze zakenmensen anders renteloos kapitaal verlenen de banken dan krediet aan kapitaalbehoeftige handelaars, nijveraars, of particulieren m. a. w.; zij lenen de hun aldus beschikbaar gestelde gelden (deposito's genaamd) aan derden uit tegen een bepaalde interest. Natuurlijk dienen de krediet verlenende instellingen er steeds over te waken dat zij bij een mogelijke opvraag van de hun toevertrouwde vlottende kapitalen, onmiddellijk over genoeg liquide middelen kunnen beschikken. De uitgeleende gelden moeten dus derwijze uitgezet worden dat ze te allen tijde terug opgevraagd kunnen worden. Men spreekt in dit geval van kort, half-lang of lang krediet.

Gewoonlijk gaat deze vorm van kredietverlening gepaard met de opening van zogenaamde lopende rekeningen of rekeningen-courant. Dit zijn overeenkomsten met de betrokken kredietverlenende banken waarbij bedongen wordt dat de gezamenlijk gedane verrichtingen op één enkele rekening zullen worden geboekt waarvan alleen het saldo op het einde van de verrichtingen opeisbaar zal zijn.

Zoals we echter reeds zeiden zijn het niet alleen gelden die aan de kredietverlenende banken kunnen toevertrouwd worden : ook in geldwaarden uit te drukken papieren en effecten zoals wissels, promessen, titels en onderpanden op goederen enz... kunnen aan de banken in bewaring gegeven worden. Hiermee verlenen de banken krediet op korte termijn. Voor de wissels bv. geschiedt zulks door het disconteren van de wissel vóór zijn eigenlijke vervaldag.

Het systeem van de wisselverrichtingen steunt op een bijzondere overeenkomst (de wisselovereenkomst genaamd) waarbij een eerste persoon zich er toe verbindt aan een tweede persoon op een bepaalde datum (vervaldag) en op een aangegeven plaats een zekere som door een derde persoon te doen betalen.

In deze overeenkomst zijn dus gewoonlijk drie personen bepaald : de trekker t. t.z. hij die de betaling belooft; de nemer t. t. z. hij die de wisselbrief neemt en aan wie de som dient betaald te worden en ten slotte de betrokkene t. t. z. hij die de opdracht tot betalen krijgt. De nemer kan de wisselbrief zelf aan andere personen overdragen door op de rugzijde van het document de vermelding « betaal aan order van ... » te ondertekenen (endossement of rugtekening genaamd).

De wissel is dus een overeenkomst met uitstel van betaling een andere vorm van geld, van ruilmiddel. De nemers kunnen vóór de vervaldag van de wissel waarvan zij houder zijn, bij de banken geld bekomen. De banken nemen tegen een zeker loon (disconto) de aangeboden wissels aan (disconteren de wissel) en verschaffen aan de aanvrager aldus krediet. Op de vervaldag zal de bank die door deze verrichting houder geworden (nemer) is, bij de betrokkene de betaling eisen.

Naast deze kredietverrichtingen houden de gewone banken zich nog bezig met andere winstgevende handelsverrichtingen waaronder we vermelden, de handel in edele metalen, in geldwaardige papieren en stukken, aandelen en andere beurswaarden.

Daarenboven stellen de banken zich tegen betaling van een zeker commissieloon ten dienste van hun cliënteel. Zij zorgen bv. voor de incassering van de handelseffecten, de aflevering van chèques of kredietbrieven, de uitbetaling van dividend- of rentebewijzen of verhuren van brandkoffers aan particulieren met het oog op de inbewaringsneming van titels, waardevolle en geldwaardige stukken en bewijzen, edele metalen, enz...

Deze laatste verrichtingen van de banken blijven echter slechts bijverrichtingen. De hoofdfunctie blijft steeds de kredietverlening door middel van de voor bepaalde termijnen toevertrouwde gelden of dan, zoals we reeds zeiden, door middel van het geld dat door de kredietverleende bank zelf geschapen werd. In dit laatste geval noemt men deze banken emissiebanken en tot vóór 1850 bestond er in België meer dan één emissiebank. Het emissierecht werd echter sedert die datum uitsluitend toevertrouwd aan één enkele bank, namelijk de *Nationale Bank van België* waarvan de oprichting te danken is aan onze knappe staatsman Frère-Orban.

B — **FRERE-ORBAN (1812-1896), STICHTER VAN DE N. B. B.**

« Il fonda la Banque Nationale avec une science si sûre de l'architecture financière que l'édifice est encore debout et intact. »

Paul Hymans.

Frère-Orban, eigenlijk Hubert-Joseph-Walthère *Frère* werd geboren te Luik de 24e April 1812. Na de eerste lessen van Mej. Jamar in een kleine klas van het klooster « Sainte-Claire » te Luik gevolgd te hebben, ging hij over naar de stedelijke lagere school die door een uitgeweken Franse Republikein gesticht werd.

Het is op diens aanraden dat de jonge Walther naar Parijs vertrok om er zijn studiën voort te zetten en er de lessen in de welsprekendheid te volgen. Doch ingevolge de Belgische omwenteling van Juli 1830 moest hij Parijs verlaten en er momenteel zijn studiën staken om naar België terug te keren. Echter niet voor lang want reeds in September van hetzelfde jaar stond hij reeds terug in Parijs en studeerde hij er de Letteren en Wijsbegeerte.

Na afloop van deze hogere studiën keerde hij naar zijn geboortestad terug alwaar hij in de stedelijke universiteit kennis zou maken met zijn latere tegenstrever Jules Malou.

Op 14 Februari 1832 werd hem het diploma van candidaat in de Letteren en Wijsbegeerte toegekend en op 5 Augustus werd hij tot doctor in de rechten gepromoveerd. Noch hetzelfde jaar (op 29 October) legde hij aan de Faculteit te Leuven zijn doctoraatsexamen in de beide rechten (Romeins en Modern recht) af om ten slotte op de daaraanvolgende 6e November tot de balie toegelaten te worden waar hij door zijn welsprekendheid en de nauwgezetheid van zijn argumenten, iedereen met verbazing sloeg.

Op 23 Juli 1835 trad hij in het huwelijk met mejuffer Claire-Hélène *Orban*, dochter van een rijke industrieel uit Luik. Het is dan ook onder de naam Frère-Orban dat hij voortaan in het openbaar ging optreden.

In 1840 nam hij actief deel aan de kiescompagnes en werd hij zelf op 17 November tot gemeenteraadslid van de stad Luik verkozen. Daarmee was zijn politieke loopbaan definitief ingezet geworden.

In April 1842 stichtte hij de « Union libérale » waarna hij op 35-jarige leeftijd tijdens de verkiezingen van Juni 1847 tot Volksvertegenwoordiger verkozen werd om vervolgens

op 12 Augustus van hetzelfde jaar aangesteld te worden als Minister van Openbare Werken in het Kabinet Rogier.

In die hoedanigheid liet hij grote werken uitvoeren en breidde hij het Belgisch spoorwegnet zodanig uit dat het weldra met zijn 556 kilometer en zijn 9 lijnen één der beste netten van het Europees Vasteland werd.

Van al de ministers uit het Kabinet trad Frère-Orban spoedig op de voorgrond, gedreven door zijn talent als staatsman, zijn welsprekendheid, en zijn buitengewone kennis van de binnenlandse en buitenlandse economische en financiële aangelegenheden.

Op 5 Mei 1850 liet Frère-Orban de wet stemmen op de Spaar- en Verzekeringskassen evenals op de inrichting van de Nationale Bank van België. Deze instelling is thans nog de spil van gans ons economisch leven zodat de naam Frère-Orban dan ook eeuwig met deze instelling zal verbonden blijven.

Op 9 November werd hij Minister van Financiën, in het kabinet Rogier - Frère-Orban. Het was dank zij zijn handige financiële politiek dat hij toen ons budgetair evenwicht wist te herstellen en hij ons Land door zijn uitstekend gevoerde economische politiek de weg naar de vrijhandel heeft opgestuurd hetgeen leidde tot een zich meer en meer uitbreidende voorspoed

Op 19 Juni 1878 werd het Kabinet Frère-Orban samengesteld waarin hij zelf als Minister van Buitenlandse Zaken de leiding van de buitenlandse politiek op zich nam. Doch ook de binnenlandse politiek liet hij niet onaangeroerd. Zo toonde hij zich bijzonder actief op het gebied van de schoolstrijd, strijd die echter ontaardde in een soort godsdienstoorlog zodat de provinciale verkiezingen van Mei 1884 voor Frère-Orban en zijn partijgenoten op een nederlaag uitliepen.

Zulks belette echter niet dat de grote staatman nog 12 jaar lang in de Kamers, de pers en in het openbaar het woord op meesterlijke wijze zou blijven voeren. Hij stierf te Brussel in het jaar 1896. Vijf en vijftig jaar lang had hij een vooraanstaande rol gespeeld in onze binnen- en buitenlandse politiek en met reden mag dan ook van hem gezegd worden dat hij één van de beste en de flinkste staatslieden is geweest die België in de XIXe eeuw heeft gekend.

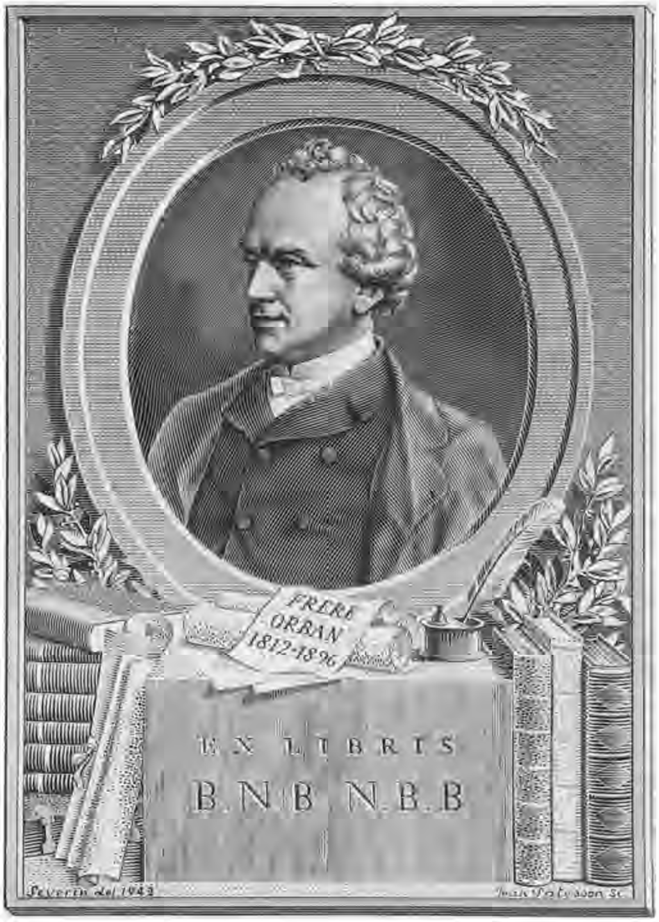

FRERE-ORBAN, stichter van de Nationale Bank
(ex-libris van de bibliotheek van de Bank)

De Nationale Bank van Belgie rond 1870.

HOOFDSTUK II.

DE NATIONALE BANK VAN BELGIE.

1. — Toestand vóór het ontstaan van de N. B. B.

Vóór de oprichting van de Nationale Bank van België (N. B B) bestonden er in ons Land talrijke particuliere banken die echter slechts een plaatselijk karakter vertoonden en waarvan de hoofdverrichtingen zich bijna uitsluitend beperkten tot het uitvoeren van betalingen op korte termijn en het disconteren van wissels.

De stichting van de « Société Générale » door Koning Willem I in 1822 betekende evenwel een ware omwenteling in het bankwezen in België. Deze bank waarvan de voornaamste verrichtingen bestonden in het beheer van haar eigen onroerend bezit en het verhandelen van openbare effecten naast het uitvoeren van de gewone bankverrichtingen en het uitvoeren van de jaarlijkse stortingen ter delging van de Staatsschuld, is van in den beginne een belangrijke financiële onderneming geweest.

Het is dan ook op dit initiatief dat talrijke andere en voorname banken ontstonden waaronder dienen vermeld de Banque de Belgique, de Banque Liégeoise en de Banque de Flandre te Gent.

Aangezien de geldemissie één der voornaamste verrichtingen van deze banken was, emiteerden ze ieder hun eigen bankbiljetten. Deze toestand was echter niet altijd zeer gunstig voor het economisch en financieel beleid van het land aangezien de verschillende banken, door naijver en mededinging gedreven, weigerden de door hun tegenstrevers uitgegeven bankbiljetten in betaling te aanvaarden. Zulks had natuurlijk voor gevolg dat de bevolking, en meer speciaal de industriëlen en de handelaars, zuiver edel metaal eisten ter voldoening van hun betalingen.

Daarenboven kwam de door de Belgische Staat uitgevaardigde gedwongen wisselkoers van de bankbiljetten het voorrecht van de geldemissie ernstig in het gedrang bren-

gen. Het was toen meer dan duidelijk dat de emissie van bankbiljetten meer en meer een functie moest worden welke geheel of gedeeltelijk aan de Staat of aan het Staatsgezag diende overgelaten. Dit bracht de toenmalige Minister van Financiën Frère-Orban er toe in 1850 door een wet de Nationale Bank van België op te richten.

De N. B. B. die in 1851 haar winketten opende, verkreeg hierdoor het monopolie voor de uitgifte van bankbiljetten. Al bleek de tussenkomst van de wetgever, door de toekenning van het emissierecht aan één enkele bank, er op te wijzen dat de N. B. B. zowat als een soort openbare instelling moest worden aangezien (des te meer daar zij reeds van in den beginne en vrij groot aandeel verkreeg in de leiding van de kredietpolitiek van het land), toch bleef de N. B. B. een privé-bank omdat zij alle gewone bankverrichtingen mocht uitvoeren en haar kapitaal, 25 millioen groot, aanvankelijk uitsluitend in handen was van privé-banken namelijk 10 millioen als aandeel van de Société Générale en 15 millioen aandelen in handen van de Banque de Belgique.

Aldus betekende de stichting van de N. B. B. een eerste vorm van Staatsinterventie op het gebied van het kredietwezen in België. Deze Staatstussenkomst was vooral noodzakelijk wat de uitgifte van bankbiljetten betreft aangezien het voor een gezonde economische en financiële politiek van het land, geboden was de verbruikers, handelaars en industriëlen te beschermen tegen een wispelturige en vaak onvoorzichtige politiek.

Naarmate de handel zich ging uitbreiden en er meer en meer handelstransacties met het buitenland gingen aangegaan worden, diende de Staat het privé-initiatief te helpen door, als vorm van openbaar nut en ter bevordering en beveiliging van het economisch en sociaal leven van het land, zelf de risico's te dragen van deze zeer gewichtige financiële transacties.

We zullen ons echter hier niet inlaten met de voor- of nadelen van het « étatisme » omdat zulks buiten het kader valt van deze brochure. Wat we hier slechts willen aanstippen is het feit dat de Staat zich daadwerkelijk sedert de stichting van de N. B. B. is gaan bemoeien met de financiële bedrijvigheid van de banken en dienaangaande talrijke wetten heeft uitgevaardigd waaronder vooral de bekende Bankwet van 9 Juli 1935.

2. — **Inrichting van de N. B. B.**

Zoals we hoger vermelden, werd de N. B. B. opgericht onder de vorm van een naamloze maatschappij en zulks krachtens de wet van 5 Mei 1850 gewijzigd door verschillende andere wetten waarvan de laatste in datum deze is van 28 Juli 1948. De statuten van deze maatschappij werden eveneens herhaalde malen gewijzigd en de goedkeuring van de laatste wijzigingen dateert van 13 September 1948.

Uit deze nieuwe statuten zullen we in de volgende paragrafen een beeld trachten op te hangen van de werkelijke inrichting en de verrichtingen van de Nationale Bank van België.

A. — *Zetel en Duur.*

Zoals elke andere maatschappij of vereniging heeft de N. B. B. een maatschappelijke zetel of hoofdzetel die, overeenkomstig de statuten, te Brussel gevestigd is. Naast deze hoofdzetel kan de Bank in de hoofdplaatsen der rechterlijke arrondissementen evenals in de steden of gemeenten van het gondgebied van de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie, bijbanken of agentschappen oprichten waaraan dan discontokantoren zullen verbonden worden.

De discontokantoren zijn organismen die de ter discontering aangeboden wissels nazien en er als waarborg een derde handtekening op aanbrengen.

De naamloze maatschappij (N. B. B. geheten) is echter niet voor onbepaalde duur opgericht. Inderdaad, de duur van de N. B. B. (die reeds verlengd werd), verstrijkt op 31 December 1961. Zolang de N. B. B. bestaat kan er echter geen andere circulatiebank worden opgericht. Hiervoor is inderdaad de tussenkomst van de wetgever vereist.

B. — *Kapitaal en Reserves.*

Was het kapitaal van de N. B. B. bij haar oprichting uitsluitend in de handen van privé-banken, dan is zulks ten huidigen dage niet meer het geval.

Het maatschappelijk kapitaal van de N. B. B. dat thans op 400 millioen is gebracht, bestaat inderdaad uit 200 millioen frank aan aandelen van 1.000 frank op naam en onoverdraagbaar ingetekend door de Belgische Staat en 200 millioen frank aan aandelen van 1.000 frank die nominatief zijn of aan toonder.

Het bezit van een aandeel geeft recht op een evenredig en gelijk deel in het maatschappelijk vermogen evenals in de winst van de N. B. B. Het feit dat de Belgische Staat de helft der aandelen in handen heeft wijst duidelijk op het tweevoudig karakter van de N. B. B. en de steeds verder strekkende contrôle van de Staat op het financieel beleid van de Bank.

Naast dit maatschappelijk kapitaal legt de Bank ook een reserve aan die vooral bestemd is voor het vergoeden van de eventuele verliezen op het maatschappelijk kapitaal en eventueel voor het aanvullen van de jaarlijkse winsten ten belope van 6 t. h. van het kapitaal.

Dit reservefonds mag verder door de Bank naar believen aangewend worden.

C. — *Bestuur, Beheer en Toezicht.*

1. *De Gouverneur.* — De N. B. B. en haar personeel worden bestuurd door een gouverneur die door de Koning voor een termijn van vijf jaar benoemd wordt. Voor de uitoefening van zijn functie geniet hij en bezoldiging die door de Algemene Raad van de Bank wordt vastgesteld zonder deelhebbing in de winst (De Gouverneur moet eigenaar zijn van vijftig ingeschreven aandelen). Hierbij wordt echter wel voorzien dat de Bank zijn kosten voor huisvesting en meubilering zal dekken. Het is daarbij de Gouverneur echter verboden het mandaat van Volksvertegenwoordiger of van Senator uit te oefenen of enig pensioen ten laste van de Staat te genieten.

In zijn hoedanigheid van bestuurder van de N. B. B. neemt hij het voorzitterschap waarvan het Bestuurscomité, de Regentenraad, de Algemene Raad en van de Algemene Vergadering. De door deze college's getroffen beslissingen moeten door de Gouverneur van de Bank ten uitvoer gelegd worden.

Deze beslissingen zijn echter onderworpen aan de contrôle van de Staat. De Gouverneur moet er inderdaad over waken dat de wetten op de Bank en het bankwezen, de statuten en de reglementen zouden worden nageleefd. Mochten bovenbedoelde beslissingen dienvolgens in strijd zijn met de wetten, de statuten of de reglementen dan heeft de Gouverneur het recht de uitvoering van deze strijdige beslissingen te schorsen en hiervan aan de Regering kennis te geven. De Regering zal dan bij besluit binnen de termijn van vijftien dagen uitspraak moeten doen· na verstrijken van deze termijn mogen de beslissingen echter geldig uitgevoerd worden.

Een tweede vorm van het Regeringstoezicht bestaat eendeels in de aanstelling van een Regeringscommissaris (waarover verder zal gesproken worden) en anderdeels in het overmaken aan de Minister van Financiën van een vergelijkende staat over de toestand van de Bank tijdens de afgelopen week en de lopende week. De vorm en de inhoud van deze weekstaat die in het *Belgisch Staatsblad* moet worden gepubliceerd, zullen we aan het einde van deze brochure afzonderlijk behandelen.

Berust het bestuur van de Bank aldus uitsluitend in de bevoegdheid van een enkele persoon namelijk de Gouverneur, het beheer daarentegen wordt uitgeoefend door twee college's in casu het Bestuurscomité en de Regentenraad.

2. *Het Bestuurscomité.* — Het Bestuurscomité is samengesteld uit minimum vier en maximum zeven leden waaronder één voorzitter (de Gouverneur) en drie tot zes Directeurs die allen Belg van geboorte moeten zijn en die door de Koning voor een termijn van zes jaar benoemd worden op de voordracht van de Regentenraad. Zij genieten, evenals de Gouverneur, een vaste bezoldiging met uitsluiting van elke deelhebbing in de winst (zij moeten eigenaar zijn van 25 ingeschreven aandelen). Begrijpelijkerwijze werd ook voor hen verbod opgelegd inzake cumulatie van betrekkingen (bv. beheersraad van handelsvennootschappen en vennootschappen onder handelsvorm).

Bij de aanstelling van de Directeurs zal de Koning één Directeur als Vice-Gouverneur aanduiden die in voorkomend geval de Gouverneur zal moeten vervangen.

De voornaamste opdracht van het Bestuurscomité bestaat in het onderzoeken (goedkeuren of verwerpen) van de aanvragen voor disconto en voorschotten die bij de Bank worden ingediend. Het kan zelfs, maar zulks echter alleen maar in hoogdringende gevallen, de rentetarieven voor de disconto en de voorschotten wijzigen mits kennisgeving hiervan aan de Regentenraad die in normale omstandigheden terzake alleen bevoegd is.

In dit verband valt dan ook het toezicht op de werking en de verrichtingen van de discontokantoren in de bevoegdheid van het Bestuurscomité dat tevens er toe gemachtigd is de beambten van de Bank en van de agentschappen te benoemen (of af te zetten) met bepaling van hun wedde en van hun aandeel in de winst.

Verder zullen al de zaken die niet uitdrukkelijk door de statuten of het huishoudelijk reglement aan de Regentenraad zijn voorbehouden, door het Bestuurscomité kunnen behandeld worden.

3. *De Regentenraad.* — De Regentenraad is samengesteld uit de Gouverneur van de Bank (die voorzitter is), de Directeurs en tien Regenten die door de Algemene Vergadering der Aandeelhouders voor een termijn van drie jaar gekozen worden onder de candidaten voorgedragen :

— Door de Minister van Financiën (3);

— Door de meest vooraanstaande arbeidsorganisatie (2);

— Door de meest vooraanstaande organisaties van nijverheid, handel en landbouw (3);

— Of gekozen onder de leidende personaliteiten van de financiële instellingen van openbaar nut (2).

De Regenten worden dus gekozen onder de vertegenwoordigers van zowat al de sectoren van het economisch en financieel leven van het land.

De Regentenraad moet minstens éénmaal per week bijeenkomen om te beraadslagen over al de zaken die betrekking hebben op de kwesties in verband met de Bank, het bankwezen, de munt, het kredietwezen, de economische ontwikkeling en de economische toestand van het land. Hierbij valt dan natuurlijk ook in zijn bevoegdheid het bepalen van de rentevoet of het rentetarief, evenals het vaststellen van de voorwaarden voor het disconto, de voorschotten en de beleningen.

Daarenboven doet de Regentenraad de voordracht van de beambten van de Rijkskassier, bepaalt hij het bedrag der door hen te storten borgtochten, onderzoekt hij de toestand van de discontokantoren van de N. B. B. en keurt hij ten slotte het door de Gouverneur jaarlijks in te dienen verslag goed.

4. *Het College der Censoren.* — De werking van de Bank staat onder het toezicht van een college, College der Censoren genaamd. Het is samengesteld uit minimum acht en maximum tien leden die door de Algemene Vergadering der Aandeelhouders voor een termijn van drie jaar gekozen worden onder de op het stuk van het toezicht speciaal bevoegde personen.

Door de statuten wordt voorzien dat het college minstens éénmaal per maand zal bijeenkomen om toezicht te houden op de boeken en de verrichtingen van de Bank, de bijhuizen en de discontokantoren. Daarenboven onderzoekt en keurt het de balansen goed en stelt het de begrotingen der uitgaven vast. Verder moeten de beslissingen van de Regentenraad in verband met de wijzigingen van de voorwaarden voor het disconto en de voorschotten, aan het College ter goedkeuring worden voorgelegd.

Hieruit blijkt dus dat het College der Censoren een daadwerkelijk toezicht uitoefent op al de verrichtingen van de N. B. B., zo op de bestuurs- als op de beheerscollege's.

5. *De Regeringscommissaris.* — We zeiden reeds dat de Gouverneur van de Bank het recht toegekend werd de uitvoering van de beslissingen van de beheersorganismen te schorsen en van deze schorsing kennis te geven aan de Minister van Financiën.

De Minister van Financiën heeft inderdaad het recht contrôle uit te oefenen op al de verrichtingen van de Bank en uit dien hoofde kan hij zich verzetten tegen de uitvoering van beslissingen die in strijd zouden zijn met de wetten, de statuten of het huishoudelijk reglement van de N. B. B. Dit recht van contrôle is toevertrouwd aan een Regeringscommissaris die de Minister van Financiën zal inlichten over de toestand der zaken.

Om zich van zijn opdracht naar behoren te kunnen kwijten wordt aan de Regeringscommissaris het recht verleend kennis te nemen van de stand van zaken en zelfs de voorlegging te eisen van al de boeken en kasstaten. Hij zal ook — echter slechts met raadgevende stem — al de vergaderingen van de raden en comité's mogen bijwonen terwijl hij zelf ieder jaar over de vervulling van zijn opdracht aan de Minister van Financiën verslag zal moeten uitbrengen.

Door dit toezicht krijgt de N. B. B. werkelijk de vorm van een parastatale instelling en zulks ondanks het feit dat de Bank opgericht werd als een naamloze vennootschap. Indien men hierbij denkt dat de N. B. B. van de Belgische wetgever het monopolie van de gelduitgifte heeft gekregen, dan is het toezicht en de contrôle van de Staat slechts een logische gevolgtrekking uit de toekenning van dit privilege. Verder is dit toezicht nog geboden omwille van de nauwe samen-

werking die tussen de financiële en economische politiek van de Regering eensdeels en die van de privé-sector anderdeels voortaan dient tot stand gebracht.

6. *De Algemene Raad en de Discontocomité's.* — Al de leden van bovenvermelde bestuurs-, beheers- en toezichtscollege's zetelen in een speciale raad, de Algemene Raad van de Nationale Bank geheten. Deze raad is aldus samengesteld uit de Gouverneur van de Bank, de Directeurs, de Regenten van de Regentenraad en de Censoren uit het College der Censoren.

Deze Raad heeft uitgestrekte bevoegdheden omtrent alle zaken die hem door de statuten en de bijzondere reglementen worden toegekend. In de eerste plaats stippen we hier aan het definitief bepalen en verdelen van de winst evenals het vaststellen van de wedde en het pensioen van de Gouverneur, de Vice-Gouverneur en de Directeurs.

Daarnaast beslist hij over de oprichting van bijhuizen, van discontokantoren, van agentschappen in de provincie evenals over het samenstellen van discontocomité's. Deze discontocomité's onderzoeken de aangeboden effecten en stellen aan het beheer van de Bank de aanneming van de effecten die aande vereiste voorwaarden voldoen.

Tot op heden is er één discontocomité in de hoofdzetel te Brussel en één in het bijhuis te Antwerpen.

7. *De Algemene Vergadering der Aandeelhouders.* — We zagen reeds bij het begin van deze uiteenzetting dat het maatschappelijk kapitaal van de N. B. B. voor de helft onderschreven was door de Staat en de andere helft door de privé-personen of -organismen. Het is dienvolgens ook billijk dat deze laatsten of hun afgevaardigden medezeggenschap zouden hebben in het bestuur en het beheer van de Bank. In elke vennootschap is er trouwens een algemene vergadering voorzien. Zulks is ook het geval voor de N. B. B. waar door de statuten bepaald wordt dat de Statutaire Algemene Vergadering der Aandeelhouders ieder jaar op de laatste Maandag van de maand Februari zal worden bijeengeroepen.

De Algemene Vergadering is samengesteld uit al de aandeelhouders die eigenaar zijn van aandelen op naam of aan toonder en die hun aandelen vijftien dagen vóór de datum van de bijeenroeping zullen neergelegd hebben hetzij

op de maatschappelijke zetel hetzij in de door de Regentenraad aangeduide bijhuizen of agentschappen. De aandeelhouders kunnen zich nochtans laten vertegenwoordigen op voorwaarde dat zij een gestemrechtigde lasthebber zouden aanduiden wiens volmacht op de Bank moet worden ingediend drie dagen vóór de Vergadering.

Daags van de Vergadering moeten de aandeelhouders dan een presentielijst ondertekenen alvorens aan de beraadslagingen te kunnen deelnemen. Elke aandeelhouder heeft recht op het uitbrengen van zoveel stemmen als hij aandelen in eigendom bezit.

Benevens deze Statutaire Algemene Vergadering zullen de aandeelhouders nog op een buitengewone vergadering kunnen opgeroepen worden, hetzij op aanvraag van de aandeelhouders die het tiende van de maatschappelijk kapitaal vertegenwoordigen hetzij op aanvraag van de Regentenraad of van het College der Censoren. Deze Algemene Vergadering moet in het *Belgisch Staatsblad* evenals in een dagblad uit de hoofdstad en een dagblad uit de provincie Brabant worden aangekondigd.

De beraadslagingen van de Algemene Vergadering lopen uitsluitend over de kwesties die op de oproepingsbrief vermeld staan en moeten bij volstrekte meerderheid van stemmen genomen worden.

De benoeming van de regenten en van de censoren wier mandaat geëindigd is wordt aan de Algemene Vergadering overgelaten evenals het begeven van de plaatsen die ingevolge het overlijden of het ontslag van bedoelde leden opengevallen zijn.

De Statutaire Algemene Vergadering der Aandeelhouders neemt daarenboven kennis van het verslag van het beheer over de verrichtingen van het afgelopen boekjaar en doet eventueel ook uitspraak over de balans indien het College der Censoren (dat terzake bevoegd is) geweigerd heeft zijn goedkeuring aan de balans te hechten. Over de wijziging van de statuten van de N. B. B. zal de Algemene Vergadering zich eveneens moeten uitspreken doch opdat hierover geldig zou kunnen beraadslaagd worden moet ten minste de 3/5 van het maatschappelijk kapitaal op de Algemene Vergadering vertegenwoordigd zijn. De wijzigingen worden echter slechts van kracht na goedkeuring door de Regering.

Door deze korte schematische uiteenzetting van de voornaamste bestuurs- en beheerscollege's kunnen we ons een

voldoende idee geven van de manier waarop het bestuur en het beheer van evenals het toezicht op de verschillende verrichtingen van de N. B. B. worden uitgeoefend.

We zullen thans in meer bijzonderheden de verschillende verrichtingen bespreken die door de wet en de statuten aan de N. B. B. als emissiebank en als gewone bank toegelaten worden.

3. — **De verrichtingen van de N. B. B.**

A. — *Emissierecht.* — Het voornaamste kenmerk van de Nationale Bank van België is wel het monopolie inzake muntuitgifte. Geen enkele andere circulatiebank kan opgericht worden dan uit kracht van een wet.

In bijna alle landen werden gelijkaardige maatregelen getroffen en werd de werking van de circulatiebank wettelijk geregeld in die zin dat de wetgeving op deze banken vooral voor doel heeft het regime waaraan de bank onderworpen is, de verschillende toegestane of verboden verrichtingen, de regeling van de bankbiljettenuitgifte en de verhoudingen tussen Bank en Staat, nader te bepalen en te reglementeren.

Het is een feit dat in de huidige structuur van ons economisch en financieel leven een maximum van waarborg moet gegeven worden aan de standvastigheid van de in omloop zijnde muntsoorten en dat de uitgifte van geld nauw gekoppeld dient te blijven aan de economische en financiële toestand van het land. Een enkele bank moet inderdaad bij machte zijn om op de geldmarkt een doeltreffende invloed uit te oefenen en zulks dan in nauwe samenwerking met de Staat wat slechts gebeuren kan door de instelling van een door de Staat gewaarborgd organisme. Hiervoor is de N. B. B. dan ook speciaal aangewezen.

Verder kan uit het in omloop zijn van verschillende soorten bankbiljetten een geweldige infaltie voortvloeien vermits het in dergelijk uitgiftstelsel absoluut onmogelijk wordt enige contrôle uit te oefenen op het totaal bedrag der in omloop zijnde biljetten. Daarbij zou het verschil in bankbiljetten thans heel wat moeilijkheden meebrengen wat de inwisseling en de aanvaarding door de verschillende banken betreft. Hierop werd trouwens reeds gewezen.

Door het instellen van een enkele circulatiebank onder garantie van de Staat werden de hier aangehaalde moeilijkheden en bezwaren enigszins opgelost en kunnen den

goudvoorraden tot dekking der uitgegeven bankbiljetten gecentraliseerd worden zodat een gezonde goudpolitiek en daarmee ook een gezonde economische en financiële politiek zal kunnen gevoerd worden.

De circulatiebanken zijn thans haast in alle landen van de wereld ingesteld geworden echter in ieder land volgens een verschillend stelsel. Het valt hier buiten ons onderwerp elk van de in de verschillende landen gebruikte formules te bespreken. In ons land werd het uitgifterecht, zoals reeds gezegd, toevertrouwd aan één enkele instelling die de vorm heeft aangenomen van een naamloze vennootschap welke echter onder een bijzonder statuut werd gesteld en werkt onder de contrôle van de Regering.

De emissie van bankbiljetten door de N. B. B. geschiedt (overeenkomstig art. 24 en vgln) aan toonder. De naamstempel van de Gouverneur en van de Thesaurier moeten op deze biljetten voorkomen terwijl de tekeningen en de tekst (die zowel in het Frans als in het Nederlands moet opgesteld worden) aan de goedkeuring van de Minister van Financiën dienen voorgelegd te worden.

Hierdoor wordt aan de N. B. B. het recht toegekend in haar ateliers muntstukken te slaan en op haar eigen persen bankbiljetten te drukken.

De bankbiljetten zijn aan toonder; dit betekent dat zij betaalbaar zijn op zicht in de kantoren van de hoofdzetel van de Bank (dus te Brussel) wat niet wil zeggen dat de biljetten in de kantoren in de provincie niet zouden kunnen ingewisseld worden tegen gemakkelijk te gelde te maken waarden. De terugbetaling zal echter in dit geval verdaagd moeten worden tot op het ogenblik dat de kantoren in het bezit zullen zijn gesteld van de nodige goudreserves, dit omwille van het feit dat de goudvoorraden van de N. B. B. opgeborgen zijn in de kelders van de hoofdzetel te Brussel.

Om daarenboven aan te duiden dat de door de Bank uitgegeven biljetten in het land algemeen gangbaar zijn, wordt in de statuten bepaald dat de Regering de biljetten tot betaling in de Rijkskassen zal aanvaarden.

Er is nu ook niemand in ons land die een briefje van 100 frank zal weigeren te aanvaarden omwille van de niet-geldigheid of de waardeloosheid van het aangeboden « stukje » papier. Het is wellicht ook meer uit « gewoonte » dat de mensen deze gekleurde en gedrukte briefjes aanvaarden. We zeggen wel « eerder uit gewoonte » dan uit

overtuiging dat het aangeboden briefje een werkelijke waarde vertoont. Ware het gouden of zilveren muntstukjes dan zou men kunnen zeggen dat de mensen ze aanvaarden omdat ze een « waarde hebben ».

Maar wat gezegd van het bankbriefje ? Waarop is die waarde gesteund ?

We zeiden reeds dat geld niets anders was dan een eenvoudig en practisch te hanteren ruilmiddel en dat de geldcirculatie niets anders is dan een geperfectionneerde vorm van ruilhandel. We wezen er reeds op dat het verplaatsen of vervoeren van grote waarden (hoeveelheden zouden we zeggen) in onze uiterst snelle handelstransacties een haast onoplosbaar probleem heeft gesteld en dat men zijn toevlucht heeft moeten zoeken tot het scheppen van gemakkelijk te hanteren ruilmiddelen zoals daar thans zijn het papieren geld, waarmee we niet alleen bedoelen de bankbriefjes van 100, 500 of 1.000 frank, maar waaronder ook dient verstaan te worden al de papieren betaalmiddelen zoals chèques, wissels, kredietpapieren, enz...

Aldus begrijpt men dadelijk dat de houder van een bankbriefje evenals de ontvanger van datzelfde briefje vertrouwen stellen kunnen in de « werkelijke waarde » van het stuk gedrukt papier waarop de « nominale waarde » vermeld staat. Voor iedereen is dus een bankbiljet dat door de N. B. B. uitgegeven wordt, een rentelcos (dus geen interest opbrengend) « papiertje » dat op eenvoudig vertoon door de emitterende bank (dus de N. B. B.) tegen standaard metaal (goud of zilver) of tegen gouddeviezen zal worden ingewisseld. Op zichzelf beschouwd heeft het gedrukt papiertje dat door de N. B. B. in omloop gebracht wordt niet de minste waarde. Het *vertegenwoordigt* een werkelijke waarde namelijk de waarde van de hoeveelheid goud waardoor het gedekt is (dat in de kelders van de N. B. B. bewaard wordt) en waartegen het kan ingewisseld worden.

Zo spreekt men van representatief papieren geld en bedoelt men daardoor dat het uitgegeven papieren geld, 100 p. c. door metaaldekking is gewaarborgd. De ondervinding heeft echter geleerd dat deze 100 p. c. dekking aan metaal niet absoluut vereist is en zulks is dan ook het geval voor het gewone bankbiljet.

De statuten van de N. B. B. bepalen in dit verband dat de Bank gehouden is een kasvoorraad te hebben in goud of in goud omzetbare buitenlandse deviezen van minstens

40 p. c. van het bedrag harer verbintenissen op zicht (inzonderheid dus de bankbiljetten in omloop gebracht) waarvan ten minste 30 p. c. in goud.

Aldus is de dekking van een bankbriefje van 100 frank niet gedekt door 100 p. c. metaal al is het tegen 100 p. c. inwisselbaar. Het heeft inderdaad geen nut 100 p. c. dekking te voorzien vermits men voor het binnenlands gebruik en ruilverkeer haast nooit metaal zal komen opeisen. Het is slechts voor de transacties met het buitenland dat een voldoende dekking aan metaal dient voorzien te worden opdat men op de inwisselbaarheid zou kunnen rekenen. Het buitenland aanvaardt inderdaad geen bankbriefjes maar wel de tegenwaarde er van in goud. Wij betalen dus niet met onze nationale munt maar wel met goud en deze goudverplaatsingen kunnen nagegaan worden door het vergelijken van de weekstaten van de Nationale Bank (zie verder).

De bankbriefjes hebben dus alleen maar wettelijke koers in België en in het Groothertogdom-Luxemburg (Belgisch-Luxemburgse Unie). Indien aldus de N. B. B. een autonome macht heeft om bankbriefjes uit te geven en er het formaat en het type van aan te duiden (mits kennisgeving hiervan aan de Minister van Financiën) dan stelt zich nochtans de vraag wat er gebeurt indien de N. B. B. beslist het type van de in omloop zijnde bankbriefjes te veranderen.

In dit geval voorzien de wet en de statuten van de N B. B. dat de Bank aan de Rijksschatkist, bij het verstrijken van het (in elk geval bij bijzondere overeenkomst) vastgestelde tijdsbestek, de waarde storten zal van de biljetten van dit type die niet ter terugbetaling aangeboden werden.

De terugbetaling van de biljetten die later toch zouden worden aangeboden zal dan geschieden voor rekening van de Schatkist.

Indien de N. B. B. geld in omloop brengt (bankbriefjes en muntstukken) dan betekent zulks echter niet dat al het in omloop zijnde geld door de Bank alleen uitgegeven wordt. De Staat geeft inderdaad ook zogenaamd pasmunt uit. Zo worden thans alle briefjes van 100 frank en meer door de N. B. B. uitgegeven terwijl de andere coupures en geldstukjes (pasmunt) door de Belgische Staat (de Thesaurie) uitgegeven worden.

Onlangs nog werd bij besluit van 15 October 1948 overgegaan tot het slaan, voor rekening van de Staat, van zilveren stukjes van 100, 50 en 20 frank; van koper-nikkelen stukjes van

5 frank en van 1 frank alsmede van stukjes van 20 en van 10 centiemen in muntbrons.

Misschien heeft men zich wel eens afgevraagd waar deze stukjes gemaakt worden ? Er zijn inderdaad heel wat Belgen die niet weten dat de muntstukken in België zelf gegoten worden en wel in de ateliers van « De Munt », munthoflaan te Brussel (Sint-Gillis). Het is een prachtig en monumentaal gebouw met zeer brede in style Louis XIII versierde voorgevel.

Het zal misschien wel menig mens onbekend zijn dat de ateliers van de vroegere munt tot ongeveer 1880 ondergebracht waren in de gebouwen die opgetrokken werden op de plaats waar zich thans het Hoofdpostkantoor te Brussel bevindt. Zo zal het misschien ook iedereen duidelijk worden waarom men die plaats thans het « Muntplein » en de oude opera « de Muntschouwburg » noemt.

Werd de N. B. B. eerst in 1850 opgericht, dan wil zulks geenszins betekenen dat er vóór die tijd in België geen munt geslaan werd. Wel integendeel. De Belgische muntateliers waren reeds in de Middeleeuwen zeer talrijk. Iedere vorst, graaf of hertog aanzag het als een teken van macht en prestige een eigen penning te bezitten. Met de centralisatie van de Hertogen van Bourgondië en later met de Regering van de Habsburgers werd echter het slaan van de munt geleidelijk aan een centraal organisme toevertrouwd zodat er in de XVIIIe eeuw in België ten slotte maar één enkel Muntatelier meer bestond.

In de XIXe eeuw werd met de stichting van de N. B. B. de opdracht van het muntslaan aan de Belgische Staat overgedragen en sloot de Belgische Staat met de rijke bankiersfamilie Allard een contract af om aan laatsgenoemden onder contrôle van de Staat het monopolie van het muntslaan toe te vertrouwen. Het is eerst in 1931 dat de diensten van het Ministerie het slaan van geld voor rekening van den Staat hebben overgenomen.

De Belgische Munt te Brussel heeft in het buitenland een zeer grote faam weten te verwerven en verschillende landen waaronder we terloops vermelden : Abessynië, Bulgarije, Brazilië, Egypte, Griekenland, Italië, Polen, Portugal, Rusland, Siam en andere landen, hebben te Brussel hun muntstukken laten slaan. Alhoewel door de Belgen zer weinig of niet gekend toch genieten de Belgische Muntateliers in het buitenland een zeer groot prestige wat ook aan het prestige van ons land ten goede komt.

De techniek van het munten en het muntslaan kunnen we hier onmogelijk uitdiepen. Vermelden we slechts dat de 19 geperfectionneerde muntpersen dagelijks ongeveer 3 Ton legering verwerken en zo maar eventjes 500.000 à 600.000 muntstukken per dag vervaardigen. Zouden we dan niet geneigd zijn te zeggen « laat de centen maar rollen...? ».

* * *

We hebben hier enigszins in ruimere mate de uitgifte van bankbiljetten en het slaan van muntstukken behandeld wellicht omdat het emissierecht van de N. B. B. werkelijk de hoofdverrichting uitmaakt van al de verrichtingen die aan de N. B. B. toegelaten werden.

In de volgende paragraaf zullen we dan in enkele woorden de andere verrichtingen van de N. B. B. nader omschrijven. We zullen ons echter hierbij tot het voornaamste beperken vermits de verrichtingen in feite niet heel veel verschillen van de verrichtingen die door de andere banken worden gedaan.

B. — *Gewone verrichtingen van de N. B. B.* — Onder de voornaamste verrichtingen van de N. B. B. stippen we aan :

1. *Het disconteren, aankopen of verkopen van allerlei handelseffecten* dus wissels in hoofdzaak en andere geldwaardige papieren die handelsverrichtingen vertegenwoordigen;
2. *Of het disconteren, aankopen of verkopen van effecten op korte of half-lange termijn die door de Staat, de Kolonie, Groothertogdom-Luxemburg of door de door de Staat gewaarborgde organismen uitgegeven werden.*

   Voor toepassing van deze bepalingen, moeten, overeenkomstig artikel 17 van de statuten van de N. B. B., ook als handelsverrichtingen aangezien worden de koop en verkoop door of aan de landbouwers van vee, landbouwgereedschappen meststoffen, zaden, oogsten en over 't algemeen goederen en waren in verband met de uitoefening van hun beroep.

   De hierboven bedoelde effecten die de N. B. B. in portefeuille bezit mogen eveneens in het buitenland herdisconteerd worden. De N. B. B. zal echter alleen disconteren de gezegelde handelseffecten aan order die binnen de honderd en twintig dagen vervallen en die door drie solvabele handtekeningen gewaarborgd zullen

zijn. Het is slechts in bijzondere omstandigheden en onder speciale voorwaarden dat de N. B. B. handelseffecten zal mogen disconteren waarop slechts twee solvabele handtekeningen werden aangebracht.

Voor het financieren van de halflange termijn betaalbare nijverheidsbestellingen zal de N. B. B. eveneens discontokredieten kunnen openen doch de ter discontering aangeboden effecten mogen echter niet meer dan honderd en twintig dagen lopen.

De disconto- en herdisconteringsverrichtingen van de N. B. B. vormen de basis van de politiek die door de Bank gevolgd wordt met het oog op het voeren van een gezonde geldcirculatie in ons land en het uitoefenen van een doeltreffend toezicht op de goudverrichtingen met het buitenland. De discontopolitiek van de N. B. B. is de thermometer van ons economisch en financieel leven. Door het verhogen of verlagen van haar discontotarieven kan de N. B. B. het geldvolume in het land regelen : ze vermindert of vermeerdert automatisch, door de verandering van haar disconto, de vraag naar geld op de vrije geldmarkt.

Schematisch gezien doet zich het volgende voor door het verhogen van de discontorentevoet (dus het verhogen van de kosten voor het verkopen van de geldwaardige papieren) zullen er veel minder effecten ter discontering aangeboden worden. Er is aldus minder vraag naar geld zodat de geldcirculatie vermindert. Verlaagt de N. B. B. integendeel haar discontovoet, dan doet zich het tegenovergesteld verschijnsel voor : het disconteren van de effecten geschiedt tegen lagere kosten en de vraag naar geld vermeerdert met als gevolg een verhoging van de geldcirculatie.

Het leidt dan ook geen twijfel dat de N. B. B. door het mechanisme van de verhoging of verlaging van de discontovoet, een machtig wapen in handen kreeg waardoor zij op doeltreffende wijze de geldcirculatie in het land kan regelen en dus een afdoende invloed kan uitoefenen op de economie en de financies van het land. Het vaststellen van de discontorentevoet moet dan ook met de meeste omzichtigheid geschieden waarbij alle factoren in het oog moeten gehouden worden. Het bepalen van het rentetarief en de voorwaarden van de disconto vallen daarom ook in de bevoegdheid van de Regentenraad die zich speciaal zal moeten bezig-

(Foto E Thill, Brussel)

Bibliotheek van de Nationale Bank op de Grote Markt te Brussel.

(Foto E Thill, Brussel.)

Antwerpen — De Nationale Bank.

houden met de verschillende kwesties die betrekking hebben op de bankpolitiek, de munt, de kredietpolitiek en 's lands economische ontwikkeling.

Het rentetarief wordt elke week bij de Weekstaat van de N. B. B. gevoegd.

3. *Het verpanden van effecten in portefeuille, het waarborgen van de goede afloop van deze effecten en van alle operaties die daarmee in verband staan zoals de disconto- en voorschottenverrichtingen.*

4. *Het aanwerven van activa of van kredieten in het buitenland of het benaarstigen van de wisseloperaties op het buitenland*

Hierdoor krijgt de buitenlandse handel voor de N. B. B. een bijzondere betekenis des te meer daar de N. B. B. ingevolge haar geprivilegieerde plaats grotere risico's kan aangaan wat de financiële politiek met het buitenland betreft. We wezen hierop reeds bij het begin van deze uitenzetting.

In dit verband speelt de wissel als « surrogaat » van het geld een niet te onderschatten rol. In de internationale handel en inzonderheid in de internationale betalingen heeft vooral de wissel de plaats van het geld ingenomen en meer en meer neemt men op internationaal gebied zijn toevlucht tot de wisselhandel zodat thans de internationale betalingen meestal zullen geschieden door overdracht van handelseffecten (ook overdracht van goud).

Handelaars in binnen- en buitenland kopen en verkopen, net als gewone koopwaren, de wissels die op vreemde landen getrokken werden. De prijs van de wissel is, zoals voor elke andere koopwaar, onderhevig aan de schommelingen die door allerlei factoren beïnvloed worden. In de handel noemt men deze prijsschommelingen van de wissel, *wisselkoers* en hieronder dient dan te worden verstaan de prijs van een wissel op een vreemd land getrokken met als nominale waarde de munteenheid van dit land of die eenheid vermenigvuldigd met 100 (1). Met andere woorden, de wisselkoers is dus de verhouding tussen de verschillende munten.

---

(1) Zie ook *Beginselen der Volkshuishoudkunde*, door Lic. O. Platteeuw.

Bij de vorming van de wisselkoers gelden natuurlijk verschillende invloeden waarbij de verhoudingen tussen vraag en aanbod wellicht de voornaamste rol zullen spelen. Wordt een wisselbrief ter waarde van 1 dollar tegen 43,8275 frank verkocht (= officiële muntpariteit door het Internationaal Muntfonds aangenomen) dan zegt men dat de wissel *a pari* staat. De wisselkoers schommelt echter tussen twee punten, het ene naar boven *(agio)* en het andere naar beneden gelegen *(disagio)*. Deze punten noemt men de *goudpunten* omdat het inderdaad op die punten (dus op het ogenblik dat men voor een wissel op het buitenland deze uiterste grensprijzen moet betalen) voordeliger is voor een handelaar rechtstreeks met goud te betalen (gouduitvoer) of met goud te doen betalen (goudinvoer).

De stijging of de daling van de prijs van de wissel hangt dus nauw samen met de stand van vraag en aanbod. Nochtans kunnen de emissiebanken en in casu de Nationale Bank van België (voor wat België betreft) door de verhoging of de verlaging van de discontovoet de wisselkoers in zekere mate beïnvloeden. Verhoogt de N. B. B. inderdaad haar discontovoet dan zullen de vreemdelingen er natuurlijk alle belang bij hebben hun eigen kapitalen ter betaling naar België te zenden. Hier dus weer beschikt de N. B. B. over een stabiliserend mechanisme ter bevordering van de buitenlandse handel en het behoud van de waarde van onze nationale munt en het behoud van de nationale goudvoorraad.

5. *Het verlenen van voorschotten in rekening-courant en kortlopende beleningen op onderpand van door de Belgische Staat, de Kolonie of het Groothertogdom-Luxemburg uitgegeven of gewaarborgde overheidsfondsen.*

Hierbij komen eveneens in aanmerking de in het openbaar uitgegeven preferentie aandelen van de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen.

Hieruit vloeit voort dat de N. B. B. niet alle titels aanvaardt : enkel de schatkistbons, de Staatsrenten en de titels met Staatswaarborg worden als onderpand aanvaard ongeacht zij uitgegeven werden op korte, half-lange of lange termijn.

6. *Het kopen en verkopen van de ter beurze genoteerde nationale overheidsfondsen op lange termijn.*

   De statuten van de N. B. B. voorzien dat de door de Bank behouden portefeuille ingevolge de verrichtingen bedoeld onder 6° en 2 hierboven niet meer mag bedragen dan hetgeen door de Bank in overleg met de Minister van Financiën (na bekrachtiging door de Ministerraad en publicatie in het *Belgisch Staatsblad*) vastgesteld werd. Thans is dit bedrag volgens overeenkomst op 10 milliard frank vastgesteld geworden.

   Deze bepaling geldt echter niet voor de nationale overheidsfondsen en de Bank mag dan ook nationale overheidsfondsen aankopen tot een bedrag gelijk aan haar kapitaal, haar reserves en haar afschijfrekeningen

   De overige verrichtingen van de N. B. B. zijn gemeen aan de privé-banken en vergen dienvolgens geen andere commentaar. Het zijn :

7. *Het handeldrijven in gous en zilver rechtstreeks aan haar loketten of door toedoen van een lasthebber.*

8. *Het belenen op aangemunt goud of zilver (of in staven).*

9. *Het invorderen van effecten en*

10. *Het vervangen van sommen in rekening-courant alsmede het in bewaring nemen van effecten, edele metalen en gouden of zilveren munten.*

Het is de bank verder verboden andere verrichtingen te doen dan degene die door haar statuten zijn voorzien. Ze mag nochtans onroerende goederen aankopen doch dan slechts deze goederen die volstrekt noodzakelijk zijn voor de voortzetting van haar bedrijf of voor het algemeen welzijn van het personeel.

Zulks belet echter niet dat de N. B. B. als pand, hypotheek of afstand sommige onroerende en roerende goederen mag aannemen ter dekking van haar dubieuze debiteuren of niet-vereffende vorderingen. Deze goederen moeten echter binnen een termijn van twee jaar opnieuw vervreemd worden.

Ten slotte dient hier nog als een soort « extra-verrichting » van de N. B. B. te worden vermeld het *kosteloos waarnemen van de Dienst van Rijkskassier.*

De bank ontvangt inderdaad al de stortingen en doet al de betalingen voor rekening van de Staat. Hierbij bewaart zij de overheidsfondsen van de Thesaurerie, de Amortisatiekas (Fonds voor Delging van de Staatsschuld) en van de Deposito- en Consignatiekas, neemt de Rijksschuldeffecten in ontvangst die in inschrijvingen op naam moeten worden omgezet, incasseert de coupons van de effecten die zij in bewaring heeft en doet de verzending van de gelden naar het buitenland (waarvan de kosten haar nochtans worden terugbetaald).

Verder moeten de beschikbare gelden van de Schatkist die de behoeften van de lopende dienst overtreffen, door de Bank belegd worden doorgaans in de aankoop van speciale betaalbare handelswaarden op het buitenland.

De Minister van Financiën kan de Bank ook belasten met de uitgifte en de conversie van nationale overheidsfondsen op korte, half-lange en lange termijn.

Ten slotte neemt de Bank ook nog de *dienst van de Algemene Spaar- en Lijfrentekas* waar waarvoor zij ook de beleggingen en de verkopen regelt.

Indien de Nationale Bank van België officieel erkent is als Algemene Rijkskassier dan dient hier toch aangestipt dat zij sedert de oprichting van de Postcheck- en Girodiensten als Staatskassier veel van haar practisch belang heeft verloren. Toch is de N. B. B. nog steeds de officiële Rijkskassier en moet zij regelmatig aan de Minister van Financiën een staat overmaken van de rekeningen der ontvangsten en betalingen gedaan voor rekening van de Staat.

C. — *Balans en verdeling der winsten.* — Zoals elke andere vennootschap of bank moet de Nationale Bank van België jaarlijks een balans van haar verrichtingen opmaken. De voorbereiding geschiedt door het Bestuurscomité en de definitieve afsluiting door de Regentenraad die de balans dan aan het College der Censoren moet onderwerpen hetwelk twintig dagen tijd heeft om ze te onderzoeken.

Weigert het College der Censoren de balans goed te keuren dan zal de Algemene Vergadering moeten beslissen. De goedkeuring van de balans geldt als ontlasting voor de leden van het beheer.

De balans, de winst en verliesrekening evenals de verdeling van de winst worden in het *Belgisch Staatsblad* gepubliceerd. Daarenboven stuurt de Gouverneur van de N. B. B.

iedere week aan de Minister van Financiën een vergelijkende staat over de toestand van de bank lopende over de week en de vorige week. Deze staat wordt eveneens in het *Belgisch Staatsblad* gepubliceerd (zie verder in bijlage).

Voor het afsluiten van de balans (of tijdens het opmaken) worden de algemene onkosten van beheer, afschrijvingen en provisie evenals de maatschappelijke lasten van de winst afgetrokken. De netto-winst die in de balans voorkomt wordt vervolgens verdeeld onder de aandeelhouders naar rato van 6 p c. van het nominaal kapitaal en het overschot gaat eensdeels aan de reserve en anderdeels aan het personeel. Het nieuwe overschot komt toe voor een vijfde aan het Rijk, een nieuw dividend aan de aandeelhouders en het saldo aan de reserve.

Nochtans heeft de Staat nog een verder deel op de winst; hij heeft een belasting op de biljettenomloop, ontvangt het deel van het disconto dat de 3 1/2 p. c. van de rentevoet overschrijdt en geniet, zoals wij reeds zeiden, het voordeel van de zoekgeraakte bankbiljetten.

4. — **BESLUIT.**

Moten we hier nogmaals de nadruk leggen op het feit dat de eenheid van gelduitgifte alle voordelen biedt zo op economisch als op financieel gebied? Het is trouwens meer dan duidelijk dat beide sectoren, economie en financies, met elkaar nauw samenhangen en dat moeilijkheden in de ene sector ook automatisch moeilijkheden in de andere sector tot gevolg heeft.

Door de eenmaking van het geld- en kredietsysteem en door het uitsluiten van de naijver tussen de verschillende emitterende banken heeft men in ons land (zoals bijna in alle andere landen van de wereld) een doeltreffende organisatie tot stand gebracht waaruit handel en nijverheid heel wat voordelen hebben kunnen putten.

Het is trouwens slechts door haar nauwe samenwerking met de Minister van Financiën en door haar advies en steun inzake het beleid van de Regering op economisch en financieel gebied dat de N. B. B. met heel veel succes haar functies heeft kunnen vervullen.

In haar hoedanigheid van circulatiebank beheert zij de munt en daar *zij alleen* geld scheppen mag houdt zij een

waakzaam oog op de evolutie van het geldvolume op de geldmarkt in België. Zij wordt hierbij geholpen door haar discontopolitiek waardoor zij tevens ook de privé-banken er toe verplicht de door haar, in samenwerking met de regering gevoerde kredietpolitiek te volgen. Zo ook houdt zij het hoger toezicht op het kortlopend krediet en vervult zij een aanzienlijke rol in het wisselregime.

Reeds in 1848-1850 beschouwde men het als een absolute noodzaak dat de Staat zich enigszins (toen echter nog maar in zeer beperkte mate) zou bemoeien met het geldwezen, doch sedert de Staat in 1935 was moeten tussenkomen om de banken in de mogelijkheid te stellen de nijpende crisis te overleven (crisis die toch ontstaan was ondanks het gering aantal in omloop zijnde bankbiljetten en de nochtans zeer ruime gouddekking) was het eenieder meer dan duidelijk dat de contrôle van de Staat op de voornaamste verrichtingen van de banken moest worden voorzien.

Men had inderdaad jarenlang het particulier bankbedrijf beschouwd als een bedrijfstak die buiten elke reglementering van de overheid moest vallen. Deze laatste jaren echter heeft men deze zienswijze verlaten en verschillende landen waaronder ook België hebben een bankwetgeving opgesteld.

Zulks was in België het geval tijdens en vooral na de crisisjaren 1930-1935. Bij de wet van 9 Juli 1935 werd een strenge bankwetgeving ingevoerd en werd aan alle banken het verbod opgelegd voortaan nog participaties of aandelen in handelsvennootschappen te bezitten of zich onledig te houden met het beheer of het bestuur van andere handels- of nijverheidsondernemingen.

Daarenboven moeten de privé-banken thans ook aan de Nationale Bank van België elke maand de staat van hun activa en passiva voorleggen terwijl de Bankcommissie (opgericht door dezelfde wet van 1935) aan de privé-banken de verplichting heeft opgelegd ongeveer 60 t. h. van hun deposito's in Staatsfondsen te beleggen. Aldus voert de Staat, geholpen door de N. B. B., een sterke financiële politiek en kan een contrôle uitgeoefend worden op de soms gevaarlijke en speculatieve verrichtingen van de privé-ondernemingen waardoor de economie van het land vaak ernstig in gevaar kan worden gebracht.

Ook wat de verrichtingen met het buitenland betreft speelt de N. B. B. een bijzondere rol. Hier vooral komt zij tussen in de uitvoering van de internationale betalingsovereenkomsten

of in het sluiten van dezelve voor zover deze overeenkomsten voor de Bank natuurlijk verbintenissen betreffen die een monetaire weerslag zouden kunnen hebben.

Op gebied van handel en nijverheid oefent de N. B. B. verder eveneens een gunstige invloed uit en verleent zij terzake een degelijke steun. Dat zij zich op dit gebied eensdeels als privé-maatschappij en anderdeels als openbare instelling aan deze sector interesseert en interesseren moet blijkt uit de samenstelling van de Regentenraad waar zoals door de statuten is bepaald dat drie regenten zullen moeten aangeduid worden op de voordracht van de meest vooraanstaande organisaties van nijverheid, handel en landbouw en dat twee regenten zullen moeten gekozen worden onder de leidende personaliteiten van de financiële instellingen van openbaar nut.

Wat de financiering van de nijverheid betreft hebben de privé-banken nooit een vaste lijn gevolgd. Talrijke bankondernemingen sprongen vaak roekeloos en wat te lichtvaardig om met hun kredietverlengingen waaruit wel meer dan eens één moeilijkheid geboren is...

Sommige banken werden zelfs echte trusts die grote speculatieve doeleinden nastreefden. Het is slechts sedert de afkondiging van de Bankwet in 1935 dat in dit opzicht wat meer contrôle werd voorzien waarin de N. B. B. ook haar rol te vervullen heeft.

Onze circulatiebank is thans nagenoeg honderd jaar oud en indien wij de reeds afgelegde weg overschouwen dan moeten wij met veel bewondering toegeven dat de wetgever van 1850 blijk gegeven heeft van doorzicht en ruimheid van inzicht, want de N. B. B. heeft op geen enkel ogenblik van haar bestaan aan haar opgelegde taak ook maar iets tekort geschoten.

NATIONALE BANK VAN BELGIE.

HANDELSREGISTER Nr 22300

ACTIVA.	21-4-1949.	28-4-1949.	VERSCHILLEN (in duizendtallen frank).
Goudvoorraad	27.862.924.166,21	28.361.768.731,26	+ 498.844
Geconsolideerde vordering op de Staat (art. 3, § *b*, van de wet van 28 Jul' 1948)	34.991.027.258,83	34.991.027.258,83	—
Vorderingen op het buitenland in het kader van betalingsaccoorden :			
a) In buitenlandse deviezen	10.105.482.321,79	10.052.651.527,19	— 52.831
b) In Belgische franken	660.439.291,93	725.823.885,99	+ 65.385
Accoord voor multilaterale compensatie : Belgische franken	1.357.964.156,25	1.357.964.156,25	—
Tegoed op het buitenland :			
a) In Buitenlandse franken	2.660.747.579,40	2.555.217.884,35	— 105.530
b) In Belgische franken	2.285.827,60	2.418.813,80	+ 133
Te ontvangen deviezen	7.772.286,85	27.080.204,05	+ 19.308
Debiteuren wegens termijnverkopen van deviezen en goud	833.524.903,20	889.936.232,60	+ 56.411
Handelspapier op België	4.123.131.726,06	4.178.755.679,60	+ 55.624
Voorschotten op overheidsfondsen	228.449.090,12	280.997.018,19	+ 52.548
Overheidseffecten (art. 20 der statuten). Overeenkomst van 15 September 1948 :			
a) Schatkistcertificaten	2.170.000.000,—	1.895.000.000,—	— 275.000
b) Papier uitgegeven door instellingen waarvan de verbintenissen door de Staat gewaarborgd zijn	1.926.151.409,70	2.114.659.023,40	+ 188.508
c) Andere overheidseffecten	15.000.000,—	—	— 15.000
Deel- en pasmunt	649.932.146,—	619.933.022,—	— 29.999
Tegoed bij de Dienst der Postchecks : Rekening A	26.840.880,07	2.324.322,81	— 24.516
Tegoed bij de Dienst der Postchecks : Rekening B	1.050.000.000,—	1.022.000.000,—	— 28.000
Bijzondere voorschotten voor deelneming in het Internationaal Muntfonds :			
a) Aan de Belgische Regering, in Belgische franken	986.118.750,—	986.118.750,—	—

b) Aan de Luxemburgse Regering, in Luxemburgse franken	43.827.500,—	43.827.500,—	—
Overheidsfondsen (art. 18 en 21 der statuten)	915.253.777,28	915.099.031,13	— 155
Gebouwen, materieel en meubelen	188.501.018,79	188.501.018,79	—
Waarden van de Pensioenkas van het Personeel	424.093.667,23	424.105.422,23	+ 12
Diversen	281.922.082,66	295.761.508,74	+ 13.839
	91.511.389.839,97	91.930.970.991,21	+ 419.581
PASSIVA.			
Bankbiljetten in omloop	83.275.439.000,—	83.743.035.800,—	+ 467.597
Rekeningen-courant :			
Schatkist: Gewone rekening	5.934.499,36	5.367.212,20	— 567
Schatkist: Rekeningen Accoord voor Economische Samenwerking	211.678.126,10	270.331.566,34	+ 58.653
Internationaal Muntfonds :			
Rekening Belgische franken	992.440.945,36	992.441.095,36	—
Rekening Luxemburgse franken	43.841.370,05	43.841.220,05	—
Banken in het buitenland :			
1° Betalingsaccoorden *a*)	709.412.858,83	557.915.756,33	— 151.497
1° Betalingsaccoorden *b*)	1.050.000.000,—	1.022.000.000,—	— 28.000
2° Andere rekeningen	51.033.774,89	52.261.787,52	+ 1.228
Diverse	2.242.514.210,22	2.235.158.981,50	— 7.355
Totaal der verbintenissen op zicht	88.582.294.784,81	88.922.353.419,30	+ 340.059
Te leveren deviezen en goud	1.059.496.237,08	1.116.904.383,58	+ 57.408
Crediteuren wegens termijnaankopen van deviezen	7.772.286,85	27.080.204,05	+ 19.308
Pensioenkas van het Personeel	424.093.667,23	424.105.422,23	+ 12
Diversen	522.121.623,53	524.916.321,58	+ 2.794
Kapitaal	400.000.000,—	400.000.000,—	—
Reserves en afschrijvingsrekeningen	515.611.240,47	515.611.240,47	—
	91.511.389.839,97	91.930.970.991,21	+ 419.581

De Directeur,
wn. Secretaris,
J. VAN NIEUWENHUISE.

De Gouverneur,
Maurice FRERE.

Bijlage

COMMENTAAR BIJ DE WEEKSTAAT VAN DE N. B. B.

Ten einde de lezer in de mogelijkheid te stellen de Weekstaat van de N B. B. in zijn verschillende posten te begrijpen zullen we hierna de voornaamste rubrieken even nader toelichten. Deze verschillende posten werden op 13 September 1948 gewijzigd ten einde aangepast te worden bij de beschikkingen van de wetten op de Nationale Bank, de wijzigingen van de statuten van de N. B. B. en de bijzondere overeenkomst die tussen de Staat en de Bank afgesloten werd met het oog op de sanering van de balans van de N. B B.

ACTIVA.

1° Goudvoorraad.

Deze rubriek is de samensmelting van de vroegere post :

a) « Goudvoorrad » t. t. z. het goud (in munten en in baren) in het bezit van de N. B. B en het earmarked goud dat gedeponneerd was bij de andere circulatiebanken in het buitenland en de post;

b) « Onbeschikbaar goudsaldo na herwaardering van de goudvoorraad », een post die ingevoerd werd bij de besluitwet van 1 Mei 1944 en slechts verdwijnen zou na afsluiting van de overeenkomst tussen de Staat en de N. B. B.

Deze versmelting is het gevolg van de toekenning aan de Staat van de vroegere rekening op de passiefzijde « Schatkist onbeschikbare rekening wegens herwaardering » wat een gedeeltelijke afrekening is van de schuld van de Staat tegenover de Bank.

2° Geconsolideerde vordering op de Staat.

De schulden en de vorderingen van de Schatkist werden verrekend en het overschot van de schulden van de Staat werden vervolgens in nieuwe rubrieken onderverdeeld nl de hierboven genoemde en de post « Overheidseffecten » - Schatkistcertificaten ».

3° Vorderingen op het buitenland in het kader van de betalingsakkoorden en de post.

4° Tegoed op het buitenland.

Deze beide rubrieken werder duidelijkheidshalve omschreven en samengebracht ten einde de belangrijkheid van de respectieve vorderingen en schulden, voortvloeiende uit de betalingsakkoorden aangegaan tussen België en zekere vreemde landen, te kunnen nagaan.

Ook op de passiefzijde werd dergelijke hergroepering ingevoerd namelijk voor de rubriek « Banken in het buitenland : *a* en *b* van 1° en *a* en *b* van 2° « andere rekeningen ».

Hierbij is de post « betalingsakkoorden *b* » de tegenpartij van de rubriek « Tegoed bij de Dienst der Postchecks, rekening B » zoals verder zal angetoond worden

Zo zijn aldus onder deze verschillende rubrieken ondergebracht de dadelijk opvraagbare tegoeden van de N. B B. bij de vreemde banken (inzonderheid de vreemde circulatiebanken), de vreemde speciën en biljetten in het bezit van de N. B B., het discontopapier op het buitenland (bv. schatkistcertificaten of schatkistbons van het buitenland, chèques op het buitenland, enz.) alsmede het discontopapier in Belgische franken op het buitenland en de verschillende tegoeden bij de N. B. B. uit hoofde van de betalingsakkoorden.

5° **Handelspapier op België.**

Deze portefeuille bevat het handelspapier door de privé-banken en de particulieren ter discontering aangeboden en met een looptijd van maximum 120 dagen, gewaarborgd door drie solvabele handtekeningen of twee solvabele handtekeningen en een pand (zoals voorzien bij de statuten).

6° **Voorschotten op overheidsfondsen.**

Onder deze rubriek werden gegroepeerd de voorschotten in rekening-courant evenals de kortlopende beleningen op onderpand van overheidspapier op korte, half-lange of lange termijn uitgegeven door de Belgische Staat, de Kolonie of het Groothertogdom-Luxemburg, alsmede de preferente aandelen van de N. M. B. S. door openbare emissie uitgegeven.

7° **Overheidseffecten.**

Deze post is voorzien bij artikel 20 der statuten en werd verrekend na overeenkomst van 14 September 1948.

8° **Deel- en pasmunt.**

Het betreft hier de zilvermunten, de deelmunt en de kleine coupures die voor rekening van de Schatkist in omloop gebracht werden en tot de kasvoorraad van de N. B. B. behoren.

9° **Tegoed bij de Dienst der Postchecks** (rekening A en rekening B).

Deze nieuwe rubriek B betreft het tegoed van een buitenlandse bank dat ingevolge een akkoord afgesloten tussen de Belgische Regering en de Regering van het land van bedoelde centrale bank op postcheckrekening werd geplaatst. De tegenpartij van deze subrubriek komt voor onder de passiefzijde : « betalingsakkoorden rubriek *b* ».

10° **Overheidsfondsen.**

Worden hier bedoeld de effecten verworven krachtens artikelen 18 en 21 van de statuten ter belegging van het kapitaal, de reserves en de afschrijfrekeningen.

11° **Diversen.**

Hieronder worden geboekt al de overgangsrekeningen en uitgaven die geen speciale post werd voorbehouden en die tijdens het boekjaar verricht werden.

Al de andere posten die hierboven niet werden vermeld vergen geen nadere commentaar Uit de betiteling van de post blijkt duidelijk welke verrichtingen bedoeld worden

PASSIVA

1° **Bankbiljetten in omloop.**

Hierbij is aangegeven het bedrag der uitgegeven biljetten na aftrek van de kasvooraad van de N. B B

2° **Rekening-courant.**

In de rubriek « Schatkist » is een « gewone rekening » voorzien waarop de beschikbare tegoeden van de Schatkist worden geboekt. De « speciale rekening » werd ingelast overeenkomstig het Akkoord tot Economische Samenwerking

Rubriek « Banken in het buitenland » zie hiervoor

De rubriek « Diversen » (art. 17, 7°, statuten) omvat de deposito's der banken, der instellingen door een bijzondere wet beheerst en der particulieren evenals de rekening-courantsaldi en inkomsten, accreditieven, de verplaatste chèques, de betaalmandaten, de dividenden aan de aandeelhouders, enz

3° **Tijdelijk onbeschikbare rekeningen.**

Hieronder zijn vermeld de saldi der tijdelijk onbeschikbare tegoeden op de speciale « biljetten- en deposito-rekeningen » die bij de N. B B geopend werden.

4° **Kapitaal.**

Het kapitaal werd van 200 000 000 frank op 400.000.000 frank gebracht en werd door de Staat voor 200.000 000 frank onderschreven In uitvoering van de beslissingen van de buitengewone algemene vergadering der aandeelhouders (dd 13 September 1948) werden de tijdens de oorlog geboekte winsten (zegge 263 937 055,90 frank) aan de Staat afgestaan Van dit bedrag stond de Staat 200 000 000 frank onder de vorm van een inschrijving op het kapitaal aan de Nationale Bank af

32860. — 3,000 ex.

MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING

DIENST VOOR OPVOEDING BIJ HET LEGER

DE NATIE

De Belgische binnenscheepvaart

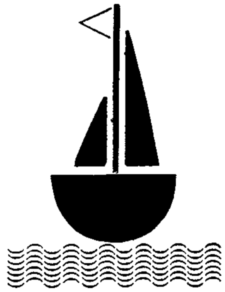

Door **Fr. de KEMMETER,** doctor in de rechten,
lid van de Algemene Raad van de
Belgische Zeevaartbond.
Illustraties door Kapitein BRIBOSIA.

INHOUD.

EERSTE DEEL.

DE SCHIPPER.

Bladz.

I. — **De Schipper aan boord** 6

II. — **Onderwijs** 8
A. — De school 8
B. — Algemene Vorming 9
C. — Beroepsvorming 9

III. — **Beroepsorganisatie** 9

IV. — **De sociale vraagstukken** 12
A. — Aanwervingscontracten 12
B. — Noodfonds voor hulpbehoevende schippers . . 12
C. — De Belasting 14
D. — Familietoelagen 14
E. — Gewenste verbeteringen 15

V. — **De Bevrachting** 16

VI. — **Voor- en nadelen van het beroep** 18

TWEEDE DEEL.

HET VLOTTEND MATERIEEL.

I. — **De Boot** 21
A. — Algemene beschrijving 21
B. — De scheepstypen in België 22
C. — Drijfkracht 24

II. — **De scheepsbouw in België** 28

III. — **Het administratief statuut der binnenscheepvaart** . . . 30
A. — Het getuigschrift voor inhoudsmaat 30
B. — Het bewijs van inschrijving 30

IV. — **Voorwaarden voor de Belgische binnenscheepvaart** . . 32

V. — **Het Belgisch waternet** 33
A. — Stromen en rivieren 33
B. — Kanalen 34

Bladz

DERDE DEEL

—

BELANG DER BINNENSCHEEPVAART.

I. — Enkele cijfers 39
A. — Belgische vloot 39
B. — Vreemde vloten 40
C. — De trafiek 40
D. — Vervoerde goederen 42

II. — De voor- en nadeelen van het vervoer te water . . . 42

III. — Het belang der Belgische scheepvaart in de internationale economie 44

IV. — De Rijnvaart 44

V. — Besluit 46

BIJGEVOEGD : **Twee kaarten van bevaarbare waterwegen.**

OPMERKINGEN :

a) Tegenwoordig bestaat er in België slechts één werk, dat de binnenscheepvaart in zijn geheel behandelt.

Het is : « LA NAVIGATION INTERIEURE » waarin W.-P. Van Walle, al de problemen aangaande dit onderwerp grondig bestudeert.

Wij hebben zeer dankbaar van dit werk gebruik gemaakt en we danken de schrijver voor de gulle ontvangst, die hij ons te beurt liet vallen.

b) We hopen kortelings twee brochures ten dienste van den D. O. L. uit te geven, getiteld : « DE BELGISCHE KOOPVAARDIJVLOOT » en « DE HAVENINRICHTING IN BELGIE ». In deze brochures zullen we enkele begrippen, die we in deze eerste brochure slechts hebben aangeraakt, verder uitdiepen.

De Belgische binnenscheepvaart

EERSTE DEEL.

DE SCHIPPER.

Hebt ge niet eens, op een koude wintermorgen, een boot onder een brug zien doorvaren ?

Er waait een scherpe wind over de bruisende wassende stroom, en de schipper heeft al zijn kracht en handigheid noodig om zijn schuit niet te laten stranden of te laten stukspringen tegen de steenhopen.

Of wellicht hebt ge ook al eens een lichter gade geslagen bij 't versassen of hem zien vastmeren aan de flank van een grote cargo. Een touw zoeft door de lucht ! Een kort bevel ! Vooruit ! Achteruit ! Stop ! Te midden van het spattende schuim en met onfeilbare zekerheid zoekt de kleine sleepboot zijn plaats.

Herinnert gij u nog die stralende zomernamiddag toen ge die luie schuit het aardig riviertje zaagt afvaren ? En de schipper die over de reling geleund zijn pijpje rookte, terwijl zijn vrouw de was ophing op het dek ? En dat jong ventje dat strak zijn vislijn in de hand hield ?

Ge hebt wel gedacht dat het schippersleven soms zeer hard moet zijn, en dan weer vreedzaam, maar steeds heel anders dan het bestaan der landbewoners. Graag zoudt gij iets meer willen vernemen over dat leven.

Welnu, lees deze brochure en uw nieuwsgierigheid is voldaan !

I. — DE SCHIPPER AAN BOORD.

Er is een kind geboren aan boord.

De zachte deining van de schuit wiegt het in slaap. Als het ontwaakt, hoort het telkens het gestamp van de motor. Het kijkt rond zich en ontdekt de kajuit de rechthoekige patrijspoorten en de wisselende oevers.

Zijn eerste stappen leert het zetten op de brede luiken, vastgehouden aan een eindje touw om niet onvoorziens in 't water te tuimelen. Vader werkt op het dek en moeder houdt het roer.

Gisteren zag het niet verder dan de hoge en steile bermen van een kanaal. Vandaag vermoedt het reeds de havendrukte achter de kaden. En morgen volgt het de dijken van de stroom. En dag om dag de gekoepelde hemel boven de wisselende landschappen, en aan zijn voetjes het klotsende water, zijn element.

Duizeling kent het niet. Kijk hoe het over de loòpplank rent. Reeds vlug waagt het zich in het sloepje, leert vissen, wrikken en zwemmen.

Weldra steekt het hier en daar een handje toe. Hij mag het roer houden. Kan de touwen al werpen en vloekend als een grote helpt het maneuvreren.

Dan komt de dag dat het groot en sterk genoeg is en aan boord gaat van zijn « eigen » boot, en met hem een lieve schippersmeid, die

zoals hij zelf ook op een boot is opgegroeid. Want zelden zal een schipper een landrat huwen; een goede schippersvrouw wordt zij nooit; na korten tijd reeds zou zij heimwee voelen naar haar stad of dorp.

De schipper laat zijn vrouw graag helpen, want even goed als zij haar huishouden beheert, kan zij ook het roer hanteren.

Later komen er nieuwe kleine schippertjes bij, die op hun beurt de vreugde en de last van het schippersleven leren kennen.

* * *

Zoals gij ziet, vormt iedere boot een afzonderlijk wereldje waar een familie eet en slaapt, en waar alle leden rechtstreeks hun aandeel bijbrengen in het werk.

Het schippersvak is een bij uitstek familiaal beroep, dat tot op zekeren graad, anti-sociaal is.

Het volk van de andere boten beschouwt de schipper niet als arbeidsmaat maar als geduchte mededinger. Daarom heeft het ook zo lang geduurd vooraleer hij de voordelen van een beroepsvereniging inzag.

De schippers zijn harde werkers, die zich volledig aan het werk kunnen geven en zich het nodige kunnen ontzeggen om een verplichting na te komen.

De maatschappijen voor krediet aan de scheepvaart, getuigen eenparig dat de schippers hun aangegane verbintenissen volbrengen. Hebben ze dan geen gebreken ? Toch wel.

Zoals alle zeevaarders lust de schipper af en toe een glaasje. Dat ligt voornamelijk aan het feit dat het bevrachten van schepen destijds uitsluitend in herbergen plaatst vond.

Alles bijeen genomen blijft het schippersvolk nochtans zeer sympathiek en alle belangsstelling waardig.

II. — HET ONDERWIJS.

A. — DE SCHOOL.

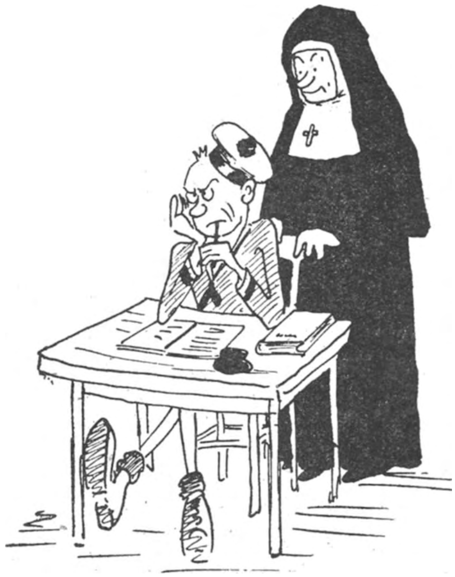

Tot in 1921 gold voor de schipperskinderen dezelfde schoolplicht als voor de andere kinderen.

Maar hoe deze maatregel met hun nomadenleven overeengebracht ? Vandaag zijn ze te Antwerpen, morgen te Willebroek en volgende week te Charleroi of te Rijsel.

Drie dagen in deze school, drie uren in een andere. Vandaag Nederlands onderwijs, morgen Frans.

Welk voordeel kan het kind van zulk onderwijs verwachten ? Hoe kan het gelijken tred houden met de kinderen die een gans jaar de lessen volgen ?

Practisch telden de scheepsgezinnen heel wat ongeletterden. Om deze toestand te verhelpen, werd in October 1921 een wet gestemd, die een regime van beperkte schoolplicht voor de schipperskinderen invoerde.

Van 10 tot 14 jaar, zijn deze kinderen verplicht een kostschool te bezoeken waar zij lager onderwijs en intensief vakonderwijs genieten.

Op de uitvaardiging van deze wet volgde de oprichting van drie officiele internaten : te Antwerpen, te Brussel en te Saint Ghislain; en van zes katholieke kostscholen : te Hoboken, Oostende, Brugge, Namen, Mont-sur-Marchienne en Klein-Willebroek.

Men heeft vastgesteld dat het volgen van deze lessen bevredigende uitslagen oplevert.

B. — ALGEMENE VORMING.

De gedwongen afzondering van de schippers zou een hinderpaal kunnen zijn voor hun ontwikkeling.

Hij staat niet zoals een landbouwer te midden van het sociaal en intellectueel leven. Deze hinderpaal is gedeeltelijk weggenomen door het aanbrengen aan boord van radioapparaten op accu's, en met vreugde kunnen we vaststellen dat het verstandelijk peil van de Belgische schippers de laatste tijd fel is gestegen.

C. — BEROEPSVORMING.

A. — De schippers die de Rijn opvaren moeten houder zijn van een patent, afgeleverd na een bekwaamheidsproef.

De voorbereiding tot die proef geschiedt in de « Rijnschippersschool » te Antwerpen.

B. — Verder worden avondlessen gegeven aan schipperszonen die de ouderdom voor de legerdienst bereikt hebben.

C. — Om hun persoonlijke bekwaamheden te kunnen toepassen, werden de schipperszonen voor de oorlog opgenomen in het Regiment der Pontonniers. Dit verdienstelijk werk heeft reeds vele diensten aan de scheepvaart bewezen.

III. — DE BEROEPSORGANISATIE.

A. — Vóór de oorlog, telde de Belgische binnenscheepvaart ongeveer 33.500 personnen :

	a) Belgen	b) Vreemdelingen.
Mannen	10.000	7.400
Vrouwen	6.600	3.800
Kinderen beneden de 6 jaar	3.100	—
Kinderen van 6 tot 10 jaar	2.600	—
	22.300	11.200

B. — Men onderscheidt twee categoriën van scheepseigenaars.

1° De schipperspatroons baten persoonlijk met de hulp van hun familie en enige betaalde schippersknechten, twee tot drie boten uit.

De persoonlijke uitbating was de eerste vorm van organisatie der Binnenscheepvaart. 70 t.h. der Belgische boten behoren nog aan de schipperspatroons toe.

2° De reders varen zelf niet maar vertrouwen hun vloot aan « zetschippers ».

Deze groep ontstond toen de stoomslepers verschenen. Het aantal reders in België is niet zeer groot en zij beschikken in 't algemeen over tien tot dertig boten. Ze zijn gevestigd in de omgeving van grote havens, zoals Antwerpen, Gent, Brussel en Luik.

Sommige rederijen o.a. de « Plouvier » en « Fluviale » van Antwerpen, leggen zich vooral toe op de Rijnvaart (*zie* verder).

Andere, o.a. L. Ghémar of S. Smits, richten regelmatige diensten in tussen twee steden. Zij zijn gegroepeerd in de « Union de la Batellerie Belge des Beurts » (1).

Tenslotte zijn er nog de grote industriele trusts, die in gans het land en zelfs in andere landen hun bijhuizen hebben. Zij gebruiken de waterweg voor het vervoer van hun goederen en onderhouden een vloot. Zie Solvay, de Union Chimique Belge, de Shell en Purfina.

---

(1) Beurts : bestelgoederendienst.

C. — Spijts hun weerzin waarvan wij hoger spraken, hebben de schippers nog niet zo lang geleden beroepsorganisaties gesticht.

Het zijn :

— « De Internationale Schippersvereniging » gesticht in 1899;

— « L'Union des Patrons-Bateliers » en « De Nationale Schippersbond » die dagtekenen van 1919;

— « De Vrije Schippersbond » gesticht in 1944.

Deze verenigingen verdedigen de beroepsbelangen van hun leden en trachten hun levensvoorwaarden te verbeteren, voornamelijk door inlichtingsburelen en jeugdbewegingen.

Zij hebben plaatselijke burelen in de grote stroomhavens van ons land en zelfs in de vreemde.

D. — **Tabel van de lonen in de binnenscheepvaart.**

a) *Zetschippers :*

	1940 — Frank	1945 Lonen van 1940 + 40 % — Frank	1946 Lonen van 1945 + 20 % — Frank
Spits	1265	2024	2430
Kempenaar . .	1515	2224	2670
Motorschip van 450 ton	1715	2745	3295
Rijnschip . . .	1750 tot 2000 en meer	2350 tot 2745 en meer	2820 tot 3295 en meer

b) *Scheepsmaten :*

	585	936	1125

c) *Personeel der sleepboten :*

Binnenlandse dienst :

Boten, met vier leden bemand :

Kapitein . . .	1580	2528	3034
Machinist . .	1560	2496	2996
Stoker . . .	1270	2032	2438
Stuurman . .	1280	2048	2458

Dienst van Antwerpen op Dordrecht :

Kapitein . .	2040	3264	3917
Machinist . .	1950	3120	3744
Stoker . . .	1435	2296	2755
Stuurman . .	1355	2168	2601

Om deze lonen naar waarde te kunnen schatten, moet men rekening houden met enkele bizondere elementen. Premies per reis, per dag vaart, per ton lading verhogen het loon. Hun bedrag is verder berekend naar bepaalde voordelen in natura als kosteloze inwoon aan boord.

IV. — DE SOCIALE VRAAGSTUKKEN.

A. — AANWERVINGSCONTRACTEN.

In de binnenscheepvaart bestaan er dus loontrekkenden. Het zijn :

a) De zetschippers, aangeworven door de reders voor de uitbating van hun lichters en sleepboten;

b) De bootslui, werktuigkundigen, enz. aangemonsterd ofwel door een schipper-patroon voor het handwerk, ofwel door een reder.

Gedurende lange tijd werden de contractuele verhoudingen tussen loontrekkenden en uitbaters beinvloed door de aard van het beroep. Er waren misbruiken bij de vleet.

Om deze laatsten te voorkomen, werd in April 1936 een wet gestemd « op de aanwervingscontracten voor de dienst der binnenscheepvaart ».

Deze wet regelt de verschillende modaliteiten van het aanwervingscontract, de verplichtingen van reders en schippers, de berekening en de uitbetaling der lonen, de ontbinding van het contract, de maatregelen te nemen in geval van ziekte of kwetsuur. Zoals uit bovenstaande tabel blijkt, heeft zij in de laatste jaren een merkbare verhoging der lonen bewerkstelligd.

B. — NOODFONDS VOOR HULPBEHOEVENDE SCHIPPERS.

Nochtans is het stuurrad nog op verre na geen rad van fortuin. Om een boot te doen renderen moet er vrachtgoed te vervoeren zijn. En om vrachtgoed te hebben moeten nijverheid en handel de markt bevoorraden. Ten allen tijde blijven het aantal vrachtschepen en de beschikbare tonnemaat dezelfde. Het vrachtgoed echter wordt schaarser in crisistijden.

Ge kunt hiertegen aanvoeren dat de eigenaar van een schip een mooi kapitaaltje bezit : een « Spits » kostte vóór de oorlog 200.000 frank, nu ongeveer een millioen. Ja, schipperseige-

naars zijn « millionnairs » ! Maar wat baat het een millioen te hebben belegd in een onderneming die niets opbrengt, omdat ze tot werkloosheid veroordeeld is ?

In tijden van werkloosheid staan de zetschippers, bootslui, werktuigkundigen en andere loontrekkenden op gelijken voet met gewone arbeiders en hangen af van het werklozenfonds.

Maar heel anders is het geval der schippers-patroons : zij worden als ambachtslieden aanzien, en kunnen dus niet genieten van de voordelen, die aan gewone arbeiders worden toegekend.

Wat gedaan ?

Een hypotheek nemen op zijn boot ? Dat is het begin van de ondergang. Haar verkopen ? Dat staat gelijk met het verlies van zijn broodwinning, en welk ander beroep zou hij kunnen uitoefenen ? Dat beteekent de rang verliezen die men ten koste van gestadig werk en zware offers heeft verworven.

Zal hij elders hulp vinden ? De crisistijden zijn niet de geschikte momenten om iets vlug te verwezenlijken.

Om in deze omstandigheden de schipper bij te staan werd in 1932 het « Noodfonds voor hulpbehoevende schippers » gesticht. Deze vereniging zonder wintsbejag heeft haar zetel te Antwerpen en bijkantoren te Gent, Brugge, Willebroek, Saint-Ghislain en Thuin. Haar werkzaamheden worden gecontroleerd door de Dienst der Scheepvaart (1).

Noodfonds voor Hulpbehoevende schippers.

(1) Om de opbrengst van de waterwegen te vergroten, heeft de wetgever in 1928 een « Dienst der scheepvaart » opgericht, belast met de regeling der vaarten, met het herstel der sluizen, met de haveninrichting en de tolinning. De administratieve raad van dit organisme wordt benoemd door de Koning; in deze raad zetelen afgevaardigden van de regering en vertegenwoordigers van de uitbaters der waterwegen.

Van dit fonds kunnen genieten : de schippers-eigenaars van één enkel schip die meer dan acht dagen werkloos zijn. Om de week ontvangen zij de rantsoenen voor henzelf en voor al de leden van hun gezin.

Dit werk bewijst veel diensten en wordt zeer op prijs gesteld. Sedert zijn oprichting in 1932 tot op de vooravond van de tweede wereldoorlog heeft het jaarlijks 13.000 tot 15.000 rantsoenen uitgedeeld aan meer dan 4.000 schippersgezinnen.

C. — **DE BELASTING.**

De fiscale wetgeving is een ingewikkelde zaak. Hoe zullen de schippers, voor het merendeel eenvoudige en weinig ontwikkelde lieden, de eindeloze voorschriften naleven ? Want het is ook wel duidelijk dat de boekhouding van belastingplichtigen die zich steeds maar verplaatsen en overal koopwaar met zich meevoeren, niet zo heel zuiver kan zijn.

Daarom heeft het Bestuur der Financieën iedere poging om het inkomen der schippers vast te stellen, stopgezet. De rechtstreekse belasting wordt geheven op een willekeurig bedrag dat de winst aangeeft van het fiscaal jaar. Dit stelsel wordt toegepast op schippers die hoogstens drie schepen uitbaten.

D. — **FAMILIETOELAGEN.**

Zij worden nu aan de schippers toegestaan in dezelfde voorwaarden als aan ieder onafhankelijk of loontrekkend arbeider.

Aldus vormen onderwijs, contracten bij de aamonstering, werklozenfonds voor de loontrekkenden, hulpfonds voor noodlijdende schippers, forfaitaire belastingaanslag en familietoelagen het sociaal programma dat gedurende de tussenoorlogsperiode ten voordele van de scheepvaart werd verwezenlijkt.

E. — GEWENSTE VERBETERINGEN.

Nieuwe verbeteringen werden bovendien reeds in 't vooruitzicht gesteld, zo er aan hun uitvoering nog niet begonnen is.

1° Het scheepsvolk vormt een stevige sociale groep : op dit feit kan men niet genoeg nadruk leggen. Mogelijk draagt de samenstelling zelf van deze groep, die patroons, zetschippers en arbeiders omvat, tot deze stevigheid bij. Het gemak waarmede men van de ene categorie in de andere overgaat, heeft bij het scheepsvolk de scherpe conflicten tussen arbeid en kapitaal vermeden.

Toch gebeurt het nog te vaak dat bevrachters en zetschippers met een geschil voor de arbeidsraad verschijnen. Dergelijke incidenten behoren eerder tot het domein der Paritaire Commissie, en het ware te wensen dat zulke commissies voor de scheepvaart werden ingesteld.

2° Elke sociale wetgeving in een democratische staat regelt de arbeid tot in de kleinste bizonderheden : duur en degelijkheid van het werk, bescherming van de arbeiders, enz. Voor fabrieks- en werfarbeiders zijn zulke reglementen gemakkelijk op te maken en toe te passen. Maar in de scheepvaart is de toestand heel anders. Eén voorbeeld slechts : men kan zich niet indenken dat de binnenscheepvaart aan de wet van de achturendag zou gebonden zijn. En wel om de eenvoudige reden dat de scheepvaart rekening hoeft te houden met de uren waarop de bruggen kunnen gedraaid worden, met de maneuvers aan de sassen, en zeer dikwijls met de waterstanden.

In dit laatste geval kan het gebeuren dat de schipper verplicht is te vier uur 's nachts te versassen net zo goed als hij kan gedwongen zijn om de schoonste werkuren van den dag te laten voorbijgaan om in de late namiddag te kunnen versassen. Het is uitgesloten de arbeid aan boord door een nauwkeurig na te leven uurindeling te regelen.

De verplichte Zondagrust, zoals zij in Holland werd opgevat, zou reeds een waardevolle vooruitgang betekenen op dit punt.

3° Wij zagen hoe vrouw en kinderen van de schipper het doodgewoon vinden dat zij hem helpen bij zijn werk. Deze bizonderheid is met het oog op het gezinsleven een niet te onderschatten voordeel.

Voor wat de schippers-eigenaars betreft, biedt het vraagstuk geen moeilijkheid. Maar wat de loontrekkende schippers aangaat : daar neemt de reder ten slotte de ganse familie in dienst, waar hij alleen het gezinshoofd aan 't werk stelde.

De vraag wordt gesteld of bij het vaststellen van het loon, geen rekening dient gehouden met de medewerking van de schippersvrouw.

4° De vaart op de stroom is internationaal. We ontmoeten onze Belgische schippers in Frankrijk, Holland, op de Rijn; en onze eigen havens worden bezocht door vreemde bootslui. Zou het dan niet wenselijk zijn deze problemen te bespreken in conferenties, waarbij alle landen, die aan de binnenscheepvaart belang hechten, vertegenwoordigd zouden zijn ?

V. — DE BEVRACHTING.

Hoe gaat een schipper te werk om vrachtgoed te bekomen ? Hij stelt zich in verbinding met een scheepsbevrachter, die als tussenpersoon optreedt tussen de eigenaar der goederen en de vervoerder.

Een « bevrachting » nu is een overeenkomst, volgens dewelke de schipper de verbintenis aangaat een hoeveelheid goederen van een plaats naar een andere te vervoeren tegen betaling van een bepaalde som, « vrachtprijs » genoemd.

Is hij zetschipper, dan handelt hij uit naam van zijn reder.

Is hij schipper-patroon, dan handelt hij uit eigen naam. Evenals een reder, is ook hij een handelaar en dus onderworpen aan de handelswetgeving : inschrijving in het handelsregister, verplichte boekhouding, faillissement, enz. Hieruit blijkt al dadelijk het groot belang van een degelijke beroepsvorming voor de schipper.

Zoals elke overeenkomst omvat het bevrachtingscontract afzonderlijke bepalingen. Zo o. a. :

- de normale duur van het lossen en laden;
- het recht op vergoeding voor ligdagen, dat wil zeggen de tijd voor laden en lossen; vergoeding die aanvangt van het oogenblik dat de daarvoor voorziene tijd ten einde loopt. Men moet immers verhinderen dat het schip langer stilligt dan nodig is;

— het recht op vergoeding voor gewichtsverlies : want sommige goederen, o. a. kolen, verliezen aan gewicht gedurende het vervoer.

Het is aan de schipper uit zijn ogen te kijken opdat de bepalingen van het contract wel in zijn voordeel zijn.

Gelukkig ligt de tijd reeds achter ons dat een ongeletterde schipper halfdronken een onhandig kruisje zette onder een contract, waarvan hij dan later de dupe werd.

Ook nu nog is de bevrachting in sommige landen een vrije zaak.

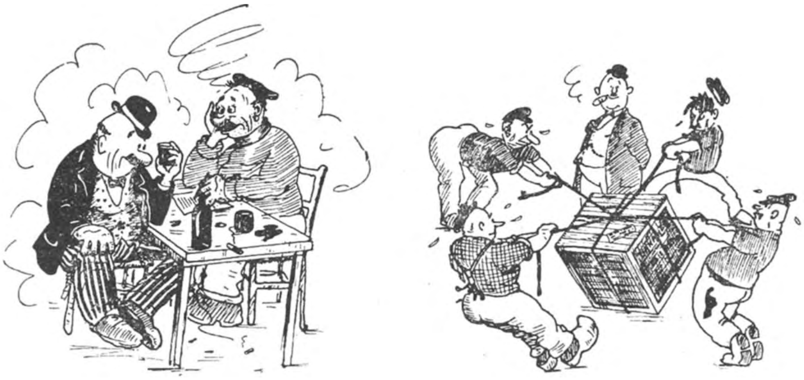

De vrachtprijs ondergaat dezelfde schommelingen als de beurs. Is de koopwaar schaars, dan geeft de bevrachter haar aan de minst-eisende. De schippers aanvaarden dikwijls een te lage prijs omdat ze kost wat kost willen varen.

Om aan deze toestand een einde te stellen werden er in Nederland, Frankrijk en in ons land « beurtkantoren » opgericht.

Dit zijn officieele of private burelen waar schippers die vrachtreizen zoeken, zich laten inschrijven. De bevrachters wenden zich tot deze kantoren en nemen de boten in dienst die 't eerst op de lijst staan. (de schippers die 't langst wachten komen de eersten aan de beurt).

Dit systeem werd reeds in de Middeleeuwen door de Schipperscorporatie gebruikt en biedt het dubbel voordeel van aan ieder de gelijkberechtiging evenals de handhaving der minima vrachtprijzen te waarborgen.

Van 1931 af werkten te Parijs en te Rijsel zgn. « Commissies tot regularisering der Vrachten ». Deze commissies konden

echter slechts bepaalde vrachtprijzen vaststellen, zodat de bevrachters meermaals weigerden ze toe te passen. In Nederland werden de Beurtkantoren ingesteld door de wet van 1933 op de evenredige verdeling der vrachtprijzen. Inschrijving op deze kantoren is verplichtend voor ieder die een bevrachting wil bekomen voor het binnenland. Nochtans heeft de toepassing van deze wet heel wat protest uitgelokt vanwege de belanghebbenden. Zij was trouwens niet toepasselijk op het vervoer naar het buitenland. In de laatste tijd staat deze wet meer in de gunst. In België werden in die richting reeds heel wat pogingen in 't werk gesteld, en wel op initiatief van de « Handelskamer van Antwerpen » en van schippersverenigingen.

Doch bij gebrek aan wettelijke sancties werden de tarieven niet nageleefd. Gedurende de oorlog werd de oprichting van Beurtkantoren en de inschrijving op deze burelen verplichtend gemaakt. Het stelsel heeft tot grote en algemene voldoening der schippers gewerkt, zodat allen de voortzetting er van voorstaan. Slechts wat meer soepelheid in de vaststelling der beurten, en de vrijheid om zelf de directie te kiezen, zou men als wijziging willen aanbrengen. In België werden de bevrachtingskantoren beheerd door tussenkomst van de Dienst tot regeling der Binnenscheepvaart, die tijdens de oorlog werd opgericht.

VI. — VOOR- EN NADELEN VAN HET BEROEP.

Het gezin van de schipper leidt een gezond leven onder de vrije lucht; zijn bezigheden wisselen aanhoudend af te midden van het landschap dat op zijn beurt bestendig van uitzicht verandert. Dit schenkt een grote arbeidsvreugde, die de noodzakelijke vereiste is voor een gelukkig leven. Het leven aan boord snoert de familiebanden nauwer samen, wat op zijn beurt de sociale waarde verhoogt.

Op de Rijnschepen beschikken de schippers over een comfort waaraan de arbeiders niet eens durven denken en dat zelfs sommige burgers doet opkijken. Dikwijls hebben ze zelfs een badkamer.

Op de kleine boten echter is de huisvesting soms zeer bekrompen. In de zomer leeft het volkje op dek maar in de winter moet heel de familie, met bootslui er bij, eten en slapen in een kajuit van enkele vierkante meter oppervlakte waar een kleine stoof meer rook dan warmte verspreidt.

Zoals we reeds zegden zijn de schipperskinderen verplicht van 10 tot 14 jaar op kostschool te gaan. De ouders moeten hun kinderen laten gaan en kunnen niet bij hen zijn terwijl ze studeeren.

Het nomadenleven is een beletsel om sociale gewoonten aan te kweken.

De schippers hebben slechts weinig vrienden aan wal, want nauwelijks zijn ze vrienden geworden of de afvaart is weer daar en... wanneer een wederzien ? Zij kunnen onmogelijk een huisdokter of vaste leveranciers hebben; de duizend voordelen die een gemeente aan haar burgers biedt : als bibliotheken, sport- en spelkringen, trekkersgroepjes, enz. daarvan blijven de schippers verstoken.

Toch hebben deze omstandigheden geen nadelige invloed op het moreel van de schipper.

Zij vormen een afzonderlijk ras, smachtend naar ruimte en beweging, vijand van alle enge horizonten, vol onafhankelijkheidszin met de voor- en nadelen van onafhankelijkheid.

Hun levenswijze heeft ook geen nadelige invloed op hun gezondheid. Een zgn « beroepsziekte » heeft men tot op heden toe nog niet vastgesteld. Hun kinderen zijn springlevend, en het aantal verdronkenen loopt niet zo hoog op.

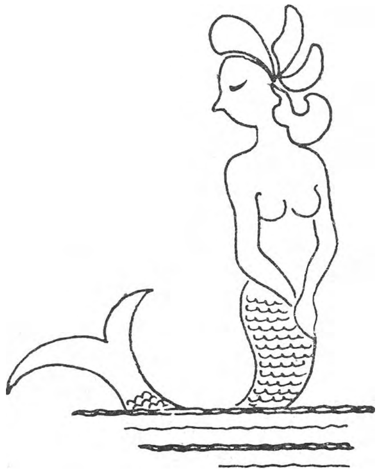

FOTO 1 — De « Bijlander » of « Waal ».

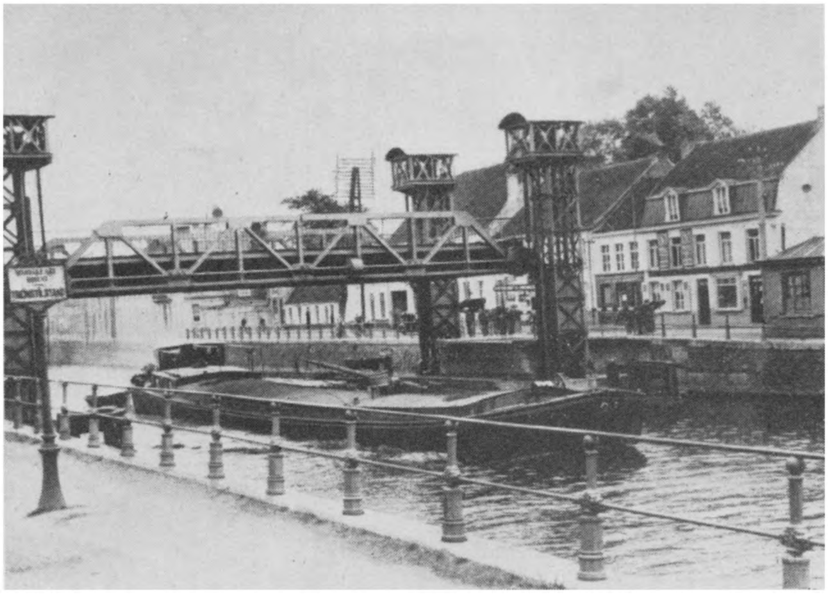

FOTO 2. — « Motorspits ».

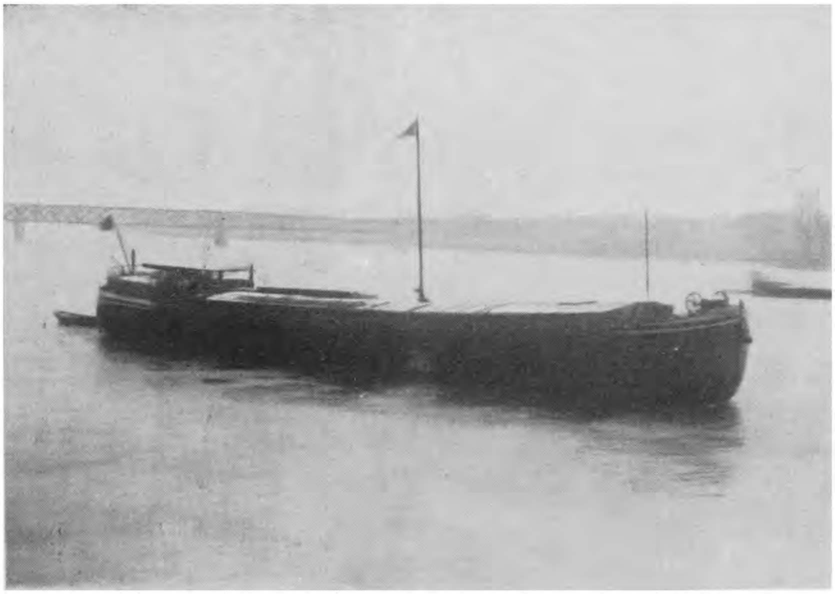

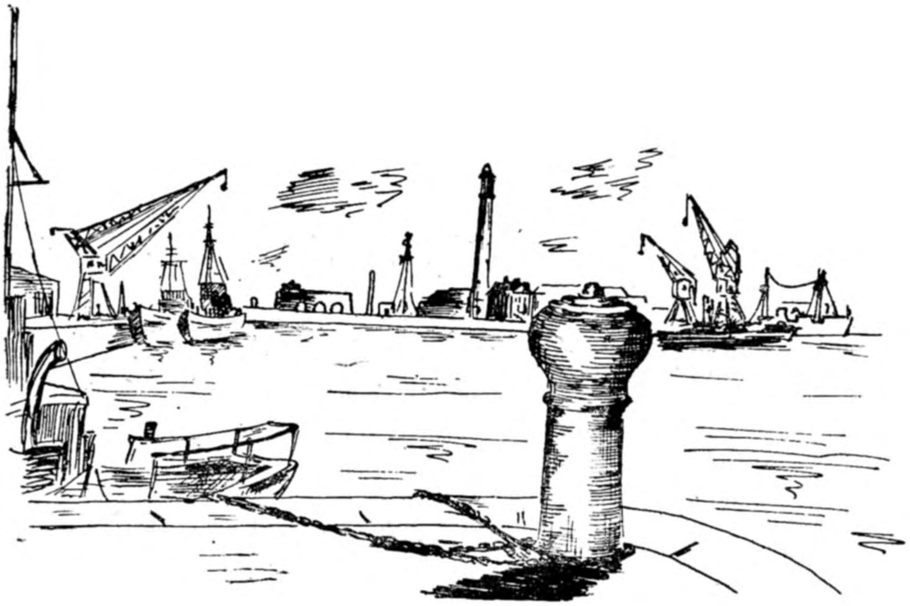

TWEEDE DEEL.

HET VLOTTEND MATERIEEL.

I. — DE BOOT.

A. — ALGEMENE BESCHRIJVING.

Vroeger werden de boten uit hout gemaakt, nu uit ijzer of staal. Door het gebruik van het staal en door het electrisch lassen der stalen platen is het gewicht der rompen met 10 t.h. gedaald. De kielen zijn aldus veel slanker gebouwd, hebben een kleinere diepgang en kunnen een grotere vracht laden.

Het ruim van het schip is verdeeld in verschillende vakken, die speciaal voor het goederenvervoer zijn ingericht. Op de achtersteven is ruimte voorbehouden voor logies van de schipper en voor de motor. De stuurinrichting wordt op het dek geplaatst in een cabine, die kan worden uiteengenomen.

* * *

De binnenschepen kunnen in twee reeksen verdeeld worden : kanaalboten en rivierboten.

Aangezien er op de kanalen geen stroming is, kunnen aldaar plompe, hoekige schuiten in dienst worden genomen.

De stroming der rivieren echter eist slanker vormen. De kracht om stroomopvaarts te varen tracht men zoveel mogelijk te verminderen.

B. — SCHEEPSTYPEN IN BELGIE.

1° **De « Bijlander » of « Waal »** (foto nr 1) was vroeger de meest verspreide Vlaamsche aak. Zij werd uit hout gebouwd en mat 38 m. 50 op 5 meter, wat overeenkwam met de diepgang van de oude kanalen in de Vlaanders et in Noord-Frankrijk.

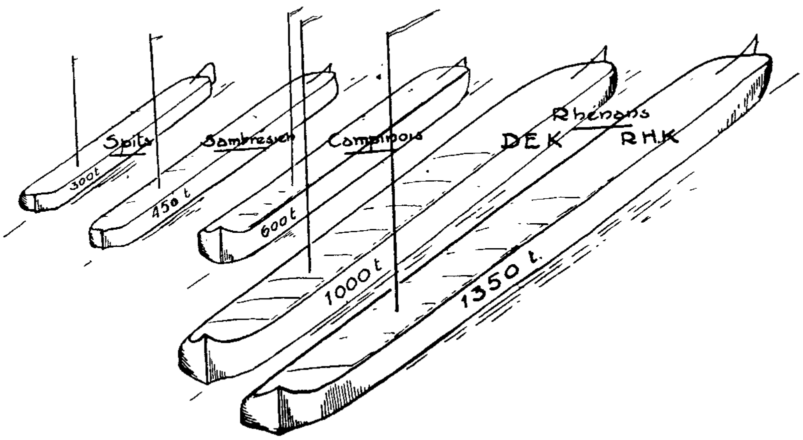

Zijn diepgang was door de band 2 m. 40.

Bij volle vracht kon deze schuit ongeveer 350 ton laden. Bij een diepgang van 1 m. 80 op 1 m. 90 die op deze kanaaltjes was toegelaten konden de Bijlanders ongeveer 300 ton laden.

2° **De « Spits »** (foto nr 2) is de weergave in ijzer van de Bijlander. Nochtans heeft het gebruik van metaal bij de constructie een lichte vormverfijning toegelaten. Vandaar de naam *Spits*.

De Spits kan een grotere vracht dragen dan zijn voorganger, zonder nochtans grotere afmetingen te bezitten. De Spits is wel *de* boot bij uitnemendheid, daar zijn afmetingen de

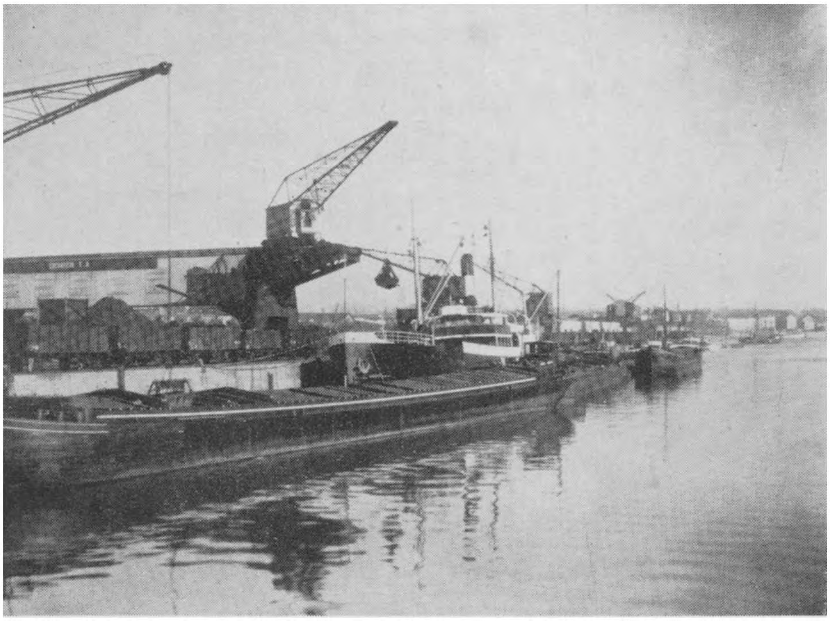

FOTO 3. — Sambresiên.

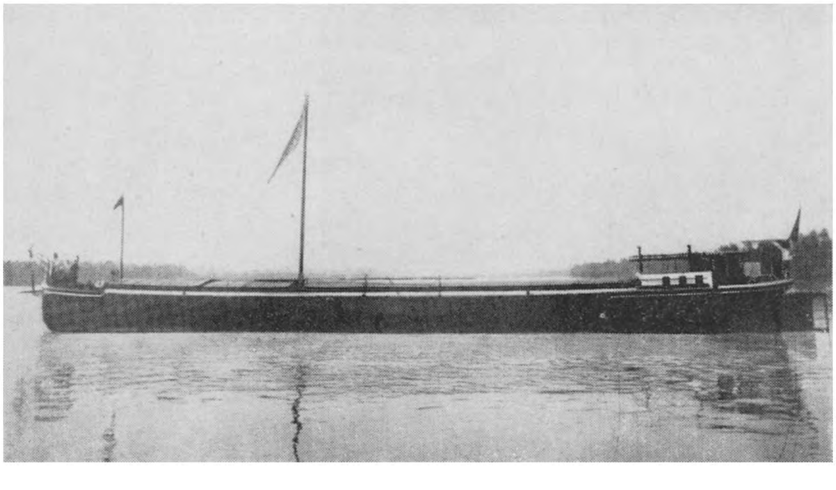

FOTO 4. — De Kempenaar.

vaart op al de bevaarbare waterwegen van België en Frankrijk toelaten, uitzondering gemaakt voor enkele kanaaltjes van minder belang. In België is hij tevens de meest verspreide boot.

3° **De « Sambresien »** (foto nr 3), gebouwd voor de vaart op Samber en Maas, is eigenlijk een eenigszins verlengde Spits.

Afmetingen : 47 meter op 5 meter.
Tonnemaat : ongeveer 450 ton bij volle diepgang (2 m. 40).
ongeveer 320 ton op 1 m. 90.

4° **De « Kempenaar »** (foto nr 4) speciaal gebouwd met het oog op het maximum gebruik der sluizen op de Kempische kanalen.

Afmetingen : 50 meter op 6 m. 60.
Tonnemaat : 600 ton bij diepgang 2 m. 50.
450 ton op 1 m. 90.

De Kempenaar is op weg om een zeer voordelige boot te worden. Vele waterwegen in België werden reeds aangepast aan het verkeer met boten van 6 ton 50, en in Frankrijk wordt de modernisering der waterwegen overwogen, zodat de actiestraal van de Kempenaar fel zal worden uitgebreid.

5° **Het « Rijnschip »** (foto nr 5).

Er bestaat een hele gamma schepen die gebouwd werden voor de vaart op de grote stromen zoals de Rijn en de waters van de Maas-Schelde-Rijndelta. Ook in België verschijnen ze en doen de havens aan die met deze delta in verbinding staan door zeekanalen met grote doorsnede.

We onderscheiden :

a) *D. E. K.* (Dortmund-Emskanaalschip);
Afmetingen : 67 op 8 m. 20.
Tonnemaat : 1000 ton bij 2 m. 50 diepte.
675 ton bij 1 m. 80 diepte.

b) *R. H. K.* (foto 6) (Rijn-Hernekanaal) gebouwd met het oog op de afmetingen van het kanaal van Ruhrort, in 1914 geopend om de Ruhr te bedienen.
Afmetingen : 80 meter op 9 m. 50.
Tonnemaat : ongeveer 1350 ton bij 2 m. 50 diepgang.
Aan de afmetingen van dit type werden in België de nieuwe waterwegen, zoals het Albertkanaal, aangepast.

c) Er bestaan nog grotere Rijnschepen :
Lengte : 85 meter; Tonnemaat : 1.500 ton;
Lengte : 95 meter; Tonnemaat : 2.200 ton, enz.

De verschillende typen van boten beantwoorden aan de specifieke eisen der waterwegen waarvoor ze werden gebouwd.

C. — DRIJFKRACHT.

1° **De zeilen** (foto nr7). Hiervoor moet de wind uit een gunstige richting waaien, want de smalle waterlopen beletten de schepen te laveren. Het gebruik van de zeilen is dus onregelmatig.

2° **Aandrijving van op de oevers :**

De meeste der hierboven opgesomde boten hebben geen eigen drijfkracht aan boord. Hoe komen ze dan in beweging ?

a) *Menselijke trekkracht.*

Als kind hebt ge wel eens schippers of zelfs vrouwen gezien die hun boten langs het jaagpad voortsleepten. Het zweet liep van hun aangezicht, een lederen bandelier omklemde hun borst, een touw sneed in hun schouders, en op hun gezicht lagen de trekken van een zwoegend beest.

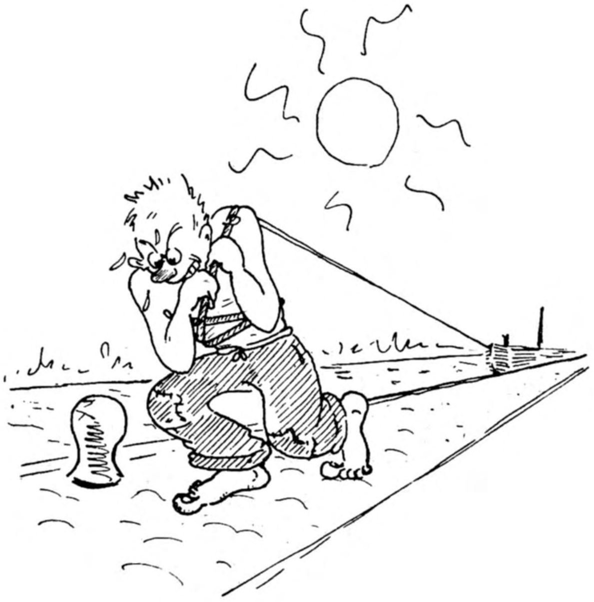

Deze afmattende methode was in voege toen de Bijlanders verschenen.

b) *Trekkracht van dieren* (foto 8).

Het was immers zeer eenvoudig de menselijke arbeid te vervangen door een koppel paarden of ossen, en op de Franse schepen wordt in sommige provinvies buiten de bemanning ook een aantal trekdieren aan boord genomen. De vlottende stal nam te veel plaats aan boord ten nadele der nuttige vracht, en de schipper kreeg ook in tijden van werkloosheid zijn dieren te voeden, wat in die omstandigheden een al te zware financiële last vertegenwoordigt. De schippers zijn alsdan gaan gebruik maken van de ondernemingen die een stel paarden te hunnen dienste stelden om de schuit tot aan het volgend rustpunt te trekken.

Het jagen met paarden op deze wijze geschiedt nog steeds in België, maar het systeem wordt toch langzamerhand door meer moderne middelen vervangen.

Heel wat uitvinders hebben hun verbeelding er op gespitst om tot hetzelfde resultaat te komen door aanwending van machines. Zij hebben de kabel zonder eind uitgevonden, waaraan de schepen werden vastgemeerd; het luchtspoor waarop een electrische tractor loopt, enz. Doch na enkele maanden van proefneming werden deze te dure of onzekere systemen ter zijde gelaten.

Het enige tractiemiddel waarvan men mag zeggen dat in België inderdaad aangewend wordt, is de rupstractor, die sedert 1927 door de SABEAC (Soc. An. Belge pour l'exploitation d'Auto-Chenilles) werd ingevoerd. Waarom rupsauto's ? Om zoveel mogelijk het stukrijden der jaagpaden te verhinderen. Deze rupsauto's verzekeren de dienst bij alle weer.

De tractoren op de vaste grond hebben hun proeven afgelegd : zij kunnen door alle weergesteltenissen en tegen een snelheid van 3 tot 7 kilometer per uur, naar gelang het gaat om een konvooi van geladen schepen of een enkel schip op ballast, een regelmatige dienst verzekeren. Van de andere kant ondergaan ook de tractoren de moeilijkheden die aan het trekken verbonden zijn : moeilijk maneuvreren der boten, tijdverlies bij het vormen der konvooien, moeilijkheden bij het kruisen van andere schepen, enz.

3° Vlottende machines.

a) *Het Kettingslepen* bestaat er in een konvooi te doen voortbewegen door middel van een boot waarop een lier of een kaapstander staat, rond dewelke een kabel of een ketting

wordt gewonden die op de bodem der rivier rust. Dit systeem werd beproefd op de vaart van Willebroek, maar werd verlaten omwille van zijn traagheid en de moeilijkheden bij het maneuvreren.

b) *Het gewone slepen* is het meest verspreide voortbewegingssysteem bij de binnenscheepvaart. De sleper staat vrij en los in zijn bewegingen en hangt in niets af van de vaste grond of van de rivier. Zijn bewegingsvrijheid is onbegrensd, zowel voor het behulpzaam zijn der boten bij het voorbijvaren van bruggen, het binnenlopen in sassen, of bij averij.

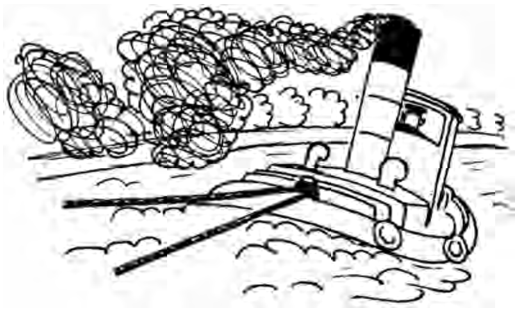

Zonder twijfel is er aan het slepen een nadeel verbonden, een nadeel waaraan niet te onkomen is bij elke machine die door stoom wordt voortbewogen, n.l. het klein rendement van zijn stoomketel, dat in de praktijk slechts 20 tot 25 t.h. bereikt. Op dit gebied betekent de motor met innerlijke ontsteking een grote vooruitgang.

In België worden slechts slepers met schroef gebruikt. Men kan ze best erkennen aan hun brede, diep op het water liggende romp en aan hun lange schoorstenen.

Afmetingen :

Kanaalslepers : 20 meter op 4 meter; kracht : 100 tot 400 HP.

Rivierslepers : 25 meter op 5 meter; kracht : dezelfde.

Snelheid : 5 tot 7 kilometer per uur.

c) *De motor :* Het gebruik van de motor met innerlijke verbranding (Diesel enz.) is voor de scheepvaart een nieuwe vooruitgang geworden. Hij stelde dadelijk een stuwkracht ten dienste van de schipper, die hem volledig onafhankelijk maakte van om 't even welk ander beweegmiddel. Het motorschip is om die reden de snelst varende boot, en ook de meest beweeglijke bij het maneuvreren, zodat wel iedere schipper de wens koestert er eenmaal een te bezitten.

FOTO 5. — **Het Rijnschip.**

Bij de aanvang vergenoegde men er zich mee de motor aan boord van reeds in bezit genomen boten te plaatsen, zonder de nodige wijzigingen aan romp of roer aan te brengen.

Gedurende de tussenoorlogse periode hebben de scheepstimmerwerven de constructie van de scheepsmotoren bestudeerd, zij hebben de vorm der scheepsrompen slanker gemaakt en de innerlijke schikking der nieuw te bouwen boten verbeterd. Zodoende hebben zij het in België welbekende en zeer verspreide type geschapen van de « Motorspits » (*zie* foto 2). Het slanker maken der uiterlijke vormen der schepen heeft een kleine vermindering van tonnemaat ten gevolge gehad.

Het type van 38 m. 50 laadt 320 ton bij volle diepgang en 250 ton op 1 m. 80. De motor heeft een kracht van 50 tot 120 HP. en een snelheid van 10 kilometer per uur op volle lading

Ook aan boord van grotere schepen werden motoren geplaatst. In België vaart momenteel een vloot gemotoriseerde Kempenaars; onze Rijnvloot telt ook enkele stoom- en enkele motorschepen : het type van 67 m. 50 lengte laadt ongeveer 750 ton op 2 m. 50 diepgang en heeft een motorkracht van ongeveer 400 HP. Nochtans, alle verhoudingen in acht genomen, telt onze Rijnvloot minder gemotoriseerde schepen dan de Nederlandse of Duitse vloot. De reden hiervan is te zoeken in het feit dat het opvaren van de Rijn, waarbij tegen een sterke stroming moet opgestuwd worden, krachtige machines van 1000 HP vergt. De schippers die slechts over zwakke motoren beschikken laten zich alsdan door slepers op sleeptouw nemen.

II. — DE SCHEEPSBOUW IN BELGIE (1).

Zoals wij het hebben geschetst is de scheepvaart hoofdzakelijk een familiaal beroep.

De eisen der moderne constructie hebben in de scheepswerven een ware omwenteling teweeg gebracht. Het gebruik van metaal bij de nieuwe bouw vereiste begrijpelijkerwijze een nieuwe uitrusting en gespecialiseerde arbeiders. Zijn hierdoor de familie-ambachten verdwenen ? Neen, zij hebben zich door omvorming aangepast en naast de betrekkelijk talrijke kleine scheepswerven zag men langzamerhand grote ondernemingen oprijzen, waarvan we hoofdzakelijk kunnen noemen : Cockerill te Hoboken, Boel te Temse en de Scheepswerf te Rupelmonde.

De bouw van binnenschepen verschaft werk aan ongeveer veertig timmerwerven, zonder de kleinere ondernemingen daarbij te rekenen. Een twintigtal dezer werven zijn gelegen bezuiden Antwerpen, langs de boorden van Schelde en Rupel. Ook in de omgeving van Gent, Luik en Thuin en langsheen de Schelde aan de Franse grens treft men werven aan.

Gedurende de crisis die tussen de twee oorlogen heeft gewoed, heeft deze belangrijke nationale industrie veel geleden. De tonnemaat die in 1934 werd te water gelaten bereikte amper 11 t.h. van deze van 1930. In 1936, verbeterde de toestanden, en nu, na de tweede wereldoorlog, werken de scheepswerven weer op volle kracht.

---

(1) Vergelijk over dit onderwerp ook de brochure over de Koopvaardijvloot.

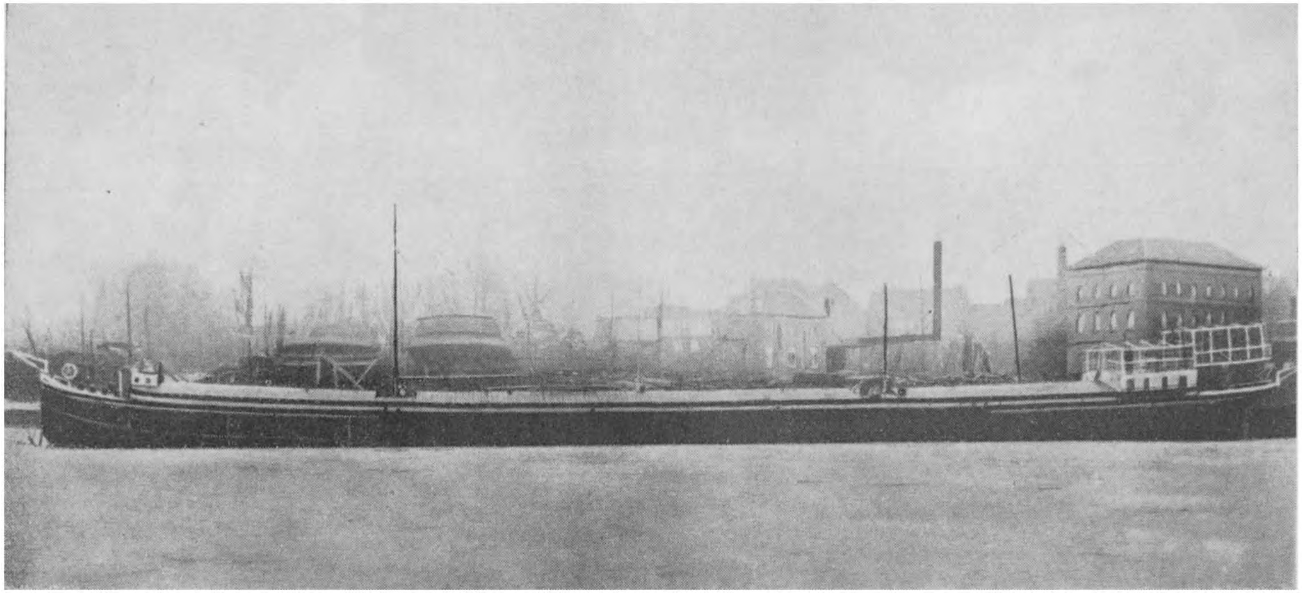

FOTO 6. — **Boot van het type R. H. K. (Rijn-Herne-Kanaal).**

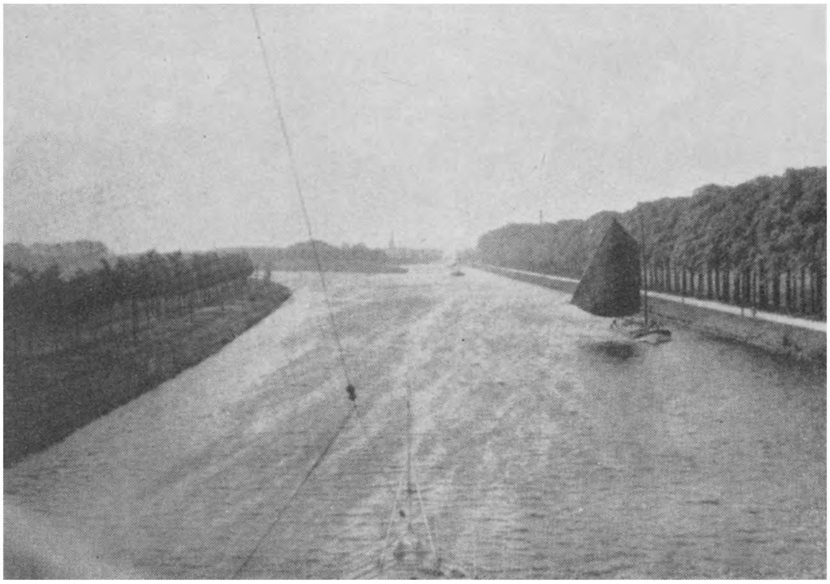

FOTO 7. — Zeilen.

FOTO 8. — Trekkracht van dieren.

Enkele cijfers zullen het belang van deze nijverheid duidelijk doen inzien :

Gemiddelde per jaar in de periode van 1930 tot 1938 :

a) Schepen zonder motor : gemiddelde tonnemaat : 35.000 ton; aantal eenheden : 75;

b) Motorschepen : gemiddelde tonnemaat : 25.000 ton; aantal eenheden : 75.

Waarde in franks : 50 miljoen.

Tewerkgesteld personneel : tot 5.000 man per jaar.

Het dient aangemerkt dat de scheepsbouw voral schepen voor eigen land op stapel zet. Nederland, dat een veel belangrijker binnenvloot bezit dan wij, en Duitsland beschikken zelf over een zeer ontwikkelde scheepsbouwindustrie. Het merendeel onzer Rijnschepen komt uit Nederland.

Vóór de crisis voerden onze werven hun producten uit naar Frankrijk niettegenstaande de toen reeds zeer hoge invoerrechten. In 1934 werd in Frankrijk het regime der binnenscheepvaart gewijzigd, wat voor gevolg had dat de Franse markt op dit gebied voor onze nijverheid gesloten werd.

Uit dit alles behoren wij voornamelijk te onthouden dat het bouwen van schepen voor de Binnenscheepvaart in dezelfde mate als onze glasblazerijen en onze koolmijnen een nationale industrie uitmaakt. Door het bouwen van boten die aan al de eisen van een modern verkeer voldoen, draagt zij het hare bij om de scheepvaart te helpen de voorname rang te behouden die zij in het vervoer bekleedt.

III. — HET ADMINISTRATIEF STATUUT DER BINNENSCHEEPVAART.

Onder welke voorwaarden wordt een schip in België tot de scheepvaart toegelaten ?

Het moet bezitten :

1° Een getuigschrift van inhoudsmaat;

2° Een bewijs van inschrijving.

A. — HET GETUIGSCHRIFT VAN INHOUDSMAAT.

« Het meten is een administratieve en verplichte formaliteit die er in bestaat het ladingsvermogen van een boot te bepalen, voortgaande op zijn diepgang ».

Deze formaliteit steunt op het meten van het volume der romp van het schip. Vroeger werd deze meting eerder op empirische wijze uitgevoerd : men beperkte zich ertoe het paralelipipedum, gevormd door de lengte, de grootste breedte en de waterverplaatsing van de boot, te vermenigvuldigen door de afdrijvingscoëfficient eigen aan elk boottype.

Dit systeem gaf echter voor eenzelfde schip soms verschillende uitslagen al naar gelang de methode, die bij het meten gebruikt werd. Om dit euvel te verhelpen nam België het initiatief tot een internationale conferentie waaraan Nederland, Frankrijk en Duitsland hebben deelgenomen. Een overeenkomst, die tot doel had de methodes tot het meten der schepen eenvorming te maken; werd in 1898 te Brussel ondertekend. In 1925 werd door de technische Commissie voor het Verkeer, in de Volkenbond het werk hervat op een bredere basis. Deze Commissie heeft een eenvormig getuigschrift in voege gebracht, dat van 1 October 1927 door al de ondertekende landen werd aanvaard.

Eenmaal gemeten ontvangt het schip een getuigschrijft van inhoudsmaat en wordt het ingeschreven.

B. — HET BEWIJS VAN INSCHRIJVING.

De inschrijving (immatriculatie) bestaat in het opnemen van de gemeten boot in de registers van het Beheer van Bruggen en Wegen. Het inschrijvingsnummer wordt op het getuigschrift van inhoudsmaat aangebracht, en tevens op een plaatje aan de romp van het schip vastgenageld.

Het nummer wordt voorafgegaan door letters die het bureel van inschrijving aanduiden.

In België bestaan volgende inschrijvingsburelen :

(A E) Antwerpen-Schelde : de stroom en zijn bijrivieren die aan eb en vloed onderhevig zijn.

(A C) Antwerpen-Kempen : de kanalen van de provincie Antwerpen.

(G D) Gent : Oost-Vlaanderen behalve de rivieren die onder bureau A E ressorteren.

(B G) Brugge : bevaarbare waterwegen der provincie West-Vlaanderen.

(B R) Brussel : Brabant en de kolenvaarten.

(H T) Hasselt : Provincie Limburg.

(L G) Luik : De Maas en haar bijrivieren.

(M S) Bergen : Provincie Henegouwen.

Het meten en de inschrijving zijn louter administratieve formaliteiten die geen enkel juridisch gevolg hebben. Elk vreemd schip kan in ons land gemeten en ingeschreven worden, en anderzijds kan ook elke Belgische boot in de andere landen dezelfde formaliteiten vervullen.

Deze schikking is evenwel niet zonder nadelen, en wel bepaaldelijk waar het er op aankomt de nationaliteit van een schip vast te stellen. Het kan immers gebeuren dat een schip een andere nationaliteit heeft dan zijn eigenaar. Deze kwestie werd besproken op een internationale conferentie te Geneve in 1930, en wel op initiatief van de Volkenbond. De regeringen zijn er echter niet toe gekomen de concrete voorstellen, die hun werden voorgelegd, te aanvaarden. In de praktijk blijft de stelregel nog geldig, dat het schip de nationaliteit van zijn eigenaar bezit.

Ten slotte dient nog aangestipt dat de vaart op de Rijn aan een afzonderlijke reglementering is onderworpen. Op die stroom mogen slechts schippers varen die in het bezit zijn van een patent. Dit patent wordt slechts afgeleverd aan hen, die voor een jury hun bekwaamheid hebben bewezen en vertrouwd zijn met de speciale reglementen die de vaart op de Rijn beheersen. Ook de boot moet voorzien zijn van een patent dat slechts na onderzoek van het vaartuig wordt afgeleverd.

IV. — NATUURKUNDIGE OMSTANDIGHEDEN VOOR DE BELGISCHE SCHEEPVAART.

Onze scheepvaart heeft zich kunnen ontwikkelen dank zij de vele gunstige voorwaarden die België haar biedt.

1° *Het klimaat* in België is gematigd, maar vochtig zodat de waterlopen nooit uitdrogen. Gedurende de Winter is er veel nevel, vooral in Laag-België, maar hij trekt snel op zodat het klimaat van het land geen speciale moeilijkheden aan de scheepvaart in de weg legt.

2° *Bodemgesteldheid :* Door de lijn Samber-Maas kan België in twee delen worden onderverdeeld :

a) *Ten Noorden :* Een vlakte die langzaam naar de zee afdaalt en dus uiterst gunstige voorwaarden aan de scheepvaart biedt. Stromen en rivieren vertonen hier allen de kenmerken van vlakke waters. Schelde en Dender hebben slechts een helling van 10 tot 30 centimeter per kilometer, wat onbeduidend mag genoemd worden. Ook het graven en het van water voorzien der kanalen gebeurt in deze streken zonder moeilijkheden.

b) *Ten Zuiden :* Een rotsachtige streek waar de rivieren in smalle en ingesloten beddingen stromen. De wisselende bodemgesteldheid belemmerd de bevaarbaarheid, en het graven van kanalen is hier practisch uitgesloten. De hellingen bereiken grote verschillen : meer dan 1 meter voor de Semois; ongeveer 3 meter voor de Ourthe, de Vesdre en de Amblève, 4 meter voor de Lesse en 9 m. 50 voor de Hoyoux.

V. — HET BELGISCH WATERNET.

Het Belgische waternet kunnen wij in twee reeksen verdelen (*zie* kaart 1) :

1° Stromen en rivieren;
2° Kanalen.

Totale lengte : meer of minder dan 1800 kilometer, hetzij het derde van het spoorwegnet.

A. — STROMEN EN RIVIEREN.

1° **Het Scheldebekken,** veruit het belangrijkste der Belgische stroomgebieden, omvat ongeveer 500 kilometer bevaarbare loop, bestaande uit :

a) *De Schelde* : Ongeveer 200 kilometer van de Franse tot aan de Nederlandse grens. Stroomopwaarts Gent is zij bevaarbaar voor de Spitsen, en wordt zij geschikt gemaakt om ook de Kempenaars toe te laten;

b) *De Leie* : Ongeveer 110 kilometer gekanaliseerd voor de Spits;

c) *De Dender* : Ongeveer 65 kilometer zijn voor kleine boten toegankelijk. Het plan bestaat om de sectie Aalst-Dendermonde voor de Kempenaars bevaarbaar te maken;

d) *De Durme* : Ongeveer 23 kilometer is bevaarbaar voor schepen van 300 Ton;

e) *De Rupel en de beide Neten* : Ongeveer 40 kilometer is toegankelijk voor Rijnschepen van 1350 ton.

Hierbij kunnen nog gevoegd worden : de gekanaliseerde Dijle die tot *Mechelen* schuiten met een diepgang van 2 m. 50 toelaat.

2° **Het IJzerbekken** is in vergelijking met de andere stromen van minder betekenis. Bevaarbaar van de Franse grens tot aan de zee (ongeveer 40 kilometer). Heeft echter slechts een bruikbare diepte van 1 m. 50, zodat de schuiten hoogstens een vracht van 120 ton kunnen voeren.

3° **Het Maasbekken :** Al de bevaarbare waterwegen van het Maasbekken zijn gekenmerkt door hellingen van 0 m. 50 tot 1 en meer meter. Om hen bevaarbaar te maken heeft men hen moeten kanaliseren, dat wil zeggen hun loop onderverdelen in verschillende secties die door afdammingen en sluizen gescheiden zijn.

a) *De Maas* : Lengte ongeveer 130 kilometer van de Franse grens tot Visé. De laatste eeuw heeft deze stroom allerlei verbeteringen ondergaan, en door het graven van het Albertkanaal is er aan de Maas beneden een nieuwe wijziging toegebracht. Het plan bestond nl. om zeven bestaande dammen door drie nieuwe kunstwerken te vervangen. De Maassluizen hebben een lengte van 100 meter op 12; doch de stroom is slechts toegankelijk voor schepen met 2 meter diepgang;

b) *De .Samber* : Lengte op Belgisch grondgebied : 93 kilometer gekanaliseerd van in de Middeleeuwen met twee en twintig sassen. De sassen van de Beneden-Samber stroomafwaarts *Monceau,* zijn 45 × 5 m. 20, wat aanleiding heeft gegeven tot het bouwen van het type « Sambresien » waarvan hoger spraak was. Men heeft het plan opgevat de Beneden-Samber toegankelijk te maken voor Kempenaars met 2 m. 50 waterverplaatsing;

c) *De Ourthe* werd op haar benedenstroom over een lengte van 12 kilometer gekanaliseerd. Afmetingen der sassen : 45 × 5 m. 20

De scheepvaart op andere gekanaliseerde rivieren van het Maasbekken blijft beperkt tot kleine schuiten Bovendien wordt zij fel belemmerd door de sterke stroming of het gebrek aan diepte.

B. — **KANALEN.**

1° **De Vlaanders :**

a) *Het Zeekanaal van Terneuzen* : .Lengte : 34 kilometer. Verbindt Gent met de zeearm van de Schelde. In de XVIe eeuw gegraven en regelmatig verbreed en verdiept om aan de vereisten der scheepvaart te voldoen. In het begin dezer eeuw werd dit kanaal nogmaals aangepast zodat het nu een breedte heeft van 100 meter aan de wateroppervlakte en van 50 meter op de bodem, althans op het grondgebied van België. Het is toegankelijk voor zeeschepen.

Nochtans blijken de afmetingen van het kanaal en van de zeesluis van Terneuzen ontoereikend te zijn geworden, zodat het beheer van Bruggen en

Wegen een nieuwe vergroting in plan heeft. (Zie onze brochure over de Haveninrichting). Het kanaal van Terneuzen is toegankelijk voor alle Rijnschepen;

b) *Het kanaal Gent-Brugge* : Lengte 47 kilometer. De mal van het kanaal laat doorvaart van schepen van 600 ton toe, en naar het schijnt zou men het met weinig kosten kunnen geschikt maken voor Rijnschepen van 67 meter lengte;

c) *De kanalen van het land van Waas* (Moervaart, Zuidlede enz.) hebben te kleine diepgang en worden als tweederangswegen beschouwd;

d) *Kanaal Bossuit-Kortrijk* : 15 kilometer, is een verbinding Schelde-Leie. Er zijn op dit kanaal 11 sassen. Toegankelijk voor Spits;

e) *Roeselare-Leie* : 16 kilometer, eveneens toegankelijk voor Spits;

f) *Afleidingskanaal van de Leie* (Deine-Heist) : bevaarbaar tot Balgerhoeke (27 kilometer) en toegankelijk voor Spits;

g) *Zeekanaal Oostende-Brugge* : 20 kilometer, toegankelijk voor schepen van 600 Ton;

h) *Zeekanaal Brugge-Zeebrugge* : 12 kilometer lengte en 70 meter breedte, toegankelijk voor Rijnschepen;

i) Nog meerdere kanaaltjes van bijkomend belang treft men in de kuststreek aan : Brugge-Sluis, Nieuwpoort-Plassendale, Nieuwpoort-Duinkerken langs Veurne, Veurne-Berk, Kanaal van Loo, van Ieper naar de IJzer.

2° De kanalen van Henegouwen en Brabant.

a) *Het Zeekanaal Brussel-Rupel* : 32 kilometer in de XVIe eeuw gegraven en het oudste kanaal van België. Heeft vele veranderingen ondergaan tot begin van deze eeuw. Heeft een normale breedte van 60 meter en is toegankelijk voor kleine Rijnschepen.

Dit kanaal is verlengd naar de mijnstreek van het binnenland door :

b) *Het Kanaal van Charleroi* : Lengte 75 kilometer. Aanvankelijk gegraven voor het verkeer van aken van 70 ton, werd het later bevaarbaar gemaakt voor

schepen van 300 ton. Na de eerste wereldoorlog werd de sector Brussel-Glabbeek gemoderniseerd en is nu bevaarbaar voor Rijnschepen;

c) *Het Middenkanaal* (21 kilometer) en het kanaal *Bergen-Condé* (20 kilometer) bedienen de kolenstreek tussen Schelde en Samber;

d) *Het Kanaal van Spiere* verbindt het Noorden van Frankrijk met het Belgisch net. Het is toegankelijk voor de Spits.

3° **De kanalen Antwerpen-Luik.**

a) *Het Albertkanaal* heeft een lengte van 127 kilometer, een breedte van 50 tot 60 meter, een diepte van 5 tot 6 meter met sluizen van 136 meter. Dit kanaal brengt de verbinding tot stand tussen het Maasbekken en de haven van Antwerpen. Het is een waterweg met moderne afmetingen, toegankelijk voor Rijnschepen van 1350 ton, en biedt aldus een onschatbare economische waarde. Wie meer bijzonderheden wenst, raadplege het werk van Mr Delmer (1);

b) De oude verbinding Schelde-Maas en haar vertakkingen :

— *Het zijkanaal Luik-Maastricht,* tegenwoordig gedeeltelijk vervangen door het Albertkanaal;

— *Het verbindingskanaal Maas-Schelde* : 85 kilometer, zeventien sluizen, omvat de aftakkingen naar Leopoldsburg en Hasselt.

— *Het kanaal Antwerpen-Turnhout* : 37 kilometer lengte met tien sluizen.

Deze kanalen staan ten dienste van de industriële centra : koolmijnen, cementfabrieken en fabrieken van chemische producten, die in de Kempen opgericht zijn.

Het verdient onze aandacht dat het net der bevaarbare waterwegen in België en mooi homogeen geheel uitmaakt. De stromen die het land in de richting Noord-Zuid doorsnij-

(1) « Het Albertkanaal ».

den, zijn zowel in de zuidelijke als in de noordelijke richting met elkaar verbonden door kanalen die voor Spits en Kempenaar toegankelijk zijn.

Al de industriestreken hebben een uitweg naar de havens en ten slotte is gans dit net aangesloten bij de waterwegen van Nederland en Frankrijk (*zie* kaart 2). Slechts hier en daar zijn nog verbeteringen gewenst. Toch blijft ons net een der meest uitgebreide en meest gebruikte van Europa.

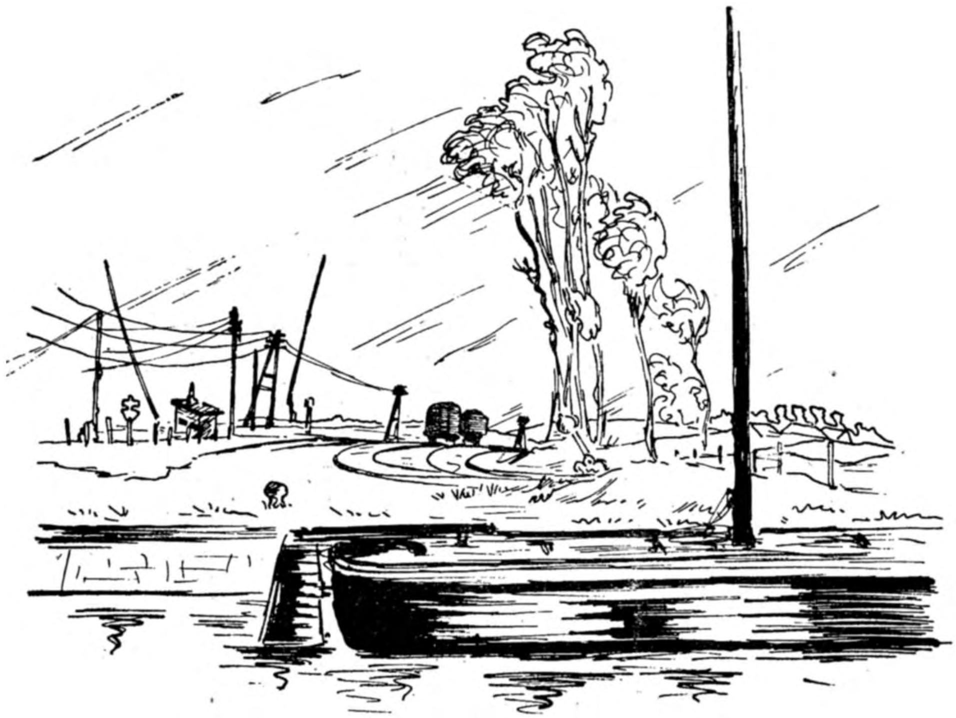

DERDE DEEL.

BELANG DER BINNENSCHEEPVAART.

I. — ENKELE CIJFERS.

A. — BELGISCHE VLOOT.

	1940		30-6-1946		1-1-1947	
	Aantal	Ton in duizend-tallen	Aantal	Ton in duizend-tallen	Aantal	Ton in duizend-tallen
Gewone schepen :						
Spitsen	4000	1400	2700	950		
Kempenaars	400	235	300	170		
Rijnschepen	250	275	200	230	3329	1.411
Totaal	4650	1910	3200	1350		
Motorschepen :						
Spitsen	2000	530	2000	510		
Kempenaars	50	23	50	25		
Rijnschepen	20	10	5	5		559, d. i.
Totaal	2070	563	2055	540	2084	77.000 H.P.
					377	
Sleepboten :	460		360		in 't geheel 41.00 HP.	

Bij gebrek aan juiste gegevens, moeten we ons tevreden stellen met een benadering. Vóór 1914 schatte men de Belgische vloot op ongeveer 10.000 eenheden, met een tonnemaat van 2 ½ millioen ton.

B. — VREEMDE VLOTEN.

Duitsland :

Totaal : 17.500 schepen = meer dan zes millioen ton; daarvan : 12.500 zonder mechanische drijfkracht, hetzij meer dan vijf millioen ton.

Frankrijk :

Totaal : 13.000 schepen = meer dan vier millioen ton; daarvan : 8.800 zonder mechanische drijfkracht. Meer dan 60 t. h. der gewone schepen zijn uit hout.

Holland :

Totaal : 18.500 schepen = drie ⅓ millioen ton; de grote Rijnschepen niet inbegrepen. 25 t. h. der schepen zijn gemotoriseerd.

C. — DE TRAFIEK.

Gemiddelde jaarlijkse trafiek gedurende de tussenoorlogsperiode, in duizende tonnen :

	Nationale trafiek :	Internationale trafiek :
1° *Totale trafiek* : 35.000.	10.000	25.000

2° *Jaarlijkse trafiek der havens :*

	Zeetrafiek	Stroomtrafiek	Spoorweg-trafiek
Antwerpen . .	25.000	15.000	10.000
Gent	3.500	3.000	meer dan 1.000
Brugge en Zeebrugge.	1.000	200	
Brussel . . .	850	meer dan 5.000	
Luik		1.500	

3° Verdeling van de trafiek over de verschillende vervoermiddelen (*zie* tabel) :

Spoorwegen. . .	65 %
Water. . . . ,	30 %
Baan. . . . ,	5 %

VERDEELING VAN DE TRAFIEK VOOR SPOOR- EN WATERWEG

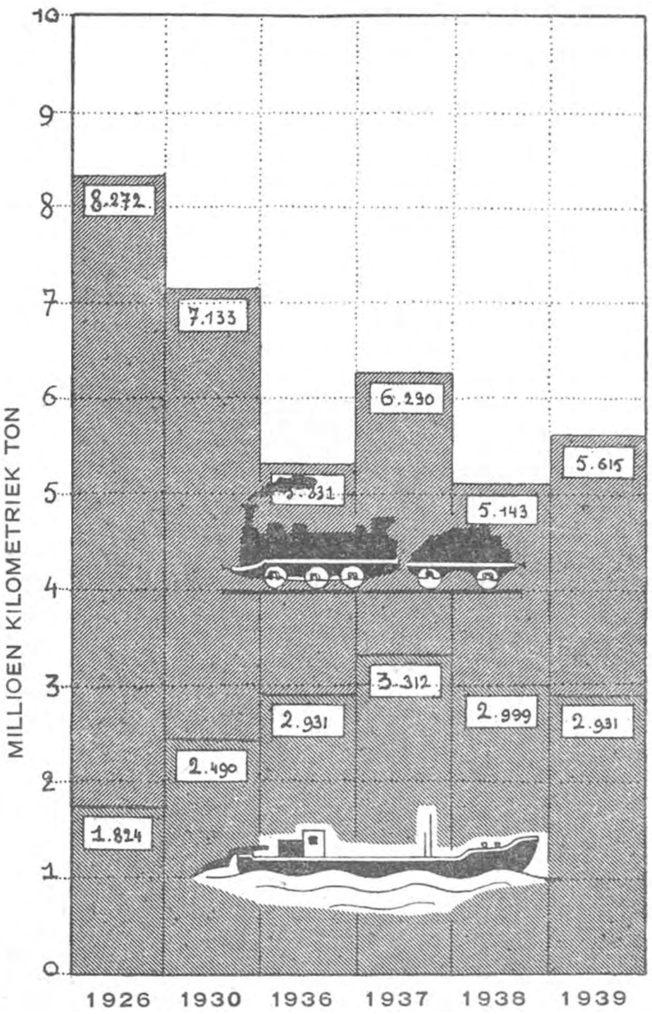

D. — VERVOERDE GOEDEREN.

Jaarlijks goederenvervoer per schip in België voor de laatste oorlog in millioen kilometriek-ton (1).

1°	Brandstofertsen . . .	950
2°	Bouwmaterialen . . .	535
3°	Graangewassen . . .	225
4°	Aardewerk en glas . .	220
5°	Metalen, ertsen . . .	170
6°	Afgewerkte en halfafgewerkte metaalproducten .	150
7°	Nijverheidsproducten . .	
8°	Landbouwproducten	150
	(zonder graangewassen).	75
9°	Vloeibare brandstof . .	35

II. — VOOR- EN NADELEN VAN HET VERVOER TE WATER.

In tijden van voorspoed, blijft het aandeel der scheepvaart onveranderd. Een koopwaar kan dan immers de hoge prijs van het snelle vervoer per spoor of per auto, gemakkelijk lijden. In crisistijden echter tracht men de onkosten te verlagen en stelt men zich tevreden met een minder duur, zij het dan ook langzamer vervoer. Het aandeel der scheepvaart neemt dus in zulke tijden toe.

A. — Het vervoer te water biedt grote *voordelen* :

1° *Lage kostprijs :*

a) Om een beeld te hebben van de besparing die door het vervoer te water wordt verwezenlijkt, moet men zich maar rekenschap geven van het feit dat twee sloepen van 300 ton 400 ton volstaan om de lading van een lange goederentrein te vervoeren;

b) Een kleine sleper van 200 H.P. is bij machte om een trein schepen te trekken die een vracht van 3000 tot 4000 ton vertegenwoordigen, terwijl van zijn kant een lokomotief van 1000 H.P. een trein van slechts 600 ton trekt.

---

(1) De aangegeven cijfers zijn dus het product van de vervoerde tonnemaat met de doorlopen afstand in kilometer uitgedrukt.

Als kleine aanduiding vermelden we hier dat het vervoer te water van een ton grondstof van Antwerpen naar Charleroi (120 kilometer) tegenwoordig 50 frank kost. De spoorwegen bereiken ditzelfde bedrag dank zij hun gunsttarieven voor sommige producten als ertsen.

2° *Aanpassingsvermogen :*

Wij stelden reeds vast dat de scheepvaart zich gemakkelijk aan de omstandigheden aanpast. Dit voordeel houdt verband met het feit dat de vrachtprijzen voor schepen niet op zulke strakke wijze zijn vastgesteld als het op het spoor het geval is. Ook is het niet te onderschatten dat de eerste de beste haven gemakkelijk om 't even welk tonnemaat ter beschikking der bevrachters kan stellen.

Dank zij deze kwaliteiten blijft de scheepvaart genieten van de gunst der vervoerdiensten.

B. — Dit niettegenstaande haar *nadelen* : traagheid en onregelmatigheid.

1° *Traagheid.*

Het is waar dat een vrachtschip slechts een beperkte krachtbron eist om met een snelheid van 5 km. per uur voort te bewegen, doch om deze snelheid met slechts de helft te vermeerderen moet de sterkte der krachtbron drie maal groter zijn. De traagheid der scheepvaart is de prijs die men betaalt voor haar spaarzaamheid.

2° *Onregelmatigheid.*

De scheepvaart kan belemmerd of vesperd worden door weergesteldheid : nevel, ijs, overstromingen, ofwel ook door herstellingen aan de kunstwerken, stakingen enz. De bevrachters zijn op de hoogte van de critische ogenblikken en regelen hun vervoer daarnaar.

III. — HET BELANG DER BELGISCHE SCHEEPVAART IN DE INTERNATIONALE ECONOMIE.

Uit de opgegeven cijfers kunnen we afleiden dat het internationaal vervoer in verre het binnenlands vervoer overtreft. België is in de eerste plaats een doorvoerland.

Zoals we vaststelden verzorgt de scheepvaart ongeveer 30 t. h. Indien wij het aandeel in het internationaal verkeer opzoeken, dan stellen wij een stijging vast die gaat tot 40 en 50 t. h., soms zelfs tot 60 t. h. Deze stijging van de scheepvaart vindt in de eerste plaats haar reden in de uitbreiding van het internationaal verkeer op de stromen, en inzonderheid aan de ontwikkeling der Rijnvaart. Deze stijging vindt voorzeker een economischen uitleg, maar zij is voor een groot deel aan de hardnekkigheid der schippers zelf te danken.

Toen ze in de onmiddelijke nabijheid van onze eigen havens geen voldoende transportmogelijkheden vonden hebben ze hun actiegebied uitgebreid. Zij dragen de Belgische vlag in Frankrijk tot aan Lyon, in Duitschland op de grote kanalen van de Rijn, en gans Nederland door. Hun werkterrein beslaat geheel West en Midden-Europa.

IV. — DE RIJNVAART.

Vormt de Rijn een grens tussen West- en Midden-Europa ? Een stroom is uitteraard een « rollende weg » : is de Rijn dan niet eerder aangeduid om een verbindingsteken te worden ?

Vóór 1940 droeg de Rijn onder al de stromen der wereld het meest intense verkeer : 60 tot 70 millioen ton per jaar. De Rijn kan best vergeleken worden met een reusachtige boom die in Zwitserse grond geplant staat, maar waarvan de stam en de takken zich over Duitsland, Frankrijk, België en Nederland uitstrekken.

Kanalen met grote doorsnede verbinden de Rijn en de Wezer en de Elbe; over kort zal de verbinding tot stand worden gebracht met de Donau, en de dag zal eenmaal komen dat machtige Rijnmotorschepen gans Midden-Europa van Rotterdam tot Constantsa zullen doorsnijden en aldus de Noordzee met de Zwarte Zee zullen verbinden.

Hadden de Belgen tot nu toe een waardig aandeel in de Rijnvaart ? Een oogslag op de statistieken zal ons hiervan overtuigen :

Tabel der Rijnvloten (in 1935).

LANDEN	Gewone boten	Ton in Duizendtallen	Motorboten	Ton in duizendtallen	Slepers
België . . .	1.200	750	130	40	25
Nederland . .	5.000	3.400	1.400	320	670
Frankrijk . .	300	360	160	—	90
Duitsland . .	2.000	2.000	190	90	450

In 1940 telde onze Rijnvloot 1530 eenheden, samen 870.000 ton. Zij legde zich vooral toe op het vervoer op de Neder-Rijn, stroomafwaarts Keulen.

Een vijfde van de boten die te Emmerich de Hollands-Duitse grens overschreden, voeren onder Belgische vlag. Stroomafwaarts voerden zij vooral Ruhrsteenkool en stroomopwaarts ertsen, graangewassen en koolwaterstof. De totale ontvangst van de Belgische Rijnvloot steeg in 1937 tot 160 millioen frank.

Sedert de Duitse capitulatie is de Rijnvaart beperkt in dezelfde mate als de productie van het Ruhrbekken.

De bedrijvigheid die de grote stroom in de naaste toekomst zal mogen ontplooien hangt af van het statuut van Duitsland en zal het voorwerp uitmaken van een vinnige strijd, in dewelke onze schippers hun aandeel zullen hebben met de taaiheid die hen kenmerkt.

V. — BESLUIT.

De grote familie der schippers maakt een zeer eigenaardige doch volledig homogene, sociale en professionele groep uit. Deze groep heeft in België zulkdanige uitbreiding genomen dat hij levensmogelijkheden schenkt aan ongeveer 35.000 man, op 8.000 schepen met een totale tonnemaat van 2,5 millioen ton.

Ook aan haar activiteit kan men het belang der Belgische binnenscheepvaart meten :

In het binnenland verzekert zij meer dan een derde van het goederenverkeer. Maar deze bedrijvigheid, hoe belangrijk ook, geeft hare werkelijke waarde niet weer, vermits onze schepen aan het binnenlands vervoer slechts een derde van hun eigenlijke capaciteit besteden. Immers :

In het buitenland komt onze scheepvaart in het internationaal vervoer tussen voor twee derde van het geheel binnenscheepvaartverkeer.

Dergelijke uitslagen bewijzen voldoende wat een werkkracht en uithoudingsvermogen aan boord van onze schepen wordt ontplooid. De Belgische schippers maken er een erepunt van het nationaal vaandel zo ver mogelijk in de vreemde te laten wapperen. Terecht mag gans het land fier opkijken naar hun onverpoosde werkkracht. Doch van zijn kant heeft het vaderland dan ook de plicht niets ongedaan te laten om de levensvoorwaarden onzer schippers, hun sociale toestand en deze van al hun gezinnen te verbeteren.

21289. — 3.500

Kaart 1. — De Belgische Waterwegen.

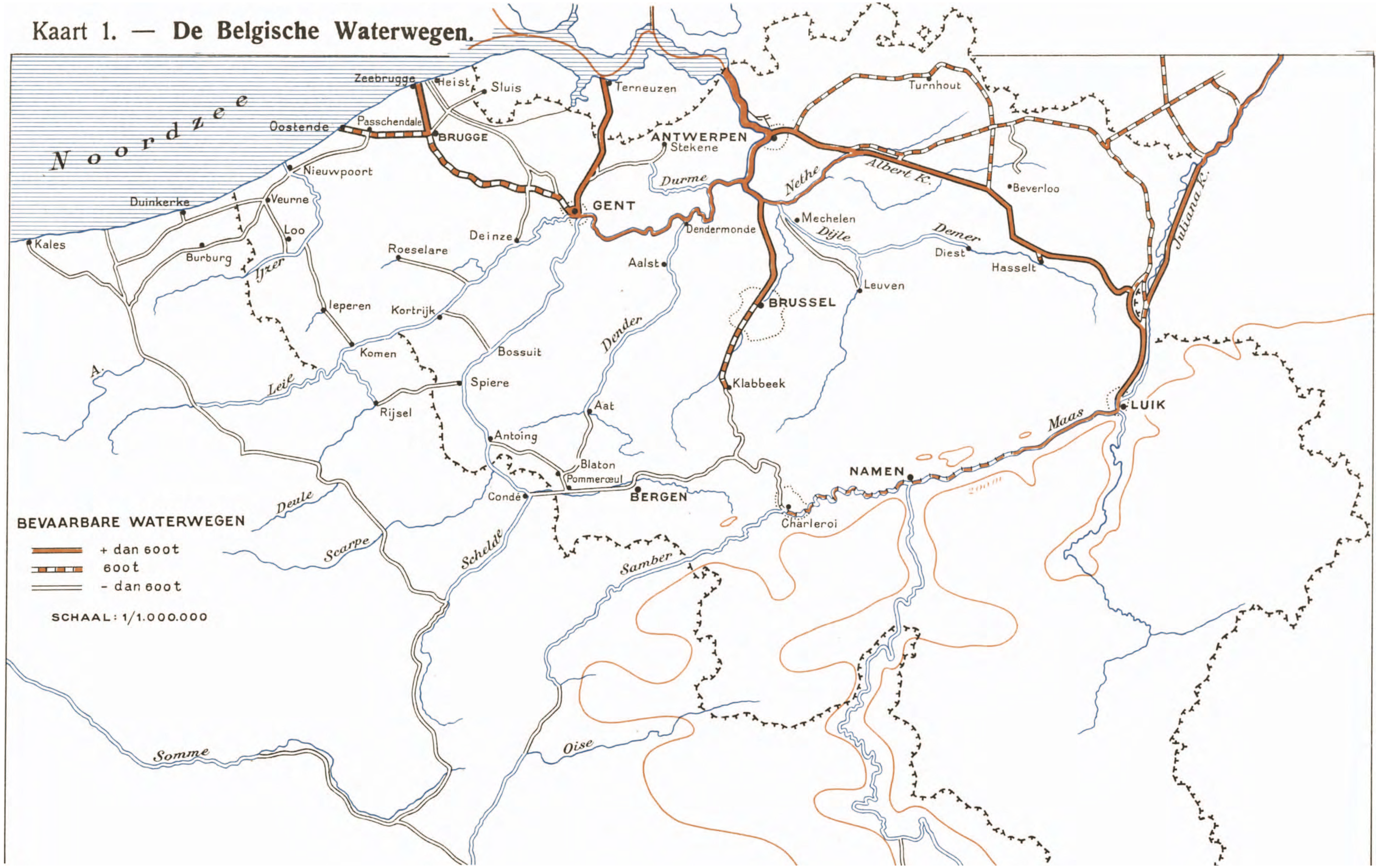

Kaart 2. — **Waterwegen van België en aangrenzende landen.**

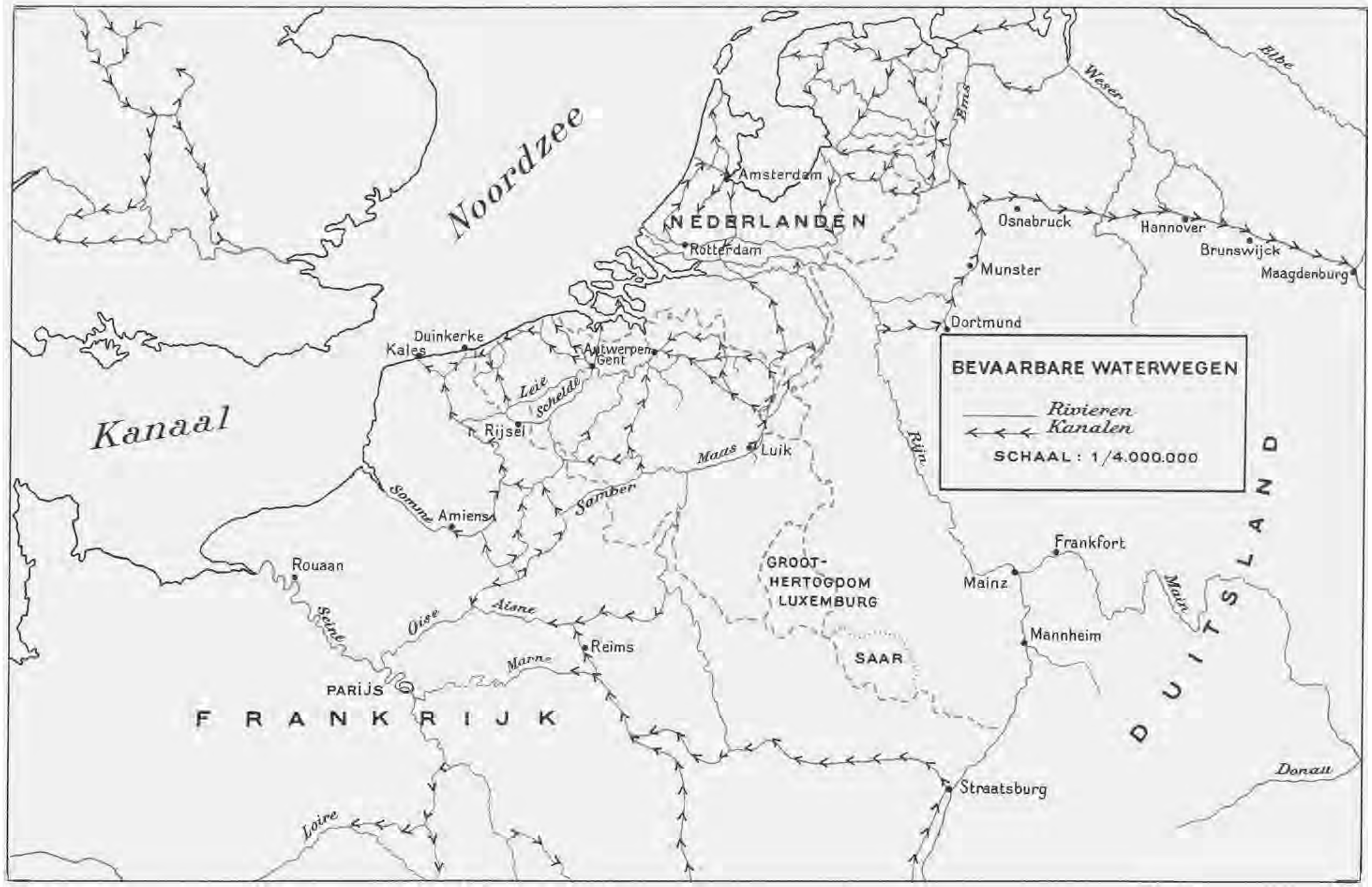

MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING.
DIENST VOOR OPVOEDING BIJ HET LEGER.

De Belgische Koopvaardijvloot

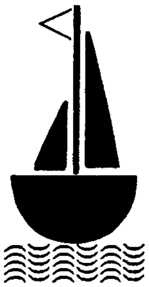

Door

Fr. de KEMMETER

Doctor in de Rechten.

INHOUD.

Bladz.

Eerste deel — **Algemene begrippen :**

I. — *Bepaling* 5

II. — *Indeling :*

A. — Classificatie naar de aard van de lading . . 6

B. — Classificatie naar de lengte van de reis . . 8

C. — Classificatie naar de aard van de exploitatie. 11

III. — *Bestaansvoorwaarden voor een koopvaardijvloot :*

A. — De geografische ligging 13

B. — De buitenlandse handel 13

C. — Rederij. 14

IV. — *Bestaanredenen van een koopvaardijvloot :*

A. — Voordelen van economische aard 16

B. — Voordelen van politieke aard 18

Tweede deel. — **De Belgische koopvaardijvloot :**

I. — *Haar belang en haar ontwikkeling* 21

II. — *Haar activiteit* 22

III. — *Vergelijking met het buitenland* 23

IV. — *Onze koopvaardijvloot tijdens de oorlog :*

A. — Periode 1914-1918. 24

B. — Periode 1940-1945 26

V. — *Minderwaardigheid van de Belgische koopvaardijvloot :*

A. — Historische oorzaak 27

B. — Onwetendheid 28

C. — Gebrek aan Belangstelling voor de Marine . 29

VI. — *Propaganda ten voordele van een nationale marine :*

A. — Administratie van het Zeewezen 30

B. — De Belgische Zeevaartbond 31

C. — Diversen 32

VII. — *Toekomst van de Belgische koopvaardijvloot* . . 33

Derde deel :

I. — *De scheepsbouw in België* 35

II. — *Het zeevaartonderwijs in België* 41

A. — De vorming van Belgische matrozen . . . 41

B. — Jeugdbewegingen 44

C. — De Zeemacht 44

III. — *De statuten van de zeelui* 44

Besluit 47

De Belgische Koopvaardijvloot

Veel wordt er in België geredetwist omtrent de vraag, of ons land al dan niet een koopvaardijvloot moet oprichten en uitbreiden.

De auteur van dit werkje heeft getracht het probleem onpartijdig en duidelijk te behandelen; hij verzoekt de lezer rekening te willen houden met het feit, dat een uiterst complexe stof in enkele bladzijden moest samengebracht worden.

EERSTE DEEL.

—

ALGEMENE BEGRIPPEN.

I. — BEPALING.

« Wat is eigenlijk een koopvaardijvloot ? », is de eerste vraag, die oprijst bij een studie over de Marine in België.

Vaak wordt het begrip « koopvaardijvloot » tegenover het begrip « vloot » gesteld. De vloot is de « Navy » van onze overzeese buren, de oorlogsvloot; ze bestaat dus uit gewapende en gepantserde schepen. Ze is de zeemacht, die door de grote mogendheden gebruikt wordt voor strategische doeleinden, zoals de verovering of de handhaving van de heerschappij op zee en die door kleine staten wordt aangewend, om de territoriale wateren en het viswater te doen eerbiedigen.

De koopvaardijvloot daarentegen is het geheel der handelsvaartuigen, die door de staten worden gebruikt met politieke en economische oogmerken. Ze is dus essentieel een vervoermiddel ter zee voor personen of goederen.

II. — INDELING.

Wie van schepen houdt, zou met grenzeloos genoegen een historisch overzicht lezen van het koopvaardijschip. Ongetwijfeld zouden de trotse brikken uit de tijd van Surcouf, Drake of de Ruyter aangehaald worden en, dichter bij ons, de schepen ter lange vaart, die maanden nodig hadden om het Australisch graan naar Engeland te vervoeren. Deze geschiedenis, die met het epos van de driemasters zou beginnen zou ongetwijfeld eindigen met de boeiende strijd tussen de « drieschouwers » *Normandie* en *Queen-Mary* om de « Blauwe Wimpel ».

Op onze dagen offert de koopvaardijvloot slechts weigerig aan de standardisering. Ze kan er overigens niet veel aan offeren, daar zij menigvuldige functies moet vervullen die aan het licht komen bij de classificatie van de schepen. Verschillende methodes van indeling komen in aanmerking :

A. — *Classificatie naar de aard van de lading;*

B. — *Classificatie naar de lengte van de reis;*

C. — *Classificatie naar de aard van de dienst.*

A. — Classificatie naar de aard van de lading.

1. *Vervoer van passagiers.*

Het vervoer van passagiers geschiedt bij middel van schepen die *paketboten* worden genoemd, en die welbepaalde lijnen tussen twee werelddelen of tussen twee havens bevaren. Er bestaan drie soorten paketboten :

a) *De transatlantiekers :* het zijn zeer luxueuse paketboten, die tussen Amerika en Europa in lijn gebracht worden door grote maatschappijen waarvan de voornaamste hierna volgen :

— « Cunard Line » met de schepen : *Lusitania, Mauretania, Aquitania;*

— « White Star Line » met : *Titanic, Baltic, Celtic,* enz.
Die twee maatschappijen werden samengesmolten en brachten de *Queen-Mary* en de *Queen-Elisabeth* in omvaart;

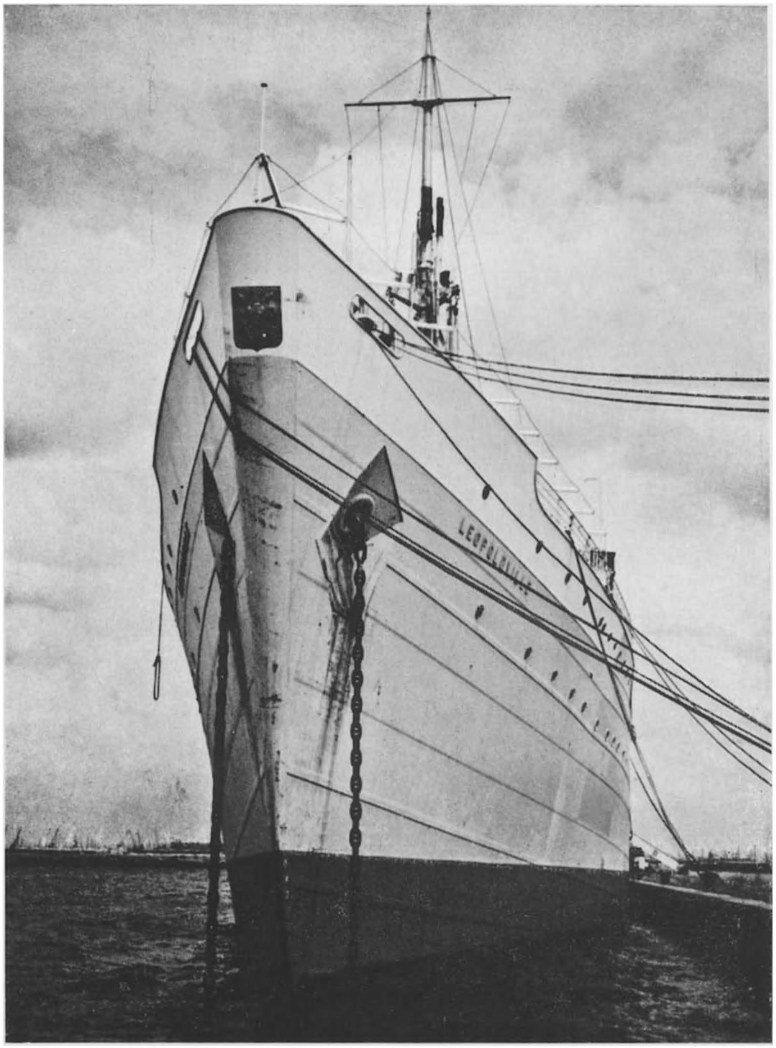

Paketboot « Leopoldville ». Compagnie Maritime Belge.
Gedurende de oorlog 40-45 deed zij dienst als transportschip voor troepen. Werd einde 1944 in het Nauw van Kales gekelderd, toen zij de overtocht Portsmouth-Cherbourg maakte.

— « Compagnie Générale Transatlantique » : *Ville-de-Paris, Normandie.*

— « Nord Deutcher Loyd » : *Bremen, Europa.* Deze laatste werd aan Frankrijk afgestaan, als vergoeding voor de *Normandie.*

— « Lloyd Triestino » : *Rex, Conte de Savoia.*

Nota : Deze maatschappijen wedijveren in snelheid om de « Blauwe Wimpel » te bemachtigen. Onder de Blauwe Wimpel wordt de beker verstaan, die aan het schip overhandigt wordt, dat in een recordtijd de afstand tussen de vuurtorens van Bishop Rock en Ambrose aflegt.

Hieronder worden enkele vermeldenswaardige records opgesomd :

Schip	*Datum*	*Tijd*	*Gemiddelde*
Mauretania.	1931	5 dagen	27,65 knopen
Bremen	December 1933	4 dagen, 15 uren	28,51 knopen
Normandie.	Maart 1937	4 dagen, 3 uren	31,20 knopen
Queen Mary	Augustus 1938	3 dagen, 20 uren	31,69 knopen

b) *De luxepaketboten* verzekeren het vervoer van passagiers tussen de vastelanden. Buiten de reeds vermelde rederijen stippen we aan : de « Canadian Pacific », « Peninsular and Oriental », « Holland-Amerika », en zoveel andere, die in alle richtingen, moderne en comfortabele schepen in de vaart brengen;

c) *De gemengde paketboten* die passagiers en goederen vervoeren. Wij zouden geen betere voorbeelden kunnen geven dan de paketboten van de reeks « Ville », die tussen België en onze Kolonie in lijn werden gebracht door de « Compagnie Maritime Belge ».

2. *Het vervoer van vaste goederen.*

Het vervoer van vaste goederen geschiedt aan boord van gemengde paketboten *(zie hierboven),* maar vooral aan boord van handelsvaartuigen (cargo-boats), universeel bekend onder de naam van « cargo's ». Er zijn er van alle grootten en van alle vormen.

De lijsten in gebruik bij de Navy, vermelden honderden soorten cargo's, van de zeshonderd-ton-kustvaarder, tot de cargo van tienduizend ton.

3. — *Het vervoer van vloeibare goederen.*

Het gebruik van petroleum en haar derivaten heeft een nijverheid doen ontstaan, die verspreid ligt over verschillende punten van de wereld en die min of meer verwijderd is van de petroleumvelden. Het vervoer van deze kostbare brandstof geschiedt aan boord van speciale schepen : « de tankers » of « petroleumschepen », die gemakkelijk te herkennen zijn aan hun zeer lange vorm. Het achterste deel van de romp is verhoogd door den bovenbouw, die boven de machinekamer aangebracht werd. Daar worden de bemanningsposten ondergebracht. Het midship of de middenbouw bevat het stuurhuis, de commandobrug en gewoonlijk de kwartieren van de officieren. Het middenschip is met het achterschip verbonden door een hoge loopbrug, die de verbinding toelaat zonder over het dek te moeten lopen, dat bij zwaar weder en wanneer de boot geladen is, onbegaanbaar is.

België bezit enkele mooie petroleumschepen, onderandere : *Good Gulf, Belgian Gulf, Alexandre-André, Laurent-Meeus, Ampecto, Esso Belgium, Esso Brussels.*

4. — *Het vervoer van bevroren producten.*

Dit transport werd het laatst in het zeevervoer ingebracht. Het ontwikkelde zich tijdens de periode tussen de twee oorlogen. Het steeds groter verbruik van exotische vruchten en vlees, in streken die uiterst ver verwijderd liggen van de voortbrengende landen, stelde het probleem van het vervoer. Rederijen hebben het aangedurfd dit probleem aan te pakken, en specialiseerden er zich in.

Voorbeelden; Torm te Kopenhagen; Amerikaanse Rederijen : de rederijen Ed. Dempster (« Fyffe » fruit) enz. Die rederijen wenden speciale schepen aan, die voorzien zijn van verkoelde ruimen en installaties, die toelaten de koude op te wekken en de gewenste temperatuur te behouden.

B. — **Classificatie naar de lengte van de reis.**

De schepen zijn aangepast aan de afstand van de vaart, die zij moeten afleggen, en aan de reis zelf die zij moeten maken. Drie soorten vaarten worden onderscheiden :

1. — *De kustvaart;*
2. — *De korte vaart;*
3. — *De grote vaart, ook « ter lange omvaart » genoemd.*

1. — *De kustvaart.*

De Nederlandse term « kustvaart » definieert op juiste wijze dit soort vaart, want het betreft inderdaad het varen langsheen de kust. De boten, die deze dienst verzekeren, varen van haven tot haven in de zeeën nabij de thuishaven. Zij vervoeren kleine hoeveelheden lichte goederen. Ze kunnen vergeleken worden met de buurttreinen, die de plaatselijke stations bedienen.

De Hollanders hebben sedert lang het meesterschap in dit soort vaart. Zij creëerden tussen de twee oorlogen een nieuwe type motorschip, speciaal bestudeerd om in alle opzichten aan de vereisten van de kustvaart te voldoen.

Wij hebben het hier over het type dat algemeen bekend is onder de naam « Groninger ». De Friese stad Groningen is de bakermat van de Hollandse kustvaart. Die « Groningers » zijn kleine elegante motorschepen van 600 tot 1.200 ton, gemakkelijk te herkennen aan hun oplopende en duidelijk afgetekende voorsteven, om de golven te vermijden, en aan hun achterbouw, waarin het stuurhuis en de bemanning ondergebracht zijn.

Voor een gemiddelde tonnemaat van 500 tot 600 ton, hebben die kustvaarders een lengte van 45 meter, een breedte van 6 tot 8 meter en een diepgang die de 2 m. 50 niet overschrijdt. Zij worden voortgedreven door een motor van 300 P. K. Vooral de geringe diepgang dient opgemerkt. Ze laat toe, diep in het land door te dringen. Indien de bruggen over het Albertkanaal voldoende vrije ruimte gaven, zou het niet te verwonderen zijn, deze kustvaarders het kanaal te zien opvaren om te Luik aan te leggen. Een rechtstreekse verbinding Luik-London met de kustvaarders is geen hersenschim.

De kustvaarder is per slot van rekening een compromis tussen de aak en de cargo. Zoals de aak telt hij slechts een zeer kleine bemanning, die vaak beperkt blijft tot de familie

van de kapitein-eigenaar. Uit sociaal oogpunt kan de kustvaart alle voordelen van de binnenscheepvaart opleveren (*zie onze brochure « De Belgische binnenscheepvaart »*). Zo is ten andere de toestand in Holland, waar dit soort vaartuig ingevoerd werd. De Hollandse patroons hebben zich in zake kustvaart een ongeëvenaarde ondervinding en stoutmoedigheid eigen gemaakt.

Dergelijk succes kon in de Belgische Zeevaartkringen niet onopgemerkt voorbijgaan. Reeds voor de oorlog specialiseerden verscheidene rederijen zich in dit soort exploitatie (Herman, Geurts, Alexander, enz...) en bestelden « Groningers » voor onze nationale werven.

De kustvaart is een rijke bron van inkomsten voor het land, dat ze organiseert.

2. *De korte vaart.*

Zij is per slot van rekening een uitbreiding van de kustvaart; ze wordt toegelaten op langere afstanden : van onze havens naar de Baltische of de Middellandse Zee bijvoorbeeld. Een groot aantal havens kunnen door dit soort vaart bereikt worden. Daarom nemen de schepen allerhande ladingen mee. De kleine kustvaarder is voor de korte vaart niet geschikt. Daarom worden cargo's met kleine afmetingen (1.500-3.000 ton) gebruikt.

3. *De grote vaart, ook « ter lange vaart » genoemd.*

Het geldt hier deze maal de transoceanische vaart, verwezenlijkt door schepen die de meest afgelegen vastelanden verbinden. De zeilers, die de kaap Goede Hoop of kaap Hoorn moesten omzeilen, trokken reeds ter lange omvaart; ze trotseerden de meest verlaten zeeën alvorens land te zien. Heden zijn ze vervangen door vreedzame cargo's, die niet meer tegengewerkt worden door de passaten en die slechts de veel langere lijn om de kaap bevaren wanneer het kanaal van Suez onder het vuur van de vijandelijke kanonnen ligt.

Eertijds werd die omvaart afgedaan door cargo's van 2 tot 3 duizend ton, die voortgedreven werden door stevige machines met driedubbele expansie waarvan het gebruik niet helemaal is verloren gegaan, maar die nog aangewend werden aan boord van de « Liberty's » en de « Victory's ». Maar een minder plaatsrovende en meer economische scheepsmotor heeft zich aan de handelsvloot opgedrongen en de klassieke stoommachine onttroond.

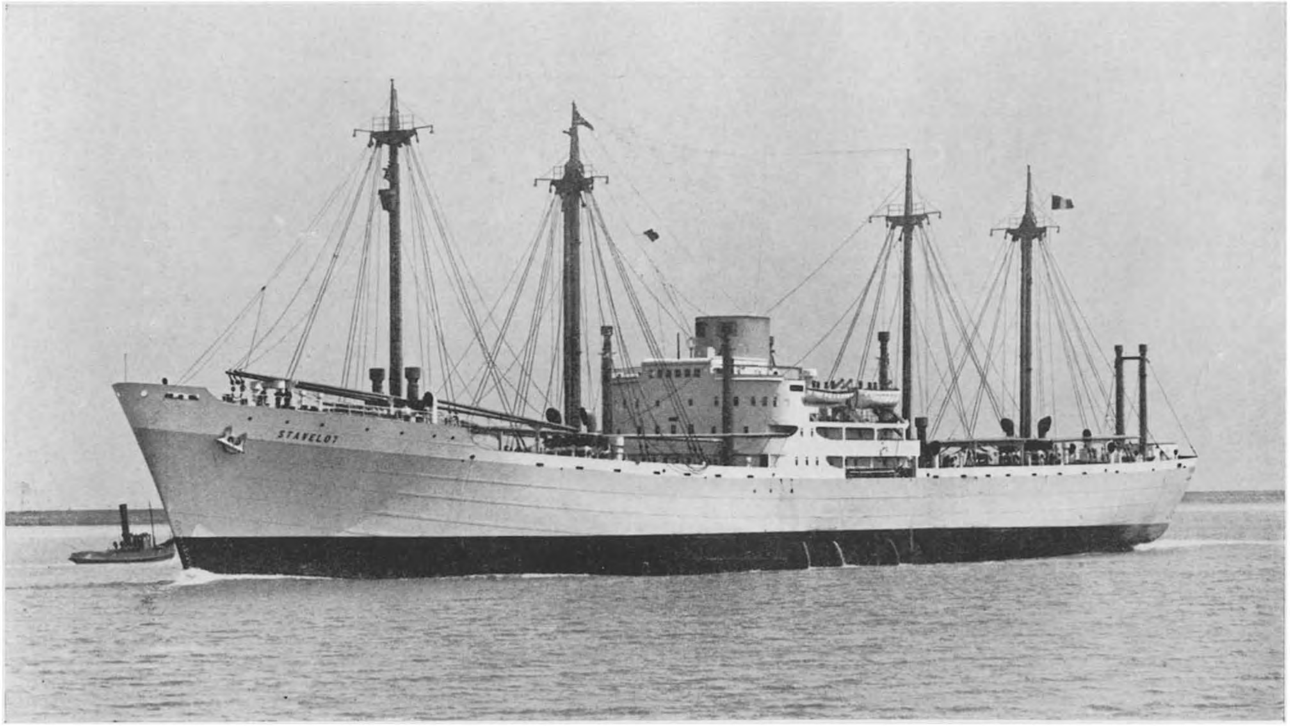

Cargo « STAVELOT » Compagnie Maritime Belge. (Cop Frans Claes, Antwerpen)

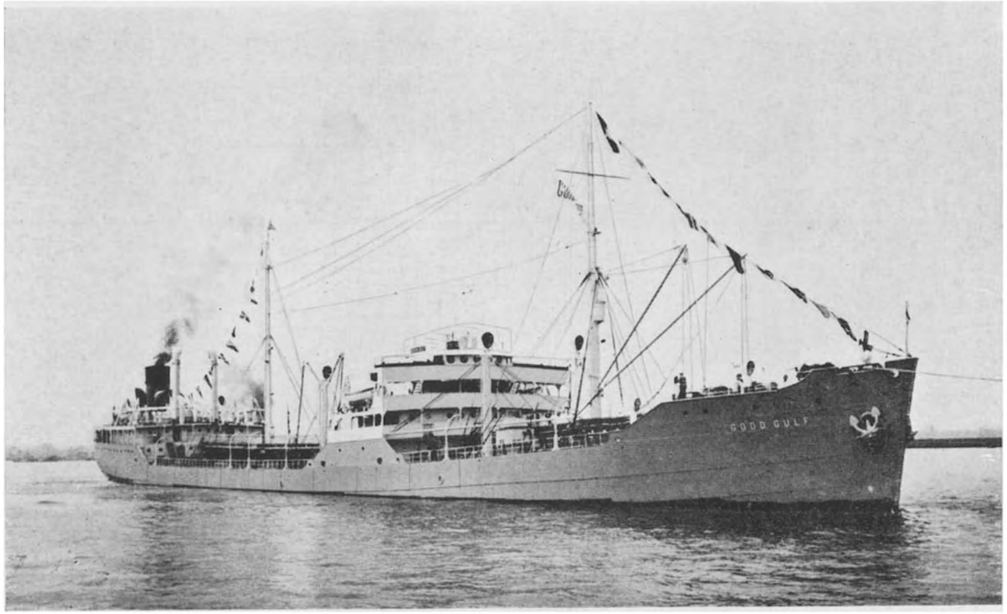

Belgische Motortanker « Good Gulf» van de « Belgian Gulf refining C° » te Antwerpen.

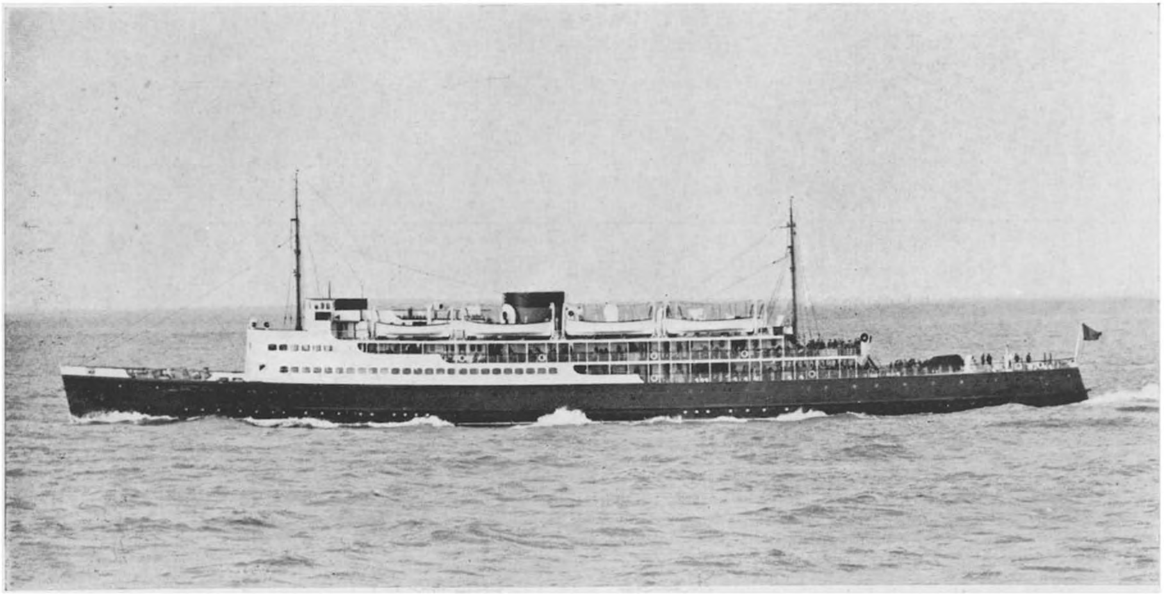

(Photo A Pottier, Oostende)

Paketboot van de lijn Oostende-Dover : « Prince Baudouin ».

Het gebruik van de Dieselmotor heeft de scheepsbouw een bijzondere vooruitgang doen maken, waarvan hieronder de bijzonderste kenmerken :

— Aanwerving van grotere afmetingen;
— Het verslanken van de vormen bijzonder van de voorsteven (romp maier);
— Gebruik van meer weerstand biedend en lichter staal. In vele gevallen vervangt de lassing de klinknagel. Dit vermindert het gewicht van de romp en vergroot de tonnemaat voor de goederen;
— Gebruik van minder plaatsbenemende machines, waarmede een grotere snelheid kan bereikt worden.

Heden worden cargo's van moderne opvatting van 4.000 tot 8.000 ton en meer gebruikt, die een snelheid van 16 à 18 knopen bereiken. Vaak beschikken ze over zeer geriefelijke inrichtingen voor enkele passagiers (maximum twaalf).

C. — **Classificatie naar de aard van de exploitatie.**

Tenslotte bestaat er een derde manier om schepen te rangschikken :

1. *Lijnvaart;*
2. *Wilde vaart.*

1. *De lijnvaart.*

De transatlantiekers, de paketboten en het merendeel van de cargo's bevaren regelmatige scheepvaartlijnen. Kunnen de betrekkingen tussen afgelegen landen behouden blijven zonder de waarborg van regelmaat en periodiciteit, die door hun dienst geboden worden ? Daar waar verscheidene rederijen elkander concurrentie aandoen, gaat het om hun eigen voordeel.

De grote scheepvaartmaatschappijen, en in de allereerste plaats zij, die de passagiersdiensten uitbaten, stellen alles in het werk om hun cliënteel niet alleen geriefelijkheid en luxe te bieden maar ook om een met zorg opgestelde uurtabel te eerbiedigen zoals deze van de internationale sneltreinen.

Opdat een transatlantieker met enkele uren vertraging op de vastgestelde uurtabel in de haven zou binnenlopen, moet hij gewis door zeer ongunstige weersomstandigheden gehinderd worden.

De lengte van de regelmatige lijnen is zeer veranderlijk. Onze rederijen baten lijnen tussen België en de kolonie uit. De administratie van de Marine bestuurt de lijn Oostende-Dover.

Wij geven verder (*zie blz. 22*) een vollediger overzicht van de regelmatige scheepvaartlijnen, die door de Belgische rederijen uitgebaat worden.

De habitués van de haven van Antwerpen zien op regelmatige data de vertrouwde silhouetten van bekende cargo's uit Skandinavië, Kanada en zelfs uit Japan de haven aandoen. Zie in betrekking hiermede de prachtige documentatie die door het tijdschrift : *Wandelaer-Sur l'eau* uitgegeven wordt.

2. *De « Wilde vaart » of « Tramping ».*

Alle rederijen beperken zich niet alleen tot het dienen van regelmatige lijnen. Er zijn er die hun cargo's van de ene haven tot de andere haven doen zwerven op zoek naar een lading of een deel van een lading, die naar de andere zijde van de oceaan moet vervoerd worden. Het betreft meestal zware goederen, die los vervoerd worden : graan, suiker en rijst, die periodisch op welbepaalde plaatsen van de wereld opgestapeld worden en wachten op een cargo op zoek naar vracht. Het betreft nog goederen die het ganse jaar te vinden zijn : steenkool, meststoffen, ertsen, enz. De wilde boot of « Tramper » vervult de karwei zonder zich te bekommeren om vertrekdata of nauwkeurig te volgen scheepvaartlijnen. De bewegingsvrijheid ligt aan de basis zelf van de tramping. Uit hetgeen voorafgaat kan men besluiten dat de wilde vaart geenszins overeen te brengen is met het dirigisme, dat thans in alle domeinen heerst. In 1910 deed 60 t. h., hetzij de twee derde van de wereldtonnemaat aan tramping; in 1940 werd slechts 30 t. h., hetzij amper een derde van de wereldtonnemaat aan die exploitatievorm toevertrouwd. De tramping werd voornamelijk toegepast door grote zeemogendheden als Engeland en Noorwegen. In onze rederijen bestond ze echter niet.

III. — BESTAANSVOORWAARDEN VOOR EEN KOOPVAARDIJVLOOT.

Kan een koopvaardijvloot zo maar opgebouwd worden als er de wens voor uitgedrukt wordt ?

Het bestaan van een handelsvloot is ondergeschikt aan zekere voorwaarden, die volgens specialisten onmisbaar zijn :

a) De geografische ligging;
b) De buitenlandse handel;
c) Rederij.

A. — **De geografische ligging.**

Is het niet overbodig aan te dringen op de invloed, die op het zeevervoer uitgeoefend wordt door de geografische ligging van een land, dat dergelijk verkeersmiddel wil ontwikkelen ? Het spreekt vanzelf dat kustlanden gemakkelijker het vervoer ter zee kunnen ontwikkelen dan landen, die door het vasteland ingesloten liggen.

Deze laatste hangen af van hun buren, voor de organisatie van een transoceanisch verkeer. Deze toestand is niet zonder

nadeel. Gedurende de tweede wereldoorlog was Zwitserland omringd door oorlogvoerende landen, waarvan de vloten opgeëist werden door de regeringen. Een Helvetische vloot kwam dan tot stand, om het ontbreken van buitenlandse schepen goed te maken.

Beschikt België niet over een kuststrook, die weliswaar weinig belangrijk is, maar niettemin voldoende om een kustverkeer toe te laten ? Laat de monding van de Schelde de grote scheepvaart niet toe in het hart zelf van het land door te dringen ?

B. — **De buitenlandse handel.**

Kan de handelsvloot van een land alleen maar door een voldoende toegang tot de zee in stand gehouden ? Moet dat land daarbij geen zetel zijn van industriële en commerciële activiteit ?

De buitenlandse handel van België was steeds zeer bloeiend :

a) Het land moet massale hoeveelheden voedingswaren invoeren. Weet U dat België aan de vooravond van de tweede wereldoorlog 48 t. h. invoerde, van het graan, dat het nodig had ?

Vergeten wij nooit dat één Belg op twee brood moet eten, dat uit het buitenland ingevoerd wordt !

En hen die geneigd zouden zijn het te vergeten, herinneren wij er aan, welke ontberingen het volk werden opgelegd gedurende de laatste oorlogsjaren, toen ons land, dat van zijn overzeese markten afgesneden was, uitsluitend moest leven van de productie van zijn eigen bodem en van de magere contingenten, die uit Centraal-Europa ingevoerd werden;

b) Het land moet grote hoeveelheden afgewerkte of half-afgewerkte producten invoeren. Ook moeten wij uitheemse vruchten importeren, conserven, gespecialiseerd materieel (auto's, radio's, schrijfmachines, electrische apparaten). De traditionele opvatting van de buitenlandse handel berust op een standvastig evenwicht tussen invoer en uitvoer. Het is dus van groot belang deze invoer in evenwicht te brengen met de uitvoer van de produkten van onze metaalnijverheid, textielnijverheid, steenkool, suiker, enz. Deze handel biedt dus de mogelijkheid een hele handelsvloot bezig te houden.

C. — **Rederij.**

Een goed gelegen en commercieel actief land verenigt reeds de voornaamste elementen voor een transoceanisch verkeer. Een goed aangepaste *rederij* is voldoende om aan de vereisten van dat verkeer te voldoen. Men noemt rederij het commercieel organisme, dat zich uitsluitend bezig houdt met de exploitatie van de vaartuigen. De reder kan eigenaar zijn van de schepen, die hij liet bouwen of die hij gekocht heeft; krachtens bijzondere overeenkomsten kan hij deze schepen ook huren.

Een schip stelt op onze dagen een zeer groot kapitaal voor; de exploitatie er van is geen eenvoudig zaakje; ze kan dan slechts met enige kansen op succes ondernomen worden door specialisten van de koopvaardijvloot.

De rationele exploitatie van een rederij vergt de samenwerking van verscheidene elementen :

a) Er is een stevig *kapitaal* nodig, zowel voor het laten bouwen of kopen als voor het huren of onderhouden van de schepen; daarbij moet een hoog bedrag aan verzekeringspremiën betaald worden. In het hoofdstuk over de scheepsbouw zullen enkele details gevonden worden betreffende de prijs van de bouw;

b) Vervolgens is een *commerciële organisatie* nodig, die helemaal vertrouwd is met de handelsactiviteit van de maritieme exploitatie;

c) Er is tenslotte *varend personeel* nodig : dek- en machine-officieren; marconisten en matrozen van alle rang vanaf de schieman tot de koks en stewards;

d) De rederij heeft — moet het nog gezegd worden ? — *exploitatiemogelijkheden nodig.* Wat baat het schepen te bouwen of te kopen, wanneer er geen gebruik kan worden van gemaakt ? Er moet dus voeling verkregen worden met de vertegenwoordigers van de nijverheden zowel in het buitenland als in het land zelf; het vervoer, waaraan men de activiteit van de rederij wil besteden, alsmede de lijnen, die met enige kans kunnen worden uitgebaat, moeten bestudeerd.

De rederij moet worstelen met de nationale en internationale concurrentie, want zij moet rekening houden met de machtige buitenlandse lijnen. De vrachtprijzen en de uitbatingsmodaliteiten worden bepaald in de loop van verenigingen, die de rederijen groeperen en die de concurrerende lijnen in een welbepaalde streek van de wereld uitbaten. Deze verenigingen worden Conferenties genoemd; er bestaan Conferenties van de Baltische zee, van de Atlantische oceaan.

IV. — BESTAANSREDENEN VAN EEN KOOPVAARDIJVLOOT.

Is een handelsvloot onmisbaar voor de welvaart van een land ? Is het voordelig voor een land schepen te bezitten ?

Alle landen worden niet door de zee begrensd. Voorbeelden : de landen van Centraal-Europa : Zwitserland, Tschecho-Slovakije... Vele landen, grote en kleine, beschikken slechts over een zeewezen van secundair belang, soms in wanverhouding met hun handel : U. S. A. vóór 1945, Spanje, landen van Zuid-Amerika, België, enz.

Een blik op de statistieken leert ons, dat over Groot-Brittanië, de Skandinavische landen, Holland, Frankrijk, Duitsland. Italië en Japan een groot deel van de wereldtonnemaat verdeeld

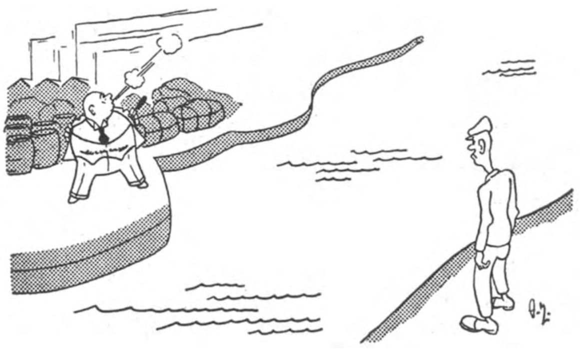

was. Het overblijvende deel was verdeeld over alle andere landen. Het gebrek aan een koopvaardijvloot of het bezit van een handelsvloot van tweede rang belette deze landen echter niet soms een zeer bloeiende handelspolitiek te leiden.

Wij kunnen het dus eerlijk bekennen : het bestaan van een koopvaardijvloot is *geenszins een fundamentele voorwaarde voor* de welvaart van een land. Maar het *kan* een belangrijk element van die welvaart uitmaken en ze een beslissende stoot geven, die wij niet mogen verwaarlozen. Een handelsvloot verschaft tegelijk economische winst en voordelen van politieke aard.

A. — **Voordelen van economische aard.**

Een handelsvloot kan een ware bron van inkomsten worden. Onderzoeken wij het geval van België. Ons land — wij zegden het reeds hierboven — is een groot invoerder.

De invoer van overzeese producten kan geschieden door de tussenkomst van buitenlandse scheepvaartlijnen. Dit betekent dat het land aanzienlijke sommen aan buitenlandse deviezen moet uitgeven (de vracht wordt gewoonlijk in pondsterling of in dollar berekend) om het buitenlands materieel en de buitenlandse werkkrachten te vergoeden, die om deze transporten te verzekeren gemobiliseerd werden.

Wanneer integendeel de invoer geschiedt met behulp van Belgische schepen zal het geld, dat in deviezen aan de vreem-

den uitbetaald werd voor de vervoerkosten, in het land blijven om de diensten, die door het Belgisch personeel en materieel bewezen werden, te vergoeden.

Wij zullen verder aantonen, dat de rol van een nationale rederij in het handelsverkeer van een haven, zeer beperkt is; niemand zal beweren dat het voordeel dat een rederij biedt, niet voldoende is om de propaganda, die er voor gemaakt wordt te rechtvaardigen. Het ogenblik is gekomen om aan te tonen, dat een rederij niet alleen is, om belang te stellen in de uitbreiding van een koopvaardijvloot.

Een Belgische Parlementaire Commissie werd er mede belast een wetsvoorstel, dat een « Fonds voor de Rederij en Scheepsbouw » opricht, in te zien. Haar verslag laat uitkomen hoe paradoxaal de zwakheid van de koopvaardijvloot is tegenover de commerciële en industriële expansiepolitiek, die door ons land wordt geleid. Wanneer wij de cijfers van de vervoerprijzen, die aan buitenlandse rederijen worden betaald, analyseren, komt het financieel aspect van het vraagstuk duidelijk in het licht. De tonnemaat van de producten, die door de Belgische economische zendingen werden ingevoerd van December 1944 tot December 1947, overtrof 10 millioen ton. Het vervoer er van werd verzekerd door meer dan 4.000 schepen, die een tonnemaat van Moorsom ongeveer 14 millioen voorstelden. Dat totaal begreep slechts 662 Belgische schepen met meer dan 2 millioen tonnemaat over 24 vreemde schepen werd het overige verdeeld. De betaling van de vervoerkosten werd gedaan in dollar en pondsterling tot een beloop van 99 t. h. Het verslag heeft uitgemaakt dat 22 milliard frank aan de vreemde rederijen sedert de bevrijding werden uitbetaald voor het transport van in- en uitvoerproducten langs de Antwerpse haven. Om volledig te zijn, dienen ook de kosten van het transitverkeer en de tonnemaat van de andere Belgische havens gerekend, en aldus mag gezegd dat het vervoer door vreemde schepen, ons in drie jaar tijds 30 milliard frank gekost heeft, die van onze geldmiddelen en sterke deviezen afgehouden werden.

Het Parlementair verslag kon dus niet beter aantonen, dat niet alleen de rederijen voordeel halen uit het bestaan van een koopvaardijvloot, maar ook de hele nationale gemeenschap. De rederijen vormen een schakel in het geheel van de instellingen en nijverheden, die gewijd zijn aan de ontwikkeling van de verkeersmiddelen.

Naast de rederij, die het schip uitbaat, staat de nijverheid van de scheepsbouw. Hoe meer de werven hun bestellingsboeken gevuld krijgen, hoe meer ze zullen bloeien tot het grote welzijn der werkkrachten, die zij werk verschaffen.

Het bouwen en het onderhouden van schepen laat een hele gespecialiseerde nijverheid leven; daartoe is het nodig dat de schepen op een regelmatig rhythme van stapel lopen. Bij gebrek aan bestellingen worden de werven periodisch verplicht het werk stil te leggen.

Die toestand was in België zo angstwekkend dat het Parlement in 1936 credieten voor de scheepsbouw goedgekeurd heeft. Deze tussenkomst leverde een resultaat op : ze stelde een einde aan de werkloosheid van een ganse groep werkkrachten, wat een besparing van 30 millioen ten gevolge had; anderzijds heeft het tewerkstellen een uitgave aan lonen van 50 millioen veroorzaakt. De ontwikkeling van de scheepsbouw is dus één der middelen, die in de strijd tegen de werkloosheid kunnen aangewend worden. Dit middel zal slechts doeltreffend kunnen werken, als het over een voldoende vloot beschikt, die eenheden, regelmatig te water gelaten, kan opnemen. Het spreekt van zelf dat het nutteloos is de scheepsbouw te ontwikkelen daar waar er niet genoeg rederijen zijn, die de producten van de scheepsbouw kunnen benutten.

Van wat voorafgaat moet dus onthouden worden, dat het bestaan van een handelsvloot met een tonnemaat, die aan de vereisten van het vervoer van een land kan voldoen, een element van besparingen voor dat zelfde land kan worden.

Een handelsvloot kan in zekere omstandigheden een middel tot economische heroprichting worden; Noorwegen levert er een voorbeeld van. Dit land (*zie hieronder*) in het bezit van één der machtigste vloten was er in geslaagd in Mei 1940, 2,5 millioen ton naar de Geallieerde havens te zenden, hetzij zeven maal het totaal van onze koopvaardijvloot !

Die schepen hebben gedurende de vijf oorlogsjaren voortdurend voor de Geallieerden gevaren; de vrachten werden berekend in dollar of in pond sterling. . Het ogenblik is gekomen waarop de rekeningen worden vereffend en Noorwegen ziet in zijn kas de dollars en ponden sterling per millioenen toestromen.

Het gebruikt thans dit geld voor het bouwen van nieuwe eenheden voor het vergroten en het moderniseren van zijn vloot.

B. — **Voordelen van politieke aard.**

Een handelsvloot kan eveneens een bron van voordelen zijn van politieke aard :

1° *Ten opzichte van de propaganda;*

2° *Ten opzichte van economische en politieke onafhankelijkheid.*

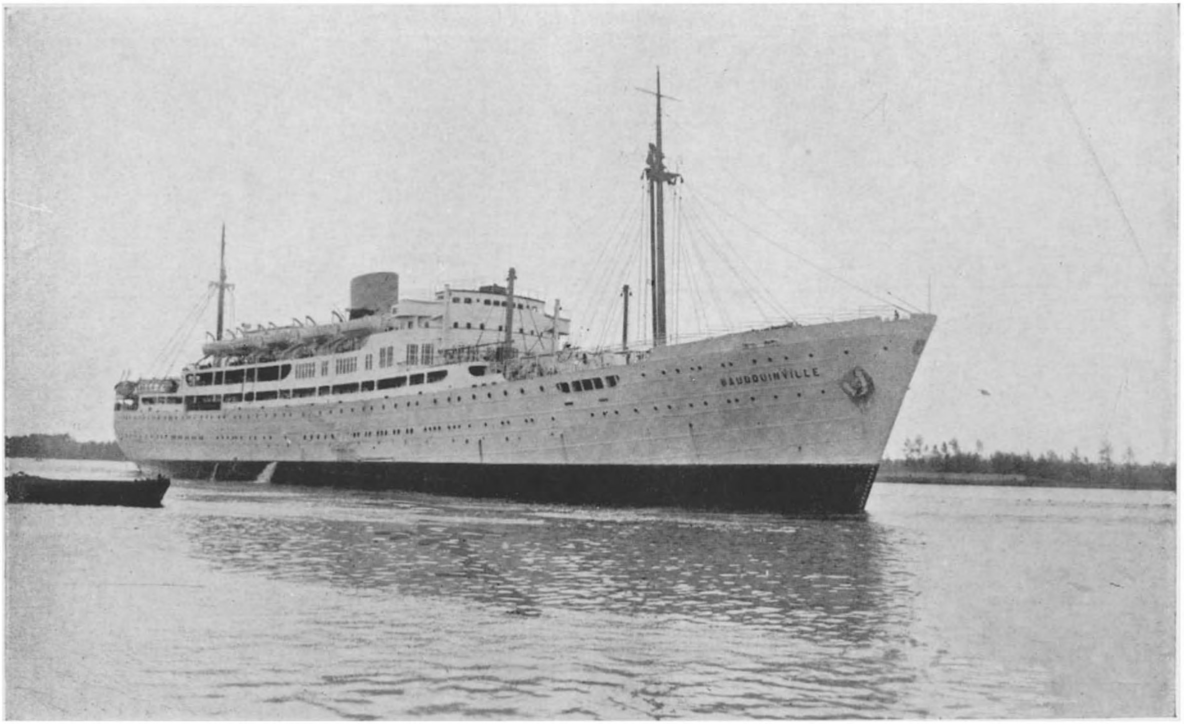

Paketboot « Baudouin Ville ». Compagnie Maritime Belge.

1. *Propaganda.*

Gewoonlijk wordt gezegd van een mooi vaartuig dat het de afgezant is van zijn land in de vreemde. Niets is meer waar : een mooi schip is een synthese van scheepsarchitectuur, het doet de vlag, die het meevoert eer aan : de vreemdeling kan niet anders dan beïnvloed worden door dat schip, dat een symbool van de economische macht of soms eenvoudig van het bestaan van een land wordt. De bewoners van verre kuststreken kennen België slechts door de driekleurige lap etamine,

die op de achtersteven van onze schepen wappert, die zich in die omgeving waagden. Hoeveel malen hebben onze consulaire vertegenwoordigers niet gedrukt op de noodzakelijkheid de Belgische vlag in de transoceanische havens te doen wapperen, om België's industriële en commerciële macht beter te doen kennen. Waarom heeft de Compagnie Centrale Transatlantique zich beijverd om op de New-York lijn de meest luxueuse paketboten in dienst te brengen, indien het niet is om een cliëntele van allerbeste keuze aan te lokken en om Frankrijk's naam meer luister bij te zetten ?

De propaganda in het buitenland pleit dus ten voordele van de koopvaardijvloot, vooral in een tijdstip waarin fabelachtige sommen voor de publiciteit besteed worden. In afgelegen streken zal een land zich alleen maar door zijn vlag laten kennen, en tot dit middel moet een toevlucht gezocht worden, indien de uitvoer in de richting van die landen wil toenemen.

2. *De economische en politieke onafhankelijkheid.*

Een land dat over geen handelsvloot beschikt om zijn invoer te verzekeren moet wel beroep doen op de diensten van buitenlandse rederijen. Het feit dat deze diensten moeten vergoed in buitenlandse deviezen terzijde gelaten, biedt deze procedure geen grote nadelen... tot op de dag waarop een internationale crisis deze diensten komt onderbreken. En reeds twee maal sedert het begin van de twintigste eeuw leerde België ten zijne nadele, wat het kostte geen handelsvloot te bezitten, die in verhouding is met de onontbeerlijke invoer voor het onderhoud van 8 millioen mensen.

Vanaf September 1939 tot in Mei 1940 verminderde de deelname van buitenlandse rederijen aan het verkeer van de Antwerpse haven voortdurend om helemaal op te houden bij de invasie. Aldus ontbrak de tonnemaat op het ogenblik waarop het land ze het meest nodig had om de invoer van voedingsmiddelen te verzekeren. De gewone klanten van de Antwerpse haven verdwenen. De reden ervan is zeer begrijpelijk. In oorlogstijd krijgt de spreuk : « Elk voor zich... » gans haar betekenis. Het is overigens in oorlogstijd dat een schip zijn volle waarde krijgt : in 1943 zoals in 1917 stonden de Geallieerden op het randje van de nederlaag, niet bij gebrek aan manschappen, kanonnen of munitie, maar wel bij gebrek aan een voldoende aantal schepen ! In oorlogstijd, vergeten wij het niet, behouden de mogendheden hun schepen voor hun eigen gebruik. Wee hen dan, die te veel op een ander betrouwden, die niet begrepen, die niet helder zagen !

In een internationale crisisperiode wordt een land bij gebrek aan tonnemaat de speelbal van een andere mogendheid. Deze laatste zal dan de kans die haar geboden wordt, niet laten ontglippen om een diplomatieke druk uit te oefenen, die de opinie van een al te neutraal of « zwak » land, dat de belangen van haar buitenlandse politiek niet behartigde, zou veranderen of althans beïnvloeden.

Wat moet er dan gedacht worden van de toestand van een land, voorzien van enkele honderdduizende ton, wanneer die schepen het lot zullen ondergaan in buitenlandse havens vastgelegd te worden, om er de langdurige en kwellende formaliteiten te ondergaan van controles op smokkelhandel, enz., enz. al zaken die van September 1939 tot Mei 1940 beleeft werden.

Het schip is het tastbaar symbool van de economische onafhankelijkheid en bijgevolg van de politieke onafhankelijkheid — want heden werd deze een fundamentele voorwaarde er van — welk mooi meditatievoorwerp is het niet voor diplomaten, die bezord zijn om het ware belang van een natie !

TWEEDE DEEL.

DE BELGISCHE KOOPVAARDIJVLOOT.

I. — HET BELANG EN HAAR ONTWIKKELING.

Om de toestand van de huidige Belgische koopvaardijvloot te begrijpen is een lichte terugblik op het verleden onmisbaar. Men vindt dus hieronder een statistiek, die de evolutie van de Belgische handelsvloot, sedert de onafhankelijkheid van de Belgische Staat, aantoont.

1846	136 zeilschepen . . . . 5 stomers	24.000 2.000	26.000 ton.
1914	12 zeilschepen . . . . 112 stomers	13.000 223.000	236.000 ton.
1921	2 zeilschepen . . . . 194 stomers . . . . . 12 motorschepen . . .	2.000 279.000 5.000	286.000 ton.
1938	77 stomers . . . . . 17 motorschepen . . .		365.000 ton.
10 Mei 1940	100 schepen		422.000 ton.
1948	85 schepen		360.000 ton.

Enkele opmerkingen kunnen uit het onderzoek van die cijfers getrokken worden :

— Het oprichten van de Belgische koopvaardijvloot is betrekkelijk recent, het dateert van na de onafhankelijkheidsverklaring van het land. Vóór honderd jaar telde deze vloot dan ook niet meer dan 25.000 ton;

— Deze vloot groeide aanzienlijk en verdubbelde haar tonnemaat na de eerste wereldoorlog. Inderdaad, haar gemiddelde tonnemaat van 200.000 ton vóór 1914 stijgt tot bij de 400.000 ton na de wapenstilstand van 1918. De koopvaardijvloot worstelt nochtans met een gebrek aan vracht; een deel van de Belgische tonnemaat wordt onttakeld of verkocht. In 1921 totaliseert de Belgische vloot nog amper 300.000 ton, die in de jaren, die de tweede wereldoorlog voorafgaan, dikwijls zullen overtroffen worden;

— Het nauwkeuriger onderzoek van de tussenoorlogse periode brengt een gemiddelde toestand van honderd vijftig schepen met een gezamenlijke tonnemaat van 350.000 ton aan het licht.

II. — **HAAR ACTIVITEIT.**

Hierna volgt een lijst met alle bijzondere lijnen, die door de Belgische rederijen worden uitgebaat :

1. *Europa :*

— naar Hamburg : een lijn (Deppe);
— naar Tilbury : een lijn met druk verkeer (Cockerill);
— naar Franse Atlantische havens : een lijn (Deppe);
— naar Italië : een lijn (Dens-Ocean);
— enkele kustvaarders varen tussen Antwerpen, Gent, Brugge en Engeland.

Geen enkele lijn naar Holland, naar de Skandinavische landen en naar het nabije Oosten wordt uitgebaat.

2. *Afrika :*

— naar Kongo, Lobito : een lijn (C. M. B.);
— er bestaat geen lijn naar Kaapstad of Oost-Afrika;
— naar Marokko en Egypte : een lijn (Deppe);

3. *Amerika :*

— naar New-York : een lijn (C. M. B.);
— naar Centraal Amerika : onregelmatige vertrekken naar New-Orleans en Havana;
— naar Zuid-Amerika : drie lijnen naar Buenos-Aires, La Plata, Rio de Janeiro, Santos (C. M. B. en Deppe).

4. *Azië :*

— een lijn naar Syrië en Palestina (Deppe);

Er worden geen lijnen naar het Midden- en Verre-Oosten, noch naar Indië en Australië uitgebaat.

Indien uit dit overzicht blijkt dat de activiteit van onze rederijen niet zeer uitgebreid was, moet daarentegen gezegd worden, dat de dienst van die lijnen de gebruikers bevrediging schonk. Als gevolg van de aanmoedigingspolitiek voor de scheepsbouw, in 1936 ingeluid, hadden de grote rederijen (C. M. B. en Deppe) een ernstige vernieuwing van hun materieel ondernomen. De veteranen van de vloten, stoomcargo's die goede en trouwe diensten geleverd hadden, werden vervan-

gen door slanke motorcargo's, die geriefelijk ingesteld waren om enkele passagiers te vervoeren. De C. M. B. had haar paketboten van de lijn Antwerpen-Kongo, de *Leopoldville* en de *Albertville* gemoderniseerd; zij exploiteerde met succes een lijn naar Zuid-Amerika met 3 paketboten van het type *Mar-del-Plata*. Van harentwege bleef de rederij Deppe niet inactief : zij liet in 1948 twee motorschepen bouwen : de *Schelde* en de *Brabant*. Andere rederijen verwierven petroleumschepen of deden kustvaarders bouwen.

Het raam van deze brochure laat ons niet toe, de geschiedenis van onze rederijen aan te pakken. Wij verwijzen de lezers naar de jaarboeken en memorialen, waarin onze landgenoten eens te meer zouden leren, dat de bekomen resultaten de vrucht zijn van een jarenlang methodisch doorgezette inspanning.

III. — VERGELIJKING MET HET BUITENLAND.

Om de betrekkelijke belangrijkheid van de Belgische koopvaardijvloot beter te begrijpen vindt de lezer hieronder enkele cijfers, die hem toelaten de toestand van ons land met deze van enkele vreemde landen te vergelijken.

Landen	*Oppervlakte in km2*	*Bevolking*	*Schepen*	*Tonnemaat*	*Jaar*
België	30.000	8.500.000	90 75	250.000 335.000	1939 1947
Nederland	34.000	8.600.000	900 1.300	3.500.000 2.450.000	1939 1947
Denemarken	45.000	3.500.000	1.875 600	1.200.000 1.000.000	1939 1947
Noorwegen	325.000	2.800.000	1.700 2.000	4.000.000 3.800.000	1939 1947
Zweden	450.000	6.000.000	2.400 1.200	1.675.000 1.825.000	1939 1947
Frankrijk	550.000	41.000.000	3.000 975	3.375.000 2.320.000	1939 1947

Groot-Brittanië	17.000.000
U. S. A.	30.000.000
Wereldtonnemaat begin 1948	80.000.000

De bevolking van ons land is dus gevoelig gelijk met deze van Nederland. Zij is het dubbel of het driedubbel van deze van de Skandinavische landen; onze tonnemaat is geweldig lager dan in die landen.

Eén van de zwaarste gevolgen van deze toestand is het minieme aandeel dat door onze nationale marine in het verkeer van de haven van Antwerpen genomen wordt. Het onderzoek van de cijfers die door de bond der Belgische reders medegedeeld werden voor de periode 1930-1940 brengt aan het licht dat, het aandeel dat door de Belgische vloot genomen wordt in het verkeer van de metropool geenszins 10 t. h. overschrijdt. Het zeer grote deel, bijna het totaal van het verkeer (90 t. h.) wordt verzekerd door vreemde vloten. Besluit : de Belgische koopvaardijvloot staat niet in verhouding met de belangrijkheid van de bevolking en met de commerciële en industriële expansie van België.

IV. — **ONZE KOOPVAARDIJVLOOT TIJDENS DE OORLOG.**

Spijt haar beperkte tonnemaat heeft onze koopvaardijvloot tijdens de vijandelijkheden de natie de grootste diensten bewezen. Ze kunnen niet onopgemerkt voorbijgegaan. Een meer gedetailleerd verhaal van de activiteit van onze vloot kan worden gelezen.

A. — **Periode 1914-1918.**

Het is bekend hoe weinig België bij het begin van de eerste wereldoorlog voorbereid was. In 1914 bezaten wij zowat honderd vijf en twintig vaartuigen, hetzij 235.000 ton. Een groot deel van deze vloot slaagde er in naar de geallieerde

havens te varen. De regering nam in het begin geen enkele maatregel om de tonnemaat op te eisen; maar het dekken van de oorlogsrisico's en het afstaan van schepen aan vreemde regeringen maakten het voorwerp uit van reglementeringen.

Als het IJzerfront opgesteld was en het Belgische leger op zijn nieuwe verdedigingslijnen geconcentreerd was, liet zich de nood aan bevoorrading gevoelen. Van af 1916 groeide het onderzeese gevaar tot een ernstige bedreiging. Onze vloot moest deel nemen aan de zo belangrijke taak van het vervoer van munitie en materieel; de regering eiste dan ook 25 t. h. van de tonnage op ten voordele van het leger.

Een nieuw besluit werd daarna getroffen om een deel van de tonnemaat te gebruiken voor de bevoorrading van het land. De Belgen vergaten niet dat President Hoover, de promotor was van de « Commission for Relief in Belgium » (C.R.B.), waardoor ons land in de loop van de jaren 1915-1918 ruim geravitailleerd werd.

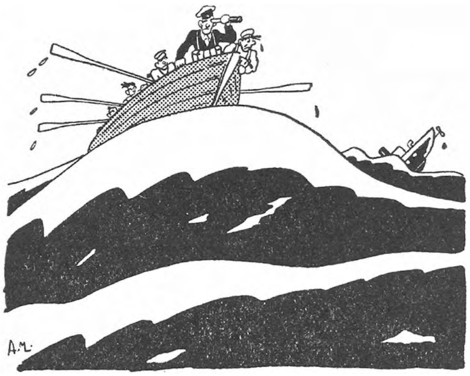

De invoer in België werd grotendeels verwezenlijkt langs de Nederlandse havens, die open bleven voor het burgerlijk verkeer dank zij het behouden van de neutraliteit van Nederland. De hulp die aldus aan de bezette gebieden geboden werd, werd in zulke mate gewaardeerd, dat de noodzaak de burgerlijke bevolking ter hulp te komen, één van de voornaamste argumenten ten voordele van een werkelijke aangroei van onze marine werd.

De Belgische vloot betaalde de zee een zeer hoge schatting : twee honderd officieren en matrozen kwamen er in om. Vijf en zestig schepen werden tot zinken gebracht (200.000 ton).

Dit is het bilan van de verliezen, die onze vloot toegebracht werden tijdens de hulp, die zij het overrompelde vaderland

bood. Onze zeelui dreven de toewijding tot het heldhaftige : hun schitterende feiten zijn ons bekend dank zij de pen van de Heer Scarceriaux (*Zie « Wandelaer-Sur l'Eau*).

Deze zeer actieve medewerking aan de bevoorrading van de legers en de burgers had andere merkelijke resultaten; zij bracht namelijk de vergroting van de tonnemaat mee. Ongeveer 235.000 ton sterk bij het begin van de vijandelijkheden kon de vloot niet voldoen aan de dubbele taak, die haar te wachten stond; ze moest ontwikkeld worden. Het wetsbesluit van 20 Mei 1915 dat de waarborg van de staat verleende voor aankopen van schepen moest deze ontwikkeling vergemakkelijken. De mogelijkheid voor het oprichten van een officieel organisme dat belast zou zijn met het bevoorraden van het bezette land werd bestudeerd. De oorspronkelijke gedachte evolueerde om te eindigen met het oprichten van de « Lloyd Royal Belge ». Dit was een private rederij, die echter voorrechten had. Haar statuten verzekerden het bestaan van obligaties die door de staat gecontracteerd werden, die een kapitaal van 100 millioen als waarborg stelde. De oprichting van de Lloyd en haar beheer veroorzaakte scherpe discussies. De na-oorlogse conjunctuur was niet gunstig voor de ontwikkeling van een Belgische handelsvloot; de Lloyd Royal werd dan ook in 1930 door de C. M. B. opgenomen.

B. — **Periode 1940-1945.**

Een tweede maal in minder dan een kwart eeuw tijds kende België de gruwelen van een vreemde invasie. In 1940 bezaten wij nog ongeveer 400.000 ton aan scheepsruimte die grotendeels aan de vijand ontsnapte.

Onze vloot kreeg deze maal niet de gelegenheid mede te werken aan de bevoorrading van de bezette gebieden; alle stappen die gedaan werden om den C. R. B. herop te richten stootten op de strengheid van een blocus, die even totaal als de oorlog zelf gewenst werd. De Belgische vloot heeft nochtans ook haar plaats bezet in de oorlogsinspanning der Geallieerden : onze matrozen brachten hun schepen op de Afrikaanse en Normandische fronten. Daar eveneens vonden ze roem, sommigen de dood : meer dan acht honderd officieren en matrozen kwamen om op zee; acht en vijftig schepen werden tot zinken gebracht (265.000 ton).

Het tijdschrift *Wandelaer-Sur l'Eau* hernam de publicatie der heldendaden van onze zeelieden. De D. O. L. ook heeft een brochure uitgegeven, die de activiteit van onze handelsvloot alsmede de heldendaden van de officieren en matrozen

aanhaalt. Met evenveel belangstelling als ontroering zullen de gedenkboeken gelezen worden, die door de rederijen « Compagnie Maritime Belge » en « Armement Deppe » uitgegeven werden.

Rederij	*Jaar*	*Getal eenheden in dienst*	*Verliezen*
C. M. B.	1939 1947	29 7	22
Deppe	1939 1947	28 7	21
Hermans.	1939 1947	9 7	2
Petroleumschepen . . .	1939 1947	9 6	3 tankers (20.000 T.)
Andere rederijen hebben 20 eenheden verloren (90.000 T.)			

V. — **ONDERGESCHIKTHEID**
VAN DE BELGISCHE KOOPVAARDIJVLOOT.

De tonnemaat van de Belgische koopvaardijvloot staat niet in verhouding met de handel van ons land. De toestand van België is in dit opzicht zeer minderwaardig aan deze van Nederland en de Skandinavische landen.

De ondergeschiktheid is te wijten aan verschillende oorzaken die wij hieronder zullen ontleden.

A. — *Historische oorzaak. Feitelijke toestand;*
B. — *Onwetendheid;*
C. — *Gebrek aan belangstelling voor de marine.*

A. — **Historische oorzaak.**

Antwerpen is sedert eeuwen reeds één der grote wereldhavens; zijn activiteit, die onze streken sterk beïnvloedt, is veel ouder dan de Belgische staat. In alle tijden was de Antwerpse zeehandel in vreemde handen. Dit is geen critiek, het is slechts de waarneming van een phenomeen, dat vele zaken uitlegt. De afkondiging van onze onafhankelijkheid heeft die toestand niet gewijzigd. Vele onzer medeburgers

stellen belang in de maritieme kwesties : zij zijn feitelijk de vertegenwoordigers van de talrijke en machtige scheepvaartlijnen die de Metropool aandoen. Deze lijnen bezitten 90 t. h. van het verkeer.

Men staat hier dus voor een feitelijke toestand, die in het land steeds gedoogd werd. Telkens een officieel of privaat organisme de mogelijkheid inzag de tonnemaat te verhogen, werden heftige tegenwerpingen ingebracht, die een einde stelden aan elke kans op verwezenlijking.

B. — **Onwetendheid.**

De nijverheid van het zeevervoer blijft het voorrecht van een beperkt aantal specialisten; hetzij vertegenwoordigers van vreemde lijnen, hetzij reders. De openbare mening stelt geen belang in maritieme vraagstukken, die zij overigens niet kent.

De doorsneemens krijgt niet vaak de gelegenheid een zeeschip van nabij te bekijken. In een verslag, dat op het laatste zeecongres ingediend werd, heeft de auteur van deze brochure de onwetendheid van het Belgisch publiek inzake koopvaardijvloot onderstreept.

Elke dag maken duizenden van onze medeburgers met professionele of toeristische doeleinden gebruik van de trein, de tram of de auto; wanneer zij in de nabijheid van een waterloop wonen, kunnen ze het nu van lichters vaststellen. Voor de oorlog kon de landbouwer het uur erkennen aan de doortocht van een lijnvliegtuig. Tijdens de vijandelijkheden waren allen toeschouwers zoniet slachtoffers van de krankzinnige heldendaden of de ontstellende verwoestingen van een steeds

vooruitgang makende luchtmacht. De landratten, die wij zijn, kennen de vliegtuigen met al hun kenmerken veel beter dan de schepen. Het is geenszins nodig zich te verplaatsen om trein, auto of vliegtuig te zien. Maar men moet tot het uiteinde van een land trekken om om een boot van enig belang te bekijken : naar Antwerpen, naar Gent of Zeebrugge; men moet ver gaan, want een cargo wandelt niet door de straten, en men moet ook nog de moed hebben om naar een dok te gaan er zich te zien afsnauwen, want de kaaien zijn voor oningewijden niet eens toegankelijk.

De heldendaden van onze zeelieden kennen we slechts door de korte verhalen van deze mannen, die vaak al te nederig zijn.

C. — **Gebrek aan Belangstelling voor de Marine.**

Op industrieel en commercieel gebied heeft België zich met een vloot, die slechts 10 of 15 t. h. van die van de Noorderburen bezat, veel vlugger ontwikkeld dan de Nederlanden. Hierboven hebben wij aangetoond, dat de welvaart van een land niet onverbiddelijk verbonden is aan het bestaan van een handelsvloot. Het is opvallend te moeten vaststellen hoe weinig belangstelling de zakenmiddens voor het zeevervoer overhadden. De nijveraars van het binnenland zijn slechts in contact met expediteurs, tussenpersonen tussen hen en de scheepvaartmaatschappijen; wij hebben bovendien gezien dat de activiteit van Antwerpen het voorrecht was van vreemde maatschappijen; daaruit volgt dat de industriële activiteit vooral de buitenlandse lijnen voedt.

Het gebrek aan belangstelling vanwege de Belgische industrie voor het maritiem vervoer is aan een samenloop van omstandigheden toe te wijten. Opdat een nijveraar er toe gebracht zou worden het vervoer van zijn producten aan deze lijn liever dan aan een andere toe tekennen, is het nodig dat deze verandering gerechtvaardigd wordt door een tastbaar belang (een verschil in vrachtprijs bijvoorbeeld). Anderzijds zijn de Belgische rederijen weinig talrijk; zij bedienen lijnen, waarvan het economische voordeel, en waarvan het rendement gebaseerd liggen op een betrekkelijk lange ondervinding; deze lijnen zorgvuldig zijn bestudeerd en hun aantal is tamelijk beperkt. Onze industriëlen echter moeten hun producten naar andere havens verzenden dan die gewoonlijk door onze schepen aangedaan. Een belangrijk deel van het vervoer ontsnapt dus aan de activiteit van onze handelsvloot, ten voordele van buitenlandse maatschappijen. Tenslotte, hier zowel als voor andere zaken, telt de routine ook mee, en wie gewoon is door

deze of gene lijn te ontvangen of te verzenden zal niet zo licht veranderen, vooral wanneer hij er geen onmiddellijk voordeel in ziet.

Deze oorzaken volstaan om het mislukken van campagnes uit te leggen, zoals « Laadt Belgisch » en andere die door propaganda-organismen als de Belgische Zeevaartbond gevoerd werden.

VI. — PROPAGANDA TEN VOORDELE VAN EEN NATIONALE MARINE.

Indien het juist is dat het publiek in België zich niet interesseert voor de zeekwesties zou het toch niet passen te denken dat die zaken aan zich zelf overgelaten worden.

Er bestaan in België :

1° Een Administratie van het Zeewezen, die alle zeevaartactiviteiten regelt;

2° Een Belgische Zeevaartbond, die de belangen van de koopvaardijvloot verdedigt;

3° Andere propaganda-organismen, wier activiteit zich vooral uitstrekt voor de sport en de kunst.

A. — Administratie van het Zeewezen.

Er bestaat in de schoot van het Ministerie van Verkeerswezen een « Administratie van het Zeewezen ».

Haar danken we :

1° *Het creëren en beheren van een Staatsvloot,* die de paketboten van de lijn Oostende-Dover bevat. Zoals men weet is deze lijn — die in 1946 haar eeuwfeest vierde — zeer gewaardeerd door wie geregeld de overtocht tussen het vasteland en de Britse eilanden maakt. Voor de vaart op Engeland houden de Belgische mailboten de leiding zowel voor de snelheid als voor het comfort, dat de passagiers geboden wordt. De radermailboot *Marie-Henriette,* de eerste turbineboten *Prinses Elisabeth,* de eerste motormailboot *Prins Boudewijn* maakten sensatie. Buiten die schepen, die bij onze zomergasten goed bekend zijn, beschikt het departement van het Zeewezen over een hele flotielje slepers, loodsboten en een ganse reeks dienstschepen : bakenboten, hydrografen, enz.

2° *Het beheer van de loods- en bakendiensten.* — De Noordzee is niet van de diepste, vooral niet bij onze kusten. Daar ontplooien zich waaiervormig de « Vlaamse banken », ware ondiepten die de schepen met bestemming

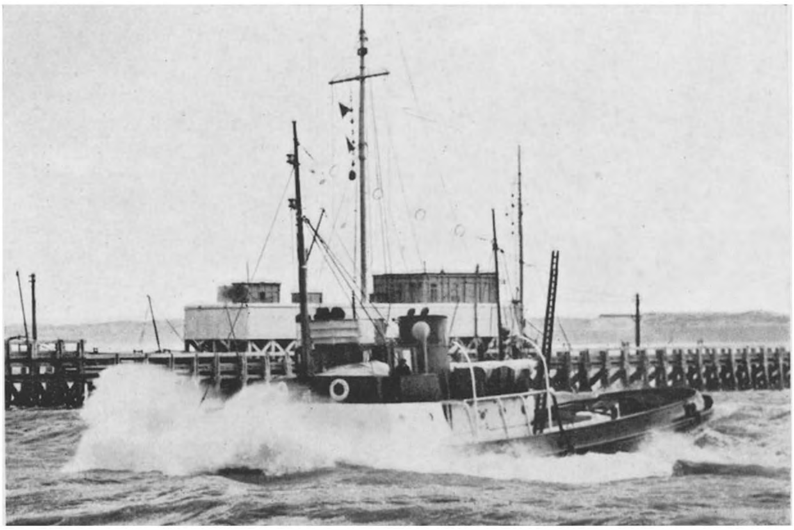

(Photo A Pottier, Oostende)

De sleepboot « ZEELEEUW » verlaat de haven van Oostende.

Het lichtschip « WANDELAAR, duidt de westelijke ingansvaargeul van de Scheldemonding aan.

naar of afkomstig uit onze havens moeten doorkruisen. Doorheen deze banken werden ware zeewegen gecreëerd. Het zijn zorgvuldig opgespoorde vaartwegen, die de scheepvaart in alle weer en om het even welke tij toelaten; die wegen zijn afgebakend, dat wil zeggen aangeduid door middel van bakens en boeien. De habitués van de lijn Oostende-Dover kennen goed die rode of zwarte boeien, platte of kegelvormige, licht- of brulboeien. Op de kruispunten van deze vaartwegen of op uitzonderlijk gevaarlijke plaatsen liggen de lichtschepen geankerd. De zomergasten kennen goed de *Wandelaer* die zich 12 kilometer ver in zee bevindt tegenover Wenduine. De yachtsmen, die de deining van de Noordzee gewoon zijn, versmaden het geenszins kranten te brengen aan de wachter van de Westhinder, die verder in zee voor anker ligt.

3° *Organisatie en contrôle van het Zeevaart-onderwijs in België.*

4° *Beheer van de Zeevaartmacht.*

B. — **De Belgische Zeevaartbond.**

Een postzegel gedenkt dit jaar de 50e verjaardag van de eerste Antarctische expeditie van Gerlache. Dank zij de volharding van onze zeelieden en van onze geleerden, heeft de Belgische vlag in de zuidelijke zeeën gewapperd. Die expeditie heeft het enthusiasme van enkele patriotten opgewekt; bij de terugkeer van de *Belgica* op 12 Juni 1889 stichtten zij een vereniging van nationaal belang met name « Belgische Zeevaartbond ». De voorzitter was Germain Spée, oud-deken van de Antwerpse Balie, de secretaris-generaal was de Heer Bech, oud-directeur van de zeevaartschool te Oostende en de penningmeester, Generaal Depière uit Oostende. De Belgische Zeevaartbond, sedert 1925 vereniging zonder winstgevend doel genaamd, heeft als doel : in een samenwerking de initiatieven, de werken en de invloed van zijn leden te verenigen met het oog op het bestuderen, het vulgariseren en het laten gelden van de maatregelen, die nuttig zijn voor de expansie van de scheepvaart en meer in het bijzonder van de Belgische koopvaardijvloot, de militaire zeemacht, de vissers- en pleziervloot, alsmede voor de vooruitgang van de instellingen die er mee samengaan en voor de verbetering van de materiële en morele bestaansvoorwaarden van de Belgische zeelieden.

Het eerste Zeecongres werd in 1910 geopend op de tentoonstelling te Brussel, onder voorzitterschap van de Heer L. Franck, oud-gouverneur van de Nationale Bank.

Van toen af hield de B. Z. B. niet op, mede te werken aan de organisatie van Zeecongressen, die regelmatig plaats grepen onder de auspiciën van de Administratie van het Zeewezen, te Oostende, Brussel, Gent, Luik, enz.

De B. Z. B. heeft regionale afdelingen gesticht in de grote industriële en commerciële centra van het land : zijn propagandawerk werd met het volledig akkoord van de Administratie van het Zeewezen voortgezet, onder de impuls van personaliteiten, die de gedachte van de ontwikkeling van het Zeewezen verkleefd waren. Hij organiseerde maritieme weken in de grote steden van het land. Hij groepeerde aldus periodisch wie belang stellen in de maritieme problemen. Hij lanceerde campagnes : « Laad Belgisch » enz.

C. — **Diversen.**

Andere instellingen zoals de Vlaamse Scheepvaartbond hebben eveneens gearbeid aan het propagandawerk voor de marine.

De esthetische kant wordt tenslotte in ons land niet verwaarloosd : er bestaat een « Academie van de Marine », een zeer bloeiende vereniging van de « zeeschilders », en men strijdt

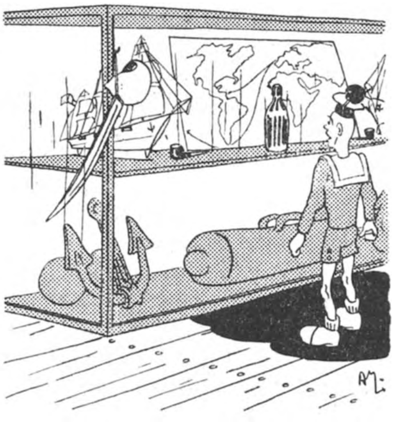

voor de verwezenlijking, op een uitzonderlijk geschikte plaats, van een « Marine-museum », dat historische gedachtenissen, en tegenwoordig verspreide verzamelingen zou groeperen.

Indien de watersport op zichzelf geen propagandamiddel voor de marine is, moet men nochtans toegeven dat het toepassen van die sport : jachting, roeien, zwemmen, voor wie ze

beoefenen nieuwe horizonten kan openen. Al deze takken van de sport hebben hun aanhangers in België; wij bezitten yachtmannen van waarde, die zich verenigen voor het organiseren van vergaderingen van formaat, zoals de « Gouden Wimpels » (Luik 1939, Gent 1947).

De groepen zeescouts en kadettenkorpsen van de B. Z. B. geven tenslotte de jongeren ruimschoots de kans, kennis te maken met het zilte nat. De deelname aan de activiteit van de groeperingen was soms voor meer dan één het vertrekpunt van een loopbaan in de marine.

VII. — TOEKOMST VAN DE BELGISCHE KOOPVAARDIJVLOOT.

De Belgische koopvaardijvloot is niet evenredig aan de industriële en commerciële expansie van ons land. Daarom staat het vraagstuk van de verhoging van de tonnemaat sinds lang reeds aan de orde van de dag.

De regering heeft bij het Parlement een wetsvoorstel ingediend — goedgekeurd in Juli 1947 —, dat een Fonds voor de rederijen en de Scheepsbouw inricht.

De regering bevestigt in de uiteenzetting van haar redenen, dat de oprichting van een koopvaardij- en vissersvloot voor de oorlog één der beste middelen is om voor ons land een deel van de vruchten der overwinning te verkrijgen. Hierboven hebben wij gezegd dat onze vloot tijdens de oorlog aanzienlijke verliezen op zee geleden heeft. Onze handelsvloot moet zo vlug mogelijk opnieuw opgericht, want in vredestijd kan zij « een belangrijke factor van nationale uitrusting voor ons land zijn. In de huidige conjunctuur kan zij één der steunpalen van onze ontwikkeling en economische veiligheid zijn. België spant zich in om zijn productie te vermeerderen. De invoer zal dan ook moeten verhoogd worden. Het deel, dat wij bijgevolg in de overzeese handel hadden, bedroeg echter nog geen 10 t. h. Onze schepen vervoerden slechts een vierde van de tonnemaat, die ze hadden kunnen transporteren ».

De inlichtingen, die tijdens de twee oorlogen werden ingewonnen, en het voorbeeld van de naburige landen hebben de regering er toe aangezet zich in te spannen voor de heroprichting en uitbreiding van onze handelsvloot.

De inspanning bevat drie phasen. Het eerste doeleinde moet de vervanging van de verloren tonnemaat zijn, ten einde de lijnen die vóór de oorlog in gebruik waren en namelijk de verbinding met Kongo te verzekeren.

Deze eerste phase zal weldra verwezenlijkt zijn : onze vloot telde op 10 Mei 1940, 422.000 ton, met 110 schepen. Dank zij

het afwerken van de schepen, die wij na de bevrijding op onze dokken in beslag genomen hebben, zullen we weer over bijna honderd schepen beschikken met een tonnemaat van meer dan 350.000 ton.

De lijnen naar Kongo en Amerika en de kustvaartlijnen dienen verbeterd en verzekerd door daartoe geschikte schepen. Van heden af moeten de rederijen en scheepstimmerwerven werken voor de verwezenlijking van die twee stadia. Een substantiële vergroting van de tonnemaat zal het derde stadium zijn.

Dit programma kan slechts geleidelijk verwezenlijkt worden, het is ondergeschikt aan de inrichting van nieuwe lijnen en zelfs aan nieuwe diensten, die door een algemene industriële en commerciële expansiepolitiek gerechtvaardigd zijn.

Maar zelfs met zo'n vloot en op basis van het vooroorlogs verkeer zou het percentage van de deelneming van de Belgische handelsvloot in het verkeer van onze havens, de 30 t. h. niet overschrijden.

We mogen niettemin niet vergeten, dat indien de verwezenlijking van de twee eerste stadia gemakkelijk schijnt, het laatste zich nochtans aan vele moeilijkheden stoot, waarvan de oplossing niet uitsluitend van de nationale politiek afhangt.

Na de bevrijding leed de gehele wereld aan een gebrek aan tonnemaat, dat het gevolg was van de door de As-mogendheden aan de Verenigde Naties toegebrachte verliezen, en van de talloze aanvragen van deze eerste na-oorlogse jaren : repatriëring van legers en materieel, verplaatsing van vluchtelingen en koloniale agenten die sinds de oorlog het moederland niet meer hadden weergezien; massale verzending van producten voor de burgerlijke bevolkingen : eetwaren, kledingstukken, bouwmaterieel, auto's, huishoudelijke toestellen, enz. waarvan Europa sinds jaren beroofd was geweest. Dit alles vergt aan aanzienlijke tonnemaat. Is deze aanvraag echter normaal ? Zal zij niet zoals na de andere oorlog gevolgd worden door een crisis ? De zeelanden, de Skandinavische landen en Holland bij uitstek, trachten hun tonnemaat terug op te richten en zoveel mogelijk te vergroten.

De statistieken duiden echter aan, dat de wereldtonnemaat in 1947 de 85 millioen ton overschrijdt, wat een verhoging van 85 t. h. is op de tonnemaat van 1939. Het zal tenslotte de internationale situatie zijn, die zal aanduiden hoever de verwezenlijking van de derde phase zal moeten doorgedreven worden.

DERDE DEEL.

I. — DE SCHEEPSBOUW IN BELGIE.

Een uiteenzetting over de Koopvaardijvloot moet noodzakelijk een hoofdstuk over de scheepsbouw in ons land bevatten. Onze industriëlen beseffen niet hoe belangrijk deze nijverheid bij ons reeds is en welke ontwikkeling ze zal bereiken. Zij, die

zich voor dit hoofdstuk interesseren, zullen met veel nut het boek : *La Construction Navale en Belgique* lezen (door M. Ed. Bogaert, *zie* « *Bibliografie* »).

Het succes van deze nijverheid veronderstelt een vereniging van verschillende factoren.

A. — *Arbeidskrachten :* de arbeiders moeten gespecialiseerd zijn in de verschillende takken van de scheepsbouw : van de verwerking der zware stukken, plaatijzer, en kinderbalken tot de vervaardiging van motoren en meettoestellen;

B. — *Materiaal :* al wat nodig is om een schip te bouwen, moet verzameld worden, van de romp tot de takels;

C. — *Bouwterrein :* een schip kan alleen in een breed en diep water van stapel lopen;

D. — *Financiering :* een schip kost heel wat, en vraagt het scheepswerf millioenen vooraleer het van stapel loopt. De scheepbouwnijverheid moet bijgevolg over een bankregiem met krediet op lang termijn beschikken;

E. — *Cliëntele :* een scheepswerf bezit installaties — dokken en kranen — werkplaatsen en werktuigen, nodig voor de metaalbewerking. Ze kan niet tot bloei komen, als ze gevaar loopt, bij gebrek aan bestellingen, met onderbrekingen te moeten werken.

Uitgezonderd de laatste zijn deze factoren verenigd in België. De scheepsbouw is één onzer nationale industrieën. Brugge, tot de verslijking van het Zwijn, en Antwerpen tot het Verdrag van Munster, waren bloeiende havens. Er was dus een tijd waarop de scheepstimmerwerven, die in de nabijheid van deze havens waren gevestigd, aken en zelfs oorlogsschepen voor Spanje en Engeland bouwden.

De vrijheid op zee, uitgeroepen tijdens de Franse Revolutie gaf de haven van Antwerpen en de Skandinavische scheepstimmerwerven een nieuwe bloei. Het jaar 1829 is belangrijk in de geschiedenis van de scheepsbouw van ons land. De maatschappij John Cockerill richt te Luik een scheepswerf op, die zich zal uitbreiden en weldra aan de oevers van de Schelde nabij Antwerpen zal overgebracht worden.

Jozef Boel sticht te Temsche een werf, waarvan het beheer gedurende een eeuw van vader op zoon overging. De geschiedenis van de scheepsbouw in België gaat gepaard met deze van twee grote scheepswerven.

Holland, Duitsland en Rusland waren de eerste klanten van de Cockerillwerf; de jonge Belgische Staat had geen koopvaardijvloot en evenmin — het spreekt van zelf — geen Staatsvloot. In het midden van de XIXe eeuw slechts werd voor de ene en de andere gebouwd : eerst mailboten voor de lijn Oostende-Dover, daarna paketboten voor de lijn naar Kongo.

Lijn Oostende-Dover. — Deze zeelijn, die Engeland met het vasteland verbindt, vierde met veel luister haar honderdjarig bestaan na de bevrijding in 1946. Steeds genoot zij de gunst van de reizigers, die de overtocht moesten maken, omdat zij kleine paketboten ter hunner beschikking stelde, die alle voordelen van de huidige techniek bieden.

De eerste mailboten waren voorzien van alternatieve motoren met scheepsraderen. De eerste reeks werd in 1846 gebouwd. Zij begint met de *Ville d'Ostende* (13 knopen per uur) en eindigt met de *Marie-Henriette* die 22 knopen per uur bereikte, wat in die tijd een merkwaardige snelheid betekende.

Een tweede reeks begint in 1905 met de *Prinses Elisabeth,* die het eerste schip met turbine-motor is; tussen de twee oorlogen werden in dezelfde serie de mailboten van het type « Prins » vervaardigd.

Een derde reeks in 1934 begint met de *Prins Boudewijn* die het eerste en ook het vlugste motorschip is. Dank zij de krachtinspanningen van de Studiediensten van de scheepswerf, om aan de wensen van het Beheer van het Zeewezen te voldoen, hebben de schepen van de lijn Oostende-Dover hun snelheid verdubbeld, en zijn zij de voorlopers geweest zowel van de voortstuwingsmiddelen als van het comfort.

De paketboten van deze lijn maken deel uit van de Staatsvloot en worden beheerd — we hebben het al gezegd — door de Administratie van het Zeewezen.

Wij gaven hier een overzicht van de evolutie, die de schepen van deze lijn ondergingen.

De bouw van deze mailboten is een zeer grote aansporing geweest voor de Belgische scheepsbouwnijverheid, die er veel stof voor studie en ondervinding uithaalde. Deze flotielje deed de kern ontstaan, waarrond de koopvaardijvloot zich zou ontwikkelen (Herinneren wij er aan, dat de tonnemaat in het begin van deze eeuw 100.000 ton telde).

Kongo-lijn. — De noodzakelijkheid, om standvastige betrekkingen tussen het vaderland en de kolonie te onderhouden, deed de grootste rederij van het land ontstaan : de Compagnie Maritime Belge.

Deze rederij bestelde een reeks paketboten met name « Ville » (omdat ze de naam van Kongolese steden dragen).

Deze reeks eindigde vóór de tweede wereldoorlog in 1939 met de befaamde *Baudouinville* die toen de grootste en schoonste Belgische paketboot was : 17.000 ton, 167 meter lang, 20 meter breed, snelheid, 17 knopen/u.

Dit schip, waaraan alle industriëlen en ambachtslui van het land gewerkt hadden, gaat te Le Havre in Juni 1940 op ongelukkige wijze verloren.

Na de bevrijding bestelde de Compagnie Maritime Belge bij de Cockerillwerven vier paketboten, die voor de lijn naar Zuid-Amerika zouden gebruikt worden. Het zijn gemengde cargo's voorzien van verkoelingsinstallaties. Ze kunnen twintig passagiers in eerste klasse en honderd twintig in toeristenklasse meenemen. Het zijn cargo's van het type *Mar del Plata. Copecabana* en *Piriapolis* (lengte 134 meter, breedte 18 meter, 8.000 ton, snelheid 14 knopen).

Ziehier de kenmerken van de nieuwe « Ville » paketboten : lengte 153 m. 66, breedte 19 m. 60, brutotonnemaat 10.700 ton, vervoertonnemaat 16.000 ton, scheepsruim 14.800 kubieke meter, motor 9.250 P.K., snelheid 18,5 knopen. De inrichting laat honderd veertig passagiers en negen en dertig kinderen, in enkele klasse toe. Een andere honderdjarige onderneming, de Boel-rederij te Temsche bouwt zeeschepen met gemiddelde tonnemaat, kleine cargo's, kustvaarders, en schepen voor de binnenlandse scheepvaart, waarvoor zij een verdiende faam verworven heeft. Ook bouwt zij sleepboten voor rivieren van het type « Schijs » die aan een Zwitserse firma worden geleverd voor het vervoer op de Rijn. Het zijn schepen van 75 meter lengte met vier schroeven die door een motor van 1.000 P.K. worden voortgestuwd.

Andere werven bouwen eveneens zeeschepen zowel voor de handel als voor de visvangst :

Belliar & Crighton, te Oostende;

Scheepstimmerwerf, te Rupelmonde;

Scheepstimmerwerven en werkplaats, De Wachter, te Boom;

Scheepstimmerwerf, te Langerbrugge;

Brugse A. V. voor stuwage en herstelling;

Scheepstimmerwerven en rederijen Seghers, te Oostende.

(Photo Antwerp Aviation Club)

Op 16 September 1933 liep de staatsmailboot « Prince Baudouin » van stapel.
Zij werd door de werven John Cockerill te Hoboken (Antwerpen) gebouwd.

De Trawler « Marconi » in het droogdok.
(Rederij « Pêcheries à vapeur »).

De reddingssloep « Minister Anseele » ligt in de haven te Oostende.

Alles bijeen zijn er ongeveer zestig rederijen, langs de oevers van onze stromen opgericht, die schepen voor het binnenlands vervoer bouwen. Dit hoge cijfer is te danken aan de belangrijkheid, die onze binnenvaart gekregen heeft (*zie onze brochure « De Belgische Binnenscheepvaart »*).

Een twintigtal firma's hebben hun bedrijvigheid in de herstellings-en onderhoudswerken van zeeschepen, trawlers, enz.

België zelf biedt reeds interessante afzetgebieden voor de scheepsbouwnijverheid, van de paketboot tot de aak, de kustvaarder en de trawler. De kolonie ook verbruikt een deel van de producten van de scheepswerven, die haar sleepboten, sternwheelers, enz. zenden. Deze schepen worden gebouwd en gemonteerd in België, daarna worden ze uit elkaar genomen en naar Kongo verzonden.

De arbeidskrachten van onze scheepswerven bedroegen 8.000 werklieden en 600 bedienden voor de bouw; 6.000 werklieden en 300 bedienden voor de herstellingen.

De inrichtingen voor het van stapel lopen en uitrusten van de schepen werden tijdens de laatste oorlog vergroot en verbeterd. De productiemogelijkheid werd daardoor zo zeer vergroot, dat onze werven thans in staat zijn min of meer 100.000 ton schepen per jaar te bouwen.

Een mailboot, type *Prins Boudewijn* kostte vóór de oorlog : 40.000.000 frank; thans : 150.000.000 frank;

Een cargo van 4.000 ton kost tegenwoordig : 40.000.000 frank.

De industrie, die zo belangrijk is voor ons land, kan niet tot volle bloei komen, indien ze geen regelmatige bestellingen krijgt. Tussen de twee oorlogen ontving ze die niet en konden de werven bijgevolg niet op volle rendement werken. Vaak werden ze verplicht het werk stil te leggen bij gebrek aan bestellingen.

De gemiddelde tonnemaat bedroeg toen 350.000 ton.

Elk jaar moet ongeveer een tiende van deze tonnemaat, dat wil zeggen 35.000 ton, in de scheepswerven geplaatst om andere schepen te vervangen. Vijftien duizend ton worden opgeslorpt door de Kolonie en de binnenscheepvaart. De nationale markt gebruikte dus niet meer dan 40.000 ton schepen per jaar terwijl onze productie op onze werven veel hoger was.

Deze productie bereikt heden 100.000 ton. Wil deze productie door onze Nationale Markt gebruikt worden, dan moet onze koopvaardijvloot haar tonnemaat met drie of vier vermenigvuldigen.

De werkzaamheid van onze scheepstimmerwerven is dus ondergeschikt aan de ontwikkeling van onze koopvaardijvloot. De officiële milieu's hebben zich om de toekomst van beide industries bekommerd, en steunden een wetsvoorstel, dat een « Fonds voor de Rederij en Scheepsbouw » instelt.

Aldus heeft de Openbare Macht stilzwijgend hulde gebracht aan het werk van de vijtien laatste jaren op onze werven. Er kan niet genoeg aangedrongen worden op de waarde van de industriële inspanning die de bouw van een modern schip vereist. Een schip wordt echter niet uitsluitend door de scheepswerf gebouwd. Deze richt de plannen op en bouwt een groot gedeelte; de vereniging van de romp, de montage van de machines, de bekleding van de wanden, enz. De bouw van bepaalde stukken wordt echter aan andere firma's toevertrouwd, die hulpmotoren, de electrische en contrôle-toestellen, de meubilering, de geschilderde ramen, enz. verschaffen. Niet lang geleden moesten wij nog zekere stukken in het buitenland bestellen. De bouw van de *Prins Baudewijn* is van belang in de geschiedenis van onze scheepsbouw, want het is het eerste schip, dat volledig in België gebouwd werd.

Het ogenblik is gekomen waarop wij er de industriëlen mogen aan herinneren dat een mooi schip, dat een synthesis van de industriële kracht en van de kunstopvatting is, het best een land kan vertegenwoordigen in de vreemde.

Als bewijs geldt de sympathie, waarmede de cargo's van het type *Mar del Plata* werden ontvangen in Zuid-Amerika.

De Belgische scheepsbouw wordt in het buitenland gewaardeerd. Voorbeeld : de U. S. A. bestelden drie boten bij de Cockerill-scheepswerven.

In het belang zelf van de ontwikkeling van deze voorname tak van onze industrie moet een maximum coördinatie in het werk van onze scheepswerven gewenst worden. Dit hadden onze Noorderburen gedurende de oorlog begrepen en ze stichtten het « Nederlands Scheepsbouwbureau » (Nevesbu). Het was een centraal tekenbureau, opgericht door de grootste Nederlandse scheepswerven.

Het moest plannen opstellen en al wat met het oorlogszeewezen in verband staat bestuderen.

De bestellingen bij dit bureau werden volgens het voorafgaandelijk akkoord tussen de verschillende rederijen verdeeld. Dit systeem liet de deelnemers toe van elkaars ondervinding te genieten en aldus besparingen te maken op de kosten van de plannen en studies.

Deze handelwijze verschafte de U. S. A. tijdens de tweede wereldoorlog de heerschappij op zee. De rationalisatie spreidde zich alleen maar tot de bouw uit. De volledige bouw, in reeks, van zekere delen van een schip werd aan industriële ondernemingen toevertrouwd. Deze geprefabriceerde stukken werden uit elkaar genomen, en vervolgens naar de rederijen gestuurd, waar ze terug gemonteerd werden.

Door deze constructie-procédé's konden de Amerikaanse rederijen Liberty-shipps in een verbazend recordtijd van stapel laten lopen.

II. — HET ZEEVAARTONDERWIJS IN BELGIE.

A. — De vorming van Belgische matrozen.

De vorming van Belgische matrozen is het zeer vruchtbaar werk van de Belgische Zeevaartbond.

Het jonge België had geen maritieme tradities. In 1833 na de verovering van onze onafhankelijkheid wordt te Oostende een Zeevaartschool opgericht. Op het einde der eeuw slechts worden de ideeën van een zeevaartonderwijs verwezenlijkt.

Op raad van Koning Leopold II, lanceert Graaf de Borchgrave d'Althena de gedachte een schoolschip voor scheepsjongens, matrozen en mechaniekers te bouwen. Het militair karakter van dit voorstel stoot echter tegen hevige opwerpingen, die het plan doen mislukken. Om de beurt hervatten de Belgische Vereniging van Ingenieurs en Industriëlen te

Brussel en het Centraal Comité van de Kamer van Koophandel van Antwerpen het plan en de 20e December 1903 ontstaat de N. V. « Belgische Zeevaartbond » onder de bescherming van

de staat en onder het voorzitterschap van Baron Fredegand Cogels. Het schip *Comte-de-Smet-de-Nayer* wordt aangekocht; het zal echter op 19 April 1906 in de Golf van Gascogne schipbreuk lijden.

Deze ramp ruïneert de krediet van de instelling niet; de Staat koopt een wachtschip dat eveneens *Comte-de-Smet-de-Nayer* gedoopt wordt en bestelt een nieuw schoolschip *De Toekomst,* dat op 20 Augustus zijn eerste reis aanvangt.

Weinige zeilers kenden een roemrijke en vruchtbare loopbaan zoals deze van *De Toekomst.* Gedurende meer dan een kwart eeuws stond het schip achtereenvolgens onder het bevel van Kommandanten Zander, Jakob, Cornellie, Audenaerde, Lauwerijns, Williams, Gonthier, Meulemeester, Wenmaeckers, Lemaître en Vandesande. De boot maakt acht reizen naar Australië, tien naar Amerika, zeven naar de Golf van Mexico; drie naar de Oostzee en vijf reizen rond de wereld. Meer dan zeven honderd kadetten kregen er hun opleiding.

De Toekomst eindigde zijn loopbaan te Gent in 1932 en werd toen aan een Finlandse rederij verkocht, die het schip nog enige tijd gebruikte in haar vloot, die uitsluitend uit beroemde zeilers bestond. Tenslotte werd het afgestaan aan de Duitse regering, die het *Admiral Karpfanger* doopte en er een schoolschip van maakte. Het schip ging met man en muis verloren in de Atlantische oceaan.

De Toekomst werd vervangen door de *Mercator,* die een kleinere zeiler was.

Het werk, dat door deze laatste verricht werd, droeg ook zijn vruchten. Tijdens de oorlog 1914-1918 deden de matrozen van zich spreken (*zie boven*), want dank zij hen konden de levensmiddelen en kledingsstukken, die door de Commission for Relief in Belgium verkregen werden, naar Hollandse havens gevoerd worden.

Na de oorlog werd het vraagstuk van de opleiding der matrozen aan de orde van de dag gelegd. Tien jaar later, de 23e Juli 1931 legde de Heer Armand Grisard, Voorzitter van de Belgische zeevaartbond, de eerste steen van de Hogere Zeevaartschool te Antwerpen.

Het zeevaartonderwijs in België wordt ingericht door de Administratie van het Zeewezen en onder haar toezicht geplaatst. Het bevat de theoretische en praktische vorming van brug- en machine-officieren, van kwartiermeesters en matrozen, die de bemanning van een handelsschip uitmaken.

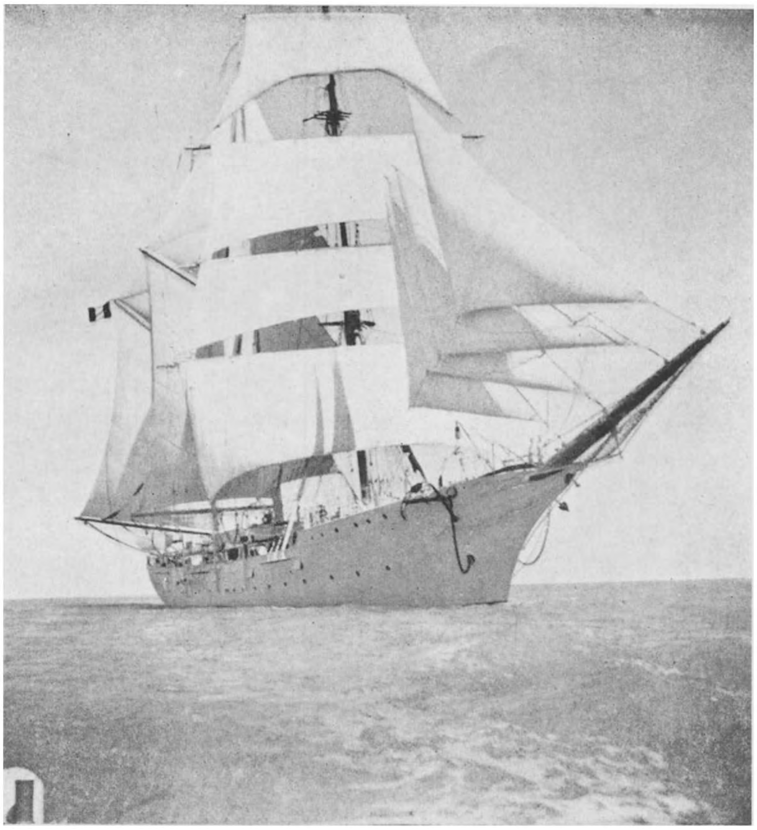

Het Belgisch Schoolschip « Mercator »
wordt door de Belgische Zeevaartassociatie beheerd.

Dit onderwijs is aan de volgende instellingen toevertrouwd : de Hogere Zeevaartschool te Antwerpen; de Zeevaartschool te Oostende; de school voor Zeemanschappen en Koks te Antwerpen.

De hogere Zeevaartschool te Antwerpen bezit een afdeling voor mechanica. De zeevaart-afdeling vormt de kandidaten-officieren, de toekomstige Luitenanten en Kapiteinen ter lange omvaart. Om deze cursussen met vrucht te kunnen volgen, en in het vooruitzicht van de reorganisatie van het onderwijs, moeten de kandidaten in het bezit zijn van een gehomologeerd getuigschrift van de humaniteiten. Om het diploma van aspirant-officier te bekomen moeten de kandidaten na één of twee jaren studie een bekwaamheidsexamen doorstaan over het heel programma van de zeevaartafdeling. De houders van dit diploma moeten daarna examens afleggen om het brevet te bekomen. Nochtans mogen ze de examens niet doorstaan, indien ze niet gedurende een vastgestelde tijd gevaren hebben.

Wat de afdeling voor mechanica betreft, moeten de kandidaten houder zijn van een getuigschrift van ten minste drie jaren studie in een nijverheids- of beroepsschool. Het onderwijs bevat een jaar voorbereiding tot het examen van kandidaat-mecanieker. De brevetten van mechaniekers 1^{e} en 2^{e} klasse worden afgeleverd aan de kandidaten die de voorgeschreven proeven doorstaan hebben en gedurende de voorziene tijd gevaren hebben.

De Zeevaartschool te Oostende bezit eveneens een zeevaart- en een mechanica-afdeling.

De zeevaartafdeling bevat de voorbereiding tot het examen voor de kustvaart, voor kapitein-visser alsmede tot het examen voor tweede kapitein en kapitein voor de kustvaart. De kandidaten moeten de middelbare studiën van lagere graad voleindigd hebben.

De afdeling voor mechanica bevat de voorbereiding tot het examen van bekwaamheid voor het brevet van machinist voor stoommachines.

Het plan van reorganisatie van het zeevaartonderwijs voorziet de inlijving van de kandidaten-officieren aan boord van een cargo of een schoolschip.

De school voor zeemanschappen en koks te Antwerpen en de Zeevaartschool te Oostende vormen het ondergeschikt personeel van de koopvaardijvloot.

Alle inlichtingen betreffende het Zeevaartonderwijs kunnen gevraagd worden aan de Administratie van het Zeewezen,

Wetstraat, te Brussel, of aan de scholen te Antwerpen of te Oostende.

Buiten het officieel Zeevaartonderwijs bestaan er voor de vorming van vissers verscheidene scholen — gemeentelijke of vrije —, die langs de kust zijn opgericht.

B. — **Jeugdbewegingen.**

Indien het maritiem onderwijs bij uitstek het voornaamste middel voor de vorming van onze matrozen is, moet nochtans niet ontkend worden dat de jeugdbewegingen, waarvan de activiteit naar het zeewezen georiënteerd is, ook een grote rol spelen (kadetteneenheden - groepen zeescouts, die uitstekende propagandamiddelen zijn).

C. — **De zeemacht.**

Vóór de tweede wereldoorlog moesten alle soldaten in het leger dienen; de matrozen werden vrijgesteld; ons land bezat geen zeemacht. De strategische operaties tijdens de oorlog 1914-1918 en de moed van onze matrozen hadden de regering er toe gebracht een detachement van torpedeerboten en matrozen te stichten, dat enkele jaren nadien om budgetaire redenen afgeschaft werd.

De « Zeemacht » die te Oostende gekazerneerd ligt is de erfgenaam van de Belgische sectie van de Royal Navy, die enkele schone wapenfeiten in haar verleden telt. De jonge lieden, die in staat zijn te dienen, mogen zich in deze eenheid inlijven, die de ontmijning van onze kusten, het toezicht op de visvangst, en het aflossen van de weerschepen enz. verzekert.

Deze eenheid vormt terzelfdertijd een propagandamiddel en een complementaire schakel in de reeks der instellingen waar het zeevaartonderwijs gegeven wordt.

III. — DE STATUTEN VAN DE ZEEVAARTLUI.

Het beroep van matroos is één der hardste die bestaan. Het dwingt de mens zich te meten met natuurelementen, die bijna onoverwinbaar zijn. Daarom is het niet te verwonderen, dat de sociale wetgeving zich om de mannen, die de elementen voortdurend moeten trotseren, heeft bekommerd.

Wij leven niet meer in de tijd, waarin de bedronken matroos zijn diensten aan een « menseneter » verkocht, die zijn zittingen in de ene of andere slechte kroeg hield.

De inlijving, de lonen en de werkvoorwaarden werden in een reeks wettelijke bepalingen vastgesteld, waarvan de laatste van 1928 dateert. De uitvoering van een werkcontract kan moeilijkheden opleveren tussen de reder en het varend personeel. Een paritaire commissie « Vakraad voor Koopvaardij » werd in 1921 gesticht. Haar organisatie werd in 1926 herzien. Ze verenigt de vertegenwoordigers van de reders en van het syndicaal organisme waarbij de meerderheid van de matrozen ingeschreven zijn : « Belgische Transport Arbeidersbond ». Deze commissie zetelt te Luik onder voorzitterschap van een ambtenaar van de Administratie van het Zeewezen.

De matrozen kunnen tot werkeloosheid gedwongen worden. Anderzijds kan de tijd lang zijn tussen twee inschepingen. Om aan de bezwaren, die uit deze toestand vloeien te paren en een reserve matrozen te bezitten om een bemanning te vormen, werd tijdens de oorlog een « Pool van de Matrozen » ingericht. Deze instelling werd door het wetsbesluit van 12 Mei 1945 erkend; haar administratieraad is samengesteld door afgevaardigden van de rederijen en van matrozen.

Onze matrozen konden van in Februari 1945 reeds van de voordelen der sociale wetten genieten.

Er moet nochtans aangestipt worden, dat de matrozen en hun familie sinds lang een steun trekken bij ziekte, ongeval of invaliditeit. Vroeger steunde de « Caisse de Secours et de Prévoyance » de zeelieden bij ziekte of ongeval en verleende invaliditeits- of ouderdomspensioenen aan de rechthebbenden of aan de weduwen of wezen. Deze instelling werd in 1845 gesticht, en is dus meer dan honderdjarig. Deze voordelen werden slechts een halve eeuw later aan de werklieden van andere beroepen toegestaan. Dit bewijst hoezeer België steeds aan de voorrang was voor de maatschappelijke verwezenlijkingen.

Sinds een 25 jaar staat de Caisse de Secours onder het beheer van de « Union des Armateurs Belges ». Deze associatie werd in 1909 gesticht om de Belgische rederijen te groeperen

voor studie, propaganda en verdediging. Te dien einde neemt ze initiatieven en eist ze hervormingen, die onontbeerlijk zijn voor de ontwikkeling en de vooruitgang van de handelsvloot. De statuten van de associatie, die in het begin van deze eeuw gesticht werd, voorzien dat ze de sociale wetten, die op de handelsvloot kunnen worden toegepast, mag inzien, en kassen en diensten mag stichten, die door toepassing van de wetten geëist worden.

Eén der eerste initiatieven van de Belgische Redersbond was het openen in 1912 van een aanwervingsbureau voor matrozen. Het was de eerste dienst ter wereld die kosteloos zijn hulp bood aan al wie zich in de handelsvloot wou inlijven. Later slechts, in 1920, werd deze procedure veralgemeend, krachtens een internationale overeenkomst. Het vruchtbare werk van de Belgische redersbond was het beheer van de Pensioenkassen en de compensatie voor familievergoedingen.

De uitbreiding van de sociale wetgeving is geen toeval. Ze is te danken aan het feit dat dit beroep op internationaal plan uitgeoefend wordt waarin de Skandinavische en Anglo-Saksische vloten een voorname rol spelen.

De statuten van de zeelieden hebben het voornaamste voorwerp uitgemaakt van de Internationale Confederatie voor het werk, dat te Genua, in Oktober 1936, geopend werd. Er wordt er gehandeld over :

1. De reglementering van de werkuren aan boord;
2. De bescherming van de zeelieden in geval van ziekte;
3. Het verbeteren van de verblijfsvoorwaarden van de matrozen in de havens;
4. Het minimum beroepsbekwaamheid vereist van de dek- en machine-officieren;
5. De betaalde verlofdagen.

De studie van deze verschillende punten alsmede de erkenning van de beroepsorganisaties van de zeelieden hebben het voorwerp gemaakt van een nieuwe Internationale Conferentie te Seattle (U. S. A.) in 1946, waaraan vijf en twintig staten, België inbegrepen, deelnamen.

België heeft aan gans de wereld een mooi voorbeeld gegeven van solidariteit inzake Maatschappelijke Zekerheid. België is alleen om de maritieme overeenkomsten, aangenomen door de Internationale Conferentie van het werk, te hebben bekrachtigd. Ons land staat aldus aan het hoofd van de classificatie der landen, die deelnemen aan deze conferenties.

De statuten van de Zeelieden zijn vooreerst een verwezenlijking van de Wetgevende macht, die door de patronale en syndicale organismen aangespoord werd.

Van haar kant spande het privaat initiatief zich ten zeerste in om de strengheid en de gevolgen van de eenzaamheid, waarin de matroos zich onvermijdelijk tijdens de reis bevindt, te verzachten. Het werk van het Apostolaat van de Zee *Apostolatus Maris* houdt zich met de matrozen en hun familie bezig. De aalmoezeniers brengen hun bezoek aan boord en ontvangen ze in hun tehuis. Maar het meest interessante initiatief is ontegensprekelijk deze van de drijvende bibliotheken, die het werk aan boord van elk schip brengt, en voor dewelke de bemanning een aanvraag doet.

De drijvende bibliotheek is gemaakt met een niet al te veel plaatsbenemende kist die met boeken voor alle smaak is volgepropt. Deze boeken worden met zeer brede geest gekozen. Wanneer een nieuwigheid van de pers komt, dan kan men zeker zijn, dat ze één maand later in de ene of andere drijvende bibliotheek kan worden gevonden.

Vóór de oorlog werden er ongeveer 40.000 boeken op zee gelezen en niet alleen door de Belgische matrozen, maar ook door vreemde die gelukkig waren van de ontspanning te mogen genieten, die hen geboden werd. Zeven duizend werken zijn verloren gegaan tijdens de vijandelijkheden. De drijvende bibliotheken worden terug opgericht en kunnen reeds een vijftig tal bemanningen lectuur verschaffen. Twintig landen hebben blijk van waardering en erkentelijkheid betuigd voor dit gelukkig en liefdafig initiatief van de drijvende bibliotheken, die *Apostolatus Maris* eer aanbrengen.

BESLUIT.

In onze uiteenzetting over de Belgische binnenscheepvaart, die in de Reeks Natie nr 6 April 1947 verscheen, hebben we besloten dat de binnenscheepvaart volledig aangepast is aan de behoeften van het land. Wij kunnen echter niet hetzelfde

zeggen van de koopvaardijvloot. Bij vergelijking met de Skandinavische en Hollandse vloten zien we dat ons land minderwaardig is. Het beste bewijs van deze toestand ligt in het feit dat ons land slechts voor 10 t. h. in het verkeer van de Antwerpse haven tussenkomt.

In de betrokken middens wordt de vraag of een schoolschip nog nodig is, en of het een zeilschip of een modern handelsschip moet zijn, druk besproken.

Fundamentele vraagstukken worden in het land bestudeerd en wachten op een oplossing.

Welke de oplossingen ook wezen, er mag niet vergeten worden dat de economische onafhankelijkheid van een land de voornaamste voorwaarde is van de politieke onafhankelijkheid. Dit is vooral waar voor een land zoals België dat van zijn uitvoer leven moet, en in het buitenland de helft van het brood moet kopen, waarvan zijn bevolking zich voedt.

Het bezitten van een goede koopvaardijvloot is de beste waarborg voor het behoud van de economische onafhankelijkheid.

BIBLIOGRAFIE.

BOEKEN :

— *La Marine Marchande Belge,* door Fernand Leleux. — Uitg. « De Belgische Toekomst », 1939;

— *Onze Nationale Koopvaardijvloot,* door Willy van Cauwenberg. — Uitg. : N. V. Standaard Boekhandel, 1945, Antwerpen;

— *La Construction Navale en Belgique,* door Edouard Bogaert. — Nieuwe reeks van de « Actualités Sociales » van de Universiteit van Brussel, Sociologisch Instituut Solvay. Publiciteitsdienst, 1945.

TIJDSCHRIFTEN :

— Revue Nautique Belge : *Wandelaer-Sur l'Eau,* Pauwaert, Patijntjestraat, Gent. — *Opmerking.* — *Wandelaer* is het officiële organisme van de Administratie van het Zeewezen;

— *De Blauwe Wimpel.* - Nautisch-Maritiem Maandblad, Opsteller Hofman, Sarphatikade, Amsterdam;

— *The Motor Ship,* Temple Pressn Roseberry Av. London. Enz. .

— *The Scandinavian Shipping Gazette;*

— *Le Lloyd Anversois;*

— *L'Avenir Belge* (talrijke speciale nummers);

— *Rapporten van de Belgische Redersbond.*

29008. - 3000.

MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING.

De Belgische Havens

DOOR

H. THOMAS
Redactiesecretaris van het *Belgisch Zeevaarttijdschrift*
« Wandelaar & Sur l'Eau ».
Zeeman oudstrijder 1940-45.

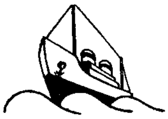

DIENST VOOR OPVOEDING BIJ HET LEGER.

DE BELGISCHE HAVENS

HET VERLEDEN.

Wanneer het gaat over onze havens, wordt er vaak alleen gedacht aan Antwerpen. De inwoners van deze overtrotse stad, van de nederige loopjongen tot de hoogstgeplaatste magistraat toe, zullen altijd staan houden dat de naam Antwerpen een vervorming is van « aan 't werf » en dat hun stad bijgevolg « de haven » is van ons land.

Die opvatting is onjuist en de verkeerde gevolgtrekkingen ervan hebben reeds veel kwaad berokkend. Een nader en onpartijdig onderzoek van onze geschiedenis met betrekking tot de havens stelt de zaken heel anders vóór.

In het begin van ons tijdperk, t. t. z. vóór de Romeinen kennis maakten met de *Flandriæ* (latijns woord welke betekent « overstroomde lage landen onderhevig aan het getij der zee » en oorsprong van de latere benaming Vlaanderen) was elke Belgische gemeente van enig belang een haven. Antwerpen bestond toen nog niet, het was een verdronken land zoals het huidige Saeftingen, onderhevig aan de woelige wateren der Schelde.

De zeldzame documenten, dagtekenend uit de eerste eeuwen na J. C., die men heeft weergevonden, tonen aan dat alle bewoonde plaatsen van ons land de naam hadden van *portus* (loskaai) of *emporia* (opslagplaats). Volgens de Romeinsche overweldigers waren onze gewesten bewoond door barbaarse en uiterst onafhankelijke schippers en kooplieden. Onze stoere voorouders bewaakten de goederen, opgestapeld in hunne *emporia* en weerden de invallen van naburige of vreemde rovers, door de opgehoopte rijkdommen aangelokt.

Het weelderige Brugge.

Tot in de VIIe eeuw was de handel, welke onze streken met Galliё en het vasteland voerden zeer beperkt. Het grootste deel der verhandelingen had plaats met de noordelijke landen en met de angel-saksische koloniën welke zich in het Zuid-Oosten van Engeland gevestigd hadden.

Onder de voortdurende aanvallen der Noordzee waren onze lage landen nog niet zuiver bepaald. De woelige zee had zojuist de Braeckman, een mogelijk zeegat voor het prehistorische Gent, doen verzanden, toen zij op een andere uitgestrektheid het land binnendrong en met het graven der twee zeegaten van het Swin een aanvang maakte.

Boudewijn met den IJzeren Arm, stichter van het graafschap Vlaanderen, kwam zich in 879 vestigen op de oever der Reie en liet er een kasteel bouwen welke een grote brug beheerste. Naar deze brug werd de stad, die weldra wereldberoemd worden zou, genoemd.

Zee- en kooplieden, welke zich wilden verdedigen tegen de Noorse rovers welke af en toe onze gewesten teisterden, kwamen zich weldra in de nabijheid van Boudewijn's versterkt kasteel vestigen. Deze eerste Bruggelingen waren uitermatig ondernemend en bedrijvig; hunne schepen voeren het Swin af om naburige havens te bezoeken. Heel vroeg hadden zij er aangedacht markten in te richten om vreemde kooplieden naar Brugge te lokken.

Onder het bewind van Robert de Fries, welke zich in 1093 te Brugge vestigde en er de hoofdstad van het graafschap Vlaanderen van maakte, breidde zich de stad ogenmerkelijk vlug uit.

Van verzanding was er al in de XII[e] eeuw sprake en dringende werken werden ondernomen om het te keer te gaan. De vaarwaters van het Swin werden zorgvuldig bebakend voor het vergemakkelijken der scheepvaart. De Reie werd van dijken voorzien en op de plaats waar de rivier in het Swin uitmondde werd en grote dam gebouwd. Damme, de eerste en voornaamste vóórhaven van Brugge, was geboren. Ook andere loshavens werden hier en daar opgericht voor het bewerken van de belangrijke hoeveelheden verhandelde goederen.

Het groot havencomplex was gekend onder de naam van Haven van het Swin of van Brugge. Sluys, Oostkercke, Lisseweghe, Monnikenrede, Koecke, Muyde en andere plaatsen

bezaten zeer bedrijvige loskaden, maar de stad Brugge zelf behield al hare voorrechten, want alle koopwaren kwamen in de centrale markt voor verdere verhandeling. Van de loskaden werden de goederen op lichters geladen en deze voeren de gekaniliseerde Reie gedurend op en af.

Vanuit Brugge vertrokken de luisterrijke karavanen welke hunne goederen gingen aanbieden op de jaarmarkten in Engeland, Frankrijk, Italië en Duitsland. Het is echter in de loop der XIIIe eeuw dat de macht en de rijkdom van Brugge zich veropenbaarde. Halfwege gelegen tussen de Baltische Zee en Gibraltar, was het Brugs havencomplex een transitohaven tussen Noord en Zuid. In de wereld-burgelijke stad weerklonken in die tijd alle latijnse en germaanse talen.

Nochtans was de middeleeuwse handel vol gevaren. Om zich te verdedigen tegen kasteelheren en rovers, welke hen zonder genade en onder elk voorwendsel losgeld afpersten, verenigden de kooplieden zich weldra in gilden en deze gilden uit verschillende havens kwamen bijeen om een « hansa » te vormen. De hansa was een vroeg en werkdadig soort internationaal verbond met eigen politiemachten, welke de leden beschermden en hunne voorrechten en vrijheden zo nodig met geweld verdedigden waar zij ook heengingen.

De Brugse handel werd op zeer verstandige manier bevorderd door de Graven van Vlaanderen. Als voorstanders van de vrijhandel lieten deze laatsten aan allen toe, zonder enige belemmering, handel te drijven, en zetten ook de vreemdelingen aan met de Bruggelingen om te gaan. Deze vrijheid was de eigenlijke macht van het toenmalige Vlaanderen en had voor gevolg dat Brugge gedurende de XIIIe en XIVe eeuw uitgroeide tot een geweldig sterk financiëel wereldcentrum. De Lombaardse en Florentijnse bankiers, vol vertrouwen in de hen aangeboden zekerheid, richtten bijhuizen op te Brugge. Merken wij terloops op dat het woord Handelsbeurs zijn oorsprong te danken heeft aan het huis van de Bruggeling Van der Beurs, welke de vergaderplaats werd van de vreemde kooplieden wanneer zij in de stad vertoefden.

Gedurende meer dan drie eeuwen schitterde het prachtige Brugge over gans de oude wereld. Op het einde der XIVe eeuw was het vreemdelingenverkeer zó groot geworden dat de Bruggelingen zich niet meer wilden verplaatsen. De handelsverrichtingen namen stilaan een voortdurend karakter aan en de periodische markten verdwenen.

De rijke burgers der toen zó voorspoedige stad verblind door hun rijkdom, beseften echter niet dat zij recht naar den afgrond gingen. Brugge had geen eigen zeeschepen meer en hare zonen verkozen een min gevaarlijk en meer winstafgevend beroep uit te oefenen dan dit van zeeman : vreemde schepen waren er immers in overvloed om alles te vervoeren, waarom zouden zij zich bekommerd hebben ? Tot heden toe bemerkt men onder onze landgenoten, en niet onder de minste, nog te veel mensen die dezelfde verkeerde mening toegedaan zijn.

In geval van nood mag een land nooit rekenen op de broodnodige schepen toebehorende aan hare buren, al waren deze laatste bondgenoten. Ons land heeft vele noodgevallen gekend, maar heel zelden werden de nodige en eigenlijk doeltreffende maatregelen getroffen om daaraan te verhelpen De geschiedenisschrijvers, zich weinig bekommerend om maritieme zaken, beweren dat het verzanden van het Swin de oorzaak was van het vervallen van Brugge. Nochtans mag men aannemen dat, zo deze machtige en rijke stad een vloot had onderhouden, en dat hadde zij gemakkelijk kunnen doen, haar verval nooit een doodslaap zou geworden zijn. De Engelsen hebben daar een voortreffelijke spreuk op : *Trade follows the flag* (« De Handel volgt de vlag, of het schip ») en door de behendige toepassing van deze grondregel konden zij de wereldmacht verwerven en deze gedurende lange tijd handhaven.

De Bruggelingen begingen in het midden der XIVe eeuw nog een grove fout en, in tegenstelling met hun oude politiek van vrijhandel, verboden zij de invoer en de verhandeling van het Engels laken. Dit viel slecht uit, want de Engelse schepen verlieten de Vlaamse kusten en voeren, langs de Hont op, naar de Brabantse haven van Antwerpen, waar hen een gul onthaal te beurt viel.

De Italiaanse en Duitse kooplieden, ontmoedigd door de te veel eisende Bruggelingen, verlieten weldra de stad, gevolgd door de geldhandelaars, om zich te Antwerpen te vestigen. Alleen de Spaanse en Portugese instellingen bleven nog een tijdlang, totdat de ontdekkingen de wereldhandel voor een deel naar het Iberisch Schiereiland hadden verplaatst. De laatste vreemdelingen verlieten op hun beurt en voor immer, de oude havenstad.

Het ene ongeluk kwam na het ander : het Swin verzandde snel terwijl de godsdienst en gemeenteoorlogen alle handelsverkeer belemmerden. Rond 1550 waren al de havens van

het Swin eenzaam en verlaten, aan hunne kaden lag geen enkel schip meer. Zeelieden hadden Brugge geschapen, onbedachte en te rijke kooplieden geholpen door ongunstige omstandigheden brachten het ten onder.

Het driftige Gent.

Volgens de oude kronieken kwam Karel de Grote in 811 te Gent om er een vloot, op zijn bevel gebouwd om de Noormannen te bekampen, te schouwen. Jammer genoeg is er nergens spoor te vinden van een enkel zeegevecht tussen de legers van Karel de Grote en zijn Noorse vijanden.

Het vervaardigen van schepen heeft ten alle tijde een groot aantal bekwame vaklieden vereist. Indien de oude kronieken bevestigde feiten bevatten, ware dit een bewijs dat Gent in die tijd een voornaam scheepsbouwcentrum was. Het is mogelijk dat het prehistorische Gent in rechtstreekse verbinding stond met de zee, door een waterloop uitmondende in de Baekman, oude zeearm van de Hont, maar deze gissing kon nog niet gestaafd worden. In de vloot van Karel de Grote was er voorzeker geen sprake van zeeschepen; er moet eerder gedacht worden aan speciale boten met kleine diepgang, dienstig voor het bekampen der Noorse indringers op de zandbanken, welke de ingang van onze zeegaten moeilijk bevaarbaar maakten.

De oudste haven van Gent was gelegen aan de samenvloeing van Leie en Schelde, in de nabijheid van de Sint-Baafsabdij. De centrale ligging der Arteveldestad in het graafschap bevoordeligde haar en zij werd stilaan machtiger. Toen het gevaar der Noorse invallen geweken was, streefden de Gentenaars er om zich van de Schelde te bevrijden, want deze stroom was gedeeltelijk in handen van Brabantse kasteelheren en stroomkapers welke zware tollen of geleiderechten eisten op schepen voor Gent bestemd. In 1251 gaf Margareta van Constantinopel hare toestemming tot het graven van het Lievekanaal, welke de Leie ter hoogte der Vleeshuisbrug te Gent zou verbinden met het Swin te Damme. De kosten van dit grote werk waren aanzienlijk, maar de nieuwe waterweg kende onmiddellijk veel bijval, wat trouwens bewezen is door de opgaven van de tol gevestigd in het Rabot (vervorming van het woord Rabas of stuw). Gedurende gans de XIV[e] eeuw was de Lieve de ware slagader van de bloeiende Gentse handel.

Gent werd bevoordeligd door het verkwijnen van Brugge, zij het in een veel kleiner mate dan Antwerpen. De Gente-

naars hadden ook veel te lijden onder de strenge mededinging der Engelse lakenwevers, maar zij vatten spoedig andere bedrijvigheden aan. In de XVIe eeuw bracht de graanhandel een zekere voorspoed teweeg en Gent werd een belangrijk transitohaven voor Henegouwen, Zuid-Vlaanderen en het Noorden van Frankrijk.

Net zoals nu was de koene Arteveldestad een werkzame en strijdende bijenkorf, prachtig gelegen te midden van een uitgebreid waterwegenstel, nog verbeterd door vele kanalen. Het bevaren der Lieve was een voorrecht die menige oorlog ontlokte tussen Brugge en Gent, maar toen het Swin verzandde verloor het kanaal alle betekenis. Voortaan was de Hont de enige dichtbijgelegen zeearm en het was naar het Noorden dat er een weg naar de zee diende gezocht. Onder de wijze regering van de helderziende Karel V werd een begin gemaakt met het graven van de Sassche Vaart en de werken gingen door, niettegenstaande de tegenwerking van Antwerpen. Op een schone dag van het jaar 1563 konden de stoere Gentse Poorters het eerste zeeschip begroeten welke langs de nieuwe Sassche Vaart in hun stad aankwam.

Het noodlot ging echter Gent, en meteen al onze andere havens zwaar treffen. In 1572, dus zeven jaar na de opening van het zeekanaal, kwamen de Watergeuzen, na Vlissingen en De Briel te hebben veroverd, naar Sas van Gent afgezakt waar zij de sluisdeuren vernietigden en zo de zeeweg onbruikbaar maakten. Onze streken waren te vrij en te voorspoedig naar de zin der toenmalige heersers en na de bloedige beteugeling door de Spaanse benden werd de grote stroom, die onze rijkdom bewerkstelligde, voor ons gesloten : « De Monden der Schelde, alsmede de Sassche Vaert, het Swin en de andere er uitlopende zeegaten zullen gesloten blijven langs de zijde der Heren Staten Generaal ». Deze zijn de tragische termen van wat gekend is onder de naam van Verdrag van Westfalen of Munster. Bekrachtigd in 1648, betekende deze rampspoedige overeenkomst niet alleen het lamleggen onzer zeehavens, maar had een letterlijke verwurging van ons land voor gevolg. Ons volk had met een schrikwekkende ellende te kampen : Ieper, Damme, Brugge, Kortrijk waren na enkele jaren dode steden geworden.

Gent vatte echter een hopeloze strijd aan, zoals altijd het geval was in de loop van hare lange en tragische geschiedenis. Hare inwoners, berucht om hunne stijfhoofdigheid en hun ondernemend karakter, waren nooit gemakkelijk te bedwingen : de Schelde was gesloten, maar zij zouden zich

toch een weg banen naar de zee. Niettegenstaande alle moeilijkheden werd het kanaal van Gent naar Oostende over Brugge verbeterd, grote bochten te Brugge en te Gent werden door het graven van de Coupures vervangen om de scheepvaart te vergemakkelijken. Na het overkomen der vele hindernissen was het nieuwe kanaal in 1753 eindelijk gereed en werd in de maand Juli van ditzelfde jaar ingehuldigd door de aankomst van het Franse schip *Concordia* te Gent.

Het is echter maar in 1828, na het graven van het kanaal van Terneuzen dat Gent een ware zeehaven zou worden.

Het hoogmoedige Antwerpen.

Toen de Romeinen ons land binnenvielen bestond Antwerpen nog niet. Haar huidig grondgebied was een uitgestrekt verdronken land aan de geweldige tijen der Zeeschelde blootgesteld, welke zelfs het gebruik van paalwoningen onmogelijk maakten.

De vroege overheersers gingen niet verder dan Burcht, uiterst Vlaams Hoofd gelegen tegenover Hoboken in Brabant, waar hunne heirbaan ten einde liep. Een ongelooflijk en onbegrepen toeval wilde dat Antwerpen, dat op een gegeven en onbekend tijdstip als uit de grond verrees, zou worden wat ze op het huidig ogenblik is, ten nadele van veel ouder en beter geplaatste oorden op de rechter oever, of van Burcht op de linker oever, vermits deze laatste stad aan de Vlaanderen verbonden was door een goede steenweg. In alle geval is en blijft de oorsprong van Antwerpen een onbeantwoord raadsel. Voor het eerst wordt Antwerpen in het jaar 836 in de geschiedenis vermeld, maar men maakt enkel gewag van een dorp zonder betekenis welke de Noormannen volledig verwoestten.

Antwerpen kwam alleen maar vooruit in de XVe eeuw, toen de macht van Brugge waande. Vóór die tijd dierven weinig schepen, zelfs deze van de Hansa, de beruchte en gevaarlijke bochten der Westerschelde bevaren. Dit water was gekend voor hare rivierschuimers die losgeld eisten aan alle zeevaarders die in hun macht vielen.

De Middeleeuwse stad in Midden Brabant was niets meer dan een versterkte burcht en niets kon doen vermoeden dat zij eens de derde haven der wereld ging worden. De kooplieden en bankiers, van Brugge gekomen, verrichten het mirakel en de haven werd groter en verrijkte zeer spoedig.

Terwijl de Vlaamse steden hun handel zagen verkwijnen, was Antwerpen aan der eerste havens van de oude wereld om nut te trekken uit de grote ontdekkingen. De Middellandse Zee was tot vóór Columbus'tijd het centrum geweest van de wereldhandel, maar het ontdekken van Amerika was een ware omwenteling en al de oude centra werden verplaatst. De zeeweg naar het Nabije Oosten, langs een door de Berberse zeeschuimers onveilig gemaakte Middellandse Zee, werd weldra verlaten en de grote zeelanen kwamen voortaan uit op de Atlantische Oceaan. Deze verplaatsing bevoordeligde alle Atelantische Havens en ook deze van de Noordzee. Brugge had noch haven noch schepen en zij werd met de grootste bijval vervangen door de Scheldestad.

Antwerpen kende een grote voorspoed onder het bewind van Karel V en het aantal inwoners steeg weldra tot 100.000, een buitengewoon hoog getal voor die tijd. De oudere steden van Londen, Lyon en Venetie werden op internationaal handelsgebied ver achter gelaten.

Maar dan kwamen de nare tijden der Hervorming en hare godsdienstoörlogen. Te Antwerpen vonden Luther en Calvijn vele volgelingen en aanhangers. De gewelddaden der beeldstormers van 1556 hadden een bloedige en verschrikkelijke onderdrukking en een reeks godsdienstoorlogen voor gevolg, welke vijftig lange jaren zou duren. Na de dweepzieke ijver der beeldstormers, kreeg Antwerpen de strengere baldadigheden der « Spaanse furie » te verduren en werd vervolgens nog leeggeplunderd door de benden van de Hertog van Alençon. De oprichters van de Onrustrechtbank hadden de zaken zódanig weten te schikken dat, toen de nieuwe vorsten Albert en Isabella hun blijde intrede deden te Antwerpen, zij er een zielloze en dode stad konden aantreffen.

Om de reeks onheilen te volkomen, kwam het Verdrag van Munster de handel verwurgen en gans het land verarmen. Antwerpen was als het ware gebroken en zou gedurende twee eeuwen voortleven als een arm provinciaal stadje.

Met de komst van Napoleon veranderde de toestand snel. In 1803, na een bezoek welke hij de stad bracht, was de keizer zeer ingenomen met de gunstige ligging van Antwerpen op de brede Scheldestroom en hij beval er een oorlogshaven van te maken ter bevordering der blokkade van Engeland. Er volgde een drukke periode en tot in 1814 bouwden de herrezen scheepsbouwwerven honderden oorlogs- en koophandelschepen voor de rekening van het Franse Keizerrijk. De geniale Napoleon gaf zich ten volle rekenschap

ANTWERPEN — *Albertdok met darsen.*

Vissersboten

van het kwaad welke een voorspoedig Antwerpen aan de Engelse havens en vloten kon berokkenen en op zijne aanduidingen gaf de prefect d'Herbouville bevel tot het graven der dokken en het oprichten van de kademuren en de toegangsluis, welke de kern uitmaken van het huidige havencomplex.

Onder Hollands bewind ging Antwerpen's bedrijvigheid stilaan vooruit, maar na 1830 was er een nare periode te doorworstelen. Inderdaad eiste Nederland hoge doorgangsrechten op de Schelde. Er kwam slechts verandering in 1863, toen Baron Lambermont, een behendig Belgisch diplomaat, er de Nederlandse regering kon toe brengen het onjuist tolrecht af te staan mits betaling van 36,5 millioen goudfrank. Vanaf die gelukkige stonde kende het uitbreiden van Antwerpen paal noch perk, de droevige tijden der twee wereldoorlogen er uitgelaten.

* * *

Het ruwe Oostende.

Van Oostende's oorsprong weet men weinig of niets, want er is niet veel overgebleven van de vroegere gemeente. In de II[e] eeuw was het een gehucht bewoond door vissers en kooplieden die handel dreven met het dichtbijgelegen Engeland, maar die eerst in 1267 door Margareta van Constantinopel tot de rang van stad werd verheven.

In feite was Oostende geen haven. Het lossen en laden der waren geschiedde op het strand bij laag water en, lange tijd nadien, op staketsels welke ver in zee werden uitgeworpen. De versterkte stad was omringd door kreken die weldra werden omgebouwd in wateringen, van de zee door stuw- en sluisdeuren gescheiden, want de periodische overstromingen der laag gelegen landen maakten ze onbewoonbaar. Een dezer watergangen werd verlengd tot Brugge en groeide uit tot het beste verkeersmiddel tussen de twee steden. In 1284 werd met het Vrije van Brugge een overeenkomst gesloten voor het verbreden van de watergang, met het doel het tussengemeentelijke handelsverkeer te bevorderen. In 1445 gaf Filips de Goede zijn toestemming tot het graven van de eerste kunstmatige haven, welke echter van zeer beperkt belang bleef.

Door de legers van Maximiliaan van Oostenrijk vernield in 1489, werd de stad nadien met de grond gelijkgemaakt gedurende de oorlog die tussen Hollanders en Spanjaarden

bij ons uitgevochten werd. De bezetters vernielden alle duinen en het uitzicht van Oostende was er volkomen door veranderd.

De Companie van Oostende, ook gekend onder de naam van Oost-Indische Companie, gevormd in 1640, bracht enige voorspoed aan Oostende, wiens schepen regelmatige betrekkingen onderhielden met het Verre Oosten. Acht jaar later legde het Verdrag van Munster zijne onverdedigbare bepalingen op. Daar Lodewijk XIV zich van Duinkerke meester had gemaakt, beschikten onze streken alleen maar over de haven van Oostende als uitweg op de zee. En nochtans lieten de Hollanders, toen heren en meesters op zee, onze schepen niet doorvaren en bemachtigden ze onder voorwendsel dat de verscheping te Oostende ook door het Verdrag van Munster verboden was. Tegen deze georganiseerde en toegelaten rooversgewelddaden konden onze mensen niets aanvangen, vermits zij over geen enkel bewapend schip beschikten.

Zo beseft men dat de geschiedenis onzer havens een innig verbonden geheel vormt. De lezer zal zich misschien afvragen waarom wij het zo dikwijls hebben over het Verdrag van Munster, waarvan de geschiedenisboeken zo weinig weten te vertellen. De rampzalige bepalingen van dit berucht verdrag leren ons beter de geweldige, verwarde en dikwijls hopeloze oorlogen begrijpen welke onze glorierijke voorvaderen te voeren hadden tegen hunne overmachtige buren. Ten allen tijde begingen, en begaan zelfs nu nog, de Belgen de grove fout te weinig aandacht te schenken aan de zee en zij zorgden er niet voor een vloot te bouwen welke zo nodig met geweld, die in dit domein alleen van tel is, hunne zeewegen vrij zou houden. Onze koene en waardevolle voorouders aanzagen zich nooit als overwonnen, maar het gebrek aan schepen maakte hun strijd bijna altijd nutteloos.

Er was een veilige rede te Oostende. De watergang bestond niet meer en er hoefde dus en nieuw kanaal gegraven van Brugge naar Oostende langs Plasschendaele. Dit werk was in 1666 voltooid en de schaarse producten van onze kleingekregen nijverheid werden naar Oostende verstuurd en aldaar overgeladen op vreemde schepen die, alhoewel het vredestijd was, als blokkadebrekers dienst deden.

Op het einde der XVIIe eeuw was de helft van Oostende dagelijks omringd, bij hoogtij, door de wateren der Noordzee en de onstuimige zeestromingen veroorzaakten snelle uit-

knagingen van het land. In 1744 was men verplicht de polders van Zandvoorde en Sinte-Kathelijne af te dammen om een ramp te vermijden.

De kleine handelsdokken werden tegen het einde der XVIIIe eeuw gegraven, toen voor de stad een tijdperk van voorspoed aangebroken was, dank zij den oorlog welke Fransen, Hollanders en Engelsen tegen elkander voerden. Keizer Jozef II had aan Oostende de voorrechten van vrijhaven verleend en deze nieuwe regel, welke gepaard ging met de volstrekte neutraliteit der stad tijdens de Engels-Hollandse oorlog, lokte vele handelaars aan. De betrekkingen met het Verre Oosten, gestaakt na het Verdrag van Munster, werden hervat.

Oostende begon de toekomst met vertrouwen in te zien, maar de goede tijden duurden niet lang. De Franse revolutie, de onophoudelijke oorlogen van het keizerrijk werden gevolgd door de verzanding der haven. De oorlog ter zee verdreef alle handelschepen uit de Noordzee en, wat veel erger was, de tot nog toe diepe rede van Oostende ging aan 't verzanden. Strijd tegen de onkunde, tegen onrecht, tegen de mensen en dan tegen de natuur. Om dit laatste gevaar te weren bouwde men een nieuw staketsel en werd in 1810 een stuwkom gegraven, maar zonder de gewenste uitslagen te bekomen.

* * *

Brussel.

In het begin der XVIe eeuw was Brussel de voornaamste stad van Brabant geworden en de hertogen hadden er hun bestendig verblijf gevestigd. Toen was de Senne volop bevaarbaar en de stad was een voorname halte op de karavaanweg van Brugge naar Keulen.

Onder het bewind van Karel V, ongeveer vijftig jaar nadat Leonardo de Vinci de sassen had uitgevonden, werd het eerste kanaal van Brussel naar de Rupel gegraven. De grote en helderziende vorst besefte ten volle de belangrijkheid der waterwegen, zowel binnenlandse als zeewaartse, voor het bijeenhouden van zijn uitgestrekt rijk. Het 2 meter diepe kanaal, in 1561 ingehuldigd, was voorzien van vier sassluizen en de werken vergden vijftien jaar arbeid. Het was voor die tijd een prachtwerk, want er was met een peilverschil van 14 m. 75 af te rekenen; de sluizen maten 50 à 60 meter lengte en 7 m. 50 breedte.

De haven van Brussel ontwikkelde zich stilaan. In 1565 werd het Sinte-Kathelijnedok gegraven en de twee binnendokken in 1639. In 1830 werden de instellingen aangevuld door het groot handelsdok en het kanaal werd verdiept tot 3 m. 20. Nochtans werd er op het einde der XIXe eeuw gedacht het verouderd kanaal te vervangen door een beter geschikte waterweg, gezien de ongewone uitbreiding van het vervoer te water, welke een voortdurende stijging in de tonnemaat der schepen voor gevolg had.

Foto F Claes.

Ontscheping van mijnhout.

Foto F Claes

Potasmagazijnen.

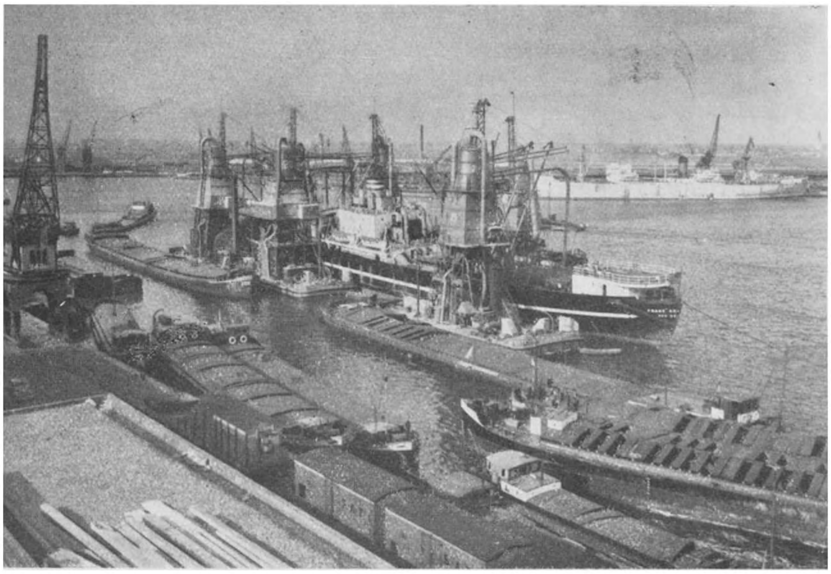

Foto F. Claes

Ontlading van een schip met 6 graanzuigers.

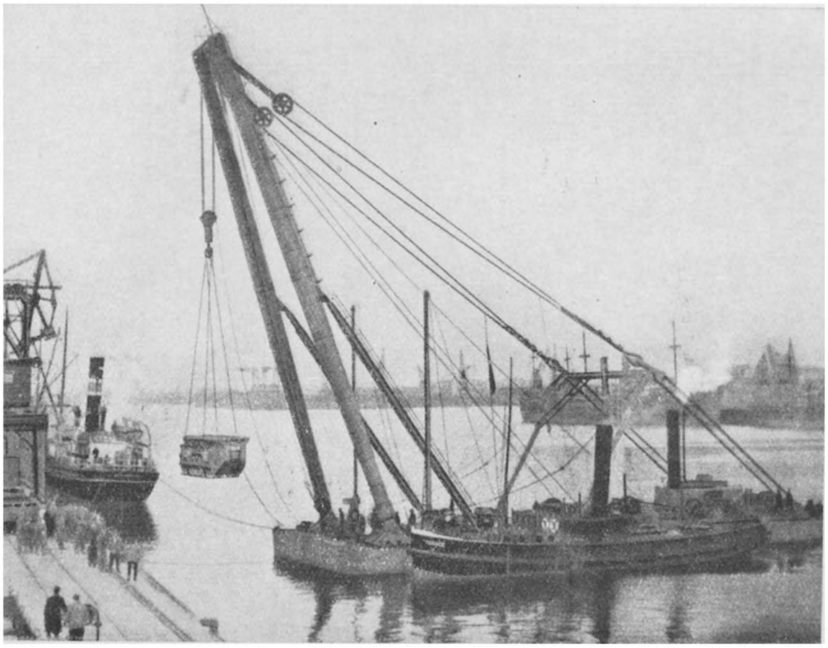

Drijfkraan van 250 T.

DE HAVENS IN DIENST VAN HET LAND.

In het Belgisch verkeerswezen zijn de zee- en binnenhavens de belangrijkste posten en hunne verhandelingen zijn veel omvangrijker dan deze der baan- en spoornetten. Daarom valt er te betreuren dat men in België, dit op andere gebieden zó dynamisch land, geen spontane zeegezindheid aantreft. Deze *see-mindedness* welke de grote maritieme naties kenmerkt en welke de basis was en blijft waarop zij hun macht opbouwden, hoeft hier werkelijk ingepompt.

Door grote natie bedoelen wij geenszins een groter en meer bevolkt land dan het onze, we denken aan de meest gekende door onze landgenoten, aan Nederland, aan de Scandinavische landen en in het bijzonder aan het Noorse volk, drie millioen sterk, welke een verbazend aantal schepen bezit. Deze ontzagelijke vloot, ook nog het drijvende Noorwegen genoemd, is de derde ter wereld na deze van Groot Brittanië en van de Verenigde Staten van Noord-Amerika. Halen wij in dit opzicht de wijze woorden, in 1881 te Gent door onze grote vorst Leopold II uitgesproken en die nog niet voldoende doorgedrongen zijn in ons volk :

> Sinds de verste oudheid tot op onze dagen hebben de kleine volkeren, welke zich ogenmerkelijk verheften, van de zee gebruik gemaakt Het is aan elk volk gegeven, hoe klein zijn land ook weze, op de oceanen een plaats te veroveren die alleen beperkt is door zijn bedrijvigheid en zijn vermetelheid.

En toch geven de Belgen zich onvoldoende rekenschap van de volle betekenis der maritieme zaken. Dit komt doordat onze mensen ten alle tijde zeer slecht ingelicht werden. Nochtans is er een verbetering te bespeuren, want de twee jongste wereldoorlogen hebben de aandacht der continentaalgezinden gevestigd op de hoofdzakelijke waarde der zeeverbindingen. De toekomst zal ons aantonen of de Belgen de betekenisvolle hoofdfeiten van een vers verleden onthouden hebben.

Wanneer men een kaart van Europa bestudeert valt het onmiddellijk op dat de prachige delta, gevormd door de Rijn, de Maas en de Schelde, het machtigste havencomplex der wereld bezit. Al deze havens, verspreid op de grote stromen, rivieren en kanalen zijn evenveel werkzame bijenkorven die voorspoed brengen aan de naburige streken. Het hinterland van deze havengroep is werkelijk een der rijkste en bedrijvigste streken van de aardbol.

De studie onzer economische geschiedenis doet ons vlug opmerken dat er een innige band bestaat welke de bedrijvigheid der havens en die van het gehele land nauw samensnoert. Wanneer de havens een krisis doormaken kan men verzekeren dat de werkhuizen en fabrieken in het land ijdel liggen Het ware goed indien de geschiedenisboeken de aandacht der leerlingen onzer scholen speciaal trokken op het feit dat de volledige lamlegging van ons land, na het invoegekomen van het Verdrag van Munster, eigenlijk te wijten was aan het schorsen van ons zeeverkeer.

Nergens vindt men een dergelijke en onwederlegbare economische band. Wanneer een zekere industrie verkwijnt om een of ander reden, worden weldra andere nijverheden opgericht, het verval ener gemeente veroorzaakt dikwijls de voorspoed van een andere stad die zich beter aan de nieuwe toestanden kon aanpassen. Maar als het een haven betreft, dan staan de zaken heel anders op nationaal gebied. Een havencomplex werkt en er is voorspoed in het land, ofwel liggen zij allebeide lam. Wanneer men zich de moeite wil getroosten, kan men in de ganse loop der onstuimige Belgische geschiedenis de volstrekte afhankelijkheid der haven- en nationale economieën bestatigen.

Ons klein land is overbevolkt en onze landbouw kan onmogelijk in de voeding dezer massa mensen voorzien; langs de andere kant is de voortbrengst van hare machtige nijverheid niet op de Belgische markt aan de man te brengen. Men moet dus de nodige voedingswaren en de ruwe grondstoffen voor de nijverheid invoeren, terwijl men in ruil de afgewerkte producten dient uit te voeren. Hier komt men in het domein van het verkeerswezen : spoorwegen en banen voor de lokale verdeling, stromen, kanalen, havens en koopvaardijvloot voor het verre vervoer.

Om de vervoerkosten zó laag mogelijk te houden moeten de nijverheidsgebieden zoveel mogelijk over een nabije haven beschikken. De nijveraars vereisen banen, spoorwegen en vooral goede binnenvaartwegen welke de goedkoopste zijn, allen uitlopend in de zeehavens In deze laatsten moeten de uitvoerders zeker zijn schepen te vinden die hunne goederen zullen opladen en zo spoedig mogelijk naar de gewenste streek verschepen. De havens moeten daarvoor alle nodige middelen en werktuigen bezitten om allerlei goederen te behandelen en 'desnoods te bewaren. De havendiensten moeten met de nodige doeltreffendheid en lenigheid te werk gaan om het oponthoud der schepen zo

kort mogelijk te maken door het bespoedigen van lossen en laden. Zij moeten specialisten hebben die de diverse koopwaren kunnen lossen en laden met alle nodige zorg en vlugheid.

Onze zeehavens zijn op dit gebied volledig op de hoogte. Voorspoedbrengers zonder weerga, bezitten zij het voornaamste gedeelte van de Belgische handelsuitrusting.

In de Middeleeuwen was de overzeese handel een gevaarlijke tak; de vrachtprijzen waren daarom zeer hoog en alleen kostbare goederen kwamen voor verscheping in aanmerking. In feite maakte de uiterste onzekerheid der overtochten er een werkelijk avontuur van. De bedrijvigheid der havens was uitermate beperkt en alleen de havenstad en de nabijliggende streek hadden er eigenlijke belangen. In de XVIe eeuw bewerkte Antwerpen, in die tijd de voornaamste haven der wereld, slechts enkele duizenden ton goederen per jaar; de oude Vlaamse havens van Gent en Brugge zouden, door onze moderne en onbegrijpende ogen bezien, van belang ontbloot schijnen.

De tijden zijn echter veel veranderd. Alle waren, zowel kostbare als uiterst goedkope, worden nu over zee verscheept met een volkomen zekerheid, en onze havens zijn uitgestrekte en zeer ingewikkelde instellingen geworden, hunne verdere uitbreiding hangt slechts af van de verdelings- en voortbrengstmogelijkheden van het hinterland, en mag dus als onbeperkt worden aanzien.

Vele categorieën arbeidskrachten zijn in onze havens werkzaam voor het ontvangen en lossen van reusachtig grote hoeveelheden koopwaar, welke dan naar de verschillende verbruikscentra dienen doorgestuurd. Na de bevrijding van ons land werden er te Gent en te Antwerpen, niettegenstaande het gemis aan werktuigen en na een schadelijke werkloosheid van vijf lange jaren, ongelooflijke hoeveelheden materiaal en voedingswaren gelost, zowel voor de burgerlijke als voor de militaire diensten bestemd, tot groot genoegen der verbonden overheden. Alles verliep vlotweg, zelfs wanneer de raketbommen neerploften, zonder nutteloze vertraging, dank zij de werklust van onze havenarbeiders Men mag stellig beweren dat de Belgische economie in zeer korte tijd op werkende voet werd gezet dank zij onze havens, welke het nodige verkeer konden verzekeren.

De ontvangsten in vreemde deviezen, welke ten bate komen aan onze scheepvaartcentra, zijn veel hoger dan deze van eender welke voorname exportindustrie in België. Kan er een

beter bewijs te vinden zijn van de wichtigheid der haveninstellingen, die men gerust eerste rang « dienstuitvoerders » mag noemen ?

Moge de lezer zich rekenschap geven van de ingewikkelde uitgestrektheid welke het onderwerp dezer studie kenmerkt. Het eenvoudig opsommen der veelvuldige aanblikken van het hedendaags havenleven, met hare vertakkingen die overal doordringen, zou een dik boek vergen. Daarom moeten wij ons hier tevreden stellen met een grove, en bijgevolg zeer onvolledige schets, van dit schoon en te weinig gekend nationaal domein.

De haven van Antwerpen.

Eer aan wie het toekomt. Het machtige Antwerpen is de grootste haven geworden van Europa en de derde ter wereld, na New-York en Londen.

Het hedendaags België, dat een enorm werkhuis is geworden, voorziet de opslagplaatsen der Scheldestad, welke opgepropt zijn met koopwaren. Antwerpen verbindt Midden-Europa met de Britse Eilanden, met Amerika en het Verre Oosten; het is de natuurlijke haven van Elzas en het Noord-Oosten van Frankrijk.

Menigmaal werd de Scheldehaven lamgelegd door oorlogen, onrust en willekeurige verdragen, maar eens dat de belemmeringen werden opgeheven, namen hare natuurlijke voorrechten altijd de bovenhand. In 1795, toen oorlog, onlust en algemene ellende hier huishielden, kwamen er maar vijf en twintig schepen binnen gevaren, maar in 1812, dank zij de bescherming van Napoleon, kreeg Antwerpen het bezoek van 1456 schepen. Na 1830 had het tolrecht, door Nederland geheven op de Scheldescheepvaart, een inzinken van de havenbeweging voor gevolg. Onmiddellijk na de bevrijding der Schelde begonnen nijverheid en handel te bloeien in verhouding met het stijgen der zeevaartbeweging. Deze laatste werd ook bevoordeligd door de vooruitgang op gebied der stoomscheepvaart, de industrialisatie van België, de ontwikkeling van de Nieuwe Wereld en de immer stijgende behoeften van het hinterland.

Het is gedurende dit voorspoedig tijdperk dat zes nieuwe dokken gegraven werden om de voortdurend stijgende havenbeweging tegemoet te komen. De tonnemaat der ingekomen schepen verhoogde van 200.000 ton in 1850 tot 2.600.000 ton in 1881 (Schelde vrij), dan 4.600.000 ton in 1890

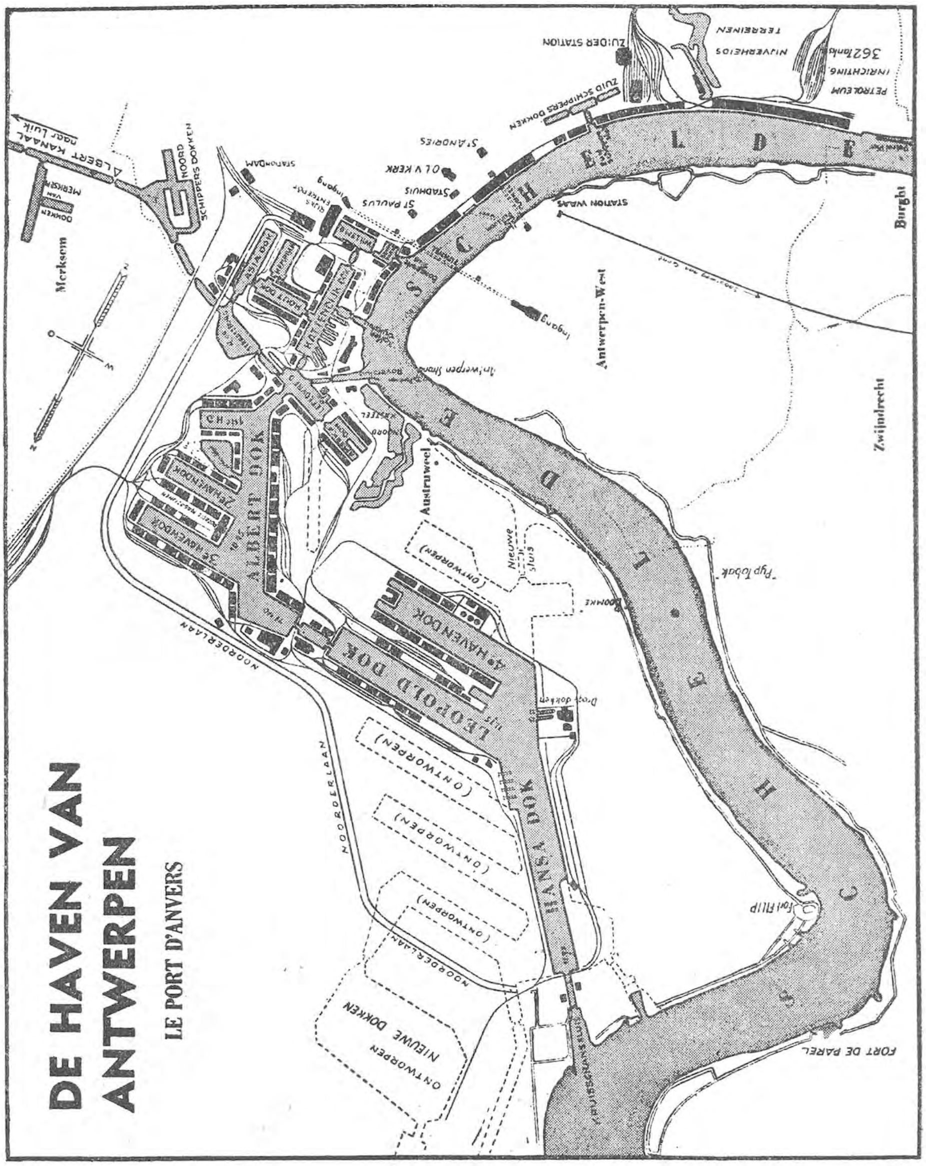
DE HAVEN VAN
ANTWERPEN
LE PORT D'ANVERS
ALBERT DOK
LEOPOLD DOK
HANSA DOK
Merksem
Antwerpen-West
Zwijndrecht
Burcht
Austruweel
NOORDERLAAN
(ONTWORPEN)
ONTWORPEN NIEUWE DOKKEN
FORT DE PAREL
ALBERT KANAAL naar Luik
ZUIDER STATION
STATION WAAS

om 6.700.000 ton te bereiken in 1900. In min dan tien jaar tijd verdubbelde dit cijfer nogmaals en in de loop van 1913, het laatste normaal jaar vóór de eerste wereldoorlog, kwamen er meer dan 7.000 zeeschepen, metende 14 millioen ton, de Schelde opvaren. De twee nieuwe dokken, in 1907 gegraven om de instellingen te volmaken, werden wederom ontoereikend.

De oorlog kwam de uitvoering der voorgenomen uitbreidingen stopzetten, maar gedurende de periode gaande van 1919 tot 1936 werden de volgende reuzewerken uitgevoerd : uitbreiding van het Albertdok, het graven der darsen 2, 3 en 4, van het Leopoldsdok, het Hansadok, het Straatsburgerdok en de voltooiing van de schone Kruisschanssluis. De nuttige wateroppervlakte was van 98 tot 410 hectaren gestegen.

Gedurende de voorspoedige jaren welke de oorlog van 1914-1918 volgden steeg de havenbeweging. In 1926, kwamen, voor de eerste maal in de geschiedenis der haven, meer dan 10.000 schepen aan hare kaden aanleggen. Het toppunt werd in 1937 bereikt, met 12.386 schepen metende 25 millioen ton, en een goederenbeweging over zee van 28,5 millioen ton. De handel tussen België en Kongo bedroeg dan 2,5 millioen ton, waarvan de 3/4 op vreemde schepen uit Antwerpen werden verzonden en alleen maar 10 t h. op Belgische bodems.

De tweede wereldoorlog legde niet alleen alle zeeverkeer stil, maar richtte ernstige schade aan zowel aan de haven als aan de werktuigen. Niettegenstaande de verwoestingen werden er 22 millioen ton goederen verhandeld in 1947, 20 millioen in 1948 en 21,7 millioen in 1949, op dit gebied alle Europese havens voorbijstekend.

De haastige bezoeker der stad, in het algemeen slecht ingelicht, denkt alles gezien te hebben wat er in Antwerpen te bezichtigen is als hij de wandelplaatsen der zuidkaaien doorkruisd en er de grote schepen bewonderd heeft. Dit is waarachtig een slechte manier om zich rekenschap te geven van de echte grootheid der Scheldehaven.

Het is aan de overkant van de Schelde, te Sinte-Anna, dat wij zijn moeten. Daar gekomen zullen wij weldra onder de invloed zijn van de veranderlijke bekoring van de prachtige haven, doorploegd door een machtige stroom : Schelde die het bloed en het leven van dit landsdeel vervoert. Om de meening van dit alles te begrijpen moet men dit schouwspel

eerst gezien hebben. Maar indien wij ons rekenschap willen geven van de belangrijkheid van het zeevaartverkeer moeten wij verder stroomafwaarts.

Op een afstand van 15 kilometer van Sinte-Anna, op dezelfde oever, ligt het kalm en schoon dorpje Doel, welke met Antwerpen verbonden is door een passagierbotendienst. Nemen wij plaats op een dezer boten welke aanleggen aan de drijfbrug van het Steen, en gaan wij een dag te Doel doorbrengen De bevaarbare pas der Schelde kronkelt op een gepaste manier en komt tot vlak vóór de kleine haven van Doel. Van uit onze observasiepost op de Doelse duinen zullen wij een indrukwekkend aantal schepen, grote en kleine, welke naar of van de dokken en de rede gaan of komen, heel dicht zien voorbijvaren.

Antwerpen is de Schelde, de oude onstuimige en dynamische Scaldis. Tot in de nabijheid van Antwerpen is de stroom breed en diep, bij laag water is de diepgang van de bevaarbare pas minimum 8 meter. De gemiddelde hoogte der tijen is 4 m 20, dus kunnen de schepen met grote diepgang de haven of rede gemakkelijk bereiken.

De martieme instellingen.

De toegang tot de dokken wordt door vier kunstwerken mogelijk gemaakt, waarvan de oudste de enkeldeur Bonapartesluis van 17 m. 40 breedte en 7 m. 20 diepte is. De andere sluizen zijn van sassen voorzien om een voortdurende bedrijvigheid te verzekeren. De Kattendijksluis is 108 meter lang, 25 m 80 breed en 7 m. 70 diep; de Royerssluis 180 meter lang, 22 meter breed en 11 m. 10 diep en eindelijk de grote Kruisschanssluis waarvan de afmetingen zijn 270 meter lang, 35 meter breed en 14 m. 50 diep.

De haven is onderverdeeld in twee afzonderlijke vakken. Ten eerste de rede met haar 5.500 meter lange kaaimuren op de stroom zelf. Het tweede en belangrijkste gedeelte bestaat uit negentien dokken, met een oppervlakte van 370 ha. voor zeeschepen en acht dokken, met een oppervlakte van 40 ha. voor de binnenschepen. De diepte dezer dokken wisselt van 6 m 80 tot 11 m. 70. De nuttige lengte der kaden is 43 km. 5 en geeft twee honderd veertig ligplaatsen voor lossen en laden.

De oppervlakte der overdekte en afgesloten loodsen bedraagt 700.000 vierkante meter. Het Koninklijk Pakhuis heeft een capaciteit van 110.000 ton, de Stedelijke Maga-

zijnen beslaan een oppervlakte van 181.500 vierkante meter. Daarenboven zijn er nog talrijke private stapelplaatsen en magazijnen langs de verschillende dokkaaien opgericht. Onder de bijzondere gebouwen treft men aan : het graanpakhuis die 725.000 hectoliter kan inhouden, de potasmagazijnen waar 150.000 ton losse goederen kunnen opgestapeld worden, de koelkamers met een totale vriesruimte van 50.000 kubiek meter, en ook nog de vijf honderd een en vijftig bestaande olietanks met een gezamentlijke capaciteit van 621.280 kubieke meter.

Technische uitrusting.

Daar de haven van Antwerpen alle soort goederen, tot in het oneindig afwisselend, moet kunnen verhandelen, hoeft zij over de nodige en diverse werktuigen te beschikken.

Om de pakgoederen te verdelen zijn er uitgebreide opslagplaatsen en een hoog gespecialiseerd werkliedenkorps nodig. Wanneer de goederen gelost zijn worden zij onder de loodsen gerangschikt per kavel, merk en tegenmerk. Deze rangschikking vergemakkelijkt de herkenning en het wegvoeren der goederen door de tolbeambten, de vervoersagenten en alle andere belanghebbenden. De onontberlijke kaveling is een bijzonder lastig werk dat een uiterst geschoold personeel, grote magazijnen, uitgestrekte sorteerplaatsen en een groot aantal vervoerwagens en hefapparaten vereist.

De losse goederen vergen integendeel het gebruik van veel minder gespecialiseerde werkkrachten. Voor het lossen en laden dezer zware goederen wordt een intensief gebruik gemaakt van mechanische middelen zoals graanzuigers, kettingen zonder einde, rolladders, overlaadbruggen, grijpers, enz.

Antwerpen beschikt over het volgend zwaar materiaal : vijfhonderd en zestig walkranen, bijna alle electrisch bewogen, van 1,5 tot 50 ton sterk; honderd en dertig verstelbare kranen in private handen; vier vlottende kranen van 1,5 tot 150 ton; vijf overlaadbruggen van 15 ton met tremie van 200 ton; een en twintig graanzuigers die 150 à 200 ton per uur kunnen verplaatsen; negen en twintig stedelijke sleepboten voor de aanlegdiensten in de dokken en drie en veertig sleepboten, toebehorende aan private firmas, gelast met de algemene sleepdienst en bergingswerken op de Schelde.

Nieuwe werktuigen worden op het huidig ogenblik aangekocht en het volgend materiaal is in de vreemde in

opbouw : acht vlottende kranen van 5 tot 150 ton, twaalf electrische walkranen met 30 à 36 meter draagwijdte en twee overlaadbruggen.

Verkeersmiddelen.

Het uitgestrekt gebied der Antwerpse haveninstellingen is aan het land verbonden door een prachtig net van wegen, spoorwegen en wateringen. Met hare 800 kilometer spoorwegen, welke de havenzone doorkruisen, is Antwerpen de grootste spoorweghaven van Europa.

Een belangrijk park van grote autovrachtwagens zorgt voor het nodige materiaal vereist voor het internationaal snelvervoer langs de weg.

Het Albertkanaal verbindt Antwerpen met het groot industriecentrum van Luik en het opkomende Kempengebied; de Zeeschelde, met hare rivieren en kanalen, brengt de haven in verbinding met alle Belgische nijverheidscentra. Twee honderd twintig regelmatige zeevaartlijnen verzekeren de verbinding met de handelsoorden van de gehele wereld.

Schepen die hunne waren in een haven komen lossen moeten inderdaad altijd trachten een vracht voor de tehuisreis op te laden om hun reis zo renderend mogelijk te maken. In normale tijd is het goederenverkeer te Antwerpen groot genoeg om deze retour-vrachten te verzekeren en daarom zijn er zovel regelmatige scheepvaartlijnen aanwezig. In 1936 werd een schier volkomen evenwicht bereikt tussen in- en uitvoer met 49,42 t. h. goederen bij het binnenkomen en 50,58 t. h. bij het uitgaan.

De transitohandel is zeer belangrijk en vertegenwoordigt 40 t. h. van het totaal Antwerps verkeer. Vóór de oorlog waren er twee schepen op vijf geladen met goederen bestemd voor of herkomstig van het hinterland.

Men vergeet dikwijls dat Antwerpen ook een belangrijke binnenvaarthaven is. In 1938 kwamen niet min dan 44.383 binnenschepen de haven aandoen, een goederenverkeer verzekerend van circa 15 millioen ton (de zeevaartbeweging voor dit jaar bedroeg 23,5 millioen ton goederen). In 1949 kwamen er nog 33.600 binenschepen aanleggen met 13 millioen ton goederen, hetgeen nog 35 t. h. meer is dan de totale last van alle spoorwagens welke te Antwerpen aankwamen.

Het scheepsherstellen.

Het scheepsherstellingsbedrijf is zeer belangrijk geworden en verschaft arbeid aan meer dan 11.000 werklieden. Dit aantal is te vergelijken met het getal havenarbeiders welke tussen 14.000 en 15.000 schommelt.

In 1947 herstelden de tien stedelijke droogdokken twee honderd vijf en zestig zeeschepen en een en vijftig vaartuigen aan de haven toebehorend. De moderne schepen zijn zeer ingewikkeld geworden en van allerlei moderne apparaten voorzien welke veel zorg en onderhoud vergen. Vroeger was het schipspersoneel er toe gehouden zelfs in de tehuishaven de verschillende mogelijke herstellingen te doen aan boord, maar dit is nu niet meer het geval en ploegen walarbeiders dienen met de nodige werken gelast.

Een schip moet droogdokken wanneer het gedurende de reis onderwater averijen heeft opgelopen. Zelfs indien er zich geen ongevallen voordeden moet men het droogleggen voor het reinigen van de romp en om grondig onderzocht te worden voor zeewaardigheid. Dit periodisch onderzoek wordt door de classificatie maatschappijen voorgeschreven voor alle ingeboekte schepen.

Men ziet dus dat elke grote haven hoeft te beschikken over de nodige middelen om schepen te herstellen of te onderzoeken.

De nieuwe petroleumhaven.

De geweldige naoorlogse stijging van het baanverkeer heeft voor gevolg dat de bestaande petroleuminstellingen aan de grotere vraag niet kunnen voldoen. Daarom werd het oprichten van een nieuwe petroleumhaven besloten, welke alle vloeibare brandstoffen, door het land vereist, zal voort brengen.

Een terrein van 150 ha. dichtbij de Kruisschans gelegen, werd toegeëigend en de werken, welke op 28 Februari 1949 aanving, zullen in 1951 of in 1952 klaarkomen.

Het groot dok, met ligplaatsen voor zee- en binnenschepen, welke wordt gegraven zal 250 millioen frank kosten, gedekt door de Stad Antwerpen met de financiële steun van de Staat.

Later kunnen de instellingen uitgebreid worden door het graven van een tweede dok. Twee maatschappijen, de ene Belgische en de andre Amerikaanse hebben de toelating

gekregen elk een raffinafderij op te richten welke jaarlijks 1,5 millioen ton ruwe producten zullen verwerken. De Amerikaanse maatschappij zal over 500 meter kaai in het Hansadok en 800 meter kaai voor binnenschepen beschikken in de petroleumhaven zelf. Dit nieuw dok zal ingehuldigd worden in 1952 en zal een nieuwe voorspoedsbron voor Antwerpen daarstellen.

Beheer.

De haveninstellingen, welke Stadseigendom zijn, alsook de Scheldekaden en enkele kleine dokken door de Staat gebouwd en hem toebehorend, worden door de Stad Antwerpen in regie uitgebaat en bestuurd.

* * *

Gent, tweede Belgische haven.

Hier bestaan geen wandelplaatsen, er is geen brede en indrukwekkende stroom te bezichtigen, geen boeiende toverwereld. Het industriële Gent bezit een utilitaire haven, nogal ver van het centrum der stad afgelegen en die noch toeristen noch oningewijden aanlokt.

De Gentenaars hebben altijd moeten kampen, en strijden heden nog voort, om een uitweg tot de zee te bekomen, maar alleen in de moderne tijden verkregen zij gedeeltelijk voldoening.

Zoals wij hierboven gezien hebben was de heropleving van Antwerpen grotendeels te danken aan de haat welke Napoleon aan de Engelsen toedroeg. Wat Gent betreft is het vermakelijk aan te halen dat de Arteveldestad van een gezondheidsmaatregel nut zou trekken. Inderdaad werden de Staten Generaal van 1815 tot 1823 vanwege de oeverbewoners van de oude Sassche Vaart, die een ware mestpoel geworden was, met klachten overstelpt.

De bezettende overheden waren wel verplicht het oude kanaal te hergraven om de streek gezond te maken, en de werken begonnen in 1825.

Vermits zij over een kanaal zouden beschikken, besloten de Gentenaars over te gaan tot de nodige havenwerken. In 1827 werd het Handelsdok gegraven, welke in 1828 verbonden werd aan het nieuwe kanaal die 25 meter breed en 4 m. 40 diep was.

Door de vlugge ontwikkeling van de stoomscheepvaart en het bestendig vergroten der zeeschepen werd het Kanaal van Terneuzen echter zeer spoedig te nauw en te ondiep. Nieuwe ontwerpen zagen in 1866 het licht maar lange besprekingen moesten gevoerd worden met onze Noorderburen, welke in die tijd zeer weinig voelden voor ons, om tot een akkoord te komen. Eindelijk werd in 1879 een conventie ondertekend, maar de ongeduldige Gentenaars hadden niet gewacht en in 1870 een begin gemaakt met de nodige werken op Belgisch grondgebied. In 1879 werd het vak Rieme tot Sas van Gent ingehuldigd. Het kanaal was verbreed tot 65 meter en verdiept tot 6 m. 50.

Van 1880 tot 1886 werden grote werken ondernomen : de Muidesluis werd door moderne kunstwerken vervangen; de Voorhaven werd gegraven en de twee ten huidige dage nog bestaande en ontoereikende droogdokken gebouwd. Deze werken waren ten laste van de Staat. De Stad Gent bekostigde het nieuwe Houtdok, de oprichting der kaaimuren, het verbreden en verdiepen van het Handels en Kleine Dok. In enkele jaren tijds was het goederenverkeer sterk toegenomen, dank zij de ruimere instellingen, maar weldra kon men opnieuw inzien dat het Kanaal van Terneuzen en zijne toegangssluizen onvoldoende waren.

Na lange en moeilijke besprekingen met Nederland werd een nieuw verdrag getekend. Dit was een grote bijval voor Gent want het ging om het bouwen van een sluis metende 140 meter lang, 18 meter breed en 8 m. 35 diep te Terneuzen en het verdiepen van het kanaal tot 8 m. 75. Eene periode van intense bedrijvigheid volgde onmiddellijk. Het programma van 1900 streefde ernaar de capaciteit van het havencomplex te vervijfvoudigen met de indienststelling van een Groot Handelsdok metende 2.300 meter lang, 180 meter breed en rechtstreeks verbonden aan het Kanaal. Vijf darsen moesten in dit kanaaldok uitmonden, maar dit eerste ontwerp werd opgeheven omdat de afmetingen der zeeschepen bestendig opgevoerd werden. Bijgevolg werd besloten drie darsen te graven en hen een maximum breedte te geven : de Zuiddarse 250 meter, de Middendarse 290 meter en de Noorddarse 250 meter.

De werken aan de Noorddarse waren bijna voltooid toen de eerste wereldoorlog uitbrak, op een ogenblik dat Gent zich gereedmaakte de eerste vruchten van hare grote krachtinspanningen te oogsten. Na het vertrek der overweldigers

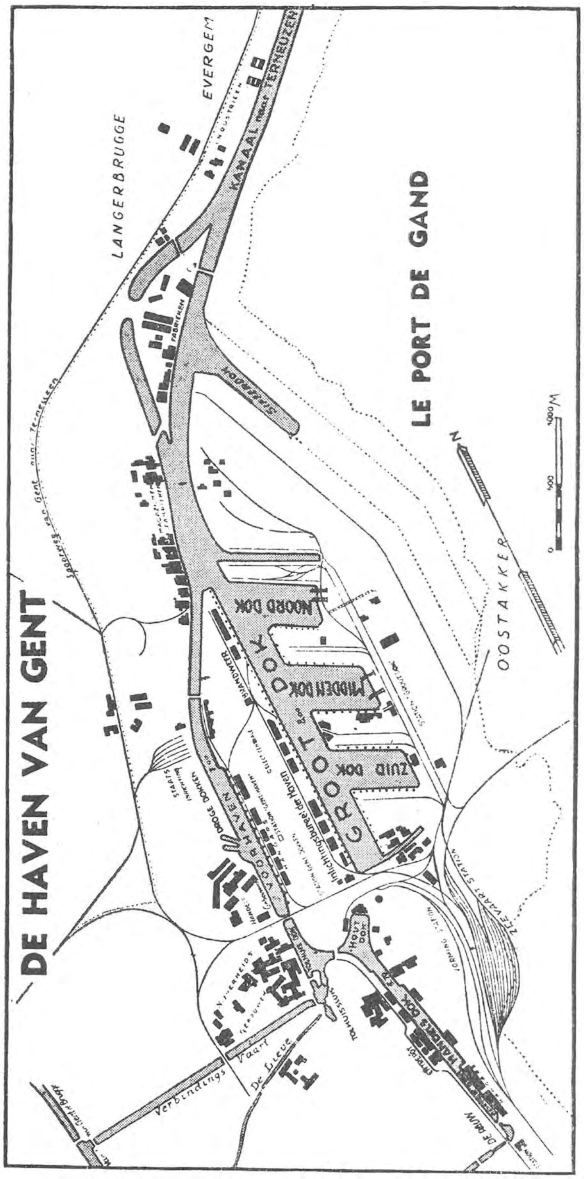
DE HAVEN VAN GENT
LE PORT DE GAND
LANGERBRUGGE
EVERGEM
KANAAL
TERNEUZEN
NOORD DOK
MIDDEN DOK
ZUID DOK
GROOT DOK
OOSTAKKER
Verbindings Vaart
De Lieve

in 1918 was de haven vernield, talrijke wrakken versperden de dokken, de kranen waren onbruikbaar en de grote bruggen over het kanaal opgeblazen.

Na drie jaren hard werken waren de nutteloze verwoestingen hersteld en kon men eindelijk de laatste hand leggen aan de in het begin der eeuw ontworpen werken. In 1922 bouwde men de 1.283 meter kaaimuren langs de linkeroever van het Kanaaldok, in 1926 was de Middendarse en in 1930 de Zuiddarse voltooid. Gedurende die tijd was er een voortdurend toenemen van het goederenverkeer waar te nemen zodat de Stad Gent besloot over te gaan tot het verder uitbreiden der instelllingen. Ontworpen in 1927, begonnen de werken van het grote Sifferdok in 1930 maar moesten onderbroken worden omdat de toen woedende economische wereldkrisis de Gentse nijverheid en zware slag toebracht.

Handel en verkeer.

Sinds het einde der vorige eeuw is er veel verandering gekomen in het Gents zeevaartverkeer. Het zuiver lokaal nijverheidskarakter van het begin verdween spoedig en weldra had Gent het oude hinterland van Zuid-Vlaanderen, Henegouwen en het Noorden van Frankrijk herwonnen.

Gedurende de periode gaande van 1918 tot 1939 verhoogde het havenverkeer op ongelooffelijke wijze en Gent bleek weldra een ideale haven te zijn voor het verhandelen van zware losse goederen en ook een grote nijverheidshaven. Het hinterland breidde zich uit tot Elzas-Lotharingen, West Duitsland, Luxemburg en het Saargebied en Gent werd stilaan een rechtstreekse mededinger van Antwerpen waar het los goed betreft. Al de Duitse kolen, bestemd voor het Noorden van Frankrijk en zelfs voor de Franse havens werd in de Arteveldestad overgeladen.

Het is erg. spijtig te moeten vaststellen dat Gent geen enkele scheepsreder telt en ook geen eigen scheepsvaartlijn. De Gentenaars, die nochtans geen angstvallige financiers zijn, schijnen het maritiem avontuur te vrezen en bekommeren zich weinig om schepen. Het is betreurenswaardig en spijtig voor hun haven en voor het land. Al de regelmatige lijnen naar de Amerikaanse katoenhavens, de Baltische houtcentra en de pertoleumputten van Amerika en het Oosten worden verzekerd door vreemde maatschappijen en schepen.

Zekere havens worden bezocht door een groot aantal schepen met hoge tonnemaat, zoals passagiersschepen,

echter zonder evenredige goederenbeweging te boeken. De statistieken worden door dit feit vervalst, want op gebied van havenbeweging is het eigenlijk het goederenverkeer die telt. Nemen wij bijv. enige cijfers uit het jaar 1930 : in de Franse haven van Cherbourg, oponthoudplaats der grote transatlantsche passagiersschepen, kwam een zeker aantal schepen, 12 millioen ton verplaatsend, binnengevaren, maar de goederenbeweging bedroeg slechts 307.000 metrieke ton. In de loop van hetzelfde jaar werd Gent aangedaan door een zeker aantal schepen met een gezamentlijke tonnemaat van 2,5 millioen ton, maar het goederenverker bedroeg bijna 10 millioen metrieke ton, de haven in dit opzicht de vierde van Europa plaatsend, na Hamburg, Rotterdam en Antwerpen. In de loop van 1949 werd Gent door 1.256 zeeschepen bezocht, welke te zamen 1.418.000 ton verplaatsten.

Technische uitrusting.

De haven van Gent en het Kanaal van Terneuzen die er de verlenging van is, strekt zich uit van de Dampoortbrug te Gent tot de brug van Zelzaete. Honderd en twintig nijverheidsondernemingen zijn in de nabijheid der haven gevestigd. De totale wateroppervlakte beslaat 916 ha., de dokken alleen hebben een oppervlakte van 121,5 ha. De loodsen beslaan een nuttige 100.000 vierkante meter. De totale lengte der kaaimuren bedraagt 11.500 meter en die der spoorwegen in het havencomplex 155 kilometer.

De hefwerktuigen, welke moeten dienen voor het bewerken der losse ladingen zoals het katoen, het ijzer, het hout, erts of kolen zijn nogal eenvormig :

— Zeven en vijftig kranen van 2,5 ton, met vaste arm, in het algemeen gebruikt voor de katoen in balen, de goederen in zakken verpakt, enz.;

— Zeven en twintig kranen van 3 ton met beweegbare arm, van jonger model, welke gebruikt worden voor het lossen en laden van hout en geprofileerd ijzer;

— Negen en twintig grijpkranen van 5 ton, met vier hijskabels, gebruikt voor losse kolen, zand, erts, enz.;

— Een drijvende stoomkraan van 8 ton en 12 m. 15 draagwijdte; zeven grijpkranen van 5 ton, twee grijpkranen van 10 ton en twee overlaadbruggen van 10 ton toebehorende aan private firmas. Al deze werktuigen zijn electrisch, uitgenomen de vlottende kraan.

De Ringvaart.

Gent heeft het groot voordeel zich in het midden van een waterwegennet van eerste rang te bevinden, maar gedurende de wintermaanden is het heel moeilijk de overtollige wateren van Leie en Schelde af te voeren. De stad is zeer oud, de bochten van hare binnenwateren zijn evenveel gevaren voor de scheepvaart en de menige draaibruggen stremmen vaak alle verkeer.

Om de overtollige wateren af te voeren naar de Nederschelde en het Kanaal van Terneuzen en om terzelfdertijd de scheepvaart te vergemakkelijken is de Staat aan een groot werk begonnen.

Ver buiten de huidige stad wordt een ringkanaal gegraven die het Kanaal van Terneuzen, het Kanaal van Gent naar Brugge, de Leie, de Opper- en de Zee-Schelde onderling zal verbinden. Deze werken zullen begeleid worden door andere voorname verbeteringen, waaronder :

1° Het kalibreren van de Opper-Schelde voor schepen van 600 ton;

2° Het graven van het Nimy-Blaton-Antoing kanaal;

3° Het kalibreren van het Gent-Brugge-Oostende kanaal voor schepen van 2.000 ton;

4° De kanalisering der Leie om het bevaarbaar te maken voor schepen van 300 ton;

5° Het kanaliseren der Dender om er schepen van 600 ton toe te laten en

6° Het voltooien van het Nethekanaal voor schepen van 1.350 ton. Deze laatste vaarweg zal de Vlaanderen aan Brabant en aan het Albertkanaal verbinden en zo zullen de schepen, welke te Antwerpen niets te maken hebben, die haven niet meer hoeven te doortrekken.

Volgens een Frans ontwerp zou Rijssel aan de Schelde verbonden worden, en later zou dit kanaal naar het Seinebekken verlengd worden. Deze waterweg zou voor schepen van 350 ton bevaarbaar zijn.

Beheer.

Alle haveninstellingen van Gent en het Kanaal van Terneuzen worden beheerd en uitgebaat door het Gents Havenbestuur.

Toekomstplannen.

Het staat geschreven dat de Gentenaars immer zullen te kampen hebben. Zij bezitten een schone haven, de beste vooruitzichten waardig, maar die periodisch versmacht wordt door de ontoereikendheid van het Kanaal en de sluizen van Terneuzen. De zaak is ingewikkeld doordat het kanaal gedeeltelijk op vreemde bodem uitloopt.

De vereisten van een modern zeevaartverkeer worden hier niet vervuld. De enige bestaande zeesluis is veel te klein geworden en alleen middelmatige schepen kunnen er met moeite versassen. De sluis is bovendien in slechte staat door oorlogsomstandigheden, en hare deuren verliezen ongeveer 6 kubieke meter water per minuut, hetgeen gevaarlijk is in geval van droogte en niet te verhelpen omdat de Nederlandse overheden geen zeewater in het kanaal willen steken ten einde het gras hunner oevers te vrijwaren. Om volledige herstellingen aan de sluis te verrichten, zou de zeescheepvaart zes à negen maanden hoeven lamgelegd, wat niet mogelijk is.

Er staat dus niets anders te doen dan een nieuwe sluis bouwen bewesten het huidig kunstwerk, en ze groot genoeg te ontwerpen met wijd oog op de toekomst. Gent moet voor de grote koopvaardij en tankerschepen toegankelijk zijn de moderne bodems verplaatsen 17.000 tot 25.000 ton en volgens de huidige neiging komen er nog veel groter. De nieuwe sluis moet binnen twintig jaar nog geschikt zijn om die schepen van die tijd toe te laten en hare afmetingen moeten minstens 290 meter lang, 35 meter breed en 11 meter diep bedragen om het versassen van een groot schip of twee koopvaardijschepen tegelijkertijd mogelijk te maken.

Het Kanaal van Terneuzen zal grote veranderingen moeten ondergaan en men voorziet de algemene verbreding en verdieping. Tussen Rieme en Sluiskil zal het Kanaal verplaatst worden ten einde Zelzaete uit te schakelen. Op Belgisch grondgebied zullen alle bruggen verdwijnen en vervangen worden door mechanische veerponten. De Stad Gent zal op eigen kosten het Kanaal verbreden en er een reuzenkanaaldok ten behoeve van de uitgebreide nijverheidszone van maken.

De ontworpen werken zijn niet van geringe opvatting en zullen verscheidene jaren arbeid vergen. Deze werken zijn :

1° Het voltooien van het Sifferdok;

2° Het graven van een tweede Kanaaldok, evenwijdig met het Kanaal van Terneuzen en voorzien van 4.800 meter kaaimuren;

3° Het verbreden van het Kanaal tot 200 meter vanaf het Sifferdok tot de Nederlandse grens;

4° Het bouwen van een 2.850 meterlange kaaimuur tussen het Siffer en het tweede Kanaaldok;

5° Het inrichten, op de rechteroever van het Kanaal van Terneuzen tussen het tweede Kanaaldok en de Nederlandse grens, van een 750 tot 1.100 meter diepe nijverheidszone;

6° Het aanleggen van een hoofdbaan en van een hulpbaan voor het verkeer in de nieuwe industriële zone,

7° Het aanleggen van spoorbanen voor het uitbaten der nieuwe instellingen en het opbouwen van een modern vormingstation.

* * *

De havens van Oostende.

Wie kent de baggermolen niet ? Dit groot, vuil, bemodderd drijvend werktuig, welks vervormde emmers het zand en het slijk uit het water bovenhalen, onder heftig gekraak en onder het weemoedig gesis van gefolterde kettingen. Het is nochtans aan dit tuig, welke onverdiend door zee- als door landslieden wordt misprezen, dat Oostende als haven haar bestaan te danken heeft; zonder baggermolens had zij het niet verder gekregen dan een kleine vissershaven zonder belang. Het reddend werktuig werd in 1880 uitgevonden en van af de eerste proeven had het veel bijval.

De binnengeul van de haven, welke door herhaaldelijk baggeren op de gewenste diepte gehouden wordt, loopt van Noord-Noord-West naar Zuid-Zuid-Oost naar de Voorhaven. Ten Westen mondt het oude dok, sedert de oorlog herschapen in Montgomerydok, uit. Bezuiden van dit laatste was de oude vismijn opgericht. Verder naar het Zuiden zijn de oude stoombootkaden welke nu slechts gebruikt worden voor het aanleggen van het vlottend havenmateriaal. Verder nog treft men de twee oude Handelsdokken, afgesloten door een sluis in slechte staat, en dienstig voor het meren van jachten. Dichtbij het Zeevaartstation, welke het eindpunt is van de transcontinentale spoorweg, heeft men de loskaaien der paketboten welke de regelmatige dienst verzekeren tussen Oostende en Dover.

Voorbij de Oostende-Dover kaai zijn de nieuwe haveninstellingen welke in het begin dezer eeuw gebouwd werden, de stuwsluis en de Demeysluis die toegang verstrekt tot de Vlotdokken. Op de Oostelijke oever van de geul hebben we de jachtsluis Leopold, het tijdok welke gebruikt wordt voor

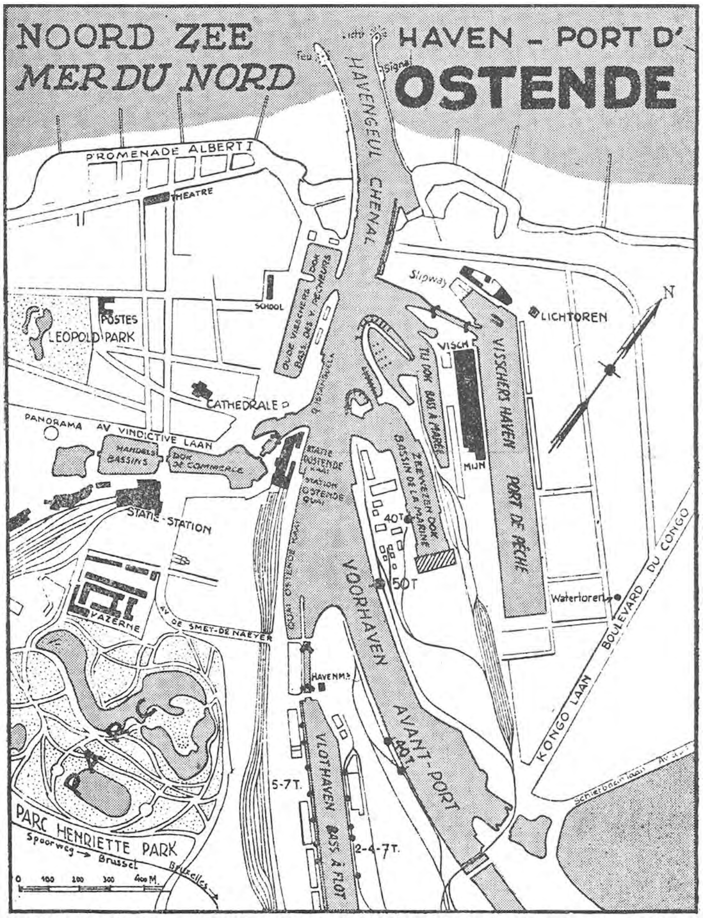

het droogleggen van de kleine vissersvaartuigen, de sluis van de nieuwe vissershaven, en eindelijk de sluis welke het Staatsmarinedok afsluit.

Het grote Vlotdok, dank zij de tussenkomst van onze grote en verreziende vorst Leopold II gegraven, meet 640 meter lang, 90 meter breed en 8 m. 25 diep. Het is van 1.356 meter

lange kaaien voorzien en bezit brede loskaden met loodsen en stapelhuizen. Het Houtdok, welke in het voorste gedeelte 85 meter breed is, vormt stroomopwaarts een Zwaaidok van 325 meter nuttige lengte. De losgronden van het dok zijn zeer uitgestrekt en de naastliggende terreinen werden door de Stad in pacht gegeven aan houtzagerijen en ander nijverheden.

Voorbij het Zwaaidok zijn er twee dambruggen welke een sasdok vormen teneinde de Handelsdokken van de Brugse Vaart af te sluiten en de scheepvaart niet te schorsen in geval van buitengewoon laag water.

De maritieme toegang der nieuwe dokken wordt verzekerd door de Demeysluis die 134 meter lang en 18 meter breed is.

In de loop van het jaar 1949 werd de haven bezocht door vijf honderd zeeschepen te samen 175.435 ton metend. De Staatspaketboten deden vijf honderd drie en dertig overtochten naar Dover en terug en vervoerden meer dan 350.000 passagiers, 13.440 autos en 14.200 ton goederen.

De vissershaven.

Gedurende lange tijd was het gemis aan voortreffelijke inrichtingen een hinderpaal voor de uitbreiding onzer zeevisserij.

Na het afbreken, in 1870, van de stadsvestingen, werd een vluchthaven gegraven bewesten van de ingangsgeul en een vischmijn werd opgebouwd. Deze inrichtingen waren voor het tijdperk voldoende, vermits er alleen gevist werd door middel van kleine zeilschepen. Toen echter de stoomtreilers opkwamen werden het dok en de vismijn spoedig ontoereikend en het lossen der grotere hoeveelheden vis was moeilijk te bewerkstelligen.

Vóór 1914 ontworp men het bouwen van een nieuwe vissershaven ten Oosten van de geul, maar de vijandelijkheden legden alles stil. Het ontwerp werd in 1921 terug in handen genomen, maar de uitvoering kon slechts in 1928 beginnen. Talrijke technische moeilijkheden moesten overwonnen worden en in het jaar 1934 werd Oostende eindelijk in het bezit gesteld van een moderne en welbetuigde vissershaven. Het vissersdok meet 700 meter lang, 125 meter breed en 4 meter diep. De 1.445 meter lange betonnen kaaimuren zijn voorzien van goede kaden welke een grote last kunnen dragen. De toegangsluis heeft 91 meter lengte en 15 m. 30 breedte.

Technische uitrusting.

Zoals hoger vermeldt, vereisen de geulen van Oostende een bijna voortdurend baggeren, daarvoor beschikt de haven over een emmerbaggermolen, twee zuigerbaggermolens met automatische lossing en twee kleplichters.

Het overige vlottend materiaal bestaat uit drie sleepboten welke Staatseigendom zijn, en tien tankschepen voor het bevoorraden in brandstof.

De verschillende kaaien zijn als volgt uitgerust : zeven verstelbare electrische kranen van 3 ton; een vaste handkraan van 5 ton; vier electrische kranen, op spoor, van 5 ton; twee electrische kranen van 7 ton en twee van 6 ton.

De totale oppervlakte der loodsen en overdekte stapelplaatsen bedraagt 30.000 vierkante meter en dit der losgronden 87.000 vierkante meter. De inrichtingen bevatten nog twee bunkerkolenopslagplaatsen en een bunkermazoutopslagplaats. De drie scheepsherstellings- en bouwbedrijven verschaffen werk aan duizend specialisten en kunnen schepen bouwen welke tot 85 meter lang en 14 meter breed zijn.

Ontwerpen.

Er is sprake over te gaan tot het graven van een nieuw dok in de vissershaven en het bouwen van een helling van 2.000 ton. Een andere helling van 2.000 ton zou in het Staatsmarinedok gebouwd worden om de grote eenheden van de Staat, alsook de bodems der Belgische Zeemacht ter plaats te herstellen. Eindelijk zou de oude, met de hand bewogen sluis, welke tot taak heeft de oude Handelsdokken af te sluiten en die in vervallen staat verkeert, te vervangen door een nieuwe sluis met electrische bediening.

Beheer.

De toestand te Oostende is heel speciaal en nogal ingewikkeld. De maritieme instellingen bevatten twee afzonderlijke delen, onder het beheer van verschillende overheden geplaatst.

Het eerste vak, door de Staat uitgebaat, is begrepen tussen de twee uiteinden der staketsels, de sluizen der oude Handelsdokken, Slijkens, de Jachtkom en de nieuwe vissershaven. Het toezicht wordt gedaan door de diensten van het Waterschoutambt en het onderhoud door de Speciale Dienst der Kust, een departement der Bruggen en Wegen. Het aanleggen van schepen is onder het toezicht van het Loodswezen,

welke afhangt van het Bestuur van Zeewezen, uitgenomen aan de kaai der Oostende-Dover paketboten, waar de dienst verzekerd wordt door de officieren van dit departement.

Het tweede vak der haven, toebehorende aan de Stad Oostende en door haar uitgebaat, omvat alle andere wateren en dokken uitgenomen het Staatsmarinedok. Van af het sas Slykens en de dambruggen van dezelfde naam, komt de vaart van Brugge onder het beheer der Bruggen en Wegen, dienst der binnenvaarwegen.

* * *

De verrijzenis van Brugge.

Georges Rodenbach, die in zijn beroemd werk *Brugge, de dode stad* de zachte droefheid bezong in dewelke de oude stad is gedompeld, heeft zich in werkelijkheid vergist en heeft vele mensen op een dwaalspoor gebracht. Brugge is geen dode stad, zij was enkel maar in een lange slaap gewikkeld.

De Baron de Maere van Aertrycke, die zijn geboortestad uiterst liefhad, verwekte heel wat opschudding toen hij in 1876 met zijn ontwerp, getiteld *Brugge Zeehaven* voor de dag kwam. Maar lange jaren moesten de aanhangers van de Maere kampen om het gedacht er door te krijgen. In 1895 stemde het Parlement het ontwerp der zeevaartinstellingen, die de steun en de goedkeuring van onze Vorst Leopold II genoten.

Begonnen in 1896, waren de werken in 1907 voleindigd en de Koning zelf, te Zeebrugge aangekomen aan boord van zijn jacht *Alberta*, hield eraan de zeehaven in te huldigen.

Zeebrugge bezit een zeedam welke op een afstand van 2.587 meter in zee uitgeworpen is en die een schuilrede van 137 ha. vormt. De toegangsweg tot de dam is een 232 meter lange gemetste blok, tegen de heersende Wester- en Noordwesterwinden beschut door een betonnen borstwering die zich uitstrekt vanaf de kust tot aan de laagwaterrand.

Een 300 meter lange hekmuur, op stalen peilers in de grond vastgebetonneerd, had voor doel zekere stromingen in de rede te verwekken welke het zand, eeuwige vijand onzer kustbewoners, zouden wegspoelen. In de loop van de beruchte Engelse aanval van April 1918, werd de hekmuur over een lengte van 60 meter opgeblazen. Deze bres werd in 1929 opgevuld door een betonnen dam.

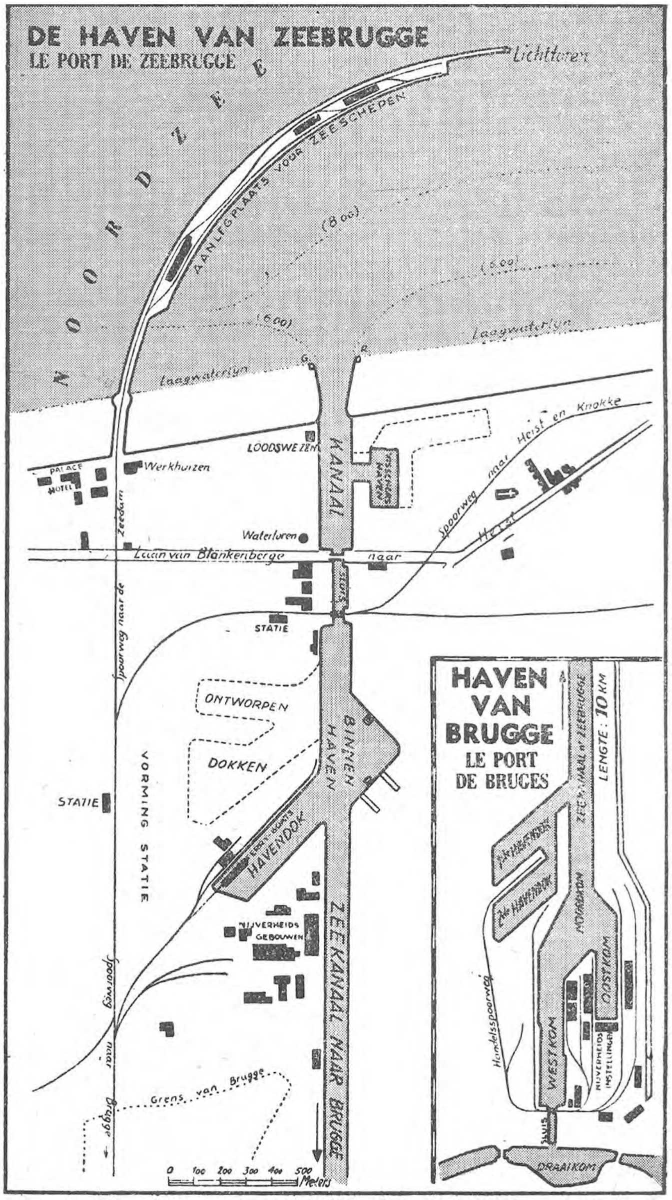
DE HAVEN VAN ZEEBRUGGE
LE PORT DE ZEEBRUGGE
NOORDZEE
Lichttoren
AANLEGPLAATS VOOR ZEESCHEPEN
Laagwaterlijn
LOODSWEZEN
KANAAL
PALACE HOTEL
Werkhuizen
Waterloren
Laan van Blankenberge naar Heist
Spoorweg naar Heist en Knokke
STATIE
ONTWORPEN
DOKKEN
BINNEN HAVEN
VORMING STATIE
HAVENDOK
NIJVERHEIDS GEBOUWEN
ZEEKANAAL NAAR BRUGGE
Grens van Brugge
Spoorweg naar Brugge
Meters
HAVEN VAN BRUGGE
LE PORT DE BRUGES
LENGTE: 10 KM
WESTKOM
OOSTKOM
DRAAIKOM
Handelsspoorweg

Het derde vak van de zeedam is 1.955 meter lang en verreweg het sterkste, want het rust op betonnen blokken, 3.000 ton wegend, zelf op een laag bloksteenen gelegd. De dam zelf bestaat uit een zeker aantal blokken van 55 ton. Een schuilmuur, bekroond door een borstwering is op deze steenmassa opgericht. Het kunstwerk is 35 meter hoog; de losgrond, door een kaaimuur afgemaakt is 1.700 meter lang en 70 meter breed. Een zeestation en drie loodsen, met een oppervlakte van 9.300 vierkante meter zijn op de dam zelf opgericht. Tien electrische en twee stoomkranen staan er opgesteld, en een spoorbaan verbindt de kaaien, de loodsen en het zeestation aan het Belgisch spoornet.

Toen de haven gebouwd was deden zich gunstige voortekenen voor. Engelse en Duitse maatschappijen stelden onmiddellijk veel belang in de nieuwe haven omdat zij zeer gunstig gelegen was. Inderdaad kunnen schepen, welke te lang opgehouden werden gedurende hun overtocht, zonder meer tijd te verliezen de zeedam aandoen en er hunne gedeeltelijke ladingen, voor de Belgische markten bestemd, lossen. Langs de andere kant is het een gekend feit dat alle havens, welke aan de zee zelf liggen altijd veel passagiers aanlokken, en dit verkeer ware ten bate gekomen aan de nieuwe oponthoudhaven. Nochtans waren de binnenlandse instellingen bedroevend, want de omgeving was ontoegankelijk en onbewoond. De aan de zeedam afgestapte reizigers of toeristen kwamen in een volledige wildernis terecht, in een verlaten en eenzaam Zeebrugge waar geen enkele straat, geen enkel huis of hotel te bespeuren was. Dit maakte natuurlijk een pijnlijke indruk op de aankomende toeristen die maar liever elders afstapten.

In Juli 1914, na onderhandelingen met een Duitse firma, werd de toegangsgeul van de Zandplaat verdiept tot 9 meter en het *Palace Hotel* werd opgetrokken. Een maand later brak de oorlog uit.

Na de bevrijding der haven, in 1918, was de zeedam in puin, en de rede verzand of met wrakken versperd. De herstellingswerken werden onmiddellijk aangevat en in 1921 hernam de regelmatige Hull lijn haar dienst en een nieuwe zeevaartlijn tusen Harwich en Zeebrugge werd opgericht. Van 1920 tot 1932 werd Zeebrugge slechts bezocht door twee honderd zestig schepen en het goederenverkeer 75.000 ton.

De toestand verbeterde in 1931, toen men de nodige kranen had aangekocht en een tweede sleepboot in dienst

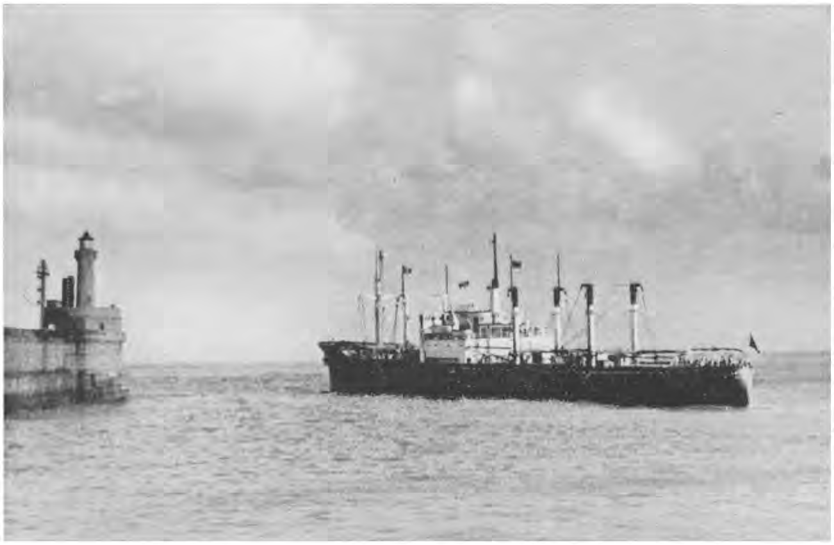

Foto Van Damme

ZEEBRUGGE — *Een schip verlaat de Haven bij middel van een sleepboot.*

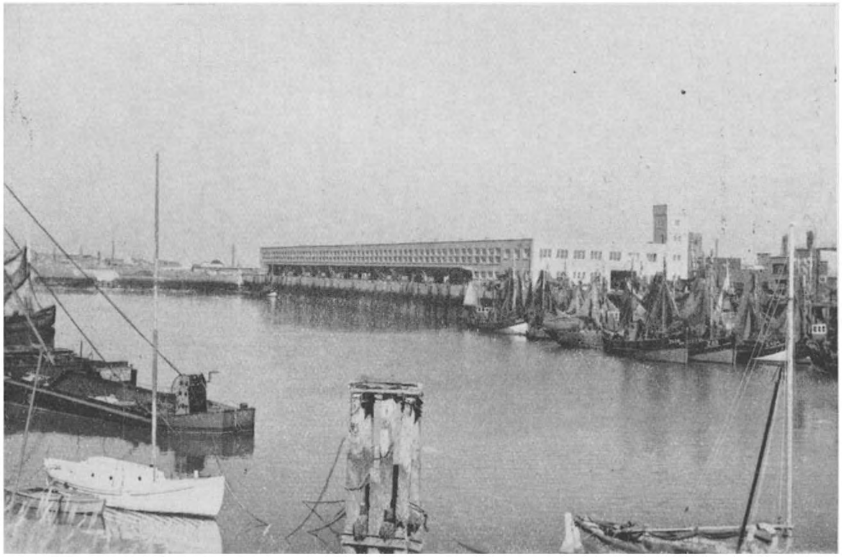

De nieuwe vismijn te Zeebrugge.

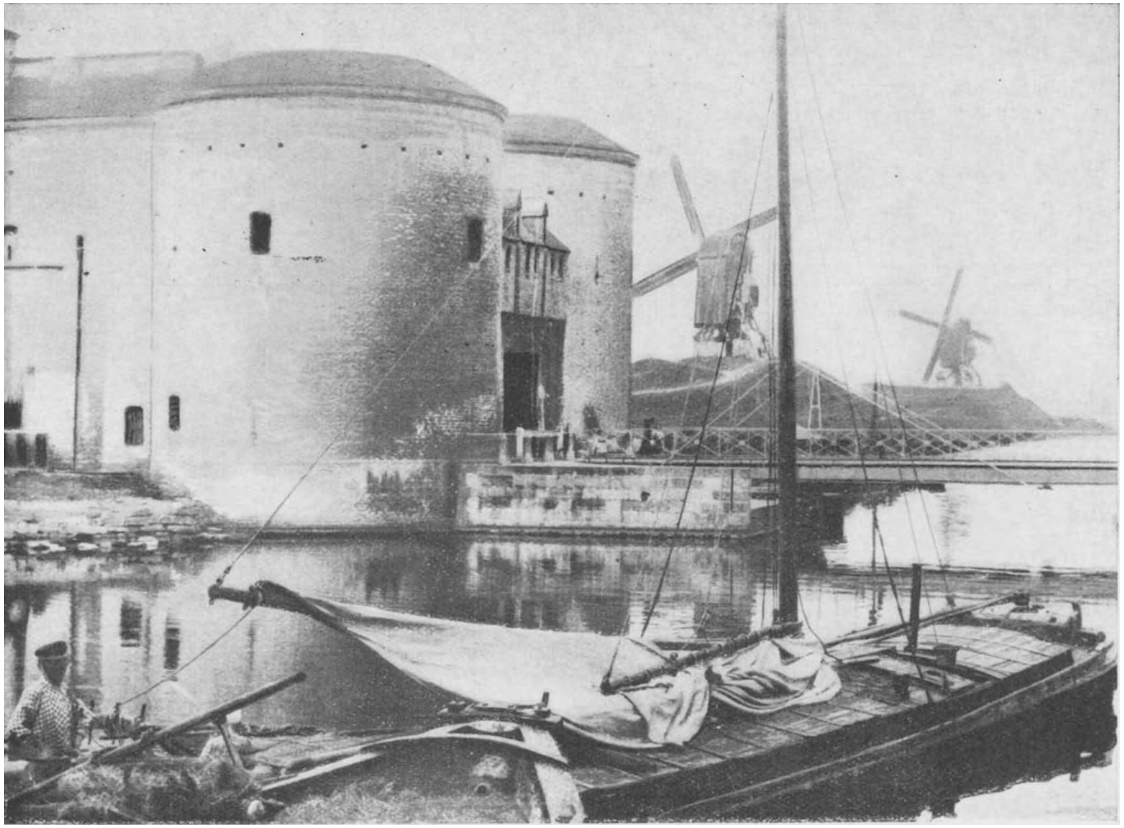

Foto New-York Times

BRUGGE — *Het groot kanaal.*

kwam. Een kolenbunkerstation werd op de dam opgericht en weldra steeg het jaarlijks getal tot twaalf honderd bodems en het goederen verkeer tot 425.000 ton. De bunkerinrichtingen werden in 1938 vervolledigd door het oprichten van zes olietanks met een inhoud van 17.500 ton.

Op alle zeelijnen treft men hier en daar een bunkerhaven aan. De voorspoed dezer laatsten hangt af van hun ligging, van de prijs der brandstof en van de vlugheid der bunkerverrichtingen.

Zeebrugge staat op de drie punten zijn man en, omdat zij halfwege ligt tussen de havens der Baltische Zee en deze van het Zuiden van Frankrijk en het Iberisch schiereiland, wordt voornamelijk het cliënteel opgezocht der Scandinavische kustschepen welke hunne te lange reis niet zonder bevoorrading kunnen voltrekken.

De jongste wereldoorlog legde nogmaals de haven stil. De voor de tweede maal overwonnen Duitsers hadden de tijd, vooraleer de vlucht te nemen, de inrichtingen en de kaaimuren op te blazen en de haven en rede met mijnen en wrakken onbevaarbaar te maken. De verwoestingen waren omvangrijk en alle verkeer werd tot Januari 1948 stopgezet aan de zeedam en tot Augustus 1946 in de binnenhaven. Op het huidige ogenblik is de zeedam volledig hersteld en de toegang tot de haven vrij.

De buitenrede van Zeebrugge is uitgebreid en diep; de binnenrede kan verbeterd worden door werken die men zo spoedig mogelijk dient aan te vangen. Het afmaken ervan zou het land van een prima oponthoudhaven voorzien welke van groot belang is voor de nationale economie in vredestijd, maar die ook in oorlogsperioden de grootste diensten zou bewijzen voor de landsverdediging. Nooit kan ons land te veel havens hebben en de bestaande instellingen hoeven zo volmaakt mogelijk gemaakt.

Om de opbrengst der haven te vergroten, moeten zijn toegangsgeulen in voortreffelijke toestand verkeren. De nieuwe ontwerpen voorzien de opbouw van een open hekmuur. Dit stelsel zou, volgens de deskundigen welke dit gewichtig en moeilijk vraagstuk bestudeerden, de grote diepten in de rede verzekeren, het drijfzand verwijderen, en bijgevolg de haven openhouden voor het aanleggen, op alle uren van het getij, van de grote transatlantische schepen.

Gedurende het jaar 1949 werd de oponthoudhaven bezocht door vijf honderd veertig schepen gezamentlijk 742.250 ton metend.

De dienst der Ferry-boten.

In 1924 ingehuldigd, wordt de overladingsdienst van spoorwagens door drie speciale schepen verzekerd. Twee bodems worden gebruikt voor de dagelijkse overtocht van Zeebrugge naar Harwich en omgekeerd, terwijl een derde schip in reserve blijft.

Elk schip kan zes en vijftig geladen spoorwagens van 10 ton laden en verricht de volledige rotatie, t. t. z. laden, overtocht, lossen en laden in min dan vier en twintig uur. De verrichtingen worden met grote snelheid volbracht en het loont de moeite deze te gaan bezien. Het lossen gebeurt automatisch en eens de gebinten weggenomen, verlaten de spoorwagens van zelf het schip en worden naar zijsporen gericht.

De Maatschappij der Ferry-boten beschikt over 2.365 spoorwagens, waarvan 100 Belgische. De voornaamste cliënten der lijn zijn België, Duitsland, Zwitserland, Frankrijk, Joegoslavië, Hongarije, Roemenië en Tcheco-Slovakije.

De vissershaven.

De vissershaven is op de Oostelijke oever der geul ingericht. De eerste haven werd in 1906 gegraven, maar het gold alleen om een vluchtdok van 180 meter lang en welke veertig platbodemschuiten kon bergen.

In 1933 werd het Noorderdok gegraven, van een 200 meter lange kaaimuur voorzien, en de Stad Brugge bekostigde de eerste vismijn. In 1939 moderniseerde men de oude vluchthaven en een krengdok werd opgericht. Op 1 Juni 1940 was de vissersvloot honderd drie en veertig eenheden sterk met een gezamentlijke kracht van 10.132 P.K. Op einde 1940 was de vloot volledig heropgebouwd, maar de totale kracht is fel opgegaan.

De vissershaven, welks opbrengst alle verwachtingen te boven ging, wordt door de Stad Brugge beheerd. Een Bestuurder, aangesteld door het Stadsbestuur bezit de politiemachten, de beheerdienst, de studie der havenproblemen en de propaganda.

De binnenhaven van Brugge.

De toegangsluis van Zeebrugge heeft een nuttige lengte van 210 meter, 20 meter opening en 9 m. 10 diepte bij gewoon hoogtijpeil. De achterhaven wordt gevormd door het

noordelijke einde van het zeekanaal, een darse en een dok. Het gekade deel van het kanaal is 750 meter lang en 50 meter breed op de bodem; een darse van 500 meter op 130 meter mondt ten Westen van het Kanaal uit. Op de Oosteroever heeft men het wachtdok voor de te versassen schepen.

Het zeekanaal heeft 10 kilometer lengte, 22 meter breedte op de bodem en 8 meter diepte. Langs de oevers zijn zes nijverheidsinstellingen gevestigd, maar het is een buitengewoon iets dat de industrialisatie der grote, open en barre streken welk langs het kanaal liggen geen vooruitgang maakt zoals het geval is voor alle andere waterwegen. Daar blijft nog geweldig veel te verrichten.

Te Brugge zelf hebben we vooreerst het oude handelsdok welke een oppervlakte van 1 ha. 500 en een diepte van 4 m. 50 heeft. Langs de kaden kan men nog de loodsen der XVIIe eeuw aantreffen, welke in 1816 op bevel van de koning Willem door de Stad Brugge overgenomen werden. Het oude dok is aan het kanaal Gent-Brugge-Oostende en ook aan het zeekanaal verbonden. Een sluis van 97 meter lang, 12 meter breed en 4 meter diep geeft toegang tot dit laatste.

De moderne instellingen bestaan uit het groot Handelsdok, metende 550 meter op 90 meter, het Kleine dok van 370 meter op 90 meter en twee darsen. De kaden hebben een lengte van 1.350 meter, de diepte der dokken is 8 meter, dat der darsen 6 meter. Men denkt eraan een dezer laatsten op te vullen en de tweede te verbreden om er een Nijverheidsdok van te maken.

De technische uitrusting is als volgt : vier kranen van 5 ton, vijftien kranen van 2,5 ton, vier kranen van 1,5 ton, alle electrisch bewogen; twee stoomkranen van 5 ton, een vlottende biek van 55 ton, een stoomkraan van 3 ton op vlotschuit en twee sleepboten. Een der voornaamste bedrijven is de scheepswerf, door de firma Hermans uitgebaat, welke voorzien is van twee bouwhellingen met twee electrische kranen van 10 ton en zes van 7 ton.

De plaats is nauw gemeten in de haven, welke slechts vier loodsen van 13.500 vierkante meter bevat. Wat vooral ontbreekt zijn de onmisbare losgronden voor het opstapelen der losse goederen welke Brugge voornamelijk verhandelt.

In 1900 was de goederenbeweging van het oude dok slechts 250.000 ton, maar dit cijfer steeg tot 1.310.000 ton in 1910, na de inhuldiging der nieuwe zeehaven. De binnenhaven is aan het hinterland van West-Vlaanderen verbonden door banen

sporen en kanalen, maar het ware wenselijk, om de huidige kostprijs van het vervoer te verminderen, over een kanaal van Roeselaere naar Brugge te beschikken.

Beheer.

De uitbating en de opbrengst van alle tollen, het produkt van Zeebrugge, van de binnenhavens, van het zeekanaal en bijhorigen is toevertrouwd aan de Maatschappij der Brugse Zeevaartinstellingen. De Staat benoemt twee beheerders en de Stad Brugge twee andere. De maatschappij is gelast met het onderhoud der haven. De loodsdienst en het onderhouden der gewenste diepten in de rede, tot aan de dorpel der zeesluis, zijn ten laste van de Staat.

* * *

De haven van Brussel.

De ontwerpen, welke het graven van het huidige zeekanaal en het oprichten van een degelijke zee- en binenhaven voorzagen, werden bekend gemaakt op een tijdstip tijdens hetwelke de Belgen, aangespoord door een grote Vorst, hunne blikken naar Afrika en bijgevolg ook naar de zee richtten. De wet van 11 September 1895 stichtte de Maatschappij van het Kanaal en der Zeevaartinstellingen van Brussel, welke onmiddellijk in werking trad en de ontworpen werken tot een goed einde wist te brengen.

Het nieuwe zeekanaal is 32 kilometer lang, 6 m. 50 diep en heeft van 60 tot 90 meter breedte. De vier sluizen, welke 115 meter lang en 16 meter breed zijn, veroorloven het versassen van zeeschepen tot 3.000 ton metend.

In de binnenhaven heeft men het Vergotedok, welke 1.000 meter lang en 120 meter breed is; het Bécodok van 700 meter op 42 meter en 3 m. 50 diep; de Werkhuizenkaai van 2.000 meter lengte en 6 m. 50 diepte en eindelijk de Voorhaven met zijn 1.800 meterlange loskaden. De op Brussels grondgebied gelegen instellingen beschikken over 8.000 meter loskaden, de loodsen en losgronden hebben een oppervlakte van 480 000 vierkante meter. Tussen de Voorhaven en Grimbergen, 6 kilometer verder stroomafwaarts, wordt het zeekanaal een groot dok. Een groot aantal nijverheden zijn langs de oevers opgesteld en bezitten hun eigen kaden en paalbruggen. Er zijn honderd vijftien electrische kranen en overlaadbruggen aanwezig in de Brussel-Grimbergenzone.

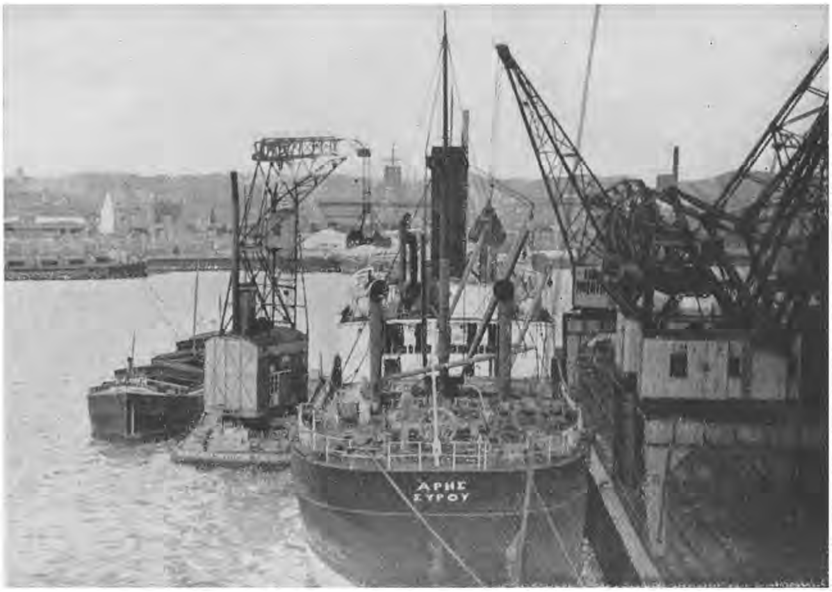

Haven van Gent

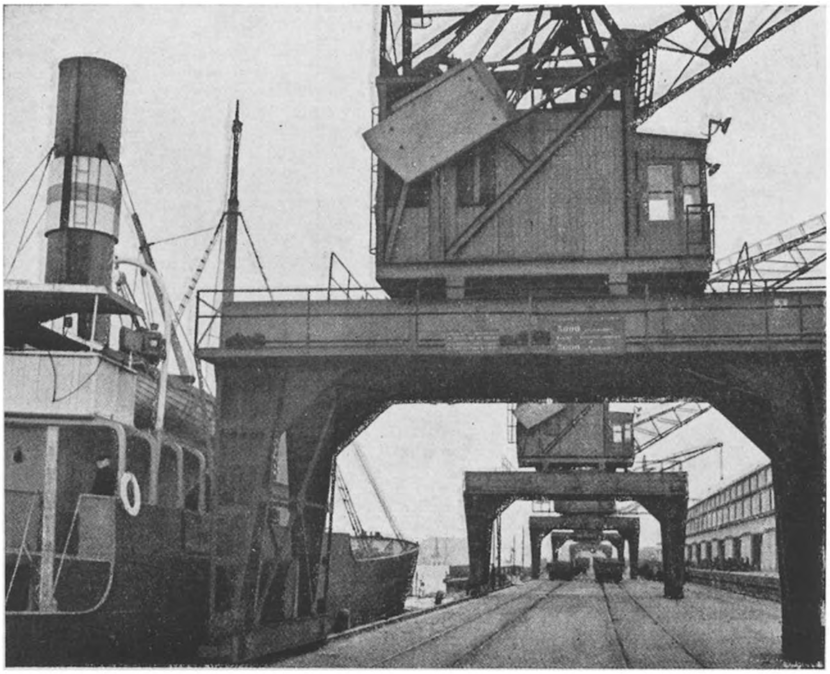

HAVEN VAN BRUSSEL. — *Voorhaven met uitrusting.*

HAVEN VAN BRUSSEL — Bécodok

Het zeekanaal bedient, benevens de plaatselijke industrie van Brussel en omgeving, ook nog het nijverheidsbekken van het Zuiden des lands en verenigt het met Antwerpen en Gent. De gunstige centrale ligging der haven verklaart het voortdurend stijgen van het goederenverkeer tot in 1939. Sedert de bevrijding verbeterde het verkeer in de mate van de economische heropbeuring van het land.

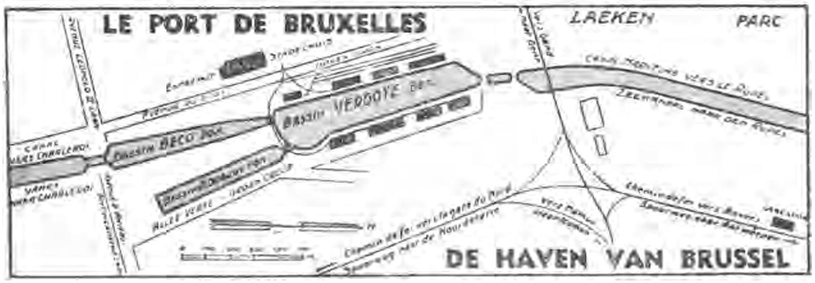

In 1949 bedroeg het verkeer 5,8 millioen ton goederen, voornamelijk binnenvaart. Sedert 1945 werd in het zeeverkeer weinig vordering gemaakt (72.000 ton in- en 64.500 ton uitvoer), omdat de toegang tot Brussel slechts toegelaten is aan zeer kleine kustschepen daar de afmetingen der drie noodbruggen, door de Duitsers opgericht om de opgeblazen kunstwerken te vervangen, ontoereikend zijn voor het waterverkeer. Nochtans zal deze toestand in 1951 veranderen, na het afmaken der drie lichte bruggen welke een bevaarbare pas van 35 meter breedte en een vrijhoogte van 35 meter zullen hebben. De zeeschepen zullen dan te Brussel terugkomen, vermits de moderne kunstwerken bodems zullen toelaten van 105 meter lang, 15 meter breed en 5 m. 80 diepgang

De paswijdte van 35 meter onder de bruggen werd gekozen om het tegelijkertijd voorbijvaren van een zeeschip en van de grootste rijnschepen te verzekeren. De modernisatie zal de vaart bespoedigen, wat zeer noodzakelijk is, want in de toekomst zal het zeekanaal meer beweging kennen na de verwijding van het Brussel-Charleroi kanaal, dat voor 1.350 tonschepen wordt gekalibreerd. Het in dienst stellen daarstellen van 5 tot 10 millioen ton per jaar, welke bij de 8 millioen ton te voegen zijn van het normaal zeeverkeer.

Vijf regelmatige lijnen zijn te Brussel gevestigd : twee op Amsterdam, twee op Rotterdam en een op London. De Hamburglijn is sinds de oorlog niet meer hervat.

Beheer.

Alle aandeelhouders der N. M. van het Zeekanaal zijn publieke machten : de Staat, de Stad Brussel, de Provincie Brabant en de negen voorsteden van Brussel. De maatschappij wordt bestuurd door een beheerraad welke tien leden telt. Vijf dezer laatsten worden door de Regering benoemd, drie door het Brussels Stadsbestuur, een door de Provinciale Raad van Brabant en de tiende, welke de voorsteden vertegenwoordigt, wordt gekozen onder de afgevaardigden der voorsteden tijdens de algemene vergadering.

De Regering heeft toezichtrecht op alle verhandelingen der Maatschappij en mag zich tegen elke maatregel verzetten welke volgens haar de belangen van de Staat of de Wet zou overtreden.

* * *

De haven van Luik.

In het begin dezer studie hebben we gezien dat al onze steden, al of niet aan de zee palende, losplaatsen of havens waren. Tot op heden is dit zo gebleven en alle steden van enig belang zijn aan de oever van een waterloop gevestigd. Zo is bijvoorbeeld de ontwikkeling van het jonge Kempische industriebekken te danken aan het Albertkanaal.

Luik, de jongste onzer zeehavens, is geen uitzondering en men mag gerust zeggen dat de brede Maas een rol van eerste rang speelde in de geschiedenis der Vurige stad. De stroom bracht het zijne bij tot de voorspoed van het oud prinsdom en bevoordeligde het uitkomen der zware nijverheden in de XIX[e] eeuw. Luik bezit een groot aantal zeer laaggelegen kaden, uiterst goed geschikt als losplaatsen, welke benuttigd werden door de vroegste inwoners.

De Zelfstandige haven van Luik, door de wet van 21 Juni 1937 tot stand gekomen, baat de volgende inrichtingen uit :

De twee nieuwe darsen op het eiland Monsin, welke samen 2.165 meter kaaimuren bezitten. De dokken zijn 70 meter breed en 4 meter diep. De oppervlakte van de haven van Monsin bedraagt 80 ha. en de huidige schikking laat toe, indien nodig, twee nieuwe darsen te graven met genoegzame ruimte voor het aanleggen der onmisbare wegen, loodsen en losgronden. Het vormingstation bezit 15 kilometer spoorwegen, aan het station van Jupille verbonden. Aan de

Zuiddarse staan de graansilos, met gezamentlijke stapelruimte van 1.300 kubieke meter. Deze worden bediend door een Redler emmerketting welke 50 ton per uur kan verplaatsen.

Stroomopwaarts hebben we de kolenhaven van Coronmeuse met zijn 1.100 meter lange kaaien, waar de koolmijnen van de linker oever hun producten laden. De spoorwegen dezer haven zijn aan het station van Vivegnis verbonden.

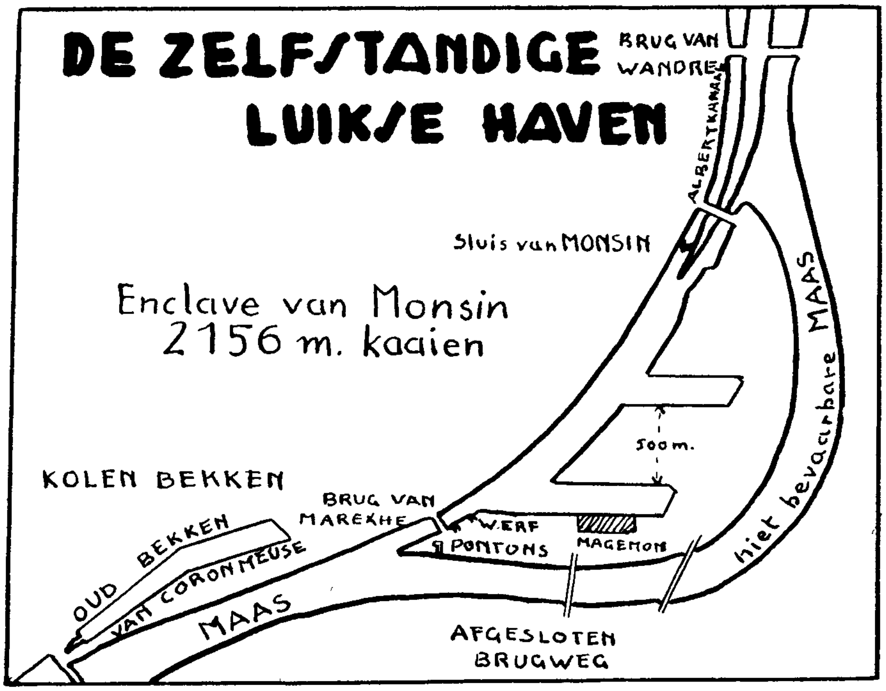

Op de rechteroever strekt zich over 960 meter de haven van Renory. Deze is voorzien van electrische overlaadbruggen en kranen en had voor de oorlog en goederenbeweging van 700.000 ton per jaar.

De stad zelf bezit een reeks kleine kaden welke een totale lengte van 1.460 meter hebben en die zeer goed gelegen zijn voor een « deur tot deur » besteldienst en welke om deze rede zeer gezocht zijn door de beurtschepen. De acht kaden zijn : de la Batte, des Croisiers, de Maestricht, de Grande-Bretagne, Van Beneden, de Fétinne, du Barbou en de Sclessin.

De zelfstandige haven beschikt dus over een geheel van 6 kilometer loskaaien. De totale goederenbeweging welke in 1929 iets over de 1.100.000 ton bedroeg, is in 1949 tot 1.250.000 ton gestegen. Deze vooruitgang laat toe met vertrouwen de toekomstmogelijkheden der uitgebreide haven in te zien.

Luik staat in verbinding met de Ruhr- en Saarbekkens en ook met Straatsburg en Basel langs het Julianakanaal en de Rijn, met Antwerpen, Gent, Brusel en de zee langs het Albertkanaal en eindelijk met het bekken van Charleroi, Lotharingen en het Seinebekken langs de Maas en de Samber Het huidige hinterland omvat het bekken van Aachen, het land van Herve, de valleiën der Maas en der Vesdre, Condroz, de Ardennen en het Groothertogdom Luxemburg

Uitgestrekte industriëele terreinen, welke te Souverain-Wandre gelegen zijn zullen weldra aan de haven toebehoren. Grote werken worden uitgevoerd op het Monsin eiland, namelijk het verplaatsen van spoorwegen, de voltooing van de banen en der losgronden, het plaatsen van waterleidingen en electrische kabels.

De technische uitrusting der haven behelst het volgend materiaal : achttien graansilos door de reeds vermelde Redlerketting bediend, een overlaadbrug van 10 ton, tien kranen van 10 ton, twee kranen van 6 ton, zes kranen van 5 ton, zeventien kranen van 1 tot 4 ton, een vlottende kraan van 2,5 ton en een van 5 ton.

Beheer.

De Zelfstandige haven van Luik is een publieke instelling, welke gelast is alle havens van het Luikse uit te baten. Zij wordt beheerd door een Raad waarvan de helft der leden door de Staat benoemd zijn terwijl de andere helft door de Stad Luik en door de andere gemeenten welke geroepen zijn tot het medebesturen van het havencomplex, worden gekozen.

Het voorzitterschap komt automatisch toe aan de Burgemeester van Luik, het ondervoorzitterschap aan de eerste afgevaardigde van de Staat. De bestuurder der haven vervult de rol van raadssecretaris maar heeft geen stemrecht.

DE SCHEEPSBOUWNIJVERHEID.

Na een voor een al onze havens te hebben besproken, moeten wij ook enige woorden zeggen over onze belangrijke scheepsbouwnijverheid, welke zo innig verbonden is aan het havenwezen en aan onze koopvaardijvloot.

Tot in de XVIIe eeuw leverden onze scheepstimmerwerven, gekend om hun verzorgd werk, koophandel- en oorlogsbodems aan alle grote maritieme koninkrijken. Deze belangrijke tak onzer nationale bedrijvigheid werd natuurlijk ook door het Verdrag van Munster vernietigd en de bevoegde werkkrachten verspreid en voor immer verloren.

Meer dan twee eeuwen gingen voorbij, maar toen de moderne tijden aangebroken waren en men ijzeren schepen begon te bouwen, herrees deze hoogstgewichtige industrie.

Ten huidige dage zijn er vijf grote werven welke zeeschepen bouwen in ons land. Het zijn : de N. V. John Cockerill te Hoboken, de N. V. Jos. Boel & Zonen te Temsche, de N. V. Béliard, Crighton & Co te Oostende, de N. V. Chantier Naval de et à Rupelmonde en de S. A. B. A. R. N. te Brugge. Hun jaarlijkse bouwcapaciteit bedraagt ongeveer 125.000 ton deadweight; de grote werven van Cockerill alleen kunnen schepen bouwen hebbende 180 meter lengte en hun jaarlijkse voortbrengst bereikt 100.000 ton deadweight.

Het uitbreidingsprogramme der Belgische koopvaardijvloot voorziet een totale tonnemaat van 800.000 ton. Onze werven moeten dus een zestigtal nieuwe eenheden bouwen, wat hunne bedrijvigheid voor een zeker aantal jaren moet verzekeren. Benevens het nationaal programma zijn er nog verschillende bestellingen voor den vreemde af te maken.

Meer dan zeventig werven, langs de Opper- en Nederschelde, de Rupel en de Maas gelegen, bouwen binnenschepen en kleine zeeschepen.

De Belgische scheepswerven zijn voor hun goed verzorgd en degelijk werk de wereld door bekend. Onze durvende scheepsexperten volgen, met de grootste aandacht, de voortdurende vooruitgang van deze zo speciale en moeilijke bedrijfstak en in hunne scheppingen worden alle nieuwigheden, welke de moderne techniek mogelijk maakt, ingewerkt.

DE LUCHTHAVENS.

Naar de mening van zekere vooroorlogse leiders was de tijd der zeeschepen ten einde; de grote vliegtuigen zouden, volgens hen, weldra het oudste vervoermiddel ter wereld verdringen.

Nu zijn alle mensen met gezond verstand ervan overtuigd dat de valse profeten ver mis waren. Niettegenstaande de grote diensten welke het vliegtuig kan brengen voor het verzenden van ijlgoederen in korte tijd, is de goederenbeweging van het vliegwezen uiterst gering gebleven ten opzichte van het zeeverkeer en geen enkel vliegtuigmaatschappij is er nog in geslaagd en jaar zonder tekortkoming te doorspartelen. Mocht er nog twijfel bestaan zou men enkel de ongelooflijke hoge kosten der luchtbrug naar Berlijn dienen aan te halen. Het verschil in kostprijs blijft reuzengroot : een ton goederen, van Europa naar de Verenigde Staten vervoerd per vliegtuig kost 90.000 frank aan vervoerkosten, per schip bedraagt het 450 frank. Gedurende lange jaren nog zal dit verschil blijven bestaan en het vliegtuig zal nooit en ernstige mededinger worden van het koopvaardijschip, alleen maar een nuttig helper.

Het vliegtuig is uiterst geschikt voor het snel vervoer van de post, van vervangingsstukken voor werktuigen of voor dringend gevergde ijlgoederen en voor haastige *time is money* passagiers. In een woord, het vliegtuig komt in aanmerking wanneer de tijdsfactor overwegend is.

Er bestaat dus belang een goede luchthaven in de nabijheid van de zeevaartstellingen van al onze havens in te richten.

Om de voordeligste manier, voor particulieren en voor het land, van het transportmiddel te bepalen, is een Nationale Commissie van het vervoer een noodwendigheid. Het gaat erom passagiers en vracht te verzenden, met de minste kosten en voor zoveel mogelijk door vervoermiddelen onder Belgische vlag.

GEVOLGTREKKINGEN.

De Amerikanen maken veel gewag van een kunst dat zij de « logistiek » noemen, maar welke niets anders is dan het goed oud « gezond verstand » van onze mensen, aan de voorwaarden en eisen van het modern technisch leven toegepast. De huidige logicus zal U zeggen, en terecht, dat men in het binnenland geen leefbare nijverheidszone kan inrichten zonder voorafgaand opstellen ener degelijk zeevaartinstelling. De belangrijkheid dezer laatste moet overeenstemmen met de voorziene goederenbeweging.

Wat voorafgaat is klaar, duidelijk en verstaanbaar, maar toch is het niet altijd goed begrepen in de economische middens. Het is belangwekkend aan te stippen dat de betrekkelijke traagheid, waarmede zich het groot Afrikaans vaste land ontwikkelde, in hoofdzaak te wijten is aan het ontbreken van toereikende zeehavens en aan slechts toegangswegen naar de bestaande instellingen, dus aan een gebrekkig samenhangen der koloniale en havenpolitieken

In onze streken zijn de havens weleens hardnekkige mededingers, ja zelfs vijanden, en hun strijd loopt in het algemeer af ten nadele van het land. De Belgische havens moeten in dienst staan van de Natie en niet in deze van zuiver lokale belangen, en het is dus nodig dat een regeling der gezamentlijke bedrijvigheid der havens getroffen worde.

In stede van op eigen goeddunken en als gezworen vijanden tegenover elkaar op te treden, zouden onze havens een moderne hansa hoeven te vormen, een soort havenvereniging waar de rechten gelijk zouden zijn voor allen. Om een juiste en economische verdeling van het verkeer te verzekeren, naar gelang de respectieve mogelijkheden der verschillende instellingen, zouden Staatscommissarissen toezicht moeten uitoefenen op de werking der havenorganismes en de andere verkeerswegen. Deze havenorganismes zouden zelfstandig zijn en het statuut hebben van een openbare instelling. Om een economische werking te verzekeren, zouden de havenbesturen, benevens afgevaardigden der Stadsbesturen, ook vertegenwoordigers en groeperingen, welke belang hebben in het havenverkeer, raadplegen.

Alleen een nationale vervoerspolitiek kan de grote vraagstukken, verbonden aan de diepe evolutie der internationale handelsverrichtingen, oplossen. Er dient ervoor gezorgd alle

verkeersmiddelen zodanig in te richten dat er geen tekortkomingen meer bestaan voor enkelen onder hen. De te spelen rol en de mogelijkheden van elke haven moeten nauwkeurig bepaald worden en elke zeevaartinrichting moet over het nodige beschikken om hare bedrijvigheid door te voeren. Gewoonten en particuliere belangen dienen, in dit als in vele andere domeinen, ter zijde gezet en plaats maken voor het nationaal belang.

De reders, welke aan een geweldige verhoging der bouw- en onderhoudskosten hunner schepen het hoofd moeten bieden eisen in tegenpartij van de grotere geschiktheid en snelheid hunner bodems, dat deze niet te veel tijd verliezen in de haven. De snelheid der los- en laadverrichtingen hangt af van de uitrusting der haven en de behendigheid der havendiensten, van de degelijke kalibratie der waterwegen en van hun onderhoud van de modernisatie der kunstwerken, van de goede bebakening, van het verlichten der sluizen voor nachtverkeer op de stromen, welke nu niet bestaat, van de werkdadige beheersorganisatie en van het vereenvoudigen der douaneformaliteiten.

Er wordt teveel tijd verloren in zekere havens waar de schepen wachten op lading, terwijl in andere instellingen geen schepen aanwezig zijn om de goederen te laden welke er liggen. Een regeling dient getroffen; het vervoer te water is het goedkoopste, maar er moet gezorgd worden voor een regelmatig vervoer zonder te veel oponthoud.

We hebben gezien dat in minder dan een eeuw ons havenstelsel (kanalen, instellingen, verkeer) belangrijke en verregaande veranderingen ondergingen. De havens hebben zich uitgebreid om de grootste schepen te kunnen ontvangen en om het aanleggen van een langs om groter aantal bodems mogelijk te maken.

Dank zij de vooruitgang in zake metaalwetenschap en scheepsbouwkunde, welke ongelooflijke bouwtranten mogelijk maakten, werden er altijd groter en nog groter schepen gebouwd. Het is volstrekt onmogelijk met zekerheid te voorspellen welke afmetingen de schepen der toekomst zullen bereiken.

In 1834 verplaatsen de vrachtschepen een gemiddelde van 600 ton, in 1860 meer dan 3.000 ton om 8.000 ton te overschrijden in 1890. In de loop der vijftig jongste jaren had de toeneming in individuele tonnemaat voor gevolg dat alle havens ter wereld belangrijke veranderingen moesten onder-

gaan. Nu bestaan er twee passagierschepen van 80.000 ton en men bouwt vrachtschepen van 45.000 ton voor het vervoer van ijzererts en tankschepen van meer dan 32.000 ton.

Vóór elke toeneming in individuele tonnemaat der schepen werd er door zwartzienden getwijfeld over de bouwmogelijkheden en de opbrengst der grotere schepen. Nochtans hebben tot heden toe de scheepsbouwkundigen, welke de reuzen ontworpen en bouwden, altijd het uiterst genoegen gehad de twijfelaars in het ongelijk te storten.

Er bestaat geen enkele technische reden welke het bouwen van nog veel groter schepen dan de huidige zou verbieden De afmetingen der schepen zijn werkelijk beperkt door de capaciteit der grootste bestaande havens. Alles hangt af van de industriële ontwikkeling der wereld; indien deze verhoogt zullen er immer grotere schepen de zee opgestuurd worden

Echter moet men nooit uit het oog verliezen dat, indien de nuttige levensloop van een schip vijf en twintig jaar bedraagt, een haven veel langer moet meegaan. De ontwerpers van moderne of van nieuwe havens moeten er voor zorgen, dat hun scheppingen niet binnen afzienbare tijd verouderd en ontoereikend blijken. De ingewikkelde uitrusting over de welke een haven moet beschikken om grotere schepen vlug te lossen of te laden wordt zeer kostelijk. De schepen maken van langs om snellere overtochten en zij moeten geen tijd verliezen in havens welks uitrusting verouderd is en waar de verhandelskosten bijgevolg zeer hoog komen te staan.

Het havenvraagstuk is uitgestrekt en niet zo gemakkelijk op te lossen, maar wij kunnen alle vertrouwen schenken aan onze ingenieurs en technici zoals aan onze zeelieden. Deze mensen hebben het nodige inzicht en het land mag ze gerust in hun taak volgen en steunen.

32570. — 3,000.